

POSTCOLONIALISM IN CENTRAL ASIA.
Ideological myth or reality?

ПОСТКОЛОНИАЛИЗМ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.
Идеологический миф или реальность?

პოსტკოლონიალიზმი ცენტრალურ აზიაში.
იდეოლოგიური მითი თუ რეალობა?

RUSTEM ZHANGOZHA

Doctor of Political Sciences,
Chief research worker of the Institute of World History
National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine
ORCID:0000-0001-5516-0958
tranzit02@ukr.net

Abstract

The article deals with the conceptual conflicts of socio-political transit - independence of the Central Asian region countries.

The reconstruction of the transit typology of the new independent Central Asian states reveals a complex symbiosis of paternalism, quasi-liberalism and populism. This indicates the loss of ethnocultural continuity of the peoples of the region.

Keywords: Society, politics, post-colonialism, socio-political transit. Political discourse and political populism, ethno-cultural mentality, historical and cultural continuity.

РУСТЕМ ЖАНГОЖА

Доктор политических наук, Доктор философских наук,
Главный научный сотрудник Института всемирной истории
Национальная академия наук Украины, Киев, Украина
член Всемирного клуба писателей - Pen-club
ORCID:0000-0001-5516-0958
tranzit02@ukr.net

Аннотация.

В статье рассматриваются понятийные коллизии социально-политического транзита - обретения независимости стран центрально-азиатского региона. В контексте заявленной темы статьи анализируется фактор национальной политической и культурной элиты.

Ключевые слова: Социум, политика, пост-колониализм, социально- политический транзит. Пост-колониализм, социально-политический конфликт, историко-культурная преемственность.

რუსტემ ჟანგოჯა

პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ფილოსოფიის დოქტორი,
მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის მთავარი მკვლევარი
უკრაინის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, კიევი, უკრაინა
მსოფლიო მწერალთა კლუბის - Pen-Klub-ის წევრი
ORCID: 0000-0001-5516-0958
tranzit02@ukr.net

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია სოციალურ-პოლიტიკური გარდატეხის კონცეპტუალური კოლიზია - შუა აზიის რეგიონის ქვეყნების დამოუკიდებლობის მოპოვება. სტატიის აღნიშნული თემის კონტექსტში ხდება ეროვნული პოლიტიკური და კულტურული ელიტის ფაქტორის ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: საზოგადოება, პოლიტიკა, პოსტკოლონიალიზმი, სოციალურ-პოლიტიკური ტრანზიტი. პოსტკოლონიალიზმი, სოციალურ-პოლიტიკური კონფლიქტი, ისტორიული და კულტურული უწყვეტობა.

Прежде всего, подчеркну: использование термина/понятия пост-колониализм в применении к анализу новейшей истории постсоветских государственных образований Центральной Азии будет воспринят властной и интеллектуальной номенклатурами крайне болезненно. И это объяснимо тем, что за период инкорпорирования региона в состав России в статусе лишённого реальных прав территориального объекта Российской империи, сформировался особый тип позиционирования себя, свой народ и квази-государственность.

Эта система позиционировала себя исключительно позитивными определениями. Позже – в период советских союзных республик – эти оценки сохраняли столь же позитивный характер [1; 8; 9].

В описываемый период все административно-кадровые построения осуществлялись кремлевскими институтами, на фоне беспрецедентно жестокого массового геноцида-голодомора и физической зачистке национальных элит с последующей тотальной деформацией производственно-экономического и социокультурного уклада жизни всех слоев жизнеуществования населения, казалось бы, навсегда лишили эти народы этнокультурной идентичности...

Но не будем спешить с категоричными выводами.

Сравнивая колониальные режимы в различных регионах мира, можно выявить не просто недостатки и преимущества той или иной системы внешнего управления, но и типологическую общность принципов и методов управления колониями.

Для полноты картины можно добавить, что часть кадрового состава управленческого аппарата администрации колоний состояла из представителей коренного населения, которые презирали свой народ. Указывая на это обстоятельство уместно будет напомнить высказывание Махатмы Ганди о том, что национальные элиты, выращенные колонизаторами, становятся главными врагами своей нации.

Сказанное предполагает широкий комплекс исследований социокультурного феномена габитуса (П.Бурдьё), который мы обозначаем условным понятием пост-колониализм. Однако, не имея в настоящей статье этой возможности, рассмотрим проблемы в формате художественной практики как наиболее чувствительной стороны коллективного сознания автохтонных общественных групп.

При этом, можно отметить два противоположных подхода по отношению к прошлому. С одной стороны, если постколониальный дискурс направлен на отрицание прошлого посредством демифологизации, то системный подход интегрирует противоречия между настоящим и прошлым в позитивистском формате и попытками найти консенсус при помощи диалога.

Современное состояние диалоговых потенциалов антиколониалистского и постколониального дискурсов в странах «третьего мира» содержит противоречивый характер по причине различных этнокультурных установок и этнопсихологических поведенческих стереотипов.

Тем не менее, межкультурный диалог - это наиболее реальный путь для выработки взаимопонимания и координации действий для конструктивного взаимодействия.

В центральноазиатском регионе, следует отметить, что под понятием пост-колониализм мы рассматриваем междисциплинарное направление исследований из анализа историко-культурных артефактов.

В условиях разорванной этнокультурной традиции как аксиологической системы, разрозненные артефакты, несут в себе недостаточную информацию о реальных процессах в жизни этнокультурной группы в период ее колониального статуса.

В самом широком смысле, можно говорить о том, что понятие пост-колониализм несет в своем содержании множество теорий в различных областях жизнедеятельности общества и в его художественной практике.

Пост-колониальная теория возникла в период деколонизации стран, так называемого, «третьего мира» и получила свою понятийную и терминологическую артикуляцию, благодаря интеллектуалам постструктурализма Мишеля Фуко, Жака Деррида, Жилья Делёза, которые рассматривали культурное наследие бывших колоний исключительно в культурологическом дискурсе [2; 4; 5; 6; 7].

Что же касается этно-политической составляющей теории пост-колониализма, которая была разработана алжирским врачом Францем Фаноном и получила свое развитие в работах Эдварда Саида, нигерийского писателя-лауреата Нобелевской премии Воле Шоинки, ямайских рок-музыкантов Боба Марли и Питера Туша, ставших идейными лидерами радикально-националистического движения негритюд (черных пантер) и прочих авторов, то их существенным недостатком было то, что они ограничивались протестным пафосом и отсутствием сколько-нибудь созидательных и конструктивных проектов.

Чтобы не утверждали противники рассмотрения проблемы в формате пост-колониализма, такой подход приближает наблюдателя к адекватному пониманию процессов, прошедших в регионе на протяжении всего XX века. Кроме того, он дает возможность для суждения не только о культурной ментальности населения современной Центральной Азии, но и определить степень этнокультурной эксклюзивности социума региона в отличие от других пост-колониальных обществ.

Общим местом в понимании культуры является диалоговый ресурс культуры, который, во многом, определяется уровнем ее историко-культурной саморефлексии, благодаря которой преодолевается комплекс культурной неполноценности и отрицание европоцентризма как как систему референтных ценностей.

Период начальной фазы колонизации центрально-азиатского региона представляется отдельной темой, по причине недостаточного формата настоящей статьи рассмотрение которой остается за пределами настоящей статьи. Это обстоятельство побуждает вернуться к ее рассмотрению уже в самой ближайшее время.

Переходя непосредственно к рассмотрению социокультурных процессов в центральноазиатском регионе в минувшем столетии, отмечу, что непреложным и непрекаемым требованием ко всем правилам жизни стала ленинская теория отражения и

производный от нее принцип социализма – «типичный характер при типичных обстоятельствах» кремлевского смотрящего за просвещением и художественным творчеством А.Луначарского.

По отношению к культурам национальных колоний ситуация сложилась еще жёстче и драматичнее. После персональной зачистки сомневающихся и колеблющихся в истинах большевизма национальные истории были объявлены вредными пережитками прошлого и отменены под страхом уголовного преследования. Говоря новоязом современных российских политтехнологов – национальные истории были «обнулены». А при их упоминании полагалось говорить, что народы центральноазиатского региона получили письменность, образование и культуру исключительно с приходом советской власти. Ключевыми лозунгами и контрамаркой для вхождения в пул надежных деятелей гуманитарных наук и работников литературы и искусства были «интернационализм» и «атеизм».

Однако, свободный дух творчества искал и порой находил средства для выражения. Вопреки негласным запретам. Оказалось, что возможности художественного освоения действительности содержат нерастраченный потенциал и реальные возможности для понимания прошлого («реальности более высокого порядка» - Гегель) нежели псевдонаучные исследования историков от идеологии.

Из индикаторов начальной фазы прорыва колониального по отношению к осознанию себя в качестве историко-культурного субъекта стал казахский исторический роман, в котором восстанавливались фрагменты прошлого и запрещенные имена, и тени забытых предков с точки зрения собственных национальных интересов.

Нетрудно предвидеть, что отдельные периоды национальной истории оставались вне поля зрения авторов исторических романов некоей лакуной, которую ему приходилось заполнять за счет мифологем и изустных легенд. Такой метод генерализации исторического материала дает целостную модель прошлого.

Впрочем, отнюдь не всегда достоверного.

Но последнее замечание полностью компенсируется избавлением самого автора и его читателя от комплекса национальной и культурной неполноценности и гордостью за историческое прошлое, наследниками которого становятся его потомки - современники.

И в этом видится высокий смысл деколонизации сознания личности и общества, обретшие чувство исторической и культурной полноценности.

Что сходного и отличного в пост-колониализме, прожитом Западом (Британия, Франция) с постсоветским пост-колониализмом.

Всякое сравнение пост-колониализма в странах, так называемого, «третьего мира» и постсоветских стран Центральной Азии, порождает множество вопросов, так сказать, методологического характера. В первую очередь, это относится к подходам Западных стран к своим колониям и трансформацией колониального режима России. И если до периода Октябрьской революции эти подходы мало чем отличались, то с приходом в регион советской власти идеология отношений Кремля к союзным республикам приобрела иную форму.

В первую очередь, новый подход ввел понятие «классовый подход» по отношению к традиционной культуре. Это стало причиной почти полного запрета базовой ценности культуры народов, практически решил судьбу центрально-азиатского региона – эпоса, как носителя информации о событиях прошлого и кодекса моральных и эстетических ценностей, а также значительного количества произведений народного творчества, в которых упоминалось имя Бога.

В свою очередь, блокирование значительной части народного творчества, по существу, лишил народы его собственной истории и аксиологии, поскольку своеобразие

культуры региона представляло собой синкретический продукт. То есть, органическое сочетание реальных исторических событий и их художественную переработку изустного сказания – фольклора.

Ситуация многократно усугубилась почти полным физическим уничтожением национальной научной и культурной элиты – живых носителей культурных традиций прошлого в его органическом сочетании с европейской культурой. А также политической воли, выполняющей для национальной культуры функцию своеобразного навигатора.

Столь же катастрофичным для народов региона как изъятие традиционной народной культуры было подавление спонтанных народных восстаний и принудительная коллективизация, приведшая к массовому геноциду коренного населения региона.

В замещение изъятых культурных ценностей советская власть проводила массовые пропагандистские акции, во время которых объявлялось о полном отсутствии в центральноазиатском регионе каких-либо признаков культуры и их обреченности на физическое вымирание. Официальными органами было заявлено, что население региона, в подавляющем большинстве, было безграмотным, пребывало в нищете и бесправии по вине феодально-байского устройства своей жизни.

Не вдаваясь в полемику с физическим воплощением персонажей анти-утопий Джоржа Оруэлла и их опровержению их откровенной лживости, позволю себе короткую иллюстрацию вопроса о тотальной безграмотности населения позволю себе пересказать фрагмент из рассказа казахского писателя Беимбета Майлина, жившего и писавшего в начале XX века. Описывая жизнь молодежи казахского аула, автор приводит эпизод, когда встречаясь вечерами у качели (аналог русских танцев), юноша, которому понравилась девушка, должен был написать ей записку, изложив в стихотворной форме, свои чувства в стихах. Если молодой человек не мог выразить свои чувства в привлекательной форме, он просил кого-либо из приятелей, обладающих приемлемыми случаями литературными способностями, написать записке девушке от его имени.

В случае, когда подмена автора записки обнаруживалась, оконфузившегося молодого человека поднимали на смех.

Представляется, что приведенный эпизод достаточно убедительно опровергает миф советских пропагандистов о тотальной безграмотности населения региона. Судя по всему, молодые люди обменивались записками отнюдь не на русском языке и не использовали кириллицу. А это означало только то, что незнание имперского языка приравнивалось к безграмотности.

Официальная пропаганда культуры и ее составляющих: социалистического реализма; обязательное соблюдение принципа классового подхода; интернационализм и атеизм, вкуче с отрицанием традиционной национальной культуры определенным официальной идеологией «позорным наследием феодально-байского наследия».

Таким образом художественная практика и ее интерпретация исследователями художественного творчества должны были подчиняться законам, определяемым идеологией, выработанной в высоких кремлевских кабинетах. Любое отступление от них каралось отлучением от возможности профессионально заниматься искусством, а в иных случаях, – уголовному преследованию.

Что же касается изменений массового порядка, то обеднение языка и пренебрежительное отношение к своей национальной культуре, создавало поколение, для которого связь со своей национальной культурой воспринималось как признак национализма и отсталости, преодолеть которую можно было посредством ее отношением к себе.

В продолжении сравнений пост-колониализма в странах «третьего мира» и постсоветского пространства можно утверждать, что колониализм последних строился по

преимуществу, идеологемами, меняющих менталитет достаточно широкого круга населения этих стран.

Обстоятельство зомбирования посредством идеологических клише в значительной мере затрудняет процесс возвращения нации к «самой себе» в качестве полноценного субъекта мирового сообщества. К обретению национально-культурной идентичности, без которой неожиданно полученный государственный суверенитет останется условным понятием, бессодержательной риторикой.

Можно определить возникшую ситуацию в еще больших отрицательных характеристиках, поскольку отдельный человек и общество, состоящее из подобных людей, несут в себе все признаки маргинальности. Причем маргинальности не отдельной личности, а маргинальности как явление социальное.

Учитывая совокупность перечисленных свойств, связанных с реформатированием национального образа мышления и всей системы жизнедеятельности в условиях транзита от социальной и политической зависимости к самостоятельности, несущей в своем содержании неизбежную ущербность. Эта ущербность имеет объективное свойство, связанное с отсутствием практического опыта формирования государственного устройства и сбалансированной международной политикой.

В связи с полным отсутствием навыков построения государства как сложной и многоуровневой системы государственного управления социально-политической и производственно-экономической жизнью общества, уместным будет вспомнить признание Дж. Неру. В одном из своих писем, индийский политический лидер признавался, что изучал Индию как просвещенный европеец.

Можно при этом сослаться на высказывание Дж. Неру, признавшего в том, что он изучал Индию как просвещенный европеец.

Интересно отметить, что при всей важности классового разделения общества и выделение рабочего класса как доминирующей политической силы, советская власть отодвигала коренное население центрально-азиатского региона от процесса индустриализации, оставляя его в системе аграрного сектора. Столь же второстепенным и политически мало значимыми были и представители обслуживающих профессий. То есть, они были обречены оставаться на периферии социально-политического устройства общества.

Кроме всего, профессиональные союзы, как альтернатива государственному управлению в области соблюдения прав работников, выполняло чисто административную функцию, ограничиваясь разборкой семейных неурядиц в своих трудовых коллективах.

Такое разделение общества долгое время игнорировалось политическими экспертами, вплоть до обретения постсоветскими государствами суверенитета [3].

Говоря иначе, в своей практической деятельности, не сумело сформировать собственный рабочий класс – предтечу среднего класса, выступающего стержнем национальной экономики и, одновременно, жестким контролером справедливого распределения дивидендов от реализации произведенной продукции через свои профессиональные союзы и независимые судебные органы.

Эффективность указанных механизмов обеспечения гражданских и экономических свобод гарантировалась парламентом, которому делегировались полномочия по защите интересов всех сословий общества.

Практическая значимость всех, перечисленных выше факторов ярко проявилась уже с первых лет обретения постсоветскими республиками Центральной Азии государственного суверенитета. Несмотря на общую типологию колониального периода в жизни обществ региона, их постколониальная судьба стала складываться по разным сценариям. Можно говорить только лишь об одном (возможно, главном) признаке – незрелостью (или полным

отсутствием) политически зрелого среднего класса. Лишенные на протяжении длительного периода колонизации политических инициатив, общество возродило институты патернализма и территориально-племенной и сословной корпоративности. Во всех новообразованных квази-государствах оперативно вызрели правящие кланы, взявших в свои руки управление, к сожалению, не производством, а потреблением совокупного капитала собственных стран.

В качестве иллюстрации возникшей ситуации можно привести опыт строительства суверенитета государственного устройства двух постсоветских республик центральноазиатского региона – Кыргызстан и Туркменистан.

Патернализм и отсутствие сколько-нибудь эффективных механизмов контроля со стороны общества привели к приходу к абсолютной власти, для которых интересы государства подменяются их индивидуальным интересом, а общество не защищено внутри политическими группами, поскольку социально-политическая структура Туркменистана разобщена, вследствие чего, неспособна выработать конструктивные меры сдерживания или устранения режима авторитарной власти.

Противоположным примером отсутствия политической системы, регулирующей взаимоотношение власти и общества представляется Кыргызстан. Политическая конкуренция в этой стране представляет собой состязание двух регионов страны - Севера и Юга, политические представители которых исходят из корпоративных приоритетов и интересов, нисколько не заботясь о благополучии страны.

Также как и в Туркменистане, в Кыргызстане не сложился средний класс, способный выработать программу развития страны и проводить этот проект в жизнь как стратегическую государственную программу.

Что касается трех других государств центрально-азиатского региона, то указанный недостаток незрелого политического общества в Туркменистане и Кыргызстане, в той или иной мере характеризует и их социально-политическое устройство. Это слабая и аполитичная социально-экономическая конструкция, неспособная выработать надежную защиту своих политических и финансово-экономических интересов.

Отсюда и популярность в широких кругах общественности постсоветских стран Центральной Азии сильной авторитарной власти. Таких как борец с коррупцией, президент Сингапура Ли Луан Ю, возрождение культа Иосифа Сталина и другие лидеры стран, взявших курс на жесткое авторитарное правление.

Преимущество подобного уклада государственного устройства рядовой обыватель видит в подавлении тотальной коррупции и снятие всякой ответственности за будущее страны с плеч рядового гражданина.

Это, также, отсутствие обще региональных проектов, дающих возможность для восприятия текущих локальных проблем как неотъемлемой части глобализирующегося мира с тем, чтобы не оказаться в меняющихся условиях нового миропорядка на второразрядных ролях обслуживающих транснациональный капитал.

Библиография

Назарбаев, Н.А. (2020). *Казахстанский путь развития*. Астана: МИА «Казинформ»,

Бхабха, Х. (2005). Местонахождение культуры. Перекрестки: *Журнал исследований восточноевропейского пограничья*. № 3-4.

Профсоюзы: теория и практика. (2018). Астана.

Rac Africana: континент и диаспора в поисках себя. (2009). Отв. ред. А. Б. Давидсон. - Москва: ГУ-ВШЭ.

Goddard and David World Literature in English (1987)

Johnson, A. (2005). *Historical Companion to Postcolonial Literatures in English*,

John Thieme, *The Arnold Anthology of Post-Colonial Literatures in English*.

Каримов, И. А. (1999). *Узбекистан устремление в будущее*. Ташкент: «Ирфан»,

Ниязов, С.А. (1997). *«Рухнама»*. Ашгабад.

ISSUES OF DEMOCRATIZATION AND INTERCULTURAL DIALOGUE IN TURKEY OF XXI CENTURY

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში

EMZAR MAKARADZE

Professor of Batumi Shota Rustaveli

State University, Batumi, Georgia

ORCID: 0000-0002-8499-9258

emzar.makaradze@bsu.edu.ge

Abstract

There can be no peace without democratization and intercultural dialogue, which due to their importance lead to the ultimate result of what is called the union of civilizations among nations. In this regard, it is interesting to consider the issues of democratization and intercultural dialogue in Turkey in XXI century.

In order to reach a high level of democratic development, any state needs a strong society and political will.

At the beginning of XX century, Mustafa Kemal Ataturk (1881-1938), the founder of the Turkish Republic, took the course of state development of the country to the west and declared the path of Europeanization as the main principle of unchanging domestic and foreign policy.

The current events in Turkey in the first decade of XXI century have shown that the country is developing as a strong state. So, it is interesting to observe how the Republican Turkey will continue to pursue democratic and European values and to support the state rule of Mustafa Kemal Ataturk.

For Turkey and its leader, Islam is a tool that helps to stabilize the political system and transform Turkey into a traditional, conservative society with fewer opportunities to generate protests related to social, ethnic and other civil rights.

The coming decades will show whether the country with a Muslim culture will be able to adapt to a democratic Western civilization and what the consequences will be.

Key words: democratization; Intercultural dialogue; New Turkey; Democratic values.

ემზარ მაკარაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის პროფესორი

ბათუმი, საქართველო

ORCID: 0000-0002-8499-9258

emzar.makaradze@bsu.edu.ge

აბსტრაქტი

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც

ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია. ამ მხრივ საინტერესოა დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში.

ნებისმიერი სახელმწიფო, დემოკრატიული განვითარების მაღალ საფეხურზე რომ ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოება და პოლიტიკური ნება.

ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში, თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა (1881-1938), ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისაკენ მიმართა და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საშინაო და საგარეო პოლიტიკის უმთავრეს პრინციპად გამოაცხადა.

XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში, თურქეთში მიმდინარე მოვლენებმა, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება, როგორც ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს რესპუბლიკური თურქეთი დემოკრატიული და ევროპული ფასეულობებით სვლას და შეინარჩუნებს მუსტაფა ქემალ ათათურქის სახელმწიფო მმართველობას.

თურქეთისა და მისი ლიდერისათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა სურს, სადაც ნაკლებია სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

უახლოესი ათწლეულები კი, პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები.

საკვანძო სიტყვები: დემოკრატიზაცია; კულტურათაშორისი დიალოგი; ახალი თურქეთი; დემოკრატიული ღირებულებები.

შესავალი

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების შესწავლა XXI საუკუნის თურქეთში განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ საფრთხე შეექმნა რესპუბლიკური თურქეთის პირველი პრეზიდენტის, მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) მიერ შექმნილ სახელმწიფო სისტემას.

XXI საუკუნის თურქეთში, ქვეყნის პრეზიდენტმა რ. თ. ერდოღანმა რელიგია - ისლამი აქცია მთავარ ინსტრუმენტად, რომლითაც მიზნად დაისახა პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა, სადაც ნაკლები არის სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების შესწავლა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადო ყურადღება არ ეთმობა, არ მოგვეპოვება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ფუნდამენტური სამეცნიერო ნაშრომები.

წინამდებარე სტატიაში პრობლემას, უწყვეტ ჯაჭვში განვიხილავთ, რაც საშუალებას გვაძლევს ნათლად წარმოვადგინოთ როგორც საკითხის ისტორიული ასპექტი, ისე მისი დღევანდელი რეალობა. ჩვენ შევეცადეთ მკვეთრი ზღვარი გაგვევლო დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის პრობლემებზე, რომელმაც აქტიურად იჩინა თავი XXI საუკუნის თურქეთში. მკითხველის განსასჯელია, თუ რამდენად შევძელით ეს.

მეთოდი

სტატიაში კრიტიკული ანალიზის მეთოდით შესწავლილია დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში. ნაშრომი

დაფუძნებულია საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო და საგაზეთო ხასიათის ლიტერატურაზე.

შედეგები

1. XXI საუკუნის თურქეთში დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების შესწავლამ შესაძლებლობა მოგვცა ნათლად გაგვეაზრებინა XX საუკუნის ათათურქისეული და XXI საუკუნის ერდოდანისეული თურქეთის საკვანძო საკითხები და ისტორიული ასპექტები.
2. სტატიაში გამოიხსნა XXI საუკუნის თურქეთში დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები და ახლებურადაა წარმოდგენილი რესპუბლიკური თურქეთის ხვალისდელი დღე.

მსჯელობა

დემოკრატიზაციის (დემოკრატიზაცია - მმართველობის ფორმაა, რომლის დროსაც უზრუნველყოფილია ხალხის მიერ სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელება)(ურდია, 2004:483) საკითხი XXI საუკუნის თურქეთში ერთ-ერთი აქტუალური თემაა. დემოკრატიზაცია კი მრავალმხრივი პროცესია. თანამედროვე გაგებით დემოკრატიული სახელმწიფოს შენება, სხვა უამრავ ღონისძიებასთან ერთად, ეროვნული საკანონმდებლო ბაზის მოწესრიგებისა და ევროპულ სამართალთან შესაბამისობაში მოყვანის ღონისძიებებს გულისხმობს, რათა სახელმწიფოს ქონდეს შესაბამისი იურიდიული საფუძვლები ქვეყნის შემდგომი განვითარებისათვის. ასევე, გაიზიაროს და განავითაროს ის ფასეულობები, რომელიც ღირებულია მთელი კაცობრიობისათვის.

ნებისმიერ ქვეყანას, რომელიც გადაწყვეტს დემოკრატიული განვითარების მაღალ საფეხურზე ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ნება. ჯერ კიდევ თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) გადაწყვეტილებით, მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისკენ იქნა მიმართული და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საგარეო პოლიტიკურ პრინციპად იქნა გამოცხადებული. ეს პრინციპი თავის თავში დემოკრატიული, ევროპული ტიპის სახელმწიფოს მშენებლობას გულისხმობდა. მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ შემუშავებული ექვსი პრინციპი (რესპუბლიკანიზმი, ლაიციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი), თურქეთის კონსტიტუციის პრეამბულაშია ჩაწერილი და ისინი ამ ეტაპისათვის გადახედვას არ ექვემდებარებიან (მაკარაძე, 2009:8).

თურქული სახელმწიფოს მშენებლობის სათავეებთან მყოფი პიროვნებები ქვეყნის მომავალს „ისტორიიდან მომავლისაკენ“ მიმართულ სტრატეგიასა და ისტორიის ფესვებიდან ამოზრდილ, მყარი ფესვების მქონე ერთიან საზოგადოებაში ხედავენ. პოლიტიკოს ა.დავუდოღლუსთვის ეს იმას ნიშნავს, რომ ქვეყანამ უნდა მიიღოს ახალი გამოწვევები და უპასუხოს მას, გააგრძელოს მყარი სვლა დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებისკენ, მაგრამ არ მოსწყდეს წარსულს, მოახდინოს მისი რევიზია და ისტორიული ფასეულობებიდან შეინარჩუნოს მხოლოდ ღირებული, ის, რაც მის წინსვლას არ შეაფერხებს. ისტორიული პროცესების ახლებური ინტერპრეტაცია კი მას ახალ შესაძლებლობებს გაუხსნის. საქმე ისაა, რომ ისტორიულ ფესვებს მოწყვეტილი ქვეყანა, კარგავს იდენტობას, მაგრამ, მისი მომეტებული დაცვა კი ზღუდავს მის მოქმედებებს განვითარებისაკენ. მართალია, ძალიან ძნელია დააბალანსო ეს პროცესი, მაგრამ განვითარებული დემოკრატიული სახელმწიფოები სწორედ ამის კარგი მაგალითა

და თუ თურქეთს მყარად აქვს გადაწყვეტილი არ გადაუხვიოს არჩეულ, ევროპისაკენ მიმავალ კურსს, უნდა შეძლოს ამ ბალანსის წარმატებით უზრუნველყოფა.

დემოკრატიზაცია თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც მთელი კაცობრიობა ახალი საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე დგას, გლობალიზაციის პროცესის შეუქცევადი ხასიათის გათვალისწინებით, ცივილიზაციათა შორის ინტენსიური კულტურათა და რელიგიათშორისი დიალოგის ფონზე, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება უადრესად მნიშვნელოვანია.

კულტურათა და ცივილიზაციათა დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია. ამ მხრივ საინტერესოა დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის რესპუბლიკურ თურქეთში.

XXI საუკუნის თურქეთი მომავალი დემოკრატიის, კულტურათაშორისი დიალოგის გაღრმავებისა და ხელისუფლების მიერ ხალხისადმი ანგარიშვალდებულების პრინციპებზე გადის.

რესპუბლიკურ თურქეთში, კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების წინ წამოწევას დემოკრატიული ღირებულებების წინ წამოწევა სჭირდება, ამისათვის კი საჭიროა ევროპელი მოკავშირეებისა და აშშ-ის მხარდაჭერა.

ბოლო ცხრამეტი წელია, დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად, ინტერესით და გარკვეული შემფოთებით ვადევნებთ თვალყურს რესპუბლიკურ თურქეთში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს, მისი ქარიზმატული ლიდერის, პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანისა და ისლამური ფასეულობის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის საქმიანობას.

მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკური თურქეთის დამაარსებელმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა სეკულარიზმისა და ევროპეიზმის პრინციპებზე „ახალი თურქეთი“ დააფუძნა. თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკური ცხოვრება, მნიშვნელოვანწილად იქცა ამ პრინციპსა და რელიგიური ხასიათის მქონე ე. წ. თურქულ „ტრადიციონალიზმს“ შორის ბრძოლის მიზეზად.

არის თუ არა თანამედროვე თურქეთი მისი დამფუძნებელი მამის მუსტაფა ქემალ ათათურქის იდეური მემკვიდრე?

უკვე დიდი ხანია თურქეთში პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის ხელისუფლების მიერ ქემალიზმის რიგი დებულებების ცვლილებაზე საუბრობენ, რომ იგი თავიდან ახდენს დემოკრატიული, სეკულარული საზოგადოების ისლამურ ტრადიციულ საზოგადოებად გარდაქმნას და უარს ამბობს სოციალურ მოდერნიზაციაზე. თავად რ. თ. ერდოღანს კი შემოაქვს ახალი კონცეფცია, ე.წ. „ახალი თურქეთი“, რომელიც ნაციონალიზმს, ისლამიზმს, ანტიელიტიზმისა და მორალიზმის პრინციპებს ეფუძნება:

1. **ქემალიზმი:** რესპუბლიკანიზმი, ლაიციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი.
2. **ერდოღანის „ახალი თურქეთი“:** ისლამიზმი, თურქული ნაციონალიზმი, ანტიელიტიზმი, მორალიზმი.

სულ ახლახან, რ.თ.ერდოღანის მთავრობამ რევოლუციური დარტყმა მიაყენა ათათურქის მიერ შექმნილ თურქი ერის იდენტობას, რაც თურქული საზოგადოების ნაწილისათვის შოკი აღმოჩნდა.

თურქეთის ისლამიზაცია: მ. ქ. ათათურქის თურქეთი, კონსტიტუციური და სეკულარული რესპუბლიკა იყო, სადაც ისლამის როლი საზოგადოებაში მინიმუმადე იყო

დაყვანილი. მიუხედავად ამისა, ისლამი თურქული საზოგადოებიდან არსად წასულა. თურქეთში ისლამმა ფარული მოძლიერება 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დაიწყო (მაკარაძე, 2016:45).

ისლამმა თვალსაჩინო გაძლიერება 2002 წლიდან დაიწყო, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებაში ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია და მისი ლიდერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი მოვიდა (მაკარაძე, 2019:231). სწორედ მან შეუწყო ხელი ცნობილ თეოლოგს ფ. გიულენს, გაეხსნა და გაეფართოებინა მსოფლიოს მასშტაბით საგანმანათლებლო დაწესებულებები. გიულენის მიმდევრები დაესაქმებინათ სახელმწიფო სისტემაში, სასამართლო და ძალოვან სტრუქტურებში და წამყვან მედია საშუალებებში. ამ პერიოდში თურქეთში 17 ათასი ახალი მეჩეთი აშენდა. დღეისათვის თურქეთში ორჯერ მეტი მეჩეთია, ვიდრე ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში.

2011 წელს, სტამბოლში „გეზის“ პარკის მოვლენების შემდგომ, რ. თ. ერდოღანისა და ფ. გიულენის გზები გაიყო, მაგრამ ერდოღანს პოლიტიკური ისლამის გაძლიერების იდეა არ შეუენელებია. ამ გზით, შეიძლება ითქვას, რომ მან ისლამი თურქული ეროვნული იდენტობის მთავარ რეკვიზიტად დააბრუნა.

სამხედრო გადატრიალებებით დაღლილი თურქეთისა და მისი ლიდერისათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა სურს, სადაც ნაკლებია სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

თურქული ეროვნული იდენტობის კრიზისი:

ოსმალეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, რომელიც მულტიეთნიკური წარმონაქმნი იყო, მ. ქ. ათათურქმა, დასუსტებული თურქეთის კიდევ უფრო დაშლა თავიდან რომ აეცილებინა, „ახალი თურქი“ ერის მშენებლობა დაიწყო. ნებისმიერი, ვინც თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა და ამ ქვეყნისათვის იღვწოდა იყო თურქი. ათასწლეულების განმავლობაში ამ პარადიგმას ემყარებოდა თურქული ნაციონალიზმი, თურქეთის ერის მონოლითურად ქცევის პროცესს ფარულად ეწირებოდა სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობები და მათი წარმომავლობის საკითხი ნელ-ნელა ტაბუირებული ხდებოდა. ამ მხრივ საინტერესოა თურქეთის პრეზიდენტის მიერ წარმოთქმული მოსაზრება. რ.თ. ერდოღანი ერთ-ერთ ინტერვიუში დასძენდა: „კითხულობდნენ თუ საიდან ვიყავი, ერთმა ქართველიაო, მეორემ ბოდიში და უფრო საშინელი რამ თქვა - სომეხიო, მაგრამ მე მამით და ბაბუით, ყოველმხრივ თურქი ვარ“.

თურქეთის პრეზიდენტმა, ქვეყნის სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის მოქალაქეთა რეგისტრაციის საიდუმლო საინფორმაციო ბაზა საჯარო და ყველასათვის მისაწვდომი გახადა. თურქეთის ნებისმიერ მოქალაქეს შესაძლებლობა მიეცა, გაერკვია მისი წინაპრების წარმომავლობა XIX საუკუნის შუა პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე. ბაზის გახსნიდან, მხოლოდ რამდენიმე დღეში 8 მილიონმა თურქმა გამოიკვლია საკუთარი გენეალოგიური შტო. აღმოჩნდა, რომ აქამდე ეროვნებით თურქთა ნაწილს სომხური, ბერძნული, ებრაული, ლაზური და არაბული წარმომავლობა ჰქონდა.

ამ მოვლენამ, ათათურქიდან მოყოლებული, ერთიანი თურქი ერის იდენტობის შექმნის პოლიტიკა თავდაყირა დააყენა.

გაურკვეველობაში მყოფ თურქულ საზოგადოებაში არაერთი კონსპირაციული თეორია გაჩნდა, თუ რატომ გადადგა ეს ნაბიჯი რ. თ. ერდოღანის ხელისუფლებამ, მაშინ როცა არაერთ საერთაშორისო კონფლიქტში ჩართულ ქვეყანას ნაციონალისტური ნარატივის გაძლიერება, ისე როგორც არასდროს ესაჭიროება. ერთ-ერთი მოსაზრებით, ეს შიდა საკითხია, რითაც რ. თ. ერდოღანს ეთნიკურად თურქების კონსოლიდირებული მხარდაჭერის მოპოვება და ეთნიკური უმცირესობის დანაწილება სურს.

„ქემალიზმსა“ და „ერდოლანიზმს“ შორის დაპირისპირებამ საგარეო პოლიტიკაშიც ჰპოვა ასახვა. ათათურქის ევროპული ვესტერნიზაცია ერდოლანის მკვეთრმა ანტიდასავლურმა რიტორიკამ და დასავლური სამყაროსაგან დაშორებამ ჩაანაცვლა.

რ. თ. ერდოლანი დღეს განმათავისუფლებელ მოძრაობას იწყებს, რომელმაც თურქეთი დასავლეთის ჩრდილიდან უნდა გამოიყვანოს და დასაბამი მისცეს ახალ, სუვერენულ რესპუბლიკურ თურქეთს, რომელსაც საკუთარი, დამოუკიდებელი ინტერესები ამომრავებს.

დემოკრატიზაციის და ქემალიზმის პრინციპებიდან გადახვევის მაგალითი იყო 2017 წლის 16 აპრილს, მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის (სგპ) და მისი დამფუძნებლის, პრეზიდენტ რ. თ. ერდოლანის მიერ თურქეთში ჩატარებული საკონსტიტუციო რეფერენდუმი. ამომრჩევლებმა ხმა მისცეს თურქეთის კონსტიტუციაში 18 ცვლილებას. ცვლილებები მოიცავდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას, პრემიერ-მინისტრის თანამდებობის გაუქმებას, ასევე საპარლამენტო მანდატთა რაოდენობის 550-დან 600-მდე გაზრდას და თურქეთის უზენაესი სასამართლოსა და პროკურორების კოლეგიის (HSYK) რეფორმირებას.

რეფერენდუმის შემდეგ პრეზიდენტი გახდა, როგორც სახელმწიფოს, ისე მთავრობის მეთაური. მას მიეცა უფლება, დანიშნოს მინისტრები და ვიცე-პრეზიდენტი. პრეზიდენტს შეუძლია გასცეს აღმასრულებელი განკარგულებები.

ფაქტობრივად, ამ რეფერენდუმის შემდეგ ქემალისტური, დემოკრატიული თურქეთი დიდი გამოწვევების წინაშე დადგა. თურქულ საზოგადოებაზე დამოკიდებული, თუ რა გზას აირჩევს მომავალში რესპუბლიკური თურქეთი.

დემოკრატიზაციის, კულტურათაშორისი დიალოგის და ევროპული ღირებულებიდან გადახვევის ნათელი მაგალითია, სტამბოლში აია-სოფიას მეჩეთად გადაკეთება.

თურქეთის სახელმწიფო საბჭომ, 2020 წლის 10 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილებით, აია-სოფიას ტაძარი მეჩეთად გადაკეთდა და მუსლიმური მსახურება დაიწყო. მთავრობის 1934 წლის გადაწყვეტილება გააუქმა, რომლის მიხედვით სტამბოლში მდებარე აია-სოფიას ტაძარი მუზეუმად გადაკეთდა. შესაბამისად ქრისტიანული სამყაროს მნიშვნელოვანი სიმბოლო, აია-სოფიას ტაძარი კვლავ მეჩეთი გახდა.

თურქეთის, ამ გადაწყვეტილებას საერთაშორისო საზოგადოების მხრიდან დიდი გამოხმაურება მოყვა. ეკლესიათა მსოფლიო საბჭომ თურქეთის პრეზიდენტს რეჟეფ თაიფ ერდოლანს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა.

ასევე თურქეთის პრეზიდენტს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა მაიკ პომპეომ. აშშ-ის სენატის, სენატორების, საგარეო საქმეთა კომიტეტის თავმჯდომარის, ჯიმ რიშის და სენატორი რობერ მენდენესის განცხადებით კი, ერდოლანის გადაწყვეტილება ქრისტიანების შეურაცხყოფაა.

„ჩვენ, მტკიცედ ვგმობთ პრეზიდენტ ერდოლანის გადაწყვეტილებას, წმინდა სოფიას მეჩეთად გადაკეთების თაობაზე. ისტორიის გარკვეულ მომენტებში წმინდა სოფიას ტაძარი ქრისტიანებისა და მუსლიმების თაყვანისცემის ადგილი იყო, ხოლო ათწლეულების განმავლობაში ყველა სარწმუნოების ხალხისათვის არაჩვეულებრივი და სტუმართმოყვარე ცენტრი იყო.

თურქეთის პრეზიდენტმა, მათ საპასუხოდ განაცხადა, რომ აია-სოფია თურქეთის სუვერენიტეტის საკითხია და არავის შეუძლია ჩარევა, ასევე ერდოლანმა აღნიშნა, რომ აია-სოფიასათვის სტატუსის შეცვლით, თურქეთის ხელისუფლებამ ისტორიული შეცდომა გამოასწორა.

XXI საუკუნის თურქეთში, დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია.

დასკვნა

თურქეთის მოვლენებმა, XXI საუკუნის პირველი ათწლეულის ჩათვლით, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს ის დემოკრატიული ფასეულობებით სიარულს და რამდენად შეინარჩუნებს ათათურქისეულ ევროპული ღირებულების სახელმწიფო მმართველობას

თურქეთი ევროპისათვის სტრატეგიულად საჭირო და მნიშვნელოვანი ქვეყანაა - ცენტრალური აზიიდან მომავალი უზარმაზარი ბუნებრივი რესურსები სწორედ თურქეთის გავლით შეედინება ევროპაში. ევროპას სჭირდება თურქეთი, სჭირდება მისი კონტროლის ქვეშ მყოფი ბოსფორ-დარდანელის სრუტეები და ნედლეულის ტრანსპორტირების საიმედო და უსაფრთხო გზა.

XXI საუკუნის უახლოესი ათწლეულები პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Giuleni, f. (2016). „im shemtxvevashi, tuki damtkicda cem winaagmdeg wayenebuli braldebebi. mzd var turqetshi davbrunde. gazeti „rezonans“, 22 agvisto“. (გიულენი, ფ. (2016). „იმ შემთხვევაში, თუკი დამტკიცდა ჩემ წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებები. მზად ვარ თურქეთში დავბრუნდე“. გაზეთი „რეზონანსი“, 22 აგვისტო).
- makaradze, e. (2019). *turqetis istoria 1918-2018 wlebsi*, saleqcio chanawerebi, Tbilisi: gamomcemloba „universali.“ (მაკარაძე, ე. (2019). *თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლებში*. სალექციო ჩანაწერები. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- makaradze, e. (2016). *turqetis sashinao politika 2000-2015 wlebshi*, Tbilisi: gamomcemloba „universali.“ (მაკარაძე, ე. (2016). *თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000-2015 წლებში*, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- makaradze, e. (2016). *tanamedrove turqetis sashinao politikis problemebi, tbilisis saxelmwifo universitetis agmosavletmcdneobis institutis shromebi*, „agmosavletmcdneoba“ №5. (მაკარაძე, ე. (2016). თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკის პრობლემები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის შრომები, „აღმოსავლეთმცოდნეობა“, N.5).
- makaradze, e. (2009). *mustafa qemal ataturqis roli respublikur turqetshi*, batumi: gamomcemloba „batumis shota rustavelis saxelmwifo universiteti“. (მაკარაძე, ე. (2009). *მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში*, ბათუმი: გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“).
- urdia, s. (2004). *moxelis samagido leqsikoni*, gaeros ganviTarebis programa. Tbilisi. (ურია, ს. (2004). *მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი*, გაეროს განვითარების პროგრამა. თბილისი).

THE 100TH ANNIVERSARY OF THE ESTABLISHMENT OF RUSSIA IN GEORGIA
AND GEORGIAN SOCIETY

საქართველოში რუსეთის დამკვიდრების 100 წლისთავი და ქართველი საზოგადოება

OTAR JANELIDZE

Doctor of History, Professor of Gori State Teaching University

ORCID ID: 0000-0003-0132-4341

otar_janelidze@yahoo.com

+995 599 54 01 95

Abstract

In 1901 Georgia completed a century of incorporation in the Russian Empire. The local gentry and the Russian administration celebrated this event with a number of ceremonial activities.

There was nothing to celebrate concerning the introduction of colonial yoke in Georgia. The article emphasizes that, Anniversary “served only the purposes of the Empire, which is why progressive Georgian society distanced itself from it and generally, Georgian people did not participate in the celebration.

Aristocracy hoped that the imperial government in Georgia would introduce local government and jury trials, as well, also it would authorize the establishment of the University in Tbilisi, but the expectations did not come true.

Georgian newspapers and magazines did not show a great interest in this event and confined mostly to official information.

Ilya Chavchavadze was critical of the "celebration". Akaki Tsereteli called the, “Anniversary” a farce and expressed his protest against it by a poem and an article.

An illegal Social-Democratic newspaper, “Brdzola“ strongly criticized the nobility and condemned it for this shameful “celebration”.

A group of National-Liberal publication, “Tsnobis Purtseli”, issued a proclamation and pilloried the imperial power together with the nobility to the shameful stake for ridiculing and oppressing of the Georgian people.

Keywords: Georgia, Russian Empire, Jubilee, Nobility, Rescript, Periodical Press.

ოთარ ჯანელიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი
ORCID ID: 0000-0003-0132-4341
otar_janelidze@yahoo.com
+995 599 54 01 95

აბსტრაქტი

1901 წელს საუკუნე შესრულდა საქართველოს რუსეთის იმპერიაში ინკორპორაციის შემდგომ. ადგილობრივმა თავადაზნაურობამ და კავკასიის რუსულმა ადმინისტრაციამ ეს თარიღი არაერთი საზეიმო ღონისძიებით აღნიშნეს.

საქართველოში კოლონიური უღლის დამკვიდრებაში არაფერი იყო სადღესასწაულო. სტატიაში ხაზგასმულია, რომ იუბილე ემსახურებოდა მხოლოდ იმპერიის მიზნებს, რის გამოც პროგრესული ქართველი საზოგადოება გაემიჯნა მას და საერთოდ, ქართველ ხალხს ზეიმში მონაწილეობა არ მიუღია.

ადგილობრივი არისტოკრატია იმედოვნებდა, რომ საიმპერიო ხელისუფლება საქართველოში ერობასა და ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტს შემოიღებდა, უნივერსიტეტს გახსნიდა, მაგრამ მოლოდინი არ გამართლდა.

ქართულ გაზეთებსა და ჟურნალებს ამ მოვლენის მიმართ დიდი ინტერესი არ გამოუჩენიათ და ძირითადად ოფიციალური ინფორმაციის გამოქვეყნებით შემოიფარგლნენ.

„დღესასწაულისადმი“ კრიტიკული იყო ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულება. აკაკი წერეთელმა „იუბილეს“ ფარსი უწოდა და მის წინააღმდეგ ლექსითა და სტატიით პროტესტი გამოხატა.

არალეგალურმა სოციალ-დემოკრატიულმა გაზეთმა „ბრძოლამ“ მკაცრად ამხილა წარჩინებული წოდება და გაკიცხა იგი ამ „სამარცხვინო დღესასწაულში“ მონაწილეობისათვის. გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ ეროვნულ-ლიბერალური მიმართულების ჯგუფმა თავის პროკლამაციაში დაგმო ქართველი თავადაზნაურობა და სამარცხვინო ბოძზე გააკრა საიმპერიო ხელისუფლებაც „ქართველი ხალხის დაცინვისა და აბუჩად აგდებისათვის“.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, რუსეთის იმპერია, იუბილე, თავადაზნაურობა, რესკრიპტი, პერიოდული პრესა.

შესავალი

იუბილე, როგორც დიდმნიშვნელოვანი მოვლენის უკვდავყოფის ან სახელოვანი პიროვნების ღვაწლის წარმომჩენი საზეიმო ღონისძიება, ქართულ სინამდვილეში XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე ჯერ კიდევ ახალი ხილი იყო. ამ დროისათვის ჩვენში სულ ორად-ორი იუბილე იყო ჩატარებული: 1. ქართველი პოეტის რაფიელ ერისთავის მოღვაწეობის 50 და 2. კრწანისის ბრძოლის 100 წლისთავის აღსანიშნავად. საიუბილეო ღონისძიებები, რომლებიც კავკასიის რუსულმა ადმინისტრაციამ დაგეგმა და ქართველი თავადაზნაურობის მეშვეობით 1901 წლის შემოდგომაზე გამართა, ქართველი ხალხისათვის სულაც არ იყო სადღესასწაულო. იუბილე საქართველოს რუსეთის იმპერიაში ინკორპორაციიდან ერთი საუკუნის გასვლას დაუკავშირეს და სურვილი ჰქონდათ წარმოეჩინათ, როგორც საერთო-სახალხო ზეიმი. რეალურად კი აღინიშნებოდა საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვისა და რომანოვთა იმპერიის ტყვეობაში ჩავარდნის თარიღი, რომელმაც ადგილობრივი საზოგადოების არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება გამოიწვია.

ეს საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში სპეციალურად არავის შეუსწავლია. საბჭოთა პერიოდის ნაშრომებში იმეორებდნენ ცარიზმის მოხელეთა თვალსაზრისს, რომ ქართველმა ხალხმა კმაყოფილებითა და მადლიერებით აღნიშნა რუსეთთან თანაცხოვრების ისტორიული დღესასწაული, სინამდვილე კი სხვაგვარი იყო.

სტატიაში მოცემულია ცდა, სხვადასხვა პერსპექტივიდან, დიფერენცირებულად გაშუქდეს ქართველი საზოგადოების წრეების მიმართება განსახილველი საკითხისადმი, წარმოჩნდეს მათი იმედები და მოლოდინი, გაირკვეს თავადაზნაურთა საკრებულოს, პროგრესული ქართველი ინტელიგენციის, საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალების, ასევე, საიმპერიო ხელისუფლებისა და რუსული პერიოდული პრესის დამოკიდებულება იუბილესადმი, განიმარტოს, რითი იყო გამოწვეული თითოეული მათგანის ესა თუ ის პოზიცია და მათ მიერ ამ იუბილეს განსხვავებული აღქმა.

ნაშრომი დაწერილია პირველწყაროების, ძირითადად ქართულ და რუსულენოვანი პრესის („ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „Кавказ“, „Тифлисский листок“, „Новое время“, „Новое обозрение“) მასალებზე, მემუარულ ლიტერატურასა და თემასთან დაკავშირებულ სამეცნიერო პუბლიკაციებზე დაყრდნობით.

მეთოდი

სტატიაში შესწავლილი და გაშუქებულია საკითხი: როგორ აღინიშნა საქართველოს რუსეთთან „შეერთების“ 100 წლისთავი საქართველოში 1901 წელს.

კვლევა ეფუძნება ისტორიულ-მედარებით, რეტროსპექტულ და შინაარსობლივი ანალიზის მეთოდს, ასევე, ემპირიული მასალის კრიტიკულ გააზრებასა და განზოგადებას, საკითხის სხვადასხვა რაკურსით წარმოჩენას.

შედეგები

1. სტატიაში წარმოჩენილია ქართული არისტოკრატის წოდებრივი ორგანიზაციის - თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოს პოზიცია შესასწავლი საკითხისადმი. საკრებულოს დამოკიდებულება საქართველოში რუსეთის დამკვიდრებისადმი, განსაკუთრებით მეფისნაცვალ მ. ვორონცოვის დროიდან, და მათ შორის ხსენებული იუბილესადმი იყო ლოიალური, პატივის გაზრდისა და წყალობის მომლოდინე. იმედოვნებდნენ ერობისა და ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის შემოღებას, უნივერსიტეტის გახსნას, რაც არ განხორციელდა.

2. კვლევამ ცხადყო, რომ ქართული პოლიტიკური მიმდინარეობები გაემიჯნენ რუსეთთან საქართველოს შეერთების თარიღის აღნიშვნას. „სოციალ-დემოკრატი რევოლუციონერთა დასმა“ „სამარცხვინო დღესასწაულისათვის“ აშხილა და გაკიცხა ქართველი წარჩინებული წოდება, როგორც კლასობრივი მოწინააღმდეგე; ეროვნულ პოზიციაზე მდგომმა „ქართველ დემოკრატთა კომიტეტმა“ გამოვლენილი უპრინციპობისათვის დაგმო ქართველი თავადაზნაურობა. მანვე სამარცხვინო ბოძზე გააკრა საიმპერიო ხელისუფლებაც „ქართველი ხალხის დაცინვისა და აბუჩად აგდებისათვის“. კომიტეტის პროკლამაცია რუსეთის ძალმომრეობისაგან სამშობლოს დასახსნელად ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის მოწოდებას შეიცავდა.

3. მოძიებული მასალები საშუალება იძლევა ითქვას, რომ თერგდალეულთა ლიდერები (ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი), რომელთა ავტორიტეტი და საზოგადოებაზე გავლენა ჯერაც მაღალი იყო, იუბილეს უარყოფითად შეხვდნენ. ისინი სადღესასწაულო ღონისძიებებს განერიდნენ, ხოლო თვით იუბილეს შეფასებაში კრიტიკული მიდგომა გამოამჟღავნეს.

4. იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის რესკრიპტის, კავკასიის ყოფილი მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის მისალოცი სიტყვისა და პერიოდულ გამოცემათა მასალის გაანალიზების გზით, ნაშრომში გაშუქებულია იმპერიის ხელისუფლების მიმართება რუსეთთან საქართველოს შეერთების იუბილესადმი. დასაბუთებულია თვალსაზრისი, რომ მეფის მოხელეებმა იუბილე გამოიყენეს იმის საილუსტრაციოდ, თითქოს ქართველები ჰარმონიულად ცხოვრობდნენ რუსებთან და მათ არაფერი ჰქონდათ გასაყოფი. უნდოდათ ეჩვენებინათ, რომ რუსეთის საზოგადოება გულისხმიერი იყო კავკასიისა და საქართველოსადმი. ამასთან, მეფის მთავრობა იუბილეს არა თავისი, არამედ ქართველი თავადაზნაურობის სადღესასწაულო თარიღად მიიჩნევდა.

მსჯელობა

1901 წლის 12 სექტემბერს საუკუნე სრულდებოდა მას შემდეგ, რაც იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა საქართველოს რუსეთთან შეერთების მანიფესტი გამოსცა. იმპერიის ისტორიაში ამ ერთ-ერთი ღირსახსოვარი თარიღის აღსანიშნავად კავკასიის რუსულმა ადმინისტრაციამ თადარიგი ადრევე დაიჭირა, თვით იუბილეს მომზადება კი ქართველ თავადაზნაურობას მიანდო.

ამ საკითხისადმი მიძღვნილი ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია ქართულ პერიოდულ პრესაში ჯერ კიდევ 1898 წლის სექტემბერში¹ დაიბეჭდა. მისი ავტორი, ცნობილი ქართველი ჟურნალისტი, მოგვიანებით ჟურნალ „განათლების“ რედაქტორი მალაქია ბოლქვაძე წერდა: „სამი წლის შემდეგ დადგება ხანა, რომელიც დაასრულებს ჩვენის ქვეყნის რუსეთის მფარველობის ქვეშ ყოფნის ისტორიის პირველ საუკუნეს. ეს საუკუნე გახლავთ ქართველი ერის ახალი ცხოვრების დასაწყისი. ჩვენმა საზოგადოებამ ამ გარემოებას ყურადღება უნდა მიაქციოს და შექმნას ძეგლი, რომელიც ყველას ნათლად დაუსურათხატებს უკანასკნელი საუკუნის განმავლობაში ჩვენს ახალ გზა-ნიადაგზედ მსვლელობას. ეს ძეგლი უნდა შექმნათ ბეჭდვითის სიტყვით და არა თლილის ქვით, ანუ რკინა-სპილენძით. ... უნდა გამოვთქვათ, რა გვქონდა და რა ვიყავით, როდესაც რუსეთს შევუერთდით, რა მოხდა ჩვენში, ჩვენს საზოგადოებაში, მოწინავე დასში დღემდის და დღეს რა ვართ, რას წარმოვადგენთ, რა გვაქვს“. ავტორი წინადადებას აყენებდა, ჩამოეყალიბებინათ სარედაქციო კომისია, მოემზადებინათ და გამოეცათ კრებული, რომელსაც ექნებოდა განყოფილებები: ეკონომიკური, საზოგადოებრივი, ლიტერატურული და სხვა (ივერია, 1898: 26 სექტემბერი).

ზუსტად იმავე დღეებში გაზეთ „კვალში“ გამოქვეყნდა პროფესორ ალექსანდრე ხახანაშვილის წერილი „როგორ ვიდღესასწაულოთ ასი წლის დღე საქართველოს რუსეთთან შეერთებისა“. მეცნიერი აღნიშნავდა: ...დრო გადის და თან მიაქვს ჩასანთქავათ ყოველივე ის, რაც ერთხელ ბრწყინავდა და ცხოველის შუქით ანათებდა. მხოლოდ ისტორიული მოგონება-და აღვიძებს მომავალ თაობაში წარსულის ლამპარს. ისტორიული მოგონება ყველგან დაკავშირებულია იმ ძველ ნაშთებთან, რომელნიც თალსაჩინოთ მოწმობენ ერის სიდიადეს. ამიტომ ჩვენს გვმართებს ვისარგებლოთ ასწლოვანი ხანით რუსეთთან ცხოვრებისა და მოვუყაროთ თავი ისეთ ნაშთებს, რომელნიც ჩვენი ერისათვის გულსახმიერო და უცხოთათვის დასამტკიცებელი საბუთი იყოს საქართველოს ...კულტურისა. ამ მიზნით, ჩვენი აზრით, საჭიროა გამოიცეს რამდენიმე სამეცნიერო ნაწერი და დაარსდეს საერო სახლი ანუ მუზეუმი, ...უნდა აღიბეჭდოს ისეთი ხელთნაწერები, რომელთაც აქვთ საკაცობრიო ინტერესი. ...ამ დღისათვის უნდა დამზადდეს გეგმა და სამირკველი მაინც ჩაიყაროს მუზეუმისა,² რომელსაც შეიძლება დაერქვას სახელი მეფე ერეკლე მეორისა. ...მუზეუმში იქნება საბუნებისმეტყველო განყოფილება..., სახალხო სამკითხველო, აუდიტორია ლექციების წასაკითხათ და სახალხო თეატრის დარბაზი. ...ამგვარი მუზეუმის აგებაში მონაწილეობა უნდა მიიღოს მთელმა ერმა, რადგანაც იგი იქნება საუნჯე ნაშთთა, რომელნიც მოწმობენ წარსულს, გვიღვიძებენ მომავლის იმედს და აწმყოში იქნება ჩვენი გამამხნეველები და უცხოთათვის პატივსადები დაწესებულება. ეს დღესასწაული იქნება მშვიდობიანი, წყნარი და „კულტუროსანი“ ნიშნებით აღნიშნული“ (კვალი, 1898: 668-669).

საზოგადოებაში დაიწყო მსჯელობა, საიდან აეთვალათ საქართველოში რუსეთის დამკვიდრების დასაწყისი და რომელ კონკრეტულ ფაქტთან დაეკავშირებინათ მომავალი ზეიმი. ზოგი პავლე I-ის 1801 წლის 18 იანვრის მანფესტს ასახელებდა, ზოგიც ალექსანდრე I-

¹ თარიღები მითითებულია იულიუსის კალენდრით (ძველი სტილით).

² მუნიციპალური მუზეუმი თბილისში მხოლოდ 1910 წელს დაარსდა, 1943 წელს მას თბილისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი ეწოდა და ბინა თბილისის ყოფილ ქარვასლაში დაიღო. დღეს იწოდება იოსებ გრიშაშვილის სახელობის თბილისის ისტორიის მუზეუმად.

ის 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტს ამჯობინებდა და სხვა. მაგალითად, პროფესორი ალექსანდრე ხახანაშვილი მოსკოვის ერთ-ერთ გაზეთში გამოქვეყნებულ სტატიაში ამგვარ თარიღად ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის, გიორგი XII-ის გარდაცვალების დღეს - 28 დეკემბერს მიიჩნევდა, რადგან, მისი აზრით, რუსეთის მთავრობამ სწორედ ამ დღიდან დააწესა საქართველოში ჯერ დროებითი და შემდეგ მუდმივი მმართველობა (Московские, 1900: 30 сентября).

საიუბილეო დროდ 1901 წლის სექტემბერი შეირჩა. ცოტა მოგვიანებით, საიმპერიო მთავრობამ ნება დართო, ქართველი თავადაზნაურობის მეთაურობით, საზეიმო ღონისძიებები 25-28 სექტემბერს ჩაეტარებინათ.

სადღესასწაულო პროგრამა შეიმუშავა განსაკუთრებულმა კომისიამ ინჟანტერიის გენერლის, თავად ი. ამილახვრის თავმჯდომარეობით. ხსენებული პროგრამის განსახილველად, 1900 წლის 21 ნოემბერს თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლის, დავით მელქიშვილის, ხელმძღვანელობით, მოიწვიეს აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა საგანგებო კრება. ხანგრძლივი კამათის შემდეგ კრებამ დაამტკიცა წარმოდგენილი პროგრამა, რომელიც ასეთი შინაარსისაა:

„1. გამართულ იქნას ხელის მოწერა ძეგლის ასაგებად საქართველოს რუსეთთან შეერთების სახსოვრად; 2. არჩეულ იქმნას 20 კაცისაგან შემდგარი დეპუტაცია, რომელმაც პეტერბურგში პანაშვიდი უნდა გადაიხადოს და გვირგვინებით შეამკოს საფლავები იმპერატორთა: პავლე I-ის, ალექსანდრე I-ის, ნიკოლოზ I-ის, ალექსანდრე II-ის და ალექსანდრე III-სა, აგრეთვე უნდა გადაიხადონ პანაშვიდი იმპერატრიცა ეკატერინე II-ის და განსვენებული მემკვიდრე ცესარევიჩის, გიორგი ალექსანდრის ძის, სულის მოსახსენებლად; 3. დაარსებულ იქმნას კადეტთა კორპუსში ოთხი სტიპენდია იმ რაზმების ოფიცერთა შვილებისათვის, რომელნიც ამ ასი წლის წინათ პირველნი შემოვიდნენ თფილისში; 4. 1901 წლის 11 სექტემბერს გამართულ იქმნას თავადაზნაურთა საგანგებო კრება და გარდახდით იქმნას სიონის ტაძარში პანაშვიდი განსვენებულ იმპერატორთა სულის მოსახსენებლად; 5. 12 სექტემბერს გარდახდით იქმნას სადღესასწაულო წირვა, შემდეგ გამართულ იქმნას: საგანგებო სადილი - სტუმართა და ჯარისათვის, სახალხო დღესასწაული და საგანგებო წარმოდგენა სახაზინო თეატრში. ამას გარდა გამართულ უნდა იქმნას ბალი, რომელზედაც მოიწვევენ მინისტრებს, მათ ამხანაგებს, რუსეთის გუბერნიების თავადაზნაურთა წინამძღოლთ, კავკასიის უმაღლეს დაწესებულებათა წარმომადგენელთა და ქართველ თავადაზნაურთ; და, დასასრულ 6. გამოცემულ იქმნას საიუბილეო წიგნი ისტორიულის მიმოხილვით” (ივერია, 1900: 24 ნოემბერი; კვალი, 1900: 762-763).

კრების ზოგიერთმა მონაწილემ განაცხადა, რომ პროგრამა მეტისმეტად ვრცელია და თავადაზნაურობას მის შესასრულებლად ფული არ ეყოფა, ხოლო რამდენიმე დამსწრემ უარი თქვა სათავადაზნაურო სახლის - ქარვასლის შემოსავლიდან ყოველწლიურად სასტიპენდიო თანხის გამოყოფაზე.¹

¹ ამ საკითხზე არაერთი პუბლიკაცია დაიბეჭდა პერიოდულ გამოცემებში. სტიპენდიის მოწინააღმდეგენი იშველიებდნენ თავადაზნაურთა საკრებულოს იმ გადაწყვეტილებას, რომლის

კრებამ აირჩია 25 კაცისაგან შემდგარი კომიტეტი დავით მელიქიშვილის თავმჯდომარეობით. წევრებად 6 მაზრის წინამძღოლი და სხვა თავადები: გენერალ-ადიუტანტი ზ. ჭავჭავაძე, კავალერიის გენერალი ი. ამილახვარი, გენერალ-ლეიტენანტი მ. ამირეჯიბი, გენერალ-მაიორი ი. ჭავჭავაძე, გენერალ-მაიორი ბ. ჩოლოყაშვილი, გენერალ-მაიორი ქ. მამაცაშვილი, გენერალ-მაიორი ა. ბებუთაშვილი, გენერალ-მაიორი ი. ხიმშიაშვილი, გენერალ-მაიორი ს. ჭილაშვილი, უმაღლესის კარის ეგერმეისტერი ნ. არღუთაშვილი-მხარგრძელი, ზ. ანდრონიკაშვილი, ა. მუხრან-ბატონი, ი. ჭავჭავაძე, ი. ბარათაშვილი, მ. მაჩაბელი, ვ. მაჩაბელი, ი. თულაშვილი და ლ. ჯანდიერი (ივერია“, 1900: 24 ნოემბერი).

„საიუბილეო“ კომისია ქუთაისის გუბერნიაშიც ჩამოყალიბდა. მასში შევიდნენ: დ. ნიჟარაძე, პ. თუმანიშვილი, ა. ნანეიშვილი, ს. წერეთელი, გ. ზდანოვიჩი და ა. ქოჩაკიძე (ივერია, 1901: 15 მარტი). 1901 წლის 1 ივლისს შედგა თბილისისა და ქუთაისის კომისიების გაერთიანებული სხდომა. კომისიამ დაამტკიცა შემუშავებული გეგმა, მაგრამ უთანხმოება გამოიწვია ერთმა საკითხმა: ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობა მოითხოვდა საიუბილეო ადრესში აესახათ ქართველობის მდგომარეობა მეცხრამეტე საუკუნეში და მისი ახლანდელი საჭიროებანი. თბილისის გუბერნიის წარმომადგენლები ამის წინააღმდეგი იყვნენ, აცხადებდნენ: საიუბილეო მიმართვაში არაფერი უნდა იყოს თქმული საჭიროება-გაჭირვების შესახებო. საკითხი ამ სხდომაზე ვერ გადაწყდა (ცნობის ფურცელი, 1901: 1 ივლისი). დასავლეთ საქართველოს 5 წარმომადგენელი, კერძოდ, გ. ზდანოვიჩი, ა. ნანეიშვილი, მიქელაძე, ა. ქოჩაკიძე და ს. ხუნდაძე, შეიყვანეს საიუბილეო კრებულის მოსამზადებელ სარედაქციო კომისიაში (ცნობის ფურცელი, 1901 წ., 3 ივლისი).

აღსანიშნავია, რომ იყვნენ ისეთი თავადებიც, რომელთაც ყოფნიდათ გამბედაობა, წასულიყვნენ უმრავლესობის წინააღმდეგ და, საერთოდ, დაეგმოთ მსგავსი „დღესასწაული“. მაგალითად, სიღნაღის მაზრის თავადაზნაურთა წინამძღოლს იოსებ შალიკაშვილს განუცხადებია, რომ საჭიროა ასეთ ზეიმზე უარის თქმა და ამ საკითხისადმი უფრო პრინციპული მიდგომა გვმართებსო (უტიაშვილი, <http://www.ick.ge/rubrics/main-news/61-tnews/7162--the-shalikashvili.html>).

თბილისის თავადაზნაურთა მიერ არჩეულმა კომისიამ განიზრახა გამოეცა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ისტორია, რომელშიც ხუთი განყოფილება იქნებოდა. წიგნში განმარტებული უნდა ყოფილიყო, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ისტორიულ მოვლენას; უნდა აღწერილიყო ქართველი ერის მოქალაქეობრივი და სულიერი ცხოვრების მთავარი მოვლენები ბოლო ასი წლის განმავლობაში; გაეშუქებინათ ეკონომიკური განვითარების ისტორია, გადმოეცათ სამხედრო ცხოვრების ეპიზოდები (პირველი ქართული რაზმის შედგენა, ომიანობის დროს რა მონაწილეობა მიიღეს ქართველებმა და რა სამსახური გაუწიეს რუსეთს), ასევე იმ პირობა და მოღვაწეთა ბიოგრაფიული ცნობები, რომელთაც „ხალხის წინაშე სამსახური მიუძღვით“. გაზეთის ინფორმაციით, წიგნის შედგენაში 20-ზე მეტი კაცი მონაწილეობს და ბეჭდვას მოკლე ხანში შეუდგებიან. იმავე გაზეთში აღნიშნულია, რომ კომისიის თავმჯდომარეს საქართველოში სწავლა-განათლების შესახებ მიმოხილვის

თანახმად, ხსენებული ქონებიდან თანხა მხოლოდ ქართველ თავადაზნაურთა მომავალი თაობების აღზრდისათვის უნდა დახარჯულიყო.

დაწერა იაკობ გოგებაშვილისათვის შეუთავაზებია. „დედა ენის“ შემოქმედს ამ წინადადებაზე უარი უთქვამს და „დაუსახელებია 4 განათლებული ქართველი, რომელთაც, მისი აზრით, შეუძლიანთ ეს შრომა იკისრონ“ (ივერია, 1900: 11 მარტი).

მზადებაში ჩაერთო თბილისის თვითმმართველობაც. ქალაქის თავმა წინადადებით მიმართა გამგეობას, შეექმნათ და დაებეჭდათ წიგნი „თბილისის ქალაქის მართვა-გამგეობის ისტორია“. წინადადება მოიწონეს (ცნობის ფურცელი, 1898: 15 აპრილი). ამასთან, ქალაქის საბჭომ ამოირჩია განსაკუთრებული კომისია და დაავალა მას, „სახსოვარეო რითიმე ეს ისტორიული და ჩვენთვის დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა“. კომისიამ არაერთი სხდომა გამართა. განიხილებოდა 4 ძირითადი საკითხი: 1. თბილისში პოლიტექნიკური უმაღლესი სასწავლებლის გახსნა, 2. საპოლიტექნიკუმი მუზეუმის დაარსება, 3. თბილისში რუსეთის მმართველობის ასი წლის ისტორიის გამოცემა და 4. ძეგლის დადგმა (ცნობის ფურცელი, 1900: 17 სექტემბერი).¹

პირველი გადაწყვეტილება მუზეუმის გახსნას შეეხო. კომისიამ თანადგომისათვის მოსკოვის ანალოგიურ მუზეუმს მიმართა, საიდანაც დროულად მიიღო სათანადო ინფორმაცია, გეგმა, მუზეუმში დაცული კოლექციების აღწერილობა და სხვა (ივერია, 1899: 29 აპრილი).

სამხედრო ისტორიის ცნობილ სპეციალისტს სიმონ ესაძეს იდეა გაუჩნდა, გამოეცა კრებული რუსულ ენაზე, რომელშიც შევიდოდა რუს მწერალთა, პოეტთა და პუბლიცისტთა წერილები საქართველოს შესახებ (ივერია, 1901: 6 მაისი).

საიუბილეოდ კავკასიის საიმპერატორო სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებამ თბილისში სამეურნეო-სამრეწველო გამოფენის მოწყობა დაგეგმა. შედგა სათანადო პროგრამა, რომელიც ჯერ მთავარმართველმა გ. გოლიცინმა მოიწონა, შემდეგ კი, მცირეოდენი ცვლილებებით, იმპერიის მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონების მინისტრმა დაამტკიცა. გამოფენის მხატვრული გაფორმება თვალსაჩინო ქართველ მხატვარს, გიგო გაბაშვილს, დაეკისრა (ივერია, 1901: 17, 26 სექტემბერი; 5 ოქტომბერი).²

გააქტიურდა ზოგიერთი სხვა ორგანიზაციაც. მაგალითად, შავი ქვის მწარმოებელთა საბჭომ ამ თარიღის აღსანიშნავად 1000 მანეთი გადადო (ივერია, 1901: 8 მაისი). კავკასიის სამხედრო შტაბთან არსებულმა სამხედრო საისტორიო განყოფილებამ დაადგინა, 12 სექტემბრისათვის გამოეცა წიგნი სათაურით: „კავკასიის საიუბილეო კრებული“. განყოფილებას უთხოვია თბილისის ქალაქის თავისთვის, შეერჩია ვინმე თბილისის მოკლე ისტორიის დასაწერად, რომლის შეტანაც გათვალისწინებული იყო მომავალ კრებულში. ქალაქის თავს ეს საქმე თბილისის საბჭოს მდივნის - სტეფანე ჭრელაშვილისათვის მიუწვდია

¹ საიუბილეო დღესასწაულში მონაწილეობა თბილისის თვითმმართველობას 30 ათას მანეთამდე თანხა დაუჯდა. 1901 წლისათვის თბილისის ბიუჯეტი მილიონ ორასი ათასს მანეთს შეადგენდა (ცნობის ფურცელი, 1901: 21, 28 აგვისტო).

² 1901 წლის 2 სექტემბერს თბილისში გაიხსნა კავკასიის სამეურნეო და სამრეწველო გამოფენა. იგი ერთდროულად საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 და კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების 50 წლისთავს მიეძღვნა და წარმატებით ჩატარდა. გამოფენაზე ქალაქ თბილისის ცალკე პავილიონი ჰქონდა დათმობილი (სატკოვეა, <http://www.lsg.ge/?cat=production&id=1870>).

(ივერია, 1901: 7 თებერვალი). ჭრელაშვილს დავალება შეუსრულებია, შეუდგენია „თბილისის ისტორიული მიმოხილვა“, რისთვისაც ფართოდ უსარგებლია კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის არქივში დაცული მასალებითა და დოკუმენტებით (ცნობის ფურცელი, 1901: 21 აგვისტო).

პერიოდული პრესის ცნობით, საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წლისთავის აღსანიშნავად, ახალგაზრდების ერთ ჯგუფს საიუბილეო კრებულის გამოცემა განუზრახავს, სურდათ სხვა წერილებთან ერთად კრებულში მოეთავსებინათ ყველა ტრაქტატი და ხელშეკრულება, რომლებითაც რუსეთის მთავრობა შეჰკვრია ქართველ მეფეებსა და მთავრებს (ცნობის ფურცელი, 1900: 1 აგვისტო).

სხვა ინფორმაციით, ერთ-ერთი უმაღლესი სასწავლებლის ქართველ სტუდენტს საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების ისტორიაზე ვრცელი ნარკვევი დაუწერია. „მას ახლა განზრახვა აქვს, ამ ნაშრომიდან ზოგიერთი მონაკვეთი ევროპულ ენებზე თარგმნოს და ცალკე დაბეჭდოს იმ დღეებისათვის, როდესაც საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების ასი წელიწადი შესრულდება. „ფიქრი არ უნდა, რომ ასეთ შრომას ყველგან დიდი მნიშვნელობა ექნება“ (ცნობის ფურცელი, 1899: 15 ივლისი).¹

საიუბილეო კომისიამ და თბილისის თვითმმართველობამ დაადგინეს, საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წლის სახსოვრად თბილისში დააარსონ 2 პირველდაწყებითი სასწავლებელი და ააგონ მათთვის სათანადო შენობები (ცნობის ფურცელი, 1901:29 აგვისტო). ეს გადაწყვეტილება ქალაქის საბჭოს უნდა დაემტკიცებინა, მაგრამ პრესაში ამის თაობაზე ინფორმაცია აღარ გამოქვეყნებულა.

რუსეთში მცხოვრებ იმერეთის ბაგრატიონთა შტოს შთამომავალ უგანათლებულეს თავადებს – გრუზინსკებს – გადაუწყვეტიათ, „იუბილეს“ სახსოვრად მოსკოვში, მიძინების ტაძარში, სადაც მათი რამდენიმე წინაპარი იყო დაკრძალული, აეგოთ ეკლესია. პროექტი მოსკოვის არქიტექტორ ა. გუსტასასთვის შეუკვეთიათ. „ეკლესია ქართულს გემოვნებაზედ იქნება აშენებული წმინდა ნინოს სახელზედ. ...500 სულამდე ადამიანს დაიტევს და აქვე იქნება გრუზინსკების საგვარეულო აკლდამა“, - იუწყებოდა გაზეთი (ივერია, 1901: 7 თებერვალი).

საიუბილეო კომისიის დაკვეთით, თბილისში მოღვაწე, წარმოშობით პოლონელ მოქანდაკე ფელიქს ხოდოროვიჩს² შეუდგენია ძეგლის პროექტი, რომლის დადგმა გადაწყვიტა საქართველოს თავადაზნაურობამ. შემორჩენილია ამ პროექტის აღწერა: „ძეგლი წარმოადგენს

¹ შესაძლოა აქ იგულისხმებოდეს მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტი მიხეილ ხელთუფლიშვილი, რომლის წიგნი „Вступление Грузии в состав Российской империи“ 1901 წელს ქუთაისში გამოიცა.

² ფ. ხოდოროვიჩს ეკუთვნის არაერთი ქანდაკება ქართულ თემაზე, მაგალითად, „ქართველ ჯარისკაცს ცხენით გადაჰყავს თავისი ოჯახი“, „ქართველი ჯარისკაცი ოჯახით“, „იმერული ურემი კამეჩებით“ და სხვ. (http://artinvestment.ru/auctions/16130/works.html?first_letter=X&citems=414779472004&wc=5). ფ. ხოდოროვიჩი თბილისში არსებული ა. პუშკინის, ნ. გოგოლის სკულპტურების, ასევე დიმიტრი ყიფიანის და დავით ერისთავის ბიუსტების ავტორიცაა, რომლებიც მათ საფლავებზე დაიდგა მთაწმინდის პანთეონში (კარბელაშვილი, http://georgianart.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=136%3A-1920-&catid=42%3A2010-12-03-16-05-33&Itemid=91&lang=ka).

ქანდაკებას ორი მანდილოსნის: ერთი ქართველისა და ერთის რუსისას. ქართველ ქალს მარცხენა ხელში უჭირავს ფარი, რომელიც ძირს დაუშვია, ხოლო მარჯვენა ხელში ჯვრით ეგებება რუსის ქალს. უკანასკნელი მარჯვენა ხელით ხმალამოწვდილი და მარცხენა ხელით ფარგაშლილი თავის მფარველობის ქვეშ იღებს ქართველს მანდილოსანს“. გაზეთის ცნობით, ძეგლის აგებას 50 ათასი მანეთი დაჭირდება (ცნობის ფურცელი, 1900: 31 დეკემბერი).¹

პროგრესული ქართველი საზოგადოება შეეცადა, მომავალი ისტორიული თარიღი, რამდენადმე მაინც, ქვეყნისათვის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. „სანკტ-პეტერბურგსკიე ვედომოსტში“ გამოქვეყნდა ალექსანდრე კახის (სავარაუდოდ, პროფესორ ალექსანდრე ხახანაშვილის) წერილი „საქართველოს რუსეთთან შეერთებიდან ასი წლის შესრულების გამო“. ავტორი ცდილობდა დაერწმუნებინა საიმპერიო ხელისუფლებას, რომ ამ თარიღის სახსოვრად საუკეთესო ძეგლი იქნებოდა თუ საქართველოში შემოიღებდნენ ერობას, ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტს და დააფუძნებდნენ უმაღლეს სასწავლებელს. წერილში აგრეთვე დასაბუთებული იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში ქართული ფილოლოგიის კათედრის დაარსების საჭიროება (ივერია, 1901: 17 აგვისტო).

აღსანიშნავია, რომ დაწყებულ სამზადისს გარკვეული გეგმები დაუკავშირა ქართველმა სასულიერო წოდებამაც. ქართველმა ეპისკოპოსებმა თხოვნით მიმართეს წმინდა სინოდს, რათა „პეტერბურგის თეოლოგიის აკადემიაში დააარსოს ქართული საეკლესიო ისტორიის დამოუკიდებელი კათედრა, სადაც შეისწავლიან ხელნაწერებსა და ყველაფერს, რაც კი ქართულ ეკლესიას ეხება“ (მიტროპოლიტი ანანია, 2012: 200). სატახტო გაზეთების ინფორმაციით, ამ საკითხის განსახილველად, სინოდს გამოუყვია საგანგებო კომისია პროფესორების ტ. ბარსოვის, ნ. პოკროვსკისა და დოცენტ ა. ბრილიანტოვის შემადგენლობით (ცნობის ფურცელი, 1900: 8 ივნისი).²

რუსეთში კარგად ესმოდათ, რომ საქართველოსა და ქართველი ერისათვის იმპერიის უღელქვეშ მოქცევის თარიღში სადღესასწაულო არაფერი იყო. იმასაც მშვენივრად ხედავდნენ, რომ საიუბილეოდ მხოლოდ ქართველი ზეპური საზოგადოება და, ისიც უფრო ხელისუფლების დასანახად, ემზადებოდა. ამ რეალობის დამალვას ემსახურებოდა მეტროპოლიის პერიოდული პრესა, რომელსაც საქმე ისე უნდა წარმოეჩინა, თითქოს რუსეთთან საქართველოს შეერთების 100 წლისთავს ზემოთ მთელი ქართველობა აღნიშნავდა. მაგალითად, გაზეთ „როსიაში“ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში „საქართველოს შემოერთებიდან ასი წლის შესრულების გამო“, ა. ნოვიკოვი წერდა: „ქართველი ხალხი უმთავრესად არისტოკრატიულია. აზნაურის წოდებას დიდად აფასებენ როგორც თვით აზნაურნი, ასევე სხვა წოდებისანიც. ამიტომ შეცდომა არ იქნება თუ ქართველ თავადაზნაურთა მოქმედებას მთელ ქართველ ხალხის მოქმედებად ჩავთვლით“ (ივერია, 1901: 8 მაისი).

¹ ძეგლი, როგორც ჩანს, ვერ აიგო. ყოველ შემთხვევაში, აქამდე მის კვალს ვერ მივაკვლიე. ძეგლის თაობაზე ინფორმაცია არც მოქანდაკე ხოდოროვიჩის ბიოგრაფიაში მოიპოვება (<http://artinvestment.ru/auctions/16130/biography.html>).

² 1911 წელს პეტერბურგში, მართლაც შეიქმნა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შემსწავლელი ცენტრი, რომელმაც მხოლოდ 1917 წლამდე, ბოლშევიკების გაბატონებამდე იარსება.

ამავე სტატიაში რუსმა პუბლიცისტმა დასცინა კიდევ ქართველ წარჩინებულ წოდებას, როდესაც მოიხმო ერთ-ერთ ნაკლებად ცნობილ მოთხრობაში აღწერილი ნათლობის ამბავი ქართველი თავადიშვილის ოჯახში და იგი მიმდინარე საიუბილეო სამზადისს დაუკავშირა. ნაწარმოების მიხედვით, ნათლობაში იწვევენ აუარება ხალხს და აგირავებენ ყველაფერს, რისი დაგირავებაც კი შეიძლება. ნადიმი საუცხოო გამოდგება, მაგრამ... მეორე დღეს მეზობელთან თავადის ოჯახიდან კაცს გზავნიან ერთი მუჭა ჩაისათვის. „ამას ხომ არ აპირებს ეხლა ტფილისის თავადაზნაურობა?“ - სარკასტულად დასძენდა ა. ნოვიკოვი.

ავტორი შემდეგ ეხებოდა საიუბილეოდ თბილისში ძეგლის აგების თემას და მიუთითებდა, რომ ძეგლი საუკუნოდ რჩება. მას აღმზრდელი მნიშვნელობა აქვს, რის გამოც ამ საკითხს უფრო სერიოზულად უნდა მივუდგეთ. ნოვიკოვი ასე აანალიზებდა ძეგლის პროექტს: „დედაკაცი - რუსეთი - ზის, იმის ფეხით წევს დაჭრილი საქართველო. დააკვირდით, რამდენად კარგად ხატავს ეს ძეგლი ჩვენს დამოკიდებულებას და რამდენად სასიამოვნოა იგი ჩვენ, რუსთათვის. ყოველი მხრიდან შევიწროებული საქართველო ერთმორწმუნე რუსეთს სთხოვდა შემწეობა-დახმარებას და ჰპოვა კიდევ ეს შემწეობა. მაშასადამე, ჭრილობა მორჩენილა? განიკურნა საქართველო? არაო, - გვეუბნება ძეგლი; - საქართველო ჯერ ისევ დაჭრილია! ვისგანაა დაჭრილი? რუსეთისაგან ხომ არა? არა, ეს ძველ, განვლილ ჭრილობათა მოგონებაა. მაშ, რაღა საჭიროა ამ განვლილ ჭრილობათა აღნიშვნა ძეგლზედ? უკეთესი არ იქმნება დავიწყებას მიეცნენ ეს ჭრილობანი თუ საქართველო მართლაც განიკურნა? სისხლისაგან ხომ აღარ იცლება იგი!“ (ივერია, 1901: 8 მაისი).

საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100, ასევე სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო გამოფენის გახსნასთან დაკავშირებით, მოიჭრა ვერცხლისა და სპილენძის მემორიალური მედლები. მედლის აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: რუსულ ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი და ტახტზე მჯდომი ქალი; ტახტის საფეხურთან ჩამომჯდარია ქართულ ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილი ქალი (რუსეთისა და საქართველოს ემბლემა). ქართველ ქალს ხელი აქვს გაწვდილი მედალზე გამოსახული ამომავალი მზისაკენ, რომელზეც საქართველოს რუსეთთან შეერთების თარიღია აღბეჭდილი - „1801“. მთელი ამ კომპოზიციის ქვეშ მეორე თარიღია - „1901“.

ზურგი: გამოფენისადმი მიძღვნილი რუსული წარწერა „За труды и знания“ და დაფნის შტო. რომაული ციფრი ზემოთ „С“ - საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავს აღნიშნავს, ქვემოთ „L“ კი - კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების მოღვაწეობის 50 წლისთავს. ირგვლივ ზედწერილია: „Кавказская выставка сельск. хозяйства и промышленности“ (კაპანაძე, 1969: 164).

საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების ასი წლისთავის აღსანიშნავად რამდენიმე პუბლიკაცია განხორციელდა, მათ შორის, გამოიცა წიგნები და ალბომები:

1. საქართველოს რუსეთთან შეერთება: შეერთების დროის საქართველოს მეფეთა, დედოფალთა და ბატონიშვილთა სურათები. თფილისი: წიგნის გამომცემელ ქართველთა ამხ. გამოცემა 44 და მისივე სტამბა, 1901.

2. Е. С. Сталинский, Юбилейный сборник к столетию присоединения Грузии к России. 1801-1901 / Материалы собр. Е. С. Сталинский ; изд. под ред. К. Н. Бегичева. Тифлис, 1901.
3. З. Авалов. Присоединение Грузии к России, М., 1900.
4. Утверждение русского владычества на Кавказе: К столетию присоединения Грузии к России: 1801-1901 / Под руководством Н. Н. Белявского; под ред. генерал-майора В. А. Потто, т. I, Тифлис, 1901. გამოცემულია ამ კრებულის მხოლოდ I-IV და XII ტომები.
5. Кирион, Краткий очерк истории Грузинской Церкви и Экзархата в XIX веке, Тифлис, 1901.
6. Хелтуплишвили Михаил Виссарионович. Вступление Грузии в состав Российской империи, Кутаиси, 1901.
7. Альбом Портретной галереи Кавказского Военно-Исторического Музея. Портреты русских Императоров, Царей Грузии, Главнокомандующих, Наместников и Главнокомандующих на Кавказе : К 100-летию присоединения Грузии к России, 1801.12.IX-1901 / Изд. Ротмистр Б.С. Эсадзе. Тифлис: Фототип. и лит. К.И. Месхиева, 1901.

საკვატო სტუმართა ნაწილი საქართველოს დათქმულ „იუბილემდე“ კარგა ხნით ადრე ეწვია. მაგალითად, საბერძნეთის დედოფალი შვილებითურთ და კავკასიის ყოფილი მეფისნაცვალი, იმჟამად სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე, დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვი ოჯახით, სამხედრო გემ „პრუტიტ“, ჯერ კიდევ 1901 წლის 25 აგვისტოს უკვე ბათუმში ჩამოვიდნენ და დასასვენებლად ბორჯომში (ლიკანში) გაემგზავრნენ (ცნობის ფურცელი, 1901: 25 აგვისტო).

დღესასწაულში მონაწილეობის მისაღებად ისინი თბილისს 24 სექტემბერს ესტუმრნენ. მათ გარდა, ჩამოსულთა შორის იყვნენ რამდენიმე დიდი მთავარი, ასევე, მოსკოვის, პეტერბურგის, კიევის, ვილნოს გუბერნიების თავადაზნაურთა წინამძღოლები და სხვები, რომელთაც პირველი საზეიმო დახვედრა რკინიგზის სადგურში გაუმართეს.

ამ დღისათვის თბილისი საგანგებოდ მორთეს, უმთავრესი ქუჩები - მიხეილისა და გოლოვინის პროსპექტები რუსეთისა და საბერძნეთის დროშებით შემოსეს, აღმართეს ორი ტრიუმფალური თალი, ერთი რკინიგზის სადგურთან და ერთიც გოლოვინის პროსპექტზე, ქუჩებში სკოლის მოსწავლეები ჩამწკრივეს (Кавказ, 1901: 25 сентября). გაზეთის ინფორმაციით, „ქუჩებში ხალხი ბლომად იდგა და „ურას“ ძახილით ეგებებოდა სტუმრებს“ (1901: 26 სექტემბერი). ერთი თვითმხილველიც ამასვე გვიდასტურებს, რომლის სიტყვით, „ქუჩებზე დიდძალ ხალხს მოეყარა თავი, მაგრამ ცხადად ემჩნეოდა მას სრული გულგრილობა და აშკარა იყო, სანახაობის საყურებლად გამოსულიყო“ (ლასხიშვილი, 1992: 127). რადგან ზეიმს არ ჰქონია სახალხო ხასიათი, უნდა ვიფიქროთ, ქუჩაში მდგომთა უმრავლესობა, მართლაც, ან ანტურაჟის შესაქმნელად იყო გამოყვანილი ან კიდევ უბრალო ცნობისმოყვარეებს წარმოადგენდა.

საკატიო სტუმრებს პირველები მიესალმნენ მთავარმართებელი გ. გოლიცინი და ქალაქის მოურავის მოვალეობის შემსრულებელი შესტაკოვი.¹ თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლმა დავით მელიქიშვილმა სიტყვით მიმართა დიდ მთავარს მიხეილ ნიკოლოზის ძეს: „დღეს საქართველოს სამეფოს თავისის ნებით რუსეთის იმპერიასთან შეერთების ასი წლის შესრულების დღესასწაულობისას, განუსაზღვრელის და ღრმა მღელვარებით მოგიძღვნიტ სალამს თავადაზნაურთა სახელით, თქვენო იმპერატორობითო უმაღლესობავ, დიდო წარმომადგენლო ხელმწიფე იმპერატორისავ. ასი წლის წინად, მტრებისაგან შევიწროებულმა საქართველოს მეფემ და ჩვენმა მამა-პაპამ, მათთან ერთად საქართველოს მკვიდრთ, თავისი და სამშობლოს ბედი რუსეთის თვითმპყრობელ მფლობელთა უძლეველს მარჯვენას მიანდვეს. ...ქართველ თავადაზნაურთა და საქართველოს მკვიდრთა წმინდა ძმური სიყვარული მთელის საუკუნის განმავლობაში მუდამ უცვლელი იყო. შეუერთდა-რა თავისის ნებით და გაულო კარი დარიალის ვიწრო ხეობისა, რომ რუსეთის ერს ამრიგად აზიის შუაგულ შესვლა ძლევამოსილად შესძლებოდა, ღვთისმშობლის წმინდა ხვედრის ძველის ივერიის უმაღლესი წოდება და მკვიდრნი ასი წლის განმავლობაში თავისის სამშობლოს სიკეთესა და ბედნიერებას რუსეთის თავადაზნაურობასთანა და ერთან მჭიდრო ერთობაში ჰხედავდნენ მუდამ. ...თქვენს იმპერატორობითს უმაღლესობას, კავკასიის უავგუსტოეს ხელმწიფის მოადგილედ ნამყოფს, იმთავითვე მეფის მოყვარე საქართველოსი და კავკასიის მკვიდრთ უქვეშევრდომილესნი გრძნობანი რუსეთის თვითმპყრობელ მფლობელთა ტახტის მიმართ კარგად მოეხსენება. მოგეხსენებათ აგრეთვე რუსეთის ერთმორწმუნე ერის მიმართ ჩვენი გრძნობანი. ამ საღმრთო გრძნობებმა მოგვივლინა თქვენი იმპერატორობითი უმაღლესობა დაუცხრომელ და დიდსულოვან მფარველად. მიიღეთ-ცა დიდო წარმომადგენლო მამულის მამისა, პურ-მარლი ქართველ თავადაზნაურთაგან და ნება მოგვეცით, ჩვენ მიერ თაყვანცემულო დიდო მთავარო, ამ ღრმა სიხარულის ნიშნად, რომ ამ დიდმნიშვნელოვან დღეთა შინა თქვენ ჩვენ შორის ბრძანდებით, ძველებური, ჩვენებური „ვამა“ მოგახსენოთ“ (ივერია, 1901: 26 სექტემბერი).

ახლა ძნელია დადგენა, ყოველივე ამას დავით მელიქიშვილი გულწრფელად ამბობდა თუ ფარისევლობდა, მართლა ასე ფიქრობდა ქართველი თავადაზნაურობა თუ ამით იმპერიის მაღალ გვამთა წინაშე მოჩვენებით ერთგულქვეშევრდომობას გამოხატავდა.

ამ საკითხის გასააზრებლად არსებობს ერთი საყურადღებო წყარო გიორგი ლასხიშვილის მოგონების სახით. მოგონებიდან ვგებულობთ: ქართველი საზოგადოების გარკვეული ნაწილი დაიმედებული იყო, რომ რუსეთის იმპერატორი წყალობას გაიღებდა და საქართველოში მნიშვნელოვან რეფორმებს გაატარებდა, კერძოდ: შემოიღებდნენ ერობებს, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს, დართავდნენ თბილისში უნივერსიტეტის დაარსების ნებას და სხვა. დავით მელიქიშვილს ერთგვარი სტრატეგიაც ჰქონია შემუშავებული, რომელსაც მემუარისტის შემდეგნაირად გადმოგვცემს: თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლს განუცხადებია: „თქვენ ხედავთ რა ამბებშია რუსეთის პრესა და მოხელეობა; ისინი დაჟინებით ლაპარაკობენ ჩვენს სეპარატიზმზე, გვაბეზდებენ მეფესთან და რუსის ერთან. ამიტომაც საჭირო ხმა ამოვიღოთ და გავახსენოთ, რომ საქართველო თავის ნებით

¹ მოულოდნელად გარდაცვლილი ქალაქის თავი გ. ევანგულოვი 1901 წლის 20 სექტემბერს დაკრძალეს.

შეუერთდა რუსეთს; მოვარგონოთ, რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთისათვის ამ შეერთებას: საქართველომ დარიალის კარები გაუღო რუსეთს და ამრიგად საშუალება მისცა მას - ახლო აღმოსავლეთში ფეხი მოეკიდნა. ამასთანავე უნდა ვუთხრათ რუსის მეფესა და ერს, რომ საქართველოს სამაგიეროდ არაფერი მიუღია. იმედი გაუცრუვდა და დღეს გადაგვარების გზას ადგია. ...ყველა ამის თქმას დიდი პოლიტიკური და მორალური მნიშვნელობა ექნება. ხოლო ყველაფრის თქმა შესაძლებელი იქნება, როცა ჩვენ ...ჩვენის ნებით ვიდღესასწაულებთ შეერთების ასი წლისთავს“ (ლასხიშვილი, 1992: 125).

რამდენად გამართლდა ეს მოლოდინი, ქვემოთ დავინახავთ, აქ კი დავძენ, რომ ერთგვარი კოდის შემცველი იყო დიდი მთავარის მიხეილ ნიკოლოზის ძის საპასუხო სიტყვაც, რომელშიც ვკითხულობთ: „ხელმწიფე იმპერატორმა მიბრძანა გადმოგვეთ სალამი, მოკითხვა და მასთან მწუხარება, რომ თქვენს საიუბილეო დღესასწაულობას მისი უდიდებულესობა ვერ დაესწრო, თუმცა ფიქრობს-კი, რომ ახლო ხანში ინახულებს კავკასიას. რაც შეეხება ჩემს საკუთარს გრძნობას, თქვენ იგი უკვე უწყით და ამიტომ მხვდებით უთუოდ, რომ თქვენს საიუბილეო დღესასწაულზედ მისი უდიდებულესობის ხელმწიფე იმპერატორის მიერ წარმომადგენლად დანიშვნას ჩემსას ჩემდა ბედნიერებადა ვთვლი“. როგორც ვხედავთ, კავკასიის ყოფილი მეფისნაცვლის მოკლე მისალმებაში ორჯერაა მინიშნებული, რომ რუსეთთან საქართველოს შეერთების ასი წლისთავი იმპერიის ხელისუფლებისათვის კი არ იყო სადღესასწაულო თარიღი, არამედ ქართველი თავადაზნაურობისათვის. მართალია, 26 სექტემბერს, მთავარმართებლის სასახლეში გამართულ შეხვედრაზე მიხეილ ნიკოლოზის ძემ ქართველ თავადაზნაურთა დეპუტაციას განუცხადა, „თქვენს დღესასწაულს ჩემს დღესასწაულადაც ვთვლიო“ (ივერია, 1901: 28 სექტემბერი), მაგრამ ზეპურ ქართველ საზოგადოებას ნათლად უნდა ეგრძნო, რომ მისი საიუბილეო ჩანაფიქრი მიზანს ვერ აღწევდა და იმპერატორის წყალობაც მოსალოდნელზე ბევრად ნაკლები იქნებოდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ მოხელეთათვის დამახასიათებელი პირფერობის პარალელურად, ზოგიერთი ქართველი თავადი ახერხებდა „იუბილეს“ დღეებში ხელისუფლების წინაშე საჭირო და მნიშვნელოვანი მოთხოვნაც დაეყენებინა. ამ მხრივ საგულისხმოა დუშეთის მაზრის თავადაზნაურთა წინამძღოლის, ყარანგოზიშვილის, მაგალითი. მას ასე მიუმართავს მთავარმართებელ გოლიცინისადმი:

„ამ ასის წლის წინათ პაპაჩემმა ყაზბეგმა გზა უჩვენა რუსებს საქართველოსაკენ. რუსებმაც საქართველოს სამხედრო გზით მოგვიტანეს ცოდნა და განათლება. ეს გზა ჩამოდიოდა დუშეთის მაზრაზე, რომლის წინამძღოლიც მე გახლავართ. მაგრამ, საუბედუროდ, განათლებას ყოველთვის გვერდზე ჩავვიტარებდნენ ხოლმე და დღემდე დუშეთის მაზრაში არ არსებობს არცერთი სასწავლებელი. უმორჩილესად ვთხოვ თქვენს ბრწყინვალეობას დახმარებას, რათა მეორე ასი წლის განმავლობაში მაინც მაზრაში თუნდ ერთი სასწავლებელი დაგვიარსოთ“. გოლიცინი დაჰპირებია: რადგან იმედი არა მაქვს, რომ ასი წელიწადი ვიცოცხლო, ამიტომ ვეცდები თქვენი თხოვნა უფრო ადრე შეგისრულოთო (Кавказ, 1901: 30 сентября).

„დღესასწაულის“ დიდი ნაწილი წირვებს, პარაკლისებს, საზეიმო სადილებსა და ვახშმებს დაეთმო, თუმცა იყო რამდენიმე კულტურული ღონისძიებაც.

25 სექტემბერს სიონის ტაძარში გადაიხადეს წირვა და შემდეგ პანაშვიდი, რომელშიც მოიხსენიეს რუსეთის იმპერატორები პავლე I-დან ალექსანდრე III-მდე, ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე გიორგი XII და სხვები. ბოლოს კი ლოცვა აღავლინეს ნიკოლოზ II-ის, საიმპერატორო სახლისა და დინასტიის მიმართ. სამი საათისთვის სტუმრები კავკასიის სამეურნეო გამოფენას ეწვივნენ, სადამო კი თავად კ. მუხრან-ბატონის ოჯახში გაატარეს.

26 სექტემბერს მთავარმართელის სასახლეში შეკრებილ ქართველ თავადაზნაურთა წარმომადგენლებს იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის რესკრიპტი წაუკითხეს. ნაშუადღევს ვერის მინდორზე, ყაზარმების მახლობლად, თავადაზნაურობამ ჯარს სადილი გაუმართა, ხოლო სადამოს იუბილეს მონაწილეთათვის სახაზინო თეატრში წარმოდგენა მოეწყო.

27 სექტემბერს თბილისის საკრებულოს შენობაში ქალაქის თვითმმართველობამ სტუმრები საუზმეზე მიიწვია. ამავე დღეს მთავარმართებლის ეგიდით, სახაზინო თეატრში შედგა სახალხო წარმოდგენა, შემდეგ კი – სადილი. სადილზე საპატიო სტუმრების გარდა მიწვეულნი იყვნენ თბილისში საგანგებოდ ჩამოყვანილი, ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენლები. სადილის დროს რამდენიმე ქართული სიმღერა შეასრულეს ია კარგარეთელისა და სანდრო კავსადის გუნდებმა. სადილის შემდეგ გაიმართა ცეკვა-თამაში და ჭიდაობა. ვახშამს თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების თავადაზნაურობა მასპინძლობდა, რომელთა რამდენიმე წარმომადგენელს იმპერატორის სახელით ჯილდოები და წოდებები ებოძა.

„საიუბილეო“ ღონისძიებები 29 სექტემბერს დილით მთავარმართებლის მიერ გამართული საუზმით დამთავრდა.¹

ქართველი თავადაზნაურობა მოუთმენლად მოელოდა იმპერატორის რესკრიპტს, რომელიც მათ მიხეილ ნიკოლოზის ძემ გააცნო. საქართველოს რუსეთთან თავისი ნებით შეერთების დროიდან, - აღნიშნულია რესკრიპტში, - „ქართველი ხალხი და განსაკუთრებით ქართველი თავადაზნაურობა რუსეთის ხელმწიფეთა და ახალი სამშობლოსა მიმართ ერთგულებას შეურყევლად ადგანან. ბრძოლისა ველზედ, სადაც-კი წარსულ საუკუნის განმავლობაში ჩვენი ჯარი შეხვდებოდა ხოლმე რუსეთის მტერს, ქართველ თავადთა და აზნაურთა წინაპარნი თავისს სისხლს რუსეთის საქმისათვისა ჰღვრიდნენ და თავისს განუსაზღვრელი სიძამაციით ჩვენის იარაღის გამარჯვებას ხელს უწყობდნენ. ცოტანი არ არიან ქართველ თავადაზნაურთაგან ისეთნი, რომელთაც დაუვიწყარი სახელი მოიხვეჭეს როგორც რუსეთის სარდლებმა; ამგვარივე სახელი მოიხვეჭეს თავადაზნაურებმა და დაიმსახურეს თანამედროვეთა პატივის ცემა და შთამომავალთა კეთილი მოგონება თავისს სასარგებლო სამოქალაქო მოღვაწეობით.

¹ ხუთი დღის განმავლობაში მიმდინარე „საიუბილეო“ ღონისძიებების აღწერა, როგორც ოფიციალური ინფორმაცია, სრულადაა გამოქვეყნებული გაზეთებში „Кавказ“, „Тифлисский листок“, „Новое время“, „ივერია“ და „ცნობის ფურცელი“.

სიმართლით მოვიგონებ ქართველ თავადაზნაურთა რუსეთის წინაშე ღვაწლსა, რომელიც არაერთხელ მოწყალედ იქმნა დაფასებული ჩემთა წინაპართაგან და ვუცხადებ თავადაზნაურობას ჩემს იმპერატორულს და მეფურს სათნოებასა“.

რესკრიპტის დასასრულს, იმპერატორი სურვილს გამოთქვამდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლის შესრულება აღენიშნა „ზოგიერთ ღონისძიებათა მიღებით, რომლის შემწეობითაც შეიძლება ქართველი ერის უმთავრეს საჭიროებათა დაკმაყოფილება“ და კეთილად ცნობდა: „1. დაარსდეს კავკავში კადეტთა კორპუსი და ამრიგად კიდევ მოემატოს იმ უფასო ვაკანსიების რიცხვს, რომელნიც აქამდე ეკუთვნოდნენ ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიების შთამომავლობით თავადაზნაურების შვილებს; 2. ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიების თავადაზნაურთა შვილების აღზრდის საქმეში დასახმარებლად მიეცეს სახელმწიფო ხაზინიდან ყოველწლივ ორმოცი ათასი მანეთი ორსავე გუბერნიაზე;... 3. ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიების თავადაზნაურთა მამულები, რომლებიც ...განთავისუფლებულ იქმნენ სამი წლით (1901-1903) სახელმწიფო საადგილ-მამულო გადასახადისაგან, კიდევ სამი წლით (1904-1906) იქმნენ განთავისუფლებული ამ გადასახადისაგან“ (ივერია, 1901: 26 სექტემბერი).

ეს იყო და ეს. ქართველი თავადაზნაურობა გაწვილებული დარჩა. რა თქმა უნდა, უკმაყოფილო იყო დავით მელიქიშვილიც. გიორგი ლასხიშვილის სიტყვით, „მელიქიშვილი გაჯავრებული იყო რესკრიპტით! მოელოდა ერობას, ან უნივერსიტეტს, კიდევ რასმე ქართველ ერისთვის, ნამდვილად კი რესკრიპტით თავად-აზნაურობას ებოძა კადეტთა კორპუსი და რაღაც გრომები“ (ლასხიშვილი, 1992: 127).

საინტერესოა „იუბილესადმი“ ქართველი სამოციანელების დამოკიდებულება. როგორც ერთი თანამედროვე, ელენე აფხაზი¹ გადმოგვცემს, ილია ჭავჭავაძეს დავით მელიქიშვილი ასე დაუძრახავს: „საჩუქარი შესანიშნავი მიიღეთ, მეტის ღირის არც იყავით, სამოცი სტიპენდია კადეტთა კორპუსში ეს იმას ნიშნავს, რომ სამოცი ქართველი გაარუსონ, ბარაქაღა, შენს მარშლობას, დავით!“ (ილია, 1996: 62; ყორანაშვილი, 2007: 328). ეს მას შემდეგ მომხდარა, რაც „დღესასწაულის ინიციატორსა და მეთაურს“ დავით მელიქიშვილს ილიასათვის უსაყვედურია: „თავად-აზნაურთა საკრებულოს იშვიათად ეკარები, ხოლო იუბილეს მტრულად შეხვდიო“ (ჯავახიშვილი, 1987: 142).

პასუხად ილიას მიუგია: „სასიხარულო არაფერია, საქვეყნოდ თავი მოგვჭერთ. თავიდანვე გითხარით, მე ჩემი გზა მაქვს-მეთქი. ...ამ იუბილემ ქართველი ხალხი ორ ბანაკად გაარღვია. თქვენ ერთი მუჭა ჩინოსანნი გაღმა დგებართ, ხოლო ხალხი გამოღმა დარჩა. მაგრამ ზოგი ჭირი მარგებელია: ამ იუბილეს წყალობით ხალხი მტერ-მოყვარის გარჩევას ისწავლის და მისი ეროვნული შეგნება საბოლოოდ ჩამოყალიბდება“ (ჯავახიშვილი, 1987: 142; გრიგალაშვილი, 2011: 39-46).

„ჩემთვის ეს დღე - შეერთების არის უდიდესი გლოვის დღე“, უთქვამს ილია ჭავჭავაძეს, შემდეგ ეტლით საგურამოში წასულა და „ვიდრე დღესასწაული არ გათავდა, არ დაბრუნებულა“ (ილია, 1996: 62). აღნიშნულს ადასტურებს ზაქარია ჭიჭინაძის ერთი

¹ ელენე აფხაზი იყო ილია ჭავჭავაძის დისშვილის, კოტე აფხაზის მეუღლე.

ჩანაწერიც, რომლის თანახმად, ილია ჭავჭავაძეს განუცხადებია: „მე კერძოდ წინააღმდეგი ვარ ასეთის დღესასწაულის გადახდის, 40 წლის განმავლობაში, მე სულ იმ აზრის ვიყავ, რომ საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირება იყო თვით ქართველი ერის სიკვდილი. 40 წლის განმავლობაში ამას ვფიქრობდი, ამას ვემსახურებოდი, ამას ვაკეთებდი როგორც სიტყვით, ისევე კალმით. ...მე ასე ვფიქრობ მეთქი და ამიტომ თქვენც გირჩევთ, რომ ამ აზრის იყვნეთ და ჩვენი სიკვდილის ასის წლის თავს ნუ ვიდღესასწაულებთ მეთქი, მათ არ ქმნეს. მე კიდევ უარი ვსთქვი: მე არ თანაუგრძნობ თქვენს განძრახვას და ამიტომ მშვიდობით ბრძანდებოდეთ. მე ჩემთვის, თქვენ თქვენთვის”(https://artinfo.ge/2017/03/ilia-tchavtchavadzis-tserili-r/?fbclid=IwAR3l3192JM8kyRul0C-Gukuz8SRunmuZTLiloIrb58qXLLLe-wFNr9111Eq0).

არა მაქვს საფუძველი, ეჭვი შევიტანო ამ ცნობათა სანდოობაში, მიუხედავად იმისა, რომ ლეგალურ გამოცემებში ხსენებული „დღესასწაულის“ საწინააღმდეგო აზრი არსად გამოხატულა, რაც არსებული ცენზურის პირობებში შეუძლებელიც იყო.

ოფიციალური წრეების მიერ ორგანიზებული „დღესასწაულისადმი“ თავისებური პროტესტი გამოხატა აკაკი წერეთელმა, რომელმაც ლექსში „ჩაფიქრება“, კიდევ ერთხელ ამხილა ცარიზმის კოლონიური რეჟიმის სისასტიკე და მისი შედეგები ჩვენს ქვეყანაში. პოეტი შემდეგი სტრიქონებით მიმართავს საქართველოს:

„რაც-კი გქონდა სისხლად, ხორცად, შენაძენი ათას წლობით,
– მთლად მოგიკლა ასმა წელმა თვალთმაქცურის საძაგლობით. ...
და აღარ ხარ, რაც იყავი: ჰხმები, სკკნები ნელა-ნელა,
ათასის წლის ჭირნახული ასმა წელმა მოგინელა.
შენს წაქცევას და დამხობას „ასი წელი“ შემოჰყურებს,
შენ წახვალ და სხვა შემოვა, შენს ნადგომზე ისადგურებს“.¹

არანაკლები სიმწვავეთ გამოირჩევა აღნიშნული საკითხისადმი მიძღვნილი აკაკის ერთი პუბლიცისტური წერილიც, რომლის სათაურია „სიმართლე“. პოეტმა „იუბილეს“ ფარსი უწოდა და ხაზი გაუსვა, რომ „ორმილიონიან ხალხში მხოლოდ რამდენიმე ასმა კაცმა თუ იტლინკა და ისიც ღენერლებმა და გარუსებულებმა. ხალხს მონაწილეობა არ მიუღია! მაზრის უფროსებმა მოახსენეს მთავრობას, რომ ხალხს სიხარულში არ მიუღია მონაწილეობა, ერთი ზარიც არ დაკრულა, რომ პარაკლისი ვისმეს გადაეხადოსო! ...ან კი რა მართებდა ქართველ ხალხს სასიხარულო, რომ ასი წლის განმავლობაში რუსების ხელში უკან-უკან მიდიოდა. ...ცხოვრების ყოველგვარი სარბიელი დაიჭირეს რუსებმა ხელში და ხაფანგად მოუწყვეს ხალხს, რჯული, აღზრდა, სამსჯავრო, სხვა ყველაფერი... რომ ხალხში სული მოეკლათ და მერე უფრო ადვილათ გაერუსებიათ. და თუ ეს აღარ მოხერხდებოდა, ქართველობა აღმოეფხვრათ და მათ ადგილზე რუსები დაესახლებინათ” (აკაკი, 2010: 98-113; ჭუმბურიძე, 2012: 337-338).

განსახილველი პერიოდის ქართული გამოცემების ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ჟურნალ-გაზეთებს ამ მოვლენისადმი მაინცდამაინც ინტერესი არ გამოუხატავთ და

¹ ლექსი არც მაშინ და არც აკაკის სიცოცხლეში არ გამოქვეყნებულა. პირველად დაიბეჭდა 1940 წელს წიგნში: (წერეთელი, 1940: 774), ოღონდ, წიგნში მითითებული ლექსის დათარიღება „1907-1908 წწ.“ სწორი არ უნდა იყოს.

ძირითადად ოფიციალური ინფორმაციის გამოქვეყნებით შემოიფარგლნენ.¹ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამგვარი დაუინტერესებლობა-გულგრილობით ქართული ლიბერალურ-დემოკრატიული პრესა გაემიჯნა „დღესასწაულს“ და მის მიმართ უხმაურო, მაგრამ მაინც ნეგატიური დამოკიდებულება გამოავლინა.

„იუბილეს“ განმავლობაში, ბუნებრივია, ცენზურა ჩვეულებრივზე მეტად იქნებოდა გაფაციცებული. ცენზორთა გაძლიერებული სიფხიზლის მიუხედავად, „ივერია“ მაინც მოახერხა გაზეთში გაეპარებინა ერთი უწყინარი, ნაციონალისტური პასაჟი, რომელსაც დაკვირვებული მკითხველი აუცილებლად მიაქცევდა ყურადღებას. გაზეთის ნომერში, იმპერატორის ხსენებული რესკრიპტის გვერდით, დაბეჭდილია იმ დღეებში გარდაცვლილი ქართველი საზოგადო მოღვაწისა და ქველმოქმედის, „ვეხისტყაოსნის“ გამომცემლის გიორგი ქართველიშვილის ნეკროლოგი. თითქოს განგებო, ტექსტში, რომელიც ნიკოლოზ ხიზანიშვილს (ურბნელს) ეკუთვნის, ხაზგასმულია: „გიორგი ქართველიშვილს რუსული განათლება არ მიეღო (ხაზი ჩემია - ო. ჯ.), ბედმა იმას მარტო ჩვენებური, შინაური სწავლა და აღზრდა არგუნა, მაგრამ მაინც ცხადად ესმოდა კაცური და მამულისშვილური მოვალეობა სამშობლოსა და საზოგადოების წინაშე, და, შეძლებისდაგვარად, პირნათლად ასრულებდა ამ მოვალეობას“ (ივერია, 1901: 26 სექტემბერი).

საყურადღებოა ქართველი ახალგაზრდების ერთი ჯგუფის ანტისაიუბილეო ქმედებაც, რაც მათ მიერ ცნობილი რუსი მწერლის ლევ ტოლსტოისათვის წერილის გაგზავნაში გამოიხატა. წერილი აღწერდა საქართველოს უმძიმეს მდგომარეობას რუსეთის იმპერიაში მისი ინკორპორაციის განმავლობაში, გმობდა ქართველი არისტოკრატის მლიქვნელობის გამოვლინებას „საიუბილეო“ დღეებში, განმარტავდა, რომ „ზეიმი“ არ გაუზიარებია ქართველი ხალხის უმეტესობას და თხოვდა მწერალს, დაეგმო ეს ყალბი „დღესასწაული“.

ქართველი ახალგაზრდები აღნიშნავდნენ: „ასი წელია მას შემდეგ, რაც საქართველო ნებაყოფლობით შეუერთდა რუსეთს და ასი წელია, რაც რუსეთის ხელისუფლება სისტემატურად ხელყოფს იმას, რაც მორალური და იურიდიული თვალსაზრისით ვალდებულია დაიცვას; ხელჰყოფს ქართულ მიწა-წყალს, ქართულ ენას, ქართულ ეკლესიას. ასი წლის განმავლობაში ცდილობდა ჩაეხშო ქართველ ხალხში მისი ინდივიდუალობა, ეროვნულობა და ხელოვნურად, ძალადობით გაერუსებინა ქართველნი“.

მიუხედავად ამისა, - ვკითხულობთ წერილში - „25 სექტემბერს ქართველი თავადაზნაურობა (ზოგიერთთა გამოკლებით) აწყობს გრანდიოზულ საიუბილეო დღესასწაულს საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასი წლისთავის აღსანიშნავად. ამ დღეებში ქართველნი სტიპენდიებს დაუნიშნავენ რუს ოფიცერთა შვილებს, გამართავენ ბალებს, სადილებს, მთავრობა და ქალაქები გაუმასპინძლებიან ხალხს „სახალხო ფულების“ ხარჯზე; ააღვარებენ ჩირაღდნებს, გადმოჰვენენ დროშებს და ზარბაზნების ქუხილით შესძრავენ ქვეყნიერებას. ერთი სიტყვით, გააკეთებენ ყველაფერს, რათა შეჰქმნან ხალხებში

¹ გაზეთმა „ცნობის ფურცელმა“ თავის სურათებიან დამატებაში 1901 წლის 23 სექტემბერს პირველ გვერდზე დაბეჭდა ალექსანდრე I-ის ფოტოსურათი წარწერით: „იმპერატორი ალექსანდრე პირველი, რომლის მეფობის დროს მოხდა საქართველოს რუსეთთან შეერთება“.

რუსული ხიშტის სიდიადისა და უძლეველობის შთაბეჭდილება, პიროვნებისა და ადამიანური ღირსებისა და უძლეველობის შთაბეჭდილება...

მთელმა ამ სიყალბემ, ამ საზიზღარმა დაცინვამ ჩვენს ხალხზე ღრმად აღაშფოთა ქართველი ხალხის ჯანსაღი, ჯერ შეურყენელი ნაწილი. მრავალი ათასი პატიოსანი ადამიანის სახელით მოგმართავთ თქვენ და ვითხოვთ თქვენს დახმარებას, რათა საქვეყნოდ სამარცხვინო ბოძხედ იქნას გაკრული ეს სამარცხვინო „დღესასწაული“. ჩვენ გთხოვთ სიტყვა შეაწიოთ დაჩაგრულ და დამონებულ ხალხს, ხალხს, რომელიც მიიღტვის სიცოცხლისა და განვითარებისაკენ და რომელსაც ხელისუფლება მიწის პირისაგან აღგვას უქადის”.

ახალგაზრდები იმასაც დასძენდნენ, რომ „ჯერ კიდევ ყველა ქართველს არ დაუკარგავს ადამიანური ღირსების გრძნობა, რომ საქართველოში მწიფდება და იზრდება ძალადობისა და სიყალბის წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობის შეგნება, რომ ქართველმა ხალხმა და საზოგადოებამ, ბოლოს და ბოლოს, შეიგნო თუ საითკენ მიჰყავს იგი რუსთ მმართველობას, რომ ქართველი ხალხი მზადაა დაიცვას თავისი სიცოცხლის უფლება. ...დაეხმარეთ მას და შემდეგ თქვენს კვალს გაჰყვებიან სხვა კეთილშობილი ადამიანებიც” (გოზალიშვილი, 1990: 265-267).

როგორც მოსალოდნელი იყო, ლევ ტოლსტოი მორალური თანაგრძნობით შემოიფარგლა. საპასუხო გზავნილში აღნიშნა: დიდად თანაგიგრძნობთ, მაგრამ ამჟამად თქვენს თხოვნას ვერ ვასრულებ, იქნებ შემდეგში მოვახერხო ესო (ლასხიშვილი, 1992: 128).

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საქართველოში რუსეთის დამკვიდრებიდან ერთი საუკუნის განმავლობაში მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაციის გარდა, საზოგადოების დაყოფა იდეურ-პოლიტიკური ნიშნითაც გამოიკვეთა. ამას მკაფიოდ მოწმობდა მარქსისტული მიმართულების ორგანიზაცია „მესამე დასის” ჩამოყალიბება, დემოკრატიული ახალგაზრდობის ერთი ჯგუფის გაერთიანება გაზეთ „ცნობის ფურცლის” ირგვლივ, „ივერიის“ გარშემო ეროვნული იდეოლოგიის თანამოაზრეთა წრის არსებობა და სხვა. ინტელიგენციის ამ პოლიტიკური ნაწილის მიმართება „იუბილესადმი” დიდად განსხვავდებოდა თავადაზნაურობის პოზიციისაგან. გიორგი ლასხიშვილი, რომელიც იმ დროს გაზეთ „ცნობის ფურცლის” ერთ-ერთი წამყვანი თანამშრომელი იყო, ასეთ ინფორმაციას გვაწვდის: იუბილემდე გარკვეული ხნით ადრე, თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლს დავით მელიქიშვილს თავისთან მიუწვევია ქართული პერიოდული პრესისა და საზოგადოების წარმომადგენლები: არჩილ ჯორჯაძე, ალექსანდრე ჯაბადარი და გიორგი ლასხიშვილი „ცნობის ფურცლიდან”, ნოე ჟორდანია „კვალიდან” და კიდევ რამდენიმე კაცი და მომავალი იუბილეს ჩატარების განზრახვა გაუნდვია. მიწვეულებს მელიქიშვილისათვის, როგორც ზეიმში მონაწილეობაზე, ისე ყოველგვარ დახმარებაზე გადაჭრით უარი უთქვამთ: ქართველი ერის მონობის აღსანიშნავ დღესასწაულში ჩვენ ვერავითარ მონაწილეობას ვერ მივიღებთო, ხოლო არჩილ ჯორჯაძეს განუცხადებია: სამწუხაროდ, ჩვენ ხელთ ძალა არ არის ლეგალურ პრესაში წინააღმდეგობა გაგიწიოთ, ხოლო თუ ვინმე არალეგალურად თავის აზრს გამოხატავს, ამას თქვენთვის რა მნიშვნელობა ექნებაო (ლასხიშვილი, 1992: 125-126).

„რევოლუციონერ სოციალ-დემოკრატთა დასის” პერიოდულმა გამოცემამ გაზეთმა „ბრძოლამ”, რომელიც ის-ის იყო დაფუძნდა და არალეგალურად გამოვიდა, თავის 1901 წლის პირველივე ნომერში დაბეჭდა სტატია სათაურით „ასი წლის იუბილეს გამო (წერილი ქართველ მუშებთან)”. გაზეთმა ქართველი თავადაზნაურობა მკაცრად გააკრიტიკა და ასეთი სიტყვებით დაგმო ამ სამარცხვინო „დღესასწაულისათვის”: „ენკენისთვეში ჩვენებური თავადაზნაურობა საქართველოს რუსეთთან შეერთებას დღესასწაულობს! ასმა წელმა განვლო მას შემდეგ, რაც რუსეთის ფრთებს ქვეშ შეაფარა თავი დაღლილმა, დაქანცულმა საქართველომ. ქეიფ-ზეიმით, „ბალ-ვეჩერებით” ეგებება ჩვენი „ბრწყინვალე” წოდება ამ დღეს და მთელი ხალხის სახელით მადლობას უძღვნის რუსეთის მთავრობას, ქედმოხრილი მოწყალებისათვის ხელს უწვდის მას და ჩამონათხოვარი გროშებით პამპულასვით ერთვება გასაბრწყინებლათ. მუშა ხალხი კი ამ დროს შორით უცქერის ამ სანახაობას, ყურს უგდებს არა ჩვეულებრივ ხმაურობას და სურს შეეკითხოს: „ვინ მოგიხმით ჩვენდა წინამძღვრათ”?! ...დეე, საზოგადოების სულთ-მობძავემა ნაწილმა ამით თავის შეიქციოს, თავისი ბინძური ხელი გაუწოდოს სამარცხვინო მოკავშირეს, ჩვენ ქართველ მუშათა პარტიამ მოკლეთ მაინც გამოვხატოთ ქალღმერთ ჩვენი დამოკიდებულება მათთან, გავითვალისწინოთ დღესასწაულის ნამდვილი მნიშვნელობა და მით ჩვენი გულის პასუხი აშკარათ და გაბედულათ ვამცნოთ მათ, ერთმანეთს გავუზიაროთ, და მედღესასწაულეთ განცხრომის დღესაც ვაგემოთ ჩვენი ზიზღი, უკმაყოფილება, ვაგრძნობინოთ მათთვის სავალალო - ჩვენი არსებობა!”

წერილი მთავრდებოდა მოწოდებით: „შორს ჩვენგან ფლიდნო ქართველნო, შორს ბილწნო მოკავშირენო, ჩვენ თქვენთან საერთო არაფერი გვაქვს; ჩვენც გვექნება ჩვენი დღესასწაული, მხოლოდ მაშინ, როცა დღევანდელი მთავრობა მისი ბოძებითურთ დაეცემა, დაირღვევა; როცა თქვენს ბაირაღს, რომელსაც აწერია: „სიფლიდე და ძალმომრეობა”, შესცვლის ჩვენი ზედწარწერით: „თავისუფლება და სიყვარული!” (ბრძოლა, 1901: სექტემბერი).

თუ „სოციალ-დემოკრატი რევოლუციონერთა დასი” ქართველ არისტოკრატთას გაემიჯნა და მისი მოქმედება გაკიცხა, როგორც კლასობრივი მოწინააღმდეგისა, ეროვნულ პოზიციაზე მდგომმა საზოგადოების ნაწილმა არა მარტო თავადაზნაურობა დაგმო გამოვლენილი უპრინციპობისათვის, არამედ საიმპერიო ხელისუფლებაც სამარცხვინო ბოძზე გააკრა ქართველი ხალხის დაცინვისა და აზუჩად აგდებისათვის.

გაზეთ „ცნობის ფურცლის” ჯგუფი „დღესასწაულის” დღეებში გეგმავდა საპროტესტო დემონსტრაციის გამართვას, მაგრამ ბოლოს არჩევანი პროკლამაციების გამოშვებაზე შეაჩერა. თბილისში, თელავსა და სხვა ქალაქებში მართლაც გავრცელდა „ქართველ დემოკრატთა კომიტეტის” ხელმოწერილი პროკლამაცია, რომელიც არჩილ ჯორჯაძეს შეუდგენია. პროკლამაციაში დაგმობილი იყო რუსეთის ძალმომრეობა საქართველოში და სამშობლოს ხსნის გზად ეროვნული თავისუფლების აღდგენა იყო დასახელებული. გავეცნოთ ამ საყურადღებო დოკუმენტსაც:

„ქართველებო! თქვენ ყველანი წაიკითხავდით, რასაკვირველია, ხელმწიფის „მანიფესტს”. გაიგებთ, თუ აქამდის არ იცოდით, რას გვამღვეს მთავრობა ნაცვლად ჩვენის უქვეშევრდომილეს გრძნობებისა. გაიგებდით და დარწმუნდებოდით, თუ რას მოველოდით

მთავრობისაგან და სად მიგვიყვანა ჩვენმა განუსაზღვრელმა მორჩილებამ. დაუკვირდით „მანიფესტის“ ექვს მუხლს, და ექვს მუხლში ამოიკითხავთ ჩვენს დამცირებას და ქართველ ხალხის არარად ჩაგდებას. ...გაიხარეთ, თავად-აზნაურებო, - თქვენი მონური ქედის მოხრა სასაცილოდ არ ყოფნის მთავრობას, რომელმაც თქვენის სიგლახაკის და სამშობლოს გაყიდვის ფასში რაღაც „ნედომკები“ გაპატიათ და იმდენადაც არ გენდობათ, რომ შვილების სწავლა-განათლებისათვის გადადებული ფული „სალდათს“ ჩააბარა. ...ხოლო შენ, ქართველო ხალხო, მშრომელო და პატიოსანო, შენ არაფერს მოელოდი მთავრობისაგან. შენ კარგად იცოდი, ეს სამარცხვინო დღესასწაულობა მთავრობის ძლიერებისა და დიდების მაჩვენებელი უნდა ყოფილიყო. ...

„მანიფესტმა“ სასაცილოდ აიგდო თავად-აზნაურობა, დაამცირა და შელახა ხალხი. ვისაც შერჩა თავად-აზნაურობაში პატიოსნება, თავის ღირსება, დღეიდან რუსეთის მთავრობის მტერი უნდა შეიქნეს; იგი გამოფხიზლდება და დაინახავს, რომ მთავრობასთან კავშირი არამცთუ სამარცხვინოა, დამღუპველი და დამამხობია.

„ქართველი ხალხი კი... სამუდამოდ დარწმუნდა, რომ ბრძოლის ველზე უნდა გამოვიდეს. ქართველმა ხალხმა გაიგო რომ მას სდევნიან, როგორც მშრომელ ხალხს და როგორც ქართველს და ამისათვის იგი მზათ უნდა იყოს დაიცვას თავის ხალხური და ქართველური ინტერესები. ...ხალხის კეთილდღეობა მოითხოვს საქართველოს თავისუფლების აღდგენას, რადგან უმთავრესი მიზეზი ჩვენის დაქვეითებისა არის რუსეთის მთავრობის გაბატონება საქართველოში, იმ მთავრობის, რომელიც ქართველი ხალხის მოსპობას ლამობს. ქართველობამ მტკიცედ უნდა დაიმახსოვროს ეს და ემზადოს ხალხურ, ეროვნულ ინტერესების დასაცავად“ (გიორგაძე, 1928: 579-580).

დასკვნა

კვლევამ თვალნათლივ აჩვენა, რომ რუსეთთან საქართველოს დაკავშირებას ქართველი საზოგადოების სხვადასხვა ფენა განსხვავებულად აღიქვამდა. თუ ერთნი ამ დაკავშირების ასი წლისთავს მოწონებითა და ზეიმით აღნიშნავდა, მეორენი აქცენტს საქართველოს ეროვნულ თავისუფლებაზე აკეთებდნენ და სხვა. ამის მიუხედავად, მოსკოვისა თუ პეტერბურგის ოფიციალური გამოცემები ურცხვად წერდნენ: მას შემდეგ, რაც საუკუნის წინ საქართველომ დარიალის კარი ნებაყოფლობით გაუხსნა რუსეთის მხედრობას, ქართველები თითქოს სრული თანხმობით ცხოვრობდნენ რუსებთან და მათ არაფერი აქვთ გასაყოფი.

საიმპერიო ხელისუფლებისა და კავკასიის მოსახლეობის ურთიერთობას ჰარმონიულად წარმოაჩენდა საქართველოში გამომავალი რუსული პერიოდული პრესაც და ხაზს უსვამდა რუსეთის საზოგადოების გულისხმიერ დამოკიდებულებას მთელი რეგიონისადმი. „რუსული საზოგადოება გულითადად ეკიდება თავის უმცროს ძმებს – შეძლო დაეპყრო კავკასიელთა გულები და დღევანდელი ზეიმი ბუნებრივი გამოხატულებაა იმ მშვიდობიანი განწყობისა, რომლითაც განმსჭვალულია მთელი ჩვენი მხარე მთავრობის სახელმწიფოებრივი ამოცანების მიმართ“, - აღნიშნავდა „იუბილეს“ დღეებში ერთ-ერთი გაზეთი (Новое обозрение, 1901: 25 сентября).

მიმოიხილავდა რა 25-29 სექტემბრის ღონისძიებათა შედეგებს, გაზეთი „ივერია“ შენიშნავდა: „ბევრი აალაპარაკა ტფილისში გამართულმა დღესასწაულმა. თუ დაუკვირდებით ნათქვამს და ნაწერებს იმ დროის განმავლობაში, დარწმუნდებით, რომ საქართველოს იმდენ ყურადღებას არ აქცევენ, რამდენისაც იგი ღირსია. გულახდილათ თუ ვიტყვით, ისევ ქართველებმა განმარტეს რუსულადაც, რუსის მკითხველებისთვის, საქართველოს მნიშვნელობა რუსეთის სახელმწიფოსთვის“. დასასრულს გაზეთის რედაქცია დასძენდა: თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ა. ველიჩკოს წერილს „ნოვოე ვრემიაში“ და „მოსკოვსკიე ვედომოსტში“, „დანარჩენ რუსულ გაზეთ-ჟურნალებში ან არასფერი ითქვა, ან ითქვა თვით ქართველებისაგან“.

„ივერიაშივე“ დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „ორიოდე შენიშვნა იუბილეზედ“, რომელიც „ვინმე“-ს ფსევდონიმით გამოქვეყნდა, ავტორი შეეცადა შეეფასებინა ეს მოვლენა, წერდა: „დროა, რომ იუბილეს ანგარიში გავუწიოთ, მადლი და ცოდო მოვსთხოვოთ, მსჯავრი დავსდოთ“, მაგრამ წერილი ძალზე ზედაპირულია და ამოცანად დასახულ პრობლემას ვერ წყვეტს. ერთადერთი, რაც ამ სტატიაში ყურადღებას იქცევს, არის ის, რომ მასში აღნიშნულია: ჩვენ ისიც კი არ ვიცით, საქართველო საქმით როდის შეუერთდა რუსეთს, როგორ მოხდა ეს შეერთება, რა სარგებლობა მოუტანა ამან ქვეყანას და რომ, თვით შეგნებულმა რუსის საზოგადოებამაც არ იცის საქართველოს წარსული და არც აწმყო, არც ჩვენი სადღესასწაულო და სამგლოვიარო ამბავი და არც მის გაცნობა-შესწავლას აქცევს ყურადღებას.

„ასე უფერულად გათავდა ეს უცნაური დღესასწაული, რომელსაც არავითარი შთაბეჭდილება არ მოუხდენია ქართველ ერზე და მხოლოდ წარსულის მწარე მოგონებანი აღუძრა“ (ლასხიშვილი, 1992: 127). ქართველ ხალხს ამ ზარ-ზეიმით ჩატარებულ პოლიტიკურ შოუში მონაწილეობა არ მიუღია და იგი მალევე დაივიწყა. პროგრესული ინტელიგენცია ამრეზით შეხვდა სამარცხვინო „იუბილეს“, რომელიც „წარსულსა და წარმავალ ქვეყანას ეკუთვოდა“ (ლასხიშვილი, 1992: 124). გაწბილებული დარჩა მოზეიმე თავადაზნაურობაც, რომლის „საიუბილეო“ მოლოდინსაც არ ეწერა ასრულება. სამაგიეროდ, XX საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში გამოიკვეთა სხვა ტენდენცია: აღმავლობა დაიწყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ, რომლის მესვეურობა ეროვნულ-პოლიტიკურმა ორგანიზაციებმა იტვირთეს. მათ ქართველი ერის შელახულ უფლებათა დაცვის საკითხი ევროპაში გაიტანეს, განათლებულ კაცობრიობას გააცნეს „საქართველოს საკითხი“ და ხელი შეუწყეს მის ჩართვას საერთაშორისო პოლიტიკაში.

ორი ათეული წელიც აღარ დასჭირდა მოვლენათა შემდგომ განვითარებას, რომ ქართველ ხალხს რუსეთთან დაკავშირების „იუბილე“ კი არა, მისგან ჩამოშორების, ეროვნული თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღე, - 1918 წლის 26 მაისი ეზეიმა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- giorgaze, g. (1928). *sazogadoebrivi urtiertoba saqartveloshi batonymobis gadavardnidan pirvel revoluciamde (1864-1905)*, tbilisi: gamomtsemloba „saxelgami“. (გიორგაძე, გ. (1928). *საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში ბატონყმობის გადავარდნიდან პირველ რევოლუციამდე (1864-1905)*, თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“).
- gozalishvili, sh. (1990). *eris didi moamage*. tbilisi: gamomtsemloba „ganatleba“. (გოზალიშვილი, შ. (1990). *ერის დიდი მოამაგე*, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“).
- ilia emigrantta tvalit*, (1996), t. II, tbilisi: gamomtsemloba „lomisi“. (*ილია ემიგრანტთა თვალით*, (1996). ტ. II, თბილისი, გამომცემლობა „ლომისი“).
- kapanadze, d. (1969). *qartuli numizmatika*. tbilisi: „tbilisis universitetis gamomtsemloba“. (კაპანაძე, დ. (1969). *ქართული ნუმიზმატიკა*, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“).
- lasxishvili, g. (1992). *memuarebi*. tbilisi: gamomtsemloba „saqartvelo“. (ლასხიშვილი, გ. (1992). *მემუარები*, თბილისი: გამომცემლობა „საქართველო“).
- mitropoliti anania jafarize, (2012), *saqartvelos samoziqulo eklesiis istoris*. T. 4. tbilisi: gamomtsemloba „gumbati“. (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, (2012). *საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია*, ტ. 4, თბილისი: გამომცემლობა „გუმბათი“).
- yoranashvili, g. (2007). *ilias fenomeni*. tbilisi: gamomtsemloba „universali“. (ყორანაშვილი, გ. (2007). *ილიას ფენომენი*, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- wereteli, a. (1940). *txzulebani, sruli krebuli 7 tomad*, t. I. tbilisi: gamomtsemloba „sahcelgami“. (წერეთელი, ა. (1940). *თხზულებანი*, სრული კრებული 7 ტომად, ტ. I, თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“).
- wereteli akaki, (2010), *uznobi publizistika*. tbilisi: „literaturis institutis gamomtsemloba“. (წერეთელი, აკაკი. (2010). *უცნობი პუბლიცისტიკა*, თბილისი: „ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა“).
- chumburize, d. (2012). *istoriuli portretebi. Werilebi*. tbilisi: gamomtsemloba „universali“. (ჭუმბურიძე, დ. (2012). *ისტორიული პორტრეტები. წერილები*, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- javaxishvili, m. (1987). *ilia chavchavaze (mogonebata nawyveti). wignshi - ilias samreklo*. gamomtsemloba „ganatleba“. (ჯავახიშვილი, მ. (1987). *ილია ჭავჭავაძე (მოგონებათა ნაწყვეტი)*, წგნ. - ილიას სამრეკლო, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“).
- Хелтуплишвили, М.(1901). *Вступление Грузии в состав Российской империи*, Кутаиси, издание А. Арабидзе.

პერიოდული პრესა

- brdzola, (1901). *gazeti „brdzola“*; 1 seqtemberi. tbilisi. (ბრძოლა, (1901). *გაზეთი „ბრძოლა“*: სექტემბერი. თბილისი).
- Iveria, (1898). *gazeti „iveria“*, 26 seqtemberi, tbilisi. (ივერია, (1898). *გაზეთი „ივერია“*: 26 სექტემბერი. თბილისი).
- iveria, (1899). *gazeti „iveria“*, 29 aprili. tbilisi. (ივერია, (1899). *გაზეთი „ივერია“*: 29 აპრილი. თბილისი).
- iveria, (1900), *gazeti „iveria“*; tbilisi. ივერია, (1900). *გაზეთი „ივერია“*: 24 ნოემბერი. თბილისი).
- iveria, (1901). *gazeti „iveria“*, 7 tebervali. tbilisi. (ივერია, (1901). *გაზეთი „ივერია“*: 7 თებერვალი. თბილისი).
- Iveria, (1901). *Gazeti „iveria“*, 11, 15 marti. tbilisi. (ივერია, (1901). *გაზეთი „ივერია“*: 11, 15 მარტი. თბილისი).
- iveria, (1901). *gazeti „iveria“*, 6, 8 maisi. tbilisi. (ივერია, (1901). *გაზეთი „ივერია“*: 6, 8 მაისი. თბილისი).
- iveria, (1901). *gazeti „iveria“*, 17 agvisto. tbilisi. (ივერია, (1901). *გაზეთი „ივერია“*: 17 აგვისტო. თბილისი).
- iveria, (1901). *gazeti „iveria“*, 17, 26. 28 seqtemberi. tbilisi. ივერია, (1901). *გაზეთი „ივერია“*: 17, 26, 28 სექტემბერი. თბილისი).
- iveria, (1901). *gazeti „iveria“*, 5 oqtomberi. tbilisi. (ივერია, (1901). *გაზეთი „ივერია“*: 5 ოქტომბერი. თბილისი).
- kvali, (1898). *gazeti „kvali“*, 27 seqtemberi. tbilisi. (კვალი, (1898). *გაზეთი „კვალი“*: 27 სექტემბერი. თბილისი).
- kvali, (1900). *gazeti „kvali“*, 26 noemberi, tbilisi. (კვალი, (1900). *გაზეთი „კვალი“*: 26 ნოემბერი. თბილისი).
- tsnobis furceli, (1898). *gazeti „tsnobis furceli“*, 15 aprili, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1898). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*: 15 აპრილი. თბილისი).
- tsnobis furceli, (1899). *gazeti „tsnobis furceli“*, 15 ivlisi, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1899). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*: 15 ივლისი. თბილისი).
- tsnobis furceli, (1900). *gazeti „tsnobis furceli“*, 8 ivnisi, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1900). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*: 8 ივნისი. თბილისი).

tsnobis furceli, (1900). *gazeti „tsnobis furceli“*, 17 seqtemberi, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1900). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*. 17 სექტემბერი. თბილისი).

tsnobis furceli, (1900). *gazeti „tsnobis furceli“*, 31 dekemberi, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1900). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*. 31 დეკემბერი. თბილისი).

tsnobis furceli, (1901). *gazeti „tsnobis furceli“*, 1, 3 ivlisi, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1901). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*. 1, 3 ივლისი. თბილისი).

Cnobis furceli, (1901). *gazeti „tsnobis furceli“*, 1, 21, 25, 28, 29 agvisto, tbilisi. (ცნობის ფურცელი, (1901). *გაზეთი „ცნობის ფურცელი“*. 1, 21, 25, 28, 29 აგვისტო. თბილისი).

Газ. „Кавказ“, 1901 წ., 25, 30 сентября.

Газ. „Московские ведомости“, 1900 წ., 30 сентября.

Газ. „Новое обозрение“, 1901 г. 25 сентября.

ინტერნეტრესურსები

კარბელაშვილი მ., *ქართული ქანდაკება (1920-ანი წლები)*
http://georgianart.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=136%3A-1920-&catid=42%3A2010-12-03-16-05-33&Itemid=91&lang=ka (წვდომის თარიღი: 07. 10. 2020).

სატკოვეა ნ., *თბილისის საქალაქო თვითმმართველობის ისტორია (უძველესი დროიდან 1917 წ.)*. <http://www.lsg.ge/?cat=production&id=1870> (წვდომის თარიღი: 14. 07. 2020).

უტიაშვილი შ., *შლიკაშვილები*. <http://www.ick.ge/rubrics/main-news/61-tnews/7162--the-shalikhvili.html> (წვდომის თარიღი: 10. 05. 2020).

http://artinvestment.ru/auctions/16130/works.html?first_letter=X&citems=414779472004&wc=5
 (წვდომის თარიღი: 14. 06. 2020).

<http://artinvestment.ru/auctions/16130/biography.html> (წვდომის თარიღი: 07. 10. 2020).

<https://artinfo.ge/2017/03/ilia-tchavtchavadzis-tserili-r/?fbclid=IwAR3l3192JM8kyRul0C-Gukuz8SRunmuZTLiloIrb58qXLLwFNr9111Eq0> (წვდომის თარიღი: 07. 10. 2020).

REFLECTION OF POLITICAL REPRESSION IN GEORGIAN HISTORIOGRAPHY

პოლიტიკური რეპრესიების ასახვა ქართულ ისტორიოგრაფიაში

IRINE SHERVASHIDZE

PhD student of Batumi Shota Rustaveli State University
faculty of Humanities, PhD program of History
Batumi, Ninoshvili str. 32/35
ORCID:0000-0002-4997-4012
Ir.Sherwashidze@gmail.com
+995577302644

Abstract

The study of political repressions has become one of the main challenges of contemporary historiography. The availability of secret archival material or memoirs in the post-Soviet period has contributed to research in this direction. Recently, the study of Soviet repression in the context of political and cultural memories has acquired particular importance.

Despite a certain abundance of research, historiography is full of narratives proposed by the rulers of the Soviet system, the functioning of the party and the "Soviet intellectuals" associated with it.

The article aims to demonstrate the trends that still exist both in the scientific literature and in society, based on a study of the scientific literature existing in this area, which, in turn, is due to various factors. This is the relevance of the study.

The relevance of the issue is also due to the fact that the post-Soviet countries have not yet overcome the Soviet legacy, which often manifests itself in the actions of both the political elite and the public.

Proper knowledge cannot be created due to a number of factors such as a problem with access to archival material, ignoring negative examples, the formality of rehabilitation or less memorization, which are important in the process of overcoming the Soviet past.

The fact that a certain part of society today does not perceive the scale and severity of repressions and even justifies crimes by the "request of the time" may be due to low awareness and lack of reliable information about individual stories. Expansion of research oral histories as an alternative memory would contribute to the restoration of the actual image of that period, would reveal the influence of political repression on the entire Georgian society.

In addition, the study of scientific literature on political repression, analysis of available works and publications provide an opportunity to discuss political repression in the context of memory.

Keywords: History, historiography, political repression, Soviet legacy, Ajara

ირინე შერვაშიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი,
ისტორიის სადოქტორო პროგრამა
საქართველო, ქ. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
ORCID: 0000-0002-4997-4012
Ir.Sherwashidze@gmail.com
+995577302644

აბსტრაქტი

პოლიტიკური რეპრესიების კვლევა თანამედროვე ისტორიოგრაფიისთვის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევად იქცა. პოსტსაბჭოთა პერიოდში საიდუმლო საარქივო მასალებისა თუ მემუარული ლიტერატურის ხელმისაწვდომობამ ხელი შეუწყო ამ მიმართულებით კვლევების გააქტიურებას. ბოლო პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა საბჭოთა რეპრესიების შესწავლამ პოლიტიკური და კულტურული მეხსიერების კონტექსტში.

მიუხედავად კვლევათა ერთგვარი სიმრავლისა, ისტორიოგრაფია გაჯერებულია იმ ნარატივებით, რომელიც საბჭოთა სისტემის მესვეურების, პარტიული ფუნქციონერებისა და მათთან ასოცირებული „საბჭოთა ინტელიგენციის“ მხრიდან იყო შემოთავაზებული.

სტატიის მიზანია, ამ მიმართულებით არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის კვლევის საფუძველზე, წარმოაჩინოს ის ტენდენციები, რომელიც დღემდე არსებობს როგორც ისტორიოგრაფიაში, ისე ფართო საზოგადოებაში, რაც თავის მხრივ, სხვადასხვა ფაქტორით არის განპირობებული. აქედან გამომდინარეობს კვლევის აქტუალურობაც.

საკითხის აქტუალობას განაპირობებს ის ფაქტიც, რომ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ჯერ კიდევ არ არის დაძლეული საბჭოთა მემკვიდრეობა, რომელიც ხშირად ვლინდება როგორც პოლიტიკური ელიტის, ისე ფართო საზოგადოების ქმედებებში.

მთელი რიგი მიზეზების გამო, როგორცაა საარქივო მასალებზე წვდომის პრობლემა, უარყოფითი მაგალითების უგულებელყოფა, რეაბილიტაციის ფორმალურობა თუ ნაკლები მემორიზაცია, ვერ იქმნება სათანადო ცოდნა, რომელიც მნიშვნელოვანია საბჭოთა წარსულის დაძლევის პროცესში.

ის, რომ დღეს საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ვერ ახერხებს რეპრესიების მასშტაბისა და სიმძიმის ისე აღქმას, რომ ამართლებს კიდევ დანაშაულებს „დროის მოთხოვნით“, შესაძლოა დაბალი ინფორმირებულობით და ინდივიდუალურ ისტორიებთან ნაკლები წვდომით იყოს განპირობებული. ზეპირი ისტორიების, როგორც ალტერნატიული მეხსიერების შესწავლის თვალსაზრისით კვლევათა გაფართოება ხელს შეუწყობს ამ პერიოდის უფრო ზუსტი სურათის აღდგენას, წარმოაჩინოს პოლიტიკური რეპრესიების გავლენას მთელ ქართულ საზოგადოებაზე.

და ბოლოს, პოლიტიკურ რეპრესიებთან დაკავშირებული სამეცნიერო ლიტერატურის კვლევა, არსებული შრომებისა და პუბლიკაციების ანალიზი პოლიტიკური რეპრესიების მეხსიერების კონტექსტში განხილვის საშუალებასაც იძლევა.

საკვანძო სიტყვები: ისტორია, ისტორიოგრაფია, პოლიტიკური რეპრესიები, საბჭოთა მემკვიდრეობა, აჭარა

შესავალი

საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, როცა სამეცნიერო მიმოხილვაში შევიდა მემუარული ლიტერატურა და საარქივო მასალაც ხელმისაწვდომი გახდა, ისტორიკოსებს კვლევების წარმოებისთვის ფართო ასპარეზი გაეხსნათ. პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისთვის, მათ შორის, საქართველოსთვის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა იყო რეალური ფაქტების მოძიება და პოლიტიზირებული საბჭოთა ისტორიის გადაფასება. თანამედროვე ისტორიოგრაფიისთვის კი აქტუალური გახდა საბჭოთა წარსულის შესწავლა პოლიტიკური და კულტურული მეხსიერების კონტექსტში, რადგან საბჭოთა სისტემის მიერ დატოვებული მძიმე მემკვიდრეობა სხვადასხვა ფორმით დღემდე ვლინდება როგორც პოლიტიკური ელიტის, ისე ფართო საზოგადოების ქმედებებში.

წარსულის გადაფასების იმ წინააღმდეგობრივ გზაზე, რომელსაც ჩვენი ქვეყანა გადის, საბჭოთა რეჟიმის ანატომიას ყველაზე ნათლად წარმოაჩენს პოლიტიკური რეპრესიები. ამიტომ არის საბჭოთა წარსულის კვლევები კონცენტრირებული „დიდი ტერორის“ საკითხებზე, რომელიც 20-იანი წლებიდან დაიწყო და განსაკუთრებულ მასშტაბებს 30-იან წლებში მიაღწია, როცა რეპრესიულმა პოლიტიკამ „დიდი ტერორის“ ანუ „დიდი წმენდის“ სახე მიიღო.

პოლიტიკური რეპრესიები გაგრძელდა 1941-1951 წლებშიც. ამ პერიოდში სხვადასხვა ეროვნების, ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობის წარმომადგენლებმა გადაიტანეს მასობრივი რეპრესიები. რეპრესიები გაგრძელდა მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგაც, რომელიც ომიდან დაბრუნებული ტყვედყოფილი ჯარისკაცების ნაწილის შრომა-გასწორებით ბანაკებში გადასახლებითა და ადამიანების ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში იძულებითი მკურნალობით გამოიხატა. ფიზიკური განადგურების და პატიმრობის პარალელურად, ათასობით ადამიანს ჩამოერთვა კერძო საკუთრება და გაასახლეს საკუთარი საცხოვრებელი სახლებიდან.

საგანგებოდ უნდა დავასახელოთ ორი ისტორიული მოვლენა, რომელმაც ქართველთა მეხსიერებაზე ტრავმული გავლენა მოახდინა - 1956 წლის 9 მარტის და 1989 წლის 9 აპრილის მშვიდობიანი დემონსტრანტების სისხლიანი დარბევა, რომელიც დღემდე სათანადოდ არ არის შესწავლილი.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირი დაიშალა, მასშტაბური ტრაგედიების შესახებ ცოდნა ჯერ კიდევ ფრაგმენტულია და არაერთი ფაქტი სათანადოდ არ არის შესწავლილი. 1990-იანი წლების ისტორიოგრაფია საბჭოთა სისტემის რამდენიმე მნიშვნელოვანი მოვლენის გადაფასებით შემოიფარგლა, რაც ისტორიის სახელმძღვანელოებშიც არის ასახული.

1990-იანი წლებიდან დღემდე საბჭოთა რეპრესიების თემატიკას არაერთი სამეცნიერო ნაშრომი და სტატია მიეძღვნა. მიუხედავად კვლევათა ერთგვარი სიმრავლისა, შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ისტორიოგრაფია ფოკუსირებული იყო პოლიტიკური ელიტისა და ინტელიგენციის წინააღმდეგ განხორციელებული დევნის ფაქტებზე. მაგ.: გიორგი ანჩაბაძის საქართველოს ისტორიის მოკლე ნარკვევში (ანჩაბაძე, 2005) გამოყოფილია ქართული ინტელიგენციის დევნის ფაქტები. აღნიშნული ტენდენცია შეეხო დასავლურ ისტორიოგრაფიასაც. ამერიკელი ისტორიკოსი რონალდ სუნი წერს, რომ 1936-1937 წლებში, ტერორის მსხვერპლი გახდა ურიცხვი მწერალი, მხატვარი და მეცნიერი, მასწავლებელთა თითქმის მთელი კორპუსი და უნივერსიტეტის მრავალი სტუდენტი (Suny, 1994: 272).

საქართველოს ისტორიის შედარებით ახალი, მიმოხილვითი სახის კვლევები (Asatiani, 2009:387), საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლების სახელმძღვანელოთა ნაწილი (გურული 2003:138; ჯანელიძე, 2012:347) გარკვეულწილად მიუთითებს, რომ რეპრესიებმა მოიცვა საზოგადოების თითქმის ყველა სოციალური ფენა. გარდა ამისა, პირად მაგალითზე

საუბრობს გეოგრაფი რევაზ გაჩეჩილაძე წიგნში „ჩემი მეოცე საუკუნე“ (გაჩეჩილაძე, 2008:298-299), სადაც ხაზგასმულია, რომ რეპრესიები შეეხო მოსახლეობის ყველა ფენას.

რეპრესიული პოლიტიკის გაძლიერებაში საბჭოთა საქართველოს ელიტის როლსა და ძალაუფლების „ცენტრიდან“ რეგიონებში გადანაწილების საინტერესო ფაქტებს გვაწვდის მარკ იუნგეს, ომარ თუშურაშვილისა და ბერნდ ბონვერის ორტომეული „ბოლშევიკური წესრიგი საქართველოში“, რომელიც 2015 წელს გამოიცა და სამეცნიერო ლიტერატურაში, მნიშვნელოვან საარქივო მასალაზე დაყრდნობით, სრულიად ახალი ფაქტები შემოიტანა (იუნგე, 2015ა; იუნგე, 2015ბ). ამავე წელს გამოიცა მარკ იუნგეს, ბერნდ ბონვერისა და დანიელ მიულერის „ეთნოსი და ტერორი საქართველოში“ (იუნგე, 2015გ), რომელიც სამეცნიერო წრეებში არაერთგვაროვანი შეფასებებისა და მძაფრი კრიტიკის საგანი გახდა. აღსანიშნავია „კომუნიზმის შავი წიგნი“, რომელიც ქართულად 2011 წელს გამოიცა. ავტორთა შორის არიან სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერები, რომლებმაც დაამუშავეს მანამდე უცნობი საარქივო მასალა. წიგნი მოიცავს ყველა ქვეყანას, რომელიც კომუნისტურ რეჟიმში ცხოვრობდა ან ახლაც ცხოვრობს (კურტუა, 2011). ტოტალიტარიზმისა და რეპრესიული პოლიტიკის შესწავლისთვის მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა პროფესორების გიორგი ციციშვილის, ოთარ ჯანელიძის (ციციშვილი, 1998; ჯანელიძე, 2019) და სხვათა ნაშრომები.

უცხოელ მკვლევრებს შორის საინტერესოა ტიმოთი ბლაუველტის და ჯერემი სმიტის „საქართველო სტალინის შემდეგ: ნაციონალიზმი და საბჭოთა ხელისუფლება“, სადაც ასახულია 1953 წლის მარტში, სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, საქართველოში განვითარებული მოვლენები. წიგნი ასახავს, თუ როგორ იყო არა მხოლოდ სტალინი, არამედ ქართველთა ფართო წრე საბჭოთა სისტემის ცენტრში, რამდენად სცემდნენ თავიანთს სტალინს საქართველოში (Blauvelt, 2015).

საბჭოთა რეჟიმის მესვეურთა მიმართ ამბივალენტური დამოკიდებულება თანამედროვე ქართული საზოგადოებისთვისაც არის დამახასიათებელი, რომლის მიზეზად ცოდნის ფრაგმენტულობა შეიძლება მივიჩნიოთ, რაც თავის მხრივ, სხვადასხვა ფაქტორით არის განპირობებული. საკითხებს, რამაც განაპირობა ტერორის პერიოდის სრულფასოვან კვლევათა სიმწირე, პოსტსაბჭოთა ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელ ტენდენციებსა და თანამედროვე მკვლევართა წინაშე არსებულ გამოწვევებს მსჯელობის ნაწილში განვიხილავთ.

მეთოდი

კრიტიკული ანალიზის მეთოდით შესწავლილია თუ როგორ არის ასახული საბჭოთა პოლიტიკური რეპრესიები ქართულ და არა მხოლოდ ქართულ ისტორიოგრაფიაში. კონტენტანალიზის მეთოდის გამოყენებით, გამოკვეთილია ის ტენდენციები, რომლითაც გაჯერებულია სამეცნიერო ლიტერატურა 1990-იანი წლებიდან დღემდე. განხილულია მკვლევართა გამოწვევები საკითხის შესწავლის პროცესში. სტატია დაფუძნებულია საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო კვლევებზე.

შედეგები

1. სამეცნიერო ლიტერატურის ბაზაზე, საკითხის დინამიკაში შესწავლამ საშუალება მოგვცა გამოგვეკვეთა ის ტენდენციები, რომელიც საბჭოთა რეპრესიების შესახებ არსებული კვლევებისთვის არის დამახასიათებელი 1990-იანი წლებიდან დღემდე;

2. სტატიაში გამოკვეთილია პოლიტიკური რეპრესიების შესწავლის საკითხებთან დაკავშირებული პრობლემები, თანამედროვე მკვლევართა გამოწვევები და მათი გადაჭრის გზები, სახელმწიფოს როლი საბჭოთა წარსულის გადაფასების პროცესში.

მსჯელობა

საბჭოთა კავშირში რეალური ფაქტების დადგენა და ისტორიის სათანადოდ შესწავლა შეუძლებელი იყო. ისტორიკოსები ქმნიდნენ საბჭოთა ისტორიას და შესაბამისად, სამეცნიერო ლიტერატურაც გაჯერებული იყო საბჭოთა იდეოლოგიით. ინტელექტუალები შედარებით თავისუფალნი იყვნენ შორეული წარსულის შესწავლის საკითხებში. რეალურ ისტორიაზე საუბარი კი დაუშვებელი იყო.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველო, ისევე როგორც თითქმის ყველა პოსტსაბჭოთა ქვეყანა, რეპრესიების კვლევების თვალსაზრისით ყურადღების ცენტრში მოექცა. თუმცა ამ პერიოდის კვლევები საკმაოდ მწირია და საბჭოთა ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენების გადაფასებით არის შემოფარგლული.

1990-იანი წლების კვლევათა სიმწირის მიზეზად სამეცნიერო წრეებში სხვადასხვა პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ფაქტორი არის დასახელებული. მკვლევართა აზრით, სამოქალაქო ომმა, განადგურებულმა ეკონომიკამ და იმ სოციალურ-პოლიტიკურმა პრობლემებმა, რომელიც ამ პერიოდის საქართველოსთვის იყო დამახასიათებელი, ერთი მხრივ, ხელი შეუწყო რეპრესიების მეხსიერებიდან განდევნას, ხოლო მეორე მხრივ, საბჭოთა წარსულის მიმართ ნოსტალგიური განწყობები გააჩინა.

კიდევ ერთი ფაქტორი, რამაც შეამცირა სრულფასოვან კვლევათა შესაძლებლობები, ტერორის პერიოდის საარქივო მასალის სიმწირეა. როგორც ცნობილია, სამოქალაქო ომის დროს დაიწვა თუ ქვეყნიდან გაიტანეს სუკ-ის არქივები. გადარჩენილი დოკუმენტების მნიშვნელოვანი ნაწილი დაცულია შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში. თუმცა აქ ჩნდება კითხვა - კგბ-ს არქივების გადარჩენის შემთხვევაში, მათი სანდოობის თვალსაზრისით, რამდენად იქნებოდა შესაძლებელი რეპრესიების სრული სურათის აღდგენა? ზოგადად უნდა ითქვას, რომ კგბ-ს არქივები საფუძვლიანად იძლევა სპეკულაციისა და ინტერპრეტაციის შესაძლებლობებს.

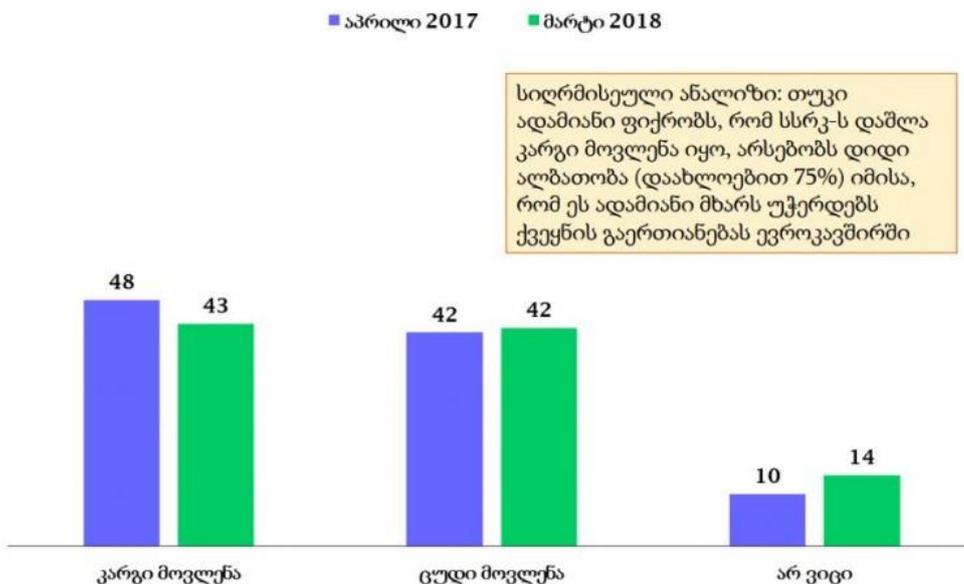
საბჭოური მემკვიდრეობისაგან მიღებული მენტალური პრობლემების მოგვიანო პერიოდშიც ვერ დაძლევა მკვლევართა მიერ ახსნილია მეხსიერების პოლიტიკის არათანმიმდევრულობით, რომელიც მთავრობების მიერ პოლიტიკის დღის წესრიგის შესაბამისად იცვლებოდა. ქვეყანამ მსხვერპლის როლი მოირგო და საბჭოთა ტერორის პერიოდზე პასუხისმგებლობა, მისი გადააზრებისა და გაზიარების ნაცვლად, გარე მტერს დააკისრა. 2012 წელს მოსული ხელისუფლების წარსულის ჰორიზონტი კი უკანასკნელი ცხრა წლით შემოისაზღვრა, რამაც ისევ გამორიცხა წარსულის რეფლექსიის და ტოტალიტარული გამოცდილებიდან გაკვეთილების გამოტანის შესაძლებლობა (ჯავახიშვილი, 2015:331). ტრავმული მეხსიერების მკვლევარი დარეჯან (ჯანა) ჯავახიშვილი მიუთითებს, რომ „ისეთი გახმაურებული შემთხვევებიც კი, როგორც იყო რეპრესიები მწერალთა კავშირში თუ მათი როლი რეპრესიული დისკურსის შექმნაში არც სასამართლო სფეროში გადასულა და არც სამეცნიერო განხილვის საგნად გამხდარა. მსგავსი ვითარებაა ყველა დონესა და სფეროში, რაც აფერხებს საზოგადოების განვითარების პროცესს, სადაც ჯერ კიდევ ძლიერია ტოტალიტარული სამკუთხედის - მსხვერპლი, აგრესორი და გვერდითი დამკვირვებლის ინერცია, რომლებიც ძალიან ადვილად იცვლიან როლებს” (ჯავახიშვილი, 2015:336).

ისტორიკოსების დავით ჯიშკარიანისა და ირაკლი ხვადაგიანის აზრით (ჯიშკარიანი, 2014; Хвадаგიანი, 2016), აღნიშნულ მიზეზებთან ერთად, რეპრესიების სამეცნიერო შესწავლისა და საბჭოთა ტერორის მსხვერპლთა რეაბილიტაციის პროცესს აბრკოლებს მოქმედი კანონმდებლობა. მკვლევრებს ფაქტობრივად არ აქვთ წვდომა ეროვნულ არქივში დაცულ მასალებზე, რადგან საქართველოს კანონი „ეროვნული არქივის და საარქივო ფონდის შესახებ“ კრძალავს მათ გაცნობას „მესამე პირის მიერ“, დოკუმენტის შექმნიდან 75 წლის მანძილზე (Хвадаგიანი, 2016). რაც ნიშნავს, რომ 1950-იანი წლების რეაბილიტაციის მასალები კვლევებისთვის ხელმისაწვდომი 2030 წლიდან იქნება. გარდა ამისა, ცნობილია, რომ მთელი რიგი მიზეზების გამო, ქვეყანაში არ ჩატარდა ლუსტრაცია.

ამდენად, დღემდე წარსულის რეფლექსია ფაქტობრივად არ მომხდარა. სამეცნიერო განხილვის საგანი არ გამხდარა არაერთი მნიშვნელოვანი შემთხვევა. არც რეპრესირებულთა ოჯახების ზეპირი ისტორიების კვლევების თვალსაზრისით არის განებივრებული მკითხველი. საბოლოო ჯამში, მითებითა და სტერეოტიპებით გაჯერებული რეალობა საზოგადოებაში საბჭოთა წარსულის მიმართ ამბივალენტური დამოკიდებულების ნაყოფიერ ნიადაგს ქმნის.

ქართული საზოგადოების განწყობების ნათელ ილუსტრაციას წარმოადგენს ეროვნულ-დემოკრატიული ინსტიტუტის (NDI) მიერ 2018 წელს გამოქვეყნებული საზოგადოებრივი აზრის კვლევის შედეგები, სადაც მოსახლეობის 43% საბჭოთა კავშირის დაშლას საქართველოსთვის დადებით მოვლენად აფასებს, ხოლო 42% ცუდ მოვლენად აღიქვამს.

საბჭოთა კავშირის დაშლა საქართველოსთვის კარგი მოვლენა იყო თუ ცუდი? (q40)



კვლევის სავსე სამუშაოები ჩატარდა 2018 წლის 20 მარტი-4 აპრილის პერიოდში, საქართველოს მასშტაბით (ოკუპირებული ტერიტორიების გამოკლებით), 2 194 პირისპირ ინტერვიუს წარმომადგენლობითი შერჩევის საფუძველზე. ცდომილების ზღვარი +2.2%-ია. NDI-ის კვლევები ხორციელდება დიდი ბრიტანეთის მთავრობის UK aid-ის ფინანსური ხელშეწყობით. გამოკითხვას ატარებს CRRC-საქართველო.

საქართველოში ცოტაა ორგანიზაცია, რომელიც საბჭოთა წარსულის კვლევებით არის დაინტერესებული. მათ შორის არიან: ინფორმაციის თავისუფლებისა და განვითარების

ინსტიტუტი (IDFI), საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია (SovLab), საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია (GYLA) და საქართველოს საზოგადოება მემორიალი. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მხარდაჭერით, ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდისა და საქართველოში შვეიცარიის საელჩოს ფინანსური დახმარებით, IDFI-სა და მემორიალის მიერ განხორციელდა პროექტი "სტალინური სიები საქართველოდან". ამ პროექტით შეიქმნა მონაცემთა ბაზა სამიუნივერსიტეტით, რომელიც შეიცავს 1937-1938 წლების დიდი ტერორის მსხვერპლთა 3600-ზე მეტ მოკლე ბიოგრაფიას, რომლებიც მსჯავრდებულები იყვნენ სტალინის და პოლიტიბუროს წევრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების საფუძველზე. 2011 წელს საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორიამ ანთოლოგიად გამოსცა ის დისკუსიები, რომლებსაც ერთი წლის განმავლობაში გოეთეს ინსტიტუტში მართავდა. დისკუსიების თემა საბჭოთა წარსულის გააზრებაა და ბევრ მნიშვნელოვან საკითხს მოიცავს.

კიდევ უფრო ნაკლებია კვლევები საბჭოთა ტერორის შესახებ კულტურული და პოლიტიკური მეხსიერების კონტექსტში. არ არსებობს აკადემიური ფსიქოლოგიური კვლევა, რომელიც ტოტალიტარული წარსულის გავლენას შეისწავლიდა რეპრესირებულ ოჯახებსა თუ ქართულ საზოგადოებაზე, გარდა ფსიქოლოგისა და ტრავმული მეხსიერების მკვლევრის დარეჯან (ჯანა) ჯავახიშვილის სადისერტაციო ნაშრომისა „ტოტალიტარული რეპრესიებით გამოწვეული ტრავმის გავლენა და თაობათაშორისი გადაცემა საქართველოს მაგალითზე“ (ჯავახიშვილი, 2018).

არც საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში განხორციელებული დევნის თავისებურებების შესახებ კვლევები არის წარმოებული. როგორც ცნობილია, საბჭოთა რეჟიმი აჭარის რეგიონის მიმართ, მთელი რიგი ფაქტორების გათვალისწინებით (საზღვრისპირა მდებარეობა, მუსლიმური მოსახლეობა, ისტორიული წარსული და ა.შ.), განსაკუთრებული უნდობლობით იყო განწყობილი.

დიდი ტერორის კვლევის საკითხს აჭარასთან მიმართებაში ართულებს ის ფაქტიც, რომ საქართველოს სსრ შინაგან საქმეთა კომისარიატი) კულაკური ოპერაციების მსხვერპლთა მონაცემების ბაზებში აჭარის მოსახლეობა გაერთიანებულია რეპრესირებულთა საერთო სიაში. მათი ცალკე გათვალისწინება ნაწილობრივ ახლა დაიწყო, რაც კვლევებისთვის ფართო შესაძლებლობას იძლევა.

აჭარასთან დაკავშირებით ჯერ კიდევ 1959 წელს გამოქვეყნდა სტატია ერთ-ერთი ემიგრანტის მიერ აჭარის პარტიული ხელმძღვანელობის მიმართ განხორციელებული დევნის შესახებ (Hanjibeyli, 1959:21-26). 2000 წელს ოსიკო გვარიშვილმა გამოსცა წიგნი „სტალინი და ავბედითი 1937 წელი“. პუბლიკაცია ავტორმა დახვრეტელი მამის ხსოვნას მიუძღვნა, სადაც სხვა რეპრესირებულებიც არის აღწერილი (გვარიშვილი, 2000). ასევე, მნიშვნელოვანია შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის პროექტი - „აღადგინე ისტორია არქივთან ერთად“, რომლის ერთ-ერთი გამოცემა - „არქივის კვალდაკვალ - ბათუმი“ მთლიანად აჭარაში და მათ შორის ბათუმში, გასულ საუკუნეში განვითარებულ მოვლენებს ეძღვნება, სადაც ვრცლად არის გაშუქებული რეგიონში განხორციელებული რეპრესიები, საარქივო მასალაზე დაყრდნობით მოცემულია 1937-38 წლებში დახვრეტელთა სიები და დახვრეტის ოქმები. აჭარაში 30-50-იანი წლების რეპრესიებს ეძღვნება ლილი ჩიქოვანის და ნოდარ ცეცხლაძის ნაშრომი „რეზილიტაცია“, რომლის ნაწილი ჟურნალ „ჭოროხსა“ და გაზეთ „სოვეტსკაია ადჟარიაში“ იბეჭდებოდა (ჩიქოვანი, 1995). ბათუმში დახვრეტელ პირთა და რეპრესირებულთა ბიოგრაფიების შესახებ ინფორმაციას იძლევა რამაზ სურმანიძის წიგნი „ტრაგედია ბათუმში, 1937-38 წლები“ (სურმანიძე, 2014). ამავე თემატიკას ეძღვნება ოთარ თურმანიძის ნაშრომი „სამეურნეო-საწარმოო კადრების, კულაკების და სხვა არასასურველი ადამიანების რეპრესიები“, რომლის ნაწილი 2017 წელს გაზეთ „აჭარაში“ იბეჭდებოდა (თურმანიძე, 2017).

აჭარასთან მიმართებაში უნდა აღინიშნოს მარკ იუნგეს, ბერნდ ბონვერისა და დანიელ მიულერის მიერ 2015 წელს გამოცემულ წიგნი „ეთნოსი და ტერორი საქართველოში“, სადაც ავტორები ცდილობენ გაარკვიონ, ატარებდა თუ არა პოლიტიკური რეპრესიები ეთნიკური ნიშნით დევნის ხასიათს „ტიტულოვანი ქართველი ერის“ ჰომოგენიზაციის იდეის ქვეშ, რომლის ხელმძღვანელად აჭარასთან მიმართებაში დასახელებულია ცენტრალური კომიტეტის იმდროინდელი მდივანი ლავრენტი ბერია. არგუმენტად კი მოყვანილია ლ.პ. ბერიას წერილი იოსებ სტალინისადმი, სადაც იგი საყვედურს გამოთქვამს 1937 წელს, საბჭოთა მოსახლეობის აღწერის შემდეგ შედგენილ „ეროვნებათა ლექსიკონში“ აჭარლების ცალკე ერთად დაფიქსირებასთან დაკავშირებით და აკრიტიკებს საბჭოთა მეცნიერებათა აკადემიას, რომელსაც საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკურ კლასიფიკაციაში აჭარლები ასევე ცალკე ეთნოსად ჰყავს წარმოდგენილი. წერილში ყურადღება გამახვილებულია აჭარის მოსახლეობის რელიგიური თავისებურებების საკითხებზეც (იუნგე, 2015:71; ფონდი 14, საქმე 152:82). წიგნის ავტორები მიუთითებენ, რომ საბჭოთა იმპერიის მიერ განხორციელებული რეპრესიული პოლიტიკა მკაცრი იყო აჭარასთან მიმართებაში. გასათვალისწინებელია, რომ კვლევასთან დაკავშირებით სამეცნიერო წრეებში მწვავე დისკუსია გაიმართა. ავტორებსა და კვლევის შედეგებზე მოდავე ქართველ ისტორიკოსთა შორის გამართული მსჯელობა და აზრთასხვადასხვაობა წარმოდგენილია ზემოთ დასახელებულ ნაშრომში.

ავტორები მარკ იუნგე, ომარ თუმურაშვილი და ბერნდ ბონვერი წიგნში „ბოლშევიკური წესრიგი საქართველოში“, რომელიც ორ ტომად 2015 წელს გამოიცა, სწორედ იმ ტენდენციებზე მიუთითებენ, რომელიც დამახასიათებელი იყო ქართული ისტორიოგრაფიისთვის. ავტორების თანახმად, ქართული და არა მხოლოდ ქართული ისტორიოგრაფია გაჯერებულია საბჭოთა ელიტის წინააღმდეგ გატარებული რეპრესიებით მაშინ, როცა საქართველოს ისტორიის შედარებით ახალი კვლევებით ცხადი ხდება, რომ რეპრესიებს არა მხოლოდ ელიტა, არამედ მთელი ქართული საზოგადოება ემსხვერპლა. ამასთან, საბჭოთა ტერორი განხილულია სტალინისა და ლავრენტი ბერიას პიროვნებათა ჭრილში, იგნორირებულია ქართული საბჭოთა ელიტის მიერ ჩადენილი დანაშაულები (იუნგე, 2015:14).

გარდა საინტერესო მსჯელობისა, ნაშრომი „ბოლშევიკური წესრიგი“ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო მასალაზე დაყრდნობით მნიშვნელოვან დოკუმენტებს გვთავაზობს, სადაც საქართველოს მაგალითზე გამოკვლეულია შინსახკომის მიერ ჩატარებული სამი ოპერაცია: ე.წ. „კულაკური“ ოპერაცია, „ნაციონალური ხაზის“ ოპერაციები და სოციალური წმენდა („მილიციის“ სამეული), რომლებიც განხილულია რაოდენობრივი და ხარისხობრივი კუთხით, დათვლილია სქესი, ასაკი, სოციალური სტატუსი. შედარებულია 1937 და 1938 წლების რეპრესიები და სხვა რეგიონებში განხორციელებული დევნის მასშტაბები საქართველოსთან მიმართებაში. წიგნის ავტორები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ საქართველოში ტერორის სპეციფიკას, სადამსჯელო უფლებამოსილების ნაწილის ცენტრიდან პერიფერიისთვის გადაცემის ფაქტებსა და შინსახკომის „სამეულის“ მიერ საზოგადოების მასობრივ გასამართლებას (იუნგე, 2015:31). როგორც ცნობილია, მასობრივი ოპერაციებისთვის დაპატიმრებისა და სიკვდილმისჯილთა ე.წ. „ლიმიტები“ ცენტრის მიერ იყო განსაზღვრული (Gregory, 2009), მაგრამ საარქივო მასალაზე დაყრდნობით ირკვევა მრავალი შემთხვევა, როდესაც რეგიონული „ნომენკლატურა“ ცენტრს რეპრესიების „ლიმიტების“ გაზრდას სთხოვს.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში დიდი ტერორის საკითხების შესწავლა მეტწილად საარქივო მასალების, სამეცნიერო ლიტერატურის თუ სხვადასხვა ტექსტური ნარატივის საფუძველზე მიმდინარეობს. საარქივო დოკუმენტები ხშირად უალტერნატივოა და საშუალებას იძლევა მოვიპოვოთ ინფორმაცია კონკრეტული პიროვნებების შესახებ, გავანალიზოთ რეჟიმის მოქმედების სპეციფიკა და შევქმნათ რეპრესიების სტატისტიკური

სურათი. თუმცა დოკუმენტები, რომელიც რეჟიმის პირობებში იქმნებოდა და მკაცრად კონტროლდებოდა, ხშირად ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების საბჭოთა ხელისუფლებისთვის „მისაღებ“ შინაარსს მოიცავს და არა რეალურ ვითარებას. ასეთ შემთხვევაში, მნიშვნელოვანია რეპრესირებული პირების და მათი ოჯახის წევრების პირადი მოგონებების - ზეპირი ისტორიების შეჯერება საარქივო დოკუმენტაციასთან. მართალია, არც ინდივიდუალური ისტორიები არის სუბიექტურობისგან დაცლილი ან „ოფიციალური ვერსიის“ გავლენისგან სრულად თავისუფალი, რომელსაც მაშინდელი სისტემა გვთავაზობდა, თუმცა ზეპირი ისტორიების, როგორც ალტერნატიული მეხსიერების შესწავლა მნიშვნელოვანია ამ პერიოდის უფრო ზუსტი სურათის აღდგენის თვალსაზრისით.

საქართველოში ზეპირი ისტორიების ბაზაზე სულ რამდენიმე კვლევა არსებობს. მათ შორის - 2010 წელს, რუსთაველის ფონდის მხარდაჭერის ფარგლებში განხორციელებული კვლევითი პროექტი - მეცნიერთა ჯგუფის მიერ გამოცემული რეპრესირებულთა ოჯახის წევრებში შეგროვებული ზეპირი ისტორიები (ჩოლოყაშვილი, 2010); ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის სამხრეთკავკასიის რეგიონალური ბიუროს მხარდაჭერით გამოქვეყნებული 18 ადამიანის მოგონებების კრებული, რომელთა დედები „მოლაღატეთა ცოლების“ ბანაკ „აღჯირში“ იხდიდნენ სასჯელს (ლეჟავა, 2008); SovLab-ისა და DVV-International-ის ერთობლივი პროექტის ფარგლებში გამოცემული წიგნი, 13 რეპრესირებული ქალის დევნის შესახებ, რომლებსაც თავად ყვებიან (მარგველაშვილი, 2012).

ისტორიკოსი და საბჭოთა წარსულის მკვლევარი ირაკლი ხვადაგიანი მიუთითებს, რომ დღეისთვის, საზოგადოებაში ჯერ კიდევ მაღალია პოზიტიური განწყობა საბჭოთა რეჟიმისადმი, რაც ამავე რეჟიმის მსხვერპლთა მიმართ ცივ დამოკიდებულებას განაპირობებს. ამ რეალობის ჩამოყალიბებას გარკვეულწილად ხელს უწყობს რეპრესირების მსხვერპლთა ტრავმული გამოცდილებით გამოწვეული სიჩუმე. შესაბამისად, საკითხის სიმწვავეს შეგრძნება მხოლოდ მსხვერპლთა და მათი შთამომავლების ჯგუფის შიდა სივრცეში დარჩა. ფართო საზოგადოებისთვის კი, უახლესი ისტორიის ეს ალტერნატიული სურათი უცხოა (ხვადაგიანი, 2019).

რეპრესირების მსხვერპლთა „სიჩუმე“ გარკვეულწილად საბჭოთა რეჟიმის რეპრესირული პოლიტიკის შედეგად მიღებული ტრავმის ზეგავლენით აიხსნება, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემა და დღემდე ღია ჭრილობებს წარმოადგენს. ფსიქოლოგი დარეჯან (ჯანა) ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ ტრავმა გამოუგლოვებელია და დღემდე რეპრესირებულთა მეორე და მესამე თაობის ადამიანებში მთელი რიგი სიმპტომებისა - გაუცნობიერებელი შიში, ზესიფხიზლე, სირცხვილის მაგალითები იჩენს თავს (ჯავახიშვილი, 2018:138).

ჯანა ჯავახიშვილის თანახმად, სტრესის თაობიდან თაობაზე გადაცემის მოდელი გარდა ოჯახური, ინდივიდუალური და სოციალური დონის ფაქტორებისა, საზოგადოებრივ და სახელმწიფო დონის ფაქტორებსაც მოიცავს. საზოგადოებრივ დონეზე მოქმედი ფაქტორები განსაზღვრავს, თუ რამდენად აღიარებს სოციალური რეპრესირების რეალობას და რამდენად ქმნის ტრავმის გამოგლოვების საშუალებას ხელოვნების, მეცნიერების, სოციალური აქციების, რელიგიური თუ სხვა კულტურული რიტუალების სახით, ხოლო სახელმწიფო დონის ფაქტორები პასუხისმგებელია სახელმწიფო რეპრესირების უსამართლობის აღიარებასა და აღდგენითი მართლმსაჯულების სერვისების უზრუნველყოფაზე (ჯავახიშვილი, 2018:222). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რამდენად წარმართავს სახელმწიფო სამართლიან, პროცედურულად და ინსტიტუციურად გამართულ რეაბილიტაციის პროცესს, რომელიც რეპრესირებულთა მორალურ და მატერიალურ კომპენსაციას მოემსახურება. ჩაატარებს ლუსტრაციას, გაასამართლებს და დასჯის დამნაშავეებს და ა.შ. სწორედ ამაზე იქნება დამოკიდებული თუ რამდენად შეუწყობს ხელს ტოტალიტარული ტრავმის გადალახვას ინდივიდუალურ, ოჯახურ და საზოგადოებრივ დონეზე.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ისტორიული პროცესები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ამა თუ იმ ერის ეთნომენტალურ ხასიათზე. ეს გავლენა განსაკუთრებულ ხასიათს იძენს პოლიტიკური ძალადობის პირობებში. ისტორიული წარსულიდან გამომდინარე, აჭარას ორმაგი წნეხის ქვეშ უწევდა ცხოვრება, რაც განსაკუთრებულ ფსიქოზურ მდგომარეობას ქმნიდა რეგიონში და ხშირად იდენტობის კრიზისამდე მიდიოდა. აჭარაში ოსმალთა სამასწლიანი ბატონობა, მისი საზღვრისპირა მდებარეობა, განსხვავებული რელიგია, საზღვარს იქით დარჩენილი ეკონომიკური და ნათესაური კავშირები საბჭოთა ხელისუფლებას ამ რეგიონის მოსახლეობის მიმართ უნდობლობით განაწყოდა. თავად მოსახლეობას კი, უკიდურესად მწირი ეკონომიკური მდგომარეობის ფონზე, ხშირად ფიზიკური გადარჩენისთვის უწევდა ბრძოლა, რაც ისედაც ტრავმირებული საზოგადოების ფსიქიკას კიდევ უფრო ამძიმებდა. აჭარაში მრავლად არიან პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლთა შთამომავლები, რომელთა მეხსიერებაში შემორჩენილი ისტორიები წარმოადგენს მნიშვნელოვან ინფორმაციას საბჭოთა წარსულის კვლევის პროცესში. ზეპირი ისტორიების მოძიება, საზოგადოების სტრესული გამოცდილების კვლევა სხვადასხვა თაობაში, გენდერსა თუ სოციალურ ჯგუფში მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს და სახელმწიფოს მხრიდან უნდა იყოს მხარდაჭერილი.

დასკვნა

ამდენად, გარკვეულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით, შესაძლებელია გამოვყოთ საბჭოთა რეპრესიების კვლევებისთვის დამახასიათებელი ტენდენციები და ის კითხვები, რომლებიც დღემდე პასუხგაუცემელი რჩება.

მიუხედავად კვლევათა ერთგვარი სიმრავლისა და არაერთი მნიშვნელოვანი პროექტისა, მათი დიდი ნაწილი ფაქტების მოძიება-გადმოცემას ემსახურება და მოკლებულია ანალიზს. ამ სიცარიელეს გარკვეულწილად ავსებს თანამედროვე კვლევები.

ის, რომ დღეს საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ვერ ახერხებს რეპრესიების მასშტაბისა და სიმძიმის ისე წარმოდგენას, რომ ამართლებს კიდევ დანაშაულებს „დროის მოთხოვნით“, შესაძლოა დაბალი ინფორმირებულობით და ინდივიდუალურ ისტორიებთან, როგორც უტყუარ ინფორმაციასთან ნაკლები წვდომით იყოს განპირობებული.

საბჭოთა წარსულის კვლევები დღეს საარქივო მასალებისა და სხვა ოფიციალური დოკუმენტაციის ბაზაზე მიმდინარეობს. ნაკლებია მსხვერპლთა ჯგუფის ინდივიდუალური ისტორიების, როგორც ალტერნატიული მეხსიერების გამოყენების მცდელობები, რომელსაც ბოლო პერიოდში მიექცა განსაკუთრებული ყურადღება.

გამომდინარე იქედან, რომ დღემდე სრულყოფილად არ არის შესწავლილი პოლიტიკური რეპრესიების რეგიონალური სპეციფიკა და თავისებურებები, აჭარასთან მიმართებაში ერთგვარად ღიად რჩება კითხვები: როგორი იყო დამოკიდებულება აჭარის მოსახლეობის მიმართ, რა როლს თამაშობდა რელიგიური ფაქტორი და რეგიონის საზღვრისპირა მდებარეობა, რა გავლენას ახდენდა ხელისუფალთა ამბივალენტური დამოკიდებულება იდენტობის მიმართ, რა გავლენას ახდენს განსხვავებული შეხედულებების არსებობა პოლიტიკური რეპრესიების მეცნიერულ-ისტორიული ანალიზის პროცესში.

საბოლოო ჯამში, მთელი რიგი მიზეზების გამო, როგორცაა საარქივო მასალებზე წვდომის პრობლემა და უარყოფითი მაგალითების უგულებელყოფა, რეაბილიტაციის ფორმალურობა და ნაკლები მემორიზაცია, რაც კვლევებში, ფილმებში, ძეგლებსა თუ მემორიალურ დაფებში უნდა იყოს გამოხატული, ვერ იქმნება სათანადო ცოდნა, რომელიც მნიშვნელოვანია საბჭოთა წარსულის დაძლევის პროცესში.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- anchabadze, g. (2005). *sakartvelos ist'oria*, tbilisi (ანჩაბაძე, გ. (2005). *საქართველოს ისტორია*, თბილისი);
- Asatiani, N. Janelidze, O., (2009). *History of Georgia. From Ancient Times to the Present Day*. Tbilisi);
- Blauvelt, T. Smith, J., (2015). (Eds.) – *Georgia after Stalin: Nationalism and Soviet Power*, London <http://eprints.iliauni.edu.ge/4568> ;
- chikovani, I. tsetskhladze, n., (1990). *reabilit'atsia*, batumi (ჩიქოვანი, ლ. ცეცხლაძე, ნ., (1990). *რეაბილიტაცია*, ბათუმი);
- choloqashvili, r. chkheidze, e. balanchivadze, n. rat'iani, n. qvelashvili, i., (2010). *zep'iri ist'oriebi, gadmotsemebi 1921-1991*, kartuli lit'erat'uris inst'it'ut'i, tb. (ჩოლოყაშვილი, რ. ჩხეიძე, ე. ბალანჩივაძე, ნ. რატიანი, ნ. ყველაშვილი, ი., (2010). *ზეპირი ისტორიები, გადმოცემები 1921-1991*, ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბ.);
- Gregory, P. (2009). *Terror by Quota: State Security from Lenin to Stalin*, New Haven: Yale University Press, <https://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=23648>;
- guruli, v. (2003). *sakartvelos ist'oria XX sauk'une, sakhelmdzghvanelo ist'oriis pak'ult'et'is st'udent'ebistvis*, tbilisis universit'et'is gamomtsemloba, gamomtsemloba art'anuji (გურული, ვ. (2003). *საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, სახელმძღვანელო ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისთვის*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გამომცემლობა არტანუჯი);
- gvarishvili, o. (2000). *st'alini da avbediti 1937 ts'eli*, batumi (გვარიშვილი, ო. (2000). *სტალინი და ავბედიტი 1937 წელი*, ბათუმი);
- hainrikh biolis pondis samkhretk'avk'asiis regionaluri biuro, *alzhiris" p'at'imarta p'ort'ret'ebi-st'alinizmis ist'oriidan*. shemdgeneli: lezhava, n., bekishvili, n. tbilisi, 2008 (ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის სამხრეთკავკასიის რეგიონალური ბიურო, "ალჟირის" პატიმართა პორტრეტები-სტალინიზმის ისტორიიდან. შემდგენელი: ლეჟავა, ნ., ბექიშვილი, ნ. თბილისი, 2008.) <http://kulturiskvlebebi.weebly.com/uploads/>
- iunge, m. bonvechi, b. miuleri, d., (2015). *etnosi da t'erori sakartveloshi*, tbilisi (იუნგე მ. ბონვეჩი, ბ. მიულერი, დ., (2015). *ეთნოსი და ტერორი საქართველოში*, თბილისი, გამომცემლობა: ინტელექტი);
- iunge, m. bonvechi, b. tushurashvili, o., (2015). *bolshevik'uri ts'esrigi sakartveloshi: didi t'erori k'avk'asiis p'at'ara resp'ublik'ashi*, tbilisi (იუნგე, მ. ბონვეჩი, ბ. თუშურაშვილი, ო., (2015). *ბოლშევიკური წესრიგი საქართველოში: დიდი ტერორი კავკასიის პატარა რესპუბლიკაში*, თბილისი);
- k'urt'ua, s. verti, n. p'ane, zh. p'achk'ovsk'i, a. bart'osek'i, k'. margoleni, zhan-l., (2011) *k'omunizmis shavi ts'igni*, tbilisi, ilias sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba (კურტუა, ს. ვერტი, ნ. პანე, ჟ. პაჩკოვსკი, ა. ბარტოსეკი, კ. მარგოლენი, ჟან-ლ., (2011) *კომუნიზმის შავი წიგნი*, თბილისი, გამომცემლობა: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი);
- khvadagiani, d. (2019). *reabilit'atsia - purtselze da realobashi*, (ხვადაგიანი, დ. (2019). *რეაბილიტაცია - ფურცელზე და რეალობაში*), <http://archive.ge/ka/blog/70>;
- karaia, t. (2015). *sabch'ota ts'arsulis gaazreba sakartveloshi „vardebis revolutsiis shemdeg*, akhalgazrda mk'vlevarta zhurnali. №2, (ქარაია, თ. (2015). *საბჭოთა წარსულის გააზრება*

საქართველოში „ვარდების რევოლუციის შემდეგ. ახალგაზრდა მკვლევართა ჟურნალი. №2, www.jyr.tsu.ge);

margvelashvili, a, khvadagiani, i., shaishmelashvili, g., gogishvili, d. (2012). *dak'arguli ist'oria*. tbilisi, (მარგველაშვილი, ა., ხვადაგიანი, ი., შაიშმელაშვილი, გ., გოგიშვილი, დ. (2012). *დაკარგული ისტორია*. თბილისი);

Pipes, R. (2003). *Communism, the Vanished Specter*“Scandinavian University Press; *Communism: A History Communisme*, ed. Modern Library;

songhulashvili, a. (2000). *int'eligentsia da p'olit'ik'a me-20 sauk'unis 20-30-iani ts'lebis sakartveloshi*, k'lio (saist'orio almanakhi) (სონღულაშვილი, ა. (2000). *ინტელიგენცია და პოლიტიკა მე-20 საუკუნის 20-30-იანი წლების საქართველოში*, კლიო(საისტორიო ალმანახი);

surmanidze, r. (2014). *t'ragedia batumshi, 1937-38 ts'lebi*“, batumi (სურმანიძე, რ. (2014). *ტრაგედია ბათუმში, 1937-38 წლები*“, ბათუმი);

sabch'ota ts'arsulis k'vlevis laborat'oria (2011). *sabch'ota k'avshiris gaazreba - disk'usiebi*, (2011). antologia. (საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია, *საბჭოთა კავშირის გააზრება - დისკუსიები*, ანთოლოგია);

st'alinuri siebi sakartvelodan, (2018). tsipruli resursi (სტალინური სიები საქართველოდან, (2018) ციფრული რესურსი: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=index&d=26>;

Suny, R. G. (1994). *The Making of the Georgian Nation*. Indiana;

sakartvelos shinagan sakmeta saminit'ros arkivi (II), pondi #14, sakme #152. (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი #14, საქმე #152;

tsitsishvili, g. (1998). *chek'ist'uri braldebebi shalva nutsunidzis mimart da mati dok'ument'ur-analit'ik'uri k'oment'arebi*, tbilisi universit'et'is gamomtsemloba. (ციციშვილი, გ. (1998). *ჩეკისტური ბრალდებები შალვა ნუცუბიძის მიმართ და მათი დოკუმენტურ-ანალიტიკური კომენტარები*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა);

turmanidze, o. (2017). *sameurneo-sats'armoo k'adrebis, k'ulak'ebis da skhva arasasurvebi adamianebis rep'riesiebi*, gazeti „ach'ara“, #8-10 ivlisi - #11-12 okt'omberi. (თურმანიძე, ო. (2017). *სამეურნეო-საწარმოო კადრების, კულაკების და სხვა არასასურველი ადამიანების რეპრესიები*, გაზეთი „აჭარა“, # 8-10 ივლისი - #11-12 ოქტომბერი;

tushurashvili, o. (2017). *arkivis k'valdak'val-batumi, aghadgine ist'oria arkivtan ertad*, sakartvelos shss arkivi (თუშურაშვილი, ო. (2017). *არქივის კვალდაკვალ-ბათუმი, აღადგინე ისტორია არქივთან ერთად*, საქართველოს შსს არქივი);

Hanjibeyli, D. The 1937 Trials of Adzharian Leaders/Caucasian Review. 1959. #8. p.21-26;

janelidze, o. tabuashvili, a., tavadze, l., iremashvili, n. (2012). *sakartvelos ist'oria 9*, gamomtsemloba „k'lio“, tb., (ჯანელიძე, ო. თაბუაშვილი, ა., თავაძე, ლ., ირემაშვილი, ნ. (2012). *საქართველოს ისტორია 9*, გამომცემლობა „კლიო“, თბილისი) <https://en.calameo.com/read/>;

janelidze, o. (2019). *p'olit'ik'uri rep'riesiebi sakartveloshi: mskhverp'li da jalatebi*, zhurnali „analebi“, # 16 (ჯანელიძე, ო (2019). *პოლიტიკური რეპრესიები საქართველოში: მსხვერპლი და ჯალათები*, ჟურნალი „ანალები“, # 16);

- javakhishvili, j. (2018). *t'ot'alit'aruli rep'riesiebit gamots'veuli t'ravmis gavlena da taobatashorisi gadatsema sakartvelos magalitze*. ilias sakhelmts'ipo universit'et'i (ჯავახიშვილი, ჯ. (2018). *ტოტალიტარული რეპრესიებით გამოწვეული ტრავმის გავლენა და თაობათაშორისი გადაცემა საქართველოს მაგალითზე*. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. <https://iliauni.edu.ge/uploads/other/47/47369.pdf>)
- javakhishvili, j. (2015). *kartuli sazogadoeba da misi t'ravmebi*, disk'usia. iunge, m. (2015). *etnosi da t'erori sakartveloshi*, tbilisi, gamomtsemloba: int'elekt'i (ჯავახიშვილი, ჯ. (2015). *ქართული საზოგადოება და მისი ტრავმები*, დისკუსია. იუნგე, მ. (2015). *ეთნოსი და ტერორი საქართველოში*, თბილისი, გამომცემლობა: ინტელექტი)
- Хвадагиани, И. (2016). *Жертвы политических репрессий в Грузии: отношение общества и процесс реабилитации*. В: Рачинский, Я (сост.), *Реабилитация и Память. Отношение к жертвам советских политических репрессий в странах бывшего СССР*, Москва „Мемориал“ – „Звенья“ <https://www.memo.ru/media/uploads/2017/03/02/reabilitacia.pdf>

GEORGIAN MUHAJIRS' DESCENDANTS LIVING IN AMASYA REGION
(THEIR LINGUAL AND ETHNIC IDENTITY)¹

ამასიას მხარეში მცხოვრები ქართველი მუჰაჯირების შთამომავლები
(მათი ენობრივი და ეთნიკური იდენტურობა)

TARIEL PUTKARADZE

Professor, PhD

Saint Andrew the First Called Georgian

University, Tbilisi, Georgia

ORCID:0000-0002-3946-000X

t.putkaradze@sangu.edu.ge

MAKA SALIA-BEŞİROĞLU

Associate Professor, PhD

Düzce University, Düzce, Turkey

ORCID:0000-0001-5691-9508

makasalia@gmail.com

Abstract

In our article we review a Georgian lingual and ethnic identity of the Georgian Muhajirs' descendants in Amasya, Turkey. All the research materials are obtained by us during the expedition July 8-19, 2019 in Turkey, Karadeniz (Black Sea Coast) region. In the article, all the Illustrative phrases in Georgian are transcribed with specific Latin based transcription for Ibero-Caucasian Languages.

The most part of Muhajir Georgians' amasya descendants have preserved the Georgian ethnical self-concept. Due to the code switching process going on during 140 years the historical mother tongue is only spoken by the older generation; their knowledge of the Turkish language is mostly poor. The people of middle generation are usually bilingual speaking both Georgian and Turkish. The younger generation speaks only Turkish, which they consider more prestigious than the mother tongue of their ancestors.

¹ The article was prepared with financial support of Shota Rustaveli National Science Foundation, within the frameworks of the project **“The Kartvelian-Turkish Code-mixing regularities According to the Speech of Kartvelian-speaking Muhajirs' Descendants”** (FR-18-14869, Supervisor – Prof. Tariel Putkaradze), a winner of the 2018 state science grants competitions for fundamental research.

Based on our data, the identity of ethnic Georgians' new generation is determined by the Turkish citizenship: one part of Muhajirs consider themselves "Turkish". Such self-concept is conditioned by their free integration into the Turkish state through the Turkish language. Those who consider themselves Turkish are well aware of their Georgian origin.

Keywords: Georgians, Muhajirs, Turkey, Georgia, Amasya;

ტარიელ ფუტკარაძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული
უნივერსიტეტის პროფესორი,
თბილისი, საქართველო
ORCID:0000-0002-3946-000X
t.putkaradze@sangu.edu.ge

მაკა სალია-ბემიროღლუ

პროფესორი, ფილოლოგიის დოქტორი,
დუზჯეს უნივერსიტეტი,
დუზჯე, თურქეთი
ORCID:0000-0001-5691-9508
makasalia@gmail.com

აბსტრაქტი

ჩვენს სტატიაში განხილულია ამასიაში (თურქეთი) მცხოვრებ ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების ქართული ენობრივ-ეთნიკური იდენტობის თავისებურებანი. მონაცემები შეკრებილია ჩვენ მიერ, 2019 წლის 8-19 ივლისს, თურქეთის შავიზღვისპირა რეგიონში მოწყობილი საენათმეცნიერო ექსპედიციის შედეგად. ყველა საილუსტრაციო ფრაზა წარმოდგენილია საგანგებო ტრანსკრიფციით, რომელიც შექმნილია ლათინურ გრაფიკაზე დაყრდნობით, იბერიულ-კავკასიურ ენათათვის.

ამასიაში მცხოვრებ ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლებს, მეტწილად კარგად აქვთ დაცული ქართული ენობრივ-ეთნიკური თვითშეგნება. თუმცა, ქართულ და თურქულ სამეტყველო კოდთა 140 წლიანი შერევა-აღრევის გამო, დედაენა შემოინახა ძირითადად უფროსმა თაობამ, რომელიც თურქულ ენას შედარებით ცუდად ფლობს. საშუალო თაობა უმეტესად, მთლიანად ორენოვანია: თანაბრად ფლობენ როგორც ქართულ, ისე - თურქულ ენებსაც. ახალგაზრდა თაობა უკვე სავსებით თურქულად მეტყველებს. თურქულ ენას ისინი გაცილებით უფრო პრესტიჟულად მიიჩნევენ, ვიდრე წინაპართა დედაენას.

ჩვენი მონაცემების მიხედვით, ამასიაში მცხოვრებ ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების ახალგაზრდა თაობის იდენტობაზე დიდ გავლენას ახდენს თურქეთის მოქალაქეობა - მათი ერთი ნაწილი თავს „თურქად“ მიიჩნევს იმიტომ, რომ დაიბადა და გაიზარდა თურქეთში,

ინტეგრირებულია თურქულ საზოგადოებრიობაში თურქული ენის მეშვეობით და ა.შ. თუმცა იმავდროულად, არ ივიწყებს ქართულ ფესვებსაც.

საკვანძო სიტყვები: ქართველები, მუჰაჯირები, თურქეთი, საქართველო, ამასია.

Introduction

By the San Stefano *Preliminary Treaty of Peace* concluded on March 3, 1878, the historical Southwestern Georgia – **Achara** with **Machakhela**, **Shavsheti**, **Livana (Nigali)** and the eastern part of **Lazeti (Gonio-Limani** district, valleys of the rivers **Chkhala** and **Beghlewani**) were ceded to the Russian Empire. Russians merged the mentioned territories to form the Batumi region (“okrug”), which was divided into two parts – districts of Batumi and Artvini². At the end of 1878, with the purpose of ousting ethnic Georgians from the annexed territories, Russian officials promoted the idea of Muhajir migration. The Ottoman government was also interested in settling battleworthy and hardworking Georgians in the inland part of the empire. Therefore, Ottoman officials spread letters telling about the merciful Ottoman Sultan and the fertile lands, which he offered the former subjects of the empire for settlement. All that had an influence on Muslim Georgians: for fear of Russians, a big part of Muslim Georgians was forced to leave their ancestral homes for good and go to Ottoman Turkey. On February 3, 1882, the official deadline for moving to the Ottoman Empire expired. The government disseminated a special appeal to the public saying that from that day on it was not possible to enter Ottoman Turkey without a foreign passport.

The present article is an attempt at telling a sad story of what happened 140 years ago based on the narratives of our contemporaries – descendants of Muhajirs.

Today, descendants of Muhajir Georgians live in three regions of Turkey: on the Black Sea coast of Turkey (Girsun, Ordu, Samsun, Sinop and Amasya ils), in Northwestern Turkey (Düzce, Sakarya, Izmit, Bursa ils), on the Marmara and Aegean coastline (mostly in Gönen il). A small part of them lives in Lazeti – Rize il Pazar (Atina) İlçe village Hamidiye (Laz. Eski Trabuzani) and the city Kayseri (in the center of Turkey). Separate families have left the mentioned regions for big cities of Turkey (Istanbul, Ankara, Izmir...). According to the data provided by T. Putkaradze (2015), M. Chokharadze (2016:55-57), T. Topchishvili (2017), I. Ghutidze (2016) and other scholars, also based on the results of quite a few expeditions conducted by us, it can be concluded that the number of Georgian Muhajirs’ descendants living currently in Turkey is more than three million. However, the number of those who consider themselves ethnic Georgians is much smaller.

Due to the purposeful informational pressure, unlike Iranian Georgians, Turkish Georgians wrongly believe that the tragedy of their migration was caused by other Georgians’ aggression.² Such belief makes it easier for Muhajirs’ descendants to integrate into the host society and accelerates the

² The policy of imperial Russia should not be identified with Russian people either.

disappearance of the Georgian linguistic and cultural heritage. Compare: all generations of Georgians deported to Iran are very well aware of the reason of their tragedy – deportation. 100 years after the deportation this pain was made worse by the massacre of Fereydan Georgians by Karim Khan during the siege of Tsikhe-Mta (“climbing wall”, Tr., N.). (For details, see T. Putkaradze, 2019). The **knowledge of the real history of Muhajir migration**, particularly, recognition of the fact that the Muhajir migration was caused by the imperial interests of Russia and Ottoman Turkey and not Christian Georgians’ aggression, **will reduce their alienation from Christian Georgians**. On the one hand, **knowledge of unbiased truth about the history** will enable present day Georgian citizens of Turkey to promote strengthening the neighborly relations between Georgia and Turkey; and, on the other hand, Muhajir Georgians’ descendants will be more motivated to preserve the linguistic and cultural heritage of the Georgians living in Turkey.

Methods

The research is mainly based on the material collected during the field expedition. From 8th to 19th July, 2019, during the linguistic expedition arranged in the Black Sea coast of the Republic of Turkey – in the provinces Giresun, Ordu, Samsun, and Sinop – we recorded many different stories from Georgian Muhajirs’ descendants. They told us about their ancestors’ adventures in the period when they were banished from their native country and had to settle down in the Ottoman Empire. It is remarkable that some of the narratives mostly coincide with the events in the history of Muhajirs (1877-1882), which are supported by historical evidence.

During our visit to **Akıyazı**, a village of Amasya İli, a local resident called **Ali Özkan (Ali K'axize)** named several young people who learnt Georgian. Their speech did not really differ from the Georgian spoken by our expedition members. Recently, the cases when people study literary Georgian are not rare, but are not common either.

Results and Discussion

1. Amasya Region and Its Georgian Settlers (General Overview)

Amasya province is located in the northeastern Turkey and belongs to the Black Sea region. The center of the province is Amasya city, whose history goes back 3000 years. Amasya province is supposed to have been a part of the kingdom of Hittites during III-II centuries B.C. Based on Greek sources, in II-I centuries B.C. Amasya was settled by the ancient Georgian tribes of Tabal/Tobal and Tibareni/Tobareni (for the analysis of documentary sources see Putkaradze, 2005:100-103). It is known that later Amasya was incorporated into the Byzantine Empire and then into the Ottoman Empire. It was one of the significant cities of the Ottoman Empire, where sultans’ children received education. Therefore, it was called the princes’ city. Amasya province includes seven districts. It borders with the provinces of Tokat, Yozgat, Samsun and Çorum.

The Black Sea region of Turkey is well known for its Georgian settlements and **Amasya province** is one of them. Here too, there are villages of Georgian Muhajirs who migrated from Achara (Acharistskali Valley, Machakhela, Kobuleti, Chakvi), a historical district of Georgia, 150 years ago. Within the frameworks of the project funded by Shota Rustaveli National Science Foundation, in 2019

we obtained materials from Muhajirs' descendants, which are interesting from the point of view of migration history, Georgian culture, lingual identity and other issues.

The Georgian Muhajirs living in Amasya province use the following terms to refer to Georgians: **gurži** “A Georgian” (**čwen guržebi wart** - We are Georgians) and **čweneburi** (“Chveneburi” which in Georgian means “of our country” and is used in Turkey to refer to ethnic Georgians) (**čweneburi xar tu?** - “Are you Chveneburi?” **čweneburi iq'o erti...** - “There was one Chveneburi”). Respectively, the Georgian language is called **guržiža[j]**: (**guržiža[j] lap'aik'obda** – “He/she spoke Georgian”) and **čweneburaj**: **čweneburaj ici tu?** – “Do you speak Chveneburi?”, **čweneburaj icoda, turkče ar icoda** - “He/she spoke Chveneburi, not Turkish”.

Our respondents said that the terms **kartuli** (“Georgian” referring to a language) and **Kartweli** (“Georgian” referring to ethnicity) were familiar to them, but they had not heard them from their ancestors. They used the terms **Gurži** and **Čweneburi**, the latter being more widespread. According to them, for **Gurži**, **Čweneburi** was a kind of password, while **K'udiani** (“sorcerer”) was the word they used to refer to Turks. The term **Čweneburi** is interpreted in the same way by Georgian Muhajirs throughout Turkey, but one part of Muhajirs' descendants find it unacceptable: “We are Georgian and there is no need to use this artificial term **Čweneburi** to refer to us,” they say.

Amasyan Georgians also call themselves **Doksan üç harbı muhacirleri** (in Turkish “Muhajirs of 93”): in 1878, when Muhajirs started to migrate from southwestern Georgia (from Batumi district, which at that time belongs to the Russian Empire) according to Hijrah (the Muslim calendar used in the Ottoman Empire until 1922) it was the year 1293. This is how the name, now spread throughout Turkey, originated (for more details see Kasap, 2019:23-34).

2. Georgian villages in Amasya İli

At present, Amasya İli includes the following villages settled by Georgians: **Akıyazı**, **Beldağı köyü**, **Çatalçam köyü**, **Yuva köyü** in Merkez İlçe; **Altınlı**, **İlıcıpınarı köyü** and **Darmaderesi** in Taşova İlçe. Below is given their detailed description.

Akıyazı

The villages Akıyazı stands out among the Georgian villages of Amasya. It has a reputation for being a real georgian, Acharan village. All its residents are Georgian. The men often marry foreign women, but when the head of a family is Georgian, his children grow up speaking Georgian and his wife gradually becomes Georgian too. Based on the current data, the population permanently residing in Akıyazı makes 41.

“Only Gürcis live in this village. The first comers were also Gürcis. Four brothers arrived from Khulo, two of them settled down here in Akıyazı and the other two went to a different place” (Putkaradze, 2017:97). Based on the materials obtained by us, Georgian Muhajirs did not come directly to Akıyazı, but first went to different cities - Istanbul, Izmit, Adafazari, Marsin, Iskenderun and Samsun – and only after that settled down in the villages of Amasya.

At first only seven families settled in Akıyazı. According to a narrator, at that time, its territory belonged to a private person and the grassland around the historical oak tree that grows in the village center was big enough for six flocks of sheep. The first seven families that arrived in the village settled on the territory between the section **Değirmendere** and the mosque. With the growth of migration from Batumi, the village extended northwards and eastwards.

The main avenue, inner streets, the village center, the mosque and streams were built in Akıyazı very soon after its foundation. Two-story houses with tiled roofing surrounded by gardens can still be seen here. The main income sources for the village were agriculture and stockbreeding. They mostly grew barley, wheat and sugar beet.

The village is surrounded by oak forest and the villagers used to collect their firewood in this forest. In past the village was densely populated: it had 80-90 households (about 500-600 people). However, because of insufficient agricultural lands most of its residents were forced to move to Amasya, Ankara, Istanbul, Izmir and other big cities. The hardworking, reliable and honest Akıyazı Georgians are respected throughout Amasya.

The narrators expressed their regret that only few Georgian speakers were left in that purely Georgian village. However, Akıyazians have preserved their **lingual and ethnic self-concept**. They are proud to call themselves Gürjis: “Our ancestors did not speak Turkish, they only spoke Georgian. It was so good. Now we have lost the language, but we are still Georgians, and this is important.”

Young people practically do not speak Georgian. Considering this, it is interesting that **Enes Yılmaz** is a Master’s student doing a course in the Georgian language at Düzce University. This is what he told us: “I was very glad to hear that a department of Georgian language was opened at Düzce University. It looked as if God had sent me a chance to learn Georgian. At home, my parents did speak Georgian, not often though. They always told us that we were Georgian... I had chosen a different profession, but when I heard about the Georgian language department, I did not think twice about seizing that opportunity and now I am very happy.”

Enes lives in Izmit, but often visits Akıyazı. He is interested in the peculiarities of the Georgian speech preserved by Amasyan Georgians, his ancestors’ language and culture. His master’s thesis also addresses that subject. Enes’ Georgian surname is **K'axiže** and he has adopted a second name – Beka, which his Georgian friend picked for him. K'axidzes know that their ancestors were from the village **Beyleti**. Enes often comes to Georgia to visit this village.

Apart from **K'axižes**, there are other Georgian surnames borne by the ancestors of Akıyazı Georgians. Such surnames are **Xmalaze**, **Šavaze**, **Šantize**, **Pančize**, **Turmaniže**. K'axižes and Xmalazes came from **Beyleti**, while Šavazes were from **Bozawari**. Pančizes and Turmanižes migrated from **Bazgireti**.

Beldağı

This village is populated by descendants of Muhajirs who arrived in 1879 from Machakhela, Khelvachauri, Shuakhevi and Khulo. The total number of its population is 562. The narrators named

the historical villages from which their ancestors had migrated: **Čxut'uneti, Zedvak'e, Beyleti, K'irnati, K'axaberi, Cxemlana, Gurta...** (See also: Putkaradze, 2017:96). The residents of those villages have official surnames as well as nick-surnames. Their nick-surnames are **Nadiroyli, Pašaoyli, Bairaxt'aroyli, Xožioyli, Ustabekiroyli, Čirianogli, Molaxasanoyli, Qadioyli, Žaxeogli, Fewzioyli, Ust'axasanoyli, Odabašoyli**. They do not know their Georgian surnames. The older generation speaks Georgian better than the youth. **Beldağı** consists of the following parts: **Gaymasira, Žamikari, Ciapa, Q'arana and Q'arapunq'ari** (Putkaradze, 2017:96). The Georgian micro-toponyms preserved in this area are **Zemo Q'anebi, C'iskwilis K'ari, Vak'iebi, and Gayma Č'ala**. As one narrator mentioned, Beldağı is a village where Georgian mullahs were raised: "We are Muslims, but by heart and blood we are Gürcis."

According to an old Zemoacharan tradition, some families had a separate guest room (Sakonagho) in the garden until 1950, but with time, this tradition disappeared. In past there was another tradition called **Nadi**. Until 1970s they ploughed cornfields with a plough and used bullock carts for carrying goods. Today there are 40 carts preserved in the village. The population lives off the land.

At present Beldağı farmers grow tobacco, wheat, maize, haricot, chickpeas and beetroots. One part of its population has moved to Istanbul and some have gone abroad.

Çatal Cami

This village, which was founded in 1878, is located 47 kilometers from the center of Amasya province. Its residents, whose total number is 88, mostly come from Machakhela. The climate of this village is very much like the climate in Machakhela, therefore, the main occupation of its population is stock-breeding. They have not lost their native language and still speak Georgian. Nick-surnames of Georgians living in this village are **Sadik'oyli, Surit'oyli, Lemsioyli, Rešitogli and Gotoyli**.

Yuva

Yuva is 55 kilometers from Amasya. It is populated with descendants of Machakhelian Georgians, whose total number makes 242.

Micro-toponyms encountered in this village are **Badiran Jajla, Q'očbojnuzi, Čamliburnu, Ejnedolu, Siračaylari, Deveži, Patmapunyari, K'iremitluyi, Sokmetarla, Kožasuyi, Gurgenluyi, Eriklidere, Tastekne, Kučukoyli, Meseliduzi, Kirampa, Kačayi, Kalailičali, Kučukčali, Bujukčali, Božukonu, Sivričali, Iassičali, Kožadobaži, Kulluki, Čukuru, Kajaardi, Ewlia (Sutbaba), Kurukofru, Gavurevleri, Sudušen, Gokčelik, Okuzjatayi, Kušpunyari, Kirenliburuni, Jukarə Tarlalarə, Deretarlalarə, Misir Hoža, Danažioyly, Jolmaža, Žamieri, Goz, Dereler, Jolustu, Almalək, Jalbalkoža, Tekmezer, Isirgarnidere, Kožatepe, Yazilarə Kojonu**.

The land is not good for husbandry, so until 1970 its residents practiced cattle breeding. Then, at least one male from each family was forced to go to big cities in search of a living.

Since 1969, people from this village started to migrate to Germany, Holland and France to work there as manual laborers. From 1980, many found jobs and settled down in Istanbul, Izmir and Bursa. Poor possibilities of cultivating the village farmlands led to development of handicraft: women in every family of the village learnt handicraft.

Among the residents of Yuva there were many artisans working with stone, iron and wood. Most of them became well known in neighboring Turkish and Circassian villages. For example, **Musa, Kadir, Şevket, Kazim** and **Mustafa Iymayas** were masters of breaking off and facing quern-stones, **Ragif-Zekeriya Gümüs** was renowned as a woodworker. **Ahmet Iymaya** and **Ahmet Gümüs** were well known builders and **Halil Iymaya** was famous for blacksmithing and repairing firearms...

At present, the situation in the village is different. The Georgians grown up in Yuva hold high positions in Turkey and abroad. The village takes great pride in them. We will name some of them:

1. **Ahmet Iymaya**: a graduate of the Faculty of Law at Ankara Univeristy, currently a lawyer;
2. **Halis Gümüs**: deputy headmaster of a primary school in Berlin, a representative of educational field and a member of the city council;
3. **Yunus Kocak**: director of a bank, currently retired;
4. **Üzeyr Iymaya**: a graduate of the Faculty of Political Sciences at Ankara Univeristy, a civil servant at the Turkish Ministry of Finances, currently an expert of accounts;
5. **Abdüllah Köse**: a retired teacher and former vice-president of Turhal Municipality;
6. **Ahmet (Hacı Bekir) Iymaya**: a lecturer and administrator at Konya University of Theology.

The most common surnames in Yuva are **Gümüs, Kocak** and **Iymaya**. Most of the villagers have now moved to Istanbul, Izmir, Bursa, Ankara and other cities. Until 1970s, here as well as in Mountainous Achara the tradition of **Memteuris** (grazing cattle to high mountains from May through September) had been maintained. The highest summer pasture of Yuva was **Badiran Yaila**.

Teneke

Today this village is officially called **Altınlı**. As the descendants of Georgian Muhajirs say, the name they use now was given to the village back in the Ottoman period. During the 1870s, Teneke was settled by Muhajirs coming from Keda. At present, the number of its residents is 88. The local Georgians' nick-surnames are **Memişoyli, Musoyli, Xoşioyli (Jahioyli), Kosioyli**.

Çermuki

The new name of this village is Ilıcapınarı köyü. Ancestors of the Georgians living here came from Machakhela. Although they do not remember their native language, they consider themselves Georgians. As people in this village say, their ancestors did not speak Georgian either. Now there are only few families left. The total number of population is 45.

Even though they do not speak Georgian, Chermukians stress that by blood they are and will always remain Gürjis. They gave us the names of some traditional dishes learnt from their ancestors: **Pxali** (a dish of chopped and minced vegetables), **Malaxto** (a dish made from legumes), **Lobio** (haricot), **Keşkeşi** (porridge made of wheat and beef) and **Mç'adi** (cornbread).

T'atlipunyari //T'atlipinari

In this village, whose modern name is Darmaderesi, only old people speak Georgian. The younger generation understands Georgian, but cannot speak it. However, they have preserved the Georgian identity. This is what one of the local residents said:

“We are Gürjis by flesh and blood. It is bad that we lost our language, but no one can say that we are Turkish. I am a citizen of Turkey, I grew up here and I love this country, but I am Georgian, and this is my nationality. Yes, I am Muslim, but Georgian will be always Georgian and it makes no difference if he is Muslim, Christian or pagan.

The local Georgians have the following nick-surnames: **Kemaloyli, Altunoyli, Muradoyli, Onbaşıogli, Omeroyli, Seidoyli, Iakupoyli, Bambaoyli, Čelebogli...** Many of them know their old Georgian surnames: **Wacaže** (Beşiroğlu, Atamtürk), **Wasaze, Žardeniže** (Aydoğan), **Kawtarize** (Şentürk, Eyupoğlu), **Kobulaže, Gogiže** (Uğur), **Gundariže** (Köseoğlu, Erköç), **Mutiže** (Mutioğlu, Mutlu).

They also name their ancestors' villages: **Čxut'uneti, Čikuneti, Zedwak'e, Eprat'i, cxemlana, Beyleti, Bzubzu, Ğurta, Riq'eti.**

It is interesting that the nicknames of T'atlipunyari residents are mostly Georgian: **Sanatori, Gejgeli, Čičmugai//Žižmukai, Kotmanai, Sipsipa, Patera, Bulula, P'ulula, Žeže, Cecei, Pintiso, Bunža//Bunža, Taxtaxa, Takvi, Humbala//Xumpala, Došmi, Tosomi, Gapsunia, Xotana, Mani-Mani, Poso, C'iwc'iwa, K'unt'uli, Čotani, Cotani, Put'k'ara, Kobuali, Aptara, Lomp'ap'i, Čitibude, Punduk'ai.** Nicknames are usually given according to personal qualities, speech peculiarities, appearance, manners etc.

3. The names of Amasya Georgian Dishes

The materials we have obtained include **the names of Georgian dishes**, which can be marked out as a separate category: **Kalažo, Č'adi, Pipina, Šorba, Pخالobia, Xapišorba, c'q'alšikvercxi, Malaxto, Sinorai** and **K'irk'it'oi.** Georgian dishes are seasoned with coriander. One narrator told us that only Georgians grow coriander, because Turks never use it. Georgians also add ground walnuts to their dishes.

They also make **Šavi Pخالis T'olma** (stuffed black cabbage rolls) – They stuff black cabbage leaves with chopped onions, mint, chickpeas seasoned with sauce, spices, and make rolls. They let bony meat boil over slow fire.

Boiled whole beans – This tasteful dish is made from haricot beans grown in a village. Its peculiarity is that it is quite easy to cook. It has a slight taste of meat. Ingredients: haricot beans, meat, onion, sauce and a little spice.

Sini Börek – It is a five-layer cake stuffed with curds, nuts and some fat when prepared in winter. This cake is served on holidays, engagements, wedding parties and wakes held 40 days after death. Moreover, it is a necessary part of Suhoor meal during the month of Ramazan.

They also make **gözmele** - unleavened bread.

4. Names of traditional children's games

Seesaw (Gažirdak). “This game was named according to the sounds emitted while children play it. Every child can play seesaw. A pole is set across a large log placed in a deep hole. Both ends of the pole are balanced and children have fun as it moves around.”

Žoxbila (čelik). “In some villages, they call this game “a steel handle,” but in our village it has a different name. A steel stick was placed one meter above a pit and they hit it with a longer stick and threw it in the air, after which it fell to the bottom of the pit. If the opponent team managed to touch or catch the stick, they would win the game. The game was played between two teams and they counted points, which means that the game was quite competitive. It also had quite detailed rules.”

Catch (Esir). This game is played by a group of five children. It requires resistance, flexibility and good running skills. It is quite competitive. The game is played in the area between two goals located 50-60 meters apart.

Somak. With one-meter-long sticks, they place an oval wooden ball in a hole, which is as deep as a saucepan. This game has detailed rules and the minimum number of players is three. It has a leader who establishes rules. Somak is similar to field hockey.

Güvercin taklas. It is a game played by two groups of four people. This game develops sport skills. Four people stand one behind the other and bend down to touch their toes. Two more people stand behind them. Members of the opponent team take turns in jumping over them. If any of them falls down, the next person will jump. This game is competitive and funny.

More game names are **Xodwela** and **Gargari**. The narrators said that they were Georgian children's games, but they did not remember how they were played.

5. Folklore

While the Georgians living in Turkey failed to preserve written culture, they still speak Georgian, although this language is close to extinction. In villages, Georgian folk poems and songs can still be heard. Some of them are given below:

iger gayma tetri kwaj xeli dawk'ar, ar amq'wa

hori nanaj, hori nanaj. iger gayma nalja

žer sadili malja, hori nanaj hori nanaj

With that white stone I would play, but alas, it's far away,

Hori nanai, hori nanai, over there's a maze store,

Till food's ready, wait some more – hori nanai, hori nanai

saxlebzeda tq'imali, k'onc'ol-k'onc'ol k'idia,

ro ar minda i gogoi me ra čamomkidia

Like the strings of lovely beads, wild plums sway in the breeze,

Do I need her? Not at all. Tell that girl to leave me please.

čawel yele-yurneši ert gatexil suristün

gogo erti gakoso mamašenis sulistün

I will get a broken flask from the bottom of the stream,

Let me kiss you, pretty girl, come to me, don't ruin my dream.

According to narrators, the song Hori Nana used to accompany Khorumi dance. When Georgian Muhajirs arrived from Machakhela, they brought two musical instruments, which they played, especially during winter. Unfortunately, people have forgotten those old songs and dances and do not perform them anymore, even at weddings.

A Georgian idiom preserved in Amasya province says: **wir q'ur uxewen - ra exaxuneba** (They tear a donkey's ear off, but it does not feel anything, Tr. N.). It means that a person may not realize what is happening to him/her.

If a ladybird sat on a girl's hand, she would say this: **merieme bibi, meriema bibi, himk'enidan damasaxlo** "Ladybird, ladybird, where will my home be?" They believed that by the direction of her flight the ladybird would show the girl where her future husband would be from.

Conclusion

Based on the materials we obtained, it can be concluded that most Georgian villages in Amasya district are at risk of losing the Georgian language, although they have preserved the Georgian identity. Even those narrators who do not speak Georgian stress that neither they nor their descendants will ever lose the Georgian nationality and Georgian identity. However, they share this concern with us: **“We are like embers covered with ashes. The ashes are thicker in some places and thinner in others. Please help us, blow on us a little and do not give up on us. We are burning slowly, quietly... It burns and aches us to be Georgian. Blow on us, help us not to go out.”**

References

- topchishvili, r. (2017). *ist'oriul-etnograpiuli samkhreti sakartvelo da kartvelebi turketshi*. tbilisi. (თოფჩიშვილი, რ. (2017). *ისტორიულ-ეთნოგრაფიული სამხრეთი საქართველო და ქართველები თურქეთში*. თბილისი).
- put'k'aradze, t'. (2005). *kartvelebi*. tbilisi. (ფუტკარაძე, ტ. (2005). *ქართველები*. თბილისი).
- put'k'aradze, t'. (2015). *kartuli ena, rogoris turketis resp'ublik'is k'ult'uris ert-erti shemadgeneli: p'roblemebi, p'ersp'ekt'ivebi, „kartvelologiis akt'ualuri p'roblemebi“*, V, tbilisi, gv. 7-49. (ფუტკარაძე, ტ. (2015). *ქართული ენა, როგორც თურქეთის რესპუბლიკის კულტურის ერთ-ერთი შემადგენელი: პრობლემები, პერსპექტივები, „ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები“*, V, თბილისი, გვ. 7-49).
- put'k'aradze, n. (2017). *kartveli muhajirebi turketis shavizghvisp'iretshi*. ist'oriis dokt'oris ak'ad. khariskhis mosap'oveblad ts'armodgenili disert'atsia. batumi. (ფუტკარაძე, ნ. (2017). *ქართველი მუჰაჯირები თურქეთის შავი ზღვისპირეთში*. ისტორიის დოქტორის აკად. ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია. ბათუმი).
- ghut'idze i. (2016). *„kartvelebi turketshi - enobrivi vitareba“*, tbilisi. (ღუტიძე ი. (2016). *„ქართველები თურქეთში - ენობრივი ვითარება“*, თბილისი).
- chokharadze, m. (2016). *kartuli enis geografia turketshi, ts'igni p'irveli: marmarilos zghvis regioni*, batumi. (ჩოხარაძე, მ. (2016). *ქართული ენის გეოგრაფია თურქეთში, წიგნი პირველი: მარმარილოს ზღვის რეგიონი*, ბათუმი).
- Kasap, M. (2019). *93 Harbi Batum Muhacirleri*. İstanbul.

**ÂSAFÎ DAL MEHMED ÇELEBÎ'S ŞECÂ'ATNÂME ABOUT
THE SEIZURE OF TBILISI BY LALA MUSTAFA PASHA¹**

ასაფი დალ მეჰმედ ჩელების „შეჯაყათ-ნამე“
ლალა მუსტაფა ფაშას მიერ თბილისის აღების შესახებ

TAMAR PAPUASHVILI

The PhD Student of History at Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University,
The science worker of the Department of
Oriental and Armenian Manuscripts at K.Kekelidze
Georgian National Center of Manuscripts
ORCID:0000-0002-2594-9752
tampapuashvili@yahoo.com
+995 597 10 20 02

Abstract

Lala Mustafa Pasha's military campaign in Kartli in 1578 has been depicted by a number of Ottoman historians: Gelibolulu Mustafa Ali, Münecimbaşı Ahmed B. Lütfullah, Ebubekir Bin Abdullah, İbrahim Peçevi, Mustafa Selaniki, etc. The unknown work for Georgian historiography to date - Âsafî Dal Mehmed Çelebi's *Şecâ'atnâme* (a Book of Courage), where the writer details the stories of the conquest of Georgia by the Ottoman Commander-in-chief, occupies its place alongside the formally known Ottoman written sources describing the "Eastern military expedition". The author is the witness of the historical events of utmost importance for us. He is the direct participant of the "Eastern military expedition" and descriptor of the conquered places, occasionally engaged in the leadership of the army and sometimes appointed as a governor-general.

The *Şecâ'atnâme* conveys the comprehensively interesting accounts about the conquest of Kartli by the Ottomans which are somewhat different from the other contemporary sources: 1. The decision taken at the meeting held to seize Tbilisi by the Ottoman commander Osman Pasha and bring it to completion 2. The exact date for the entrance into the city. 3. The miniature depicting the seizure of aflame Tbilisi 4. Minting the coin in the name of Sultan Murad III dedicated to the conquest of Tbilisi.

The unknown factual material revealed on the basis of conducting the scientific study of Âsafî Dal Mehmed Çelebi's work enhances our knowledge about the aggressive wars waged on the territory of Georgia in the second half of XVI century. The *Şecâ'atnâme* informatively extends and enriches the historical accounts about Lala Mustafa Pasha's military expedition in Kartli in 1578 preserved in the formally known Ottoman written references and represents relatively complete historical picture of the process of conquering Tbilisi.

Keywords: Lala Mustafa Pasha, Özdemiroğlu Osman Pasha, Eastern military expedition, Conquest of Tbilisi, Minting of the coin, Miniature.

¹ This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF) [PHDF-19-4072, Unknown Ottoman source about Lala Mustafa Pasha's military campaign in Georgia (1578-1580)]

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით [PHDF-19-4072, უცნობი ოსმალური წყარო ლალა მუსტაფა ფაშას საქართველოში ლაშქრობის შესახებ (1578-1580წწ.)]

თამარ პაპუაშვილი

ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
 უნივერსიტეტის ისტორიის დოქტორანტი,
 კ.კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა
 ეროვნული ცენტრის აღმოსავლური და სომხური
 ხელნაწერების განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი
 ORCID:0000-0002-2594-9752
tampapuashvili@yahoo.com
 +995 597 10 20 02

აბსტრაქტი

1578 წელს ლალა მუსტაფა ფაშას ქართლში ლაშქრობას აღწერს არაერთი ოსმალთა ისტორიკოსი: გელიზოლოუელი მუსტაფა ალი, მუნეჯიმ-ბაში, აბუბეერ ბინ აბდულაჰი, იბრაჰიმ ფეჩევი, მუსტაფა სელანიჩი და სხვ. „აღმოსავლეთის ლაშქრობის“ ამსახველი ჩვენთვის ცნობილი ოსმალური წერილობითი წყაროების გვერდით დგება ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე უცნობი თხზულება, ასაფი დალ მეჰმედ ჩელების „შეჯაყათ-ნამე“ (წიგნი სიმამაცისა), სადაც მწერალი დაწვრილებით გადმოსცემს ოსმალთა მთავარსარდლის მიერ საქართველოს დაპყრობის ამბებს. ავტორი არის თანადამხვედური და თვითმხილველი ჩვენთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის ისტორიული მოვლენებისა. იგი „აღმოსავლეთის ლაშქრობის“ უშუალო მონაწილე, დაპყრობილი ადგილების აღმწერი, დროდადრო ლაშქრის ხელმძღვანელობაში მყოფი, ზოგჯერ კი ბეგლარბეგად დანიშნული პირია.

„შეჯაყათ-ნამე“ მრავალმხრივ საინტერესო, სხვა თანადროული წყაროებისგან რამდენადმე განსხვავებულ ცნობებს იძლევა ოსმალთაგან ქართლის დაპყრობის შესახებ: 1. ოსმალთა სარდლის ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშას მიერ თბილისის ასაღებად გამართულ თათბირზე მიღებული გადაწყვეტილება და მისი სისრულეში მოყვანა 2. ოსმალთა ლაშქრის თბილისში შესვლის ზუსტი თარიღი 3. ცეცხლმოკიდებული თბილისის ადების ამსახველი მინიატურა 4. სულთან მურად III-ის სახელზე თბილისის დაპყრობის აღსანიშნავად მონეტის მოჭრა.

ასაფი დალ მეჰმედ ჩელების თხზულების მეცნიერული შესწავლის საფუძველზე გამოვლენილი უცნობი ფაქტობრივი მასალა აღრმავებს ჩვენს ცოდნას XVI საუკუნის II ნახევარში საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარე დაპყრობითი ომების შესახებ. „შეჯაყათ-ნამე“ ინფორმაციულად ავრცობს და ამდიდრებს 1578 წელს ლალა მუსტაფა ფაშას ქართლში ლაშქრობის შესახებ ადრე ჩვენთვის ცნობილ ოსმალურ წერილობით ძეგლებში დაცულ ცნობებს და თბილისის დაპყრობის პროცესის შედარებით სრულ ისტორიულ სურათს წარმოგვიდგენს.

საკვანძო სიტყვები: ლალა მუსტაფა ფაშა, ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშა, აღმოსავლეთის ლაშქრობა, თბილისის აღება, მონეტის მოჭრა, მინიატურა.

Introduction

In the process of waging the multi-centurial Ottoman-Iranian wars the issue related to Georgia had always assumed the paramount importance due to its convenient geo-political location. The redistribution of Georgian kingdoms and principalities used to represent one of the essential points of Ottoman-Iranian treaties of peace, which, in its turn, determined the permanent military mode of life for Georgians to repel the invaders.

At the end of the 70s of XVI century, the subjugation of Georgian kingdoms and principalities assumed the vital importance for Ottomans in the renewed war against Iran, which is evidenced by the interest in the current aggressive warfare over the territory of Georgia evinced by Ottoman chroniclers.

The military campaign waged in Kartli by Lala Mustafa Pasha in 1578 is depicted by a number of historians: Gelibolulu Mustafa Ali, Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah, Ebubekir Bin Abdullah, İbrahim Peçevi, Mustafa Selaniki, etc. Âsafî Dal Mehmed Çelebi is among them, whose work *Şecâ'atnâme* (A book of Courage) was unknown to date for Georgian historiography. It mainly describes the heroism of Özdemiroğlu Osman Pasha retelling the story of Ottoman commander in the battles fought against the Safavids and Russians in Childiri, Tbilisi and Tabriz in 1578-1585. (Özcan, 2007:18).²

The degree of reliability of the source is highlighted by the fact that the author, in most of the cases, is the witness and observer of the stories narrated by him. Being under aegis of Mustafa Pasha, Âsafî was instructed to describe the military expedition upon declaring the war against the Iran that allowed him to attend the official meetings and listen to the talks of statesmen (Eravcı, 2009:51)³ as well as participate in battles.

Âsafî gives the extensive description of the conquest of Kartli by Lala Mustafa Pasha. He provides the explicit information about the meeting held to seize Tbilisi by the Ottomans and the events developed while entering the city. The *Şecâ'atnâme* encompasses the accounts which differ from the other contemporary sources and occasionally, contradicts the formally known confirmed facts.

As a result of collating the facts formally well-known to Georgian historiography and those highlighted in the recently obtained Ottoman sources as well as comparing the miniatures given, some of the noteworthy details were singled out, which considerably enhance our knowledge relating to the sequence of historical processes in Kartli in 1578.

Methods

The historical-comparative method was applied in the process of studying the issue, on the basis of which the accounts of *Şecâ'atnâme* was collated and compared with the other Ottoman written sources of that time. The mentioned method highlighted the originality of the written work encompassing a great number of novelty and the necessity of considering the data given in the objective study of the issue.

The examination of the data recorded in the primary Ottoman sources and Turkish scientific literature through applying the critical analysis singled out the approximate to the reality and relatively complete historical picture of the events developed in Tbilisi.

While reviewing the miniature depicting the seizure of the capital of Kartli the creative cognition approach was applied that provided the proper interpretation of the process of conquest illustrated by the interchangeability of several scenes.

Discussion and Results

According to the accounts given in the works of Turkish historians and Ottoman written sources of medieval ages, the Ottoman army marching from Childiri mostly under the conditions of heavy rainfall entered Tbilisi on August 24, 1578 (Kütükoğlu, 1962:54) and siezed the city on the same day (Danişmend, 1972:23). But the author of *Şecâ'atnâme* provides the fundamentally different

²The numerals are Roman in the book (XVIII)

³The numerals Roman in the book (LI)

information about the date of entrance into the capital by Ottomans and the events developed on location. At the same time, while Ottoman sources of that time say nothing about the preparations and plan to seize the city, *Şecâ'atnâme* offers the detailed accounts about the course of meeting held before entering Tbilisi, the decisions taken at the meeting and the action plan of Özdemiroğlu Osman Pasha.

According to Âsafî, the Vizier held the meeting and asked the people around to express their views about the measures to be taken. One of the significant decisions made at the meeting implied conducting the negotiations with Georgians to persuade them into changing the religion. The source reveals that as a risky matter to be settled Osman Pasha himself assumed the responsibility for suggesting the Moslem Doctrine to Georgians and in case of their resistance he set the target to destroy them: “Then His Majesty, Osman Pasha declared that it was the way worth sacrificing his life and himself. I will go, offer the Islam to the unbelievers, and spill the blood of disobedient people over the ground” (Özcan, 2007:33-34). The participants of the meeting unanimously approved his decision and the commander immediately set off together with the accompanying persons.

According to Ottoman historians depicting the military campaign – Gelibolulu Mustafa Ali (Eravcı, 2014:115), Müneccimbaşı (შენგელია, 1968:137) and İbrahim Peçevi (ჯიქია, 1964:41) the seizure of Tbilisi by Ottoman army is dated to August 24. Based on the Ottoman written sources the same date is indicated by Turkish historians – Bekir Kütükoğlu (Kütükoğlu, 1962:54), İsmail Hami Danişmend (Danişmend, 1972:23) and Fahrettin Kırzioğlu (Kırzioğlu, 1976:292). In addition, the fact, that the Ottoman seized Tbilisi on the same day without any resistance and bloodshed, is highlighted. The both information is cast a doubt on by the accounts describing the course of processes in the capital of Kartli provided by Âsafî. In particular, he dates Osman Pasha’s entrance into the city three days prior to the arrival of regular Ottoman army – to August 21. (Özcan, 2007:34). The reliability of Âsafî’s information is proved by the accounts cited by Kırzioğlu from the work of Hüseyin – „Gazavat-ı Özdemiroğlu Osman Paşa“, according to which, *primarily*, Osman Paşa entered Tbilisi accompanied by 300 Janissaries and several thousand of Askers (Kırzioğlu, 1976:292). At the time of escape Daut-Khan had destroyed the bridge and Pasha was able to enter the city only after its restoration. The mentioned accounts indicate the division of “Islam army” having set off in the direction of Kartli into two parts, out of which the advanced one, relatively a smaller part subordinated to Osman Pasha, was sent to conduct negotiations with Georgians as well as to direct reconnaissance of the situation, and it entered the city 3 days prior to the arrival of Mustafa Pasha’s regular army, on Thursday, the 21st of August, 1578.

To date, it was known that the population of Tbilisi ran away to the inaccessible mountains before the appearance of Ottoman army, Daut-Khan burned the city and fled as well. (სვანიძე, 1971:113). Accordingly, Osman Pasha together with the accompanying persons entered the already emptied city (მამისთვალისვილი, 2009:193). According to Âsafî, the processes developed in different way. From the source we become aware that the commander having entered the city caused the deep trouble for Georgians. Due to the obstinate refusal to convert to Islam, Georgians suffered the greatest misfortune. The Ottoman followed the runaways and even killed some of them (Özcan, 2007:34). As it seems, when Osman Pasha entered Tbilisi, a certain part of locals, who having rejected the demand to change their belief were punished, had remained in the city. They could not manage to run away or intentionally decided to stay. The fact remains that during the seizure of Tbilisi the Georgians had not set the goal to exhibit the resistance to Ottomans, however, some confrontations still took place.

According to the data preserved in *Şecâ'atnâme* we should presume that before Mustafa Pasha’s arrival, it had taken Osman Pasha quite a while to meet and negotiate with Georgians, to punish the disobedient locals, to follow the runaways and, in general, to conquer this strategic point. The obstacles created by Georgians is worth considering – destroying the bridge entering the capital, which Ottomans had to restore, so that they could penetrate the city and putting out the roaring fire made by Daut-Khan in Tbilisi. Supposedly, it took Osman Pasha the whole 3 days from entering Tbilisi – August 21 to Mustafa Pasha’s arrival – August 24, to take the complete control over the city. The commander-in-chief Mustafa Pasha appeared in the city together with his army on the fourth day, when Osman Pasha had already dealt with the main affair. Exactly the day of the commander-in-

chief's arrival in Tbilisi is indicated as the date of the entrance and seizure of the capital – August 24 by Turkish historians of the medieval and the following period.

The course of historical processes developed during the entrance of Ottoman army into Tbilisi is well depicted by the miniature given in the middle of the text (pic.1) To date, the oldest picture of Tbilisi has been deemed to be the illustration (Eravcı, 2014:81b-82a) of Gelibolulu Mustafa Alis' *Nusret-nâme* (The book of Victories), which depicts the main part of Ottoman's army entering Tbilisi under the commands of Lala Mustafa Pasha who is met by Özdemiroğlu Osman Pasha.

The miniature of Tbilisi of *Şecâ'atnâme* is singled out by the diversity of contents as well as the artistic value. The artist presented the already known historical stories through interchanging several scenes. Ottomans' entrance into Tbilisi is illustrated in the lower part by the scene of soldiers standing like newcomers and the Janissaries with the rifles aiming at the small castle in front of this group. The scene of infantry and cavalry willing to cross the river presumably represents the story of destroying the bridge by Daut-Khan, according to which Osman Pasha's army managed to enter the city only after the restoration of the bridge.

The aflame city in the upper part of the miniature confirms the fact of burning the capital by Daut-Khan, which is described in „Meskhetian Chronicle”: “Daut-Khan burnt it and fled, arrived in Lori” (შარაშიძე, 1961:49). Here it is worth noting, that Ottoman historians provide the information about the population leaving Tbilisi and fleeing to the mountains, however, nothing is said about the fire, neither Âsafî mentions this information in the text, although he revives the fact, which is not narrated, on his miniature. As regards Tbilisi being emptied and the population running away to the mountains, the artist narrates this story by the scene of a group of inhabitants of the castle behind the range of mountains.



Picture 1: The scene depicting the Ottoman army entering and conquering Tbilisi
 Source: Abdülkadir Özcan, Asafî Dal Mehmed Çelebi (Bey, Paşa). Şecâ'atnâme.
 Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)
 İstanbul: Çamlıca, 2007:35(18r)

In the last part of the conquest of Tbilisi, following the story about Mustafa Pasha gaining the entrance into the city and looking around the inner castle, Âsafî provides the hitherto unknown information about minting the coin in the name of Sultan Murad III: “The coin was engraved with the name of *Şâhen-şâh* and there was written – we genuinely conquered”⁴(Özcan,2007:35). This noteworthy information is not detected in the works of Ottoman historians of either that or the subsequent period of time. So far, we have not obtained the evidence confirming the fact, which would assure us in the accuracy of Âsafî’s accounts. While discussing this point, it is worth considering that the issue of Iranian and Ottoman coins in the kingdoms of Kartli and Kakheti in the II half of XVI century may have a certain relation with the above mentioned information. One of them chronologically precedes and the other follows the information about minting the coin by Ottomans in Tbilisi. The first case refers to minting the Safavid’s coin before the seizure of Tbilisi by Mustafa Pasha. The coin issued in the name of Mohamed Khodabende is dated to 986 AH, which corresponds to 1578/9 AD and Tbilisi is indicated as the place of minting the coin. The numismatist Irakli Paghava stated the chronological frameworks of the issue of the above mentioned coin. This interval of time comprises the period from March 10 to August 24, 1578 (the period prior to Lala Mustafa Pasha’s military campaign in Tbilisi). The researcher duly remarks that the date engraved on the coin is not ordinary and it should be related to the Ottoman-Iranian war which started in that year (ფაღავა, 2018:325-328). Supposedly, Iran highlighted the subordination of this strategic point by minting the coin in Tbilisi. A few months later, minting the coin in the name of Murad III dedicated to the day of the seizure of Tbilisi indicates the retaliation step to Iranians’ action for the purpose of numismatic consolidation of the control established over Tbilisi by Ottomans.

As regards Ottoman coin minted in the name of Murad III in one more Georgian kingdom – Kakheti, the Ottoman chronicler of XVI century – İbrahim Rahimi-zâde notifies about it. The accuracy of the notification is confirmed by the coin material having been discovered a few years ago, on which the name of Sultan Murad is engraved. Bazari, the capital of the kingdom, is considered to be the place of minting the coin, whose name is encountered in the foreign sources as Zagemi-/Zagami/Zegami/Zegemi (ფაღავა, გოგავა, 2016:272-275).

Taking into account the chronological order, the Ottoman invaded first in Tbilisi and after its conquest they set off towards Kakhetian kingdom. Accordingly, if the Ottoman deemed it necessary to mint the coin in the name of Sultan in Kakheti, it can be presumed that they did it as a token of conquering Tbilisi. This is also reflected in the process of discussing the warfare strategies at the military meeting held under Lala Mustafa Pasha’s leadership on July 3, which clearly shows that the Ottoman attached the paramount importance to the conquest of Tbilisi (Danişmend,1972:19). It is true that so far we have not the evidence confirming the Âsafî’s accounts, however, the possibility of the future discoveries to lead the numismatists to the trace of this coin cannot be excluded.

Conclusion

The study of Âsafî Dal Mehmed Çelebi’s work shows that *Şecâ’atnâme* is depicting mainly the heroism of Özdemirolu Osman Pasha, which substantially increases the accounts of other Ottoman sources about the conquest of Tbilisi. The facts about Âsafî’s appointment as a descriptor of “Eastern military expedition” as well as the familiarization with the hitherto unknown realities set us thinking that the author himself was the eyewitness and participant of the stories narrated by himself.

The accounts depicted in *Şecâ’atnâme* allows to perform the somewhat complete reconstructions of the historical process of conquering Tbilisi by the Ottomans in 1578. The events developed in August are represented in the following succession: the preparations for the conquest of Tbilisi and the decision adopted at the meeting; gaining the entrance into the city by Osman Pasha and suggesting the change of religion to Georgians; the punishment of Georgians due to rejecting the conversion to Islam; chasing the runaways; the expulsion of non-Muslim people from the fortress; carrying out prayers in churches; Mustafa Pasha’s arrival and minting the coin in the name of Murad III as a token of seizing Tbilisi.

The exhaustive description of the course of historical processes in Tbilisi denotes the interest of the author in detailing the story of Osman Pasha’s bold decision and the successful seizure of the city.

⁴“We genuinely conquered” – is written in Arabian in the text : اَنَا فَتَحْنَا

In addition, the attention focused on the conquest of Tbilisi is conditioned not only by the desire to highlight the potentials of Özdemiroğlu as a brave warrior but by the strategic location of the city and the significance of gaining the control on it for Ottomans as well.

The paper was read at the Fifth International Conference “Archival Studies, Source Studies – Trends and Challenges” of the National Archives of Georgia.

References

- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C.3. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Eravcı, H. M. (2009). *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*. İstanbul: mvt
- Eravcı, H. M. (2014). *Gelibolulu Mustafa 'Âlî. Nusret-nâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- jikia, s. (1964). *ibrahim pechevis tsnobebi sakartvelosa da k'avk'asiis shesakheb*. tbilisi: gamomtsemloba "metsniereba". (ჯიქია, ს. (1964). *იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ*. თბილისი: გამომცემლობა "მეცნიერება").
- Kırzioğlu, M. F. (1976). *Osmanlılar'ın Kafkas-Elteri'ni Fethi (1451-1590)*. Doktora Tezi. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kütükoğlu, B. (1962). *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- mamistvalishvili, e. (2009). *sakartvelos sagareo p'olit'ik'a da dip'lomat'ia I (XV-XVI ss.)*. tbilisi: gamomtsemloba "meridiani". (მამისთვალისშვილი, ე. (2009). *საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I (XV-XVI სს.)*. თბილისი: გამომცემლობა "მერიდიანი").
- Özcan, A. (2007). *Âsafî Dal Mehmed Çelebi (Bey,Paşa). Şecâ'atnâme. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)*. İstanbul: Çamlıca.
- paghava, i. (2018). 1578: tbilishhi sepianuri sapasis moch'ra da sakartveloshi lala must'apa pashas shemoch'ra. *akhlo aghmosavleti da sakartvelo XI*. tbilisi: ilias sakhelmts'ipo univerist'et'i. (ფაღავა, ი. (2018). 1578: თბილისში სეფიანური საფასის მოჭრა და საქართველოში ლალა მუსტაფა ფაშას შემოჭრა. *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო XI*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი). <https://drive.google.com/file/d/1wthpjl1u-vi-HTmXKkHRYhivXBu6cgvQt/view> (02.11.2020)
- paghava, i. gogava, g. (2016). k'akhetis sameposhi gamoshvebuli osmaluri monet'ebi. *akhlo aghmosavleti da sakartvelo IX*. tbilisi: ilias sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba. (ფაღავა, ი. გოგავა, გ. (2016). კახეთის სამეფოში გამოშვებული ოსმალური მონეტები. *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო IX*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა). <http://iliauni.edu.ge/uploads/other/38/38361.pdf> (02.11.2020)
- sharashidze, kr. (1961). *samkhret sakartvelos ist'oriis masalebi (XV-XVI ss.)*. tbilisi: sakartvelos sss metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba. (შარაშიძე, კრ. (1961). *სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.)*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- shengelia, n. (1968). *osmalo ist'orik'osis munejim-bashis tsnobebi lala must'apa pashas amierk'avk'asiis kveqnebshi lashkrobis shesakheb.kartuli ts'qarotmtsodneoba II*. tbilisi: gamomtsemloba "metsniereba". (შენგელია, ნ. (1968). *ოსმალის ისტორიკოსის მუნეჯიმ-ბაშის ცნობები ლალა მუსტაფა ფაშას ამიერკავკასიის ქვეყნებში ლაშქრობის შესახებ. ქართული წყაროთმცოდნეობა II*. თბილისი: გამომცემლობა "მეცნიერება").
- svanidze, m. (1971). *sakartvelo-osmaletis urtiertobis ist'oriidan XVI-XVII ss.* tbilisi: gamomtsemloba "metsniereba". (სვანიძე, მ. (1971). *საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს.* თბილისი: გამომცემლობა "მეცნიერება").

SOCIETY FOR THE RESTORATION OF THE CHRISTIANITY IN BATUMI IN 80-90S OF
XIX.

ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების მოღვაწეობა ბათუმის
ოლქში XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში

OTAR GOGOLISHVILI

Professor

Department of history, archeology and ethnology

Batumi Shota Rustaveli State University

Batumi, Ninoshvili str. 32/35

ORCID: 0000-0002-5196-4155

otargogolishvili@gmail.com

593 61 78 95

Abstract

The Russian Empire conquered the entire Caucasus in the 1860s. Began to pursue Russian colonial policy. This mainly meant the assimilation of the conquered peoples. In the Muslim regions conquered by the empire, they began to pursue a Russian Orthodox missionary policy.

As a result of the Russo-Turkish War of 1877-1878, the United Russian-Georgian Army with the great support of the local population was able to liberate Adjara from the long domination of Turkey and return it to its homeland.

The newly annexed corner and its population immediately came to the attention of the Russian Church, particularly in the attention of "Society for the Restoration of the Christianity in the Caucasus." One fact is noteworthy, particularly, when the united army of Russian-Georgians entered in Batumi, it was accompanied by ecclesiastical figures of both Russian and Georgian nationalities. One of them was the Georgian ecclesiastical figure Davit Dumbadze. The Greek Orthodox Church of St. Nicholas and the parishioners of St. Nicholas greeted the army in Batumi with the ringing of church bells.

This was the first time the bells had rung, because the Turks had not allowed churches to ring the bells. To celebrate this event, a solemn banquet was held in Batumi, which was attended by representatives of both secular and ecclesiastical authorities.

At this banquet, the head of the Greek church Alex delivered a speech and praised this historic event. Moreover, he mentioned Davit Dumbadze with a great love, who had visited Batumi at the several times as a civilian. He had been meeting representatives of Greek and other churches in Batumi and was informed about the situation in Batumi. He was also interested in the state of the Christian faith, he was meeting the Christians of Batumi and consoling them, telling them that this

region would soon be liberated from Turkish domination. We knew that - continues Alex - David Dumbadze was a member of the Christian missionary community and we provided him with information about the situation of Christians. Alexi said that he would be very grateful if the priest Davit Dumbadze together with others would be awarded a medal for the dedication he showed in carrying out this great historical event.

Keywords: Society for the Restoration of Christianity in the Caucasus, Russo-Turkish War.

ოთარ გოგოლიშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და
ეთნოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი
ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
ORCID: 0000-0002-5196-4155
otargogolishvili@gmail.com
593 61 78 95

აბსტრაქტი

რუსეთის იმპერიამ XIX საუკუნის 60-იან წლებში დაიპყრო მთელი კავკასია. დაიწყო რუსული კოლონიური პოლიტიკის გატარება. ეს ძირითადად ნიშნავდა დაპყრობილი ხალხების ასიმილაციას. იმპერიის მიერ დაპყრობილ მუსლიმანურ რეგიონებში, შეუდგნენ რუსული მართლმადიდებლური სამისიონერო პოლიტიკის განხორციელებას.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად, გაერთიანებულმა რუს-ქართველთა ჯარმა, ადგილობრივი მოსახლეობის დიდი მხარდაჭერითა და ხელშეწყობით, შეძლო აჭარის თურქეთის ხანგძლივი ბატონობისაგან განთავისუფლება და დედა-სამშობლოსთან მისი დაბრუნება. ახალშემოერთებული კუთხე და მისი მოსახლეობა მაშინვე მოექცა რუსული ეკლესიის, კერძოდ კი „კავკასიაში ქრისტიანული სარწმუნოების აღმდგენი საზოგადოების“ ყურადღების ცენტრში. აღსანიშნავია ერთი ფაქტი, კერძოდ, როდესაც რუს-ქართველთა გაერთიანებული ჯარი ბათუმში შემოვიდა, მას თან ახლდნენ როგორც რუსი, ასევე ქართველი ეროვნების საეკლესიო მოღვაწეები. ერთ-ერთი მათგანი გახლდათ ქართველი საეკლესიო მოღვაწე დავით დუმბაძე. ბათუმში საზეიმოდ შემოსულ ჯარს საეკლესიო ზარების გუგუნით მიეგება წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ბერძნული მართლმადიდებლური ეკლესია და ამ ეკლესიის მრევლი. ეს იყო პირველი შემთხვევა ზარების რეკვისა, რადგან ადრე თურქები არ აძლევდნენ უფლებას ეკლესიებს ზარების დარეკვისა. ამ მოვლენის აღსანიშნავად ბათუმში გაიმართა საზეიმო ბანკეტი, რომელსაც ესწრებოდნენ როგორც საერო, ასევე საეკლესიო ხელისუფლების წარმომადგენლები.

ამ ბანკეტზე სიტყვით გამოვიდა, ბერძნული ეკლესიის წინამძღვარი ალექსი და დიდი შეფასება მისცა ამ ისტორიულ მოვლენას. ამასთან, მან დიდი სიყვარულით მოიხსენია დავით დუმბაძე, რომელიც მანამდე რამოდენიმეჯერ იყო ბათუმში სამოქალაქო პიროვნების რანგში ნამყოფი. იგი ხვდებოდა ბერძნული და ბათუმში არსებული სხვა ეკლესიების წარმომადგენლებს და გებულობდა ბათუმში შექმნილ ვითარებას. ასევე, იგი ინტერესდებოდა ქრისტიანული სარწმუნოების მდგომარეობით, ხვდებოდა ბათუმელ ქრისტიანებს და მათ ანუგეშებდა, ეუბნებოდა, რომ მალე ეს მხარე განთავისუფლდებოდა თურქთა ბატონობისაგან. ჩვენ ვიცოდით, რომ – განაგრძობს ალექსი – დავით დუმბაძე ქრისტიანული სამისიონერო საზოგადოების წევრი იყო და მას ვაწვდიდით ინფორმაციებს ქრისტიანთა მდგომარეობის შესახებ. ალექსიმ თქვა, რომ ის დიდად მადლობელი იქნებოდა თუ მღვდელი დავით დუმბაძე, სხვებთან ერთად დაჯილდოვდებოდა მედლით იმ თავდადებისათვის, რომელიც მან გამოიჩინა ამ დიდი ისტორიული მოვლენის განხორციელების საქმეში.

საკვანძო სიტყვები: კავკასიაში ქრისტიანული სარწმუნოების აღმდგენი საზოგადოება, რუსეთ-თურქეთის ომი.

შესავალი

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო დაუბრუნდა დედა-საქართველოს, რუსეთის იმპერიამ მიერთებულ ტერიტორიაზე შექმნა ბათუმის ოლქი. ახალშემოერთებული კუთხე და მისი მოსახლეობა მაშინვე მოექცა რუსული ეკლესიის, კერძოდ კი „კავკასიაში ქრისტიანული სარწმუნოების აღმდგენი საზოგადოების“ ყურადღების ცენტრში. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ გაერთიანებულ რუს-ქართველთა ჯარს, რომელიც ბათუმში შემოვიდა 1878 წლის 25 აგვისტოს, თან ახლდა საეკლესიო მოღვაწეთა დიდი რაზმი. მათ შორის გარდა რუსებისა იყვნენ ქართველები, ასევე ბერძენი და სომეხი საეკლესიო მოღვაწენი. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ რუს-ქართველთა გაერთიანებული ჯარი შეჩერდა წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ბერძნულ მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან, ეკლესიაში გადაიხადეს პარაკლისი რუსმა საეკლესიო მოღვაწემ ნიკოლოზ სიდოროვმა, ქართველმა დავით თალაკვაძემ და ბერძენმა იანო ილიადიმ.

„კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოებაში“ მოკალათებული რუსი შოვინისტები დადიოდნენ მთელი ბათუმის ოლქის ტერიტორიაზე და აგროვდნენ ცნობებს ქრისტიანული ტაძრების მდგომარეობის შესახებ. შეგროვებული ცნობები იგზავნებოდა რუსეთის წმინდა სინოდის მისამართით, რომლებშიც დაწვრილებით იყო აღწერილი ქრისტიანული ტაძრების მდგომარეობა და საუბარი იყო ჯერ კიდევ მცირედ შემორჩენილი მრევლის შესახებ. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ამ საზოგადოებაში მყოფი ნაციონალისტები ყოველმხრივ ცდილობდნენ ხელი შეეშალათ ქართველი საეკლესიო მოღვაწეებისათვის, შეეზღუდათ ან საერთოდ აეკრძალათ მათთვის ოლქის ტერიტორიაზე მოღვაწეობა.

შოვინისტების აზრით ქართველები სანდონი არ არიან, მათ ხელი უნდა შევუშალოთ, რადგან ისინი დაიწყებენ ახალშემოერთებულ მხარეში ქართული ნაციონალისტური იდეების ქადაგებას, რაც ამ მხარეში მცხოვრებ მუსლიმანებზე უარყოფით ზეგავლენას მოახდენს და ეს კი რუსეთის სახელმწიფოსათვის სახიფათო იქნებაო. მართლაც რუსი საეკლესიო მოღვაწეები ხელს უშლიდნენ ქართველების საქმიანობას, ყოველმხრივ ავიწროვებდნენ მათ. ამის შესახებ აღშფოთებას ვერ მალავდნენ ამ საზოგადოებაში მოღვაწე ქართველები იონა მეუნარგია, დავით გიორგაძე, ალექსანდრე ბარათაშვილი და სხვები.

ასევე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შემოერთების შემდეგ ბათუმის ოლქში 1882 - 1891 წლებში რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან ჩამოსახლდა 400 მოახალშენე. ისინი დაასახლენ როგორც ბათუმის ასევე ქობულეთის ზღვისპირა მხარეში. მოახალშენეებმა მოითხოვეს მათთვის ეკლესიის სასწრაფოდ აშენება. მართლაც 1884 წლიდან ვიდრე 1902 წლის ჩათვლით ბათუმის ოლქში აგებულ იქნა 10 ეკლესია, სადაც ღვთისმსახურება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. აღნიშნულ პერიოდში კი ბათუმში არ აგებულა არც ერთი ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია, უფრო მეტიც ერთერთი რუსი საეკლესიო მოღვაწე კონსტანტინ ფედოროვი უტიფრად აცხადებდა, რომ რა საჭირო იყო ქართული ეკლესიები ბათუმის ოლქში, ასეთი ეკლესიები საკმაოდ არის თვით საქართველოს ტერიტორიაზე, აქ კი ქართველებმა კეთილი ინებონ ისწავლონ რუსული და გახდნენ რუსული ეკლესიების მრევლიო. აი ასეთი მდგომარეობა იყო შექმნილი ახალშემოერთებულ მხარეში.

მეთოდები

თემაზე მუშაობისას უპირველეს ყოვლისა გამოყენებულ იქნა ანალიზის მეთოდი. ეს მეთოდი მნიშვნელოვნად მიმაჩნია კონკრეტული საკითხის განხილვის დროს, რადგანაც ამ მეთოდის მეშვეობით, საკითხზე მსჯელობისას, ვაანალიზებთ იმ უარყოფით შედეგებს, რასაც ამ შემთხვევაში ჰქონდა ადგილი, კერძოდ „ქრისტიანობის აღმდგენ საზოგადოებაში“ მოკალათებული რუსი შოვინისტების მცდელობა ყოველმხრივ ხელი შეეშალათ ქართველი საეკლესიო მოღვაწეებისათვის იმის შიშით, რომ ქართველები ბათუმის ოლქში ააღორძინებენ ქართულ ნაციონალისტურ სულს და პრობლემებს შეუქმნიან რუსეთის სახელმწიფოს. ასევე ვიყენებთ შედარების მეთოდსაც, აქ ერთმანეთს ვადარებთ როგორც ქართველთა, ასევე რუსების საქმიანობას და მიუხედავად ხელშემლისა ვსაუბრობთ იმაზე, რომ ქართველი საეკლესიო მოღვაწენი მაინც ახერხებდნენ ქართული მართლმადიდებლური ქრისტიანობისადმი მოსახლეობის სიმპათიას და მხარდაჭერას.

შედეგები

საყურადღებოდაა მიმოხილული „ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების“ შემოსვლა და საქმიანობა ბათუმის ოლქში, ბევრი ახალი საარქივო დოკუმენტებია შემოტანილი ამ საზოგადოების მიზნების შესახებ. საყურადღებოდაა წარმოჩენილი საზოგადოების მიერ ბათუმიდან პეტერბურგში რუსეთის წმინდა სინოდისა და იმპერატორის კანცელარიისადმი გაგზავნილი წერილები, რომლებშიც რუსი საეკლესიო

მოღვაწეები აუგად იხსენიებენ ქართველებს, რომლებიც ცდილობენ ქართული ნაციონალიზმის გაღვივებას ახალშემოერთებულ მხარეში, განხილულია ამ საზოგადოების ბათუმის ოლქში საქმიანობის საყურადღებო მომენტები და ბევრი სხვ.

მსჯელობა

რუსეთის იმპერიამ XIX საუკუნის 60-იან წლებში დაიპყრო მთელი კავკასია. დაიწყო რუსული კოლონიური პოლიტიკის გატარება. ეს ძირითადად ნიშნავდა დაპყრობილი ხალხების ასიმილაციას. იმპერიის მიერ დაპყრობილ მუსლიმანურ რეგიონებში, შეუდგნენ რუსული მართლმადიდებლური სამისიონერო პოლიტიკის განხორციელებას.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად, გაერთიანებულმა რუს-ქართველთა ჯარმა, ადგილობრივი მოსახლეობის დიდი მხარდაჭერითა ხელშეწყობით, შეძლო აჭარის თურქეთის ხანგძლივი ბატონობისაგან განთავისუფლება და დედა-სამშობლოსთან მისი დაბრუნება. ახალშემოერთებული კუთხე და მისი მოსახლეობა მაშინვე მოექცა რუსული ეკლესიის, კერძოდ კი „კავკასიაში ქრისტიანული სარწმუნოების აღმდგენი საზოგადოების“ ყურადღების ცენტრში. აღსანიშნავია ერთი ფაქტი. კერძოდ, როდესაც რუს-ქართველთა გაერთიანებული ჯარი ბათუმში შემოვიდა, მას თან ახლდნენ როგორც რუსი, ასევე ქართველი ეროვნების საეკლესიო მოღვაწეები. ერთ-ერთი მათგანი გახლდათ ქართველი საეკლესიო მოღვაწე დავით დუმბაძე. ბათუმში საზეიმოდ შემოსულ ჯარს საეკლესიო ზარების გუგუნით მიეგება წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ბერძნული მართლმადიდებლური ეკლესია და ამ ეკლესიის მრევლი. ეს იყო პირველი შემთხვევა ზარების რეკვისა, რადგან ადრე თურქები არ ამღებდნენ უფლებას ეკლესიებს ზარების დარეკვისა. ამ მოვლენის აღსანიშნავად ბათუმში გაიმართა საზეიმო ბანკეტი, რომელსაც ესწრებოდნენ როგორც საერო, ასევე საეკლესიო ხელისუფლების წარმომადგენლები. ამ ბანკეტზე სიტყვით გამოვიდა, ბერძნული ეკლესიის წინამძღვარი ალექსი და დიდი შეფასება მისცა ამ ისტორიულ მოვლენას. ამასთან, მან დიდი სიყვარულით მოიხსენია დავით დუმბაძე, რომელიც მანამდე რამოდენიმეჯერ იყო ბათუმში სამოქალაქო პიროვნების რანგში ნამყოფი. იგი ხვდებოდა ბერძნული და ბათუმში არსებული სხვა ეკლესიების წარმომადგენლებს და გებულობდა ბათუმში შექმნილ ვითარებას. ასევე, იგი ინტერესდებოდა ქრისტიანული სარწმუნოების მდგომარეობით, ხვდებოდა ბათუმელ ქრისტიანებს და მათ ანუგეშებდა, ეუბნებოდა, რომ მალე ეს მხარე განთავისუფლდებოდა თურქთა ბატონობისაგან. ჩვენ ვიცოდით, რომ – განაგრძობს ალექსი – დავით დუმბაძე ქრისტიანული სამისიონერო საზოგადოების წევრი იყო და მას ვაწვდიდით ინფორმაციებს ქრისტიანთა მდგომარეობის შესახებ. ალექსიმ თქვა, რომ ის დიდად მადლობელი იქნებოდა თუ მღვდელი დავით დუმბაძე, სხვებთან ერთად დაჯილდოვდებოდა მედლით იმ თავდადებისათვის, რომელიც მან გამოიჩინა ამ დიდი ისტორიული მოვლენის განხორციელების საქმეში [სანკტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული არქივი (ფონდი რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი), ფ. 2011, აღწ. 14, საქ. 1123, ფურც. 19-26]. საინტერესოა ერთი ინფორმაცია, რომელსაც ახლადშემოერთებული მხარიდან მიაწოდეს რუსეთის იმპერიის წმინდა სინოდს. მოხსენება ეკუთვნის ბათუმში მოღვაწე საეკლესიო პირს ვლადისლავ მალცევს. იგი დათარიღებულია 1879 წლის 18 აგვისტოთ. ეს მალცევი

რუსეთის ჯარს შემოყოლია 1878 წლის 25 აგვისტოს და ქალაქში დარჩენილა, რათა შეესწავლა მდგომარეობა და ეცნობებინა იმპერიის ცენტრისათვის. მალცევი წერს: „ბათუმი განთავისუფლდა თურქთა ბატონობისაგან. მეორე წელია უკვე რაც ამ ქალაქში ვიმყოფები და შევძელი ამ ხნის განმავლობაში ქალაქის შესწავლა. ბათუმში რამდენიმე ქრისტიანული ტაძარია, რომელთა შორის აღსანიშნავია წმინდა ნიკოლოზის სახელობის ბერძნული მართლმადიდებლური ეკლესია, სომხური გრიგორიანული ეკლესია. ასევე დაიწყეს კიდევ ეკლესიების მშენებლობა. ამჟამად თითქმის დამთავრების პირასაა მისული კაზაკ პლასტუნთა ეკლესია, სამხედრო შტაბის ტერიტორიაზე მშენებარე ეკლესია. უნდა ითქვას, რომ ქრისტიანები თურქთა ბატონობის პერიოდში შევიწროვებულ მდგომარეობაში იყვნენ და ეს განპირობებული იყო რუსეთთან მომავალი ომით...ამჟამად მიმდინარეობს ადგილობრივი მაჰმადიანების თურქეთში მასიური გადასახლება და სასიამოვნოა ის ფაქტი, რომ ამ გადასახლებას გაგებით ეკიდებიან ადგილობრივი ბათუმელი ჩინოვნიკები. ეს კი ქმნის იმის საშუალებას, რომ უნდა შევძლოთ ამ მხარეში რუსეთიდან რაც შეიძლება მეტი ხალხის გადმოსახლება, რომელიც მოგვცემს საშუალებას ამ მხარეში ქრისტიანული მრწამსის გაძლიერებისათვის. ამისათვის წმინდა სინოდმა არ უნდა დაიშუროს არც თანხები და არც ძალისხმევა. კარგი იქნება თუ ბევრ საეკლესიო მოღვაწეს გამოვგზავნით ამ მხარეში სამოღვაწეოდ. ქრისტიანული სამისიონერო საზოგადოებების საქმიანობა სწორედ ამ მიმართულებით უნდა იქნას წარმართული და მას ამ საქმეში წმინდა სინოდმა დიდად უნდა შეუწყოს ხელი. ასევე მიზანშეწონილად მიმაჩნია, რომ ყოველ გადმოსახლებულ მოახალშეებს რაოდენობისდა მიხედვით თან წამოჰყვეს საეკლესიო პირები. ეს უნდა გაკეთდეს არა მარტო ბათუმში, არამედ მთელ ბათუმის მხარეში, საიდანაც მაჰმადიანები წავიდნენ თურქეთში. იმედს გამოვთქვამ, რომ წმინდა სინოდი და ქრისტიანული სამისიონერო საზოგადოებები ყველაფერს გააკეთებენ ამ მხარის ქრისტიანულ მრწამსზე მოსაქცევად. ბათუმის ოლქის ხელმძღვანელობა ყოველნაირად გვიწყობა ხელს... რაც შეეხება ქართველთა მონდომებას, რომ ამ მხარეში ქართული მართლმადიდებლობა გაბატონდეს, ეს ჩვენთვის არ არის მისაღები და მათ ამაში ხელი უნდა შეეშალოს, რადგან ქართველები ნაციონალისტები არიან და ისინი დაიწყებენ ამ ახალშემოერთებულ მხარეში ნაციონალისტური იდეების ქადაგებას და ეს კი ჩვენთვის სახიფათოა. იმედია, რომ მოკლე ხანში ყველაფერი გაკეთდება ამ მხარეში რუსული მართლმადიდებლობა გაძლიერდეს და განმტკიცდეს” [სანკტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული არქივი (ფონდი რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი), ფ. 2011, აღწ. 14, საქ. 1123, ფურც. 55-59].

ამ მოხსენებაში შესანიშნავადაა მოცემული ის დამპყრობლური მიზნები, რომელიც ამოძრავებდა რუსულ იმპერიულ სახელმწიფო მანქანას და მის ხელშემწყობ რუსულ ეკლესიას.

1882 წელს ბათუმში რუსეთიდან ჩამოვიდა 200-მდე მოახალშენე. ისინი დაასახლეს ბათუმთან ახლოს მდებარე მიწებზე. ამ ჩამოსულებს თან ახლდა რამდენიმე მღვდელი. საყურადღებოა ერთი ინფორმაცია, რომელიც ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს მიუვიდა 1883 წლის 12 თებერვალს: „ბათუმელი მოახალშენეები გთხოვთ დაგვეხმაროთ ეკლესიის მშენებლობის დასამთავრებლად თანხების მოზიდვაში. ჩვენ დავიწყეთ და თითქმის დამთავრების პირასაა მისული წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია. დაგვჩა ცოტა რამ სამუშაოები, მაგრამ თანხა ამისათვის საკმარისი არა გვაქვს. ჩვენი მოძღვარი მამა

ივანე ყველაფერს აკეთებს რაც შეიძლება სწრაფად დამთავრდეს ეკლესიის მშენებლობა და რუს მოსახლეობას, რომელიც არც თუ ისე ცოტანი არიან, შესაძლებლობა მიეცეს თავის ეკლესიაში სალოცავად. თან ჩვენ ავითვისეთ ის მიწები, რომლებიც ცარიელი იყო. ასევე შევატყობინეთ ჩვენს ახლობლებსა და ნაცნობებს რუსეთში რაც შეიძლება სწრაფად გადმოსახლდნენ ამ მხარეში” [სანკტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული არქივი (ფონდი კავკასია მე-19 საუკუნის 80-90-იან წლებში), ფ. 1098, აღწ. 10, საქ. 877, ფურც. 201-205].

ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა ამ წერილს ასეთი რეზოლუცია დაადო: „დაუყონებლივ გამოჰყავით თანხები ეკლესიის დასამთავრებლად და მოსახლეობის კანონიერი თხოვნის დასაკმაყოფილებლად. იცოდეთ, თუ დროზე არ დამთავრდება ამ ეკლესიის მშენებლობა, ყველანი ამისათვის აგებთ პასუხს. ასევე შეისწავლეთ თავისუფალი მიწების რაოდენობა, რათა ზუსტად შევძლოთ ახალი ნაკადის რაოდენობის ჩამოყვანა და დასახლება”.

ამ რეზოლუციის შესრულება დაევალა ბათუმის ოლქის გუბერნატორის მოადგილეს, კანცელარიის თანამშრომლებს ნიკოლაევსა და დავიდოვს და პოლიკარპოვს, რომელიც განაგებდა რუსეთიდან ჩამოსახლებული ხალხის თავისუფალ მიწებზე დასახლებას.

1887 წლის იანვარში ბათუმში ჩამოვიდნენ „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების” წევრები პეტრე ბიკოვი, ხარიტონ ნიკიტინი, დიმიტრი ბოროვსკი, მათ თან ახლდნენ ქართველი საეკლესიო მოღვაწეები გრიგოლ სირაძე და გიორგი რამიშვილი. მათ შეისწავლეს ბათუმსა და მასთან ახლო მდებარე ტერიტორიებზე ქრისტიანული სარწმუნოების მდგომარეობა, დაადგინეს თუ რამდენი ქრისტიანი ცხოვრობდა ბათუმში და მის ირგვლივ ტერიტორიაზე, როგორი იყო მათი დამოკიდებულება სხვა, განსაკუთრებით მაჰმადიანური რელიგიის წარმომადგენლებთან, როგორ მიმდინარეობდა ქრისტიანული ეკლესიების მშენებლობა და ა. შ. 1887 წლის 24 დეკემბერს მათ წერილი გაუგზავნეს საზოგადოებას, რომელშიც მიმოხილული იყო ბათუმსა და მის ახლომდებარე ტერიტორიაზე ქრისტიანული რელიგიის მდგომარეობა. ამ წერილში ისინი მიუთითებდნენ, რომ ბათუმში ხმა დაირხა, რომ აქ მომავალ წელს აპირებს ჩამოსვლას რუსეთის იმპერატორი და აქაურ მოსახლეობას აქვს განზრახული მისთვის თხოვნის გადაცემა ბათუმში გრანდიოზული ეკლესიის აშენების თაობაზე [სანკტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული არქივი (ფონდი კავკასია მე-19 საუკუნის 80-90-იან წლებში), ფ. 1098, აღწ. 10, საქ. 877, ფურც. 230-232].

მართლაც, 1888 წლის სექტემბერში, ბათუმში ჩამოვიდა რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე მესამე. მას დიდებული შეხვედრა მოუწევს. ბათუმის საზოგადოებამ, საეკლესიო მოღვაწეებმა მას გადასცეს თხოვნა იმაზედ, რომ რუსული იარაღის სადიდებლად და რუსული მართლმადიდებლობის გაძლიერება-განსამტკიცებლად, რუსეთის იმპერიის სადიდებლად, აქ აშენებულიყო გრანდიოზული ტაძარი, რომელიც იქნებოდა რუსეთის სიმბოლო, მთელ მსოფლიოში რუსული იარაღის ბრწყინვალეობა და სიძლიერე. რუსეთის იმპერატორმა არა თუ შეისმინა ეს თხოვნა, არამედ აღფრთოვანება გამოხატა ამ თხოვნისადმი და დაპირდა, რომ ის თვითონ აიყვანდა კონტროლზე მას და უახლოეს ხანში მოაგვარებდა ბათუმში ეკლესიის აშენების საკითხს. ეკლესიის მშენებლობა გაგრძელდა რამდენიმე წელს (დასრულდა 1906 წელს). ტაძარი აკურთხეს ალექსანდრე

ნეველის სახელზე და იგი აშენდა ბათუმის ოლქის ქართველთა გარუსების მიზნით. ამ ფაქტის გამოხატულება იყო თუნდაც ჯერ აქ ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვის აკრძალვა, ხოლო შემდეგ თვით ეკლესიის გადაცემა სამხედრო უწყებისათვის.

1888 წელს, საქართველოს ეგზარხოსის პალადის განკარგულებით, ბათუმის ოლქის მაჰმადიან მოსახლეობაში ქრისტიანული სარწმუნოების ნაშთების არსებობის გამოსარკვევად, ბათუმ-ართვინის ოკრუგებში იმოგზაურა არქიმანდრიტმა ამბროსი ხელაიამ (მოგვიანებით საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი). იგი მოსახლეობაში საინტერესო ფაქტის მოწმე გახდა. პალადის სახელზე დაწერა კიდევ, რომ ბათუმის ოლქის მაჰმადიან მოსახლეობაში ჯერ კიდევ შემორჩენილია ქრისტიანული წეს-ჩვეულებანი, მოსახლეობა ჩუმიად ლოცულობს, საიდუმლოდ იცავს და ასრულებს შეძლებისდაგვარად ქრისტიანულ დღესასწაულებს, არ ივიწყებს მამა-პაპურ ადათ-წესებსაც. სწორედ ეს გახდა იმის საფუძველი, რომ ამბროსი ხელაიამ აღნიშნა, რომ თუ ჩვენ გონივრულად ვიმუშავებთ, ყველაფერს გავაკეთებთ მიზანმიმართულად და წინდახედულად, არ გამოვიყენებთ დამაღებას, არამედ ვიმუშავებთ დარწმუნების გზით, შევძლებთ ახსნა-განმარტებას და ვისაუბრებთ ჩვენს წარსულზე ჭკვიანურად და დამაჯერებლად, მაშინ დარწმუნებული ვარ, მაჰმადიანი ქართველების მობრუნება თავისი წინაპრების სარწმუნოებაზე არ იქნება ძნელი საქმეო.

ამბროსი ხელაიას მოგზაურობამ დააჩქარა „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების“ გურია-აჭარის ფილიალის შექმნა 1889 წელს. მას სათავეში ჩაუდგა „განსაკუთრებული კომიტეტი“, რომელშიც შევიდნენ: ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწე ერისთავი, გენერალ-მაიორი გრიგოლ გურიელი, ბათუმის ოლქის უფროსის თანაშემწე ლორთქიფანიძე, არქიმანდრიტი ბენიამინი და ამბროსი, ბათუმის ეკლესიის დეკანოზი სიმონ ქიქოძე და იონა მეუნარგია.

ქართველმა საზოგადოებამ დიდი ინტერესი გამოიჩინა აღნიშნული განყოფილებისადმი. თვლიდა, რომ მას უნდა ებრძოლა მაჰმადიანი მოსახლეობის კულტურული აღორძინებისა და ამით ეროვნული ერთიანობის აღდგენა-განმტკიცებისათვის. ამ სურვილს აძლიერებდა ისიც, რომ კომიტეტის შემადგენლობა ქართველებით დაკომლექტდა. ამასთან გრიგოლ გურიელს შემოერთებულ მხარეში დიდი გავლენა და ავტორიტეტი ჰქონდა, ხოლო თავად ამ რეგიონის მოსახლეობა, მაჰმადიანობის მიუხედავად, უაღრესად ტოლერანტულად იყო განწყობილი ქრისტიანობისადმი.

განყოფილების საქმიანობის შესახებ საკმაოდ ნათლად მიგვანიშნებს 1890 წლის 21 თებერვლის სხდომა, რომლის თითქმის ყველა მონაწილემ ორგანოს დაარსებას საჭირო და დროულ საქმედ თვლიდა. ამავე დროს ისინი ფრთხილ და წინდახედულ მოქმედებას მოითხოვდნენ. მათ არც ის თავისებურება რჩებოდათ გაუთვალისწინებელი, რომ თურქთა მიერ მიტაცებული ქართული რეგიონებიდან აჭარამ ყველაზე კარდაგ შემოინახა და შეინარჩუნა ქართული ენა, ზნე-ჩვეულებები და ტრადიციები, მაგრამ ერთბაშად მამაპაპურ რჯულზე დაბრუნება, მაინც ძნელი იქნებოდა, თანაც გაუფრთხილებელ ნაბიჯს შეეძლო საქმე გაერთულებინა. ამიტომ სხდომამ, სავსებით სწორად გადაწყვიტა დროებით უარი ეთქვა სამისიონერო პროგრამის განხორციელებაზე და წინა პლანზე კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებანი წამოეწია. ხანგრძლივი მსჯელობის შემდეგ სხდომამ დაადგინა, რომ ბათუმისა და ართვინის ოლქებში გაეგზავნათ ორ-ორი წარმომადგენელი

(ერთი სასულიერო და ერთი საერო), რომლებიც ადგილზე შეისწავლიდნენ წინასწარ შედგენილი ინსტრუქციის მიხედვით: 1. აღწერათ ყველა ქრისტიანული ძეგლი, რომელიც სამოღვაწეო ადგილებში იყო და აღერიცხათ ის ეკლესიები, ტაძრები და მონასტრები, რომელთა აღდგენა შეიძლებოდა; 2. მიეთითებინათ ის დასახლებული ადგილები, სადაც შესაძლებელი და აუცილებელი იყო სკოლების გახსნა; 3. განესაზღვრად ის პუნქტები, სადაც მოსახლეობა მისიონერებს კეთილად მიიღებდა; 4. შეესწავლათ თავიანთ სამოღვაწეო რეგიონში თუ რამდენად შემორჩა ძველი ქრისტიანული ადათ-ჩვევები.

ამ დადგენილების საფუძველზე, 1890 წლის ივნის-ივლისში აღნიშნულ ოლქებში იმოგზაურეს ოზურგეთის მაზრის მღვდელმა ექვთიმე თალაკვაძემ და გურია-სამეგრელოს სამისიონერო განყოფილების წევრმა იონა მეუნარგიამ. ჟურნალი „მწყემსი“ წერდა, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა მათ ყველგან სიხარულით ხვდებოდა. ერთ საზოგადოებაში კი იმდენად დიდი პატივი მიაგეს, რომ რადგან ხეირიანი ბინა არ ჰქონდათ, მასპინძლებმა ღამე სტუმრებს მეჩეთში გაათევინეს [წვერავა, 2000:24].

სამისიონერო საზოგადოების საქმიანობაზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის პეტერბურგელი მწერალი და პუბლიცისტი ნიკოლოზ ლენდერი, რომელიც ორჯერ, 1892 და 1894 წლებში იმყოფებოდა ბათუმში. ნიკოლოზ ლენდერი აღნიშნავს, რომ ბათუმში და მთლიანად ბათუმის ოლქში მიმდინარეობს რუსული სახელისუფლო სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესი. ეს პროცესი მიმდინარეობს უხეშად. არ ითვალისწინებენ ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესებს და ცდილობენ რაც შეიძლება მეტი ადგილობრივი მაჰმადიანი სასწრაფოდ წავიდეს ბათუმიდან და მისი ოლქიდან. მათ ადგილზე სურთ ჩამოსახლონ რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან მოსახლეობა და ამით ძლიერი დასაყრდენი შეიქმნან. ამ პროცესში ჩაბმულია რუსული ეკლესია. ჩემთან საუბარში – განაგრძობს ლენდერი – კაზაკთა პლასტუნთა ბატალიონის ეკლესიის მღვდელმა, მამა ივანე პოტაპოვმა აღნიშნა, რომ ეკლესია ცდილობს ბათუმში და მის ოლქში გაძლიერდეს რუსული მართლმადიდებლური სული და ამ მიზნით ის და ბათუმში არსებული სამისიონერო საზოგადოების წევრები ძალ-ღონეს არ იშურებენ. განსაკუთრებით აქტიურობენ ამ საქმიანობაში რუსეთიდან ბათუმში მოვლენილი საეკლესიო პირები: სერგეი რომანცევი, პეტრე ივანოვი, მირონ ფედოტოვი და სხვები. ისინი ხშირად დადიან ბათუმის უბნებში და მოსახლეობასთან ატარებენ ახსნა-განმარტებით სამუშაოებს. ამის შედეგად ბევრი მოსახლე ჩვენს რელიგიაზე გადმოდის. ასე მაგალითად, კაზაკთა პლასტუნთა ბატალიონის ეკლესიის მრევლს შეემატა ადგილობრივი ქართველები, რომლებიც მოინათლნენ რუსულ მართლმადიდებლურად და ესწრებიან ეკლესიაში გამართულ წირვა-ლოცვებს. ასევე ხდება სხვა ეკლესიებშიც. რაც შეეხება იმას, რომ მუსლიმანები მიდიან მუჰაჯირად თურქეთში აქედან, ამას ჩვენ მივესალმებით, რადგან მათგან გამოთავისუფლებულ ადგილებზე, რუსეთიდან მთავრობას შემოჰყავს დიდძალი მოსახლეობა. ამით კიდევ უფრო გაძლიერდება რუსული მართლმადიდებლური სული ბათუმის ოლქში და ამასთანავე მთავრობას შეექმნება მყარი პოზიცია. ლენდერი შემდეგ აღნიშნავს, რომ პოტაპოვმა ისიც აღნიშნა, რომ ჩვენს სამისიონერო საქმიანობაში ქართველი საეკლესიო მოღვაწეებიც გვყავს ჩაბმული, მაგრამ მათთან მუშაობაში სიფრთხილეს ვიჩენთ, რადგან ქართველები ნაციონალისტები არიან და მათმა პროპაგანდამ

შეიძლება ჩვენს საქმეს ავნოს, თუმცა, ვცდილობთ, კონტროლზე ავიყვანოთ მათი სამისიონერო საქმიანობა. ნიკოლოზ ლენდერი გაკვირვებული აღნიშნავს, რომ ასეთი აზრების მოსმენა სახელმწიფო ჩინოვნიკისგან მას არ გაუკვირდებოდა, მაგრამ საეკლესიო მოღვაწისაგან კი მსგავსი მოსაზრებების მოსმენა განსაცვიფრებელიაო [ლენდერი, 1897: 58].

რაც შეეხება სამისიონერო საზოგადოების წევრებს ექ. თალაკვაძესა და ი. მეუნარგიას, მათი მოგზაურობის შემდეგი ადგილი გახლდათ სოფელი ზემოხინო. მათ დაათვალიერეს ხინოწმინდის ძველი საკრებულოს ტაძრის ნანგრევები. აქ ექ. თალაკვაძემ სოფლის მაჰმადიანი მოსახლეობის თანდასწრებით შეასრულა პარაკლისი, აქედან ისინი გაემგზავნენ სხვა სოფლებისაკენ, შემდეგ კი გადავიდნენ ართვინის მხარეში, სადაც მონახულეს შემორჩენილი ქართული მატერიალური კულტურის შესანიშნავი ძეგლები. ყველა ძველ ტაძარში მღვდელი თალაკვაძე იხდიდა სამადლობელ პარაკლისებს, რომლებსაც მრავალი მაჰმადიანი ესწრებოდა.

ქართველი მღვდელმსახურების და საერთოდ ქართველი საზოგადოებისა და კომიტეტის გეგმაზომიერი და საზრიანი მოქმედების შედეგად შესაძლებელი გახდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კულტურული აღორძინების ვრცელი პროგრამის შემუშავება: 1. დაწყებითი სკოლების გახსნა ქობულეთში, ხულოში, ქედაში, მარადიდსა და მურღულში. განათლების შეტანა ხელს შეუწყობდა ხალხში მივიწყებული ეროვნული კულტურის აღორძინებას, 2. სამკურნალო დაწესებულების გახსნა ტბეთის ცნობილ ტაძართან და ქედაში. 3. აღნიშნულ ადგილებში სასულიერო პირთა გაგზავნა, რომლებიც მედიცინაში იყვნენ გათვინობიერებული და ხელსაყრელ პირობებში ძველ ტაძრებსა და ოჯახებშიც საეკლესიო რიტუალებს განახორციელებდნენ.

საქართველოს ეგზარქოსმა, რომელიც ცარიზმის კოლონიურ პოლიტიკას ახორციელებდა, ამ ფაქტში რუსეთის გეგმების ხელყოფა დაინახა და ქართველი მისიონერები აჭარიდან გაიწვია, მათ ადგილზე კი გაამწესა ბერძენი და რუსი სასულიერო პირები, თუმცა მათი სამრევლოები აქ არ იყო. ისიც უნდა ითქვას, რომ აქამდე მღვდლებისა და მისიონერების დანიშნა ამ რეგიონში იმერეთის ეპისკოპოსის ფუნქციებში შედიოდა. ეგზარქოსმა ეს უფლება მას ჩამოართვა და მიითვისა კიდევ მეტი, ხოლო ბათუმის ოლქის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ – ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა საქართველოს ეგზარქოს მოსთხოვა, რომ ბათუმიდან სხვაგან გადაეყვანა მღვდლები ლუკა ხუნდაძე და დავით ახვლედიანი, რადგან ისინი ადგილობრივ მაჰმადიან მოსახლეობაში ნაციონალისტურ იდეებს ქადაგებდნენ და სახიფათონი იყვნენ ხელისუფლებისათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული საზოგადოება საერთოდ ატარებდა ცარიზმის პოლიტიკას და სერიოზული ნაკლოვანებები ჰქონდა, მისმა აჭარის განყოფილებამ მაინც დადებითი როლი შეასრულა. საზოგადოება თავისი კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამით გეგმავდა ქართველ მაჰმადიანებში ეროვნული სულისკვეთების აღორძინება-განმტკიცებას, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ამის იქით ბათუმის სამისიონერო განყოფილების მოღვაწეობა არ წასულა, რადგან რუსული დიდმპყრობელური სახელმწიფო შეგნებულად აბრკოლებდა აჭარის ადგილობრივი მოსახლეობის თვითგამორკვევას და ცდილობდა ყოველნაირად შეეშალა ხელი ქართველი თანამომხმეების ერთიანობისათვის და ყველაფერი დაეტოვებინა უცვლელად მანამ, სანამ არ მოხდებოდა ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაცია რუსულ იმპერიულ მანქანასთან. ეგზარქოსი პალადი ცდილობდა

მისიონერულ საქმიანობისათვის ჩამოეშორებინათ ქართველი მღვდელმსახურები, რადგან ის კარგად ხედავდა, რომ ადგილობრივი მაჰმადიანი მოსახლეობა ქართველ თანამომხმეებს კარგად ხვდებოდა და ამაში ის მომავლისათვის სახიფათო მოვლენას ხედავდა. პალადი ამბობდა, რომ სამისიონერო საქმიანობის სულისჩამდგმელი, ბათუმის ოკრუგის უფროსი თავადი გურიელი გარდაიცვალა, ხოლო თავადი ერისთავი, რომელიც მისიონერებს ყოველნაირად ხელს უწყობდა, თანამდებობიდან გადადგა, ხოლო სხვა წევრები ბათუმში არ ცხოვრობენო.

სწორედ ეს გახდა იმის მიზეზი, რომ ბათუმის ოლქში ქართველთა სამისიონერო საქმიანობა დიდხანს შეფერხდა, თუმცა საბოლოოდ მისი აღმოფხვრა ხელისუფლებამ ვერ შეძლო. ქართველი საეკლესიო მოღვაწეები შემდეგშიც ყველაფერს აკეთებდნენ, რომ ახლად შემოერთებულ აჭარაში აღორძინებულიყო ქართული მართლმადიდებლური სული. ამას კი ისინი ადგილობრივი მაჰმადიანი მოსახლეობის დახმარებით კიდევაც ახერხებდნენ.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

- sankt-peterburgis saxelmzifo istoriuli arkivi* (fondi Ruset-Turketis 1877-1878 zlebis omi), f. 2011, agz. 14, sak. 1123, furz. 19, 26, 55, 59, 220, 223, 230, 232. (*სანკტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული არქივი* (ფონდი რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი), ფ. 2011, აღწ. 14, საქ. 1123, ფურც. 19, 26, 55, 59, 220, 223, 230, 232).
- zverava, v. (2000). adjarashi kristianobis agmdgeni sazogadoebis mogvaweobis istoriisatvis. batumis shota rustavelis saxelmzifo universitetis Sakartvelos istoriis kateris shromebis krebuli „*Saistorio mazne*“, № XI, Batumi: gamomcemloba „batumis saxelmzifo universiteti. (წვერავა, ვ. (2000) აჭარაში ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოების მოღვაწეობის ისტორიისათვის, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის შრომების კრებული „*საისტორიო მაცნე*“, # XI, ბათუმი: გამომცემლობა „ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი).
- lenderi, n. (1897). *shavi zgva da kavkasia*, sankt-peterburgi: gamomcemloba „sankt-peterburgi“. (ლენდერი, ნ. (1897). *შავი ზღვა და კავკასია*, სანკტ-პეტერბურგი: გამომცემლობა „სანკტ-პეტერბურგი“).

**THE “PILGRIMAGE “ OF THE DECEASED SOULS TO THE WORLD OF HUMANS –
AN EXAMPLE OF DEALING WITH TRAUMA OF DEATH IN GEORGIAN
TRADITION**

მიცვალეზულთა “მომლოცველობა” საიქიოდან სააქაოში – სიკვდილის
ტრავმასთან ბრძოლის მაგალითი ქართულ ხალხურ ტრადიციაში

NINO GHAMBASHIDZE

PHD in History

ORCID: 0000-0001-9029-875X

nino_gambashidze1955@yahoo.com

+995 593 57 30 75

Abstract

The purpose of my article is to show, on the one hand, what kind of festivals Lipanaali and Jerusalem-toba-Sultakrepa are, and on the other hand, what were the traditional ways of dealing with the trauma of death.

Study showed that both holidays are syncretic in nature. By their Christian stratum, they are associated with Easter and its theological meaning.

As you know, one of the main human feelings is the fear of death. Being in touch with departed souls, having a connection with them and feeling their presence has a deep psychological background. Traditions and religious structures in society enable individual control and manage anxiety through well-established mechanisms. When significant changes take place in society, these mechanisms begin to diminish and collapse.

In my opinion, these changes often severely affect structures formed over the centuries, or severely damage them, so that they cannot positively affect the collective psychological balance. Therefore, the tradition should not be destroyed, but developed, adapted to the new requirements of society and transformed into something new that society needs.

The strong instinct of birth-death-rebirth desperately pushes a person to reunite death with life and find life in death, conditioned by love. With the help of the holidays of "pilgrimage", the call of God and transcendental forces, with the help of mythical images, man tried to open the doors and destroy insurmountable, "delimited" threshold for creating a single entire space of eternal life. In my opinion, to create the third, as according to Jung, is a result of union of opposites.

The study was conducted on the basis of ethnographic materials, ethnological and psychological scientific literature and is an interdisciplinary study.

Key words: Trauma of death, tradition, religion, ethnology, psychology

ნინო ღამბაშიძე

ისტორიის დოქტორი

ORCID: 0000-0001-9029-875X

nino_gambashidze1955@yahoo.com

+995 593 57 30 75

აბსტრაქტი

ჩვენი ნაშრომის მიზანია ვაჩვენოთ, ერთი მხრივ, რა ხასიათის დღესასწაულებია *ლიფანალი* და *იერუმსალეთობა-სულთაკრეფა*, ხოლო მეორე მხრივ, როგორი იყო ქართული ტრადიციული გზები სიკვდილის ტრავმასთან გამკლავების.

ორივე ხალხური დღესასწაული სინკრეტული ხასიათისაა. ისინი თავიანთი ქრისტიანული ფენით აღდგომის დღესასწაულს და მის არსს უკავშირდებიან.

როგორც ცნობილია, სიკვდილის შიში ერთ-ერთი ფუნდამენტური განცდაა ადამიანში. ცოცხალთა სწრაფვას ეურთიერთათ მიცვალებულებთან და მეტად მიახლოებოდნენ და შეეგრძნოთ ეს კავშირები, ღრმად ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა და საფუძვლებიც აქვს. ტრადიცია და საზოგადოებაში არსებული სარწმუნოებრივი სტრუქტურები ინდივიდს შესაძლებლობას აძლევს კარგად გამოცდილი მექანიზმების მოშველიებით მართოს შფოთი. როდესაც საზოგადოებაში ძლიერი ცვლილებებია, ამგვარი მექანიზმები რღვევას განიცდის. ჩვენი აზრით, ეს ცვლილებები ხშირად უხეშად უსწორდება ხანგრძლივი დროის განმავლობაში შექმნილ სტრუქტურებს ან საგრძნობლად აზიანებს მათ, ისე, რომ ისინი ვეღარ თამაშობენ პოზიტიურ როლს კოლექტიური ფსიქიკური წონასწორობის შენარჩუნების საქმეში. სწორედ ამიტომ, რომ ტრადიცია კი არ უნდა მოისპოს, არამედ საზოგადოების ახალ მოთხოვნილებებთან ერთად განვითარდეს თუ გადაიზარდოს რაღაც ახალში, იმაში, რაც საზოგადოებას სჭირდება.

დაბადება-კვდომა-კვლავგანახლების ძლიერი ინსტიტუტი თუ მუხტი დაუოკებლად უბიძგებდა ადამიანს მარადიული სიცოცხლისათვის გაერთიანებინა სიკვდილ-სიცოცხლე და სიკვდილშიც სიყვარულით განპირობებული სიცოცხე ეძებნა. „პილიგრიმობის“ დღესასწაულებით, ღმერთის, ტრანსცენდენტული ძალების მოხმობით, მითოსური ხატების მეშვეობით, ადამიანი ცდილობდა გაეხსნა კარები და გადაულახავი, გამყოფი ზღურბლის ნაცვლად, მარადიული სიცოცხლის ერთიანი სივრცე შეექმნა. ჩემი აზრით, შეექმნა ის მესამე, რომელიც იუნგისეული დაპირისპირებულთა ერთიანობის შედეგად იქმნება.

კვლევა ეთნოგრაფიულ მასალაზე, სამეცნიერო ეთნოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით განხორციელდა და არის ინტერდისციპლინარული ხასიათის.

საძიებო სიტყვები: სიკვდილის ტრავმა, ტრადიცია, რელიგია, ეთნოლოგია, ფსიქოლოგია

Introduction

Death is one of the most traumatic experiences in the history of mankind; inevitable, unavoidable, inalienable experience of human life and live nature; inseparable part of a birth, the fear and horror of which is one of the basic instincts of all that is alive and overcome it, however may be possible with the help of another basic instinct – rebirth, giving birth to a new life, which also is eternal rule of nature, which generates life. Perhaps, because of this collision with the inevitability of one's own death and the death of beloved one, there could be only one way to resist - the search for eternal life and rebirth. In my article, I try to show with the help of which traditions and worldviews Georgians tried to gain eternal life and resist the trauma of death, and, on the other hand, how these traditions and mentality influenced a person psychologically, as well as society.

Methods

The paper is based on the interdisciplinary study of the issue. The study was carried out on the analyses of ethnographic materials and of visual anthropology, scientific literature in ethnology, theology and psychology.

Results

The study showed that Tushetian folk festival *Ierumsaletoba-Sultakreba* was a memorial festival consisted of three days and dedicated to the departed souls. This festival is closely connected and links to the Svan folk festival of the same character - *Lipaanal*. Both of these festivals are connected with the idea of rebirth and resurrection. The participant of this ritual experiences eternal life and feels contact with their passed by beloved ones that finally alleviates fear of inevitable death and helps to handle, cope the grief of trauma caused by death of beloved one.

Discussion

The New Year festival for Georgians, as for many other nations, may represent the mythological picture, the mystery of the world creation, the ritualised worldview of the beginning of the world existence. The basis of this worldview can be the belief that death (dead nature) leads the evolution and the existence to the deadlock. Thus, the supreme creature, the Creator of the universe, who gave the birth to the world with the act of creation, must interfere. He, God, must breathe life into the dead, chaotic nature and turn it into the ordered cosmos, which is followed by chaos again. Thus, death is life and life is death. They are the meeting points of the circle, the point where time, action, existence start and end at the same time. So is the New Year itself, which gives birth to life from death and where death is for giving birth to life; the new Year cycle which consists of three main festivals: Christmas, New Year and Epiphany. Georgian word for festival is *dghesastsauli* (lit. the day of miracle). Why it may be a day of miracle? or what miracle this word speaks about? In our opinion it means that the “doors” of visible and invisible, celestial, nether or human worlds are open and there is primordial chaos, timeless and spaceless. Living or dead, celestial and earthly are intermixed, the evil souls are most active and the universe requires order. This crucial period for the universe needs to be ordered by miracle, which is performed by ritual. Thus, on this very period there are the days of creation miracle. As one of the main feast days of the New Year cycle the act of creation is performed on the Epiphany as well. Mythologically on this day one of the four elements - the water, and the underworld are created, which can be very well seen in the Georgian folk rituals. The connections of the underworld and water with the Epiphany bring to the front stage the cult of ancestors. As it is well known, the baptism itself- submerging into the water - spiritual death and emerging - spiritual purification and birth devotedly is linked with the essence of the Epiphany, with the permanent idea of death and life.

On Epiphany one of the most mysterious festivals of Georgian folk calendar - *Lipanaali* is held in Svaneti. This is the day when souls of death visit humans on the earth or in *Samzeo*-the world under the sun; the day when dead return to their families; when humans spiritually can meet again their missed, beloved family members. It is a kind of “pilgrimage”, as I call it, from the underworld to the earth; from the realm of death to the realm of living beings.

In Upper Svaneti *Lipanaali* was celebrated between the first Sunday after 5/18¹ January and the following Monday in Kvemo Svaneti on *Bosloba*, in spring. People believed that on this day the souls of the dead visited the families. For *Lipanaali* the family drew various figures, things, crosses, stars, etc. everywhere – on the walls, ware, and furniture with flour mixed in water (or holy water) or charcoal. In some places these were drawn on the first day of *Lipanaali* or *Adgom* (5/18 January), in other places – on the second day, Epiphany. They would put finger in the mix of charcoal or flour with water and draw. This was mainly done by the eldest woman or women of the family. If there was no elderly woman in the family, head of the family (*Makhvshi*) would do this; or the oldest daughter, if there was no head of the family. Later children drew the figures with chalk. Women would draw dots and crosses on the hands and faces of all family members with the mixture of pounded charcoal with water. The eldest woman of the family would also model *batsiki* – ritual figurines of animals from wax or fresh cheese and bake ritual bread.

The Svans believed that *Lipanaali* drawings would amuse the souls visiting the family. Some said that they were useful for the dead. According to others the drawings were made for the reproduction of cattle and family’s property.

This day was called *Adgom* or Easter, because in the Svans’ opinion on *Lipanaali* the dead rose from tombs, as on Easter, and visited their families. For this day the family would thoroughly wash the ware, eat nothing all day, and have wheat porridge – *chanti* for supper. Like religious calendar the Svans would keep heavy fast. Before dinner table was laid with fasting food and candles were lit. Head of the family and all family members stood at the table. The head would list all the dead of the family, ask God for their forgiveness, and ask the dead to bring happiness to the family, not to take any family member, on his part, promised a more abundant table next year. After this the family would kneel together with the head of the family and entreat the God to forgive the sins to the dead. Next day they offered sacrifice. The table was blessed before breakfast and supper every day during *Lipanaali*. On the day when the dead were seen off, the family would get up early, before dawn. Women would bake bread of different shapes, size and function from wheat flour. In people’s belief one type of the bread embodied stairs and was baked specially for the lame dead, to make it easier for them to come down to the earth, another type was children’s ritual bread, a pedestal for them to stand on in this world and see the Lord. The function of the third type of bread is unknown. The table was laid where together with other food the afore-mentioned types of bread, drinks and candles were put. The family members stood away from the table behind the head of the family. There was dead silence at this time. People believed that the souls of the dead were sitting at the table together with them. Only head of the family broke the silence, he addressed the souls and entreated abundance and health for the family, asked them kindly to return next year. On his part he promised those in this world would ask Jesus Christ to allow them sit at his table. Then the family head would go to the table and kneel. So did the other family members. Then everyone would stand up and go to their initial places. The family head would name the deceased close relatives and entreat mercy for them. Then they would kneel again and pray for distant relatives, head of the family would put the table in the middle of the room and asked the souls to return to the other world, begged Christ not to punish the family and not to take a family member away from this world and promised to host him more generously next year. Finally head of the family would noiselessly take the table out. A member of the family would lead him lighting his path. Sometimes it happened that the man walking on the road carried ritual food and a candle. On the way, he spilt milk with

¹ These two dates indicate two styles of calendar: old and new. The first date is according to the church calendar and the other is civil one. There are 13 days differences between them.

honey on the ground and go down on one knee. People believed that the souls would return to their dwelling. The souls should be seen off before sunrise (Bardavelidze, 1953: 59 -64; 2007:105-106; Ghambashidze, 2011:170-171). The feeling of presence of the deceased was so strong that it was often difficult for the family to part with them. People tell that according to legend in the past people even saw the deceased visiting the family. Once mother “touched” the soul of her deceased son to make him stay in this world. People say that after that the souls do not show themselves to the alive any more.

People believe that soul and God are the same; the soul should be worshipped as God (<https://www.youtube.com/watch?v=x6teHhJtd8I>, retrieved in 09.01.2018).

Similar holiday is encountered in the spring cycle of Georgian folk calendar.

On the second Thursday of Lent, *Erumsaletoba* – commemoration day for the deceased was celebrated in Tusheti. Unlike Giorgi Tsotsanidze and Giorgi Bochoridze, Sergi Makalatia refers to first Thursday of Lent as the date for this celebration, which, according to him is the day of *Sultakrepa* (Tsotsanidze, 1987: 88; Bochoridze, 1993:307-308; Makalatia, 1983: 187-188).

In Tusheti on this day every family would bake a big loaf of bread, fry grains (*bichoni*), cook beans, light candles and put a litre of *araqi* (vodka) on the table before the sunrise. Commemorative toast for the deceased was drunk with vodka. In people’s opinion the bread for this occasion had to be as big as possible, as it had to be rolled to Jerusalem and open the door of Jerusalem. On the one hand, it “had to reach the dead” and on the other hand, it would help the deceased get to their families and gather there for *Sultakrepa*. “The deceased would see the Sun” and “The deceased would come for *Erumsaletoba*” (Bochoridze, 1993:307).

In the morning, before sunrise, head of the family would walk *bichoni*, bread three times around the hearth, pray for the safe return home and safe coming of the deceased from Jerusalem to the house. After sunrise the table was taken out of the house, the bread was cut and given to everyone (Makalatia, 1983:187). According other source on *Erumsaletoba* the family would cut the bread into two, one part was eaten that day and the other one was kept for *Sultakrepa*. Those who had recently deceased, would cut the bread into small pieces and would distribute together with a bowl of *bichoni* to the neighbours (Tsotsanidze, 1987: 88).

On the same week Saturday *Sultakrepa* (lit. gathering of the passed away souls) was one of the greatest and most important commemoration days for the deceased not only in Tusheti, but in other parts of East Georgian highland regions as well. As far as the holiday was during Lent, each family prepared only fasting food.

According to Dali Giorgadze, who studied *Sultakrepa* holiday in Georgia there is much common between *Sultakrepa* and *Lipaanali*, which as she says was related to the cult of deceased and revival of nature and aimed at ensuring the family's well-being and abundance of crops.” (Giorgadze, 1987: 64-65) We think that people may have had exactly the same attitude to Tushetian *Erumsaletoba* as to *Lipaanali*, which people called *Adgom* or *Aghdgoma* (Easter), as they believed that the deceased would get out of tombs as at Easter and gather in their families and communities.

The study has shown that *Erumsaletoba-Sultakrepa* is one holiday comprised of three days for the deceased (Ghambashidze, 2010:95).

In people’s beliefs on this day of *Erumsaletoba* the door of the other world mystically opened for the deceased via ritual bread or the ritual, i.e. with God’s help and prayed for their safe arrival to their earthly house and gathering in the same house with the alive on *Sultakrepa* day (Makalatia, 1983:187).

We cannot disagree with Dali Giorgadze, who sees the similarity between *Lipaanali* and *Sultakrepa* (Giorgadze, 1987:64-65). If *Lipaanali* was part of the holiday of New Year, beginning of annual calendar, renewal of the world and creation again, *Sultakrepa* is the spring holiday for resurrection and birth-revival. *Erumsaletoba-Sultakrepa* is a syncretic folk holiday in which pre-Christian and Christian viewpoints and beliefs of death-revival, fertility-abundance got interconnected via the cult of the deceased. Got connected with Fast – one of the most basic norms of religious mode of life, moreover with – Lent the preparation period for Easter - one of the most important days in Orthodox Liturgical practice (Bulgakov, 1993:569).

With their Christian layer the afore-mentioned two holidays, are related to Easter and its essence in people's belief in the case of *Lipaanali* and calendarly as well, in the case of *Erumsaletoba-Sultakrepa*. However, proceeding from the theological meaning of Epiphany one cannot be granted the eternal bliss and rebirth without killing old Adam in Christ via Baptism.

Why was the other world in Jerusalem for the Tushetians? In our opinion such viewpoint may be related to the tomb of Jesus and his resurrection; the story from the Gospel when Jesus rolled away the stone and rose from the dead; that after resurrection, by going down to Hell the Lord smashed its doors and released, saved the souls of the dead. What the miraculous emanation of the Holy Fire every year at the Church of the Holy Sepulcher in Jerusalem on Great Saturday reminds of. Besides, the deceased interred next to Jesus Christ in Jerusalem created united realm in the other world, where they are granted eternal grace of the Lord. Here we should remember Eliade's reference to the story of St. Ambrosius of Milan, when he interred his brother beside the saint hoping that holy blood would seep through the saint's body and water him (Eliade, 1977: 18-19). People believed that after three-days' "journey" or "pilgrimage" (Turner, 1977: 24) the resurrected souls gathered in their houses on the third day of *Erumsaletoba* i.e. the second Saturday of Lent to participate together in the festive ritual when the "doors" of this and the other world were open; to defeat death by the ritual and experience eternal life.

The strive of the alive to communicate with the deceased, come close to them and feel these connections has deep psychological meaning and roots. First of all it should be said that fear of death is known to be one of the fundamental feelings of a human. Fritz Riemann wrote: "It is an illusion to think that we can live without fear. Fear is a part of our existence and reflects thoughts about the inevitability of death." (Riemann, 2014:13) Sigmund Freud wrote, that it is impossible for a human being to imagine his/her death. Psycho-analists used to say, that "in the unconscious everyone of us is convinced of his own immortality." (Freud, 1957: 286) According to Joseph Rheingold fear of death comprises the fear of non-existence and particularly destruction. The latter evokes alarm in human. Death is not thought of, but is imaginatively portrayed and sensed. For an individual the images and emotions attach meaning to death. Rheingold mentions that there are certain ties between death and love. For instance, reconnect with those whom one loved when he was alive, or sacrifice oneself to the homeland, family, friend, ideals. Consideration of the fact that man is mortal, is painful not only because he expects death, but also because this is what will happen to his dear ones, or even when a stranger dies. A man cannot tolerate death, because he wants his dear ones to be immortal. Death cannot break the faith of love. Rheingold refers to Berdyayev where he notes that a human has a burning desire to return life to everyone who he loved. Parting makes human interpret death as a catastrophe, which is relieved by the hope of meeting the dear ones in the other world. C.G. Jung wrote that, those who think that life after death continuous, are more sensible, sensitive and calm. Jung also adds, that those myths and dreams, which speak about afterlife, are our inherited compensatory fantasies; that the whole life of a human being longs for immortality. He also believed that, at least one part of the psychic does not follow the rules of time and space (Jung, <https://www.holybooks.com/on-life-after-death-by-c-g-jung/>, retrieved 6.04.2020).

The fear and meaning of death has many sides for a man. Thus, in this paper proceeding from the research issue we will touch upon the religious aspect with a few words. According to Rheingold the only hope that life is insured in time is the hope that death does not mean disappearance, but is the beginning of new existence; the one which maintains the feeling that he is a personality. "It is true that faith in God, unselfish love, knowledge of nature's laws, ascetic mode of life and their philosophical interpretation does not annihilate fear, but helps to overcome it and possibly, even helps to use it in our favor" – Riemann notes and adds that "The only way is to fight against fear, and call for the opposite forces, such as courage, confidence, endurance, hope, obedience, faith and love in ourselves." (Riemann, 2014:13) However, Rheingold also notes that religion, e.g. Christianity, reinforced the fear of death and possibly actually initiated the fear of life in the other world. As some say (Hall, 1896:147) religion soothes man's fear of death, but more often aggravates it. Others think that fear is not natural and it emerged due to the religion of certain kind.

Rheingold notes that different cultures can be characterized as cultures that ignore death accept or reject it. Traditionally religion dictated the setting to the society. Due to various reasons (development of

technologies, wars.....) contemporary society became atheistic. The issue of death became a taboo for the people oriented to terrestrial life - the theme which should not be avoided or hidden. Today death is treated with reverent fear. In Fulton's (*Fulton, and Geis, 1962*) opinion, such state was determined by the changes in culture. Today, instead of traditional ignorance of death (belief in other world life), it is denied. Rheingold notes that in Tillich's (Tillich, 1952) opinion the breakup of absolutism, development of liberalism and democracy, technical civilization provoked alarm. What was and is characteristic of an individual, became universal. This process emerges in the society when the usual structures of governance and faith are falling down. When such structures exist in the society an individual can manage alarm via well-experienced mechanisms. When the society undergoes strong changes, such mechanisms do not exist anymore (Rheingold, 2004). I think that such changes often grossly damage the structures created over a long period of time, so that they cannot play a positive role in maintaining collective mental balance. This is why tradition should not be lost but should develop with new needs of the society or grow into something new, what the society needs. "...we have to see that twice so far in this century there has been a regression, brought about by the forces of evil in two world wars, which is a slap in the face for our age with its faith in progress. Under these circumstances we will have to look carefully at our faith in progress. Do we want to end up or should the world continue to get better and more perfect all the time? Better, that is, in the sense intended by those who believe in progress. We have to balance faith in progress with our duty to the past. People do not just live for the future but also from the past. The false Blut and Boden romanticism of the criminal period should not fool us into thinking that there is not genuine link to once's homeland and ancestors which is more than nostalgia for the "good old days". Thus, for example, we must stop the destruction of the European countryside through speculative development, and youth must be taught the traditions of history. A progress paid for with losses would indeed amount to a step backward"- writes Karl Heinrich Fierz (Fierz, 1991:393-394).

No culture considers death as mercy. It is a phenomenon born by a negative creature or resulted from a certain negative occurrence. However, death brings a new, spiritual state to a person and puts him in a new dimension. Death is the second birth, but unlike the first one, second birth should be realized through the ritual. The deceased should get a new identity through the ritual. Also via the ritual, his body should be treated so that it could not make a negative influence on the living by means of magic. As Eliade notes after being interpreted as a transition from one state to another death became paradigmatic model of all significant changes in human life. But, since after death a mortal is born for the second time and this time becomes the soul, this process, this spiritual transformation is manifested with the symbols and images associated with birth, rebirth, the resurrection. But as Eliade says all these rituals clearly show the love to the vitalized body and incarnated life. Eliade also mentions that we cannot understand the essence of death if it is not linked to any new form of existence (Eliade, 1977:15, 16, 18, 20).

Though the inevitable proof of afterlife and immortality of soul does not exist, but there are experiences that made us think about it. On the other hand, the death is a joyful event. "In the light of eternity, a mysterium coniunctionis" – wrote Jung (Jung, <https://www.holybooks.com/on-life-after-death-by-c-g-jung/>, retrieved 6.04.2020).

The strong instinct or impetus of birth-death-renewal uncontrollably shoved a human to unite death-life for eternal life and seek love-driven life in death. Via "pilgrimage" holidays, calling up transcendental forces, mythical images a human tried to open the door and create the unity of eternal life, instead of the insurmountable, dividing threshold; in my opinion, in accordance to Jung, create the third, as a result of union of opposites.

"For the first time in my life, this evening I was an inviter from the church. It is snowing a little. We have heard from the elderly that it would necessarily snow on this day; because our nobles would not walk on the dirty road. It was such a magic when my relatives asked the Lord to let Madonna lead the souls of the nobles that had gone to the other world. Then I walked down the road to the house with a lit candle and imagined that they were really following. Then I remembered that I had to talk, it was not so easy, but I

tried it. What strong faith our ancestors had! Without doubt, they believed that they were really coming. I believe it too".²

References

- bardaveliZe, v. (1953). *qarTuli (svanuri) grafikuli xelovnebis nimuSebi (Tbilisi: sakartvelos ssr metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba* (ბარდაველიძე, ვ. (1953). ქართული (სვანური) გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები. თბილისი:საქართველოს სსრ მეცნიერებათ აკადემიის გამომცემლობა).
- бардавелидзе, в. (2007). *Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских плем, н.* Тбилиси: "Caucasian House".
- ghambashidze, n. (2010). *kartul khalkhur da saek'lesio dgheobata k'alendari. tbilisi: gamomtsemloba "k'rialosani"* (ღამბაშიძე, ნ. (2010). ქართულ ხალხურ და საეკლესიო დღეობათა კალენდარი (თბილისი: "კრიალოსანი").
- ghambashidze, n. (2010). *"erumsaletoba"- mitsvalebulta mosaxsenebeli dghe tushetshi. zhur. religia, #1* (ღამბაშიძე, ნ. (2010). „ერუმსალეთობა“ – მიცვალებულთა მოსახსენებელი დღე თუშეთში. ჟურ. რელიგია, #1).
<https://www.youtube.com/watch?v=x6teHhJtd8I>, retrieved in 09.01.2018.
- tsotsanidze, g. (1987). *giorgobidan giorgobamde. tbilisi: "sabch'ota sakartvelo"* (ცოცანიძე, გ. (1987). გიორგობიდან გიორგობამდე. თბილისი: "საბჭოთა საქართველო").
- boch'oridze, g. (1993). *tusheti. tbilisi: "metsniereba"* (ბოჭორიძე, გ. (1993). თუშეთი. თბილისი: გამომცემლობა "მეცნიერება").
- makalatia, s. (1983). *tusheti. tbilisi: "nakaduli"* (მაალათია, ს. (1983). თუშეთი. თბილისი: "ნაკადული").
- giorgadze, d. (1987). *dakrdzalvisa da glovis ts'esebi saqartveloshi. tbilisi: "metsniereba"* (გიორგაძე, დ. (1987). დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში. თბილისი: "მეცნიერება").
- Булгаков, С.В. (1993). *Настольная книга для священно-церковно-служителей. т.1,М.: Издательство московской патриархии.*
- Eliade, M. (1977). *Mythologies of Death: An Introduction.* In F. E. Reynolds and E. H. Waugh (eds.). *Insights in Religious Encounters with Death. From the History and Anthropology of Religion.* London: The Pennsylvania State University.
- Feud, S. (1957). *Thoughts for the Times on War and Death (1915).* http://www.columbia.edu/cu/arts/vad/critical_issues_on_art/thoughts_war_and_death.pdf?fbclid=IwAR05CC8wA63QwgyIH14BrVt8Z-XmTf8Ly_1wVuvqliEX2I7KC7PttcM9eWw, retrieved in 3.04.2020.
- Fierz, H. K. (1991). *Analytical Psychology and Society: the Lost Symbol, or an Inquiry in to the Nature of Mass Psychology.* In Jungian Psychiatry. Einsiedeln: Daimon Verlag.

² The story told by ethnologist Madona Chamgeliani, head of the NGO "Lidbashi", 2018 *Lipaaanali*, Lakhuzhdi village.

- Fulton, R. and Geis, G. (1962). *Death and social values*. Indian J. Soc. Res. 3:7; reprinted in Fulton, R. (Ed.) (1965). Introduction to Part 1: *Theoretical Discussions on Death*. In, *Death and Identity*. New York: Wiley.
- Jung, C.G. *On Life After Death*. <https://www.holybooks.com/on-life-after-death-by-c-g-jung/>, retrieved 6.04.2020.
- Hall, G. S. (1896). *A study of fears*. American Journal of Psychology. # 8.
- Keller, A. G. (1942). *Net Impressions*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Turner, V. (1977). *Death and the Dead in the Pilgrimage Process*. in *Religious Encounters with Death*. In F. E. Reynolds and E. H. Waugh (eds.). *Insights in Religious Encounters with Death*. from the *History and Anthropology of Religion*. London: The Pennsylvania State University.
- Tillich, P. (1952). *The Courage to Be*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
<https://www.youtube.com/watch?v=x6teHhJtd8I>, retrieved in 09.01.2018.

ONE PRE – CHRISTIAN MYTH – RELIGIOUS ASPECT OF ST. NINO'S LIFE
(FOR PARADIGMATIC FACIAL RECONSTRUCTION OF THE ROYAL MAID WOMAN
SHROSHANA)

EIN VORCHRISTLICHER MYTHOS - ÜBER DEN RELIGIÖSEN ASPEKT IN DER
LEBENSERZÄHLUNG VON DER HEILIGEN NINO
(DIE REKONSTRUKTION DES PARADIGMATISCHEN LEBENSBIODES VON HOFDAME
SCHROSCHANA)

ერთი წინაქრისტიანული მითო – რელიგიური ასპექტის შესახებ წმიდა ნინოს
ცხოვრების თხზულებიდან
(სეფე ქალი შროშანას პარადიგმული სახის რეკონსტრუქციისათვის)

GELA KISTAURI

Doktor of History

ORCID:0000-0002-6643-9740

gela.kistauri@yahoo.de

+995 558 13 – 63 - 80

Abstract

The present study examines one passage containing the pre – Christian myth of the medieval Georgian hagiographic works – "The Convent of Kartli" – namely the place where the female person is referred to by the word "woman."

In Georgian hagiographic works of the early Middle Ages (V-X century), female people are referred to as "mother," "queen."

The word denoting the female person in Georgia today is "woman," as well as "lady."

In the article presented, a detailed analysis of the sources of various classifications and scholarly works examines the ethno – mythical and Christian etymology of the term 'woman'. The study suggests that, according to pre – Christian Georgian religious consciousness, the term "woman" meant only the female representative who headed the pagan temple (in our opinion the Lunar Temple). In pre – Christian Georgia, the worship of the moon (represented by a white goddess) was widespread, which, in the earlier Georgian hagiographic writings, except for the passages we have identified and studied, do not refer to this term as female.

Keywords: History, Ethnology, Archeology, Cultural Heritage.

GELA KISTAURI

Doktor der Geschichte

ORCID:0000-0002-6643-9740

gela.kistauri@yahoo.de

+995 558 13 – 63 - 80

Resümee

Die vorliegende Studie untersucht eine Passage vom georgischen mittelalterlichen hagiographischen Chronik „Bekehrung Kartlis“, die das vorchristliche mythisch-religiöse Denken enthält - nämlich den Ort, an dem die weibliche Person mit dem Wort „Qali“¹ bezeichnet wird.

In den frühmittelalterlichen georgischen hagiographischen Erzählungen (V-X Jahrhundert) werden weibliche Personen als „Dedakazi“,² „Königin“//„Mutter“ bezeichnet.

Das Wort, das heute die weibliche Person in Georgien bezeichnet, ist „Qali,“ sowie „Qalbatoni.“³

Durch die detaillierte Analyse der verschiedenen klassifizierter Quellen und wissenschaftlicher Arbeiten wird im vorliegenden Artikel die ethno-mythische und christliche Etymologie des Begriffs „Qali“ untersucht.

Die Studie legt nahe, dass der Begriff "Qali" laut des vorchristlichen georgischen Religionsbewusstseins nur die weibliche Vertreterin meinte, die den heidnischen Tempel leitete (Unserer Meinung nach ist es der Tempel des Mondkults. Das vorchristliche Georgien verehrte den Mond, der als eine weiße Göttin dargestellt wurde), weswegen in den frühen georgischen hagiografischen Schriften, abgesehen von der von uns identifizierten und untersuchten Passage, weibliche Vertreter mit diesem Termin nicht erwähnt werden.

Keywords: History, Ethnology, Archeology, Cultural Heritage.

¹Bemerkung der Übersetzerin: das Wort „Qali“ wird in der georgischen Sprache als Bezeichnung für „Frau“ angewendet. Im vorliegenden Artikel wird das o.g. Wort nicht als „Frau“ angegeben, sondern das georgische Wort „Qali“ als Termin gebraucht.

²Bemerkung der Übersetzerin: die wortwörtliche Übersetzung von „Dedakazi“ ist „Muttermann“. „Deda“ heißt „Mutter“, „Kazi“ – „Mann“. „Mann“ hat auch die Bedeutung eines „Menschen“, also „Muttermensch“.

³Bemerkung der Übersetzerin: das Wort „Qalbatoni“ wird in der georgischen Sprache auch als Bezeichnung für „Frau“ angewendet. „Batoni“ ist das Wort im Georgischen für „Herr“. Die wortwörtliche Übersetzung ist „Frauheri“. Auch „Batoni“ hat die Bedeutung eines „Menschen“. „Qalbatoni“ wird als höfliche Form und als Anredeform benutzt.

გელა ქისტაური

ისტორიის დოქტორი

ORCID:0000-0002-6643-9740

gela.kistauri@yahoo.de

+995 558 13 – 63 - 80

აბსტრაქტი

წინამდებარე ნაშრომში შესწავლილია ადრეული შუა საუკუნეების ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულების – „მოქცევაი ქართლისაის“ წინაქრისტიანული მითო – რელიგიური აზროვნების შემცველი ერთი პასაჟი, კერძოდ კი ის ადგილი, სადაც მდედრობითი სქესის პიროვნება მოხსენიებულია სიტყვა „ქალით.“

ადრეული შუა საუკუნეების (V–X სს.) ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში, მდედრობითი სქესის ადამიანები მოხსენიებულნი არიან „დედაკაცის“, „დედოფლის“//„დედათას“ ფორმით.

დღევანდელ დღეს საქართველოში მდედრობითი სქესის წარმომადგენელი პიროვნების აღმნიშვნელი სიტყვა არის „ქალი“, ასევე „ქალბატონი.“

წარმოდგენილ სტატიაში სხვადასხვა კლასიფიკაციის წყაროებისა და სამეცნიერო ნაშრომების დეტალური ანალიზის შედეგად გამოკვლეულია ტერმინ „ქალის“ ეთნო – მითოსური და ქრისტიანული ეტიმოლოგია. კვლევის შედეგად გამოთქმული გვაქვს მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, წინაქრისტიანული ქართული რელიგიური ცნობიერების მიხედვით, ტერმინ „ქალში“ იგულისხმებოდა მხოლოდ და მხოლოდ ის მდედრობითი სქესის წარმომადგენელი პიროვნება, რომელიც განაგებდა და ხელმძღვანელობდა წარმართულ ტაძარს (ჩვენი აზრით მთვარის კულტის ტაძარს. წინაქრისტიანულ საქართველოში გავრცელებული იყო მთვარის თაყვანისცემა, რომელიც წარმოდგენილი ყავდათ თეთრი ქალღმერთის სახით), რომლის გამოც, ადრეულ ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში, გარდა ჩვენს მიერ გამოვლენილი და შესწავლილი პასაჟისა, მდედრობითი სქესის წარმომადგენლები ამ ტერმინით არ იხსენიებიან.

საკვანძო სიტყვები: ისტორია, ეთნოლოგია, არქეოლოგია, კულტურული მემკვიდრეობა.

In den alten georgischen hagiographischen Erzählungen sind Elemente des vorchristlichen Denksystems weit verbreitet. Trotz der Fülle sind Relikte verschiedener Inhalte, die aus dem Schoß der vorchristlichen Kultur stammen und in georgische hagiografische Erzählungen eingebettet sind, nicht sehr informativ. Betrachtet man jedoch die relevanten Passagen aus ethnomythologischer Sicht, so stellt sich heraus, dass sie eine Vielzahl von Elementen des vorchristlichen Bewusstseins enthalten, die absichtlich oder unbewusst, als Relikte in den Erzählungen des Genres auftauchen (Kistauri, 2014: 139).

Laut Rewas Siradse ist das Material mit diesem Reliktinhalt ein Schlüssel zur Rekonstruktion des georgischen paradigmatischen Lebensbilder (Siradse, 1987: 81-82).

In der Erzählung, die das heilige „Leben von Nino“ darstellt, sind Elemente des georgischen vorchristlichen religiösen Bewusstseins besonders häufig.

Nach R. Siradse können in den Erzählungspassagen von Heiligen Ninos Leben die Anfänge der Religionen gelesen werden. Aus diesem Grund wird in „Leben von Nino“ nicht nur nach den Neuheiten gesucht, sondern es können auch viele antike Informationen aufgesammelt werden (Siradse, 1987: 86).

In der oben erwähnten Erzählung wird die mythische Darstellung oft durch christliche Modellierung abgebildet. Diese Erzählung ermöglicht es uns, die mythische Funktion und den Inhalt von georgischen paradigmatischen Lebensbildern wieder herzustellen (Siradse, 1987: 81).

Während der mythisch-religiösen Lebensgeschichtenforschung der Erzählung über Heilige Nino erregte eine Passage unsere Aufmerksamkeit: „Dann kam meine Schwester Schroschana, die Hofdame, sah mich und brachte zu mir eine auf griechisch sprechende Frau und fragte mich nach meinem ganzen Leben“ (Bekehrung Kartlis, 1963: 122).⁴

In der obigen Passage erwähnte „Hofdame Schroschana“ ist Diejenige, die sich als Erste von Mzcheta-Gemeinschaft für die Heilige Nino interessiert, um sie zu identifizieren. Auf dem ersten Blick scheint die Geschichte dieser sehr kleinen Information klar und verständlich zu sein. Aber unserer Meinung nach erscheint das vorchristliche georgische religiöse Denken durch die Erscheinung von „Hofdame Schroschana“, an deren Tür schon die neue christlich-religiöse Lehre steht.

Wie in den Handschriften von Schatberdi und Tschelisch, so auch in von Leonti Mrowelis Chronik über das Heilige Ninos Leben wird der Begriff „Qali“ für die weibliche Person nicht benutzt, außer in der oben erwähnten Passage.

In den Handschriften über das Heilige Ninos Leben von Schatberdi und Tschelisch werden die weiblichen Personen meistens als „Weib“ (selten als „Königin“, „Mütter“//„Glucke“) genannt.

Prof. Lewan Tschilaschwili ist der Meinung, dass im Georgischen verbreitetes Wort „Qali“, das als Terminus sich „für die weibliche Person – „Weib“ – etabliert hat, kommt vom Namen der indischen Göttin (Tschilaschwili, 2000: 36). Tschilaschwili tendiert zum indischen Ursprung des Wortes "Qali" wegen der Ehegöttin vom Gott „Shiva“, die „Kali“ hieß und für sie die Menschenopfer dargebracht wurden. „Shiva“ ist ein in hinduistischer Trinität existierende Gott (Brahma, Vishni, Shiva) (Tschilaschwili, 2000: 30).

Lewan Tschilaschwilis Forschungen zufolge scheint die indische Muttergöttin, die "Frauenkult", auch nach Georgien gekommen zu sein und sich insbesondere in Kachetien. Westlich der ehemaligen Stadt Nekressi, auf dem hohen felsigen Bergrücken, der zwischen dem Dorf Schilda und der ehemaligen Stadt Nekressi gibt, stand „Qaliakvani“-Kapelle, die der indischen "Frauen"-Gottheit (Kali) im Wesentlichen entspricht (Tschilaschwili, 2000: 32).

Ein wichtiger Ritualteil, der der indischen Göttin gewidmet wurde, war die Opferung eines Ferkels oder eines Wildschweines. Dieses Ritual wurde in der Nacht zum Weihnachten durchgeführt. Die Schweinopferung begann immer unten am Felshang beim „Qaliakvani“-Kapelle und wurde auf dem Territorium von der ehemaligen Stadt Nekresi bis zum christlichen Klosterkomplex weitergeführt (Tschilaschwili, 2000: 32–36).

⁴Übersetzung des Zitates: „Dann kam meine Schwester Schroschana, die Hofdame, sah mich und brachte zu mir eine auf griechisch sprechende Frau und fragte mich nach meinem ganzen Leben.“

Nach Lewan Tschilaschwili soll die Einführung als Kult der Göttin „Qali“ mit der Völkerwanderung von Arianer zusammenhängen und ist wahrscheinlich früher in Georgien etabliert, als Mithraismus und Mazdaismus. Die ähnliche Überlieferung dieses Faktes sollte in der georgischen schriftlichen Quellenchronik „Bekehrung Kartlis“ zu lesen sein, darüber wird in den fernen Kartli-Nachrichten berichtet (Tschilaschwili, 2000: 37).

Wie schon erwähnt wurde, unterstreicht Lewan Tschilaschwili den Fakt, dass im georgischen Wortschatz etabliertes Wort „Qali“ vom Namen der indischen Göttin kommt, weil es in den alten georgischen christlichen literarischen Quellen („Das Martyrium“ des heiligen Schuschaniks, „Das Martyrium“ Ewstate Mzchetelis usw.) das Wort „Qali“ nicht erwähnt wird. Das ist damit zu erklären, dass dieses Wort die Bedeutung der heidnischen Göttin hatte und „Qali“, als Bezeichnung einer weiblichen Person erst viel später etabliert sein soll (Tschilaschwili, 2000: 36).

Wir wissen nicht, warum Herr Lewan Tschilaschwili in der Passage der ältesten hagiographischen Lebenserzählung von Heiligen Nino nicht auf den Termin „Qali“ geachtet hat, aber der Fakt ist, dass der Termin „Qali“ in der oben angegebenen Erzählung nur einmal, aber doch erwähnt wird. Außer dieser Erzählung wird der Begriff „Qali“ in den mittelalterlichen georgischen hagiographischen Werken nicht erwähnt.

Mit „Hofdame Schroschana“ haben wir, unserer Meinung nach, mit einer Dienerin des vorchristlichen Klosters, einer Klosterfrau der damaligen Kartli zu tun. Von Mzcheta-Bewohnern hat sie sich als Erste für die Persönlichkeit der Heiligen Nino interessiert. Sie hat sogar gewusst, dass sie einen Griechisch-Sprechenden brauchte, um mit der Heiligen Nino zu sprechen. Dafür hat sie auch gesorgt und ist bei der heiligen Nino mit dem Griechisch-Sprechenden erschienen. Im Gespräch mit Schroschana nennt sich selbst die Heilige Nino eine Sklavin: „Denn sie sprach über sich als Gefangene“ (Mroweli, 1955: 93).⁵

Wenn wir die Hofdame Schroschana als Dienerin des heidnischen Klosters erklären (der Sonne, des Mondes, von Sadeni oder Armasi), dann sieht es so aus, dass sich hier die Vertreter der alten georgischen traditionellen Religion und der neuen christlichen Religion einander getroffen haben. Wenn unsere Stellungnahme der Wahrheit entspricht, scheint die Hofdame Schroschana auch eine Sklavin zu sein. In diesem Fall ist sie aber von der vorchristlichen georgischen Religion gefangen. Aus diesem Grund lässt sich sagen, dass die Heilige Nino höchstwahrscheinlich über die Gefangenschaft von Schroschana wusste und deswegen sagt ihr, dass sie (Nino) auch eine Gefangene ist, aber die Gefangene des Christus. Also sie spricht mit Schroschana sehr lakonisch, mit der Terminologie, die für die Letztere absolut bekannt und verständlich ist.

Das vorchristliche Georgien scheint eine sehr weit verbreitete und fest verankerte Tradition menschlicher Gottheit und Gefangenschaft//Gehorsamkeit//Sklaverei des religiösen Tempels gehabt zu haben. Dies war so stark im Bewusstsein des Volkes verankert, dass diese Denkweise über das Ikonengehorsams in den Festen von religiösen Kloster mit synkretistischem Inhalt heute noch zu beobachten ist.

Prof. Nino Abakelia hat bei den ethnografischen Feldexpeditionen, die von 1976 bis 1977 in Kachetien (eine Region in Ostgeorgien) durchgeführt wurden, reale volkstümliche Materialien gefunden, die das religiöse Leben dokumentieren. In ihrer Arbeit schreibt sie Fakten über den eigenen

⁵Übersetzung des Zitates: „Denn sie sprach über sich als Gefangene“.

Wunsch der Frauen, eine „Ikonensklavin“ freiwillig sein zu wollen, was für ein typisch vorchristliches georgisches religiöses Denksystem charakteristisch sei (Abakelia, 1982: 126). Strabon berichtet auch, dass die weiblichen heidnischen Predigerinnen im Kloster tatsächlich existierten, wonach an der iberisch-albanischen Grenze (Das Königreich in Ostgeorgien wurde in der antiken Zeit Iberien genannt) ein Mondkloster gegeben haben soll und die im Kloster predigten Frauen den Menschen die Zukunft vorausgesagt haben. Hier gab es auch Opferaltar der „Göttin“, wo das Ritual der Menschenopferung durchgeführt wurde (Kauchtschischwili, 1957: 134).

Nach all diesen Informationen und Stellungnahmen wurden bei folgenden Kloster gemeinsame religiöse Denkweise festgestellt: Kloster von „Qaliakvani“, die von L. Tschilaschwili in Kachetien gefunden wurde. Nach seiner Meinung ist in diesem Kloster die Kapelle der indischen Göttin „Kali“ eine Bestätigung dafür, die durch die arianischen Völker dahingebacht wurde; Das Mondkloster an der iberisch-albanischen Grenze, das genauso ein heidnisches „Göttin“-Kloster darstellte und in Kachetien existierendes Institut für Ikonensklaverei, das durch die Mondanbetung ans Licht kommt. Die Erscheinung von „Hofdame Schroschana“ in der Lebenserzählung der Heiligen Nino, genau gesagt ihre Erscheinung als Termin „Qali“, lässt uns sagen, dass im Königreich von Iberien „Frauengottheit“, „Frauengöttin“, „Frau“-Kult und die weibliche Kulddienerin existierte, nach der jetzigem Verständnis jedoch eine „Qali“. Aus diesem Grund wurde über die Lebenserzählung der Heiligen Nino im Text der Begriff „Qali“ versehentlich durchgesickert und damit wird das vorchristliche georgische religiöse Denksystem reflektiert.

Genau zu sagen, dass im damaligen Mzcheta oder in seinen Vororten tatsächlich ein „Frauen“- oder ein „Mondkloster“ gegeben hat, die, wie schon erwähnt wurde, inhaltlich und in seiner Funktion nahezu identisch waren, können wir nicht. Wir können aber sagen, dass die polytheistische Gottheit von Armasi (Die Gottheit von Armasi war ein Hauptgott vom iberischen Königreich, die sich in einem Teil von Mzcheta, in Armasi befand) anscheinend die „Frau“-//„Mond“-Eigenschaften der religiösen Kult zusammengeführt hatte und aus diesem Grund können wir „Hofdame Schroschana“ als Klosterdienerin der Gottheit von Armasi sehen. Es lässt sich sagen, dass nach der vorchristlichen georgischen religiösen Denkweise das Wort „Qali“ ein vorchristlicher religiöser Termin ist, nach dem die Dienerinnen des Mondkultes genannt wurden, die einem hohen sozialen Kreis angehört haben.

Nach der vorchristlichen georgischen religiösen Denkweise wurden die Dienerinnen des Mondkultes mit dem Wort „Qali“ genannt. Um all das Ganze zu berücksichtigen, wurde im vollen Bewusstsein von vorchristlicher georgischer Schriftstellerei für die Bezeichnung der weiblichen Menschen neue Begriffe „Dedakazi“, „Dedani“⁶, „Diazi“⁷ etabliert. Anscheinend wurde aber im Gedächtnis von Menschen das im vorchristlichen Bewusstsein eingepprägtes Wort „Qali“ nicht gelöscht und wie wir schon erwähnt haben, in den nachfolgenden Jahrhunderten und heutzutage in Georgien, werden die weiblichen Personen mit dem Wort „Qali“ oder „Qalbatoni“ genannt.

Um das paradigmatische Lebensbild von „Hofdame Schroschana“ zu rekonstruieren, ist sehr wichtig, dass ihr Name „Schroschana“ mythisch-religiös erforscht wird.

⁶Bemerkung der Übersetzerin: „Mütter“.

⁷Bemerkung der Übersetzerin: „Weib“.

Im georgischen Folklore verkörpert „Schroschani“⁸ das Gesicht der pflanzlichen Fruchtbarkeit, das im uralten georgischen Sittengedicht „Qali Schroschana“⁹ erhalten blieb und wurde der frühlingseintrittsberichtenden Gottheit gewidmet, die den Charakter einer besonderen heiligen Weiblichkeit (Fruchtbarkeit) trug (Qutateladse, 2012: 153-156). Schroschani, die eine breitblättrige, weiße, duftende, glockenförmige schöne Waldblume ist (Berglilie), kann nach Nino Abakelias Forschung als Zeichen und Name von Waldtierherrin berücksichtigt werden (Abakelia, 2006: 202).

Im Tanz- und Sittenlied:
 „irgend Frau, irgend Frau hieß Lilie,
 auf allen fünf Fingern, auf allen fünf Fingern
 trug sie die Ringe“.¹⁰

Der hier erwähnte Name „Schroschana“ soll der Name einer Gottheit sein, die Wildtierherrin war und das ist ein seltener Fall, in dem der Name der weiblichen Gottheit genannt wird (Abakelia, 2006: 201-205).

Den Berichten und Meinungen zufolge, ist das Gesicht der Fruchtbarkeits- und Wildtiergöttin eine von wichtigsten und besonderen in der georgischen Mythologie, deren Etymologie des Namens sich vom Pflanzenname ableitet.

Unmittelbar nach der Durchsetzung des Christentums scheint das vorchristliche georgische Religionsbewusstsein in Georgien allmählich zum Christentum übergegangen und rekonstruiert worden zu sein. Hier reicht das Beispiel zur Bestätigung aus, dass die adelige Frau im Namen der Göttin– „Schroschana“ in der Lebenserzählung der Heiligen Nino genannt wird.

Auf dieser Grundlage lässt sich sagen, dass in der Lebenserzählung der Heiligen Nino die Termine „Qali“ und „Schroschana“ die Motive des vorchristlichen mythisch-religiösen Bewusstseins spiegeln, die danach das Christentum in seinem eigenartigen Inhalt und Modellierung darstellen, wie es der Fall bei der Errichtung der heiligen Säule war, die aus einem heidnischen sakralischen Tannenbaum angefertigt wurde:

„Und da sah ich diejenige Säule, die als Heilige
 Feuer herunterlief und sah ich – die Güte seines [...] und so langsam wandelte sie ihre abgeschnittene Borke ab, weil die Wurzel war ihre eigentliche Güte, von der Wurzel wurde diese lebende Säule abgetrennt“ (Die Bekehrung Kartlis, 1963:

141-142).¹¹

Diese Passage zeigt sehr deutlich die Haltung des Christentums zur vorchristlichen georgischen Religionskultur. Obwohl die heilige Tanne der Heiden abgeschnitten wurde, was wir in der Konfrontation zwischen den beiden Religionen sehen können, ist wichtiger das Ende dieser

⁸Bemerkung der Übersetzerin: Das Wort „Schroschani“ ist im Georgischen ein Blumenname für „Lilie“.

⁹Bemerkung der Übersetzerin: „Frau Lilie“.

¹⁰ Übersetzung des Zitates: „irgend Frau, irgend Frau hieß Lilie, auf allen fünf Fingern, auf allen fünf Fingern trug sie die Ringe“.

¹¹ Übersetzung des Zitats: „Und da sah ich diejenige Säule, die als Heilige Feuer herunterlief und sah ich – die Güte seines [...] und so langsam wandelte sie ihre abgeschnittene Borke ab, weil die Wurzel war ihre eigentliche Güte, von der Wurzel wurde diese lebende Säule abgetrennt.“

Geschichte hier, nach dem die ewige Säule, die bereits durch die Taufe des Herrn christianisiert und erstrahlt wurde, wieder auf ihrer abgeschnittenen Wurzel steht und für diese Säule bereits abgeschnittene Wurzel zum Gerüst wird. In diesem Fall stellt für uns der Weihnachtsbaum das Symbol der vorchristlichen Religion und gleichzeitig die Wurzel des Christentums dar.

Verwendete Literatur

- abak'elia, n. (1982). „khat'is monobis“ inst'it'ut'i k'akhetshi, *sakartvelos ist'oriis sak'itkhebi*. tbilisi: „gamomtsemloba metsniereba“. (აბაკელია, ნ. (1982). „ხატის მონობის“ ინსტიტუტი კახეთში, საქართველოს ისტორიის საკითხები. თბილისი: „გამომცემლობა მეცნიერება“).
- abak'elia, n. (2006). simbolo – analogiebi da imp'litsit'uri “teologia“ ert sats'eso saperkhulo simgherashi, *k'avk'asiur – akhloaghmosavluri k'rebuli*, № XII. tbilisi. (აბაკელია, ნ. (2006). სიმბოლო – ანალოგიები და იმპლიციტური “თეოლოგია“ ერთ საწესო საფერხულო სიმღერაში, კავკასიურ – ახლოაღმოსავლური კრებული, № XII. თბილისი).
- leont'i mroveli. (1955). ninos mier kartlis moktseva, *kartlis tskhovreba*, t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eris mikhedvit simon qaukhchishvilis mier, t'. I. tbilisi: gamomtsemloba „sakhelgami“. (ლეონტი მროველი. (1955). ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“).
- moktsevai kartlisai. (1963). *dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzeglebi*, ts'igni I, (V–X ss.), ilia abuladzis khelmdzghvanelobita da redaktsiit. tbilisi: „sakartvelos sss metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba“. (მოქცევაი ქართლისაი. (1963). ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, (V–X სს.), ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი: „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“).
- siradze, r. (1987). *kartuli agiografia*. tbilisi: gamomtsemloba „nak'aduli“. (სირაძე, რ. (1987). ქართული აგიოგრაფია. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“).

- kist'auri, g. (2014). *ts'armartuli relik't'i V-X sauk'uneebis kartul hagiograpiul mts'erlobasa da khalkhur krist'ianobashi*. tbilisi: gamomtsemloba „universali“. (ქისტაური, გ. (2014). *წარმართული რელიქტი V-X საუკუნეების ქართულ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობასა და ხალხურ ქრისტიანობაში*. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- kutateladze, k. (2012). *naqopierebis kalghvtaebis mtsenareuli sakhe da mastan dak'avshirebuli mtsenareta sakhel's'odebebi kartul enasa da polk'lorshi*, iv. javakhishvilis sakhelobis tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'i, sakartvelos ist'oriis inst'it'ut'i, „shromebi“. tbilisi: „gamomtsemloba sakartvelos metsnierebata erovnuli ak'ademiis st'amba“. (ქუთათელაძე, კ. (2012). *ნაყოფიერების ქალღვთაების მცენარეული სახე და მასთან დაკავშირებული მცენარეთა სახელწოდებები ქართულ ენასა და ფოლკლორში*, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, „შრომები“. თბილისი: „გამომცემლობა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა“).
- qaukhchishvili, t. (1957). *st'rabonis geograpia, tsnobei sakartvelos shesakheb*. tbilisi: „sakartvelos ssm metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba“. (ყაუხჩიშვილი, თ. (1957). *სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ*. თბილისი: „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“).
- ch'ilashvili, l. (2000). *nek'resis ts'armartuli samlotsveloebi*. tbilisi: „sakartvelos metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba“. (ჭილაშვილი, ლ. (2000). *ნეკრესის წარმართული სამლოცველოები*. თბილისი: „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“).

The research was carried out within the framework of the project "Historical-Ethnological Essay of the Syncretic Religion of Mtiuleti" funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation.

Grant Agreement No. YS17_63

Die Forschung wurde im Rahmen der von „Nationalen wissenschaftlichen Shota Rustaveli-Stiftung“ geförderten Projekts "historisch-ethnologische Essay der synkretistischen Religion von Mtiuleti“ durchgeführt.

Finanzierungsvereinbarung № YS17_63

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის „მთიულეთის სინკრეტული რელიგიის ისტორიულ - ეთნოლოგიური ნარკვევი“ - ს ფარგლებში.

საგრანტო ხელშეკრულების № YS17_63

MIGRATION PROCESS INFLUENCE ON THE CONSTRUING OF SACRAL SPACE¹

მიგრაციული პროცესების გავლენა საკრალური სივრცის კონსტრუირებაზე

TEONA KVANTCHIANI

PhD student in Anthropology
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ORCID: 0000-0002-6038-3408
Teona.kvanchiani351@hum.tsu.edu.ge
+995 599332028

Abstract

Processes of migration and the transformations resulted after them represent the most topical issue for modern Georgia and the world. How do migration and new housing environment impact on the construing of sacral space among migrants? This article focuses on eco-migrants that migrated from highland zone of Georgia, Svaneti to the lowlands in last quarter of 20th century. We will represent different examples of construing sacral spaces among eco-migrants depending on the type of settlement in new areas. Purpose of the research is, on the basis of study of migration process ongoing in Svaneti, to reveal and study the psychological-mental relation, which connects the personality with origin place. This relation, besides material culture, especially clearly is shown in spiritual culture of the population.

Migrated population continues to live in the multiethnic society of the lowland in terms sharply different from the highland conditions. It becomes a member of this society and establishes some relations with it. The migrants coming to the lowlands bring about those psychological-mental sentiments, which connect them with their origin place. These sentiments were reflected in urban planning of the new environment, in distribution of housing and sacral space. Events appear quite unusual for Svaneti traditional life. It is known that the Svan towers had a defensive significance in origin place but in some places migrants started to build miniature tower-like constructions on the graves to identify their origin. Migrants try to observe the principle of settlement, which existed in Svaneti traditional life. Housing and sacral spaces in places of their new settlements is organized by taking into consideration the environment terms and psychological-mental thinking of the migrants. This process outlines many interesting and yet-unstudied nuances.

Some scholars consider that shrines and ritual practice of Svaneti life originates from the Christian traditions. In new settlement places the migrants met old, abandoned Christian churches or ruins of shrines. They consider it their obligation to restore the shrines, to take care of them with reverence, though it is interesting that in most cases the migrants do not continue to hold folk holidays and rituals around these shrines. Unfortunately, in some cases of arbitrary restoration of these shrines, resulted in loss or distortion of cultural heritage. Next to the old shrines they start to build new ones. At the same time, the migrants try to build separately those shrines of their villages or their families, which were considered to be the strongest sacral centers in the places of their old settlement. The person, knowing traditional construction technologies, usually builds these shrines exactly by the architectural nuances preserved in the first

¹ This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF) grant number: PHDF-19-1975 project title: “The Influence of Migration Processes on the Construing of Sacral Space (On the example of Eco-Migrants living in Kvemo Kartli)”

dwelling. Despite this, these new shrines still fail to replace old ones being in mentality of the migrants, which is clearly reflected in their emotional sentiments. On the other hand, this is not true for all eco-

migrants living in Kvemo Kartli. In Tsalka district of Kvemo Kartli eco-migrants tend to continue their folk holidays around old churches or restored small shrines. Why do we have two main different ways of construing sacral spaces and performing religious rituals around them?

Keywords: Migration, Transformation, Identity, Culture, Sacral spaces.

თეონა კვანჭიანი

ანთროპოლოგიის სადოქტორო პროგრამის სტუდენტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ORCID: 0000-0002-6038-3408
Teona.kvanchiani351@hum.tsu.edu.ge
+995 599332028

აბსტრაქტი

მიგრაციული პროსეცები და ამ პროცესების შედეგად მომხდარი ცვლილებები თანამედრევე საქართველოს და მსოფლიოს აქტუალური საკითხია. რა გავლენას ახდენს მიგრაციული პროცესები და ახალი საცხოვრებელი გარემო საკრალური სივრცის კონსტრუირებაზე? საკვლევი თემა ეხება XX საუკუნის ბოლო მეოთხედში საქართველოს მთიანი ზოლიდან, სვანეთიდან მოსახლეობის ბარად მიგრირებას.

მიგრირებული მოსახლეობა ცხოვრებას განაგრძობს მთის პირობებისაგან მკვეთრად განსხვავებულ, ბარის მულტიეთნიკურ საზოგადოებაში. ის ხდება ამ საზოგადოების წევრი და გარკვეულ კავშირ-ურთიერთობებს ამყარებს მასთან. ბარად მოსულ მიგრანტებს თან მოჰყვებათ ის ფსიქოლოგიურ მენტალური განწყობები, რაც აკავშირებთ თავიანთ პირველსაცხოვრისთან. ეს განწყობები აისახა ახალი გარემოს ურბანულ დაგეგმარებაში, საცხოვრებელი და საკრალური სივრცის განაწილებაში. ჩნდება სვანეთის ტრადიციული ყოფისათვის ერთობ უჩვეულო მოვლენები. მიგრატა ერთმა ნაწილმა, საკუთარი წარმომავლობის იდენტიფიცირებისათვის საფლავებზე მინიატურული კომპური ნაგებობების აშენება დაიწყო, თუმცა, ცნობილია, რომ სვანეთის ტრადიციულ ყოფაში კომპს ძირითადად თავდაცვითი ფუნქცია გააჩნდა. მიგრანტები ცდილობენ დაიცვან დასახლების ის პრინციპი, რომელიც სვანეთის ტრადიციულ ყოფაში არსებობდა. ახალი დასახლების ადგილებში საცხოვრებელი სივრცის ორგანიზება ხდება გარემო პირობებისა და მიგრანტი მოსახლეობის ფსიქოლოგიურ-მენტალური აზროვნების გათვალისწინებით. ამ პროცესში იკვეთება ბევრი საინტერესო და აქამდე შეუსწავლელი ნიუანსი. მეცნიერთა ერთი ნაწილის გააზრებით, სვანეთის ყოფაში არსებული სალოცავები და მათ გარშემო მიმდინარე სარიტუალო პრაქტიკა ქრისტიანული ტრადიციებიდან უნდა იღებდეს სათავეს. მიგრანტებს ახალი ჩასახლების ადგილებში ხშირად ხვდებათ ძველი, მიტოვებული ქრისტიანული ეკლესიები ან სალოცავთა ნანგრევები. ისინი თავს ვალდებულად თვლიან აღადგინონ სალოცავთა ნანგრევები, მოუფრთხილდნენ და კრძალვით მოეპყრონ მათ, თუმცა საინტერესოა, რომ უმეტეს შემთხვევაში მიგრანტები არ აგრძელებენ ამ სალოცავთა გარშემო თავიანთი ხალხური დღეობებისა და რიტუალების გამართვას. ძველ სალოცავთა გვერდით იწყებენ ახალი

სალოცავების აშენებას. ამასთანავე, მიგრანტები ცდილობენ ცალ-ცალკე ააგონ თავიანთი სოფლისა თუ საგვარეულოს ის სალოცავი, რომელიც ძველი განსახლების ადგილას ყველაზე ძლიერ საკრალურ ცენტრად ითვლებოდა. სალოცავს აშენებს ტრადიციული სამშენებლო ტექნოლოგიების მცოდნე პირი, ზუსტად იმ არქიტექტურული ნიუანსების გათვალისწინებით, როგორც ეს პირველსაცხოვრისში იყო დაცული. მიუხედავად, ამისა ეს ახალი სალოცავები, მაინც ვერ ანაცვლებენ მიგრანტთა მენტალურ გააზრებაში მყოფ ძველ სალოცავებს, რაც მათ ემოციურ განწყობებშიც ნათლად აისახება. კვლევის მიზანია, სვანეთში მიმდინარე მიგრაციული პროცესების შესწავლის საფუძველზე გამოავლინოს და შეისწავლოს ის ფსიქოლოგიურ-მენტალური კავშირი, რომელიც პიროვნებას აკავშირებს თავის პირველსაცხოვრისთან. ეს კავშირი გარდა მატერიალური კულტურისა, განსაკუთრებით ნათლად წარმოჩნდება მოსახლეობის სულიერ კულტურაზე.

საკვანძო სიტყვები: მიგრაცია, ტრანსფორმაცია, იდენტობა, კულტურა, საკრალური ცენტრი.

Introduction

Many scientific disciplines are interested in study of migration processes, among them different directions of the humanitarian and social field study these processes with special intensity: history, ethnology, anthropology, geography, etc. Cooperation with related disciplines within our concrete research topic implies intensive application of the issues studied in different aspects by various fields. Migration is one of the most important and urgent issues in modern Georgia and the world. How does the local problem we have raised respond to the world global problem existing from this viewpoint? Each personality, as a member of society and definite collective, apprehends his own self as a part of concrete environment. He is connected with this environment with his psychological-mental ideas that is conditioned by different factors. After collective migration concept “we” as a strong sense of community and “they” appears in migrants’ subconsciousness. Other markers of ethnic self-consciousness also appear. In their turn, similar markers appear within one ethnos, also in local ethnic groups living in various geographic areas. Respectively, in any space of the world, during internal and external processes caused by different reasons, the migrants are followed by their psychological-mental connection with their origin place and collective thinking. “*sense of community is a feeling that members have of belonging, a feeling that members matter to one another and to their group, and shared faith that members’ needs will be met through their commitment to be together*” (McMillan & Chavis 1986: 6) Ethno-demographic, social and cultural environment eco-migrants met in new settlement places were dramatically different from their ethnographic areas. Historically and today also, along with the Georgians the representatives of the non-Georgian ethnic groups lived and live in Kvemo Kartli.

In last quarter of 20th century mass migration processes start from the highland part of Georgia – Svaneti, the main factors of which are considered to be ecological catastrophes. Besides ecological factors, the reason of large-scale migration of the population was lack of land. This is also proved by the research conducted by us in the period of field works among eco-migrants between 2017 and 2020. Population migrated also from those villages of Svaneti that did not experience the natural disasters. As it is known, people migrate for different reasons as they want to have more comfortable life. Hence, migrants plan their livelihood considering their available capital and resources – livelihood is the management of sustaining life. (Mallick & Sultana & Bennett 2020, Chambers & Conway 1992, Serrat, 2017). One part of scientific literature claims that people do not migrate for ecological factors, but also to have better livelihood options and conditions (Piguet 2018). According to our eco-migrant narrators, along with ecological problems they faced in mountainous villages, livelihood sustainability was the most important problem. However, migrants are mostly mentioned with the status of eco-migrants. The state was interested in settling the

migrants in that part of the lowland of Georgia, where the Georgian population was in ethnic minority. One of such main centers was Kvemo (Lower) Kartli, where numerous compact settlements appeared. Refugee Svans from Abkhazia and Kodori Gorge also settled in places designated for eco-migrant Svans.

Examples of construing sacral space among eco-migrants outline their connection with origin place and culture. This connection is seen in a new living area in various forms. This universal phenomenon in our concrete case is studied on the example of the population migrated from Svaneti to the lowlands. While studying the psychological-mental relation, first of all, attention is concentrated on folk beliefs, in which this moment is most clearly shown. In their turn, opinions in the scientific literature on the Svan folk beliefs are not uniform and are disputable. The events developed in the process of migration should answer many questions.

Methodology

The research is based on the ethnographic materials gathered among eco-migrants living in different villages and cities of Kvemo kartli Region of Georgia. First stage of the research was so-called “office work” which means to familiarize and process scientific source, literature and yet-unstudied archive funds by Vera Bardavelidze and Arsen Oniani preserved at Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology. Directly in the field work was used non-formalized, open and according to the researchers’ involvement – participant observation. In the period of field work was compiled a field-ethnographic diary, in which was fixed materials, fixation of which by audio-visual technique is impossible. Along with the method of observation, for determination of importance of gathering the primary ethnographic material, we used the method of questioning. From two forms of questioning – interview and questionnaire, our priority was the method of interview, because the method of questionnaire is of comparatively formalized character and leaves less space for free questions. It was also a priority to us to know the local language of the target focus-group – the Svan language. For analysis of socio-historical data and explanation of separate phenomena, was used also the method of close description, critical analyze and visual anthropology, which enabled us to show the written material obtained in the field visually – by photos and video material.

Discussion and results

In result of our research in the background of study of the migration processes in Svaneti we tried to outline the elements of Svaneti history and culture unstudied and unrevealed up to the present day. Numerous scientific works were published by the scholars interested in different fields of humanitarian and social sciences. These works were dedicated to eco-migrants and those migrated from Svaneti. Among them should be mentioned modern ethnological researches conducted among the migrated population by Khatuna Ioseliani, Giorgi Gotsiridze, and others. (Ioseliani, 2008; Gotsiridze, 2011) But the issue has not been studied yet concerning sacral space construing examples and the role of psychological-mental relation of the migrants with their origin place. Study of this relation can explain many facts not only about the processes ongoing in the environment new for the migrants, but for clarifying the essence of different phenomena in the first dwelling of the migrants. Psychological-mental relation of the personality seems especially well in the analysis of folk aspects of the sacral center. Any sacral center and beliefs connected with it, being in the first dwelling, had concrete features causing its existence. On the example of Svaneti traditional life in the process of researching and clarifying the essence of these features special contribution was done by outstanding Georgian ethnologist Vera Bardavelidze. In her published works and archive materials the talk is on many sacral centers and beliefs connected with them (Bardavelidze, 1953) Many considerations are expressed about their origination from archaic, Christian or local life conditions. Numerous terms are mentioned, one part of which is explained at the level of assumptions. In frequent cases their concrete origin is not clear.

Housing environment, the eco-migrants met, differs from that traditional ethnographic environment of the highland, in which Svan eco-migrants lived. Some elements of traditional life and culture in different ethnographic parts of Georgia were established for centuries in compliance with geographic environment. Life in highlands and lowlands was different. In the process of migration of highland population to the lowlands and their adaptation, numerous cultural elements changed, and a great part of them even fully disappeared, because in new geographic environment there no longer was any need for their existence. This process is clearly seen on the example of folk rituals associated with weather dedicated holidays. Most of these rituals are disappeared among migrants living in lowlands. First generation migrants remember the dates and forms of these kind of rituals while their descendants have no information about their existence. Besides this, in the background of transformation in geographic environment and migration, can be changed understanding of different elements of traditional culture of Svaneti. For example, it is considered that social differentiation in Georgia was the event characteristic for the highlands and was proved only in low part of Zemo (Higher) Svaneti, i.e. the part owned by the Dadeshkeliani family. In the scientific literature no talk is about differentiation of religious-social character existing among the families of Svaneti, existence of which is proved by the institute of the so-called ‘mulson’ being in Kvemo (Lower) Svaneti.

Descriptive material on this institute is delivered by ethnographer Arsen Oniani. The material is preserved in the archives of Iv. Javakhishvili Institute of History and Ethnology and is not properly studied yet. The present material clarifies that all the strong shrines of Kvemo Svaneti have their “mulsons” – experts in folk customs, habits and rituals. Only representatives of concrete families can be mulsons. People believe that God takes for sacrifice only the gifts brought to the shrine by mulson, a member of a concrete family. At the same time He also determined what part of the gift should remain for the shrine, in private ownership of a mulson. As we see, the state of being a mulson is based on the family principle and is inherited by son from father. It is some strong religious-social institute which gives serious economic and social privileges for the concrete family. This institute is somehow directly connected with concrete terms of highland Svaneti is clearly proved also by the fact that among Svans migrated to the lowlands this institute has not disappeared, but lost the term “mulson” itself and its privileged status. It is interesting fact that among the migrants still exists the need for such a personality, who knows well the folk customs-habits and rituals. This person should lead the folk holidays, but he has no religious, social or economic privileges any longer. As it seems, just because of this a new term “starosta” (the term might come from the Russian word “староста” (meaning the “elder”, head person) is established in the new environment instead of the old term.

Religious practice and construing sacral spaces among migrants took an important role in forming new life and adaptation with new areas “Migrants are more, rather than less, religious after migration” (Hinnells, 1997:683) Svaneti population that migrated from the highland to the lowland does not break psychological-mental connection with origin place and tried to match the new housing environment to the housing principles existing in the first dwelling. Naturally, sharply different terms of highlands and lowlands restrict them and in this process numerous interesting nuances are outlined that generate the need for new understanding of many issues. As it is above-mentioned in frequent cases the migrants in the places of their new settlement meet old Christian shrines existing there before or their ruins. Such example is Tchivtchavi village of Tetrtskaro district. Some areas of this territory were separated for eco-migrants with standard living houses by the government of Georgia. There were settled eco-migrants from one territorial unit of Kvemo Svaneti. In this area the migrants met old abandoned churches or ruins of shrines. They restored old shrines, take care of them with great reverence. It’s however, interesting why they did not continue the tradition of holding the folk holidays around these shrines? Instead of this, just there, in several meter distance, they start building of new shrines considered to be an analogous copy of the old one that had the function of the strongest sacral center. Architectural planning of a shrine is fulfilled in the form analogous to the old shrine, though the new shrines cannot replace old sacral centers remaining in the migrants’ thinking and this is clearly seen by observations over the migrants’ emotions. For example, if the migrated Svans are sorry or glad of anything, immediately in their mind appears the strongest shrine in Svaneti, in

their community or their family along with curses or blessings in the name of these shrines. Collective settlement principles of eco-migrants from the same villages might be considered as a main reason of need to organize sacral space in accordance with old ones. In contrast with some eco-migrants whose settlement areas became mixed settled. In the areas where such kind of settlement type revealed, population did not follow the same patterns of organizing sacral centers in accordance of old ones existed in their origin places. In Tsalka district of Kvemo kartli region population migrated from different territorial units of Upper (Zemo) Svaneti. Besides that, eco-migrants living there had not organized collective housing areas separated like Tchivtchavi eco-migrants had done by the government of Georgia. They met there abandoned living houses left by Turkish spoken orthodox Christian Greeks. The issue is that, these houses still officially belong to them. This should be considered as a main factor for eco-migrants settled in Tsalka district not to belong themselves to this area. They consider it as “enough” to restore ruined shrines or continue their folk rituals around old Christian Greek build churches. In case of Dmanisi district of kvemo kartli where is also fixed mixed settlement examples, eco-migrants settled in new areas specially organized for them with standard eco-migrant houses by the government of Georgia though they did not meet old shrines. Hence, immediately after the migration they gathered together to discuss which church to build. It was decided as a result of voting to build St. George church.

Conclusion:

Migration, settlement principles and migrants psychological-mental connection with their origin place have great impact on the construing of sacral and urban spaces. Collective settlement principle of migrant population leads to strengthen the need of connection among two reality – old and new spaces which is especially clearly seen by the way how they organize sacral centers around them.

Some elements of our traditional life are caused by the need of concrete geographical environment, as it revealed in our concrete case of “Mulsoni” institution, the process of migration has showed that even though migrants need the person who knows well the folk custom-habits and rituals in order to lead folk rituals, in new environment is has completely transformed and lost its main features.

References

- bardavidze, v.(1953). *kartuli (Svanuri) saweso grapikuli xelovnebis nimushebi*. tbilisi, sakartvelos CCR metsnierebata akademiis gamomcemloba (ბარდაველიძე ვ. (1953). ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- bardavidze, v. *archive materials: Svanur xalxur dgeobata kalendari*. Preserved at Ivane Javakhishvili History and Ethnology Institute. (ბარდაველიძე, ვ. საარქივო მასალა სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. დაცულია ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში).
- Chambers, R. & Conway, G.R (1992) *Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century*. IDS discussion papers. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/775>

- gotsiridze, g. (2011) *svanta dasakhlebebi kvemo kartlshi*, kakartvelos istoriis instituti shromebi IV. tbilisi. გვ: 351-361. (გოცირიძე გ. (2011) *სვანთა დასახლებები ქვემო ქართლში*, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, შრომები IV. თბილისი. გვ: 351-361).
- Hinnells, J. (1997) *The study of diaspora religion, a new handbook for living religions* (pp 682-690) Oxford: Blackwell
- ioseliani, kh. (2008) etnostashorisi urtiertobebis kulturul-istoriuli problemebi (gardabnis raionis etnograpiuli monatsemebit) etnologiuri krebuli I. Tbilisi. PP: 54-71. (ოსელიანი, ხ. (2017) *ეთნოსთაშორისი ურთიერთობების კულტურულ-ისტორიული პრობლემები (გარდაბნის რაიონის ეთნოგრაფიული მონაცემებით)* ეთნოლოგიური კრებული. თბილისი. გვ 54-71).
- Mallick, B. & Sulltana, Z. & Bennett, CM. (2020) *How do sustainable livelihood influence environmental (-non) migration aspirations?* Journal of Applied Geography. Journal Homepage: www.elsevier.com/locate/apgeog
- McMillan, D., w Chawis d.M 1986 *sense of community: a definition and theory*. J community psychol. 14 (1) 6-23. Beijing. China statistics press.
- Oniani, A. Archive Materials “*Svanetis mitologiistvis*” preserved at Ivane Javakhishvili History and ethnology Institute. (ონიანი, ა. საარქივო მასალა „*სვანეთის მითოლოგიისათვის*“. დაცულია ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში).
- Piguet, E. (2018) *Theories of voluntary and forced*. Abingdon & New-York, Routledge.
- Serrat, O. (2017) *The sustainable livelihoods approach, in knowledge solutions* (pp 21-26) Singapore.

INTERNAL MIGRATION AND ADAPTATION ISSUES IN POST-SOVIET ADJARA
შიდამიგრაციები და მენტალური ადაპტაციის პრობლემები პოსტსაბჭოთა აჯარაში

TAMILA LOMTATIDZE

Niko Berdzenishvili Institute of
Batumi Shota Rustaveli State University,
Senior Scientific Fellow
32/35 Ninoshvili St., Batumi
ORCID: 0000-0001-6163-5876
Tamila.Lomtavidze@bsu.edu.ge
593371394

MANUCHAR LORIA

Batumi Shota Rustaveli State University
Oriental Studies Department,
Associate professor
32/35 Ninoshvili St., Batumi
ORCID: 0000-0002-1849-9562
mloria@bsu.edu.ge
577940994

Abstract

Difficulties of the interim post-Soviet period, rapidly changing social-economic and political processes, which followed the Soviet Union collapse, defined increase of migration processes in Georgia. Thus, the paper deals with the mental changes of society in Ajara, caused by internal regional migration (village-town). Due to historical processes, village of Mountainous Ajara was ethnocentric and homogeneous confessional space, thus population, migrated from the villages to towns, ought to adapt in polyethnic and polyconfessional conditions, causing appropriate mental changes. The paper studies such changes, their causing reasons and results as well as the strategies of adaption in new social-cultural conditions of migrated population.

Mentality of village and town is arranged from different principles. Mountainous village of Ajara presented closed, less changeable, homogeneously oriented (ethnically and confessionally) space. Social-political changes of post-Soviet period could not decrease the role of traditional village institutes. People, migrated from such conditions, falled in polyconfessional and polyethnic conditions, where people of different mentality lived, causing adaptation in different directions. The norms of traditional behavior, etiquette and cultural values also changed. They became influenced and modernized in town and integrated the current innovative processes of new social-cultural conditions.

Batumi, in the aspect of the internal migration processes is the place of meeting and cohabitation of different religious confessions. One of the aspects of our research is to study religious interinfluence within the frames of cohabitation of confessions. In this sense, painless mental changes are mainly provided by mixed marriages, families, common civil holidays, united participation in resolving of social problems. Integration process arranges the consensus between

the interests of the confessions, peaceful cohabitation, middle course policy and tolerance taking into account that ethnical identity (and not religion) is the uniting factor for population of Batumi.

Gradually, village population, migrated to the town, develops social strategies, necessary for adaptation in diversified society, which is one of the conditions of creation and development of multicultural society of Batumi.

Keywords: migration, ethnocentral, polyethnic and polyconfessional, adaptation, mentality

თამილა ლომთათიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი ბათუმი,
ნინოშვილის ქ. 32/35
ORCID: 0000-0001-6163-5876
Tamila.Lomtadze@bsu.edu.ge 593371394

მანუჩარ ლორია

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტის
ასოცირებული პროფესორი
ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
ORCID: 0000-0002-1849-9562
mloria@bsu.edu.ge
577940994

აბსტრაქტი

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, გარდამავალი პოსტსაბჭოთა პერიოდის სიძნელებმა, სწრაფად ცვლადმა სოციალურ-ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა პროცესებმა განაპირობა საქართველოში მიგრაციული პროცესების გაძლიერება. სტატიაში ყურადღება შევაჩერეთ მოსახლეობის შიგარეგიონალური მიგრაციებით (სოფელი-ქალაქი) გამოწვეულ საზოგადოების მენტალურ ცვლილებებზე აჭარაში, რადგან, ისტორიული პროცესებიდან გამომდინარე, აჭარის მთის სოფელი ეთნოცენტრულ და ერთგვაროვან კონფესიურ სივრცეს წარმოადგენს და პოსტსოციალურ პერიოდში სოფლებიდან ქალაქში გადაადგილებულ მოსახლეობას პოლიეთნიკურ და პოლიკონფესიურ გარემოში უწევს ადაპტირება, რაც, ბუნებრივია, იწვევს მენტალურ ცვლილებებსაც. სტატიაში სწორედ ეს ცვლილებები, მათი გამომწვევი მიზეზები და შედეგები, მიგრირებული მოსახლეობის ახალ სოციო-კულტურულ გარემოში ადაპტაციის სტრატეგიებია შესწავლილი.

სოფლისა და ქალაქის მენტალობა სხვადასხვა პრინციპებზეა აგებული. აჭარის მთის სოფელი საკმაოდ ჩაკეტილ, ნაკლებად ცვლად, ერთგვაროვანებაზე (ეთნიკურად და კონფესიურად) ორიენტირებულ სივრცეს წარმოადგენდა. სოციალურ-პოლიტიკურმა

ცვლილებებმა ვერც პოსტსაბჭოთა პერიოდში დააკნინა სოფლად ტრადიციული ინსტიტუციების როლი. ასეთი გარემოდან მიგრირებულები ხვდებიან ქალაქის პოლიკონფესიურ და პოლიეთნიკურ გარემოში, სადაც განსხვავებული მენტალობის ადამიანები ცხოვრობენ და მათ რამდენიმე მიმართულებით უხდებთ ადაპტირება. ცვლილებებს განიცდის ტრადიციული ქცევის ნორმები, ეტიკეტი, კულტურული ღირებულებები. ისინი ქალაქში ექცევიან მოდერნიზაციის გავლენის ქვეშ და ინტეგრირდებიან ახალ სოციალურ-კულტურულ გარემოში მიმდინარე ინოვაციურ პროცესებთან.

შიდამიგრაციის პროცესებში ბათუმი გვევლინება, როგორც რელიგიურ კონფესიათა შეხვედრისა და თანაცხოვრების სივრცე. ჩვენი კვლევის ერთ-ერთი ასპექტი სწორედ კონფესიათა თანაცხოვრების პირობებში რელიგიური ურთიერთგავლენების შესწავლაა. ამ მიმართულებით მენტალური ცვლილებების უმტკივნეულოდ განხორციელებაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს შერეული ქორწინებები, ოჯახები, საერთო სამოქალაქო დღესასწაულები, საზოგადოებრივი პრობლემების გადაწყვეტაში ერთობლივი მონაწილეობა. ინტეგრაციის პროცესში ყალიბდება კონფესიათა შორის ინტერესთა შეთანხმება, მშვიდობიანი თანაცხოვრება, კომპრომისების პოლიტიკა, შემწყნარებლობა, რადგან ბათუმის მოსახლეობისათვის გამაერთიანებელი ფაქტორი არა რელიგია, არამედ ეთნიკური იდენტობაა.

დროთა განმავლობაში სოფლიდან ქალაქად მიგრირებული მოსახლეობა თანდათანობით იმუშავებს არაერთგვაროვან სოციუმში ადაპტაციისათვის აუცილებელ სოციალურ სტრატეგიებს, რაც ბათუმში მულტიკულტურალური საზოგადოების შექმნის და განვითარების ერთ-ერთი პირობაა.

საკვანძო სიტყვები: მიგრაციები, ეთნოცენტრული, პოლიეთნიკური და პოლიკონფესიური, ადაპტაცია, მენტალობა.

შესავალი

საბჭოთა კავშირის ნგრევას მოყვა არა მხოლოდ დიდი პოლიტიკური და ეკონომიური, არამედ სოციოკულტურული ცვლილებებიც. პოსტსაბჭოთა პერიოდმა მოიტანა ახალი რეალობა და ტრადიციული საზოგადოება რამდენიმე მიმართულებით დადგა დიდი გამოწვევების წინაშე. პოსტსაბჭოთა პერიოდში იწყება ტრადიციების რღვევა, ურბანიზაციის ტენდენციების გაძლიერება, ყოფის სტანდარტიზაცია, იცვლება სულიერი ფასეულობები, ყალიბდება ახალი მსოფლმხედველობრივი პოზიცია, ჩნდება ახალი ღირებულებითი ორიენტირები. განსაკუთრებით აქტიურად მიმდინარეობს საზოგადოების რელიგიური და ეთნიკური კონსტრუქციების ცვლილებები. ხდება ეთნიკური სტერეოტიპების გადააზრება. ეს გლობალიზაციით გამოწვეული შეუქცევადი პროცესებია და ტრადიციული საზოგადოების მენტალურ ცვლილებებსაც იწვევს. პოსტტოტალიტარულ პერიოდში ამ ცვლილებათა ეპიცენტრში მოექცნენ მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიური პროცესების გამო სოფლებიდან ქალაქში მიგრირებულები ტრადიციულად მოაზროვნე ადამიანები, რომლებსაც პატრიარქალურიდან სრულიად ახალ, ინოვაციურ გარემოში უხდებთ ადაპტირება. ეს პრობლემები განსაკუთრებით გამოიკვეთა აჭარაში, რადგან აქ, ისტორიული პროცესების შედეგად, განსხვავებულად ჩამოყალიბდა ეთნომენტალური ხასიათი და მიგრაციის პროცესების სიძნელეებს რელიგიური ფაქტორიც - ერთგვაროვანიდან პოლიკონფესიურ გარემოში ინტეგრაციის სიძნელეებიც დაემატა. სტატიაში შესწავლილია შიგარევიონალური (სოფელი-ქალაქი)

მიგრაციების პროცესში აჭარაში წარმოქმნილი მენტალური ადაპტაციის პრობლემები და თავისებურებანი.

მეთოდები

კვლევისას ვიმუშავეთ შიდამიგრაციული პროცესებისას გამოკვეთილ მიგრანტთა სამივე ჯგუფთან (ეკოლოგიური პრობლემების გამო ადგილმონაცვლეები; 2. ეკონომიური პირობების გამო გადმოსახლებულები; 3. სიახლეებზე ორიენტირებული). კვლევა წარმოებდა სხვადასხვა მეთოდიკით და ძირითადად ეყრდნობა ინტერვიუებს, ბიოგრაფიულ და დაკვირვების მეთოდებს, მიგრირებულთა ყოველდღიური ყოფის ეთნოლოგიურ მონიტორინგს.

შედეგები

სტატიაში შესწავლილია პოსტსაბჭოთა პერიოდში აჭარაში შიდამიგრაციული (სოფელი - ქალაქი) პროცესების გამოძვევი მიზეზები და შედეგები, აჭარის მთის სოფლის ეთნოცენტრული და ერთგვაროვანი კონფესიური გარემოდან ქალაქის პოლიეთნიკურ და პოლიკონფესიურ გარემოში მიგრირებულთა ინოვაციურ პროცესებთან ადაპტაციის სიმწელები, გაანალიზებულია ახალ სოციო-კულტურულ გარემოში ინტეგრაციის სტრატეგიები და ამ პროცესებით გამოწვეული მენტალური ცვლილებები. გაკეთებულია დასკვნები ბათუმის, როგორც ეთნიკური და კონფესიური იდენტობის გამაერთიანებელი სივრცის მნიშვნელობის შესახებ მილტიკულტურალური საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესში.

მსჯელობა

როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, აჭარაშიც გარდამავალი პოსტსოციალური პერიოდის სიმწელებმა, სწრაფად ცვლადმა სოციალურ-ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა პროცესებმა განაპირობა მიგრაციული პროცესების გააქტიურება და საკმაოდ მასშტაბური სახეც მიიღო. მანამდე, ისტორიული თავისებურებებიდან გამომდინარე, აჭარის მთის სოფელი საკმაოდ ჩაკეტილ, ნაკლებად ცვლად, ერთგვაროვანებაზე ორიენტირებულ სივრცეს წარმოადგენდა და აჭარის სოფლის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილისთვის ქალაქთან ურთიერთობა შეზღუდული იყო.

1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის რუსეთ-ოსმალეთის, ხოლო შემდგომ, 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის თურქეთ-ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკების სამშვიდობო ხელშეკრულებებით, დადგინდა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი. საბჭოთა რუსეთმა თურქეთს დაუთმო საქართველოს ისტორიული ტერიტორია: ართვინის, არტანის და ყარსის ოკრუგები. ბათუმი საქართველოს დარჩა, მაგრამ, საზღვრის გავლების შემდეგ, ორად გაყოფილი აღმოჩნდა არა მხოლოდ აჭარის სოფლები, არამედ ოჯახებიც კი. ნათესავების ნაწილი თურქეთის ფარგლებში დარჩა და ბუნებრივია, ამან გამოიწვია ერთი მხრივ, აჭარის მოსახლეობის გარკვეული პროტესტი და მეორე მხრივ, უნდობლობა მოსახლეობისადმი მთავრობის მხრიდან. ამიტომ, საბჭოთა ხელისუფლებამ საზღვრისპირა სოფლებში მოაწყო სასაზღვრო-გამშვები პუნქტები. მხოლოდ ამ პუნქტებზე გულდასმით შემოწმების გავლის შემდეგ შეეძლო გლეხს აჭარის მთიანი სოფლიდან ბათუმში ჩამოსვლა და შემდეგ უკან დაბრუნება. ამდენად, აჭარის სოფელი ფაქტიურად მოწყვეტილი იყო გარესამყაროს, რამაც განაპირობა კიდევ აქ კარჩაკეტილი ცხოვრების წესის დამკვიდრება. პოსტსოციალურ პერიოდში ეს დაბრკოლებები მოიხსნა. სოფლად შექმნილმა ეკონომიკურმა არასტაბილურობამ, ცხოვრების დონის დაცემამ გამოიწვია მიგრაციული პროცესების გააქტიურება და ახალ სოციო-კულტურულ გარემოში ინტეგრაციის პრობლემების წინაშე დააყენა მიგრირებული მოსახლეობა.

აჭარაში სოფლიდან ქალაქად მოსახლეობის გადაადგილებას, ძირითადად, იწვევს სოფლად არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები: სოფლის მეურნეობის წარმოების არაეფექტურობა, დასაქმების შეუძლებლობა, ცუდი საყოფაცხოვრებო-კულტურული პირობები, ცხოვრების დონის მკვეთრი სხვაობა ქალაქთან შედარებით და ა.შ. ამ პრობლემებს აჭარაში მძიმე ეკოლოგიური ფონი ემატება. აჭარის მაღალმთიან სოფლებში განვითარებულმა სტიქიურმა მოვლენებმა ეკომიგრანტთა საკმაოდ დიდი ტალღა წარმოშვა. ამიტომაც აქ, ძირითადად, ეკო და შრომითი მიგრანტები გვხვდება.

გარდა ობიექტური პირობებისა, ადგილმონაცვლეობა ახასიათებს ინდივიდებს, რომლებიც შინაგანად მზად არიან ცვლილებებისათვის, ახალი იდეების მიღებისათვის, ახალ ადამიანებთან ურთიერთობისათვის. ესაა მათ მიერ საზოგადოებაში სოციალური სტატუსის მოპოვების მცდელობა. ამბიციური ადამიანები, ძირითადად, ახალგაზრდები, ქალაქში ხედავენ მატერიალური კეთილდღეობის მოპოვების შესაძლებლობას, მათ წინაშე ცხოვრების მოწყობისათვის შესაძლებლობათა ფართო სპექტრი იშლება.

სოფლისა და ქალაქის მენტალობა სხვადასხვა პრინციპებზეა აგებული. ქალაქში ცხოვრება უფრო დინამიურია, მობილურია, ნაკლებია დაპირისპირება ცხოვრების ტრადიციულ წესსა და ინოვაციებს შორის. აჭარის სოფელი უფრო ეთნოცენტრულია, მყარი სოციალური სტრუქტურით, ძლიერი კოლექტიური ურთიერთობებით (მგელაძე, 1973:9-12). თუმცა, სოციალურ-პოლიტიკურმა ცვლილებებმა ვერც პოსტსაბჭოთა პერიოდში დააკნინა სოფლად ტრადიციული ინსტიტუციების როლი. აქ კვლავ მოქმედებს ოჯახურ-კლანური წესები. ხშირად, ახლაც, სოფლად სიტუაციას არეგულირებს გვაროვნული ინსტიტუციები. სოფლისათვის დამახასიათებელია კოლექტიური ცნობიერება, კოლექტიური გადაწყვეტილებები, კოლექტიური ქმედება, კოლექტიური პასუხისმგებლობა. მოქმედებს თაობათა განმავლობაში კოლექტიური შეთანხმებით მიღებული დაუწერელი წესები. ქცევის წესები ემორჩილება საერთო სოციალურ კონტექსტს. ქცევაზე ერთგვარ მონიტორინგს ნათესაური კლანი ამყარებს. ტრადიციული ოჯახურ-ნათესაური კავშირები აქ ძლიერია. სოფლის თემს, ნათესაურ კლანს შეუძლია ჩაერიოს ოჯახურ კონფლიქტებშიც, ოჯახებს შორის დავაშიც. მარეგულირებელი ინსტიტუტის როლს პოსტსაბჭოთა პერიოდში, ხშირად, რელიგიური ინსტიტუციაც იკავებს. აჭარის სოფლის შემთხვევაში, ხშირად, სწორედ მუსლიმი სასულიერო პირები გამოდიან მოლაპარაკებებისა და შეთანხმებების მედიატორებად.

აჭარის სოფელი ეთნიკურად და კონფესიურად თითქმის ერთგვაროვანია. ამ ერთგვაროვნებაში ძნელია განსხვავებული პოზიციის დაფიქსირება და შენარჩუნება. წესების დარღვევა იწვევს სოფლის საზოგადოების რისხვას და სირცხვილად ითვლება. ამ თითქმის ერთგვაროვანი სოციოკულტურული, მენტალური, ეთნიკური და კონფესიური გარემოდან მიგრირებულები ხვდებიან ქალაქის პოლიკონფესიურ და პოლიეთნიკურ გარემოში, სადაც განსხვავებული მენტალობის ადამიანები ცხოვრობენ და მათ რამდენიმე მიმართულებით უხდებთ ადაპტირება ახალ გარემოსთან. სოფლად და ქალაქად განსხვავებული ქცევის მოტივები მოქმედებს. სოფლად თუ ინდივიდს უნდა საკუთარ თემს მოაწონოს თავი, ქალაქში მის მთავარ ამოცანად ახალ სოციუმში ადგილის დამკვიდრება იქცევა. ახალჩამოსული უფრო მკვეთრად აღიქვამს თავს „სხვებისგან“ განსხვავებულად და, ამავე დროს, აცნობიერებს თავის მიკუთვნებულობას გარკვეულ ეთნიკურ კულტურასთან. ქალაქის მრავალფეროვანი გარემო აიძულებს მას გამოიჩინოს გარკვეული სოციოკულტურული ადაპტაციის უნარები, ტოლერანტობა, შემგუებლობა „სხვებთან“, რადგან უკვე მათთან თანაცხოვრება უხდება. მართალია, ქალაქში გადმოსახლებულებს თან მოყვებათ აჭარის მთაში კარგად შემონახული ეთნიკური იდენტობის მახასიათებლები, მაგრამ ბევრი ტრადიციული ელემენტი ქალაქურ გარემოში იცვლება. სამაგალითოდ ტრადიციული საქორწინო ციკლის ტრანსფორმაციის პროცესს

განვიხილავთ. თანამედროვე ქალაქურ გარემოში იცვლება მიგრირებულთა ტრადიციული საქორწინო-საოჯახო ურთიერთობები. თანამედროვე ქალაქური ქორწილი, ესაა რთული სოციოკულტურული მოვლენა, რომელიც ორი პრინციპიალურად განსხვავებული კულტურის - ტრადიციულ-ყოფითი და თანამედროვე ინდივიდუალურ-კრეატიული კულტურების შერწყმითაა მიღებული. ქორწილის სამნაწილიანი სტრუქტურა (წინასაქორწინო, საქორწინო და ქორწილისშემდგომი) (ბექაია, 1974; 1988), შენარჩუნებულია, მაგრამ ძალზე ტრანსფორმირებული. შინაარსი ძალიან შეიცვალა. თითქმის მთლიანად დაკარგა საწესო და სადღესასწაულო სემანტიკა. განსაკუთრებით წინასაქორწინო ეტაპმა - ნიშნობამ. იგი ერთგვარად ფაკულტატურ ელემენტად იქცა. საქორწინო ციკლის ბევრი ელემენტი რედუცირებულია ან მთლიანად ამოვარდნილია. მოხსნილია აკრძალვები და ბრძნილობები, შეზღუდვები დასაქორწინებელთა შეხვედრებზე, ოჯახის წევრებისათვის საპატარძლოს მიერ საჩუქრების მომზადების ტრადიცია გაუქმებულია. პატარძლისათვის განსაკუთრებული ძღვენის - "სადილის" მიტანის ეტაპი, როგორც დამოუკიდებელი ელემენტი ამოვარდნილია ამ ციკლიდან და მთლიანად საქორწინო ცერემონიალშია გადატანილი. ტრანსფორმირებული და ძალზე მოდერნიზებული საქორწინო სუფრა და სხვ. ეს არის ჩვეულებრივი, ქალაქური სადღესასწაულო სუფრა და რელიგიური და ეთნიკური კუთვნილება მეორე პლანზეა გადატანილი (ლომთათიძე, 2009:186).

თუმცა, გვაქვს საწინააღმდეგო სიტუაცია, როცა ქალაქში ცხოვრების პირობებშიც კი სოფლის სოციუმი ინარჩუნებს კონტროლს თავისი თემის წევრებზე. ასეთი ჯგუფები არ წყვეტენ მენტალურ კავშირს თავიანთ ძველი საცხოვრებელი არეალისთვის დამახასიათებელ ტრადიციებთან, მითუმეტეს, თუ სოფლად რჩებიან მათი ოჯახის უფროსი წევრები. უფროხილდებიან მათთან ურთიერთობებს, მათ შეხედულებებს, აზრს, ტრადიციებს, ცდილობენ ქალაქშიც კი არ გააკეთონ ისეთი რამ, რაც შეარყევს მათ ან მათი ოჯახის წევრების რეპუტაციას. ასეთმა ადამიანებმა ქორწილი ქალაქშიც რომ გადაიხადონ, ცდილობენ ისე მოაწყონ ლხინი, როგორც ტრადიცია ითხოვს. არ დაარღვევენ, მაგალითად, სუფრაზე სასმელის აკრძალვის წესს, რაც აჭარის სოფლებში ყველგან მოქმედებს, რადგან მუსლიმური დოგმებითაა აკრძალული.

შიდამიგრაციის პროცესებში ბათუმი, უპირველეს ყოვლისა, გვევლინება, როგორც რელიგიურ კონფესიათა შეხვედრისა და თანაცხოვრების სივრცე. ჩვენი კვლევის ერთ-ერთი ასპექტი სწორედ კონფესიათა, უმთავრესად ქრისტიანობისა და ისლამის მიმდევართა, თანაცხოვრების პირობებში რელიგიური ურთიერთგავლენების შესწავლაა, რადგან ადაპტაციის პროცესში მსოფლმხედველობითი ელემენტების ცვლილებების ერთ-ერთი განმაპირობებელი კომპონენტი არის რელიგიური იდენტობა.

ქრისტიანობისა და ისლამის თანაარსებობის პრობლემები არაა უცხო აჭარის (ბათუმის) ისტორიისთვის. კონფესიათა თანაცხოვრება ქ.ბათუმში, ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნიდან დაიწყო, როცა ქალაქ ბათუმსა და მის შემოგარენში მაჰმადიან ქართველებთან ერთად მე-19 საუკუნიდან მოყოლებული ცხოვრობდნენ როგორც მართლმადიდებელი ქართველები, ასევე ბერძენი, სომეხი და აფხაზი მიგრანტები. მაგრამ ამ პერიოდში, ბუნებრივია, ისლამი დომინირებდა. მე-19 საუკუნის ბოლოდან ქალაქის კონფესიური სურათი იცვლება, რადგან ჩნდება სხვა კონფესიათა დასახლებები და სალოცავები და მათი რიცხვი სულ უფრო მატულობს ამ მზარდ ქალაქში. რელიგიათა ურთიერთგავლენების ასპექტებიც ამ დროიდან იკვეთება, მაგრამ განსაკუთრებით აქტიურდება პოსტსაბჭოთა პერიოდში, როცა საბჭოთა პერიოდისათვის დამახასიათებელი ათეიზმი რელიგიათა გააქტიურებით შეიცვალა. პოსტსოციალიტარულ აჭარაში განსაკუთრებით გამოიხატა რელიგიური კონსტრუქციების ცვლილება,

რელიგიური აღმსარებლობის (განსაკუთრებით ქრისტიანობისა და ისლამის) ლეგალიზაცია, გააქტიურდა ორთოდოქსალური რელიგიური ინსტიტუტები.

აჭარის სოფლის თითქმის ერთგვაროვანი კონფესიური გარემოდან პოლიკონფესიურ ბათუმში გადმოსახლებულები ქალაქში ხვდებიან რელიგიურ მრავალფეროვნებას, ეცნობიან სხვა რელიგიური თემების ცხოვრებას და არჩევანის მეტი საშუალება აქვთ. პოსტკოტალიტარულ პერიოდში განსაკუთრებით გახშირდა განსხვავებული კონფესიის, ძირითადად, მართლმადიდებლობის მიღების მაგალითები. მონათლულები გაქრისტიანებას „წინაპართა სარწმუნოებასთან დაბრუნების“ სურვილით ხსნიან, მაგრამ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან ისტორიული იდენტობის განცდა („ქრისტიანობა არის ჩვენი წინაპრების რელიგია, რომელიც ძალად წაგვართვეს!“) შემორჩენილია ძალიან მცირე ნაწილში. „ხელახლა გაქრისტიანება“ ხდებოდა უფრო იმიტომ, რომ 90-იანი წლებიდან წინ წამოიწია საკითხის ასე გადაწყვეტამ: „ქართველობა ნიშნავს ქრისტიანობას!“. ამიტომ ბათუმში გადმოსახლებული მუსლიმი გაქრისტიანებით თითქოს ამტკიცებდნენ თავიანთ ქართველობას! განსაკუთრებით ეროვნული მოძრაობის აღმავლობის პერიოდში გაღვივდა ეს ნაციონალური გრძნობები და დაიწყო მასიური ნათლობები. ამას ალბათ ისიც უწყობდა ხელს, რომ საბჭოთა პერიოდის ათეიზმის პირობებში მუსლიმი ქართველის ცხოვრების წესი არ იყო კანონიკური, მკაცრად არავინ იცავდა ტრადიციული ისლამის დოგმებს და უფრო „ხალხური ისლამის“ სახე ქონდა. საბჭოთა პერიოდში იშვიათად ასრულებდნენ რელიგიურ ტრადიციებს, უფრო მეტად, უფროსი თაობის ადამიანები და ისინიც, ძირითადად, რამაზანის დაცვით და ბაირამის აღნიშვნით (საფლავებზე გასვლით და ხალვის „მოწვით“) შემოიფარგლებოდნენ. უფრო თვლიდნენ თავის თავს მუსლიმად, ვიდრე იცავდნენ ისლამის სარწმუნოებრივ დოგმებს. ალბათ ამიტომაც უფრო ადვილად და მასიურად ხდებოდა „ხელახლა მონათვლა“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პროცესს ქალაქში საკმაოდ მასშტაბური სახე ქონდა, მიგრირებულების ნაწილი, რა თქმა უნდა, არ იცვლიდა რელიგიას, თუმცა ეს არ ქცეულა პრობლემად ქალაქის სოციოკულტურულ გარემოში ადაპტაციის პროცესში, რადგან ბათუმის მოსახლეობისათვის გამაერთიანებელი ფაქტორი არა რელიგია, არამედ ეთნიკური იდენტობაა.

კონფესიათა ერთგვარ გამაერთიანებელ ფაქტორად ბათუმში გვევლინება ოჯახი, განსაკუთრებით, შერეული ქორწინებით შექმნილი ოჯახები, რადგან ესაა განსხვავებული რელიგიური იდენტობის მქონე ინდივიდთა შორის დიალოგის, მათი ურთიერთადაპტაციის ყველაზე გამოკვეთილ არეალი. პოსტსაბჭოთა პერიოდის ცვლილებები შეეხო როგორც საზოგადოებრივ ცხოვრებას, სოციალურ ურთიერთობებს, ასევე ოჯახურ ურთიერთობებს, რადგან საზოგადოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტი, რომელზეც აისახება საზოგადოებაში მიმდინარე ყველა მოვლენა არის ოჯახი. აჭარის სოფლებისათვის დამახასიათებელია მრავალშვილიანი და მრავალთაობიანი ოჯახები, თაობებს შორის მოკრძალება-მორიდების გარკვეული წესებით, საოჯახო ტრადიციებით, ზნეობრივი პრინციპებით (აჩუგბა, 1990:20-21). ასეთ ოჯახში ქალი მხოლოდ დედა, დიასახლისი, საოჯახო მეურნეობის გამძღოლი, საშინაო საქმეებით დაკავებულია და იშვიათად მონაწილეობს საზოგადოებრივ საქმიანობაში და ხშირად ოჯახშიც კი, არა აქვს გადაწყვეტი ხმის უფლება. ოჯახი აქ თემის ნაწილია და ცხოვრობს როგორც „ყველა“. გაუცხოებას, განსხვავებულ პოზიციაზე დადგომას ყველა ერიდება. ამ მიმართებით მენტალური ცვლილებები ქალაქში ინტეგრაციისასაც კი მიმდინარეობს შედარებით ნელა და ძნელად და ჯერ ცალკეული ინდივიდების დონეზე ხდება, განსაკუთრებით, ისეთ ოჯახებში, სადაც ქალები ოჯახის მარჩენალის ფუნქციას იძენენ. ქალაქი არსებით გავლენას ახდენს ოჯახების შემადგენლობაზე, ფორმებზე, ფუნქციათა განაწილებაზე. დიდი პატრიარქალური ოჯახები, რაც სოფლისათვისაა

დამახასიათებელი, ირღვევა. ჩვეულებრივ, ქალაქში საცხოვრებლად გადადის, მისი ნაწილი, მშობლების ოჯახისაგან გამოყოფილი ახალგაზრდა ოჯახი, რომელიც შედგება ორი თაობისაგან - მშობლებისა და შვილებისაგან. ასეთ ოჯახებში ბავშვების რაოდენობაც მცირდება. მრავალშვილიანი ოჯახები, რაც აჭარის სოფლებისთვისაა დამახასიათებელი, ქალაქად გადასახლების შემდეგ ერთ ან ორშვილიანი ოჯახებით იცვლება. ნაწილობრივ, ეს მოვლენა, ქალის საზოგადოებრივი პოზიციის აქტივიზაციითაც აიხსნება. იზრდება ასეთი ქალების უფლებები ოჯახშიც (ხშირად გადამწყვეტი ხმაც აქვთ საოჯახო პრობლემების მოგვარებაში) და მათი სოციალური სტატუსიც (დასაქმებულია, აქვს აქტიური საზოგადოებრივი პოზიცია). ასეთი ოჯახები უფრო ტოლერანტულად არიან განწყობილი ინოვაციების მიმართ და ბევრი პრობლემის მიმართ პატრიარქალური განწყობა აღარ აქვთ (შვილებს არჩევანის მეტ თავისუფლებას აძლევენ, ქალს მეტი დამოუკიდებლობა აქვს...) (ლომთათიძე, რურუა, 2008:204-205).

აჭარაში ტრადიციულ საზოგადოებაში ძალზე იშვიათია შერეული ქორწინებები. იმ იშვიათ შემთხვევებში, როცა სოფლად ასეთ ქორწინებას აქვს ადგილი, „მოსული“ უსიტყვოდ იღებს ტრადიციული ცხოვრების წესსა და ჩვეულებებს. ქალაქში გადასახლების შემდეგ, კი ეს კანონზომიერება ხშირად ირღვევა და იზრდება ქორწინებათა რიცხვი როგორც სხვადასხვა ეთნოსის, ისე განსხვავებული კონფესიების წარმომადგენელთა შორისაც. ბათუმში შერეული ქორწინებების შედეგად შექმნილი ოჯახები რელიგიათა კონტაქტის ერთგვარ ზონას წარმოადგენენ. მათთვის დამახასიათებელია კონფესიური პლურალიზმი. შერეული ქორწინებით შექმნილ ოჯახებში რელიგიური იდენტობა არ გვევლინება ოჯახური წესრიგის საფუძვლად. ურთიერთობები და განსხვავებული აღმსარებლობის წევრის ადაპტაციის პროცესები შერეულ ოჯახში ხდება ინტერესთა შეთანხმებით. საზოგადოებრივი პროცესები (მაგ გარკვეული კონფლიქტები კონფესიათა შორის) არ აისახება მათ ურთიერთობებზე. კონფესიური კონფლიქტები თითქმის არ იჩენს თავს შერეული ოჯახის შიგნით და იდენტობის შენარჩუნების ისეთი ონტოლოგიური და პრაგმატული სტრატეგიები აქვთ, რომ გარკვეულწილად ოჯახის ყველა წევრი ინარჩუნებს რელიგიურ დამოუკიდებლობას, ტრადიციებს, ჩვევებს. შერეულ ოჯახებში დომინანტური რელიგია ძირითადად, მამის ხაზით ვითარდება, მაგრამ ოჯახის სხვა წევრებს (განსაკუთრებით სხვა კონფესიის რძალს, სიმესს) თავს ძალად არ ახვევენ მას. განსხვავებული კონფესიის თაობებს შორის ურთიერთობები კომპრომისების პოლიტიკას ემყარება, ოჯახის წევრებიც და გარემომცველი საზოგადოებაც (ნათესავები, მეზობლები...) იღებენ ერთმანეთის „განსხვავებულობას“. ასეთ ოჯახებში რელიგია უფრო „გახალხურებულია“, ვიდრე კანონიკური, რადგან ორივე რელიგიის წესები სრულდება შერეულად. მაგალითად, ბათუმში, ასეთ დუალურ ოჯახებში, საადგომოდ ღებავენ კვერცხებს და გააქვთ სასაფლაოებზე, ბაირამისას კი ხალვას ამზადებენ მიცვალებულების სულებისთვის. ასეთ შერეულ ოჯახებში ურთიერთობები ემყარება უფრო საერთო მემკვიდრეობით, ტრადიციულ ღირებულებებს, ვიდრე რელიგიურ ფაქტორებს. მათი გამაერთიანებელი უფრო მეტად ტრადიციებია, ვიდრე კონფესიური კუთვნილება.

ქალაქის პოლიკონფესიური გარემო მნიშვნელოვნად ცვლის მიგრირებულთა დამოკიდებულებას სხვა კონფესიის წარმომადგენლების მიმართ. მართალია, ისინი ერთგვაროვანი კონფესიური გარემოდან მოდიან, მაგრამ არ განიცდიან გაუცხოებას რელიგიურ ნიადაგზე, კონფესიური იდენტობა ვერ ცვლის კულტურულ იდენტობას და ბათუმისათვის ძალზე ორგანულია კონფესიათა შორის ინტერესთა შეთანხმება, მშვიდობიანი თანაცხოვრება, კომპრომისების პოლიტიკა, შემწყნარებლობა. კონფესიური ადაპტაციისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია ქალაქური დღესასწაულები (მაგალითად, ბათუმობა), რომლებიც ერთი რომელიმე რელიგიის კი არა, საერთო-

სახალხო დღესასწაულებია და მათში თანაბრად მონაწილეობს ყველა კონფესიური ჯგუფი. ასეთი დღესასწაულები ცვლის მიგრირებულთა მენტალობას, ამთლიანებს საზოგადოებას, ეხმარება სხვადასხვა კონფესიის ქართველებს, იპოვონ საერთო ფასეულობები, აჩენს მათში კულტურული თანაზიარობის განცდას და ამალღებს მათ ეროვნულ თვითშეგნებას.

ტოლერანტული კონფესიური მენტალობის ჩამოყალიბებას ქალაქში მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს პოსტსაბჭოთა პერიოდში ქალაქისათვის საჭირბოროტო საკითხების გადაწყვეტაში ერთობლივი მონაწილეობა. სხვადასხვა აღმსარებლობის ადამიანები ერთობლივად მონაწილეობენ მნიშვნელოვან სამოქალაქო პროცესებში (მიტინგები, მსვლელობები, 1921 წლის მარტში ოსმალებისაგან ბათუმის გათავისუფლებისათვის გენერალ მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით წარმოებულ ბრძოლაში გამირულად დაღუპული ქართველი მეომრების საფლავების მოძიების და გადასვენების პროცესი...), განსაკუთრებით, როცა საკითხი ქვეყნის მორალურ და ზნეობრივ პრობლემებს ეხება. (ნარკოტიკების ლეგალიზაციის, ლგბტ-ს დემონსტრაციების წინააღმდეგ ორგანიზებული შეხვედრები...). ასეთი ღონისძიებები სხვადასხვა კონფესიების ადამიანების კონსოლიდაციის და ურთიერთადაპტაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალებაა.

დასკვნები - პოსტსაბჭოთა პერიოდში აჭარის სოფლებიდან ბათუმში მიგრაციის პროცესი, ესაა ადგილმონაცვლეობა ერთი ეთნოკულტურის შიგნით, მაგრამ იმ თავისებურებით რომ ფაქტიურად ჩაკეტილი ეთნოცენტრული გარემოდან ხდება გადაადგილება პოლიეთნიკურ და პოლიკონფესიურ საზოგადოებაში, რაც ახალი სოციო-კულტურული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას, ტრადიციული ყოფის ელემენტების და ქვეყნის ტრადიციული ნორმების ტრანსფორმაციას, ტრადიციულ კულტურულ ღირებულებათა გადააზრებას მოითხოვს. ამიტომაც, ახალ კულტურულ გარემოში მოხვედრისას ქალაქში მიმდინარე ინოვაციურ პროცესებთან ადაპტაციისას ადგილმონაცვლე ადამიანები მენტალურ ცვლილებებს განიცდიან, აჭარაში ამას ემატება მენტალობის ერთ-ერთი მთავარი ელემენტი - რელიგიური იდენტობა, რომელიც, ასევე, პოლკონფესიური გარემოს ზეგავლენით, ცვლილებებს განიცდის. ეს არაა მტკივნეული პროცესი, რადგან ადაპტაციის პროცესში წინა პლანზე გამოდის ეთნიკური იდენტობა, სოფლიდან ქალაქად მიგრირებული მოსახლეობა თანდათანობით იმუშავებს არაერთგვაროვან სოციუმში ადაპტაციისათვის აუცილებელ სოციალურ სტრატეგიებს, რასაც მენტალური ცვლილებებიც მოყვება, მაგრამ სრულად არ ხდება ინტეგრირება, ადგილმონაცვლეები ინარჩუნებენ ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საერთო კულტურულ ღირებულებებს, მეხსიერებაში შემონახულ ეთნოკულტურულ მარკერებს, თუმცა ინოვაციური პროცესების გავლენით ადაპტირებულსა და მოდერნიზებულს, რაც ხელს უწყობს ბათუმში მულტიკულტურალური საზოგადოების შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა

- achugba, t. (1990). *ojaxi da saojaxo kofa acharashi*, tb.: gamomcemloba „mecniereba“ (აჩუგბა, თ. (1990). *ოჯახი და საოჯახო ყოფა აჭარაში*, თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- beqiaia, m. (1974). *dzveli da axali saqorcino tradiciebi acharashi*, bat.: gamomcemloba „sabchotha achara“ (ბექაია, მ. (1974). *ძველი და ახალი საქორწინო ტრადიციები აჭარაში*, ბათ.: გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“).
- beqiaia, m. (1988). *ojaxis ethnosociologiuri kvlevis methoduri sakithxebi*, tb.: gamomcemloba „mecniereba“ (ბექაია, მ. (1988). *ოჯახის ეთნოსოციოლოგიური კვლევის მეთოდური საკითხები*, თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- lomthathidze, l. rurua, p. (2008). *sulieri kulturis kvleva: stereotipebi da ganvitharebis perspektivebi (acharis magalithze)*. *Anthropologia – momavlis mecniereba?!*. tb.: gamomcemloba “universali”) (ლომთათიძე, თ. რურუა, პ. (2008). *სულიერი კულტურის კვლევა: სტერეოტიპები და განვითარების პერსპექტივები (აჭარის მაგალითზე)*. *ანთროპოლოგია – მომავლის მეცნიერება?!*. თბ.: გამომცემლობა “უნივერსალი”).
- lomthathidze, t. (2009). *ethnokulturul girebulebatha transformaciis zogierthi aspekti thanamedrove bathumshi. batumi: carsuli da thanamedroveoba*. t.I, bat.: gamomcemloba „shotha rusthavelis saxelmchifo universiteti“ (ლომთათიძე, თ. (2009). *ეთნოკულტურულ ღირებულებათა ტრანსფორმაციის ზოგიერთი ასპექტი თანამედროვე ბათ.: ბათუმი: წარსული და თანამედროვეობა*. ტ.I, ბათუმი: გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“).
- mgeladze, v. (1973). *zemo acharuli sofeli dzvelad*. Bat.: gamomcemloba „sabchotha achara“ (მგელაძე, ვ. (1973). *ზემო აჭარული სოფელი ძველად*, ბათ.: გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“).

THE MOTHER OF GOD AS THE PROTECTOR OF MOTHERHOOD**(ACCORDING TO ETHNOGRAPHIC MATERIALS)****ღვთიშობელი - დედაშვილობის მფარველი
(ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით)****MEDEA BURDULI**

Doctor of History, Associate Professor
of Smtskhe-Javakheti State University
ORCID: 0000-0002-8866-1414
burdulimedea@yahoo.com

599 23 12 97

LALI MGHEBRISHVILI

Doctor of History
ORCID: 0000-0002-1673-3888
mgebrishvililali@yahoo.com

599 41 71 71

Abstract

According to ancient Georgian written sources and church traditions, Georgia is a country allotted to the Virgin Mary and is under her patronage. Based on Georgian ethnographic material and special scientific literature, the article discusses the beliefs of the Georgian people about the Mother of God (Ghvtismshobeli) as a symbol of fertility and reproduction and the protector of motherhood. In parallel with the Mother of God, in almost all parts of Georgia there is a pre-Christian female deity, the Mother of a Place (Adgilis Deda) and its various variants.

The paper presents the views of Georgian ethnographers on the syncretization of the cults of the Christian saint - the Mother of God /Ghvtismshobeli and the pre-Christian fertility goddess - the Mother of a Place (Adgilis Deda). The article discusses the relevant religious rituals performed during family or village holidays.

The Mother of a Place(Adgilis Deda) and the Mother of God (Ghvtismshobeli) are considered the patrons of the hearth and family throughout Georgia. Every village in the mountains of Eastern

Georgia had its own Adgilis Deda. At the same time, there was Ghvtsismshobeli , which was sometimes presented as a separate cult having a separate shrine, and sometimes as a combined one - Adilis Deda Ghvtsismshobeli

According to our ethnographic field materials collected in different parts of Georgia in the recent past, the rituals for granting fertility as well as healing a sick child were performed in the name of the Mother of God and are still performed today. The Mother of God is of great importance in the religious life of the Georgian people.

Keywords: The Mother of God, Georgia, protector of motherhood, tradition, fertility.

მედეა ბურდული

ისტორიის დოქტორი, სამცხე-ჯავახეთის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ORCID: 0000-0002-8866-1414

burdulimedea@yahoo.com

599 23 12 97

ლალი მღებრიშვილი

ისტორიის დოქტორი

ORCID: 0000-0002-1673-388

mgebrishvililali@yahoo.com

599 41 71 71

აბსტრაქტი

ქართული წერილობითი წყაროებისა და საეკლესიო ტრადიციის თანახმად საქართველო ღვთიშობლის წილხვედრი და მის მფარველობაში მყოფი ქვეყანაა. სტატიის მიზანია, ქართულ ეთნოგრაფიულ მასალაზე და სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით განხილულია ქართველი ხალხის ყოფაში დაფიქსირებული რწმენა-წარმოდგენები ღვთიშობლის, როგორც ნაყოფიერებისა და გამრავლების სიმბოლოზე და დედაშვილობის მფარველ წმინდანზე. ღვთიშობლის პარალელურად, საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში ფიქსირდება ქრისტიანობამდელი დედური ბუნების ღვთაება ადგილის დედა და მისი სხვადასხვა ვარიანტები.

ნაშრომში წარმოდგენილია ქართველ ეთნოგრაფთა მოსაზრებები ქრისტიანული წმინდანის – ღვთიშობლის/ დედაღვთისას და ქრისტიანობამდელი ნაყოფიერების

ქალღვთაების – ადგილის დედის კულტა სინკრეტიზაციის შესახებ, განხილულია შესაბამისი რელიგიური რიტუალები, რომელიც სრულდებოდა საოჯახო თუ სასოფლო დღესასწაულების დროს.

მთელ საქართველოში ადგილის დედა/ღვთისმშობელი კერის, ოჯახის მფარველად ითვლება. აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში ყველა სოფელს საკუთარი ადგილის დედა ჰყავდა. პარალელურად იყო ღვთისმშობელიც, რომელიც ხან ცალკე სალოცავის, ხან კი ჰიბრიდული — „ადგილის დედა ღვთისმშობლის“ სახით იყო წარმოდგენილი.

ჩვენ მიერ, ახლო წარსულში საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვითაც ღვთისმშობლის სახელზე ტარდებოდა და დღესაც ტარდება როგორც შვილიერების მინიჭების, ასევე ავადმყოფი შვილის გამოსაჯანმრთელებელი რიტუალები. ღვთისმშობელი, როგორც ოჯახის გამრავლებისა და ნაყოფიერების მიმნიჭებელი წმინდანი, ქართველთა რელიგიურ პრაქტიკაში უდიდესი დატვირთვის მატარებელია.

საკვანძო სიტყვები: ღვთისმშობელი, საქართველო, დედაშვილობის მფარველი, ტრადიცია, ნაყოფიერების მფარველი.

Introduction

The work presents folk beliefs about the Mother of God as the patron saint of fertility and reproduction. Due to the ethnographic materials recorded in different parts of Georgia– the Mother of God (Ghvtsmshobeli) is the protector of motherhood; accordingly, a number of rituals were performed to gain her protection. In parallel with the Mother of God, in almost all parts of Georgia there is a pre-Christian female deity, the Mother of a Place (Adgilis Deda) and its different variants.

Studying this issue, we relied on the Ethnographic material collected by us in different parts of Georgia and on the works of Georgian specialists who studied these problems at different times and in different parts of Georgia. As is well known, the existence of deities of feminine nature is an ancient and universal phenomenon; the article presents the views of Georgian ethnographers on the syncretization of pre-Christian and Christian deities in Georgia –Adgilis Deda (the Mother of the Place) and the Mother of God (V. Bardavelidze, S. Makalatia, T. Ochiauri, N. Jalabadze.)

Ethnologist N. Jalabadze devoted a special study to the problem of syncretization of Christian and pre-Christian cults on the example of the Mother of God and the Mother of a Place (Adgilis Deda) in the mountainous region of Eastern Georgia. According to the researcher, the pagan and Christian female deities of two different periods have the same nature (N. Jalabadze, On the Nature of the Goddesses: Adgilis Deda// Gvtismshobeli, Historical-Ethnographic Studies, 1988); in Pshavi and Khevsureti, the Mother of the Place (Adgilis Deda) and the Mother of God have almost all traits that in world mythology are necessary attributes of the feminine deities of fertility (Divine Mother, Great Goddess). In the mountainous regions of Eastern Georgia, Adgilis Deda (the Mother of Place) also

appears to be a deity of fertility (N. Jalabadze, Folk representations about Adgilis Deda Gvtismshobeli, Collect. Traditional economic and spiritual culture of the Georgian people, Tbilisi, 1987). In the prayer Adgilis Deda and Gvtismshobeli are mentioned together as a single concept- the great Adgilis Deda Gvtismshobeli (N. Jalabadze, On some rituals related to Adgilis Deda, Historical-Ethnographic Studies, 1985).

According to our ethnographic materials as well as specialist literature the Mother of a Place (Adgilis Deda) and Gvtismshobeli are considered the protectors of hearth and family throughout Georgia. The related rituals are still practiced in some parts of the country.

Our goal was to discuss the folk representations and beliefs about the Mother of God (Gvtismshobeli) in all parts of Georgia and show the changes in dynamics to the present day.

Methods

While working on this article we relied on the field ethnographic material collected during our fieldwork, using the methods of direct observation and interviewing. During the analysis of the obtained material, we were guided by comparative-historical and typological methods. We compared the data obtained in different parts of Georgia with the archival and ethnographic materials.

Discussion and results

According to Georgian written sources and church tradition, Georgia is the country allotted to the Virgin Mary. Also, according to Georgian ethnographic material, the Mother of God is one of the most popular saints in nearly all the regions of Georgia; in troubled times or in difficulty she is asked for assistance. In our presentation we endeavor to show the character of the Mother of God as the protector saint of family fertility and reproduction. The title of our paper fully reflects the faith of Georgians in the Mother of God; at all times respondents of surveys begin their story with the phrase: "The Mother of God is the saint protecting the mother and child relationship..." That is why in the first place childless families turned to the Mother of God, praying, offering sacrifices, and making vows: "If only I...have a child, then I...", "...only let my child be healthy," or "...if only my child is cured of..." It is understood that a worshipper is ready to perform every ritual that is required, in other words: to offer up prayers, make sacrifice, keep night vigils, etc.

Most interesting is the blessing given to a bride by a chief priest that is attested in the mountainous region of East Georgia: "You, Blessed Mary, Holy Mother of God, your fiefdom - men

and women - beseech you, be merciful to the daughter-in-law (the name is mentioned) [that has] come to you; make her lucky, let her never regret coming to you and imploring you in her own way. Give your fiefs a son and son's cradle, they have not deprived you of what is their custom, and don't deprive them of your mercy, you who are well beloved [*sheni chirime*] (Ochiauri, 1988).” After the chief priest, an elderly lady asks the Mother of God to give a son to the newlyweds, so that “a cradle always be rocking in her house”. This ritual is performed on the banks of the Maturela River; after the blessing, a bride used to be dipped into the river three times, she was not allowed to change her wet clothes. It is deduced from this material that water is supposed to grant her fertility and the bride should share the fertility power of water to obtain the power of reproduction (Ochiauri, 1975: 161-168).

True, the text of the recorded prayer is very different from the canonical prayer text, it is a sample of folklore, but the researchers believed that the texts in general use in the east Georgian mountainous regions are based on Christian ecclesiastic grounds, but pagan streaks are also seen, being caused by the weakness of the influence of the Georgian Christian Church and by the formation of an institute of pagan chief priests (Makhauri, 2013:195; Z.Kiknadze, 1998: 7-8).

Georgian ethnographic material connected with the ceremonies of the New Year cycle is rich with the examples of the idea of fertility connected with water as well as with the revival of nature (Makalatia, 1972. 299-306; Rukhadze, 1999.155-166). E.g., during the attested ceremonies in the east mountainous areas and in Ertso (a region and lake in south-east Georgia), a young member of the family used to bring honey and cheese mixed with dairy butter to the river's edge, put bread into the water and say: “Water, I have brought you a donation, now you let me take some good fortune.” According to Prof. T.Ochiauri, “good fortune” implies childbirth.

According to S. Makalatia, in the Racha mountains “the protector of childbirth and mothers is The Mother of God”, ...the festival of the Mother of God is held on the third Sunday after Easter. On this day, the housewife strings coloured beads on a cotton thread – they are called *sharna*-s, she also hangs up colored strips of cloth - “the veil of the Mother of God” - fixes them with a needle, and binds this *sharna* around the girls' heads, imploring the Mother of God for them to have good fortune.

After that, women go to the shrine of the Mother of God carrying these *sharnas*, some ritual cakes [*ganatekhi*], and wine; childless women ask for a child, sonless women ask for sons, and those who are pregnant ask for a happy childbirth (Makalatia, 1987: 88-89).

Generally childlessness was hard to bear for a woman. A childless woman used to go barefooted to the Church (mostly to a church of the Mother of God), went around the church, sacrificed an animal for slaughtering; sometimes she used to cut her hair and left it in the shrine together with her clothes, imploring to be heard and be given a child (Chirgadze, 1997: 79)."

Some noteworthy material is given in *The Priesthood Before Slaughtering Cattle at the Church of the Mother of God in Shatili*: "Be glorified and victorious, Queen Mother of God, the beloved angel of God, I praise you, God your Creator will not take offence or despise you for your assistance...multiply man and mankind for us...your greatness be increased. I beseech you for a son; beseech God to give us a son. For a son we ask, let him be long-lived, fortunate, and prosperous...Queen Mother of God, the beloved angel of God...help your petitioner and have mercy on him, give him a little of great things, for two-legged and four-legged creatures, for those with caps and with veil [*mandili*] (i.e. for men and women), be a helper and give us solace, protect, save and help us, have mercy (Kiknadze, 1998:63-64)."

According to material presented by A. Ochiauri, in the Ardoti commune of Khevsureti, the chieftain used to take up the child and bring him to the flags at the baptism of the son of a family on the feast day of the Virgin Mary...(both the priest and the child were bareheaded and barefoot) and roll him into the shrine of the Mother of God. He used to take the child up three times and roll him in three times, little by little closer to the flags and say: "Our Mother of God, we implore you to take care of (the name of the child follows), take [this child] in the lap of your dress, protect, shield him in the daytime and at night..." (Ochiauri, 2005: 375).

Lamaria/Mother of God is the protector of childbirth. She was considered to separate a newborn and its mother. If the childbirth was complicated, Lamaria was asked for her benevolent help, to save the mother and child. It is to be noted that worn-out clothes and straw were spread for the woman in labour. "Childbirth in a new bed offends Lamaria (Davitiani. 1939: 46-47)."

Why is the Mother of God to give a woman a child? Because "she herself is a mother", "the Mother of God is a blessed one among all mothers", that is why she fully appreciates the labor pains of other mothers. The prayers of mothers to the Mother of God also appear in Georgian fiction: "O Mother of God, our mother, do not give offence to those who look up to you! Let us endure the pains in body and bones as your Son endured them!" (Leonidze, 1990:138-139)

That female deities are ancient and universal is confirmed by the multitude of clay figurines discovered at archaeological excavations. “During the Eneolithic period in the Caucasus, the cult of the Great Mother - the deity of fertility and savior of life – is presented by figurines” (Kikvidze, 1976:157)

The ethnography of this aspect yields important results. Georgian ethnographers presume that the Mother-Protector-of-the-Place and the Mother of God are syncretic (V. Bardavelidze; T. Ochiauri, M. Makalatia, N. Jalabadze). According to ethnologist N. Jalabadze, “Ethnographic material doubtlessly confirms the homogeneous character of the aforementioned deities of the two periods - pagan and Christian.” (Jalabadze.1988: 142) According to ethnographic material, the Mother-Protector-of-the-Place/the Mother of God are characterized in Pshavi and Khevsureti by almost all the elements that are the necessary attributes of the fertility goddesses - of the “divine mothers”, “great mothers” in mythology all over the world. In the mountainous regions of east Georgia the Mother-Protector-of-the-Place is to a certain extent also the fertility deity (Jalabadze, 1987:119).

In the mountains of east Georgia, the Mother Protector of the Place is mentioned together with the Mother of God: “O Mother of the Place, Mother of God”, “Mother of the Place, St. Mary”, or Mother of God (N.Jalabadze.1985:178). In some places the shrine is called “The Mother Protector of the Place Mother of God” (Badavelidze). In almost all the villages of east Georgia there is only one common feminine deity shrine (Bardavelidze, 1974).

There was a Mother Protector of the Place shrine in every village, in most of them both shrines co-existed, and very often one and the same shrine is of both deities and is called the Mother of God Place. The functions of both deities are absolutely identical, both protect the place, people, and livestock.

The Mother of God was considered almost everywhere in Georgia to be the protector of families, the rituals were still fulfilled not long ago in Khevsureti (N. Jalabadze) and in Svaneti (Chartolani.1981), where prayers similar to the ritual carried out at the family hearth were said in the churches of Lamaria/St. Mary. Svans ask for reproduction in people and cattle, the fertility of ploughed and sown lands.

In Svaneti, the rituals of the Mother of God and the so-called “land-prayer” (*lamzir*) were fulfilled on one and the same day, close to one another: only the married women gathered at the feast of St. Thomas Sunday (Antipascha). They baked *tabla*-s. Three big *tablas* were donated to the Mother of

God, three little ones were taken to a fixed place that was called "*Lamzir*" by Swans which means "the shrine of the land".

According to Ivane Javakhishvili, "The shrine of the land was for the deity protecting fertility and childbirth that, according to pagan beliefs, was presented as the earth, but according to Christian interpretation it is 'the Mother of God' (Javakhishvili, 1979:130-131)."

There were festivals of Christian shrines, including shrines for the Mother of God, in Georgia. Every year, on the saint's day, the head of the family (a man) lighted a candle, then uncovered the wine jar kept in the earth, and with the first wine vessel blessed the family, praised the deity, prayed for the well-being of his family, and took *tavghvino* [the wine-portion first taken from the wine jar] of the saint's festival to the shrine (Chkonia, 1988:87).

"The highly praised wine was poured into the wine jar that was dedicated to the Mother of God. Those who did not have old wine made new fizzy wine...the wine jar for the Mother of God was not uncovered until her feast day..." (Topuria, 1984:83).

In Mingrelia the wine jar for the women's prayers was a "*sadabado*" (for childbirth) that was separately buried in the ground not far from the family shrine (*okhvameri*). The *sadabado* ritual was carried out by the family housewife: she kept a cow, and when it calved, she sacrificed it and prayed the *sadabado*, asking God for health and a happy life for her husband and children (Makalatia, 1941:323).

We have already mentioned that the Mother of God was asked for help in all troubles and despair. Next to childlessness the greatest misfortune for a family was the illness of a child. At these times a mother turns to the Mother of God and asks her for help: in Racha – "You the Mother of God, I ask and implore you, save my child, I will present you with a candle and some *kada* (a ritual pastry - *ganatexhi*) (Burduli.1982); in Kakheti - "We prepared offerings on the feast day for the Mother of God, we promised a lamb in the woman and a child's name, lighted three candles, and prayed that my child only be healthy and I will sacrifice a ram to you" (Burduli. 1998): in Meskheta - "When I was a child my mother sacrificed a calico and some doves in my name to the Vardzia Mother of God saying, 'May he grow up and I will bring him to Vardzia in white and with some doves'" (Burduli. 1998); in Imereti, the Mother of God is the most reliable protector of a sick child: "Mother of God, hear me, do not take my child away from me, may my prayers and medicine cure it" (Burduli, 1986-1991); in Svaneti childless women prayed to Lamaria, promised a cow and silver: "Mother Lamaria,

Lamaria, help me, give me a child, Lamaria, Mother Lamaria, Mother Lamaria” (Burduli 1980-1984) , etc. Thus it is almost everywhere in Georgia.

It is well-known that “the idea of Christmas has been generally connected with fertility since the oldest times, and particularly to the life-giving abilities of the earth. Childbirth is also connected with the faith according to which all that is alive temporarily passes away only to be born in this world again. Accordingly, childbirth and death are the events of the same kind; they are perpetually co-existing and belong to one and the same cycle, the same circle; consequently death conditions and produces fertility (N.Gambashidze, 2004: 50-51).”

True, the texts of the prayers cited above differ from canonical texts, but a mother’s prayer to the Mother of God must have had a positive effect. It is well known that Orthodox prayers have a healing quality and, if correctly used, positive and rather interesting effects are achieved as a result. “Of special interest is a common prayer of cosmic female energy to the Holy Mother of God. It is fast-healing and very effective in the case of various illnesses and also in healing childless women” (Pirtskhalava, Turmanidze, Papiashvili, 1999:48).

According to some ethnographical material, what is effective is the auspicious appearance of the Mother of God in a dream before a relative of a sick child. “My nephew fell down from the first floor [of the house] and was unconscious; he was taken to the hospital. His sick and disabled mother was kept in bed and we did not tell her about the accident. She told us, ‘Why do you lie to me? The Mother of God told me: ‘I caught the child in my hands because you are so truthful, otherwise after such a fall he would not have survived (Burduli,1990).”

It is believed that the Mother of God punishes people for some evil deeds. In the 1930s atheistic propaganda worked hard in Georgia and churches were destroyed. Ethnographic material supplies numerous facts of church vandals being severely punished, and respondents tell that none of the offenders against the church treasury remained unpunished. For example, communists destroyed the Church of the Mother of God in Kvakude (a village in Imereti), and those who destroyed it and threw the cross down from the church were killed, with their wives and children dying as well (Burduli,1987-1991).

The material presented above was intended to show the great importance of the Mother of God as the holy protector of reproduction and the protector of the mother-and-child relationship in the ethnographic traditions of the Georgian people.

References

- leonidze, g. (1990). „*nat'vris khe*“. tbilisi: gamomtsemloba „merani“. (ლეონიძე, გ. (1990). „*ნატვრის ხე*“. თბილისი: გამომცემლობა „მერანი“).
- ochiauri, al. (1988). „*kartuli khalkhuri dgheobebis k'alendari*“– tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (ოჩიაური, ალ. (1988). „*ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი*“– თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- mak'alatia, s. (1987). *mtis rach'a*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (მაკალათია, ს. (1987). *მთის რაჭა*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- chirgadze, n. (1997). meanobis da ginek'ologiur daavadebata mk'urnalobis khalkhuri t'raditsiebi samtskhe-javakhetshi, k'rb., „*t'raditsiuli kartuli sameditsino k'ult'ura*“. tb., gamomtsemloba „metsniereba“. (ჩირგაძე, ნ. (1997). მეანობის და გინეკოლოგიურ დაავადებათა მკურნალობის ხალხური ტრადიციები სამცხე-ჯავახეთში, კრბ., „*ტრადიციული ქართული სამედიცინო კულტურა*“. თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- k'ik'nadze, z. mamisimedishvili, t'. (1998). „jvar-khat'ta sadidebeli“. tb., gamomtsemloba „nek'eri“. (კიკნაძე, ზ. მამისიმედიშვილი, ტ. (1998). „*ჯვარ-ხატთა სადიდებელი*“. თბ., გამომცემლობა „ნეკერი“).
- jalabadze, n. (1985). „adgilis dedastan“ dak'avshirebuli zogierti rit'ualis shesakheb, *ist'oriul-etnograpiuli sht'udiebi*. tb., gamomtsemloba „metsniereba“. (ჯალაბაძე, ნ. (1985). „ადგილის დედასთან“ დაკავშირებული ზოგიერთი რიტუალის შესახებ, *ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები*. თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- jalabadze, n. (1988). kalghvtaebata bunebisatvis adgilis deda//ghvtismshobeli, *ist'oriul-etnograpiuli sht'udiebi*. tb., gamomtsemloba „metsniereba“. (ჯალაბაძე, ნ. (1988). ქალღვთაებათა ბუნებისათვის ადგილის დედა//ღვთისმშობელი, *ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები*. თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- jalabadze, n. (1987). „khalkhuri ts'armodgenebi adgilis deda - ghtishoblis shesakheb, k'rb. *kartveli khalkhis t'raditsiuli sameurneo da sulieri k'ult'ura*, tb., gamomtsemloba „metsniereba“. (ჯალაბაძე, ნ. (1987). „ხალხური წარმოდგენები ადგილის დედა - ღვთისმშობლის

- შესახებ, კრბ. *ქართველი ხალხის ტრადიციული სამეურნეო და სულიერი კულტურა*, თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- bardavidze, v. (1974). *„aghmosavlet sakartvelos mtianetis sazogadoebriv-sak'ult'o dzeglebi“*, თბ., გამომცემლობა „metsniereba“. (ბარდაველიძე, ვ. (1974). *„აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები“*, თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- chartolani, m. (1981). *kartveli khalkhis mat'erialuri k'ult'uris ist'oriidan*. თბ., გამომცემლობა „metsniereba“. (ჩართოლანი, მ. (1981). *ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან*. თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- ch'qonia, l. (1988). *religiuri rts'mena ts'armodgenebi mevenakheoba-meghvineobashi*. k'rb. *„etnologiuri dziebani“*, თბ., გამომცემლობა „metsniereba“. (ჭყონია, ლ. (1988). *რელიგიური რწმენა წარმოდგენები მევენახეობა-მელვინეობაში*. კრბ. *„ეთნოლოგიური ძიებანი“*, თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- topuria, n. (1984). *kartveli khalkhis sameurneo qopis ist'oriidan*, თბ.: გამომცემლობა „metsniereba“. (თოფურია, ნ. (1984). *ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან*, თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- mak'alatia, s. (1941). *samegrelos ist'oria da etnografiya*, tbilisi. (მაკალათია, ს. (1941). *სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია*, თბილისი).
- ghambashidze, n. (2004). *akhalt's'lis dgheobata tsik'li aghmosavlet sakartveloshi (erts'o-tianeti)*, tbilisi. (ღამბაშიძე, ნ. (2004). *ახალწლის დღეობათა ციკლი აღმოსავლეთ საქართველოში (ერწო-თიანეთი)*, თბილისი).
- makhauri, t'. (2013). *ts'armartuli danashrevebi aghmosavlet sakartvelos mtianetis sak'ult'o t'ekst'ebshi*, k'rb. vera bardavidze-110, თბ., გამომცემლობა „universali“. (მახაური, ტ. (2013). *წარმართული დანაშრეები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საკულტო ტექსტებში*, კრბ. ვერა ბარდაველიძე-110, თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- ochiauri, t. (1975). *ts'qlis k'ult'is element'ebi sakorts'ino rit'ualebshi, masalebi sakartvelos etnografiisatvis (mse), XVIII*, tbilisi, გამომცემლობა „metsniereba“. (ოჩიაური, თ. (1975). *წყლის კულტის ელემენტები საქორწინო რიტუალებში, მასალები*

საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის (მსე), XVIII, თბილისი, გამომცემლობა “მეცნიერება“).

- pirtskhalava, t. turmanidze, d. p'ap'ashvili, l. (1999). „martlmamidebluri lotsvis t'ekst'is gamoqeneba biorezonansul terap'iashi“, sametsniero k'onperentsiis - „*krist'ianoba da meditsina*“, - masalebi, tbilisi. (ფირცხალავა, თ. თურმანიძე, დ. პაპაშვილი, ლ. (1999). „მართლმადიდებლური ლოცვის ტექსტის გამოყენება ბიორეზონანსულ თერაპიაში“, სამეცნიერო კონფერენციის - „*ქრისტიანობა და მედიცინა*“, - მასალები, თბილისი).
- ochiauri, al. (2005). *kartuli khalkhuri dgheobebis k'alendari*, khevsureti II, (bude-khevsureti, shat'il-mighmakhevi), tbilisi. (ოჩიაური, ალ. (2005). *ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი*, ხევსურეთი II, (ბუდე-ხევსურეთი, შატილ-მიღმახევი), თბილისი.).

Sources

- davitiani, a. (1939). *etnograpiuli masalebi*, M1 80, ist'oriisa da etnologiis inst'it'ut'is arkivi). (დავითიანი, ა. (1939). *ეთნოგრაფიული მასალები*, M1 80, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივი).
- burduli, m. (1980-1984). *svanetis etnograpiuli dghiurebi*. (ბურდული, მ. (1980-1984). *სვანეთის ეთნოგრაფიული დღიურები*).
- burduli, m. (1982-1983). *rach'is etnograpiuli dghiurebi*. (ბურდული, მ. (1982-1983). *რაჭის ეთნოგრაფიული დღიურები*).
- burduli, m. (1985; 1990; 1998). *kartlis etnograpiuli dghiurebi*. (ბურდული, მ. (1985; 1990; 1998). *ქართლის ეთნოგრაფიული დღიურები*).
- burduli, m. (1987-1991). *imeretis etnograpiuli dghiurebi*. (ბურდული, მ. (1987-1991). *იმერეთის ეთნოგრაფიული დღიურები*).
- burduli, m. (1998). *k'akhetis etnograpiuli dghiurebi*. (ბურდული, მ. (1998). *კახეთის ეთნოგრაფიული დღიურები*).

RELIGIOUS SITUATION IN MULTIETHNIC ENIRONMENT (CASE OF SAMTSKHE-JAVAKHETI)**რელიგიური სიტუაცია მულტიეთნიკურ გარემოში (სამცხე-ჯავახეთის მაგალითი)****TEA TATENASHVILI**

Ph.D. Student Samtskhe-Javakheti State University

0800, Akhaltsikhe, Georgia

ORCID ID:0000-0002-0165-7325

teatatenashvili@gmail.com

+995 591 41 12 84

Abstract

The study describes the religious situation in Samtskhe-Javakheti. It specifies the challenges, problems and the relationship between the multi-ethnic groups and religious confessions in the region and tells the history of the region ethnic and religious situation, the causes and results of the existing perception of the religions in the region.

Nowadays the Orthodox Church, synagogue, mosque, Catholic Church, Armenian Apostolic Church coexist peacefully in Samtskhe-Javakheti. However, there was a time (2013-2019) when certain forces tried to provoke religious confrontations.

Study of the problem has a strategic importance for the country, as the study of co-existence experience of different ethnic and religious people for many centuries will support to adoption of human values and civic integration in the country considering the generally recognized right of religious freedom which helps to stability and development of state-oriented thinking.

It should be noted that the country faces the issue of religious tolerance, which occasionally appears. These problems are associated with a diverse environment. The Samtskhe-Javakheti region is one of the examples of such diversity.

The innovation is to provide information to the society that the trials of provoking religious confrontation fortunately was not turned into conflict, and it could be due to the historical and tolerance experience which is forgotten now and is considered as a stereotype.

Though the opposition did not turn into conflict with support of the state, Georgian Orthodox Church, as a dominant religious organization and the both parties of the confrontation, but it is not a final and long-term solution. It is necessary to evaluate all the recommendations and consideration the consequences of the mentioned developments.

For achievement the goals of the study, it was necessary to process available printed and electronic materials, study literature. Due to novelty and lack of literature, the information is available only in the newspaper articles, in the reports of public defender and the religious agency, or other non-governmental organizations.

Keywords: Samtskhe-Javakheti, religious situation, multiethnic environment, Orthodoxy, circumstance.

თეა თათენაშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი,
0800, ახალციხე, საქართველო

ORCID ID:0000-0002-0165-7325

teatatenashvili@gmail.com

+995 591 41 12 84

აბსტრაქტი

კვლევა ეხება რელიგიური სიტუაციის აღწერას სამცხე-ჯავახეთში. ამ მიმართულებით რეგიონში არსებული გამოწვევების, პრობლემების იდენტიფიცირებას, მულტიეთნიკური ჯგუფებსა და რელიგიურ კონფესიებს შორის შექმნილი სურათის დაზუსტებას და პრობლემების გადაჭრის გზების ჩვენებას.

აღსანიშნავია, რომ დღეს სამცხე-ჯავახეთში ერთმანეთის გვერდიგვერდ მშვიდობიანად თანაარსებობს მართლმადიდებლური ეკლესია, სინაგოგა, მეჩეთი, კათოლიკური ტაძარი, სომხური სამოციქულო ეკლესია. თუმცა, იყო პერიოდი (2013-2019), როდესაც გარკვეული ძალების მიერ ხდებოდა რელიგიური დაპირისპირების პროვოცირება.

აღნიშნული საკითხის შესწავლა ქვეყნისათვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია, ვინაიდან სხვადასხვა ეთნიკური და რელიგიური აღმსარებლობის მქონე ადამიანთა შორის თანაცხოვრების მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების კვლევა ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების დანერგვასა, სახელმწიფოებრივი აზროვნების განვითარებას, სამოქალაქო ინტეგრაციას, რაც ქვეყნის სტაბილურობის გარანტი და დემოკრატიული განვითარებისათვის აუცილებელი პირობაა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქვეყანაში რელიგიური ტოლერანტობის საკითხი პერიოდულად იჩენს თავს. აღნიშნული პრობლემები მრავალფეროვანი გარემოს თანმდევი პროცესია. სწორედ, სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი წარმოადგენს ამ მრავალფეროვნების ერთ-ერთ მაგალითს.

სიახლე გახლავთ ის, რომ საზოგადოებას მივაწოდოთ ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ სტატიაში მოცემული რელიგიური დაპირისპირების მცდელობები საბედნიეროდ არ გადაიზარდა კონფლიქტში, რაშიც ალბათ სწორედ ის ისტორიული და ტოლერანტული გამოცდილების დამსახურებაა, რასაც ახლა მივიწყებულად და სტრეოტიპად ვთვლით. სახელმწიფოს, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის, როგორც დომინანტი რელიგიური ორგანიზაციის, ასევე დაპირისპირების ორივე მხარეების ძალისხმევით, დაპირისპირება კონფლიქტად არ გადაიქცა. აუცილებელია ყველა რეკომენდაციის გონივრულად შეფასება და გათვალისწინება, რომლებიც აღნიშნულ მოვლენებს მოჰყვება.

კვლევის მიზნების მისაღწევად მნიშვნელოვანი იყო არსებული ბეჭდური და ელექტრონული მასალის დამუშავება, ლიტერატურის შესწავლა. საკითხის სიახლისა და ლიტერატურის სიმწირის გამო, ინფორმაცია მხოლოდ საგაზეთო სტატიებში, სახალხო დამცველისა და რელიგიის სააგენტოს, ან სხვა არასამთავრობო კვლევითი ორგანიზაციების ანგარიშებშია მოცემული.

საკვანძო სიტყვები: სამცხე-ჯავახეთი, რელიგიური სიტუაცია, მულტიეთნიკური გარემო, მართლმადიდებლობა, გარემოება.

Introduction

Probably there is no state on a world political map not being multiethnic and multireligious. Ethnic and religious diversity is one of the challenges of the modern world. The problem of the relationship between nations, as well as between confessions is faced by almost every country and as the historical experience confirms, that Georgia is not an exception, this is the country populated by 84% of Georgians, while the greatest portion of non-ethnic Georgians are Azeris, comprising 7%, Armenians being 6% of the state population and other ethnicities including Abkhazians, Russians, Kurds, Ossetians, Jewish, Greeks, Ukrainians, Assyrians, Kists, etc. “Ethnic and religious diversity is the wealth of our country. The historical past demonstrates that the representatives of different ethnicities were able to settle and live peacefully with Georgian local population“ (Ethnicities in Georgia, 2008:3)

Samtskhe-Javakheti is a multiethnic and multi-religious region where Orthodox, Muslim and Catholic Georgians, as well as Armenian Gregorian and Catholics, Jewish, Ukrainian, Russian Dukhobors, Belarusians and others live together. The situation is the result of the country’s historical past and geopolitical location.

Currently intercultural communication and the problem of tolerance are the global problems therefore the cultural, ethnic and religious factors often are the reason for the conflicts. Tolerance, accepting of different is the crucial issue for safety and public union?. Though, raising public awareness, modernizing education system and the role of media are very important to achieve it.

The scientific works referring to the latest problems and challenges of Samtskhe-Javakheti region due to the ethnic-religious diversity are very limited.

The issue is very important, but presentation of ethnic and religious diversity still experiences difficulties and requires caution in order to avoid turning of confession into the provoking instrument for violence and religious conflict.

In order to achieve research goals, it was important to process printing and online materials, study literature. Due to the novelty and lack of literature, the information is available only in the newspaper articles, the reports of Public Defender and Religious Agency, or other non-governmental research organizations. The paper is focused on analyses of the goals and process of appearance and establishment of different ethnic and religious groups in the region based on the works of Sh. Lomsadze, R. Topchishvili, and others.

The Research Methods

The research is mainly based on modern history research methods: description of historical events, comparative-historical method, empirical analysis, causal-comparative analysis, quantitative and qualitative analysis. The article is based on primary sources - data from archive, media outlets (periodicals, television, Internet resources) and scientific literature on the subject. The method of case analysis is used in the coverage of specific events, the research and generalization of events that occurred at different times and space is based on the historical-comparative method, a critical understanding of specific material.

Discussion

Samtskhe-Javakheti is one of the historical regions of the southern Georgia currently comprising of 6 administrative and territorial units, such as Adigeni, Aspindza, Akhaltsikhe, Akhalkalaki, Borjomi and Ninotsminda municipalities. It is one of the multi-ethnic regions. The current situation is the result of the country's historical past and geo-political location.

The territory of Georgia was within the intensive migration area from the ancient period. The representatives of Caucasus people, as well as the individual groups from the near east used to enter and establish here. Some groups of migrants mixed with the local population by the time, but other maintained their ethnic specifics till the end. Formation of Georgia's ethnic shape is mainly linked with the historical developments in the close East and in the south of current Russia. The ancient empires, movement of Huns, Cimmerians, Scythians, invasions of Mongols, the campaign of Tamerlane, Persian-Osman wars, strengthening of Russia and ethnopolitical and religious impulses derived as a result of its rivalry with the eastern countries (Turkey, Persia) (Ethnicities in Georgia, 2018:8).

We will present the ethnic and religious history of the region very briefly, in order to make clear further and current processes introduced in the article.

Two ethnic groups are dominated in Samtskhe-Javakheti, such as Georgians and Armenians. It makes the region specific. The mentioned groups are settled compactly in two parts of the region and there is only one district in the region, such as Akhaltsikhe, where the distribution of the ethnicities has certain proportion. The population of Adigeni, Aspindza and Borjomi is mainly Georgian, while in Akhaltsikhe the proportion of Georgian and Armenian population is 60/40. While population in Akhaltsikhe and Ninotsminda is mainly Armenian. There is Russian population in several villages of Ninotsminda municipality who represent the sect of Dukhobors.

The relationship of Georgian and Armenian people has the deep historical roots. The political and economic, as well as cultural life of those nationalities are closely linked with each other. Georgia became the mother land for many Armenian refugees.

In the 30-40s of the XIX century (referring to Adrianople treaty), the greater part of the Muslims residing in Samtskhe-Javakheti was exiled and Greek, Armenian and Russian population were settled instead. It was the clear indicator of the Tsarist colonial politics aiming to mix people, to suppress

national self-consciousness, increase the treasury land fund and implementation of the russification politics this way. (Lomsadze, 2011:528)

In 1829-30 Christian Armenians were resettled in Akhaltsikhe and Akhalkalaki from Erzurum, Turkey. Their number was around 30-35 thousand people, consisting around 5,000 households (Утверждение...1980:265).

In Akhaltsikhe around 2, 000 artisans and traders were resettled in July, 1830 (Lomsadze, 2011:358-359)

As for Greek colonials in 1830 the greater group of the Greek refugees from Gumishkhane was settled on the Tsalka plain. At the same time around 50 families settled in Akhalkalaki and most of them were mixed with Armenians and became Armenians. Only few Greek families preserved their ethnicity in Akhalkalaki. At the same time in Samtskhe, about 100 Greek families were settled in the ruins of the villages in the Shavtskala gorge, most of them were concentrated in the village Tsikhisjvari and were settled compactly. There were many Georgian kin groups, who were mixed with the Greeks and were registered as Greek (Lomsadze, 2011:337)

As for settlement of Russian sectarians in Javakheti, there was no any Russian population in the south Caucasus till 1830. The first flow of Dukhobors entered to Georgia in June, 1841. In 1841-45 4,097 Russian sectarians were resettled around Tavparavani lake (Lomsadze, 2011:337-338).

Georgian historical literature links entrance of Jews to Georgia to the political developments in the ancient East. After capture of Jerusalem by the King of Babylon, Nebuchadnezzar (586 BC), the group of Jews expelled from Judas state entered to Georgia and took the land from the head of Mskheta by tax. The entrance of Jewish continued after it as a result of different political or economic factors (Etnosebi sakartveloshi, 2018:90).

The first notice about entrance of Jewish to Georgia was preserved in the Kartlis Tskhovreba (Life of Kartli), as for Samtskhe-Javakheti the earliest written notice about Jewish settlement in Samtskhe-Javakheti is given by Vakhushti Batonishvili "Description of Georgian Kingdom", who names Jewish as "Yids". "There are Armenian yids and Meskhetians in Akhaltsikhe, Akhalkalaki, Abastumani, Khertvisi, Atskuri, Gokio and Baraleti" or 'Gokia is a small town residing by Meskhetians, Armenians and Yid traders", "there is Baraleti, a small town up to the junction of the river Mtkvari being populated by Meskhs, Armenians and Yid traders" (Meskhishvili, 1997: 5-15)

Many researchers paid attention to the migration of Ossetians in Georgia. An interesting research was conducted by Roland Topchishvili who considers the II half of XIX century as the time for appearance of Ossetians in Samtskhe-Javakheti region. There were 4 households living in Kvemo Mitarbi, in Gujareti gorge in 1860s, who were resettled from Ortevi. It was the time when Ossetians came to Zemo Mitarbi, Machartskali, Odeti and Linturi as well (Topchishvili, 1997:182).

As for religious diversity of Samtskhe-Javakheti: currently, there are three Orthodox eparchies in Samtskhe-Javakheti, they are Akhaltsikhe and Tao-Klarjeti, Akhalkalaki and Kumurdo and Borjomi

and Bakuriani. There are the Rome Catholic Church and Armenian Apostolic Orthodox Church, as well as Jewish Synagogue and Muslim Mosque operating in the region.

In the 1940s, Georgian families were moved from western Georgia - Imereti and Racha regions- and settled in the settlements of the local Muslim population who have been deported to Central Asia. The largest number of Turks were evicted from Adigeni, Aspindza and Akhaltsikhe districts, and the Kurds - from Aspindza, Akhalkalaki and Akhaltsikhe districts. Later, in the 70s, eco-migrant Muslim Georgians settled from Ajara region (Natmeladze, 2002: 41).

Catholicism in Georgia is represented by the Roman-catholic and Armenian Catholic church believers.

„In Samtskhe spread of the Catholicism from the ancient period is not surprising, as Samtskhe always was the road and gate for European travelers. When European missionaries used to come to Georgia, majority stopped in Samtskhe first. They met Georgians they were sent to convert them into Catholics in Samtskhe directly while entering to Georgia. Therefore, their mission would be aimless if they leave this first communities without attention and just go to the middle part of Georgia. This is the fact why Catholicism was spread in Samtskhe-Javakheti from ancient period (Tamarashvili, 1911:411).

In the second half of the XIX century when the Russification policy was strengthened against everything Georgian and National, the Georgian Catholics were also attacked. Due to that factor, Armenian language was appointed as a service language instead of Georgian in Georgian catholic churches (Kruashvili, 2005:6-7).

All mentioned caused a great dissatisfaction of Georgian Catholics. They started fighting to restore Georgian language during serving Kontakion. The fight was for Georgian, for national identity, against those who were called “Meskhetian educators”. The leader was “Some Meskhetian” by the pseudonym, a famous catholic priest and public figure, Ivane Gvaramadze. Later on, his student, Mikheil Tamarashvili carried on his work (Kruashvili, 2005:8-10).

There are certain peculiarities and opposition between religious groups, which should not be turned into conflict, or the reason for the conflict, but it should include respect and tolerance to each other.

Georgian history preserved the facts of peaceful cohabitation, as well as the conflict based on the religion; for instance, conflict between monophysites and dyophysites, Orthodox and Catholics, others. Recently, the trial to transform religious diversity into conflict had especially dramatic form which was noted in several areas since 2012, the situation between Muslim and Orthodox population was tensed for several times (Nigvziani, Tsintskaro, Samtatskaro, Chela, Kobuleti, Mokhe). Therefore, the fact requires attention and it is very important.

In the last period the conflict on the religious ground has been emerged in Adigeni district, where the ethnic Georgians lived peacefully for 30 years. In Chela, Mokhe and Adigeni village the

population is ethnic Georgian but according to their confession there are Orthodox Christian Rachvelians and Muslim Ajarians. Peaceful living terminated by the incident, which took place in 2013. In the village Chela, the Minaret of 24 meters of height was installed next to the Mosque what caused the protest of the Orthodox population. The part of the population considered this fact as an offense of religious feelings, on other hands it was assessed as violation of the Muslims' right. Finally, the confrontation was calmed down with support of the state entities, while Minaret was located on the neutral territory (Uchidze:2013).

In 2014 Adigeni was brought under the public attention for the second time. That time, Mokhe was the place of religious confrontation. The neighbors confronted each other for the building. The Muslims declared that the building located in the community center was Mosque, the Christians confirmed the fact, though they say that Muslims had constructed the Mosque by the stones of the Orthodox Church, which has never been functional and this is why the construction cannot be under the ownership of the Muslims.

The building, which was constructed by the local Muslims in the center of the village in 1927 became the subject of the dispute. In 1944 they were exiled to the Central Asia. During the Communist period there was the Community Council, later on a library and finally the House of Culture. The State Agency of Religion coped with the problem as follows: for the purpose of study and solution of the problem, the "Council" (so called "Mokhe commission") was established, consisted of the disputing religious community representatives, local governance, Cultural Monument Protection National and Religion Agencies. The work of the council completed by considering religious sensitivity and their interests ultimately. The construction was transferred to the National Agency of Cultural Monument Protection. And it was included in the list of the cultural heritage monuments, as a "disputable building". While village population was given an alternative land plot for constructing the Mosque (1,200 m²) (Narimanishvili, Uchidze: 2014).

In 2016 it was the third time when the village in Adigeni was split into two parties. After Chela and Mokhe, local Muslim and Orthodox communities opposed each other in the village Adigeni that time. The opposition was completed by the conclusion that the place for Muslim graveyard will be given next to Christian one. Both will have the separate entrances and the borderline will be made between them (Uchidze: 2016).

In connection with the confrontations between the Georgian Muslims and Orthodox Christians in the villages of Adigeni, we think that the best source was some ethnographic material, i.e the attitude of the locals, where they also talk about good neighborly relations. For example: "We visit each other quite often. Let them pray, who is interfering?! "Someone may say something, but nothing like serious confrontation ever happens in the village," said Revaz Gamkrelidze, a resident of the village of Chechla, adding that it would not matter if he had a minaret in a neighboring village. Some people may have expressed dissatisfaction, but that does not mean that there is controversy in the whole village. " Another interesting comment is from Izolda Lobjanidze, whose house was burnt down and she was sheltered by Muslim neighbors: "Nobody will oppose each other here because of the construction of the minaret."

Moreover, according to the Christian population, Muslims are currently assisting in the construction of an Orthodox church in Chela, and both sides say that so far, both Rachveli and Adjarians have never come to terms with each other on religious grounds. However, in the end, they express concern about what happened and say that: what happened will really affect their relationship: "There are some people that oppose it and this will affect our relationship over the time" – said 21-year-old Revaz Iremadze living in Chela (Tamuna Uchidze: 2013).

We hope that in the Adigeni district, there will be no more religious strife for the peaceful coexistence of ethnic Georgians. The Christian temple and the Muslim mosque as religious symbols will no longer be the cause of controversy between the two denominations, but of one ethnic group.

The next fact of religious intolerance referred to damage of the Catholic Church in Samtskhe-Javakheti. In 2018-2019 the local media spread the information. The newspaper "Samkhretis Karibche" reported that in "Akhalkalaki, near the villages Khulgumo and Bavra the icons and religion-related items were damaged twice in the praying places, it happened in April and November, 2019. The Praying place is the monument of cultural heritage and parish of Armenian Church serves here" (Samtskhe-Javakheti...2019).

Little bit earlier, in March, 2018 in the Christian temple near Vale, where Catholics and Orthodox Christians used to pray next to each other for many years, Catholic icons and prayers, were burnt. Locals assess the fact as a provocation. Around 600 families are Catholic in the village Vale, certain part of the population are Orthodox. In the temple, which according to local population, was constructed a century ago Orthodox and Catholic parishes used to go together, though as villagers say, this temple had never become the issue for conflict between neighbors" (Uchidze:2018).

In the village Kumurdo, Akhalkalaki district, in the yard of Dormition Church, the first incident took place between one group of the local population and law enforcement officers on September 30, 2017. It was caused by the trial of the group to install Armenian, traditional stone cross – Khachkar in the yard of the church. Since 2015 The Ministry of Culture and Monument Protection of Georgia has been conducting the rehabilitation activities on the territory of the monument. During Archeological excavations, the graves and remains of people were found. The spread disinformation about origin of the church caused misunderstanding. Armenian Apostolic Eparchy confirms that they have no claim and it considers the church as Georgian. Respecting the graves of the ancestors is not disputable and it should be considered that for centuries both Georgians and Armenians, and the representatives of different nationalities and confessions were buried in the Yard of the Church and it is our task to respect all of them (Narimanishvili:2017).

In Samtskhe-Javakheti, in addition to above-mentioned facts, there are certain problems regarding to ownership of Christian churches. For instance, there are disputable issues related to ownership of some churches between Orthodox and Catholic Christians, as well as the problems between Armenian Apostolic Church and Georgian Orthodox Church.

In order to overcome such challenges, which took place in Georgia, to develop well-functioning religion state policy the special institute, the State Agency of Religion Issues was

established in 2014 and it became responsible for solution inter-religion issues and develops relevant recommendations in the field of religion.

The Center of Tolerance under the Public Defender's Office also works on the mentioned problems, which provided proper recommendations based on the analysis of the existing condition of the religion and ethnic minorities.

The assessments were made for the above-described developments from the state and non-governmental organizations.

The President of Georgia assessed the incident of Chela as follows: "Removal of Minaret from the Mosque is the same as removal of Cross from the Christian church".

The Prime Minister and the Parliament Speaker assessed the dismantling of the Minaret as the violation of Customs' regulations.

The Patriarchate of Georgia's feedback on the removal of the Minaret in the village Chela was to consider the fact as the trial to provoke conflict on the ground of the religion aiming to make confrontation between Christian and Muslim population, which will cause discreditation of the Church and State. It appealed to the Muslim spiritual leaders living in Georgia not to support but oppose to such provoking actions not only in Adigeni, but in any part of Georgia (sap'at'riarko sopel ch'elashi ganvitarebul movlenebs religiur niadagze shughlis gaghvivebis mtsdelobad miichnevs:2013).

A Public Defender assessed the mentioned conflict as illegal limitation of freedom of confession of the Muslim believers.

The assessment of the director of the Tolerance Center, which is included in the reports of the Public Defender; is stated: "The state policy became repressing and discriminating towards the minorities". According to the applied practice in Georgia, the impression is created that the religious and other minorities have the right of "existence", though they should not appear in the public places, which is explicitly considered as the "ownership" of the majority. „The narrative of our limitless tolerance opposes the reality. Of course, there is the myth that we are the most tolerant nation. We are focusing mainly on the visual effects. The tradition of tolerance, we have for sure, but this tradition was frozen in the far past (Bandzeladze: 2015).

Due to unsecular state policy, the relationship between Muslim and Christian communities are periodically tensed in Adigeni municipality, which is followed by the incident and in total, it creates the threat for religious conflict (Religiis tavisupleba... 2016: 115).

Key Findings

According to the goal of the article, based on description of the situation and official assessment of the developments, certain findings are made. Georgia is historically known as one of the tolerant countries for different religions and ethnicities, though the best Georgian cultural monuments demonstrate it, Tbilisi is the city, where Mosque, Synagogue and Church are located side-by-side, Akhaltsikhe and particularly its historical district, Rabati, is also a good example of tolerance, where multi-ethnic and multi-religious life started several centuries ago is still going on, Rabati is the place, where Catholics, Jewish, Armenians, Orthodox Christians and Muslims have their own temples, which can give the example of tolerance to the whole world, though the religious diversity of Georgia is not considered as wealth of the state, but it is considered as a threat and the wicked instrument for wrong political intentions due to current situation.

The part of the population has not enough information regarding to other religions and confessions in Georgia, even about the Catholic Georgians' contribution to the past and present of the country. The Catholics are often called as "French" and among the some groups there is a dominant view that the Catholics serve to foreign interests. The Catholic population of Samtskhe-Javakheti used to defense themselves and explain, that they are not "French" but they are Georgians. There is the similar stereotype among the certain layer of the society related to Muslim Georgians, there is the consideration that they are "Tatars" and they are funded from Turkey. The certain part of the society sees the threat in it.

The important fact is that the hard historical reality should not be forgotten, causing religious and ethnic diversity of the region. Fortunately, religious confrontation trials described in the article was not transformed in the religious conflict, which probably was supported by the historical and tolerance experience, what is considered as forgotten and stereotyped now. Due to the activities of the state, the Georgian Orthodox Church, as a dominant religious organization, as well as both parties of the conflict it was possible to avoid transformation of the opposition into conflict. Though it is not solution and long-term prospective. It is necessary to evaluate all the recommendations followed to the developments reasonably and consider them. Nowadays, there are many well-known facts in the world when the religion became the reason for the conflict and violation. For instance, the situation in the North Ireland, when "March Season" caused the opposition between protestants and Catholics. Jews and Palestinians have the conflict due to the holy lands of Jerusalem even now, the example of Bosnia and Herzegovina related to the conflict between Muslims and Orthodox Serbians (here the religion became the marker of the ethnic identification) and many other examples. All mentioned examples and the reasons of the conflict are not identical, not always the reason of the religion wars and conflicts is the religious believe, the reason can be political, social or equal? use of economic power. The fact is that the religion should not become the instrument for achievement of political purposes.

Current intercultural communication, the problem of communication, tolerance is one of the global problems in the world and they are cultural, ethnic and religious factors which cause the conflict. There is no deficiency of cultural, religious and ethnic tolerance in Georgia. Tolerance, acceptance of different is important for public security and integrity. Though, awareness raising of the society, modernization of the education system and the role of the media is very important to solve the problem.

In the modern diversified world, informational and communication means, as well as growth of the migration makes peaceful relationship very important. Though in this relationship it is crucial from what perspective the world is evaluated, how our and others relationship and rights are assessed. Acceptance of different and in general issue of the identity is becoming important. „It requires attention to understand the importance of the difference, their impact and appliance as a resource, but not as a dangerous “enemy“ (st'udent'ebis ... 2017: 84).

There is one solution: Intercultural dialogue is a necessary precondition for peaceful cohabitation with the representatives of different cultures having regular contact. The problem of the intercultural dialogue is especially important for the multicultural, multi-confession and multi—ethnic regions, where contact with “other” and dialogue used to conduct intensively for centuries and became the factor defining the history. The necessary condition for the dialogue is to start it not based on the issues contrasting but by the one, which is common. The dialogue will be unsuccessful if it is started by offense and reminding the confrontation, in case the parties are looking for the future touching points (Chikovani:7).

One of the important conditions for development of democratic state is protection of ethnic and religious minorities, fighting against discrimination and xenophobia, development of tolerance and equality of cultures and supporting the civic integration, development of well-structured religious policy, which will not move beyond secularism, state should protect all the citizens regardless their religion, ethnicity, etc.

Pursuant to the Constitution, Georgian State recognizes the special role of the Orthodox Church in Georgian history, but also declares full freedom of the belief and confessions, the independence of the church from the state. In the constitutional treaty of 2002, so-called Concordat between the Georgian state and Georgian Apostolic Autocephalic Orthodox Church is the supreme normative act after Constitution.

In its turn, Georgian Orthodox Church gives the special importance to cooperation of the acting religious establishments in Georgia. Regular readiness for the dialogue with them is declared by it. Noteworthy, that the His Holiness and Beatitude, Catholicos-Patriarch of All Georgia, often hosts the leaders and representatives of the religious organisations acting in Georgia, whether this is the international day of tolerance, or other events.

For the last period, the State Agency of the Religion Issues together with Zurab Zhvania State Administration School¹ declared their initiative to teach the state language to the Catholic and Armenian clergy in Samtskhe-Javakheti

As a conclusion, in such multi-ethnic and multi-religious regions of Georgia, like Samtskhe-Javakheti, it is necessary to inform local population more about acting confessions. Due to existing

¹ The main goal of the organization is to promote the integration of citizens living in densely populated regions of Georgia wit highland and national minorities into a single state space, to increase the level of state language proficiency and civic education.

situation, the focus shall be made not on the past conflicts based on the religious and ethnic belonging, but on the principles of co-residence, citizenship and state understanding, in order to develop properly oriented and healthily thinking civic society. Even on the example of the disputable mosque it is necessary to define the problem of the possession, historical and cultural status of the monument by the state, and not to assign the status of the “disputable construction”, as it belonged to the different religious group in different period. Solution of such problems should take place with participation of sciences, lawyers and other competent groups, what will become the important instrument for prevention of the future religious conflicts.

References

- adamianis uplebebis sts'avlebisa da monit'oringis tsent'ri (EMC), 2016. *religiis tavisupleba (sakhelmts'ipos disk'riminatsiuli da arasek'ularuli p'olit'ik'is k'rit'ik'a)*. თბ. 2016. (ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC), 2016. *რელიგიის თავისუფლება (სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასეკულარული პოლიტიკის კრიტიკა)*). თბ.
- akhalsikhis munitsip'alit'et'is opitsialuri veb-gverdi. (ახალციხის მუნიციპალიტეტის ოფიციალური ვებ-გვერდი)*. წვდომის თარიღი: 14.05.2020 <https://bit.ly/2IOxfac>
- bandzeladze, n. (2015). *t'olerant'obis t'raditsia, ra tkma unda, gvakvs, oghond es t'raditsia shoreul ts'arsulshi gaiqina. t'olerant'obisa da mravalperovnebis inst'it'ut'i.* (ბანძელაძე ნ. (2015). *ტოლერანტობის ტრადიცია, რა თქმა უნდა, გვაქვს, ოღონდ ეს ტრადიცია შორეულ წარსულში გაიყინა. ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი*). წვდომის თარიღი: 12.03.2020 <https://bit.ly/35aK86C>
- chikovani, n. *int'erk'ult'uruli dialogis p'roblemebi (salektsio k'ursi)*, (ჩიქოვანი, ნ. *ინტერკულტურული დიალოგის პრობლემები (სალექციო კურსი)*). წვდომის თარიღი: 04.04.2020 <https://bit.ly/35ef5Wh>
- etnosebi sakartveloshi, (2008). *sakartvelos sakhalkho damtsvelis bibliotek'a gamosatsemad momzadebulia sakartvelos sakhalkho damtsveltan arsebuli t'olerant'obis tsent'ris mier tbilisi.* (ეთნოსები საქართველოში, (2008). საქართველოს სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა გამოსაცემად მომზადებულია საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრის მიერ. თბილისი).
- int'erp'resniasi, sap'at'riarko sopel ch'elashi ganvitarebul movlenebs religiur niadagze shughlis gaghvivebis mtsdelobad miichnevs.* (*ინტერპრესნიასი, საპატრიარქო სოფელ ჭელაში განვითარებულ მოვლენებს რელიგიურ ნიადაგზე შუღლის გაღვივების მცდელობად მიიჩნევს*). წვდომის თარიღი: 28.03.2018 <https://bit.ly/36ecTP7>

- quashvili, n. (2005). *kartveli k'atolik'eebi samtskhe-javakhetshi*, tbilisi: tbilisis universit'et'i, (ყრუაშვილი, ნ. (2005). *ქართველი კათოლიკეები სამცხე-ჯავახეთში*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტი).
- Lomsadze, sh. (2011). *samtskhe-javakheti*. Akhaltsikhe: gamomtsemloba „akhaltsikhis universit'et'i“. (ლომსაძე, შ. (2011). *სამცხე-ჯავახეთი*. ახალციხე. გამომცემლობა „ახალციხის უნივერსიტეტი“).
- meskhishvili, ts. (1997). *kartvel ebraelta dasakhlebis pormebi akhaltsikheshi*. Tbilisi: tbilisis universit'et'i. (მესხიშვილი, ც. (1997). *ქართველ ებრაელთა დასახლების ფორმები ახალციხეში*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტი).
- Natmeladze, m. (2002). *demograpiuli p'rotsesebi sakartveloshi me-20 sauk'unis 40 ian ts'lebshi*. tb. (ნათმელაძე, მ. (2000). *დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში მე-20 საუკუნის 40-იან წლებში*. თბ.).
- Narimanishvili, n. Uchidze, t. mokheshi muslimebi da krist'ienebi daup'irisp'irdnen. *samkhretis k'aribch'e*. (ნარიმანიშვილი, ნ. უჩიძე, თ. მოხეში მუსლიმები და ქრისტიანები დაუპირისპირდნენ. *სამხრეთის კარიბჭე*). წვდომის თარიღი: 14.05.2020 <https://bit.ly/2SZyWCX>
- Narimanishvili, n. (2017). *dap'irisp'ireba akhalkalakshi adgilobrivesa da p'oltsias shoris. samkhretis k'aribch'e*. (ნარიმანიშვილი, ნ. (2017). *დაპირისპირება ახალქალაქში ადგილობრივებსა და პოლციას შორის. სამხრეთის კარიბჭე*). წვდომის თარიღი: 15.05.2020 <http://sknews.ge/index.php?newsid=15062>
- religiebi sakartveloshi*, (2008). *sakartvelos sakhalkho damtsveltan arsebuli t'olerant'obis tsent'ri*. tbilisi. (რელიგიები საქართველოში, (2008). საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრი. თბილისი).
- tamarashvili, m. (1911). “*ist'oria k'atolik'obisa kartvelta shoris*“. tbilisi, siest'a. (თამარაშვილი, მ. (1911). *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*“. თბილისი, სიესტა).
- topchishvili, r. (1997). *sakartveloshi osta chamosakhlebisa da shida kartlis etnoist'oriis sak'itkhebi*, tbilisi: lomisi. (თოფჩიშვილი, რ. (1997). *საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები*. თბილისი: ლომისი).
- tolerant'obisa da mravalperovnebis inst'it'ut'i. (2017). *st'udent'ebis gants'qoba umtsiresobebisadmi da mediis roli*. tb. (ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი. (2017). *სტუდენტების განწყობა უმცირესობებისადმი და მედიის როლი*. თბ.).
- uchidze, t. (2013). *adigenshi religiuri k'onplik'ti ghvideba? samkhretis k'aribch'e*. უჩიძე, თ. (2013). *ადიგენში რელიგიური კონფლიქტი ღვიდება? სამხრეთის კარიბჭე*. წვდომის თარიღი: 14.05.2020 <https://bit.ly/3j5IDdN>

uchidze, t. (2016). sadao samk'vidrebeli. *samkhretis k'aribch'e*. (უჩიძე, თ. (2016). სადაო სამკვიდრებელი. *სამხრეთის კარიბჭე*). წვდომის თარიღი: 15.05.2020
<https://bit.ly/3hCNaF2>

uchidze, t. (2018). vales salotsavshi k'atolik'uri khat'ebis da lotsvis ts'ignebi dats'ves. *samkhretis k'aribch'e*. (უჩიძე, თ. (2018). ვალეს სალოცავში კათოლიკური ხატების და ლოცვის წიგნები დაწვეს. *სამხრეთის კარიბჭე*). წვდომის თარიღი: 15.05.2020
<http://sknews.ge/index.php?newsid=16872>

Утверждение русского владычества на Кавказе. 1980.

A WOMAN'S RIGHT AND PROPERTY CONDITION AND THE ISSUE
OF "PURCHASE MARRIAGE" IN THE POPULATION OF SOUTH GEORGIA
(ANALYSIS USING MATHEMATICAL METHOD)

ქალი და სყიდვითი ქორწინების საკითხი სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობაში
(მათემატიკური მეთოდით გაანალიზებული)

TINA IVELASHVILI

Doktor of History, Professor of Samtskhe-Javakheti
State University, Akhaltsikhe, Georgia
ORCID:0000-0002-1964-1858
tinaivelashvili@mail.ru
+995599926479

Abstract

The article discusses the issue of whether there was a purchase marriage in Georgia. The analysis of the materials showed that we are not dealing with a marriage of convenience, but a woman with an expression of property status. The woman was part of her husband's family with her own property, which was an indicator of her independence. Purchasing marriage may have been a custom among certain peoples, but it is not obligatory to spread it to all peoples in search of paparazzi. The use of mathematical methods and analogues in the study of a separate issue of the humanities and social sciences allows us draw very interesting conclusions.

There is still a difference of opinion among researchers about the use of mathematical methods in the study of a particular issue of marriage. One part considers research with this method not desirable but necessary, while the other part considers it completely unacceptable. We even think that mathematical calculations allow us to disprove the frequency of separate randomness within a particular ethnos and the regularity of the reasons for its occurrence.

Using mathematical models, the article discusses and analyzes the issue of whether there was a purchasing marriage in Georgia. Research has shown that a woman entered her husband's family with her own independent property. This fact is an indicator of the rather high status of property and property of women in Georgia. The emergence of the purchasing element in individual people may indeed have taken place, but in the search for parallels it is not necessary to extend it to all people.

Keywords: A woman's Right, Property, Marriage.

თინა იველაშვილი

ისტორიის დოქტორი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი, ახალციხე, საქართველო

ORCID:0000-0002-1964-1858

tinaivelashvili@mail.ru

+995599926479

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილული და გაანალიზებულია საკითხი არსებობდა თუ არა საქართველოში ქალის სყიდვით ქორწინება. კვლევამ გვიჩვენა, რომ აქ საქმე გვაქვს არა სყიდვით ქორწინებასთან, არამედ ქმრის სახლში მის ქონებრივ უზრუნველყოფასთან. ქალი ქმრის ოჯახში დამოუკიდებელი - საკუთარი ქონებით (მნიშვნელობა არ ჰქონდა ეს ქონება მამის ოჯახიდან თუ ქმრის ოჯახიდან იყო გამოყოფილი) შედიოდა, რაც იმ დროისათვის მის უფლებრივ-ქონებრივი მდგომარეობის საკმაოდ მაღალი დონის მაჩვენებლად უნდა მივიჩნიოთ. სყიდვითი ელემენტების გაჩენას ცალკეულ ხალხში შესაძლებელია მართლაც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ პარალელიზმის ძიებაში სავალდებულო არ არის ყველა ხალხზე გავავრცელოთ.

საკვანძო სიტყვები: ქალის უფლება, საკუთრება, ქორწინება.

Introduction

Until now, the prevailing opinion was that marital marriage was a universal phenomenon in Georgia (R. Kharadze, I. Chkonia, N. Machabeli, M. Bekali, V. Itonishvili, L. Melikishvili). New research has shown that we need to look at the issue from a different perspective

Methods

The research is based on relatively historical and complex methods. We analyzed the issue using its mathematical method in parallel. The combined study allowed us to draw completely opposite conclusions.

Results

The Analysis using mathematical method of written data and ethnographical materials showed us that there was not any purchase marriage in the population of South Georgia (and in whole Georgia.) A woman entered her husband's family having her own property. And we consider that it was a sign of a high level of right and property condition.

Discussion

To study a woman's right and property condition, it's important to find out if there was a purchase marriage in Georgia. There are different ideas about this issue among the Georgian researchers.

One part of them thought and still thinks that “a purchase marriage” was widely spread among Georgians. To prove it, they use old historical sources, general models, ethnographical materials from different parts of Georgia.

Let's first compare and then analyze existed written data and ethnographical material and discuss the issue.

” According to our tradition a bridegroom brings property to a bride and not a bride to a bridegroom. “I can't give a marriage portion to my daughter but I can support her with property”, appeals George Mefe (King) to the follower of Byzantine.

Iv. Javakhishvili writes that “according to the tradition, the very bridegroom was responsible to bring property to a bride and not to her family (--- T.I.)” He highlights the fact in the novel - “ The Torture of Shushaniki “ and concludes that when a family conflict ended with a divorce, a husband took all the things back, he had brought to his wife.

According to Arkanjelo Lambert's estimation and references, a bridegroom had to pay for a bride. Iv. Javakhishvili supports his opinion and says that “urvadi “was a kind of payment paid for a bride. The trace of the same “urvadi” is seen in Iakob Khutsesi's reference.. According to Iv. Janakhishvili “this tradition was established in the time when to marry a woman was only be able by giving “urvadi” to her family “ (Javakhishvili, 1986: 214).

R.Kharadze studied above mentioned written data and ethnographical materials of Svaneti and concluded that “ the tradition in Svaneti gains more importance as the existence of “urvadi” is confirmed with the old Georgian historical sources”. “nakdanuri” and “natsulashi” was a payment given to a girl's parents from a boy's ones”. He shares Wilkeln's idea about establishing a purchase marring and says that kidnapping a woman was changed into paying a kind of payment. It was a definite payment for a woman paid by a kidnapper to a chaser to avoid from him. According to the written data and ethnological materials a kidnapping was not a spread means of marrying a woman. It was an unacceptable and additional way-out from the difficult situation. As a rule, relatives arranged a marriage and accordingly, kidnapping was breaking of the rule.

So, we don't accept the idea of connecting a purchase marriage to a kidnapping one. But if still there was a case of kidnapping, he should pay a fine. It was a ransom for a crime and not for a woman. And logically, a “purchase marriage” was impossible to become a tradition and spread widely in future.(Ivelashvili, 1999: 7).

Studying the ethnography of Khevi , V. Itonishvili shares Iv. Javakhishvili and R. Kharadze's opinion about existing a purchase marriage in Georgia (Ithonishvili, 1960: 211).

Having studied the materials in Adjara, M. Bekaia concludes that a great part of wedding traditions in this part of Georgia, was the remains of a purchase marriage. He gives the list of remains: obligation towards the family of a fiancée and obligatory presents to bring to a bride of course, prove the existence of a purchase marriage in Zemo Adjara ~ (Brqiaia, 1974: 127).

S. Chanturishvili admitted a purchase marriage in Georgia without analysis of existed written and ethnographic materials and indicated that on the base of XVII-XVIIIcc sources Iv. Javakhishvili saw the trace and reflection of “urvadi” in the material obligation of a husband towards his wife. i.e the remains of a purchase marriage are confirmed on the example of Highland of Georgia(Svaneti, Khevi). (Chanturishvili 1984: 166).

L Melikishvili thinks that in Pshavi “honor of the house” is the element of remains of a purchase marriage which is left in the woman's family. This tradition was forgotten long ago. In comparison of the other parts of Georgia, Pshavi kept very little about the tradition of a purchase marriage..Ethnographical material shows us that the property brought to the family as “honour of the house” was not used by a woman. It belonged to her father.”That's why, we

consider that the “honour of the house” was the element of remains of a purchase marriage” he mentions (Melikishvili, 1986: 151).

Let’s analyze the data of the written and ethnographic material and discuss the list of above mentioned traditions kept in the population of Georgia and see, if it is the remains of a purchase marriage or its reflection.

In all written documents discussed by Academician Iv. Javakhishvili, is highlighted that according to the Georgian traditions, a fiance takes property to his fiancée (and not to her family—T.I.) “And he sent to the woman as precious jewelry as he could.” (Javakhishvili, 1982: 134).

If a woman was an initiator of a divorce, a husband had a right to take back all the presents he had brought to her. It is shown in Varksen’s address to Iakob Khutsesi where he says: “Don’t leave my jewellery to her, as she is not my wife any more.. But if a man divorced, he should give his wife everything according to the list of a marriage portion. Besides, husband’s presents and “honour of the house” should also be left to the woman. And if a woman wanted to divorce, she should go away and leave her husband’s family without anything: “Honour of the house” and a marriage portion should be left to her husband. The above mentioned document is not of a Georgian origin but it worked in Georgia before Vakhtang’s Book of Law was established. The book is translated so well that it may be considered to be Georgian.

Above mentioned written sources show that the mentioned things or property, didn’t belong to a woman’s family. It was for a fiancée or a wife. Academician Iv. Javakhishvili writes: “It is obvious that these things were for a fiance or a wife. And the things brought by a fiance was not a ransom for a woman’s family but her property. In spite of this fact, acad. Iv. Javakhishvili considers that “uradi”- fiance’s presents brought to a fiancée is derived from “urvadi” (Javakhishvili, 1962: 274).

To our mind, the fact given in “The Torture of Shushaniki” doesn’t confirm the trace or reflection of “urvadi”. We think that it supported a woman with property. Neither “urvadi” nor a ransom is mentioned in the law documents of early Feudal Georgia. “But we have a lot of data about different presents. These documents made us think that “urvadi” didn’t exist in Georgia. (especially in the Lowlands of Georgia.) G. Nadareishvili fills these gaps with the notes of old Babilonian law and the travellers of Middle Ages and concludes that “a part of “urvadi” should have been in Lowlands of Georgia. (1974: 41). If we envisage the fact that “sheraqtumi” (a special kind of a marriage portion given to the daughter from her father’s family before marriage) was more than “tersatumi” (the price of a ransom of a fiancée) we’ll see that it was not the property to purchase a woman but to support her partially in the husband’s family. So, we can’t use this document to prove the existence of “urvadi” in Georgia. We can’t consider the presents from the fiance’ and his family, to be “urvadi” because they are different.

R. Kharadze speaks about the number of “nakdanuri” in Svaneti - one bull, the price of which reached to 25-30 maneti in old times. The woman had no share from the bull, it fully belonged to the family. As for “nachulashi”, it was equal to one naljomi field, a pair of bulls, and one cow. The price of a field was equal to one couple of bulls. The land taken from “nachulashi” was left only to a woman and it was her property.

According to the materials from Zemo Svaneti, a girl’s family sold the bulls taken from “nachulashi” and “nakdanuri”. With this money, a girl prepared things to take to her husband’s family. Besides this, she was given one cow, other domestic animals and some poultry. It belonged to her too. A girl was also given one naljomi field, and a couple of bulls. Generally, a girl’s family used that field but sometimes she took it as her property. In addition to this,

parents bought her a mattress, a trunk and a chaprast (a silver brouch). In Kvemo Svaneti "nachulashi" meant the price of bulls or money that was given to a girl. She was also given cattle and poultry as it was in Zemo Svaneti. "A girl took everything to her husband's family as her property" remarks R. Kharadze (Kharadze, 1939: 97).

Besides above mentioned things, a married woman should get all kinds of presents from her father's family, beginning from one maneti to a cow, a bull, and a horse every New Year. These facts were confirmed during our visit in Svaneti. At every feast a married daughter is invited to her father's family with her husband and children. If she has a poor husband but wealthy parents, the latter should provide them with clothes but if a husband could not support his family, his wife's parents should keep their daughter and her children. When cattle were killed in a woman's parents' family, a skin was given to her for bast sandals. It is worth mentioning that a married daughter had the same rights in her father's family as the other members. Besides, a family sent 4-6 litre vodka to the married daughter for Shrovetide every year. It should be mentioned that a crop field brought by girl's Mother was given to her daughter. It was called "letzeimi". If Mother had two daughters, the field was divided into two parts. The given material shows that it had nothing common with a purchase marriage or its reflection. But in spite of this, R. Kharadze concludes that "the tradition to pay "nachulashi" or "nakdanuri" for a woman is a developed stage of paying for a kidnapped woman. A marriage portion as a private property, was a part of urvadi" (Kharadze, 1939: 194).

The existed written data and ethnographic material show that in Svaneti a woman's family had to spend a lot to arrange a married daughter in her husband's family, to have her private property in her new family. As it is seen "nachulashi" (money, a bull or a field) was taken to a man's family by a woman as her private property. Besides, it was obligatory to give her cattle and poultry. After marriage, every New Year her father's family sent her a livestock. In Zemo Svaneti it was necessary to take "maka"- a basket. (It meant bread baked from 25 pood wheat flour, 16 pood barley vodka, five domestic animals) or "Pidi" (Kvemo Svaneti- one killed bull or a cow, one pood bread and one litre vodka) The family of a woman treated the guests from the man's family with it, it is shown that "nachulashi" and "nakdanuri" can't be considered to be a kind of ransom or remains of any kind. It was a woman's private property in her husband's family.

In the population of Racha-Lechkhumi, a boy's family brought only engagement things. The number of things and their value depended on economic power of the boy's family. As for the marriage portion, it contained various things. (dishes, mattresses and blankets, clothes, cattle, sheep, pigs.)

Before a wedding party, a fiance's family ought to send to the fiancee's family so called "sakortsino"- (It was a killed and cleaned whole pig, bed linen, wine and other products. According to one part of the narrators "sakortsino" was not a product but the money given to the fiancee during the engagement. (engagement things were not included in it).

The girl's family could not spend this money. The woman took it to her husband's family. A woman could lend her "sakortsino" and get a profit. With this profit., she bought clothes and other necessary things for her and her husband. Her husband's family gave nothing to a woman for such expences because she had already had "sakortsino". If a woman was not given "sakortsino", the husband's family was obliged to give a sum of money to the woman and her husband and children every year.

As some narrators say, instead of wedding presents (a killed pig, five pood wine, fifty bread), a fiance's family could send money to a fiancee's family. The family either bought products for the wedding or sent it with the woman to her husband's family.

According to the other material, they also sent domestic animals (whose meat is eatable) and some food. In Samegrelo besides above mentioned items, it was a rule to send a cow, a bull and a sheep. Some researchers think that it was a ransom.

In Guria a boy's family brought wedding clothes to the engaged girl before a wedding party. Very often, a son-in-law bought clothes with the father-in-law's money after agreement. As for a woman's marriage portion, both families agreed on it beforehand. When a son-in-law and a daughter-in-law came back to the girl's father's house, they bought presents for the members of the family. Presents consisted of a piglet, turkeys, hens, khachapuri and a couple of cattle. Besides, a son-in-law brought a present for mother-in-law.

Besides a marriage portion every New Year, a father's family sent "archivi" – a piglet, a turkey, meat, khachapurebi to a married daughter. Its quantity was depended on the family. While the woman's parents were alive, they sent "archivi" – to their daughter every New Year.

M. Bekaia considers that the major part of the wedding traditions were remains. (ბეკაია მ. 1974: 22). We don't think that obligatory items which were bought by son-in-law to his fiancée was a remains of a purchase marriage. Because they were the items presented to a fiancée and father's family had no right to touch it. To our mind "mihri" was not a ransom (though the author thinks so) because as M. Bekaia points out 'mihri' was a part of a ra -nsam, a husband should pay to his wife and was considered to be a wife's marriage portion. It was the property given to the wife from her husband. In the case of divorce, a wife should be provided materially. "bashlughi" and "rasheveti" couldn't be a ransom either. According to M. Bekaia and field materials, as the majority of "bashlughi" takers prove, a half or the whole "bashlughi" was given back to a daughter as a marriage portion (Bekaia, 1974: 122-123).

It's worth thinking that like "mihri" the population of Adjara considered that "bashlughi" was not a ransom for a woman but an obligation of a fiancée to prepare a marriage portion. As we know a marriage portion in Adjara was a woman's private property and nobody could give it to anybody. And if we envisage that a cow, some other domestic animals, several pairs of mattresses and blankets, a trunk and other family things were compulsory elements of a marriage portion, then it will not be surprising that a part of "bashlughi" was left in a woman's father's family like a compensation.

In Samtskhe- Javalheti it was a tradition to bring things (wedding clothes, a bed cloth etc) to a fiancée.. It was also a tradition to bring "gadasatskveti" (drink and food) during the wedding. Wedding families agreed about the quantity of it beforehand. It was depended on the number of people from a fiancée's family. So, we don't see any reflection or remains of a purchase marriage there.

In different parts of East Georgia this issue is specific. In Kartli like Imereti, a boy's family sent "wedding" presents (wine, a pig or a sheep and a number of baked bread) to a woman's family on the wedding day. As it is seen from the written sources there was not any agreement between wedding families about it beforehand.

In Kakheti the situation was the same. But a boy's family took a sheep or a cow, some wine, cheese, bread and other products to a woman's family.

In Kartli and Kakheti above mentioned expenses couldn't be considered to be any kind of ransom or its light reflection. If we compare it with the marriage portion brought by a woman, we will see that the expenses were very little with the comparison of what the woman had brought. We think that in East Georgia (namely in Kartli and Kakheti) and in one part of West Georgia (in Imereti). In a husband's family a woman was supported with the property given to her by her father's family.

In Tusheti a boy's parents treated residents of the girl's village with bread, vodka and one lump of sugar during the engagement. After wedding, a son-in-law should pay "saqaltano" to the bride's village during one year. It meant that when a son-in-law visited his wife's village, he should invite the villagers and treat them.

In Khevsureti two men from a boy's family visited a girl's family. They brought a wedding ring, some drink and three sheep with them. It was a boy's family's material obligation to a girl's family. They didn't give a marriage portion to a girl (they didn't know the term) but a woman took quite a lot of things with her (clothes, hand made family things, a cow with calves) It was her property and her husband and his family had no right to use it.

Georgian researchers think that to send "saxlis sanaxavi" (to see a house) was a reflection of a purchase marriage in Pshavi. A boy's family took some drink and cattle to the girl's family. It was used for a feast the next day. (The first day the table was laid with the food and drink brought from a girl's family) But if we envisage that a boy's family took about forty-sixty people, the food and drink (vodka, meat, bread, wine) they brought with them, was hardly enough for one feast. So, we can't consider it as a reflection of a purchase marriage.

But the property taken from her father's family was quite enough. D. Khizanishvili writes that in Pshavi a woman had her private property- "saTavno": money, sheep, a cow and other items) Nobody, even her husband, had no right to touch "saTavno" without a woman's permission. It belonged to her only (Khizanishvili, 1940: 120).

As Vazha-Pshavela writes, a woman had her property (either money or cattle). The presents brought to her by her relatives, can't be considered to be the remains of a purchase marriage because a woman should also give presents to other people in her husband's family. Such as: coloured socks, gloves or a handkerchief (Vaja Pshavela, 1987: 520).

In Mtiulet-Gudamakari a boy's family had to bring quite a lot of things. (saklavi, baked bread, vodka) to a girl's family for the engagement party according to the ethnographical materials and the written data.

If two sheep were enough for a big engagement party, its number doubled for a wedding party. From four sheep one was "sadedo" and it was prohibited to butcher it. It should be mentioned that a boy's family took cattle to butcher for a wedding party in a girl's family. The number of things to lay the table was settled beforehand.

According to one part of researchers, it was impossible to state the obligatory number of expenses spent on a big engagement. It depended on the wealth of the family. The same can be said about a wedding party. Georgian researchers discussed it and connected it to a purchase marriage in Mtiulet-Gudamakari.

I. Chkonia discusses a big engagement party and moral obligations connected to it and says that it has nothing common with the remains of a purchase marriage, though some presents are considered to be its new element. (ჭყონია ი. 1955: 137). We completely agree with them but it should be mentioned that we can look for purchase elements and not the remains in the wedding relations.

Khevi is very specific. They had a very strict tradition. A boy's family was obliged to take "urvadi" and food and drink to the girl's father's house. According to the written sources the period between an engagement and wedding meant several rules. Such as: "go as a fiance", "go to see", "visit to ask for a hand" and "prepare a wedding party"

During "go as a fiance" a boy's family was obliged to take vodka, bread and cheese to a girl's father's family. The quantity was defined according to the largeness of a girl's village. Besides, the fiance took "sasidedro" (a present for a mother-in-law) It was a cloth for a dress and a headscarf. V. Itonishvili thinks that it was a sign of a purchase marriage. The following stage was "go to see." Again, it was obligatory to take vodka, bread, kada (a kind of cake etc)

to a woman's father's house. The tradition of taking presents to a fiancée's family proves a purchase character of Mokhevuri wedding." says V. Itonishvili (Machabeli, 1976: 183).

It was also necessary to take presents to the family during "visit to ask for a hand". They gave "urvadi" and settled on the date of a wedding party.

As for urvadi, in Khevi they paid it giving cattle. But money, dishes, guns and sometimes a land was not an exception. The quantity of urvadi was defined according to the agreement. It is true that in Khevi a boy's family was strictly responsible to a girl's father's family, we couldn't consider it to be characteristic to a purchase marriage.

As V. Itonishvili writes urvadi, got from a fiancée was not the source of a marriage portion. The girl's family prepared it itself. So, a father's family tried to support a daughter with property in her husband's family. A girl's family tried to compensate it from her husband's family. It became a tradition later.

The source of this tradition comes from a girl's father's family's wish to support his daughter with her private property in her husband's family. This opinion is based on the way of living in Khevsureti. Every girl was given one or two cows in her childhood. These cattle and their increase and income belonged to a girl before she married. (she got married at the age of 20-25.) She bought clothes and other necessary items for herself. "saTavno" belongs to a woman and neither her husband, nor his family had a right to use it. (Meliqishvili. 1986: 173). Though, a fiancée's family had a material responsibility to a girl's father's family, they brought some presents and three sheep to them. It is a paradox but if we analyze the ethnographical materials and written data and compare them, we will get a very interesting result.

If there was a ransom in Georgia, it should be reflected in the law or ecclesiastic resolutions (there are plenty of them) and in the terminology. It is known that in places, where there was a purchase marriage, an unmarried brother-in-law got married to a widowed daughter-in-law. It was common, because a family paid a ransom for her. I. Atonishvili thought that a purchase marriage existed in Khevi. If it was so, then why Al. Kazbegi's widowed daughter (she was married to Dudarov who was Osetian) refused to marry her unmarried brother-in-law?

Above mentioned fact shows that the ransom for a woman in Khevi was not a tradition but it was adopted from the neighbouring people as a result of close relations (especially a wedding). Residents of Khevi adopted this tradition but levirati was unacceptable for them from moral-ethical-psychological norms of the Georgian people. That's why Al. Kazbegi's daughter from her national, moral and ethnical norms, committed suicide and didn't marry her brother-in-law.

Let's make a mathematical model of above discussed issue. Social, political, economical, religious, moral, ethical, psychological etc probability factors may support a purchase marriage. n is equal to eight. Only two factors, social and economical, established the elements of a purchase marriage in separate parts of Georgia. The number of real probability - n is two.

According to a formula of probability

$$P(A) = \frac{m}{n} = \frac{2}{8} = 0,25$$

P(A) is probability of A event, in the case when the probability is equal to 1 it is natural right, if it is equal to 0, its existence is impossible and if it is more than 0 but less than 1, the event is not natural

In our case $P(A)$ is equal to 0.25. It shows that a purchase marriage as a characteristic event for the Georgian people was not natural. **Maybe, the elements of a purchase marriage appeared later but it didn't become a natural event.**

When we discuss about right and property condition of a woman, we can't pass by a marriage portion and satavno. Up today, a great majority of researchers discussed these two social events separately and made different conclusions. We think that these two events are the whole system and we consider to discuss it and not its separate components.

From the written sources, we see that in South Georgia (and in whole Georgia as well) a daughter had a definite right (with the other ones) on property with her brother from an early time. As Iv. Javakhishvili writes Georgian inheritance law gave a right to a daughter as well. In Grigol Khantsdzeli's Life we read that "the late parents left Zenon (a son) and his sister who was at home with him." Envisaging the last fact, Iv. Javakhishvili confirms that a daughter was given the right to property because she was not married. As it is seen, a married daughter or a sister had no right on property (Javakhishvili, 1986:164). Georgian researchers did a lot in studying a marriage portion institute. Their ideas about its genesis are given in their works.

R. Kharadze thinks that elements of a marriage portion is seen in a patriarchal family, it is developing according to the increase of private property. Great attention is given to the inheritance property. A marriage portion is a private property taken as a woman's share from the family but after reducing women's right, it became the property of a woman with a man and his family (Kharadze, 1955: 103)..

V. Itonishvili thinks that the existence of an early form of a marriage portion was in the community, but its developed form is given to the individual families (Itonishvili. 1960: 335).

N. Machabeli repeats the same and says: "Private property appears after destroying the Primitive Society, a marriage portion institute is a form of destroying a family community and the beginning of collectivity" (Machabeli, 1974: 83).

As for G. Nadareishvili, a marriage portion shows that a woman is not an item but a person. A marriage portion is a woman's personality in the outer world (Nadareishvili. 1974: 224).

Great attention should be paid to the social essence and explanation as the institute of a marriage portion is a very important fact in the discussion of right and property condition of a woman. The quantity and diversity of a marriage portion make us think that a woman in South Georgia was given quite a solid real estate from her father's family.

Making a marriage portion books, confirms that a married woman was given inheritance property from her father's family. As it is seen from the presented material this inheritance property was rather solid. The owner of this property was a woman and neither her husband nor his family could touch it. In the case of her death (if she didn't have children) the property was given back to a woman's family. But if she had children, the property was given to her children.

The law documents of the XIII-XVI cc showed the level of social and economical development of the population of Georgia. It also had a law of getting a land as a marriage portion. It should be mentioned that these documents refer only to the wealthy class of the society. As for peasants, they didn't have any right on the land. They couldn't give their married daughter any property especially a land in a marriage portion (Ivelashvili, 1999: 110).

A married woman was given "saTavno" (sheep, cattle) and some money with the marriage portion. A livestock was a part of "saTavno" for a great part of population. It may be a plot of arable land or a vineyard with cattle and money. The land was cultivated by married

girl's parents but the crop was sent to her family. The married woman used it as she wanted. Her husband's family and children had no right to use it.

There are different opinions about "saTavno" among researchers. One part of them considers it as an institute established on the early stage of a development of a family community. It belonged to a married woman, her children were her heirs. So, it became a part of a family property. Later, it became a marriage portion but was not a family property any more.

The second part of the researchers thinks that saTavno as a term and a tradition that accompanied a wedding party, was an institute which was established in the period of purchased capital. In the conclusion, we can say that "saTavno" with a marriage portion, was a reflection of a woman's right on a definite part of inheritance from her father's property.

The Analysis using mathematical method of written data and ethnographical materials showed us that there was not any purchase marriage in the population of South Georgia (and in whole Georgia.) A woman entered her husband's family having her own property. And we consider that it was a sign of a high level of right and property condition.

Bibliography

- arkanjelo lambert'i, (1938). *samegrelos aghts'era*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(არქანჯელო ლამბერტი, (1938). *სამეგრელოს აღწერა*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- (bekaia, m. (1974). *dzveli da akhali sakorts'ino t'raditsiebi ach'arashi*. batumi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(ბეკაია, მ. (1974). *ძველი და ახალი საქორწინო ტრადიციები აჭარაში*. ბათუმი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- vazha pshavela, (1987). *tkhuzulebani*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(ვაჟა ფშაველა, (1987). *თხუზულებანი*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- iak'ob khutsesi, (1979). *ts'ameba ts'midisa shushanik'isa dedoplisa*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(იაკობ ხუცესი, (1979). *წამება წმიდისა შუშანიკისა დედოფლისა*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- ivelashvili, t. (1999). *sakorts'ino ts'es-chveulebani sakartveloshi*. tbilisi: gamomtsemloba „p'rogresi“.
(იველაშვილი, თ. (1999). *საქორწინო წეს-ჩვეულებანი საქართველოში*. თბილისი: გამომცემლობა „პროგრესი“).
- ivelashvili, t. (2000). *matemat'ik'uri metodebis gamoqeneba etnografiul k'velebshi*. batumi. (იველაშვილი, თ. (2000). *მათემატიკური მეთოდების გამოყენება ეთნოგრაფიულ კვლევებში*. ბათუმი).
- itonishvili, v. (1960). *kartveli mtielta saojakho urtiertobis ist'oriidan*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(იტონიშვილი, ვ. (1960). *ქართველი მთიელთა საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- machabeli, n. (1976). *kartveli khalkhis saojakho urtiertobis ist'oriidan (mzitvis inst'it'ut'i aghmosavlet sakartveloshi)*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(მაჩაბელი, ნ. (1976). *ქართველი ხალხის საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან (მზითვის ინსტიტუტი აღმოსავლეთ საქართველოში)*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- melikishvili, l. (1986). *t'raditsiuli da sakorts'ino ts'es-chveulebis st'rukt'uruli analizi*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(მელიქიშვილი, ლ. (1986). *ტრადიციული და*

- საქორწინო წეს-ჩვეულების სტრუქტურული ანალიზი. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- nadareishvili, g. (1974). *dzveli kartuli saojakho samartali*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(ნადარეიშვილი, გ. (1974). *ძველი ქართული საოჯახო სამართალი*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- nizharadze, n. (1965). *ist'oriul-etnograpiul nats'erebi*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“.
(ნიჟარაძე, ნ. (1965). *ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ნაწერები*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- sakhok'ia, t. (1955). *etnograpiuli chanats'erebi*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (სახოკია, თ. (1955). *ეთნოგრაფიული ჩანაწერები*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- kartuli samartlis dzeglebi*, 1. (1963). tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (*ქართული სამართლის ძეგლები*, 1. (1963). თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- ch'ant'urishvili, s. (1984). *qopa da k'ult'ura V-X sauk'uneebis sakartveloshi*. tbilisi: gamomtsrmloba „metsniereba“. (ჭანტურიშვილი, ს. (1984). *ყოფა და კულტურა V-X საუკუნეების საქართველოში*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- ch'qonia, i. (1955). *korts'inebis inst'it'ut'i mtiuletshi*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (ჭყონია, ი. (1955). *ქორწინების ინსტიტუტი* მთიულეთში. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- kharadze, r. (1939). *didi ojakhis gadmonashtebi svanetshi*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (ხარაძე, რ. (1939). *დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- khizanishvili, n. (1940). *etnograpiuli nats'erebi*. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (ხიზანიშვილი, ნ. (1940). *ეთნოგრაფიული ნაწერები*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- javakhishvili, i. (1986). *tkhuzulebani*. t'. V. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (ჯავახიშვილი, ი. (1986). *თხუზულებანი*. ტ. V. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).
- javakhishvili, i. (1982), *tkhuzulebani*. t'. VI. tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“. (ჯავახიშვილი, ი. (1982), *თხუზულებანი*. ტ. VI. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“).

THE UNIVERSE AND THE UNDERWORLD OF THE HITTITES AND PARALLELS WITH THE
ANCIENT GEORGIAN BELIEF-CONCEPTIONS

სამყარო და ქვესკნელი ხეთებთან და პარალელები უბველეს ქართულ რწმენა-
წარმოდგენებთან

NINO CHAREKISHVILI

Professor, Georgian Institute of Public Affairs (GIPA)

Gorgasali street #101, Tbilisi, Georgia

ORCID: 0000-0002-9568-2926

n.charekishvili@gipa.ge

Abstract

Hittites belief-conception, religion, mythology, rituals were affected by opinions of various folks (Hattian, Hurrian, Mesopotamian) and it's natural that we can find a lot of common between them. We can find parallels with Hittites belief-conceptions in ancient Georgian belief and conception too, which will be presented in the article. In the articles there are examined conceptions of Hittites on the World, Underworld, there are also examined functions of underworld gods. Attention is focused on symbolism of numbers and colors and on many other aspects, parallels of which, similar with Hittites, which can be also found in Mesopotamian and previous Georgian culture.

According to the conception of Hittites, one time universe was forming integrity of sky and earth which was divided afterwards. As it seems from texts, after division sky and earth there were formed as separate universes, sometimes earth was used as meaning of underworld. In general Hattian used to divide the universe in three vertical parts: sky, underworld and space between them. Universe was imagined horizontally in form of disc, upper half was occupied by the sky, and lower half was occupied by the earth, and in between of them was the atmosphere. In horizontal space there existed “four angles of universe” (four sides of the universe). According to Mesopotamia conception there existed seven layers of sky, seven sky. In Georgian folklore we meet expression “ninth sky”, “he is on the ninth sky” what can indicate to nine layers of sky. By Hittites the sky does not seem so layered, it was single and solid, supposedly iron material. And the earth was divided into three layers: upper part of the earth “upper earth” which is home for plants, humans and animals; then “middle earth” for underground waters and deeper was “lower earth”, i.e. the underworld.

In Georgian reality, by pre-Christian cosmogonic conceptions the universe was imagined geometrically in the form of sphere which was surrounded by sea or mountains, in the end of the world tree of life (pole, castle, horns, chain from the sky etc.) was standing which connected vertical and horizontal universes. Sphere consisted of three horizontal and two vertical layers, which were located in following way: center of universe was middle world (earth surface, the world of humans, animals, plants, associated with red color), above it was the upper earth (sky, world of gods and „children of gods“, expressed by white color) and below was a underworld (underneath, world of dead, chthonian world, of black color), in front was the front world (clear, wealthy world expressed by “here”) and behind was the last world (world of the past, dark, secret, full of unexpected things and dangers, expressed by “there” (from this standpoint there are interesting the ends of Georgian fairy teals: “Let’s the Plague was there, Fun be here, Bran there, Flour here”). That's why it is forbidden to look behind during realization of many rules and customs). Vertical worlds are separated from each other by air and earth and horizontally by seven (nine) mountains or sea. This system was surrounded by outer

world. On the basis of Georgian ethnographic and folkloric materials, as we have already noted, worlds were expressed by symbolic of concrete colors: white, black and red. Right with symbolic of analogous colors (black, red, white) all three worlds are also expressed in Mesopotamia. We don't see by Hittites such symbolic expression of worlds colors, although we can say that they also expressed the lower world by black color (black/dark earth = underworld).

Symbolic expression of unification of sky and earth were stairs, tree, poles and similar. By Hittites cosmic connector of earth and sky should have been stairs. In Mesopotamian mythology we meet the term "Durank" - cosmic center where "big axis" (world axis) of universe is passing through. In Akkadian we can see the plant connecting earth and sky. And in Georgian mythology we meet "Shibi", this is golden chain connecting the sky and earth (sky and world). It is also interesting that like with Babylon mythology, in Hatti we also meet with the tree of life in roots of which is imitation of underworld, and leaves are imitation of sky. Analogous is also in Georgian conceptions, there existed saint tree, life tree (for example an oak) roots of which expressed the underworld, stem -the middle world and the top meant upper world together with their habitants. In Georgian conception imitation of "saint tree", "life tree" is "Middle column" (mother column) of Georgian hall which was placed in the center of houses and expressed cosmic connection.

In the ancient East we often meet symbolic of numbers, of course Hittites world is not also exclusion and from this point of view Georgian belief-conceptions are also interesting. From the ancient times in belief-conception of various people numbers had magical meaning, and some numbers were especially important and powered, for example, in numbers: 3, 4, 7, 9, 12, first of all, was put a code necessary for understanding and description of the universe and therefore they had sacral meaning. For example, by ancient Georgian conception, the sun was supreme god and nine is symbolic number of sun, as of constant circle, innovation, constanta, and symbol is an eye (all-seeing), hence is expression "nine-eyed sun", i.e. all-seeing. Also, by conception of Hittites, unity of the world was expressed by sun, which reflects connection between sky and underworld, i.e. it is supreme ruler of all gods in the sky and in underworld.

Georgian belief-conceptions were also like Hittites ones, movement between worlds was not a problem. Unlike Mesopotamian conceptions where underworld was strictly separated from the upper world of the earth.

Each world presented by Hittites had its own gods who are in Hittite texts as "sky", "earth" and "lower/ old" gods. As by Hittites, so by ancient Georgian belief-conceptions diseases were caused by evil spirits connected to underworld/earth, that's why evil could penetrate the human, basically from the earth and sometimes from the water. Therefore, Hittites had cleaning rituals, and also according to the ancient Georgian conceptions, there were special prays and rituals against evil spirits.

It is also notable that by Hittites, as well as in Mesopotamian conceptions we often meet in rituals of underground waters, underworld waters. There existed as nine seas, so nine rivers. Nine is difficultly overcoming barrier. Those who wish perfectness, shall overcome this barrier. As it seems, nine had certain magical meaning, in some cases even function of cleaner. It is interesting, that in Hittites mythology, as well as in Georgian, we see nine skies, nine mountains, nine seas. In general, water had cleaning function, according to the both, Hittites and ancient Georgian conceptions.

Keywords: Assyriology, Ancient East, Asia Minor, Hittites, cosmology, mythology, underworld, universe, sky, earth.

ნინო ჩარეკიშვილი

საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი (GIPA) პროფესორი,
 დოქტორი, მის.: გორგასალის ქუჩა #101, თბილისი, საქართველო
 ORCID: 0000-0002-9568-2926
 n.charekishvili@gipa.ge

აბსტრაქტი

ხეთურ რწმენა-წარმოდგენებზე, რელიგიაზე, მითოლოგიაზე, რიტუალებზე გავლენა იქონია სხვადასხვა ხალხის (ხათური, ხურიტული, მესოპოტამიური) შეხედულებებმა და ბუნებრივია მათ შორის ბევრი საერთოც შეიძლება ვიპოვნოთ. ხეთურ რწმენა-წარმოდგენებს გარკვეული პარალელები მოეძებნება უძველეს ქართულ რწმენა-წარმოდგენებთანაც, რომელსაც სტატიაში შევხებით. სტატიაში განხილულია ხეთების წარმოდგენები სამყაროზე, ქვესკნელზე, ასევე განხილულია ქვესკნელის ღვთაებების ფუნქციები. ყურადღებაა გამახვილებული რიცხვთა და ფერთა სიმბოლიკაზე და სხვა მრავალ ასპექტზე, რომელსაც ხეთების მსგავსად პარალელები მოეძებნება მესოპოტამიურ და წინარე ქართულ კულტურაში.

ხეთების წარმოდგენით სამყარო ერთ დროს ცის და მიწის ერთიანობას ქმნიდა, რომელიც შემდეგ გაიყო. როგორც ტექსტებიდან ჩანს, გაყოფის შემდეგ ცალ-ცალკე სამყაროებად ჩამოყალიბდა ცა და მიწა, ზოგჯერ მიწა ქვესკნელის აღმნიშვნელადაც იხმარებოდა. საერთოდ ხეთები სამყაროს სამ ვერტიკალურ ნაწილად ჰყოფდნენ: ცა, მიწისქვეშეთი და მათ შორის მდებარე სივრცე. სამყარო წარმოდგენილი იყო ჰორიზონტალურად დისკოს სახით, ზედა ნახევარი ეჭირა ცას, ქვედა ნახევარი მიწას, შუაში იყო ატმოსფერო. ჰორიზონტალურ სივრცეში არსებობდა “სამყაროს ოთხი კუთხე” (სამყაროს ოთხი მხარე). შუამდინარული წარმოდგენით კი არსებობდა ცის შვიდი შრე, შვიდი ცა. ქართულ ფოლკლორში ვხვდებით გამოთქმას: „მეცხრე ცა“, „მეცხრე ცაზეა“, რაც ცის ცხრა შრეზე შეიძლება მიუთითებდეს. ხეთებთან ცა ასე დაშრევებული არ ჩანს, ის ერთიან მტკიცე, სავარაუდოდ რკინის მატერიას წარმოადგენდა. მიწა კი იყოფოდა სამ შრედ: მიწის ზედა ნაწილი „ზედა მიწა“, რომელიც არის მცენარეთა, ცხოველთა და ადამიანთა სამყოფელი; შემდეგ „შუა მიწა“, სადაც იყო მიწისქვეშა წყლები. უფრო სიღრმეში კი იყო „ქვედა მიწა.“ – ქვესკნელი.

ქართულ სინამდვილეში ქრისტიანობამდელი კოსმოგონიური წარმოდგენებით სამყარო წარმოდგენილი იყო გეომეტრიულად, სფეროს სახით, რომელიც შემოსაზღვრული იყო ზღვით ან მთებით, ქვეყნის დასასრულს იდგა სიცოცხლის ხე (ბოძი, კოშკი, რქები, ციდან დაშვებული ჯაჭვი და სხვ.), რომელიც აერთებდა ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ სამყაროებს. სფერო შედგებოდა სამი ჰორიზონტალური და ორი ვერტიკალური ფენისაგან, რომლებიც შემდეგნაირად იყო განლაგებული: სამყაროს ცენტრს წარმოადგენდა შუასკნელი (მიწის ზედაპირი - ადამიანთა, ცხოველთა, მცენარეთა სამყარო, შეესატყვისება წითელი ფერი), მის ზევით განფენილი იყო ზესკნელი (ზეციური, ღმერთისა და ღვთისშვილების სამყარო, გამოხატული თეთრი ფერით), ქვევით – ქვესკნელი (მიწისქვეშეთი, გარდაცვლილების, ხთონური სამყარო, შავი ფერის), წინ – წინასკნელი (ნათელი, ბარაქიანი სამყაროა, შეესატყვისება „აქ“) და უკან – უკანასკნელი (წარსულის სამყაროა, ბნელი, საიდუმლო, მოულოდნელობებითა და ფათერაკებით სავსე, შეესატყვისება „იქ“ (ამ მხრივ საინტერესოა ქართული ხალხური ზღაპრების დასასრული სიტყვები: „ჭირი იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა ფქვილი აქა“). ამის გამო ბევრი წეს-ჩვეულების შესრულებისას იკრძალება უკან მიხედვა). ვერტიკალური სამყაროები ერთმანეთისგან გამოყოფილია ჰაერით და მიწით, ჰორიზონტალური კი შვიდი (ცხრა) მთით ან ზღვით. ეს სისტემა შემოსაზღვრული იყო

გარესკნელით. ქართული ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალის საფუძველზე, როგორც აღვნიშნეთ, სკნელები გამოხატული იყო კონკრეტული ფერთა სიმბოლიკით: თეთრი, შავი და წითელი. ზუსტად ანალოგიური ფერთა სიმბოლიკით (შავი, წითელი, თეთრი) არის გამოხატული შუამდინარულ მითოლოგიაშიც სამივე სკნელი. სკნელების ფერთა ამგვარ სიმბოლურ გამოხატულებას ხეთებთან არ ვხვდებით, თუმცა შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქვესკნელი მათთანაც შავი ფერით იყო გამოხატული (შავი/ბნელი მიწა = ქვესკნელი).

ცისა და მიწის გაერთიანების სიმბოლურ გამოხატულებას წარმოადგენდა კიბე, ხე, ბოძი და მისთ. ხეთებთან ცისა და მიწის შემაერთებელი, კოსმიური მაკავშირებელი უნდა ყოფილიყო კიბე. შუამდინარული მითოლოგიაში ვხვდებით ტერმინს „დურანქი“ – კოსმიური შუაგული, რომელშიდაც გადის სამყაროს „დიდი ღერძი“. აქადურში გვხვდება ცის და მიწის შემაერთებელი მცენარე. ქართულ მითოლოგიაში კი გვხვდება „შიბი“, ესაა ცისა და მიწის (ცა და ქვეყნის) შემაერთებელი, დამაკავშირებელი ოქროს ჯაჭვი. ასევე, საინტერესოა, რომ ბაბილონური მითოლოგიის მსგავსად ხეთურშიც გვხვდება სიცოცხლის ხე, რომლის ფესვებიც ქვესკნელის იმიტაციაა, ფოთლები კი ცის. ანლოგიურადაა ქართულ წარმოდგენებშიც, არსებობდა წმინდა ხე, სიცოცხლის ხე (მაგ. მუხა), რომლის ფესვები ქვესკნელს, ტანი შუასკნელს, კენწერო ზესკნელს განასახიერებდა თავისი ბინადარი არსებებით. ქართულ წარმოდგენებში წმინდა ხის, სიცოცხლის ხის იმიტაციაა ქართული დარბაზის დედაბოძიც, რომელიც სახლში ცენტრალურ ადგილზე იყო განთავსებული და განასახიერებდა კოსმიურ კავშირს.

ძველ აღმოსავლეთში ძალიან ხშირად ვხვდებით რიცხვთა სიმბოლიკას, ბუნებრივია არც ხეთური სამყაროა გამონაკლისი და ამ მხრივ საინტერესოა რა თქმა უნდა ქართული რწმენა-წარმოდგენებიც. უძველესი დროიდან სხვადასხვა ხალხთა რწმენა-წარმოდგენებში რიცხვებს მაგიური დატვირთვა ჰქონდა, ზოგიერთ რიცხვს კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა და ძალა. მაგ.: 3, 4, 7, 9, 12. რიცხვებში, პირველ რიგში, სამყაროს გაგებისა და აღწერისათვის აუცილებელი კოდი იყო ჩადებული და ამდენად მათ საკრალური მნიშვნელობა ჰქონდათ მინიჭებული. მაგ.: წინარე ქართული წარმოდგენებით მზე უზენაესი ღვთაება იყო, ცხრა კი მზის, როგორც მუდმივი წრებრუნვის, განახლების, მარადიულობის, სიმბოლური რიცხვია, ხოლო სიმბოლო კი თვალი (ყოვლისმხედველი), აქედან გამონათქვამი „ცხრათვალი მზე“, ანუ ყოვლისმხედველი. ხეთების წარმოდგენითაც სამყაროს ერთიანობას მზის ღვთაება გამოხატავდა, რომელიც განასახიერებს კავშირის ცასა და მიწისქვეშეთს შორის, ანუ იგი არის უზენაესი გამგებელი ცაში და ქვესკნელში არსებული ყველა ღვთაებისა.

ხეთების მსგავსად იყო ქართულ რწმენა-წარმოდგენებშიდაც, სკნელებს შორის გადაადგილება პრობლემას არ წარმოადგენდა. განსხვავებით შუამდინარული წარმოდგენებისაგან, სადაც მიწისქვეშა სამყარო მკაცრადაა გამიჯნული მიწის ზედა სამყაროსაგან.

ხეთების მიერ წარმოდგენილ თითოეულ სამყაროს ჰყავდა თავისი ღვთაებები, რომლებიც ხეთურ ტექსტებში გვხვდება შემდეგი სახით: „ცის“, „მიწის“ და „ქვემო/ძველი“ ღვთაებები. როგორც ხეთური ასევე წინარე ქართული რწმენა წარმოდგენებით, დაავადებებს იწვევდნენ ავი სულები, რომლებიც ქვესკნელთან/მიწასთან არიან დაკავშირებულნი, ამიტომ ავი სული შეიძლება ადამიანში გადასულიყო ძირითადად მიწიდან და ზოგჯერ წყლიდანაც. შესაბამისად ხეთებთან არსებობდა რიტუალები, რომლებიც წმენდდა ყოველგვარი უკეთურებისგან სახლს, ეზო–კარმიდამოს, წინარექართული წარმოდგენების მიხედვით კი სპეციალური შელოცვებითა და რიტუალებით ცდილობდნენ დაავადებულის განკურნებას.

საყურადღებოა ის, რომ ხეთებთან, ისევე როგორც მესოპოტამიურ წარმოდგენებში მიწისქვეშა წყლებს, ქვესკნელის წყლებს ხშირად ვხვდებით რიტუალებში. როგორც ზღვა, ასევე მდინარეებიც ცხრა არსებობს. ცხრა წარმოადგენს რთულად დასაძლევ ბარიერს. ვისაც სურს სრულყოფილება ეს ბარიერი უნდა დაძლიოს, გადალახოს. როგორც ჩანს, ცხრას გარკვეული მაგიური დატვირთვა ჰქონდა, ზოგ შემთხვევაში განწმენდის ფუნქციაც. საინტერესოა, რომ ხეთურ, ისევე როგორც ქართულ მითოლოგიაში გვხვდება ცხრა ზეცა, ცხრა მთა, ცხრა ზღვა. საერთოდ წყალს როგორც ხეთებთან ასევე წინარე ქართულ რწმენა წარმოდგენებში განმწმენდი ფუნქცია ჰქონდა.

სადიებო სიტყვები: ასირიოლოგია, ძველი აღმოსავლეთი, მცირე აზია, ხეთები, კოსმოლოგია, მითოლოგია, ქვესკნელი, სამყარო, ცა, მიწა.

შესავალი

ანატოლიაში ძვ.წ. III-I ათასწლეულებში არაერთი დიდი თუ მცირე სახელმწიფო წარმოიშვა, მაგრამ სხვადასხვა პირობების გამო თანდათან გაქრნენ ისტორიის ასპარეზიდან. ამ ტერიტორიაზე პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და კულტურულად უძველესი დროიდან დაწინაურდა ანატოლიის ცენტრალური ნაწილი, სადაც ჩამოყალიბდა სახელმწიფო, რომელიც უძლიერეს პოლიტიკურ ერთეულად იქცა არამარტო მცირე აზიაში, არამედ მთელს ახლო აღმოსავლეთში. ეს იყო ხეთების სამეფო ანუ ხათი, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულში არსებობდა, ძვ.წ. XIII ს.-ში კი „ზღვის ხალხების“ შემოსევის შედეგად დაეცა და თანდათან დავიწყებას მიეცა. ხეთების შესახებ დიდი ხნის განმავლობაში არაფერი იყო ცნობილი. მათ შესახებ ცნობებს ვხვდებით ბიბლიაში, თუმცა ბიბლიის „ხეთებში“ იგულისხმებიან არა ძვ. წ. II ათასწლეულის მცირე აზიის ხეთები, არამედ მათი შთამომავლები, რომლებიც ძვ. წ. I ათასწლეულში ცხოვრობდნენ ხეთების სახელმწიფოს ნანგრევებზე ანატოლიის სამხრეთ-აღმოსავლეთსა და ჩრდილოეთ სირიაში. XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ამ რეგიონში დაიწყო არქეოლოგიური გათხრები, რის შედეგადაც გამოვლინდა არაერთი უმნიშვნელოვანესი ნივთიერი თუ წერილობითი წყარო. მათი შესწავლის და გაშიფვრის შემდეგ კი თანდათან გაცოცხლდა ხეთების აქამდე უცნობი ისტორია, კულტურა, რელიგია, რწმენა-წარმოდგენები და ა.შ.

ხეთურ რწმენა-წარმოდგენებზე, რელიგიაზე, მითოლოგიაზე, რიტუალებზე გავლენა იქონია სხვადასხვა ხალხის (ხათური, ხურიტული, მესოპოტამიური) შეხედულებებმა და ბუნებრივია მათ შორის ბევრი საერთოც შეიძლება ვიპოვნოთ. ხეთურ რწმენა-წარმოდგენებს გარკვეული პარალელები მოეძებნება უძველეს ქართულ რწმენა-წარმოდგენებთანაც რომელსაც ქვემოთ არაერთხელ შევეხებით.

მეთოდები:

კვლევა ძირითადად ეფუძნება ისტორიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აპრობირებულ კვლევის მეთოდებს: აღწერა, შედარებითი - ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, ემპირიული მასალის კრიტიკული გააზრება და განზოგადება.

შედეგები

ხეთურ და წინარე ქართულ რწმენა-წარმოდგენებს შორის არსებობს გარკვეული პარალელები, კერძოდ:

- კოსმოლოგიურ სისტემაში;

- ცის და მიწის გაერთიანების სიმბოლოებაში;
- რიცხვთა სიმბოლოებაში (მაგ.: 3, 4, 7, 9, 12; ხეთურ, ისევე როგორც ქართულ მითოლოგიაში გვხვდება ცხრა ზეცა, ცხრა მთა, ცხრა ზღვა.
- ფერთა სიმბოლიკაში;
- სიცოცხლის ხესთან დაკავშირებით;
- როგორც ხეთური ასევე წინარე ქართული რწმენა წარმოდგენებით, დაავადებებს იწვევდნენ ბოროტი ძალები, ავი სულები, რომლებიც ქვესკნელთან/მიწასთან არიან დაკავშირებულნი;
- ხეთებთან არსებობდა განმწმენდი რიტუალები, წინარექართული წარმოდგენების მიხედვითაც არსებობდა ავი სულების წინააღმდეგ ან მათგან დასაცავად სპეციალური შელოცვები და რიტუალები.

მსჯელობა

ხეთების წარმოდგენით სამყარო ერთ დროს ცის და მიწის ერთიანობას ქმნიდა, რომელიც შემდეგ გაიყო. ამ მხრივ საყურადღებოა ხეთური მითი „სიმღერა ულიქუმზე“, სადაც ნახსენებია ცისა და მიწის გაყოფა: „...როცა ცა და მიწა საჭრეთელით განაშორეს ერთმანეთს...“ (CTH 345.I.3.1. Rs. III 40', 41. (§22), ეამ უბრძანა ძველ ღმერთებს, დაემზადებინათ ის იარაღი, რომლითაც ოდესღაც ცა და მიწა განაშორეს ერთმანეთს, რათა ასევე განეცალკეებინათ ულიქუმი უფელურისგან (CTH 345.I.3.1. §24). „მუვათალის ლოცვის“ (CTH 381) ორიგინალურ ვერსიაში სამყარო ორად არის გაყოფილი: ცად (და) მიწად/ქვესკნელად: B III 47-49: „...მამრი ღვთაებები (და) [ქალღმერთები] [ცი]სა (და) ბნელი მიწისა, ცა (და) [მი]წა...“. იგივე ტექსტის გვიანდელ ვერსიაში მოცემულია სამყაროს განაწილება სამად – „ბნელი მიწა“ (ქვესკნელი), მიწა (მიწის ზედაპირი) და ცა: A III 9-10: „... მამრი ღვთაებები (და) ქალღმერთები [ცი]სა, ბნელი მიწა, ცა (და) მიწა...“ (Singer, 1996:62). საინტერესოა ამ მხრივ განწმენდის სარიტუალო ტექსტის (Bo 3617 I 8 – 11) ერთი ფრაგმენტიც, კერძოდ, მაგიურ მოქმედებათა შესრულების შემდეგ მსხვერპლის შემწირველი წარმოთქვამს შემდეგ სიტყვებს: „ღვთაებები გაიყვნენ; ზე[მო ღვთაებებმა] თავისთვის ცა აიღეს, ქვემო [ღვთაებებმა] კი მიწა (და) ქვემო ქვეყანა აიღეს თავისთვის“ (ტატიშვილი, 2002:141).

როგორც ტექსტებიდან ჩანს, გაყოფის შემდეგ ცალ-ცალკე სამყაროებად ჩამოყალიბდა ცა და მიწა,¹ ზოგჯერ მიწა ქვესკნელის აღმნიშვნელადაც იხმარებოდა. საერთოდ ხეთები სამყაროს სამ ვერტიკალურ ნაწილად ჰყოფდნენ: ცა, მიწისქვეშეთი და მათ შორის მდებარე სივრცე. სამყარო წარმოდგენილი იყო ჰორიზონტალურად დისკოს სახით, ზედა ნახევარი ეჭირა ცას, ქვედა ნახევარი მიწას, შუაში იყო ატმოსფერო. ჰორიზონტალურ სივრცეში არსებობდა „სამყაროს ოთხი კუთხე/სამყაროს ოთხი მხარე“ (KUB 28.92 Vs. I 2'; KUB 31.130 Vs. 6; KUB 36.89 Vs. 27; KUB 36.90 Rs. 40; ABoT 44 Vs. I 23, HED 3 1991, 21). შუამდინარული წარმოდგენით კი არსებობდა ცის შვიდი შრე, შვიდი ცა. ქართულ ფოლკლორში ვხდებით გამოთქმას: „მეცხრე ცა“, „მეცხრე ცაზეა“, რაც ცის ცხრა შრეზე შეიძლება მიუთითებდეს (ხაზგასმა ჩვენია). ხეთებთან ცა ასე დაშრევებული არ ჩანს, ის ერთიან მტკიცე, სავარაუდოდ რკინის მატერიას წარმოადგენდა. ტექსტებში ვხდებით გამოთქმებს: „ცის რკინა“, „ცის შავი

¹ ხეთურად ცა – *nepiš*, / *nepišant*-, ხოლო „მიწა, ადგილი, ქვესკნელი“ *tekan/takn*- / *daganzipa*-, „ცა და მიწა“ *nepiš daganzipaš* (AN-*iš* KI-*paš*); ხათურად *ḫiyahsul* „ცა“, *ḫištazil da wur*- „მიწა“; შუმერულად AN „ცა“, KI „მიწა“, AN-KI „ცა და მიწა“; აქადურად *sama'u - eršetu(m)*; ლუვიურად *tappaš-* / *tappašant(i)* „ცა“, ხოლო *tiyammi-* „მიწა“; ხურიტულად *ḫawurni* „ცა“, ხოლო *eše* „მიწა“, *eḫawurni* – „ცა და მიწა“.

რკინა“; რომელიც ღმერთებმა მოიტანეს სასახლის ასაშენებლად ციდან”, ძველ ხეთურ რიტუალშიც საუბარია „რკინის ცაზე“ (CTH 416; Otten, Soucek, 1969). მიწა კი იყოფოდა სამ შრედ: მიწის ზედა ნაწილი „ზედა მიწა“ (აქად. *eršetum elitum*), რომელიც არის მცენარეთა, ცხოველთა და ადამიანთა სამყოფელი; შემდეგ „შუა მიწა“ (აქად. *eršetum qablītum*, ენქის და ეას სამყოფელი), სადაც იყო მიწისქვეშა წყლები. უფრო სიღრმეში კი იყო „ქვედა მიწა“ – ქვესკნელი (აქად. *eršetum šaplītum*; Haas, 1994:127).

ხეთების მიერ წარმოდგენილ თითოეულ სამყაროს ჰყავდა თავისი ღვთაებები, რომლებიც ხეთურ ტექსტებში დადასტურებულია ღვთაებათა შემდეგი კატეგორიების სახით: „ცის“, „მიწის“ და „ქვემო/ძველი“ ღვთაებები (Masson, 1991:189; ტატიშვილი, 2002:142). შესაძლოა შუამდინარული წარმოდგენები ედოს საფუძვლად ხეთური პანთეონის დაყოფას „ცის“ და „მიწის/ქვესკნელის“ ღვთაებებად (Steiner, 1969:552; Laroche, 1947:18; von Schuler, 1965:161). გ. შტაინერის აზრით, ღვთაებათა ძირითად საცხოვრისად ხეთებს მიაჩნდათ ცა, ხოლო მიწისქვეშეთი მხოლოდ უწმინდური ძალების და საკუთრივ მიწისქვეშა ღვთაებების ადგილსამყოფელად ითვლებოდა (Steiner, 1969:571). ამ წარმოდგენებიდან გამომდინარე ხეთურ პანთეონში შესაბამისად არსებობდნენ: „ცის ღმერთები (და) მიწის ღმერთები“ (*nepišaš DINGIR^{MES} taknaš DINGIR^{MES}*) (KUB 17.8 I 1 და სხვ.; KBo 5.3 I 58 (*DINGIR^{MES} ŠAMÉ DINGIR^{MES} ERŠETIM*), ანუ „ზემო ღვთაებები (და) ქვემო ღვთაებები“ (*DINGIR^{MES} UGU DINGIR^{MES} ŠAPLĪTI*) (KUB 21.27 III 19). მათ ცალ-ცალკეც ვხვდებით ტექსტებში, მაგალითად: „ცის“ (*nepišaš DINGIR^{MES} = DINGIR^{MES} ŠAMÉ/AN^E*) (KBo 8.35 II 10, 12.39 I 11, KUB 6.45 III 59 და სხვ.), ანუ „ზემო“ ღვთაებები (*UGU-zeš = šarazzeš DINGIR^{MES}*) (KUB 17.14 I 17 და სხვ.) და „მიწის“ (*taknaš DINGIR^{MES} = DINGIR^{MES} KI/ERŠETIM*) (KBo 5.3 + I 58, 10.37 III 18, KUB 4.5 Vs. 33 და სხვ.), ანუ „ქვემო“ (KUB 21.27 III 19, 24.12 II 29 და სხვ.) ღვთაებები (*kattereš DINGIR^{MES} = DINGIR^{MES} ŠAPLĪTI*) (Tenner, 1929:187; ტატიშვილი, 2002:142-143).

ხეთების წარმოდგენით სამყაროს ერთიანობას მზის ღვთაება გამოხატავს, რომელიც აღინიშნება შუმეროგრამით ^DUTU. განასხვავებენ შემდეგი მზის ღვთაებებს: ქ. არინასას (^PUTU ^{URU}Arinna), ცისას (*nepišaš^DUTU*), მიწისას (*taknaš^DUTU*). საყურადღებოა, რომ ხეთურ ლურსმულ ტექსტებში „მზე ცისა“ და „მზე მიწისა“ ქმნიან ერთიან სახეს – კოსმიურ მზეს, რომლის სამყოფელიც მოიცავს სამყაროს. იგი არის „ღმერთების მზე“ (*DINGIR^{MES}-nan^DUTU*), რომელიც განასახიერებს კავშირის ცასა და მიწისქვეშეთს შორის, ანუ იგი არის უზენაესი გამგებელი ცაში და ქვესკნელში არსებული ყველა ღვთაებისა (ტატიშვილი, 2002:145-146).

საინტერესოა, რომ ქართულ სინამდვილეში ქრისტიანობამდელი კოსმოგონიური წარმოდგენებით სამყარო (ანუ ხილული, მყარი მატერია) წარმოდგენილი იყო გეომეტრიულად, კოსმოსში განფენილი სფეროს სახით, რომელიც შემოსაზღვრული იყო ზღვით ან მთებით, ქვეყნის დასასრულს იდგა სიცოცხლის ხე (ბოძი, კოშკი, რქები, ციდან დაშვებული ჯაჭვი და სხვ.), რომელიც აერთებდა ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ სამყაროებს. სფერო შედგებოდა სამი ჰორიზონტალური და ორი ვერტიკალური ფენისაგან, რომლებიც შემდეგნაირად იყო განლაგებული: სამყაროს ცენტრს წარმოადგენდა შუასკნელი (მიწის ზედაპირი, ადამიანთა, ცხოველთა, მცენარეთა სამყარო, შეესატყვისება წითელი ფერი), მის ზევით განფენილი იყო ზესკნელი (ზეციური, ღმერთისა და ღვთისშვილების სამყარო, გამოხატული თეთრი ფერით), ქვევით – ქვესკნელი (მიწისქვეშეთი, გარდაცვლილების, ხთონური სამყარო, შავი ფერის), წინ – წინასკნელი (ნათელი, ბარაქიანი სამყაროა, შეესატყვისება „აქ“ გაგებას, ამასთან იგი ადამიანთა წინ განფენილი მომავლის სამყაროა) და უკან – უკანასკნელი (წარსულის სამყაროა, ბნელი, საიდუმლო, მოულოდნელობებითა და

² KBo 4.1 Vs. 39. „ცა რკინისაგან“ ასე იწოდება ტექსტები KUB 33.34 Vs.? 9' და IBoT 1.26 8. რკინის ცა და მიწა, ასე იწოდება რიტუალი KUB 17.20 Vs. II 24.

ფათერაკებით სავსე, შეესატყვისება „იქ“.³ ამის გამო ბევრი წეს-ჩვეულების შესრულებისას იკრძალება უკან მიხედვა). ვერტიკალური სამყაროები ერთმანეთისგან გამოყოფილია ჰაერით და მიწით, ჰორიზონტალური კი შვიდი (ცხრა) მთით ან ზღვით. ეს სისტემა შემოსაზღვრული იყო გარესსაზღვროს. ერთი სკნელიდან მეორეში გადასვლა ღვთაებებს ან გმირებს ან ნახევარღმერთებს შეეძლოთ, ადამიანი ამას მხოლოდ ღვთის ნებით დროებით ან სამუდამოდ სახეცვალეების (გარდაცვალეების) შედეგად ახერხებდა (ხუციშვილი, 2010:392-403). ქართული ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალის საფუძველზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სკნელები გამოხატული იყო კონკრეტული ფერთა სიმბოლიკით: თეთრი, შავი და წითელი. ზუსტად ანალოგიური ფერთა სიმბოლიკით (შავი, წითელი, თეთრი) არის გამოხატული შუამდინარულ მითოლოგიაშიც სამივე სკნელი. სკნელების ფერთა ამგვარ სიმბოლოურ გამოხატულებას ხეთებთან არ ვხვდებით, თუმცა შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქვესკნელი მათთანაც შავი ფერით იყო გამოხატული (შავი/ზნელი მიწა = ქვესკნელი).

მართალია ცა და მიწა გაიყო, მაგრამ უძველესი წარმოდგენებით არსებობდა ისეთი ადგილები, სადაც ხდებოდა ცისა და მიწის კოსმიური კავშირი. ასეთებად მიიჩნეოდა მაღალი ადგილები, მთები, რელიგიური ცენტრები. ცისა და მიწის გაერთიანების სიმბოლოურ გამოხატულებას წარმოადგენდა კიბე, ხე, ბოძი და მისთ. ხეთებთან ცისა და მიწის შემაერთებელი, კოსმიური მაკავშირებელი უნდა ყოფილიყო კიბე. ცხრა საფეხურიანი კიბე ნახსენებია ხეთურ შელოცვის რიტუალში (CTH 457: KUB 17.8. Rs. IV 19). ნერგალისა და ერეშტიგალის მითოსში საუბარია კიბეზე, რომელიც ცას და მიწას ერთმანეთთან აკავშირებს. შუამდინარული მითოლოგიაში ვხვდებით ტერმინს დურანქი (DUR.AN.KI) – „ჭიპლარი ცისა და მიწისა“. ეს იყო ადგილი, სადაც უნდა მომხდარიყო ცისა და მიწის დაშორიშორება, რომელიც ღვთაება ენლილს მიეწერება, დურანქიში – კოსმიურ შუაგულში გადის სამყაროს „დიდი ღერძი“ – დიმ გალ (GISDÌM „ბოძი, სვეტი“; აქად. GISMAKUDI; ხეთ. GISsarhul(i)-). აქადურში გვხვდება ცის და მიწის შემაერთებელი მცენარე (Ušá-mi qaq-qa-ri). ქართულ მითოლოგიაში კი გვხვდება „შიბი“, ესაა ცისა და მიწის (ცა და ქვეყნის) შემაერთებელი, დამაკავშირებელი ოქროს ჯაჭვი. ასევე, საინტერესოა, რომ ბაბილონური მითოლოგიის მსგავსად ხეთურშიც გვხვდება სიცოცხლის ხე, რომლის ფესვებიც ქვესკნელის იმიტაციაა, ფოთლები კი ცის (KBo 17.22(= StBoT 25 1980, Nr. 24)). ანლოგიურადაა ქართულ წარმოდგენებშიც, არსებობდა წმინდა ხე, სიცოცხლის ხე⁴ (მაგ. მუხა), რომლის ფესვებიც ქვესკნელს, ტანი შუასკნელს, კენწერო ზესკნელს განასახიერებდა თავისი ბინადარი არსებებით. შუმერულშიც ასეა, სიცოცხლის ხე – Huluppu(m)- ია, რომლის ძირშიც გველი ისადგურებს, ხოლო კენწეროში ჩიტი. ქართულ წარმოდგენებში წმინდა ხის, სიცოცხლის ხის იმიტაციაა ქართული დარბაზის დედაბოძიც, რომელიც სახლში ცენტრალურ ადგილზე იყო განთავსებული და განასახიერებდა კოსმიურ კავშირს.

სამყაროს ანტროპომორფული გამოსახულება გვხვდება ხეთურ რიტუალებში: ერთგან ნახსენებია, ქალღმერთის თმა, მიწისქვეშა ღვთაების თმა: „თმა ტახტიდან ქვევით ქუმარბისკენ მიემართება, თმა მიწის ძვის ქალღმერთისკენ, ზღვისკენ მიედინება“ (CTH 446: C II. 2'-4'). მეორეში დედამიწა ადამიანის სხეულის ნაწილებით გამოხატული: მთა = ცხვირი, ხეობები = ყურები, ტალღები/მდინარის ტალღები = თმა, გველი = საყლაპავი (CTH 390; Haas, 1994:148).

³ ქართულმა ფოლკლორმა შემოინახა ეს წარმოდგენები, მაგ ეს კარგად ჩანს ქართული ხალხური ზღაპრების დასასრულ სიტყვებში: „ჭირი იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ფქვილი აქა“, ანუ ყოველგვარი ცუდი იქ იმ სამყაროში, ხოლო ყოველგვარი სიკეთე აქ, ამ სამყაროში; ან კიდევ „სა-აქაო“ და „სა-იქიო“ (ხაზგასმა ჩვენია).

⁴ მის სიმბოლოს წარმოადგენს ქართული ჩიჩილაკი.

ძველ აღმოსავლეთში ძალიან ხშირად ვხვდებით რიცხვთა სიმბოლიკას, ბუნებრივია არც ხეთური სამყაროა გამონაკლისი და ამ მხრივ საინტერესოა რა თქმა უნდა ქართული რწმენა-წარმოდგენებიც. საინტერესოა რიცხვების განაწილების ერთგვარი კანონზომიერება ქართულ შელოცვებში: ადამიანის ჯანმრთელობისადმი განკუთვნილ შელოცვებში ჭარბობს საკრალური რიცხვი სამი, სამეურნეო სახის შელოცვებში – ცხრა, ხოლო ბატონების შელოცვებში – შვიდი (ხაჭაპურიძე, 2004:345). უძველესი დროიდან სხვადასხვა ხალხთა რწმენა-წარმოდგენებში რიცხვებს მაგიური დატვირთვა ჰქონდა, ზოგიერთ რიცხვს კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა და ძალა. მაგ.: 3, 4, 7, 9, 12. რიცხვებში, პირველ რიგში, სამყაროს გაგებისა და აღწერისათვის აუცილებელი კოდი იყო ჩადებული და ამდენად მათ საკრალური მნიშვნელობა ჰქონდათ მინიჭებული. მნიშვნელოვან სიდიდეებად იყო მიჩნეული სამი⁵ და ოთხი.⁶ სამის გააზრებაზე იყო დაფუძნებული სამყაროს ვერტიკალური აგებულების დინამური მოდელის შექმნა, რომელშიც ზესკნელის, შუასკნელისა და ქვესკნელის არსებობა იყო ნავარაუდები. ოთხზეა დაფუძნებული სამყაროს ჰორიზონტალური, სტატიკური მოდელი, რომელშიც იგი წარმოგვიდგება, როგორც მოწესრიგებული, იდეალური სტრუქტურის მქონე განუყოფელი მთლიანობა. სამი და ოთხი ჯამში ახალ საკრალურ სიდიდეს, შვიდს ქმნის. მას მაგიურ რიცხვს უწოდებენ. იგი ყოველთვის გამოხატავს ერთიანი სამყაროს იდეას და სამყაროული ხის კონსტანტას წარმოადგენს. ამ რიცხვს დაუკავშირდა შემდეგდროინდელი რელიგიური პანთეონისა და დღესასწაულების გააზრება და დაწესება (ხიდაშელი, 2001). წინარეპრისტორიული რწმენა-წარმოდგენებით არსებობდა ასტრალურ ღვთაებათა შვიდეული (შვიდი მნათობი): მზე, მთვარე და ხუთი ვარსკვლავი (ხუთი პლანეტა: იუპიტერი, ვენერა, მარსი, მერკური, სატურნი). ძველ ქართულ ასტრალურ პანთეონში უზენაეს ღვთაებათა შვიდეულის სახელები ეწოდებოდა კვირის დღეებსაც. ასევე ბაბილონელების ღვთაებათა პანთეონში შედიოდა უზენაეს ღვთაებათა შვიდეული: შამაში (მზე), სინი (მთვარე), მარდუქი (იუპიტერი), იშთარი (ვენერა), ნერგალი (მარსი), ნაბუ (მერკური) და ნინურტა (სატურნი) (გელიაშვილი, 2014:49). ძველი ეგვიპტელები, შუმერები, ბაბილონელები, ქალდეველნი ციფრს 7–ს უკავშირებდნენ ბუნების, კოსმოსის, ყოველდღიური ცხოვრების და სხვა მნიშვნელოვან მოვლენებს. ისინი მას საკრალურ ციფრად თვლიდნენ (ჩხეიძე, 2001:435.). შვიდს ხეთებთანაც საკრალური მნიშვნელობა აქვს, მაგ.: „ახლის განწმენდის და ქვესკნელის ღვთაებების მოხმობის რიტუალშიც“: შვიდჯერ წყაროდან წყლის ამოხაპვა, წყაროდან შვიდი კენჭის ამოღება (ეს ქმედება მეორდება) (CTH 446: C II. 57, 60, 61). თელიფინუს მითში რიტუალური ქმედება: „*კარისკაცმა შვიდი კარი გააღო, შვიდი კარის საკეტი გააღო*“ (CTH 325: KUB XII 10, KUB XXXIII 2; ძვ. აღმ. ქრესტ., 1990:231) და სხვ. შუამდინარულ მითოლოგიაში ხშირად გვხვდება რიცხვი შვიდი, როგორც მაგიური და ღვთაებასთან დაკავშირებული საკრალურის სიმბოლო. გილგამეშის ეპოსში იშთარის სუფრაზე ენქიდუ შვიდ სასმელს მიირთმევს, ამით იღებს იმპულსს, რომელიც გარდაქმნის მას. შუმერულ-აქადურ ტექსტებში გვხვდება შვიდი აფქალი: „*შვიდი აფქალი, მდინარეში რომ*

⁵ სამი სისავსის, სრულყოფილების, სინთეზის სიმბოლოა. სამთანაა დაკავშირებული: დაბადება-სიცოცხლე-სიკვდილი; ადამიანი (სხეული-სული-გული); დროის სამი განზომილება (წარსული-აწმყო-მომავალი); სივრცის სამი განზომილება (სიგრძე-სიგანე-სიმაღლე); ნივთიერების სამი მდგომარეობა (მყარი-თხევადი-აირადი) და ა.შ. სამის სიმბოლოურ გამოხატულებას სხვადასხვა რელიგიებში ხშირად ვხვდებით, ასევე სხვადასხვა ხალხთა მითებსა და ფოლკლორში.

⁶ ოთხი მთლიანობის, სტაბილურობის, უძრაობის, ჯვრის სიმბოლოა. ოთხთანაა დაკავშირებული: სამყაროს ოთხი ელემენტი, სამყაროს ოთხი მხარე, ოთხი სტიქია, წელიწადის ოთხი დრო, ოთხი მიმართულების ქარი და ა.შ.

იმზნენ, ცისა და მიწის გეგმათა წარმართველნი უზენაესი სიბრძნით არიან გასრულებულნი...“ (ხაჭაპურიძე, 2004:346; კიკნაძე, 1976:182-184).

ასევე უდიდესი დატვირთვა ჰქონდა ცხრას, ვინაიდან ცხრა სამჯერადი გასამების გზით თავის თავში მოიცავს დასრულებულ ციკლს, ანუ ცხრა სამყაროს მუდმივია, რადგან ნებისმიერ რიცხვში შემავალი ციფრების ჯამი ბოლოს ცხრას გვაძლევს. საინტერესოა, რომ ხეთურ, ისევე როგორც ქართულ მითოლოგიაში გვხვდება ცხრა ზეცა, ცხრა მთა, ცხრა ზღვა (KUB 36.89) (ხაზგასმა ჩვენია). ხეთურ ეპოსში „ღმერთთა თაობების შესახებ“ გადმოცემულია ცაში მეფობის დროს როგორ და რა თანმიმდევრობით ცვლიან ღმერთები ერთმანეთს, ეს ცვლილება ხდებოდა ყოველ ცხრა წელიწადში (KUB XXXIII 120+119; ძვ. აღმ. ქრესტ., 1990:233-234). ქართულ მითოლოგიაში, რწმენა-წარმოდგენებში, შელოცვებში ცხრას მაგიური დატვირთვა აქვს. ცხრა მზის, როგორც მუდმივი წრებრუნვის, განახლების, მარადიულობის, სიმბოლური რიცხვია, ხოლო სიმბოლო კი თვალი (ყოვლისმხედველი), აქედან გამონათქვამი „ცხრათვალა მზე“, ანუ ყოვლისმხედველი (ხაზგასმა ჩვენია).

საკრალურია თორმეტიც (სამის და ოთხის ნამრავლი), ასახავს კოსმიურ წესრიგს,⁷ დასრულებული ციკლის სიმბოლოა. თორმეტს ხეთებისთვისაც, როგორც ჩანს, მაგიური დატვირთვა ჰქონდა, მაგალითად თელიფინუს მითში ქამრუსეფა ღმერთებს მიმართავს: „გამოარჩიეთ ამ ფარიდან თორმეტი ყოჩი და მე თელიფინუს შევულოცავ“ (ძვ.აღმ.ქრესტ., 1990:230.). ძველ ინდოევროპულ (ხეთურ-ანატოლიურ) მსხვერპლშეწირვის რიტუალში ღვიძლს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. გამყრელიძე და ივანოვი თავიანთ მონოგრაფიაში „ინდოევროპული ენა და ინდოევროპელები“ განმარტავენ, რომ 12 რიცხვის საკრალური მნიშვნელობა უკავშირდება სხეულის 12 ძირითად ნაწილს (მათ შორის ღვიძლს), რომელთაც მოჰკვეთენ სამსხვერპლო ცხოველს ადამიანის განკურნების რიტუალის ჩატარებისას (Гамкрелидзе, Иванов, 1984; სუხიშვილი, 2010:254).

ხეთები ქვესკნელს აღნიშნავდნენ სიტყვებით: *dankui tekan* (შუმ. GE₆ KI-an), *dankuis daganzipas* (შუმ. GE₆-iš KI-as) – „ქვედა/ბნელი/შავი მიწა, ანუ ქვესკნელი“ (შუმ. KI; აქად. *ERSETU(M)*; ბაბ. *ŠAPLĪTU(M)*, *KUR ŠAPLĪTI*) შესაძლოა ქვესკნელს აღნიშნავდეს ხეთური სიტყვა *aralī*-ც. საინტერესოა ის, რომ „ბნელი მიწა“ ქვესკნელის გარდა აღნიშნავს ადამიანებით დასახლებულ ადგილსაც, ასევე შეიძლება ითქვას ტერმინზე *tekan* – „მიწა“, რომელიც შესაძლოა გამოხატავდეს ორივეს შუასკნელსაც და ქვესკნელსაც. ხათური განსაზღვრება ქვეყნის/მიწის და ქვესკნელის არის – *wur*, საიდანაც მომდინარეობს ქვესკნელის ქალღმერთის სახელი: ^D *Wurunšemu* – „ქვეყნის/მიწის დედა“ (არინას მზის ქალღმერთი), ან ^D *Wurunkatte* „მეუფე ქვეყნისა“.

მესოპოტამიური წარმოდგენის მიხედვით მიწა არის ქვესკნელის ზღვებზე მოცურავე ნაწილი (მთა) ე.ი. ქვესკნელი ადამიანებით დასახლებული მიწის ქვეშ მოიაზრება. მათთან სააქაო და საიქიო მკვეთრად არის გამიჯნული ერთმანეთისაგან. ამ ქვეყნიურ და იმქვეყნიურ სამყაროებს შორის საზღვარს წარმოადგენდა მიწისქვეშა მდინარე „ილურუგუ“ (შუმ. *Ilurugu* – მდინარე, რომელიც ხალხისკენ მიედინება), ან „ხუბური“ (აქად. *Hubur*), რომელიც მიცვალებულის სულს უნდა გადაეღაზა რომ მომხვდარიყო საიქიოში. ხეთებთან თითქოს ასეთი საზღვარი მიწასა და ქვესკნელს შორის არ არსებობს და არც ასე მკვეთრად არ არიან ისინი ერთმანეთისაგან გამიჯნულნი, ალბათ ამაზე მეტყველებს ისიც, რომ ქვესკნელის აღსანიშნავად ცალკე სიტყვას არ ხმარობენ, ერთი სიტყვით გამოხატავენ მიწასაც და ქვესკნელსაც, განსხვავებით შუამდინარელებისაგან, რომლებიც განასხვავებენ ქვესკნელს, ანუ მოუსავლეთს (*kurnugia/irkalla*) და მიწას (*ki*). თუმცა ამავე დროს ალბათ საყურადღებოა

⁷ თორმეტთანაა დაკავშირებული მაგ.: ზოდიაქოს ნიშნების, წელიწადის თვეების, დღის და ღამის საათების და სხვ. რაოდენობა. ეგვიპტელებთან არსებობდა ქვესკნელის 12 კარიბჭე.

ტერმინი „ქვესკნელის ურდული“ (negri eše = ni = we) (KBo 32.13 Vs. I 10-11. ხეთ. ტექსტ. (Vs. II 14)), რომელიც ხეთურ-ხურიტულ ბილინგვაში გვხვდება და შესაძლოა სწორედ ეს იყო ის კარი, რომელიც ორი სამყაროს შორის საზღვარს წარმოადგენდა. ვინაიდან ხურიტული სიტყვა negri, ხეთური სიტყვის ḫattalu (ურდული) იდენტურია და ამავე დროს გამოხატავს „ნაპირს“, „საზღვარს“.

მიწისქვეშა სამყარო ხეთების მიერ არ აღიქმება საშინელ მხარედ. ეს თუნდაც იქედანაც ჩანს, რომ ხათური წარმოშობის ხეთური მიწის ზედა ღვთაებები თავისუფლად მოგზაურობენ ქვესკნელში, ზოგჯერ ნებაყოფლობითაც კი ჩადიან. საერთოდ ხეთები ქვესკნელს კონკრეტულ გეოგრაფიულ ჩარჩოებში არ ათავსებენ. ღვთაებები გაბრაზების თუ შიშის შემთხვევაში თავშესაფარს ქვესკნელში პოულობენ, მაგრამ ქვესკნელში ჩასვლით ღვთაება არ კვდება, იგი დროებით იმალება, უჩინარდება, და მისი გულის მოგების შემდეგ, რაც რიტუალებითა და შელოცვებით ხდება, იგი კვლავ ბრუნდება უკან. მაგალითად, გამქრალი ღვთაების შესახებ მითის ყველაზე გავრცელებული, პოპულარული ვერსიის გმირი ამინდისა (ამინდის ღვთაება ხეთურ ტექსტებში აღინიშნება იდეოგრამებით: ^DU, ^DIM / ^DIŠKUR) და მისი წრის ღვთაებაა. შუამდინარული იდეოგრამით აღნიშნული ამინდის ანატოლიური ღვთაება, რომელიც განაგებს წვიმასაც და ხთონურ წყლებსაც, თავისუფლად გადადიოდა ციდან მიწისქვეშეთში და პირიქით. ხეთების მსგავსად იყო ქართულ რწმენა-წარმოდგენებშიც, სკნელებს შორის გადაადგილება პრობლემას არ წარმოადგენდა. განსხვავებით შუამდინარული წარმოდგენებისაგან, სადაც მიწისქვეშა სამყარო – ერემქიგალის საბრძანებელი მკაცრადაა გამიჯნული მიწის ზედა სამყაროსაგან. მაგალითად, თუ ცის ღვთაება გადალახავს მისი სამეფოს საზღვრებს, ჩავა ქვესკნელში და ქვესკნელის ღვთაებისთვის განკუთვნილ საკვებს მიიღებს, ის კარგავს თავის ფუნქციას. ამ მხრივ საინტერესოა იმთარის ქვესკნელში ჩასვლის ამბავი ან მითი ნერგალსა და ერემქიგალზე, სადაც მოთხრობილია იმის შესახებ თუ როგორ გახდა ცის ღვთაება – ნერგალი, შემდეგ ქვესკნელის მეუფე. შუამდინარულ მითებში ღვთაებები ყველანაირად გაურბოდნენ ქვესკნელს (ტატიშვილი, 2002:145).

ხეთებთან ღვთაების ქვესკნელში ჩასვლა არ ნიშნავდა მის დაღუპვას ან მის თვისობრივ ცვლილებას, თუმცა ღვთაების გადასვლამ სამყაროს ერთი ნაწილიდან მეორეში შეიძლება საფრთხე შეუქმნას კოსმიურ წესრიგს (CTH 323-36; CTH 671, 727). ხათურ ღვთაებათა ქვესკნელში დამალვა ძირითადად გამოწვეულია მათი გაბრაზებით და შედეგიც მძიმეა. მაგ.: „*ნერიქის ამინდის ღვთაება განრისხდა და ჩავიდა ორმოში. // მან ... ადამიანთა მოდგმისგან, // ცოდვილისგან, სისხლიანისგან თავი [დაიხსნა ...] // მან ლაბარნას – მეფეს, თავანანას – დედოფალს გამრავლება, სიცოცხლე და დღეგრძელობა (წართვა?) // ...*“ (KUB 36.89 12 -17). ასევე საინტერესოა „მითი თელიფინუს შესახებ“ (CTH 325; KUB XII 10, KUB XXXIII 2), საიდანაც კარგად ვხედავთ, თუ რა მძიმე შედეგები მოჰყვა ნაყოფიერების ღვთაების განრისხებას და წასვლას:

„თელიფინუ განრისხდა გონდაკარგული (მარჯვენა) წულას მარცხენა ფეხზე იცვამდა და მარცხენას მარჯვენაზე... იგი წავიდა... სარკმელები გაიმჭვარტლა, კვამლმა მოიცვა სახლი. კერაში ნაღვერდალი ჩაქრა, ღმერთებს ტაძრებში სული შეეხუთათ, ბავში ცხვრები გაიგუდნენ, გომურში საქონელი გამოიხრჩო, ცხვარმა უარყო თავისი ბატკანი, ძროხამ ხბოზე თქვა უარი. თელიფინუ წავიდა. მარცვლეული, ზრდა, სიმძლავრე ყანისა, მდელოსი თუ ტევრისა თან გაიყოლა. წავიდა თელიფინუ და ტევრს შეეფარა. დაღლილობა მოერია თელიფინუს და მოხდა ასე: ქერი და ხორბალი აღარ ხარობდა, საქონელი, ცხვარი თუ ადამიანები ვეღარ მრავლდებოდნენ. მდგომილნიც კი ვეღარ შობდნენ. მთები დახმა. ხეებს კვირტები აღარ გამოჰქონდა. საძოვრები გადაიხრუკა, წყაროები დაშრა და დედამიწაზე შიმშილი დამკვიდრდა. ადამიანები და ღმერთები შიმშილით იღუპებოდნენ. მზის ღვთაებამ დიდმა უთუმ,

ნადიმი გამართა და ერთი ათასი ღმერთი ისტუმრა. ჭამეს და ვერ დაძლენ, სვეს და წყურვილი ვერ მოიკლეს...“ (CTH 325: KUB XII 10, KUB XXXIII 2; ძვ.აღ. ქრესტ., 1990: 228-229).

კოსმიური წესრიგის აღსადგენად აუცილებელია ღვთაებათა გულის მოღობვა, რათა მოხდეს მათი ქვესკნელიდან დაბრუნება. ამისათვის კი საკმარისია შელოცვის წარმოთქმა და მაგიური რიტუალის ჩატარება (ტატიშვილი, 2002:144). მაგ.: „შულინქათეს ვაჟიშვილო, (სამყაროს) ოთხი კუთხი-დან, // ღრმა მორევიდან ზემოთ (ამოდი), [ნერი]ქში // დაბრუნდი და [ლაბარნას] – მეფეს, თავანანას – დედოფალს, [კეთილი თვალით] შეხედე! ... // დაე, შე-მოვიდეს ნერიქის ამინდის ღვთაება, ქალღმერთმა ვურუნშემუმ კი (მისი) ცუდი გუნება // შეიპყროს და (მისი) რისხვა იქ დატოვოს“! (KUB 36. 89 27-32).

საინტერესოა, რომ ქართული რწმენა-წარმოდგენებით (კერძოდ დასავლურ-ქართული) მითორიტუალურ კომპლექსში ღვთაება გალენიში ორთა ნადირთა და მიცვალებულთა სამყაროს განაგებს. მას შეეძლო ადამიანებისთვის და საქონლისთვის მავნე სულების მისევა და/ან მათგან დაცვა. გალენიში ორთა, თავისი ბუნებითა და არსით უპირისპირდება სოციუმს, მოწესრიგებულ, ადამიანთა სამყაროს და ზეციურ სამყაროს (აბაკელია, 2007:26). მთაში დამოწმებული მასალის მიხედვით ავადმყოფობებს სხვადასხვა ავი სული იწვევდა. ავი სულები სხვადასხვა გარემოებების გამო იწვევდნენ დაავადებებს – პიროვნებასთან შემხვევით შეხვედრის დროს, მათ წინაშე ჩადენილი დანაშაულის მიზეზით და ღვთაების მოხმობით (მინდაძე, 1981:73). ავი სული შეიძლებოდა ადამიანში გადასულიყო ძირითადად მიწიდან და ზოგჯერ წყლიდანაც. იმერეთში დღემდე შემორჩენილი შემდეგი რწმენა-წარმოდგენა: თუკი ადამიანი შებინდებისას/ღამე საღამე გარეთ მიწაზე დამჯდარი შეხვდებოდა, შიში ჰქონდა რომ მიწიდან აყვებოდა ბოროტი, რომელიც დავადებას ან რამე სხვა უსიამოვნებას შეჰყრიდა, ამიტომ ადგომისთანავე ერთგვარ რიტუალს მიმართავს: სამჯერ გადაანერწყვებს მიწაზე და ამბობს: „არაფერი ამყვეს, არაფერი ამყვეს, არაფერი ამყვეს“! ამის შემდეგ დარწმუნებულია, რომ არაფერი „აყვება“ (ჩვენი ჩანაწერი სოფ. ჩხარში). „უჟმური“ ხშირად ბავშვებს ემართებოდათ. იგი ჭირვეულობას, უგუნებობას, და ზოგ შემთხვევაში საყმაწვილო სენსაც გულისხმობდა. მთიელთა განმარტებით უჟმრი ავსული იყო, იგი ნესტიან ადგილებში ბინადრობდა და თუ იქ საღამოობით ბავშვი გაივლიდა აუცილებლად აყვებოდა. ქვემო სვანეთში ოჯახებში უჟმურის თიხის ქანდაკება ინახებოდა, რომელსაც სხვადასხვაგვარ შესაწირს სწირავდნენ (მინდაძე, 2001:75-76). ავადმყოფობებს, რომელთაც უწოდებდნენ „მონათხომს“, „ამოყოლილს“ ან „უჟმურს“, კურნავდნენ შემდეგნაირად: „იმ ადგილიდან, სადაც დაავადებული იჯდა ან იწვა ცუდად გახდომის წინ, იღებდნენ ცოტა მიწას, ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ ეს ადგილი არ იცოდნენ, მიწას ამოთხრიდნენ იმ გზიდან, რომელზედაც ოდესღაც მეფეს გაუვლია. თუ ესეც შეუძლებელი იყო, მაშინ მიწას სამრეკლოს ძირში ცხრა სხვადასხვა ადგილას მოთხრიდნენ. ამ მიწას ჩაყრიდნენ სრულიად ახალ ქოთანში, შემდეგ ამოიღებდნენ წყალს ცხრა სხვადასხვა ჭიდან (ამ დროს წყლის ამომღებს საუბრის ნება არ ჰქონდა) და ქოთანში ჩაასხამდნენ, იქვე ჩაყრიდნენ ხორბლის, ღომის, ლობიოს მარცვლებს და ქოთანს შედგამდნენ ცეცხლზე, რომელიც უნდა დაენთოთ ცხრა სხვადასხვა ღობის შეშისაგან. ნახარშს ღვრიდნენ ხის გობში, რომლის შუაგულში აცობდნენ ნემსს. ამ უკანასკნელზე დაკიდებდნენ თითისტარს და ყველაფერს ამას ქოთანს დაახურავდნენ თავზე. ამის შემდეგ სამი სხვადასხვა გვარის ქალი, რომელთაც სამ-სამი ძირი ჭინჭარი ეჭირათ ხელში, იწყებდნენ ქოთანის ირგვლივ სიარულს და წარმოთქვამდნენ შემდეგ შელოცვას: „უჟმურო, გამოდი ამ ავადმყოფიდან (სახელი) და გადადი სხვასთან, საითაც მოხველ, იქ წადი...“⁸ თუ ამ დროს

⁸ ხეთურ ტექსტშიც მსგავსი მიმართვა გვხვდება: „და თქვენ, უძველესო ღმერთებო საიდანაც მოხვედით, ისევ იქ დაბრუნდით (წადით)!“ – მიმართავს რიტუალის შემსრულებელი ქვესკნელის ღვთაებებს. (CTH 446: B IV 1 56)

წყალი, რომელიც გობზე იყო დასხმული, მთლიანად შევიდოდა ქოთნის ქვეშ, მაშინ ეს იმის მაუწყებელი იყო, რომ ავადმყოფი გამოჯამრთელდებოდა“ (გაგულიშვილი, 1986:186; ჩხეიძე, 2001:435.). საქართველოს მთიანეთში ჟამნის/ შავი ჭირის გამომწვევად ღვთაებისგან მოვლენილი პატარა ადამიანის მსგავსი არსებები მიაჩნდათ, რომლებსაც ჰქონდათ სამი ფერის ისრები: თეთრი (თეთრ ისარ დაკრული რჩებოდა, არ ილუპებოდა), წითელი (წითელ ისარ დაკრული შედარებით ავადდებოდა, მაგრამ დიდხანს ცოცხლობდა) და შავი (შავ ისარ დაკრული მაშინვე კვდებოდა). სადაც ისარი ხვდებოდა, იქ ჩნდებოდა წყლული და ავადმყოფობაც იწყებოდა (ოჩიაური, 1977:103-104). საინტერესოა აქაც სამი ფერის სიმბოლიკაა, რომელიც სკნელების შემთხვევაშიც გვხვდება. ამ სამი ფერის განსაკუთრებული დატვირთვა მათი მაგიური მნიშვნელობითაცაა განპირობებული. როგორც ცნობილია ისინი „მაგიური ძალის შესაფერისი ხარისხით ხასიათდებოდა. თეთრი – სუსტი მაგიური ძალის მფლობელად გვევლინება, წითელი – გაცილებით ძლიერი, ხოლო შავი – მაგიურობის უმაღლესი ხარისხით იყო აღჭურვილი“ (მინდაძე, 1981). ხეთებთანაც რიტუალებში გამოიყენებოდა ეს სამი ფერი, კერძოდ თეთრი, წითელი, შავი ფერის მატყლის ძაფები (CTH 416 §43). ასევე საინტერესოა ისიც, რომ საქართველოში სახადები („ბატონები“), რომლებიც ხალხური განმარტებით, 7 სნეულებას აერთიანებს, სულიერ არსებებად ჰყავდათ წარმოდგენილი, რომელნიც თავისი ადგილსამყოფელიდან დრო და დრო ევლინებოდნენ ხალხს. ბატონების 7 სნეულებაში შედიოდა: ყვავილი, წითელა, ქუნთრუშა, ჩუტყვავილა, ყივანახველა, ყბაყურა, წითურა. არსებობს ისეთი შეხედულებაც, რომ „ბატონები“ ავადმყოფობად არ მიაჩნდათ. ბატონების უშუალო გამომწვევი ღმერთისგან გამოგზავნილი ანგელოზებია. სწორედ ამიტომ, სახადებს „ანგელოზებს“, „ბატონ ანგელოზებს“, „ბატონებს“ უწოდებენ (მინდაძე, 2001:156-157). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ბატონები უნდა გადაებრძანებინათ მეცხრე დღეს. „ბატონები: სამი დღე ტანშია, სამი დღე გამოჩნდება, სამი დღე პირის ბრუნებას უნდა“ (ხაჭაპურიძე, 2004:345). აქაც საკრალური ცხრა გვხვდება. ვ. კოტეტიშვილის აზრით, „იავნანაში“ ხსენებული შვიდი ბატონი და-ძმანი“ ემთხვევიან ძველ ბაბილონურ „შვიდ ავ სულს“, რომელთაც ავადმყოფობა შეაქვთ ყოველ ოჯახში (ჩხეიძე, 2001:435). მაინც საიდან მოდიოდნენ თვითონ ბატონები? ქართულ ხალხურ მეხსიერებას შემორჩა ინფორმაცია მათი ადგილსამყოფელის შესახებ, კერძოდ ზოგიერთი რწმენა-წარმოდგენით ისინი მიწასთან/ მიწისქვეშეთთან არიან დაკავშირებულნი.⁹ ბატონების გადალოცვის რიტუალში ფიგურირებს სხვადასხვა ადგილები და მათ შორის ტყეც, როგორც უცნობი, საშიში, აუთვისებელი ადგილი დასახლებული სხვადასხვაგვარი სახიფათო არსებებით. იგი უპირისპირდება შინა, ნაცნობ, ათვისებულ, უხიფათო და სხვა სივრცეს, რომელიც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ დასავლურ-ქართულ მითორიტუალურ კომპლექსში ღვთაება გალენიში ორთას საუფლოს შეესაბამება. მითო-რიტუალური „სტუმრობა“ ბატონი ანგელოზებისა, სწორედ ამ „გარე“ სამყაროდან ხდება „შინაში“ (აბაკელია, 2007:27-28).

საკრალური რიცხვი შვიდი ბაბილონში ქვესკნელთან, ავსულის სამყოფთან იყო დაკავშირებული, საიდანაც ვრცელდება ავადმყოფობები. მესოპოტამიური წარმოდგენით ქვესკნელის შესასვლელი იყო დასავლეთში – შორეულ უსასრულობაში. ასევე ფიქრობდნენ ხეთებიც, რომ საიქიო შორეულ დასავლეთში იყო. ქვესკნელში არსებობდა ქვესკნელის ქალღმერთის „ერემქიგალის“ (ERESH.KI.GAL) შვიდ კარიბჭიანი სასახლე. თითოეულ კართან მიცვალებულს რიგ-რიგობით უნდა დაეტოვებინა ტანისამოსი და სამკაულები, როგორც ჩანს, ისინი მიწიერ სამყაროსთან მაკავშირებელ რაღაც მაგიურ ძალას ფლობდნენ, განმარტულობით კი ეს კავშირი ირღვევა და შიშველი, ანუ უსუსური ხდება გარდაცვლილი ქვესკნელის ქალღმერთის წინაშე. ეს კარგადაა ნაჩვენები მითში „იშთარის ჩასვლა ქვესკნელში“.

⁹ ზოგი წარმოდგენით მათი სამყოფელი „ღვთის კარზეა“/ზევანია, ან ზღვისპირა მაღალ კლდეზე გაშლილ წალკოტთან.

ხეთებთანაც ანალოგიურად ჩანს, რომ ქვესკნელში იყო მიწისქვეშა ქალღმერთის შვიდ კარიბჭიანი სასახლე. ეგვიპტეშიც გარდაცვლილს მთელი რიგი ცერემონიების შემდეგ ბოლოს „ოსირისის“ სამსჯავრო ელოდა. ხეთებთან შუამდინარელებისა და ეგვიპტელებისაგან განსხვავებით ქვესკნელი ასეთი მოწესრიგებული არ არის, ალბათ ეს განპირობა ხეთურ რელიგიაზე სხვადასხვა ხალხის რელიგიების გავლენამ, მაგრამ რაღაც მსგავსება შეიძლება მაინც აღმოვაჩინოთ.

საყურადღებოა ქვესკნელთან დაკავშირებული ხეთური ტერმინები: *duwaduna-*, რომელიც შესაძლოა აღნიშნავდეს „მიწისქვეშა წყლის დინებას“; *tenawa-* ქვესკნელის მდინარე (მკვდართა მდინარე ?); შუმერულსა და აქადურში: KASKAL.KUR(-*la-*) მიწისქვეშა წყლის დინება, ABZU (= *APSÚ(M)*) ქვესკნელის წყლები. ხეთებთან მიწის ქვეშ, როგორც ზღვა, ასევე მდინარეებიც ცხრა არსებობს. ცხრა წარმოადგენს რთულად დასაძლევ ბარიერს. ვისაც სურს სრულყოფილება ეს ბარიერი უნდა დაძლიოს, გადალახოს. როგორც ჩანს, ცხრას გარკვეული მაგიური დატვირთვა ჰქონდა, ზოგ შემთხვევაში განწმენდის ფუნქციაც. მიწის ქვეშ არსებული ზღვების – ქვესკნელის წყლების შესახებ მოგვითხრობს ხეთური ტექსტი: „სახლის განწმენდის და ქვესკნელის ღვთაებების მოხმობის რიტუალი“. ნერიქის ამინდის ღვთაება ჩადის ქვესკნელში დედასთან: „ცხრა ზღვის ნაპირთან ჩავიდა იქ ქვეშ, მდინარის ნაპირებთან ჩავიდა“ (Haas, 1976:198). ქუმარბის ციკლში კი ნათქვამია: „...აილო ზღვამ მიმართულება მიწის ქვეშ და მიედინა, ...აილო გზა უკან და მიედინა ქუმარბისთან ჭიდან, მიწიდან“ (Haas, 1976:198).

ხეთებთან ქვესკნელში შესასვლელი არის გამოქვაბულები, ჭები, გუბურები, ხელოვნურად ამოჭრილი ორმოები, ხვრელები (Haas, 1994:127): *hatteššar* – „ბუნაგი, ორმო, ხვრელი“, ანუ მიწისქვეშა სამყაროში შესასვლელი; *apita-*, ^(D)*api-*, (= BÜR) ხვრელი, ნახვრეტი, ორმო (სამსხვერპლო ორმო მიწის/ქვესკნელის ღვთაებებისთვის); ^DKASKAL.KUR (= ^DILLAT) (გაღმერთებული) მიწისქვეშა წყლის დინება, წყარო, ქვესკნელში შესასვლელი; ^DPÚ (გაღმერთებული) წყარო, ჭა. მსხვერპლშეწირვაც ხდებოდა ხშირად ორმოებსა (ზოგ შემთხვევაში სამსხვერპლო ორმოში დებდნენ მიწაში ჩასარჭობ საკულტო ჭურჭელს (*kupta/i*), რომელშიც ათავსებდნენ შეწირულობებს (ხაზარაძე, 2002:252-253)) და ჭებში ქვესკნელის ღვთაებების გულის მოსაგებად, რათა ისინი არასოდეს ამოსულიყვნენ მიწის ზედაპირზე და არ მოეტანათ სხვადასხვა სახის უბედურება: ქარიშხალი, წყალდიდობა, ხანძარი, ავადმყოფობა, ომიანობა, სისხლი და ა.შ.

როგორც ვხედავთ ხეთურ და წინარე ქართულ რწმენა-წარმოდგენებს შორის ბევრი საერთოა, რაც განპირობებული უნდა იყოს ამ სამყაროებს შორის ერთ დროს არსებული მჭიდრო კონტაქტებით.

ბიბლიოგრაფია

- abak'elia, n. (2017). *udzvelesi k'osmologiuri k'ontsep't'ebi da arkauli religiuri simboloebi kartvelta k'ult'urul mekhsierebashi*, tbilisi. (აბაკელია, ნ. (2017). *უძველესი კოსმოლოგიური კონცეპტები და არქაული რელიგიური სიმბოლოები ქართველთა კულტურულ მემკვიდრეობაში*. თბილისი).
- abak'elia, n. (2008). “daimonebi” kartul mito-rit'ualur sist'emashi, “*semiot'ik'a*”, #3 gv. 151-167. (აბაკელია, ნ. (2008) “დაიმონები” ქართულ მითო-რიტუალურ სისტემაში, “*სემიოტიკა*”, #3 გვ. 151-167).
- abak'elia, n. (2007). *sitsotskhli tsik'ltan dak'avshirebuli sak'raluri khis simbolik'a kartul mito-rit'ualur sist'emashi*, tbilisi, *semiot'ik'a-sametsniero zhurnali*, # I, gv. 23-41. (აბაკელია, ნ. (2007). სიცოცხლის ციკლთან დაკავშირებული საკრალური ხის სიმბოლიკა ქართულ მითო-რიტუალურ სისტემაში, თბილისი, *სემიოტიკა-სამეცნიერო ჟურნალი*, # I, გვ. 23-41).

- akhuashvili, n. (2007). kheturi dak'rdzalvis rit'uali da p'aralelebi kartul samqarostan. „*asiriologta, bibleist'ta da k'avk'asiologta sazogadoebis shromebi 3*“. tbilisi. (ახუაშვილი, ნ. (2007). ხეთური დაკრძალვის რიტუალი და პარალელები ქართულ სამყაროსთან. „*ასირიოლოგია, ბიბლეისტა და კავკასიოლოგია საზოგადოების შრომები 3*“. თბილისი).
- beriaashvili, m. (1982). dak'rdzalvis rit'uali khetebtan. *sakartvelos sakhelmts'ipo muzeumis "moambe"*. XXXVI-B. metsniereba. tbilisi. (ბერიაშვილი, მ. (1982). დაკრძალვის რიტუალი ხეთებთან. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის "მოამბე"*. XXXVI-B. მეცნიერება. თბილისი).
- burduli, m. (2000). dzveli kartuli meditsina arkeologiuri masalis mikhedvit, *shromebis k'rebuli*, #2, akhaltsikhe, gv. 117-123. (ბურდული, მ. (2000). ძველი ქართული მედიცინა არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, *შრომების კრებული*, #2, ახალციხე, გვ. 117-123).
- gagulishvili, i. (1986). *kartuli magiuri p'oezia*. tbilisi. (გაგულიშვილი, ი. (1986). *ქართული მაგიური პოეზია*. თბილისი).
- gelashvili, e. (2014). *ornament'uli simbolik'a kartul khalkhur koreografiashi* (disert'atsia). tbilisi. (გელაშვილი, ე. (2014). *ორნამენტული სიმბოლიკა ქართულ ხალხურ ქორეოგრაფიაში* (დისერტაცია). თბილისი).
- giorgadze, gr. (2002). *khatebi (p'ro-t'okhetebi), udzvelesi akhloaghmosavluri etnosebi da kartvela ts'armomaloba*. tbilisi. gv. 77 shmd. (გიორგაძე, გრ. (2002). *ხატები (პრო-ტოხეთები), უძველესი ახლოაღმოსავლური ეთნოსები და ქართველთა წარმომადგობა*. თბილისი. გვ. 77 შმდ.).
- giorgadze, gr. (1999). khaturi (p'rot'okheturi) ena da khatebi (p'rot'okhetebi). sak'itkhis shests'avlis tanamedrove mdgomareoba, *khetologiuri da kartvelologiuri dziebani*, tbilisi. gv. 168 shmd. (გიორგაძე, გრ. (1999). ხათური (პროტოხეთური) ენა და ხატები (პროტოხეთები). საკითხის შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობა, *ხეთოლოგიური და ქართველოლოგიური ძიებანი*, თბილისი. გვ. 168 შმდ.).
- k'ik'nadze, z. (1979). *shuamdinaruli mitologia*. tbilisi. (კიკნაძე, ზ. (1979). *შუამდინარული მითოლოგია*. თბილისი).
- mindadze, n. (1981). religiuri sink'ret'izmi kartul khalkhur meditsinashi, *kartveluri memk'vidreoba*, V, tbilisi. 2001. gv. 156-157. (მინდაძე, ნ. (2001). რელიგიური სინკრეტიზმი ქართულ ხალხურ მედიცინაში, *ქართველური მემკვიდრეობა*, V, თბილისი. გვ. 156-157).
- mindadze, n. (1981). *kartuli khalkhuri meditsina* (aghmosavlet sakartvelos mtielta etnografiuli masalebis mikhedvit), tbilisi. (მინდაძე, ნ. (1981). ქართული ხალხური მედიცინა (აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით), თბილისი).
- nik'oladze-lomsianidze, n. (2011). samk'urnalo shelotsvebi, *kartveluri memk'vidreoba* XV, tbilisi. ნიკოლაძე-ლომსიანიძე, ნ. (2011). სამკურნალო შელოცვები, *ქართველური მემკვიდრეობა* XV, თბილისი).
- Ochiauri, t. (1977). *khevsurebi da khevsureti*, tbilisi. gv. 103-104. ოჩიაური თ. (1977). *ხევსურები და ხევსურეთი*, თბილისი. გვ. 103-104.
- sukhishvili, t. (2010). *somat'uri sakhelebi natesaobis aghnishvnis punktsiit dzveli berdznulisa da kartulis mikhedvit* (disert'atsia), tbilisi. (სუხიშვილი, თ. (2010). *სომატური სახელები ნათესაობის აღნიშვნის ფუნქციით ძველი ბერძნულისა და ქართულის მიხედვით* (დისერტაცია), თბილისი).
- t'at'ishvili, i. (2017). *kartul-kheturi leksik'oni*. tbilisi. (ტატიშვილი, ი. (2017). *ქართულ-ხეთური ლექსიკონი*. თბილისი).

- t'at'ishvili, i. (2013). *khetur-kartuli leksik'oni*. nak'veti 9: shumerogramebi. tbilisi. (ტატიშვილი, ი. (2013). *ხეთურ-ქართული ლექსიკონი*. ნაკვეთი 9: შუმეროგრამები. თბილისი).
- t'at'ishvili, i. (2002). khetebis k'osmologiis sak'itkhebi. *ena da k'ult'ura*. #3. tbilisi. gv. 141-147. (ტატიშვილი, ი. (2002). ხეთების კოსმოლოგიის საკითხები. *ენა და კულტურა*. #3. თბილისი. გვ. 141-147).
- t'at'ishvili, i., *kheturi religia*. tbilisi. 2001. (ტატიშვილი, ი. (2001). *ხეთური რელიგია*. თბილისი).
- chkheidze, e. (2001). ritskhvta simbolik'a kartul polk'lorshi. *lit'erat'uruli dziebani*. #22. tbilisi. gv. 435
ჩხეიძე, ე. (2001). რიცხვთა სიმბოლიკა ქართულ ფოლკლორში. *ლიტერატურული ძეგანი*. #22. თბილისი. გვ. 435).
- khazaradze, n. (2002). dzvelanat'oliur samqarostan kartvelta etnok'ult'uruli urtiertobis ist'oriidan, *kartveluri memk'vidreoba VI*, tbilisi. (ხაზარაძე, ნ. (2002). ძველანატოლიურ სამყაროსთან ქართველთა ეთნოკულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან, *ქართველური მემკვიდრეობა VI*, თბილისი).
- khach'ap'uridze r. (2004). sak'raluri ritskhvebi shelotsvebshi. *kartveluri memk'vidreoba. VIII*. tbilisi. gv. 344-351. (ხაჭაპურიძე რ., საკრალური რიცხვები შელოცვებში. *ქართველური მემკვიდრეობა. VIII*. თბილისი. 2004. გვ. 344-351).
- khidasheli, m. (2007). peris simbolik'a makhlobeli aghmosavletis adresamits'atmokmedo k'ult'ureb-sa da kartul khalkhur k'ult'urashi. *sakartvelos sidzveleni*. #11. tbilisi, gv.11-28. (ხიდაშელი, მ. (2007). ფერის სიმბოლიკა მახლობელი ადმოსავლეთის ადრესამიწათმოქმედო კულტურებ-სა და ქართულ ხალხურ კულტურაში. *საქართველოს სიძველენი*. #11. თბილისი, გვ.11-28).
- khidasheli, m. (2002). brdzolis k'osmogoniuri k'ontsepsia sakartvelos udzveles sulier k'ult'urashi. *sakartvelos sidzveleni*. #2. tbilisi. gv. 7-17. (ხიდაშელი, მ. (2002). ბრძოლის კოსმოგონიური კონცეფცია საქართველოს უძველეს სულიერ კულტურაში. *საქართველოს სიძველენი*. #2. თბილისი. გვ. 7-17).
- khidasheli, m. (2001). *samqaros surati arkaul sakartveloshi*. tbilisi. (ხიდაშელი, მ. (2001). *სამყაროს სურათი არქაულ საქართველოში*. თბილისი).
- khutsishvili, k. (2010). ts'inarekrist'ianuli rts'mena-ts'armodgenebi sakartveloshi. *sakartvelos etnografiya/etnologia*. tbilisi. gv. 392-403. (ხუციშვილი, ქ. (2010). წინარექრისტიანული რწმენა-წარმოდგენები საქართველოში. საქართველოს *ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია*. თბილისი. გვ. 392-403).
- sharashenidze, j. (2005). *shumeruli krest'omatia*, tbilisi (შარაშენიძე, ჯ. (2005). *შუმერული ქრესტომათია*, თბილისი).
- dzveli aghmosavletis khalkhta ist'oriis krest'omatia*, (1990). (red.) giorgadze, gr., tbilisi. (*ძველი ადმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია*, (რედ.) გიორგაძე, გრ., (1990). თბილისი).
- javakhishvili iv. (1960). *kartuli eris ist'oria*, ts'gn., I, tav. II. tbilisi. (ჯავახიშვილი ივ. (1960). *ქართული ერის ისტორია*, წგნ., I, თავ. II. თბილისი).
- Гамкрелидзе, Т. & Иванов, Вяч. Вс., (1941). *Индоевропейский язык и индоевропейстика*, (реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры) Тб., 1984.
- Куфтин, Б., Археологические раскопки в Триалети. Тбилиси.
- Akdoğan R. & Wilhelm, G. (2003). *Hethitische und hurritische Keilschrifttafeln aus dem Besitz des Museums für Anatolische Kulturen in Ankara*. ZA 93. 214-220;
- Archi, A. (1990). The Names of the Primeval Gods, *Orientalia*. Nova Se-ries 59. pp.114-129.
- Beckman, G. (1995). Mythologie. A. II. Bei den Hethitern, *Reallexikon der Assyriologie* [RLA] 8, 5/6.

- Bittel, K. & Naumann, R. (1972). *Boğazköy-Hattuša: Architektur, Topographie, Landeskunde und Siedlungsgeschichte*.
- Collins, B. J. (2003). in: Hallo, W. W., Context of Scripture, Vol. I, *Canonical Compositions*, Leiden; Boston. 168-171.
- Deighton, H. (1982). *The "Weather-god" in Hittite Anatolia*. An examination of the archaeological and textual sources, Oxford, 65.
- Friedrich, J. (1952). *Hethitisches Wörterbuch* (HW). Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter. Heidelberg,
- Friedrich, J., & Kammenhuber, A., & Hoffmann, I., (HW). *Hethitisches Wörterbuch*. Zweite, völlig neuarbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten hethitischen Texte. Heidelberg, Bd. I: A. 1975-1984; Bd. II: E.1988; Bd. III/1: H. 2007; Bd. III/2: H/2. 2010; Bd. IV: I. 2014; Bd. V: K. 2017.
- Gurney, O. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford. 15 f.;
- Gurney, O. (1966). *The Hittites*. pp. 164-170.
- Guterbock, H.G. & Hoffner, H. (2005). *The Hittite Dictionary*. Of the Oriental Institute of the University of Chicago. L-N. 1989; P. 1997; Š/1. 2002; Š/2.
- Haas, V. (2008). *Hethitische Orakel, Vorzeichen und Abwehrstrategien*. Ein Beitrag zur hethitischen Kulturgeschichte. Berlin.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion* (HdO 1/34), Leiden; New York; Köln.
- Haas, V., (1976). Die Unterwelts- und Jenseitsvorstellungen im hethitischen Kleinasien. *Orientalia* 45/ 1-2.
- Haas, V. (1970). *Der Kult von Nerik*. Rome. 140 ff.
- Jordan, M., (2004). *Dictionary of Gods and Goddesses*. Second Edition. New York.
- Janowski, B. & Wilhelm, G, (2008). *Omina, Orakel, Rituale und Beschwörungen*. Band 4.
- Klengel, E., (1970). *Die Hethiter*. München.
- Klinger, J. (1996). Untersuchungen zur Rekonstruktion der hattischen Kultschicht, *Studien zu den Bogazköy-Texten [StBoT]* 37.
- Kloekhorst, A. (2008). *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden / Boston,
- Laroche, E. (1981). Asianiques (Religions). Définitions et prob-lématique, *Dictionnaire des Mythologies*. Paris. 96.
- Laroche, E. (1947). *Recherches sur les noms des dieux hittites*, Paris. p. 18;
- Macqueen, J.G. (1959). Hittian Mythology and Hittite Monarchy, *Anatolian Studies* 9, London. 171sq.
- Masson, E. (1996). Réalité ou méta-phore. De l'intelligence des documents écrits ou figurés des Hittites, *Revue de l'Histoire des Religions* 213/1.
- Masson, E. (1991). *Le combat pour l'immortalité. Héritage indo-européen dans la mythologie anatolienne*. Paris.
- Miller, J. L. (2008). *Ein Ritual zur Reinigung eines Hauswesens durch eine Beschwörung an die Unterirdischen* (CTH 446). p. 206-217
- Miller, J. L. (2007). *Joins and Duplicates among the Boğazköy Tablets* (21-30), ZA 107. 133-141.
- Neu, E. (1993). Betrachtungen über ein hurritisch-hethitisches Textensemble aus Hattuša, *Religionsgeschichtliche Beziehungen zwischen Kleinasien, Nordsyrien und dem Alten Testament*, Fribourg / Göttingen. p. 345.
- Neu, E. (1990). Der alte Orient: Mythen der Hethiter, "Mythos": Erzählende Weltdeutung im Spannungsfeld von Ritual, *Geschichte und Rationalität*. Trier. p. 94.
- Neu, E. (1983). *Glossar zu den althethitischen Ritualtexten*. Wiesbaden.

- Neu E. & Rüster, Ch. (1973). *Zur Datierung hethitischer Texte*, FS H. Otten, Wiesbaden. p. 223-235.
- Otten, H. (1971). *Materialien zum hethitischen Lexikon*. Wiesbaden,
- Otten, H. (1961). *Eine Beschwörung der Unterirdischen aus Boğazköy*. ZA 10 (54).. 114-157.
- Otten, H. (1958). *Hethitische Totenrituale*. Akademie-Verlag. Berlin.
- Peter, H. (2004). *Götter auf Erden (LSAAR 14)*, Stockholm. 224-26.
- Popko, M. (1995). *Religions of Asia Minor*, Warsaw. p.36.
- Puhvel, J. *Hittite Etymological Dictionary (HED)*. Berlin/New York /Amsterdam, Vol.1: A; Vol. 2: E, I (1984); Vol. 3: H (1991); Vol. 4: K (1997); Vol. 5: L (2001); Vol. 6: M (2005); Vol. 7: N (2007); Vol. 8: PA (2011); Vol. 9: PE, PI, PU (2013); Vol. 10: SA (2017).
- Rüster, Ch. & Neu, E. (1991). *Deutsch-Sumerographisches Wörterverzeichnis: Materialien zum Hethitischen Zeichenlexikon, Studien zu den Boğazköy-Texten*, Heft 35, Wiesbaden,
- Rüster, Ch. & Neu, E. (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon*. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten. Wiesbaden, 383-384 (StBoT, Beiheft 2).
- Singer, I. (1996). Muwatalli's Prayer to the Assembly of Gods through the Storm-God of Lightning (CTH 381), *American Schools of Oriental Research*.
- Soysal, O. (2004). Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung. *Handbuch der Orientalistik*, Abt. 1, Bd. 74. Leiden, Boston.
- Steiner, G. (1971). *Die Unterweltsbeschwörung des Odysseus im Lichte hethitischer Texte*, UF 3, 265-283;
- Steiner, G. Gott. D. (1969). Nach hethitischen Texten, *RLA* 3/7. S. 552.
- Tenner, E. (1929). *Tages- und Nachtsonne bei den Hethitern*, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie [ZA]* 4. s. 187.
- Tischler, J. (2008). *Hethitisches Handwörterbuch*. Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen. 2., erweiterte und verbesserte Auflage.
- Tischler, J., *Hethitisches Etymologisches Glosar*. Innsbruck. A-K. 1983; L-M. 1990; N.1991; T-D/1. 1991; T-D/2. 1993. T-D/3. 1994; P. 2001; S/1. 2004; S/2. 2006.
- Torri, G. (2003). *La similitudine nella magia analogica ittita (StudAs 2)*, Roma, 97-100, 135 f.;
- von Schuler, E. (1965). Die Mythologie der Hethiter und Hurriter, *Wörterbuch der Mythologie I*. p. 161.
- Wilhelm, G. (1999). *Reinheit und Heiligkeit: Zur Vorstellungswelt altanatolischer Ritualistik*, Berlin. Bodenheim. 206-212;

**FOR THE LOCATION OF PITTEYARIGA
FÜR DEN STANDORT VON PITTEYARIGA
ფითიარიგას ადგილმდებარეობისათვის**

NINO CHAREKISHVILI

Professor, Georgian Institute of Public Affairs (GIPA)

Gorgasali street #101, Tbilisi, Georgia

ORCID: 0000-0002-9568-2926

n.charekishvili@gipa.ge

Abstract

Pitteyariga should have been also an important geographic point for Hittites. Unfortunately there are so few materials about Pitteyariga. It is mentioned in contracts and religious texts. Pitteyariga appears in Treaty „Mida of Paḫḫuwa“ (Arnuwanda I) and „Treaty of Šuppiluliuma I with Šattiwaza of Mitanni“, „Treaty of Šattiwaza of Mitanni with Šuppiluliuma I (Šuppiluliuma I); It is mentioned in religious texts connected to the names of Šuppiluliuma I, Muršili II, Ḫattušili III, Šuppiluliuma II. And also in the text „Prayer of Arnuwanda I and Ašmunikkal to the Sun-goddess of Arinna“; in ritual text of „Fragments of the AN.DAḪ.ŠUM^{SAR} festival“; in ritual text „Festival for Ištar of Šamuḫa“. In these texts Pitteyariga is mentioned only as ordinary geographic point.

Pitteyariga should have been navy city while texts indicate on its port function. From the pray text of Hittite king Arnuwanda and queen Ašmunikkal we learn, that Kaškians conquered some settled points in the east and among them was Pitteyariga. Because of constant military actions between Hittites and Kaškians Hittites could have at least a little influence over Pitteyariga. Although written sources say nothing from this point of view. Unfortunately there are only few materials about Pitteyariga, but on the basis of existed sources we can approximately define location of Pitteyariga, from this standpoint attention shall be paid to Halys river, the Hittite Marasantia (today Kizilirmak) which flows above Sivas on open lowland, despite of the fact that it is not a wide river, those times it could be used by small boats. I think that Pitteyariga, and Arziya and Šamuḫa were supposedly located right on Halys river (in the north-east of Sivas lowland. More exactly, we shall place Pitteyariga in the upper point of Halisi river, then comparatively below we shall place Šamuḫa, and Arziya supposedly shall be placed between Šamuḫa and Pitteyariga, this is nowadays part of Kizilirmak river which is located between Sivas and Zara. So Pitteyariga, as well as Šamuḫa, should have been port city of „upper Land“ and it would be important for Hittites to obtain control over it.

Keywords: Assyriology, Hittite, Pitteyariga (Pittiyarik), Šamuḫa, Upper Land, Mittani, Arnuwanda, Šuppiluliuma, Muršilli, Ḫattušili.

Abstrakt

Pitteyariga muss ein wichtiger geografischer Punkt für die Hethiter gewesen sein. Leider gibt es nur sehr wenige Materialien über Pitteyariga. Pitteyariga wird in Verträgen und religiösen Texten

erwähnt. Es ist auch im „Mida von Paḫḫuwa“ (Arnuwanda I) und „Vertrag Šuppiluliumas I. mit Šattiwaza von Mitanni“, „Vertrag Šattiwazas von Mitanni mit Šuppiluliuma I“ (Šuppiluliuma I) enthalten; Es wird in religiösen Texten im Zusammenhang mit dem Namen Šuppiluliuma I, Muršilli II, Ḫattušili III, Šuppiluliuma II erwähnt. Auch im Text des „Gebet Arnuwandas I. und Ašmunikkals an die Sonnengöttin von Arinna“; Im rituellen Text „Fragmente des AN.DAḪ.ŠUM^{SAR}-Festes“; „Fest für Istar von Šamuḫa“. In diesen Texten wird Pitteyariga nur als gewöhnlicher geografischer Punkt bezeichnet.

Pitteyariga sollte eine Stadt der Boote sein, da die Texte das Hafenziel angeben. Aus dem Text des Gebets von König Arnuwanda und Königin Ašmunikkal erfahren wir, dass die Kaškäer mehrere Siedlungen im Osten überfielen, darunter Pitteyariga. Aufgrund der ständigen Kämpfe zwischen den Hethitern und den Kaškäer kann sich der Einfluss der Hethiter zumindest für kurze Zeit auf die Pitteyariga ausgeweitet haben. Schriftliche Quellen in dieser Hinsicht sagen uns jedoch noch nichts. Leider sind die Materialien zu Pitteyariga sehr knapp, aber anhand der verfügbaren Quellen können wir den Standort von Pitteyariga zumindest grob bestimmen. Bemerkenswert in dieser Hinsicht ist der Halys-Fluss, der hethitische Marasantia (heute Kizilirmak), der im offenen Tiefland über den Sivas fließt. Obwohl es sich nicht um einen breiten Fluss handelt, wurden zu dieser Zeit möglicherweise kleine Boote zur Segeln verwendet. Ich denke, Pitteyariga und damit Arziya und Šamuḫa befanden sich wahrscheinlich direkt am Fluss Halys (nordöstlich der Sivas-Ebene). Genauer gesagt müssen wir Pitteyariga an der Spitze des Halys-Flusses platzieren, dann relativ tief unterhalb Šamuḫa, während Arziya wahrscheinlich zwischen Šamuḫa und Pitteyariga liegt, d. h. dies ist der Teil des heutigen Kizilirmak-Flusses, der zwischen Sivas und Zara liegt. So musste Pitteyariga, wie Šamuḫa, eine Hafenstadt im „Oberes Landes“ sein, und es wäre wichtig für die Hethiter, die Kontrolle darüber zu erlangen.

Schlüsselwörter: Assyriology, Hethite, Pitteyariga (Pittiyarik), Šamuḫa, Obere Land, Mittani, Arnuwanda, Šuppiluliuma, Muršilli, Ḫattušili.

ნინო ჩარეკიშვილი

საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი (GIPA) პროფესორი,
დოქტორი, მის.: გორგასალის ქუჩა #101, თბილისი, საქართველო
ORCID: 0000-0002-9568-2926
n.charekishvili@gipa.ge

აბსტრაქტი

ხეთებისთვის ფითიარია მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული პუნქტი უნდა ყოფილიყო. სამწუხაროდ მასალები ფითიარიაგან დაკავშირებით ძალიან მწირია. ფითიარია იხსენიება ხელშეკრულებებში და რელიგიურ ტექსტებში. ის გვხვდება „ფახუვას ხელშეკრულებაში“ (არნუვანდა I) და „სუფილულიუმა-შათივაზას“ ხელშეკრულებაშიც (სუფილულიუმა I); ის მოიხსენიება რელიგიურ ტექსტებში, რომელიც სუფილულიუმა I-ის, მურსილი II-ის, ხათუსილი III-ის, სუფილულიუმა II-ის, სახელს უკავშირდება. ასევე ხეთი

მეფის არწუვანდასა და დედოფალ აშმუნიქალის ლოცვის ტექსტში; ანთახშუმის დღესასწაულის სარიტუალო ტექსტში; სამუხას იშთარის სადღესასწაულო სარიტუალო ტექსტში. ამ ტექსტებში ფითიარია მოხსენიებულია მხოლოდ, როგორც რიგითი გეოგრაფიული პუნქტი.

ფითიარია სანაოსნო ქალაქი უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ტექსტები მიანიშნებენ მის საპორტო დანიშნულებაზე. ხეთი მეფის არწუვანდასა და დედოფალ აშმუნიქალის ლოცვის ტექსტიდან ვგებულობთ, რომ ქასქებმა დაარბიეს რამდენიმე დასახლებული პუნქტი აღმოსავლეთით და მათ შორის ფითიარიაც. ხეთებსა და ქასქებს შორის მუდმივი საბრძოლო მოქმედებებიდან გამომდინარე, შეიძლება მცირე ხნით მაინც ხეთების გავლენა გავრცელებულიყო ფითიარიაზეც. თუმცა ამ კუთხით წერილობითი წყაროები ჯერჯერობით არაფერს გვეუბნება. მიუხედავად იმისა, რომ მასალები ფითიარიასთან დაკავშირებით ძალიან მწირია, არსებული წყაროების საფუძველზე შეგვიძლია დაახლოებით მაინც განვსაზღვროთ მისი ადგილმდებარეობა. საყურადღებოა ამ მხრივ მდ. ჰალისი, ხეთების მარასანთია (დღ. ყიზილირმაკი), რომელიც სივასის ზემოთ მიედინება ღია დაბლობზე, მიუხედავად იმისა, რომ ის არაა ფართო მდინარე, შესაძლოა იმ დროს პატარა ნაევს სანაოსნოდ გამოეყენებინათ. ვფიქრობ, ფითიარია და მასთან ერთად არცია და სამუხაც მდებარეობდა სავარაუდოდ სწორედ მდ. ჰალისზე (სივასის დაბლობის ჩრდილო-აღმოსავლეთით). უფრო ზუსტად, ფითიარია უნდა მოვითავსოთ, მდ. ჰალისის ზედა წერტილში, შემდეგ შედარებით ქვემოთ სამუხა, ხოლო არცია კი სავარაუდოდ მოსათავსებელია სამუხასა და ფითიარიას შორის, ანუ ესაა დღევანდელი მდ. ყიზილირმაკის ის ნაწილი, რომელიც მდებარეობს სივასსა და ზარას შორის. ასე რომ ფითიარიაც, ისევე როგორც სამუხა ზემო ქვეყნის საპორტო ქალაქი უნდა ყოფილიყო და ხეთებისთვის მასზე კონტროლის მოპოვება მნიშვნელოვანი იქნებოდა.

საძიებო სიტყვები: ასირიოლოგია, ხეთები, ფითიარია, სამუხა, ზემო ქვეყანა, მითანი, თუთხალია, არწუვანდა, სუფილულიუმა.

შესავალი

ანატოლიაში, თანამედროვე თურქეთის აზიურ ნაწილში ათასწლეულების მანძილზე ხდებოდა სხვადასხვა ტომთა თუ ხალხთა შერევა-შეჯვარედინება. ძვ.წ. III-I ათასწლეულებში აქ არაერთი დიდი თუ მცირე სახელმწიფო წარმოიშვა. ამ ტერიტორიაზე პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და კულტურულად უძველესი დროიდან დაწინაურდა ანატოლიის ცენტრალური ნაწილი, სადაც ჩამოყალიბდა ხეთების სახელმწიფო, ანუ ხათი, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულში არსებობდა, ძვ.წ. XIII ს. -ში კი „ზღვის ხალხების“ შემოსევის შედეგად დაეცა.

ხეთები მათი არსებობის მანძილზე მუდმივად ცდილობდნენ ეკონტროლებინათ მეზობელი რეგიონები. მათ ინტერესებში შედიოდა აღმოსავლეთ პერიფერიაც. ხეთების სამეფოს აღმოსავლეთ პერიფერია ჩრდილოეთიდან-სამხრეთისაკენ საკმაოდ დიდ ტერიტორიაზე იყო გადაჭიმული – მდ. ევფრატის ზემო დინებიდან შუა დინების ჩათვლით. სწორედ ეს მდინარე წარმოადგენდა ხეთების აღმოსავლეთ საზღვარს. ზემო ევფრატი სამხრეთ კავკასიასა და წინა აზიას შორის კავშირების დასამყარებლად მოხერხებულ გზას წარმოადგენდა. მდ. ევფრატის დასავლეთით არსებულ უმეტეს ოლქებზე ვრცელდებოდა

ხეთების პოლიტიკური გავლენა, ხოლო აღმოსავლეთით არსებული ქვეყნები ხეთებს თავიანთ მტრებად მიაჩნდათ. ხეთების დაინტერესება შესაძლოა განპირობებული იყო იმით, რომ აღმოსავლეთ პერიფერია მდიდარი იყო სხვადასხვა რესურსებით: ხე-ტყით, სპილენძის, რკინის, ვერცხლის საბადოებით.

აღმოსავლეთ პერიფერიაზე არსებულ პოლიტიკურ ერთეულებს შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გეოგრაფიული პუნქტი უნდა ყოფილიყო ფითიარია, რომელსაც ქვემოთ შევეხებით, განვიხილავთ წერილობით წყაროებს, სადაც ის არის მოხსენიებული, ვნახავთ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ხეთებისთვის და ვეცდებით მისი ადგილმდებარეობა განვსაზღვროთ.

მეთოდები

კვლევა ძირითადად ეფუძნება ისტორიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აპრობირებულ კვლევის მეთოდებს: აღწერა, შედარებითი - ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, ემპირიული მასალის კრიტიკული გააზრება და განზოგადება.

შედეგები

წერილობითი წყაროების ანალიზის საფუძველზე:

- ფითიარია დაკავშირებულია ნაოსნობასთან, ანუ იგი, ისევე როგორც სამუხა ზემო ქვეყნის მნიშვნელოვანი საპორტო ქალაქი უნდა ყოფილიყო.
- დაახლოებითაა განსაზღვრული ფითიარიას ადგილმდებარეობა. კერძოდ, ჩვენი ვარაუდით იგი უნდა მოვთავსოთ მდ. ჰალისის ზედა წერტილში.

მსჯელობა

ფითიარია ტექსტებში. ხეთებისთვის ფითიარია მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული პუნქტი უნდა ყოფილიყო. იგი სავარაუდოდ სანაოსნო ქალაქი იყო, ვინაიდან ტექსტები მიანიშნებენ მის საპორტო დანიშნულებაზე. საერთოდ წერილობითი წყაროები ფითიარიასთან დაკავშირებით სამწუხაროდ ძალიან მწირია. იგი იხსენიება ხელშეკრულებებში და რელიგიურ ტექსტებში. ფითიარია გვხვდება „ფახუვას ხელშეკრულებაში“ (CTH 146) (არნუვანდა I) და „სუფილულიუმა-შათივაზას“ ხელშეკრულებაშიც (CTH 51,52) (სუფილულიუმა I); ის ასევე ნახსენებია რელიგიურ ტექსტებშიც, რომელიც სუფილულიუმა I-ის (KBo 1.1; KBo 1.4; KBo 5.3; KUB 26.39), მურსილი II-ის (KUB 19. 50; KBo 22.39), ხათუსილი III-ის (KBo 6.28), სუფილულიუმა II-ის (ABoT 56.) სახელს უკავშირდება. ასევე ხეთი მეფის არნუვანდასა და დედოფალ აშმუნიალის ლოცვის ტექსტში (CTH 375: (KUB 17.21, KUB 31.124+KUB 48.28+Bo 8617, ასლი: KUB 23.17+KUB 31.72 +KUB 48.108); ანთახუმის დღესასწაულის სარიტუალო ტექსტში (CTH 625. KBo 4.13); სამუხას იმთარის სადღესასწაულო სარიტუალო ტექსტში (CTH 712). ამ ტექსტებში ფითიარია მოხსენიებულია მხოლოდ, როგორც რიგითი გეოგრაფიული პუნქტი.

ფითიარია ტექსტებში შემდეგი ფორმებით გვხვდება:

^{URU} *Pí-it-ti-ja-ri-ik* (KBo 1.2 Rs. 19');

^{URU} *Pít-te-ja-ri-ga* (KUB 23.72 + 40.10 Rs. 37; KUB 23.82 Vs. 1; KUB 31.79, 4', 9', 19');

^{URU} *Pít-ti-ja-ri-ga* (KBo 3.6 + II 5; KUB 1.6 + II 13'; KUB 22.77a Vs. 4; KUB 271 I 55; ABoT 56 II 6);

^{URU} *Pít-te-ja-r]i-ga* (KUB XLVII 64 II 25);

^{URU} *Pít-ti-ja-ri-qa* (KBo 4.13 I 36'; KUB 40.52 IV 8');

URU *Pít-te-ja-ri-ik* (KBo 1.1 Rs. 41' (akk); KBo 5.3 I 45);

URU *Pít-ti-ja-ri-ik* (KBo 1.4 IV 15'; KBo 6.28 + Rs. 32');

URU *Pít-t[e-* (KUB 26.39 I 8');

URU *Pít-t[i-* (KBo 21.26 Vs. 8');

-ri-ga (KUB 19.50 + IV 2');

-j]a-ri-ka (KUB 6.46 II 43);

-r]i-ig-ga (KBo 22.39 III 12');

ფითიარია ნახსენებია „ფახუვას ხელშეკრულებაში“ (CTH 146). ხელშეკრულება შეიცავს უხუცესთა კრებულისადმი (საბჭოსადმი) მიმართულ სიტყვას, რომელიც შეკრებილი იყო ხათუსას, ისუვას, სუხმას, ფახუვას, ხურისა და მალდიას, ფითიარიას და დუკამას ქალაქებიდან. ეს მიღება გამოწვეული იყო ამ მიდამოებში არეულობით, რომლის მიზეზიც იყო მითა (როგორც ჩანს, იგი ქვეყნის მმართველი, თავადი, ან წარჩინებული უნდა ყოფილიყო), რომელმაც ხეთებთან დადებული სამოკავშირეო ხელშეკრულება დაარღვია.

ასევე უნდა აღინიშნოს ერთი დოკუმენტი, ესაა ხეთი მეფის არნუვანდასა და დედოფალ აშმუნიქალის ლოცვის ტექსტი, რომელიც ქასქებთან დაკავშირებითაა შედგენილი. ტექსტში ჩამოთვლილია პუნქტები, რომლებსაც ხშირად ესხმოდნენ ქასქები თავს და მდიდარი ნადავლით დატვირთული უკან ბრუნდებოდნენ. ეს რაიონები არის ხეთებისა და ქასქების სასაზღვრო რაიონები. ქასქების ტერიტორია აღმოსავლეთით, თანამედროვე ერზინჯანამდე გრძელდებოდა. სწორედ აქაა საძებნი ქასქების ერთ-ერთი ცნობილი გაერთიანება – თიფიას ქვეყანა, რომელიც „ზემო ქვეყანასთანაა“ დაკავშირებული. ქასქები შავ ზღვისპირეთშიც ლაშქრობენ. მათ ასევე ხეთური წყაროების მიხედვით დაარბიეს რამდენიმე დასახლებული პუნქტი აღმოსავლეთით და მათ შორის ფითიარიაც. ხეთების ინტერესში უნდა შესულიყო სასაზღვრო რაიონების და იქ არსებული ცალკეული პოლიტიკური ერთეულების დამორჩილება თუ არა გაკონტროლება მაინც და შესაძლოა ხეთების გავლენა გავრცელებულიყო ფითიარიაზეც.

წერილობითი წყაროების საფუძველზე ფითიარიას ადგილმდებარეობასთან დაკავშირებით შევეცდებით წარმოვადგინოთ ჩვენი მოსაზრება. ერთი რამ ცხადია, რომ ფითიარია სანაოსნო გზით დაკავშირებულია სამუხასთან.

ზემო ქვეყანა. სანამ უშუალოდ ფითიარიაზე გადავიდოდეთ, მანამდე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, ვთქვათ ცოტა რამ „ზემო ქვეყნის“¹ შესახებ, რომლის საკულტო ცენტრი უნდა ყოფილიყო ქ. სამუხა. ეს უკანასკნელი კი დაკავშირებულია ფითიარიასთან.

უკიდურეს აღმოსავლეთში, ქასქებით დასახლებულ ტერიტორიას ესაზღვრებოდა „ზემო ქვეყნის“ სახელით ცნობილი ხეთების პროვინცია. ეს სახელი დასტურდება ძირითადად ისტორიულ ტექსტებში (არნუვანდა I, სუფილულიუმა I, მურსილი II, ხათუსილი III, თუთხალია IV), ადმინისტრაციულ ტექსტებსა და რიტუალებში. ხეთურ წყაროებში „ზემო ქვეყანა“,² ხეთურად *šarazzi utne*, ძირითადად აღნიშნულია

¹ ეს სახელწოდება აღნიშნავდა პონტოს მთებში, ხეთების სამეფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიას, დაახლ. თანამედროვე თოქათიდან და სივასის მიდამოებიდან ერზინჯანამდე.

² CTH 186; CTH 188: KUB 31.79; CTH 40: KUB 19.1 I 6'-11'; CTH 61; CTH 81; CTH 85; CTH 86: KUB 21.17 da dublikati; CTH 88: KBo 6.28; CTH 192: KUB 19.23; CTH 242: KBo 16.83+; CTH 291.III: KBo 6.4 I. Rd. 3; CTH 386.1: KUB 36.90 Rs. 29'-47'; CTH 682.1.A: KUB 2.1 VI; CTH 682.2.A: KBo 11.40 VI;

შუმეროგრამები და აქადოგრამები: KUR AN.TA, KUR ^(URU)UGU, KUR ^(URU)UGU-TI(M), KUR *ELĪTI*, KUR ^(URU)*ILĪTI*.

ზემო და ქვემო ქვეყნის კონცეფცია, სავარაუდოდ, მესოპოტამიიდან მომდინარეობს. ხეთებისთვის ორიენტირი უნდა ყოფილიყო ქალაქი ხათუსა (Gurney, 2003:119-120). „ზემო ქვეყანას“ ესაზღვრებოდა ისთითინა, აცი და თიფია. იუნალი „ზემო ქვეყანას“ ათავსებს ხეთების სამეფოს ჩრდილოეთით, ან ჩრდილო-აღმოსავლეთით (Ünal, 1974: 224f.). KBo 6.28 მიხედვით, „ზემო ქვეყანა“ ჩრდილოეთით ქასქების მიწებს ესაზღვრებოდა, ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთით აცის (Godawa-Chrzanowska, 2020:71), სამხრეთ საზღვრთან დაკავშირებით იუნალი ეხება გიორგამეს (Гиоргаме, 1961), რომელიც გვთავაზობს ხაზს დელიქთაშისა (Deliktas) და დივრიგის (Divriği) თანამედროვე სოფლებს შორის. გიორგამე თვლის, რომ „ზემო ქვეყნის“ ჩრდილოეთის საზღვარი თოკათისა და სივასის სამხრეთით მიდიოდა, აღმოსავლეთით კი ერზინჯანამდე ვრცელდებოდა. გოტცე „ზემო ქვეყანას“ ათავსებს თეგარამას ჩრდილოეთით (Goetze, 1940:25f.). ლებრანისთვის (Lebrun, 1976:5) „ზემო ქვეყანა“ მდებარეობდა სივასს, კაისერს, მალათიასა და ერზინჯანს შორის. გარსტანგი & გერნი (Garstang & Gurney, 1959:36) გვთავაზობს პლატოზე ყიზილირმაკის ზედა ნაწილში. ვილჰელმი ფრთხილად მიუთითებს, ზემო ყიზილირმაკის მიმდებარე ტერიტორიაზე (Wilhelm, 2003-2005:7). გერნი (Gurney, 2003:123) თვლის, რომ იგი იგი მოიცავდა მთელ რეგიონს ანტიტაურუსიდან (Aladağlar) ქიცუვათნამდე და „ქვემო ქვეყანამდე“. სახელი „ზემო ქვეყანა“ ზუსტად შეესაბამებოდა ამ ტერიტორიის ტოპოგრაფიულ მახასიათებლებს. კორნელიუსი თვლის, რომ ხათუსა მიეკუთვნებოდა „ზემო ქვეყანას“ (Cornelius, 1959: 105).

„ზემო ქვეყანა“ ხშირადაა ნახსენები ხეთ მეფეთა ანალებში. მაგალითად, მურსილი II-ის „ვრცელ ანალებში“ (ძვ.წ. XIVს. I ნახ.), მეშვიდე წლის ჩანაწერში ვკითხულობთ:

§31: „იმ დროს, როდესაც მამაჩემი მითანის ქვეყნად იყო, თიფიელი ფიხუნია გამოჩნდა და ზემო ქვეყანა თავდასხმებისაგან შეაწუხა. შემდეგ იგი ქალაქ ცაცისასკენ გაემშურა. ზემო ქვეყანა ხელთ იგდო. ისთითინას მთელი ქვეყანა კი შეინარჩუნა და თავის საბრძანებლოდ ქმნა“ (CTH 61; ღამბაშიძე, 2006:94)

მეცხრე წლის ჩანაწერი:

§39: „...ზემო ქვეყანაში რომელი ფეხოსანი და ცხენოსანი ლაშქარიც] დავტოვე, [ნუვანცამ, დიდმა მეღვინეთუხუცესმა] მოიყვანა [ფეხოსანი და ცხენოსანი ლაშქარი] საშველად და გასწია ქალაქ ქანუვარასკენ [ქალაქ აცის მტერთან შესაბრძოლებლად]. და აცის ქვეყნის ფეხოსანი და ცხენოსანი ლაშქარი [ნუვანცას, დიდი მეღვინეთუხუცესის წინააღმდეგ საბრძოლველად შეემართა. ხოლო აცის ქვეყნის ფეხოსანი და ცხენოსანი ლაშქარი [ნუვანცამ, დიდმა მეღვინეთუხუცესმა დაამარცხა. ტყვეებისა და მოკლულების რიცხვს [თვლა არ ჰქონდა]“ (CTH 61; ღამბაშიძე, 2006:95).

ამ ნაწყვეტებიდან სახელდება „ზემო ქვეყნის“ სამი ქალაქი: ისთითინა, ცაცისა და ქანუვარა. ასევე ჩანს, რომ ეს რაიონი იყო ქასქების მმართველი თიფიას და აცი-ხაიასას მეფის დაპყრობის ობიექტი. ხათუსილი III აღნიშნავს „აცი-მტრის“ მიერ წარმოებულ დაპყრობებზე: „დიდი ხნის წინ აცი-მტერი მოვიდა, დაიპყრო მთელი ზემო ქვეყანა და სამუხა აქციეს თავის საზღვრად“ (CTH 88, KBo 6.28).

ისთითინას, ქანუვარასა და ცაცისასგან განსხვავებით, ქალაქი სამუხა ტექსტებში ხშირად მოიხსენიება.

სამუხას ადგილმდებარეობა. სამუხა იყო „ზემო ქვეყნის“ მნიშვნელოვანი საკულტო ცენტრი, შესაძლოა ადმინისტრაციული ქალაქიც, დედაქალაქიც. სამუხა მოხსენიებულია ჯერ კიდევ კაპადოკიურ ლურსმულ ფირფიტებში (ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისი), რომელთა მიხედვით, სამუხაში ფუნქციონირებდა სასახლე და არსებობდა ასურელთა სავაჭრო ფაქტორია „ვაბრთუმი“. ხეთურ ხანაში ხურიტების მძლავრ გავლენას განიცდიდა. სამუხაში თაყვანს სცემდნენ ხურიტულ ღვთაებას – ხეფათს და მის მეუღლეს – თეშუფს, ისევე, როგორც იშთარს, რომლის ტაძარი განთავისუფლებული იყო ხეთების სახელმწიფო ვალდებულებათა შესრულებისგან (გიორგაძე, 1985:40).

სამუხას ადგილმდებარეობასთან დაკავშირებით მეცნიერთა აზრი ორადაა გაყოფილი, ერთნი მას ათავსებენ ევფრატის ზემო წელზე, მეორენი კი მდ. ყიზილირმაკზე (ხეთ. მარასანთია).

სედათ ალფი (1956) სამუხას ათავსებს მდ. ყარა-სუზე, და ფერთეკს (Pertek) აიგივებს ფითიარეგასთან. კოსაი (1972) სამუხას აკავშირებს თანამედროვე არაფქირთან (Arapkir) მდ. ყარა-სუზე. ამ აზრს იზიარებს ლებრუნიც (1976). ისინი არ ითვალისწინებენ იმას, რომ ყარა-სუ არ არის ხელსაყრელი ნაოსნობისთვის (Gurney, 2003:124). ლაროში კოსაის აზრს ეწინააღმდეგება, თუმცა ალტერნატივას არ ასახელებს (Laroche, 1985:91f). ფორლანინი ყიზილირმაკზე ათავსებს სამუხას და ფითიარეგას (Forlanini, 1979:181). გარსტანგ & გერნი (Garstang & Gurney, 1959:36) და დე მარტინოც (de Martino, 2009-2011:1f.) მხარს უჭერენ სამუხას მდებარეობას ყიზილირმაკზე (Godawa-Chrzanowska, 2020:72-73)

სამუხა რომ ნამდვილად „ზემო ქვეყანაში“ მდებარეობდა დასტურდება ხათუსილი III-ის (ძვ.წ.1267-1237წ.წ.) ავტობიოგრაფიიდან (CTH 81; Garstang & Gurney, 1959:32).

ავტობიოგრაფიაში ხათუსილი წერს, რომ მისმა ძმამ მუვათალიმ მეშედთა მეთაურად დანიშნა და ზემო ქვეყანა სამართავად გადასცა, რომელსაც მანამდე ციდას ვაჟი არმა–დათა მართავდა. არმა–დათას, როგორც ჩანს, არ ჰქონდა ხათუსილისადმი კეთილი განწყობა, ხათუსილი წერს: „...*(არმა–დათამ) თავის ცოლთან და შვილთან ერთად მე ჯადოთი შეკვრა დამიპირეს. სამუხა, ქალღმერთის ქალაქი, მან ჯადოთი გაავსო...“*; „...*მას ჩემი ღვთაების ქალაქი, სამუხა, ჯადოთი ჰქონდა გავსებული. ქალღმერთმა, ჩემმა ქალბატონმა იგი მე დამიქვემდებარა და ჩემმა ძმამ ის თავის ცოლთან და შვილებთან ერთად სახლიანად გადმომცა*“. მუვათალის გარდაცვალების შემდეგ მისი ვაჟიშვილი ურხი–თეშუფი ადის ტახტზე, რომელიც უპირისპირდება ბიძას და მას ყველა ქვეშევრდომს ართმევს, ასევე წაართვა სამუხაც და ერთ დროს გაუკაცრიელებული ქვეყნებიც, რომლებიც ხათუსილის დაუსახლებია: „...*სამუხაც წამართვა*“ – წერს ხათუსილი (CTH 81; გიორგაძე (რედ.), 1990:205–206). ხათუსილი იწყებს ბრძოლას მნიშვილის წინააღმდეგ და შეუთვლის მას: „*მოდი! ჩვენ სამუხას იშთარი და ნერიქის ამინდის ღვთაება განგვსჯიან სასამართლოზე...*“; „...*მე მას შევუთვალე: „მოდი!“* – მან გადალახა მარასანთია და ზემო ქვეყანაში მოვიდა. მასთან იყო სიფაცითი, მე არმა–დათასი. ურხი–თეშუფმა მას დაავალა ზემო ქვეყნის ქვეითთა შეკრება“ (CTH 81; გიორგაძე (რედ.), 1990:207). პარალელურ ტექსტში ჩვენ ვკითხულობთ: „*მაგრამ როცა მან (ურხი-თეშუფმა) ეს გაიგო, გაიქცა მარასანთიდან და წავიდა ქალაქ სამუხაში*“. ამ დაპირისპირებაში ხათუსილი გამოდის გამარჯვებული, რასაც ღვთაება იშთარს მიაწერს და ამბობს: „...*მე ბევრჯერ დავინახე იშთარის ღვთაებრივი სამართლიანობა. მაშინ, როდესაც სხვა დროს იგი არასოდეს ტოვებდა ურხი-თეშუფს, ახლა იგი, როგორც ღორი საღორეში, სამუხაში გამოამწყვდია;*“; „...*ურხი–*

თემუფთან სამუხაში გავემართე, უკან დავბრუნდი და იგი როგორც ტყვე ჩამოვიყვანე“ (CTH 81; გიორგაძე (რედ.), 1990:207).

სამუხას ადგილმდებარეობასთან დაკავშირებით ყურადღება უნდა მივაქციოთ ძველ ასურულ წერილობით წყაროს (TC I 10), რომელიც შემდეგნაირად იკითხება (Barjamovic, 2011: 145f.): „ ... იმ დღეს, როცა მენ წავიკითხეს ჩემი წერილი, თუ შესაძლებელია, დაუყოვნებლივ ჩადი სამუხაში და ქუსარაში. დაწერე წერილი [] და უბრძანე გააგზავნონ ის მენზე წინ. მაგრამ თუ ეს შესაძლებელი არაა, არ წახვიდე სამუხასა და ქუსარაში. დაწერე წერილი სამჯერ და უბრძანე გააგზავნონ ის თილურაში და მენც გაყევი. და [] მონა-ქალი და უბრძანე გააგზავნონ ხურამაზე. მენ კი [] და თქვი: მე წამოვალ მოგვიანებით!“ (Garstang & Gurney, 1959:36). ამ წერილის მნიშვნელობა გაუგებარია, მაგრამ ის მაინცაა ნათელი, რომ ადრესატს, რომელიც სავარაუდოდ ქანეს-ქიულთეფეში იყო, სთხოვენ გაემგზავროს ქუსარაში და სამუხაში.

სამუხას ადგილმდებარეობის ძიებისას ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ ასევე წერილობითი წყაროს შემდეგი საყურადღებო ფრაგმენტი (CTH 188: KUB 31.79), სადაც მოხსენიებულია ფითიარია, არცია და სამუხა და საუბარია ნავებით/გემებით პროდუქტების გადაზიდვაზე:

- (4-6) [] გემებს მოჰქონდათ საკვების მარაგი ფითიარიიდან [] სამუხაში და პირველ მოგზაურობაში [მათ გემებში მოათავსეს] შემდეგი: [400 (?) მთელი პური] utili (?) მუშებისათვის, 600 პური ქასქების მუშებისათვის, 16 parīšu (=საზომი (?)) ფქვილი [] საჭმელი, [].
- (7-8) და რადგანაც იქ იყო წყლის ნაკლებობა, მათ ჩადეს [] გემზე, და შეაცურეს წყალში.
- (9-12) [და ფითიარიას გემები] მათ კვლავ დატვირთეს (შემდეგით): [], 120 parīšu ქერი. აქ ორივე მოგზაურობაში ერთად იყო 130 parīšu სპელტა, [120 (?)parīšu] ქერი (და) 1050 პური მუშებისათვის.
- (13-14) პირველად ისინი ტვირთავენ პატარა ნავს არციადან, [და] ისინი ათავსებენ (შემდეგს): 50 parīšu ქერი, 600 პური [] მუშებისათვის.
- (15-18) [ხოლო] დიდ გემზე კი (შემდეგს): რაც გემებმა უკვე (?) მოიტანეს სამუხაში – 1650 [მუშებისათვის], მათ შორის 400 utili პური მუშებისათვის, 130 parīšu სპელტა და 170 parīšu ქერი, [], [] 300 parīšu სპელტა (და) ქერი.
- (19-20) ფითიარიას გემები კვლავ დატვირთავენ, [მაგრამ] ისინი გადატვირთავენ მათ იქ“ (Garstang & Gurney, 1959:33-34; del Monte & Tischler 1978: 319).

ამ ტექსტიდან ვგებულობთ, რომ სამუხასათვის საკვების მარაგი დატვირთული იყო ფითიარიამში, მაგრამ რადგან წყალი იყო დაბალი, მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი დატვირთეს მეორე გემზე და საკვები ორ ნაწილად მივიდა დანიშნულების ადგილამდე. ამასობაში სხვა ტვირთი მოიტანეს პატარა გემით არციადან სამუხაში. ორივე ტვირთი გადაიტანეს დიდ გემზე. ამ ნაწილის ფრაგმენტულობის გამო გაურკვეველია, რომელი პორტისთვის იყო განკუთვნილი.

ფითიარიას ადგილმდებარეობა. ფითიარიას ადგილმდებარეობასთან დაკავშირებით მკვლევართა შორის არ არსებობს ერთგვაროვანი აზრი: ფორერი ათავსებს ფითიარიას ისუვადან მდ. ევფრატის ზემოთა წელში (Forrer, 1931). გარსტანგ-გერნისა (Garstang, & Gurney, 1959:36) და გოტცესგან (Goetze, 1960:47) განსხვავებით ჰოვინქ თენ ქათეს (Houwink Ten Cate,

1970:62) მიაჩნია, რომ ფითიარია და სამუხა მდებარეობდა ევფრატზე, ან მურად სუზე, ვიდრე მდ. ჰალისზე (შდრ. Alp, 1956:77; Güterbock, 1961:96). ფორლანინი ათავსებს სივასის აღმოსავლეთით (Forlanini, 2012:278), თერქეიში ზარასთან.

ფითიარიას ადგილმდებარეობის განსაზღვრისათვის სანაოსნოდ ვარგისი მდინარეებია გასათვალისწინებელი. გემების მიმოსვლისათვის ვარგისი მდინარის ამოსაცნობად, ხელთ გვაქვს ძალიან მცირე არჩევანი. ადრე არსებული ინფორმაციებით მდინარე ევფრატის ადგილმდებარეობა საკამათოა იმასთან დაკავშირებით თუ სად მიედინებოდა იგი, სოიუთლუს ქვემოთ თუ მალატიის დაბლობზე. ამას გარდა საინტერესოა, რომ ჩრდილოეთ კემახას მიდამოებიდან ევფრატი მოედინება კლდოვან კედლებს შორის სწრაფი დინებით, სადაც მცირე ზომის გემი დიდი ხანი ვერ გაძლებს. ევფრატის სხვა ადგილი, სადაც დინება მოსახერხებელია ნაოსნობისათვის, შეიძლება ვნახოთ კემახას ზემოთ, სადაც მდინარე კვეთს ერზინჯანის დაბლობს. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მდინარის სამი ქალაქი ფითიარია, არცია და სამუხა მდებარეობდა ამ დაბლობზე, მაგრამ ჩანს, ევფრატის არც ერთი სანაოსნო ადგილი არ იყო სამუხასათვის მოსახერხებელი. ამ რაიონში კიდევ არის ერთი მდინარე, რომელიც შეიძლება ოდესმე გამოეყენებინათ სანაოსნოდ, ესაა ჰალისი, ხეთების მარასანთია (ყიზილირმაკი). სივასის ზემოთ მიედინება ღია დაბლობზე, და თუმცა ის არაა ფართო მდინარე შეიძლება გამოეყენებინათ პატარა ნავეებს, რომელთანაც ჩვენი ტექსტია დაკავშირებული. „ზემო ქვეყანას“, რომლის ადმინისტრაციული დედაქალაქიც სავარაუდოდ იყო სამუხა, გარს ერტყმის ჰალისის ზემო წყლების ტერიტორია. არსებული წყაროების საფუძველზე შეგვიძლია დაახლოებით მაინც განვსაზღვროთ ფითიარიას ადგილმდებარეობა. ვფიქრობ, ფითიარია და მასთან ერთად არცია და სამუხაც მდებარეობდა სავარაუდოდ სწორედ მდ. ჰალისზე (სივასის დაბლობის ჩრდილო-აღმოსავლეთით). ამ სამი გეოგრაფიული პუნქტის რიგითობის დასადგენად საინტერესოა ღმერთების ჩამონათვალი „ანთახშუმის დღესასწაულის ტექსტის ფრაგმენტიდან“ (CTH 625: KBo 4 13: i 36'-38'), სადაც ისინი ასეთი თანმიმდევრობითაა: ფითიარია (Pittijariga), არცია (Arzija), ჰაშიქაშნავანდა (Hašikkašnawanda), სამუხა (Samuha).

დასკვნა. მაშასადამე, ფითიარია უნდა მოვითავსოთ, მდ. ჰალისის ზედა წერტილში, შემდეგ შედარებით ქვემოთ სამუხა, ხოლო არცია კი სავარაუდოდ მოსათავსებელია სამუხასა და ფითიარიას შორის, ანუ ესაა დღევანდელი მდ. ყიზილირმაკის ის ნაწილი, რომელიც მოთავსებულია სივასსა და ზარას შორის. ასე, რომ ფითიარიაც, ისევე როგორც სამუხა ზემო ქვეყნის მნიშვნელოვანი საპორტო ქალაქი უნდა ყოფილიყო, ანუ უკავშირდება ხეთების ჩრდილო-აღმოსავლეთ, ქასქების მხარეს, რაც საყურადღებოა ჩვენი უძველესი ისტორიის შესასწავლად. ბუნებრივია ხეთების ინტერესს წარმოადგენდა, რომ პოლიტიკურად და ეკონომიკურად ძლიერი ყოფილიყო და აქედან გამომდინარე სასაზღვრო რაიონების, სავაჭრო გზების, საპორტო ქალაქების გაკონტროლება მათთვის მნიშვნელოვანი იქნებოდა და შესაბამისად ფითიარიაც მათ ინტერესში მოექცეოდა.

ბიბლიოგრაფია

- giorgadze gr. (2002). *udzvelesi aghmosavluri etnosebi da kartvelta ts'armomavloba*. tbilisi (გიორგაძე გრ. (2002). *უძველესი აღმოსავლური ეთნოსები და ქართველთა წარმომავლობა*. თბილისი).
- giorgaZe, gr. (red.), (1990). *zveli aRmosavletis xalxta istoriis qrestomatia*. gamomcemloba „mecniereba“, Tbilisi. (გიორგაძე, გრ. (რედ.), (1990). *ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია*. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი).
- giorgadze, gr. (1959) khetebis samepos aghmosavleti p'eriperiis zogierti p'unkt'is lok'alizebisatvis. tbilisi. *sakartvelos metsnierebata ak'ademiis moambe*. t'. XXIII. #3 (გიორგაძე, გრ., (1959) ხეთების სამეფოს აღმოსავლეთი პერიფერიის ზოგიერთი პუნქტის ლოკალიზებისათვის. თბილისი. *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. XXIII. #3).
- kavtaradze, g., (2009). *anat'olia - k'avk'asiis mijnis dzveli ist'oriis zogierti sak'itkhi*. tbilisi. (ქავთარაძე, გ. (2009). *ანატოლია - კავკასიის მიჯნის ძველი ისტორიის ზოგიერთი საკითხი*. თბილისი).
- gambaSiZe, m., (2006). *xeTuri analistika (samefo dRiurebi)*. nawili I. Tbilisi. (ღამბაშიძე, მ. (2006). *ხეთური ანალიტიკა (სამეფო დღიურები)*. ნაწილი I. თბილისი).
- გიორგაძე, Г.Г., (1956). Из истории племен проживавших к северу и северу-востоку от хеттского государства (Кашки). – Автореферат диссертации. Тбилиси.
- გიორგაძე, Г.Г., (1961). К вопросу о локализации и языковой структуре касских этнических и географических названий. – В кн.: *Переднеазиатский сборник. Вопросы хеттологии и хурритологии*. Москва.
- გიორგაძე, Г.Г., (1964). Борьба Хеттов за северную Сирию в период Древнего Царства. *ВДИ* №1, стр. 3-22.
- გიორგაძე, Г.Г., (1984). Хеттское Царство. *Источниковедение истории Древнего Востока*, Москва, стр. 153-155.
- Alp, S., (1956). *Die Lage von Samuha, Anatolia (Anadolu) I*. p. 77-80.
- Barjamovic, G., (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen.
- Beckman, G., (1996). *Hittite diplomatic texts*. Atlanta.
- Briyce, T.R., (2005). *The kingdom of the Hittites*. New Edition, Oxford.
- Burney, Ch., (2004). *Historical Dictionary of the Hittites*. Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras, No 14, Lanham, Maryland-Toronto, Oxford.
- Cornelius, F., (1955). Hethitische Reisewege, *RHA* 13/57, 49-62.
- Cornelius, F., (1958a). Geographie des Hethiterreiches. *Orientalia*, vol. 27, #3, Roma.
- Cornelius, F., (1958b). Zur hethitischen Geographie: die Nachbarn des Hethiterreiches. *RHA* 16/62: 1-17.
- Cornelius, F., (1959). Der Text des Hattusilis III, geographisch erläutert, *RHA* 65, 104-116.
- Cornelius, F., (1967). Neue Arbeiten zur hethitischen Geographie. *Anatolica* 1, 62-77.
- Cornelius, F., (1973). *Die Geschichte der Hethiter*. Darmstadt.
- de Martino, S., (2012). Malatya and Işuwa in Hittite Texts: New Elements of Discussion, *Origini* 34, 375-384.

- del Monte, del G., & Tischler, J., (1978). a) *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Répertoire géographique 6 (heth.)*, Wiesbaden.
- Forlanini, M., (1979). *Appunti di geografia etea*, Fs Meriggi, 165-186.
- Forlanini, M., (1985). Remarques géographiques sur les textes cappadociens. *Hethitica* 6, 45-67.
- Forlanini, M., (2000). L'orizzonte geografico del testi hittiti e le „liste die evocazione”, *CRRAI* 44/2, 9-20.
- Forlanini, M., (2007). *Geographica Diachronica*, Fs Košak (= DBH 25), 262-270.
- Forlanini, M., (2008). *The Historical Geography of Anatolia and the Transition from the Karum-Period to the Early Hittite Empire*. In *Anatolia and the Jazira During the Old Assyrian Period*, edited by J. G. Dercksen. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Forlanini, M., (2012). *Geographica Diachronica 2: dall'alto Eufrate all'alto Tigri*, Fs Fales, 273-292.
- Forlanini, M., & Marazzi, M., (1986). *Anatolia. Atlante Storico del Vicino Oriente Antico* 4.3, Roma. hittita. *Orientalia* 79/2, s. 152-163.
- Forrer, E., (1931). *Hajasa-Azzi. Caucasia* 9, s. 1-24.
- Garstang, J., (1943). Hittite Military Roads in Asia Mino. *American Journal of Archaeology* 47, s. 35-62.
- Garstandg, J., & Gurney, O. R., (1959). *The Geogrophy of the Hittite Empire*. London.
- Godawa-Chrzanowska, A., (2020). *Nachbarn des Oberen Landes (Politische Geographie der Grenzregionen des Reiches Hatti)*. Warschau-Mainz.
- Goetze, A., (1940). *Kizzuwatna and the problem of Hittite geography*. New Haven.
- Goetze, A., (1960). Rezension zu J. Garstang, O. R. Gurney, *Geography of the Hittite Empire*, *JCS* 14/1, 43-48.
- Gurney, O.R., (1980). *Die Hethite*. Dresden.
- Gurney, O.R., (1992). *Hittite Geography: thirty years on*. Festschrift für S. Alp. Ankara.
- Gurney, O.R., (2003). *The Upper Land, mātum elītum*. (Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday-Ed. By G. Beckman, R.Beal, G. McMahon), Indiana, 119-127.
- Güterbock, H.G., (1952). *Neue Texte zur Geschichte Šuppiluliumas*. *IF* 60, zz. 199-211.
- Güterbock, H.G., (1961). The North-Central Area of Hittite Anatolia. *Journal of Near Eastern Studies* Vol. 20, No. 2, pp. 85-97.
- Güterbock, H.G., & Kendall, T., (1995). *A Hittite Silver First-Shaped Vessel*. In: *The Ages og Hommer*, ed. J. B. Carter and S. P. Morris, Austin.
- Haas, V., (1977). Zalpa, die Stadt am Swarzen Meer und das althethitische Königtum. *MDOG* 109, zz. 15-26.
- Houwink Ten Cate, P. H. J., (1970). *The records of The early Hittite empire (c. 1450-1380 B.C.)*. Istanbul-Leiden.
- Klengel, H., (1999). *Geschichte des Hethitischen Reiches*. Leiden.
- Korošec, V., (1931). *Hethitische Staatsverträge*. Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung, Leipzig.
- Laroche, E., (1971). *Catalogue des textes Hittites*. Paris.
- Lebrun, R., (1976). *Samuha. Foyer religieux de l'empire hittite* (= PIOL 11), Louvain-la-Neuve.
- Mcmahan, G., (1989). The Histiry of the Hittites. *Biblical Archaeologist*, Junel Sep, pp. 64.
- Otten, H., (1958). Keilschrifttexte. *MDOG* 91, zz. 73-84.
- Ramsay, W., (1980). *The Historical Geography of Azia Minor*. London.

- Schuler, E. von, (1964). Staatsverträge und Dokumente hethitischen Rechts. *Neuere Hethiterforschung*, zz. 34-53.
- Sommer, F., (1947). *Hethiter und Hethitisch*. Stuttgart.
- Ünal, A., (1974). *Hattusili III. bis zu seiner Thronbesteigerung*. Bd. I, II. Heidelberg. 224-225.
- Ünal, A., (1999). *The Hittites and Anatolian Civilizations*. Ankara.
- Weidner, E., (1923). Politische Dokumente aus Kleinasien. Die Staatsverträge in akkadischer Sprache aus dem Archiv von Boghazköi, *Boghazköi- Studien* H.8,9, Leipzig.
- Wilhelm, G., (2003-2005). Pittejarig(a), *RIA* X, 587.

STALIN'S POLICY BEFORE THE 1940 PACT OF THREE
სტალინის პოლიტიკა 1940 წლის სამთა პაქტის დადების წინ

VAZHA CHOCHIA

Doctor of History, Associated
professor of Gori State Teaching University.

Town Gori, Chavchavadze Avenue 53.

ORCID ID: 0000-0003-1500-279X

v.chochia@mail.ru

+995 591-65-68-35

Abstract

The article shows the foreign policy of the Soviet Union during this period, given its characteristic nature, which was often a source of diplomatic mistakes. Stalin hated the West, which made it difficult for him to assess events objectively and to identify the strategic and tactical intentions of the adversary. Such an approach led to the fact that Stalin refused to ally with the Western powers and signed a non-aggression pact with Germany on August 24, 1939, signed by Foreign Ministers Molotov and Ribbentrop. It would have been natural for Stalin to have chosen England and France as partners, thus weakening Germany's aggressive actions, but the Munich Agreement of 1938 left Stalin with doubts about London and Paris. Stalin was well aware that concluding a friendly treaty with an obvious enemy was not subject to any logic, but in the current situation, Stalin considered it more favorable to conclude a short-term treaty with Hitler to avoid an impending war. At the same time, unlike the West, Berlin offered the Soviet Union the prospect of additional material and territorial benefits. Hitler welcomed the signing of the Non-Aggression Pact because it meant that Germany would not have to fight on two fronts. At the time of the pact, Stalin's relationship with Hitler was based on the assumption that any German attempt to invade France would be delayed and that Hitler would not be able to shift his attention to the Soviet Union. This assumption of Stalin turned out to be wrong. He was surprised when news was received in Moscow on August 17 that the Germans had entered Paris. Hitler was just waiting for the right time to start a large-scale war with the Soviet Union. This became clear when on December 16, 1940, Hitler approved a plan to attack the Soviet Union under the name "Barbarossa".

Under the agreement with Stalin, the German leadership maintained friendly neutrality towards the aggressive action of the Soviet Union in the Baltics. The result was that by the end of July 1940, three Baltic states had disappeared from the political map of Europe. World public opinion strongly condemned the actions of the Soviet Union, assessed it as aggressive and did not recognize the annexation of the Baltic states. Moscow was also active in Romania and demanded the extradition of Bessarabia and northern Bukovin, otherwise threatening to use force. They feared the possibility of Soviet troops entering Berlin, cutting off Germany from Romania's rich oil and food resources. Under pressure from Berlin, Romania surrendered, although only the northern part of Bukovin was ceded to the Soviet Union through the city of Chernovets. Moscow's attitude towards Romania has worsened relations between Moscow and Berlin because Romanian oil resources were essential to the German military economy. The situation was also complicated by the claims of Bulgaria and Hungary on the territory of Romania, because in case of war, Soviet troops would enter Romania.

A new threat to international relations came at the end of September 1940, when on September 27 a pact of three states (Germany, Italy, Japan) was signed for 10 years. It was the consolidation of the forces of the aggressor countries that posed an obvious threat to peace. Instead

of objectively assessing this event, the Moscow-influenced media stirred up anti-British and anti-American hysteria and regarded Western states as the main enemies of the Soviet Union. Stalin will soon see the consequences of this blunder when the country is in great trouble as a result of the German artillery attack on June 22, 1941. Hitler was preparing to attack Stalin by misleading Stalin by offering him a joint policy aimed at dividing the British Empire on the condition that the Soviet Union join a pact of three states, but without it, the imperial ambitions of the two dictators would only be thwarted.

Keywords: Stalin, Molotov, Hitler, Ribentrop, Moscow, Berlin.

ვაჟა ჩოჩია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი.
ქ. გორი, ჭავჭავაძის გამზირი 53.
ORCID ID: 0000-0003-1500-279X
v.chochia@mail.ru
+995 591-65-68-35

აბსტრაქტი

სტალიაში ნაჩვენებია საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკა აღნიშნულ პერიოდში, მისთვის დამახასიათებელი ხასიათის გათვალისწინებით, რაც ხშირად დიპლომატიური შეცდომების წყარო იყო. სტალინი დასავლეთის მიმართ სიძულვილს იჩენდა, ამის გამო მას უჭირდა მოვლენების ობიექტურად შეფასება და მოწინააღმდეგის სტრატეგიული და ტაქტიკური ჩანაფიქრის ამოცნობა. ასეთმა მიდგომამ განაპირობა ის გარემოება, რომ სტალინმა უარი თქვა დასავლეთის სახელმწიფოებთან კავშირზე და 1939 წლის 24 აგვისტოს გერმანიასთან გააფორმა თავდაუსხმელობის პაქტი, რომელსაც ხელი მოაწერეს საგარეო საქმეთა მინისტრებმა მოლოტოვმა და რიბენტროპმა. ბუნებრივი იქნებოდა, რომ სტალინს პარტნიორად ინგლისი და საფრანგეთი აერჩია და ამით გერმანიის აგრესიული ქმედებები შეესუსტებინა, მაგრამ 1938 წლის მიუნხენის გარიგებამ სტალინს ეჭვები გაუჩინა ლონდონისა და პარიზის მიმართ. სტალინს კარგად ესმოდა, რომ აშკარა მტერთან მეგობრული ხელშეკრულების დადება არავითარ ლოგიკას არ ექვემდებარებოდა, მაგრამ შექმნილ სიტუაციაში, სტალინმა უფრო ხელსაყრელად მიიჩნია ჰიტლერთან მოკლევადიანი ხელშეკრულების დადება, მოახლოებული ომის თავიდან აცილების მიზნით. იმავე დროს, დასავლეთისგან განსხვავებით, ბერლინი მოსკოვს სთავაზობდა დამატებითი მატერიალური და ტერიტორიული სარგებლის პერსპექტივას. ჰიტლერი აღფრთოვანებით შეხვდა თავდაუსხმელობის პაქტის ხელმოწერას, რადგან ეს ნიშნავდა, რომ გერმანიას არ მოუხდებოდა ორ ფრონტზე ბრძოლა. პაქტის გაფორმების პერიოდში, სტალინის ურთიერთობა ჰიტლერთან იმ ვარაუდს ემყარებოდა, რომ გერმანიის ნებისმიერი მცდელობა, დაეპყრო საფრანგეთი, დროში გაიწელებოდა და ჰიტლერი ვერ შეძლებდა ყურადღება საბჭოთა კავშირზე გადაეტანა. სტალინის ეს ვარაუდი მცდარი აღმოჩნდა. ის გაკვირვებული იყო, როცა 17 აგვისტოს მოსკოვში მიიღეს ცნობა, რომ გერმანელები პარიზში შევიდნენ. ჰიტლერი მხოლოდ ხელსაყრელ დროს ელოდა მასშტაბური ომის გასაჩაღებლად საბჭოთა კავშირთან. ეს ნათელი გახდა, როდესაც 1940 წლის 16 დეკემბერს ჰიტლერმა მოიწონა საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის გეგმა "ბარბაროსას" სახელწოდებით.

სტალინთან შეთანხმების თანახმად, გერმანიის ხელმძღვანელობა ინარჩუნებდა მეგობრულ ნეიტრალიტეტს ბალტიისპირეთში საბჭოთა კავშირის აგრესიული მოქმედების

მიმართ. ამის შედეგი იყო ის, რომ 1940 წლის ივლისის ბოლოს ბალტიისპირეთის სამი სახელმწიფო გაქრა ევროპის პოლიტიკური რუკიდან. მსოფლიო საზოგადოებრივმა აზრმა მკვეთრად დაგმო საბჭოთა კავშირის მოქმედება, შეაფასა ის აგრესიად და არ ცნო ბალტიისპირეთის სახელმწიფოების ანექსია. მოსკოვი ასევე აქტიურობდა რუმინეთში და მოითხოვდა ბესარაბიისა და ჩრდილოეთ ბუკოვინის გადაცემას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალის გამოყენებით იმუქრებოდა. ბერლინში ემინოდან საბჭოთა ჯარების შესვლის შესაძლებლობისა, რაც რუმინეთის ნავთობისა და სურსათის მდიდარი რესურსებისაგან მოწყვეტდა გერმანიას. ბერლინის ზეწოლით რუმინეთმა დათმო, თუმცა საბჭოთა კავშირს გადაეცა მხოლოდ ბუკოვინის ჩრდილოეთი ნაწილი ქალაქ ჩერნოვიცით. მოსკოვის დამოკიდებულებამ რუმინეთისადმი გააუარესა ურთიერთობები მოსკოვსა და ბერლინს შორის, რადგან რუმინეთის ნავთობის რესურსები აუცილებელი იყო გერმანიის სამხედრო ეკონომიკისთვის. მდგომარეობას ართულებდა აგრეთვე ბულგარეთისა და უნგრეთის პრეტენზიები რუმინეთის ტერიტორიაზე, რადგან ომის შემთხვევაში საბჭოთა ჯარები შევიდოდნენ რუმინეთში.

საერთაშორისო ურთიერთობებს ახალი საფრთხე დაემუქრა 1940 წლის სექტემბრის ბოლოს, როცა 27 სექტემბერს ხელი მოაწერეს სამი სახელმწიფოს პაქტს (გერმანია, იტალია, იაპონია) 10 წლით. ეს იყო აგრესორი ქვეყნების ძალთა კონსოლიდაცია, რომელიც აშკარა საფრთხეს წარმოადგენდა მშვიდობისათვის. ამ მოვლენის ობიექტურად შეფასების ნაცვლად, მოსკოვის გავლენით მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები აღვივებდნენ ანტიბრიტანულ და ანტიამერიკულ ისტერიას და დასავლეთის სახელმწიფოებს საბჭოთა კავშირის მთავარ მტრებად მიიჩნევდნენ. ამ უხეში შეცდომის შედეგებს სტალინი მალე დაინახავს, როცა ქვეყანას დიდი უბედურება დაატყდება თავს გერმანიის მუხანათური თავდასხმის შედეგად 1941 წლის 22 ივნისს. ჰიტლერი ემზადებოდა რა საბჭოთა კავშირზე თავდასხმისათვის სტალინის შეცდომაში შესაყვანად სთავაზობდა მას ერთობლივი პოლიტიკის გატარებას, რომელიც მიზნად ისახავდა ბრიტანეთის იმპერიის გაყოფას იმ პირობით, თუ საბჭოთა კავშირი შეუერთდებოდა სამი სახელმწიფოს პაქტს, მაგრამ ამის გარეშეც, ორი დიქტატორის იმპერიური ამბიციები მხოლოდ მათ დაპირისპირებას უნდა გადაეწყვიტა.

საკვანძო სიტყვები: სტალინი, მოლოტოვი, რიბენტროპი, მოსკოვი, ბერლინი.

შესავალი

საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკა აღნიშნულ პერიოდში, სუბიექტური და ობიექტური მიზეზების გამო, აგრესიულ ხასიათს ატარებდა. აქედან გამომდინარეობდა საბჭოური დიპლომატიის უხეში შეცდომები, რომლებიც ძვირად უჯდებოდა ქვეყანას. „დასავლეთის დემოკრატიებისადმი“ სტალინის პათოლოგიური სიძულვილი საშუალებას არ აძლევდა მას ობიექტურად შეეფასებინა თავისი პარტნიორის ადოლფ ჰიტლერის სტრატეგიული და ტაქტიკური ჩანაფიქრი. სტალინი თავის პოლიტიკას სულ უფრო უკავშირებდა „მესამე რაიხის“ მისწრაფებებს და ამდენად, დასავლეთის სახელმწიფოებთან რაიმე შეთანხმების მიღწევისათვის, პრაქტიკულად, ცოტა შესაძლებლობა რჩებოდა. განსაკუთრებით კარგი ურთიერთობები ჩამოყალიბდა გერმანიასთან, 1939 წლის თავდაუსხმელობის პაქტის დადებიდან 1941 წელს ომის დაწყებამდე. „ამ ურთიერთობების თუნდაც საწყისი ეტაპი მეტად ჰარმონიული იყო. საბჭოთა კომუნისტებს და გერმანელ ნაცისტებს ბევრი რამ ჰქონდათ საერთო - არა იდეოლოგიურად, რა თქმა უნდა, არამედ პრაქტიკულ ქმედებებში. ორივე მათგანი პატივს სცემდა უხეშ ძალას; ორივეს ეზიზღებოდა ღირებულებები, რომლებიც ესოდენ ძვირფასი იყო ფრანკლინ რუზველტის მსგავსი ადამიანებისათვის - სიტყვის თავისუფლება და კანონის უზენაესობა“ (რიზი, 2016: 10). როგორც ფ. ფუკუიამა შენიშნავდა „სტალინმა და ჰიტლერმა ბოროტების სამსახურში

ჩააყენეს იმდროინდელი ტექნოლოგიებიცა და პოლიტიკური ცხოვრების ორგანიზებაც“ (ფუკუიამა, 1997: 24). საკითხთან დაკავშირებით შეიძლება გამოვყოთ ი. დოიჩერის, ლ. რიზის და ლ. სვანაძის ორიგინალური ნაშრომები, აგრეთვე დოკუმენტების კრებული სსრკ-გერმანიის ურთიერთობების შესახებ (დოიჩერი, 2014; რიზი, 2016; სვანაძე, 2010; СССР-Германия 1989).

მეთოდები

სამეცნიერო სტატიის დაწერისას გათვალისწინებული იყო კრიტიკული ანალიზის, ისტორიულ-შედარებითი და ისტორიულ-სისტემური მეთოდები. მათი გამოყენებით შესაძლებელი იყო პრობლემის დასმა და გადაჭრა; ისტორიული მოვლენების და ობიექტების შედარება გარკვეულ პერიოდში; ისტორიული პროცესების, ობიექტების ფუნქციონირებისა და განვითარების შინაგანი მექანიზმების გახსნა.

შედეგები

სტატიაში წარმოჩენილია სტალინის პოლიტიკა დასავლეთის სახელმწიფოების მიმართ, მიზეზები ასეთი დამოკიდებულების შესახებ. ნაჩვენებია თავდაუსხმელობის პაქტის გაფორმება გერმანიასთან, ამ ნაბიჯის გადადგმის სტალინისეული შეფასება და არგუმენტები. სინამდვილეში, ეს პოლიტიკა დიდი შეცდომა აღმოჩნდა და უბედურება დაატეხა თავს ქვეყანას.

სტალინის გათვლა, რომ გერმანია ჩაეფლობოდა ომში საფრანგეთთან და საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ საფრთხე შესუსტდებოდა, ასევე დიდი შეცდომა აღმოჩნდა. ეს იმის შედეგი იყო, რომ სტალინის აგრესიულ დამოკიდებულებას მეზობელი ქვეყნების მიმართ, დრომდე ჰიტლერის მხარდაჭერა ჰქონდა, რაც ილუზიებს უქმნიდა სტალინს.

1940 წლის 27 სექტემბერს სამმა აგრესიულმა სახელმწიფომ (გერმანია, იტალია, იაპონია) ხელი მოაწერა სამთა პაქტის შექმნას, რამაც დიდი საფრთხე შეუქმნა მშვიდობას მთელ მსოფლიოში. იმის ნაცვლად, რომ დაეგმო ეს მოვლენა, სტალინი პირიქით დადებითად შეხვდა მას, რაც გამოწვეული იყო მისი პოზიციით, რომ საბჭოთა კავშირის მთავარ მტრებად მიიჩნეოდა დასავლეთის სახელმწიფოებს და არა გერმანიას. სტალინის ამ მცდარი პოლიტიკის შედეგად, მოკლე ხანში, მთელი ქვეყანა კატასტროფის წინაშე აღმოჩნდა.

მსჯელობა

1939 წლის აგვისტოს დასაწყისში ლონდონმა და პარიზმა მოსკოვში სამხედრო მისიები გააგზავნეს, მაგრამ მოლაპარაკებები უშედეგოდ დამთავრდა. სტალინს ეშინოდა, რომ შესაძლო იყო დასავლეთისგან იზოლირებული საბჭოთა კავშირი გერმანული აგრესიის შემდეგი მსხვერპლი გამხდარიყო (დოიჩერი, 2014:115). ამ გარემოებამ უბიძგა სტალინს დიპლომატიურად ემოქმედა. მან ”ფართოდ გააღო ბრიტანეთთან და საფრანგეთთან მოლაპარაკებების კარი და პარალელურად ოდნავ შეაღო უკანა კარი, საიდანაც შემდგომში რიბენტროპმა შეაბიჯა” (დოიჩერი, 2014: 110-111). სტალინის ვარაუდით, ლონდონი და პარიზი გერმანული მილიტარიზმის აღორძინებას შეგუებული იყვნენ, რადგან იმედი ჰქონდათ, რომ ის საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ იქნებოდა მიმართული (დოიჩერი, 2014: 101, 107). ზოგიერთი დასავლელი ლიდერის აზრით, ნაციზმი საიმედო ბარიერი იყო ბოლშევიზმისგან დასაცავად და ცოტას ეგონა, რომ ეს ბარიერი დროთა განმავლობაში მძლავრ სამხედრო მანქანად გადაიქცეოდა (დოიჩერი, 2014: 101).

1939 წლის აგვისტოში ბერლინში მიმდინარეობდა სავაჭრო მოლაპარაკება გერმანიასა და საბჭოთა კავშირს შორის ვაჭრობის შესახებ, რომელიც 19 აგვისტოს დასრულდა ხელშეკრულების ხელმოწერით. ეს ვითარება გერმანიის მხარემ გამოიყენა იმისათვის, რომ საბჭოეთს შესთავაზა თავდაუსხმელობის პაქტის დადება. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მცდელობას მოსკოვი, დასაწყისში, თავშეკავებით შეხვდა. ამ სიტუაციაში, ჰიტლერმა პირადად მისწერა წერილი სტალინს, რათა ნება დაერთო რიბენტროპისათვის მოსკოვში ჩასულიყო და განეხილათ შეთანხმება თავდაუსხმელობის შესახებ (Киссинджер, 1997: 299; რიზი, 2016: 18). ამ წერილს შედეგად მოჰყვა და რიბენტროპი 23 აგვისტოს ჩავიდა მოსკოვში. ჰიტლერს უმოკლეს ხანში პოლონეთში შეჭრა სურდა, რომ მისი აზრით, დაებრუნებინა გერმანული ტერიტორიები - ქალაქი დანციგი, დასავლეთ პრუსია და პოზნანის მიმდებარე გერმანული მიწები. ამასთანავე, ჰიტლერს სურდა პოლონეთის ნაყოფიერი მიწებიც ჩაეგდო ხელში, თუმცა იცოდა, რომ პოლონეთში შეჭრა დიდ ბრიტანეთთან და საფრანგეთთან ომის რისკს შეიცავდა. ასეთ სიტუაციაში, ბერლინში მნიშვნელოვნად მიიჩნიეს პოტენციური მოწინააღმდეგის - საბჭოთა კავშირის ნეიტრალიზაცია, რასაც იძლეოდა თავდაუსხმელობის შესახებ ხელშეკრულების დადება. ბუნებრივია, მოსკოვს ჰქონდა შესაძლებლობა პარტნიორად დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი აერჩია და ამით გერმანიის აგრესია შეესუსტებინა, მაგრამ 1938 წლის მიუნხენის გარიგებამ სტალინს ეჭვები გაუჩინა ლონდონისა და პარიზის მიმართ და როცა 27 მაისს ლონდონმა და პარიზმა მოსკოვს სამხედრო და პოლიტიკური ალიანსის გეგმა შესთავაზეს, მოლოტოვმა უარყო ის, რადგან მასში არ ჩანდა, როგორი უნდა ყოფილიყო მოსკოვის პოზიცია პოლონეთზე გერმანიის თავდასხმის შემთხვევაში (რიზი, 2016: 20).

შექმნილ სიტუაციაში, "სტალინმა უფრო ხელსაყრელად გერმანიასთან თუნდაც მოკლევადიანი ხელშეკრულების დადება მიიჩნია. კარსმოდგარი ომების თავიდან აცილების შედარებით უსაფრთხო გზების გარდა, ნაცისტები, დასავლეთის ალიანსისგან განსხვავებით საბჭოელებს დამატებითი მატერიალური და ტერიტორიული სარგებლის პერსპექტივას სთავაზობდნენ. ამ თვალსაზრისით, გერმანელების - რიბენტროპისა და შულენბურგის და საბჭოელების - სტალინისა და მოლოტოვის 1939 წლის 23 აგვისტოს შემდგარი შეხვედრის მთავარ მიზეზად საღი აზროვნება კი არა, საერთო ინტერესთა თანხვედრა უნდა მივიჩნიოთ" (რიზი, 2016: 22).

24 აგვისტოს, ღამის ორ საათზე მოლოტოვმა და რიბენტროპმა ხელი მოაწერეს თავდაუსხმელობის პაქტს საბჭოთა კავშირსა და გერმანიას შორის (Судоплатов, 1997: 110). შუაღამისას სტალინი და მოლოტოვი უხვად გაუმასპინძლდნენ სტუმრებს. აქ საინტერესოა სტალინის მიერ წარმოთქმული ჰიტლერის სადღეგრძელო: "რადგან ვიცი, თუ რარიგად უყვართ გერმანელებს თავისი ფიურერი, მსურს მისი სადღეგრძელო შევსვა" (Судоплатов, 1997: 24). წვეულებამ გათენებამდე გასტანა. სტალინს კარგად ესმოდა, რომ ამკარა მტერთან მეგობრული ხელშეკრულების დადება არავითარ ლოგიკას არ ექვემდებარებოდა. ალბათ ამის გამოხატულება იყო, რომ სტალინმა, ვახშობის დროს, რიბენტროპს "მოურიდებლად უთხრა, რომ სრულიად დარწმუნებული ვარო თქვენ საბჭოთა კავშირს მასზე მეტის შემოზამდე დაესხმებით თავს" (სვანაძე, 2010: 218). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1941 წლის 22 ივნისს, როცა საბჭოთა ელჩს ბერლინში ს. დეკანოზოვს გადასცეს გერმანიის ნოტა ომის გამოცხადების შესახებ, მას რიბენტროპმა "სთხოვა სტალინისთვის გადაეცა, რომ იგი ამის წინააღმდეგი იყო" (სვანაძე, 2010: 219). ამ შეთანხმებამ გზა გაუხსნა ჰიტლერს, რომ პოლონეთში შეჭრილიყო 1 სექტემბერს. პოლონეთთან დადებული შეთანხმების თანახმად, დიდმა ბრიტანეთმა გერმანიას ომი გამოუცხადა. მეორე მსოფლიო ომი დაიწყო. ბერლინში დაბრუნებულ რიბენტროპს ჰიტლერმა „მეორე ბისმარკი“ უწოდა (Киссинджер, 1997: 299). ჰიტლერი იმდენად აღფრთოვანებული ყოფილა, რომ სიხარულს ვერ მალავდა (სვანაძე, 2010: 218), რადგან თავდაუსხმელობის პაქტი ორი ფრონტის თავიდან აცილებას ითვალისწინებდა.

თავდაუსხმელობის პაქტი, კრემლის აზრით, ემსახურებოდა მიზანს, რომ გერმანიასა და დასავლეთის ალიანსს შორის გაჩაღებული ომი საბჭოთა კავშირს არ შეხებოდა (რიზი, 2016: 37). აშშ პრეზიდენტ ფრანკლინ რუზველტს, საკუთარი, რეალობასთან ახლოს მყოფი პოზიცია გააჩნდა. ჯერ კიდევ აგვისტოს შუა რიცხვებში პრეზიდენტმა საბჭოთა ელჩს კონსტანტინ უმანსკის განუცხადა, რომ უსაფრთხოების მიზნით მოსკოვმა დიდ ბრიტანეთთან და საფრანგეთთან უნდა მიაღწიოს შეთანხმებას და არა ნაცისტურ გერმანიასთან. ელჩის მეშვეობით სტალინს აცნობეს, რომ "თუ ის ჰიტლერთან დაიჭერს საქმეს, მაშინ დღესავით ნათელი გახდება, რომ ჰიტლერი საფრანგეთის ოკუპაციისთანავე რუსეთს შემოუბრუნდება და მისი დაპყრობის ჯერი დადგება" (რიზი, 2016: 38).

პაქტის დადებას საბჭოთა მხარე იძულებით ღონისძიებად მიიჩნევდა (История дипломатии, 1965: 796), რადგან „მხოლოდ ინგლისისა და საფრანგეთის პოლიტიკამ აიძულა ხელშეკრულება დაედო“ (История дипломатии, 1965: 797). სინამდვილეში კი, ამ დროისათვის საქმე ეხებოდა ოთხი სახელმწიფოს კავშირის შექმნას (გერმანია, იტალია, იაპონია, სსრკ). ძნელია იმის ვარაუდი, თუ როგორ განვითარდებოდა ისტორიული მოვლენები შემდგომში ორი დიქტატორის იმპერიული ამბიციები რომ არ დაპირისპირებოდა ერთმანეთს.

როდესაც 1941 წლის 22 ივნისს ჰიტლერი ვერაგულად დაესხა თავს საბჭოთა კავშირს, სტალინმა ორი კვირის შემდეგ ბოდიში მოიხადა. 1941 წლის 3 ივლისს მან განაცხადა: "შეიძლება ვინმეს გაუჩნდეს კითხვა, რატომ გააფორმა თავდაუსხმელობის პაქტი საბჭოთა ხელისუფლებამ ისეთ გამყიდველ და ბოროტ ადამიანებთან, როგორებიც არიან ჰიტლერი და რიბენტროპი? ნუთუ საბჭოთა ხელისუფლებამ შეცდომა დაუშვა?" სტალინმა გამორიცხა ყოველგვარი შეცდომა და ილაპარაკა საბჭოთა პოლიტიკის უპირატესობებზე: "ჩვენ ქვეყანას წელიწად-ნახევრის განმავლობაში მშვიდობა შევუნარჩუნეთ და მივიღეთ შესაძლებლობა, მოგვემზადებინა ჩვენი შეიარაღებული ძალები" (დოიჩერი, 2010: 138). დროის მოგების გარდა, სტალინმა ტერიტორიები და სასურველი თავდაცვითი ზღუდეებიც მოიპოვა (დოიჩერი, 2010: 138).

თავდაუსხმელობის პაქტის დადება სინამდვილეში იმას ნიშნავდა, რომ საბჭოთა კავშირი გერმანიის მოკავშირედ ითვლებოდა. ეს იმაშიც გამოიხატა, რომ ომის საჭიროებისათვის საჭირო ნედლეულს აწვდიდა გერმანიას, ამასთანავე, სამხედრო დახმარებას უწევდა მას, თუმცა საიდუმლოდ (რიზი, 2016: 64). პაქტის გაფორმების პერიოდში სტალინის ურთიერთობა ნაცისტებთან იმ ძირითად ვარაუდს ემყარებოდა, რომ გერმანიის ნებისმიერი მცდელობა, დაეპყრო საფრანგეთი, დროში გაიწელებოდა და ჰიტლერი ვეღარ შეძლებდა ყურადღება საბჭოთა კავშირზე გადაეტანა. სტალინის ეს ვარაუდი სრულიად მცდარი აღმოჩნდა. ის გაოგნებული იყო, როცა 17 აგვისტოს მოსკოვში მიიღეს ცნობა, რომ გერმანელები პარიზში შევიდნენ. ასეთ სიტუაციაში, სტალინი იღებს გადაწყვეტილებას ასიამოვნოს ჰიტლერს და თანადგომა დაუდასტუროს. მისი მითითებით, მკვეთრად გაიზარდა გერმანიისათვის ნედლეულის მიწოდება. გაუგებარია, რატომ არ იჩენდა სტალინი სიფრთხილეს ჰიტლერული გერმანიის - იდეოლოგიური მტრის მიმართ, რომელიც მხოლოდ ხელსაყრელ დროს ელოდა მასშტაბური ომის გასაჩაღებლად. ამის გამოვლინება იყო 1940 წლის 31 ივლისს ბერგკოფში სამხედრო სარდლობასთან შეხვედრისას ჰიტლერის მოულოდნელი გადაწყვეტილება, როცა მან სარდლობას დაავალა საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის გეგმის შემუშავება. მოგვიანებით, 1940 წლის 16 დეკემბერს ჰიტლერმა მოიწონა საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის გეგმა „ბარბაროსას“ სახელწოდებით. მისი დირექტივა #21 გამოიცა 1940 წლის 18 დეკემბერს და "საიდუმლოების დაცვის მიზნით მხოლოდ 9 ეგზემპლარად დაბეჭდა" (სვანაძე, 2010: 125).

1940 წლის ივნისის ბოლოს ინგლისის პრემიერ-მინისტრმა უინსტონ ჩერჩილმა პირადი წერილით მიმართა სტალინს და გააფრთხილა იმ საშიშროების შესახებ, რასაც წარმოადგენდა გერმანიის აგრესია როგორც საბჭოთა კავშირის ისე ინგლისისათვის.

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ სტალინმა არ უპასუხა ამ წერილზე. ეს იყო უპასუხისმგებლობის იშვიათი ნიმუში და ინგლისის მთავრობის მეთაურის აზუჩად აგდება. უფრო მეტიც, სტალინმა ჩერჩილის წერილის შინაარსი ბერლინს აცნობა (СССР-Германия, 1989: 67).

1940 წ. ზაფხულში, ისევე როგორც 1939 წ. შემოდგომაზე სტალინი ემხრობოდა მტრულ კურსს „დასავლური დემოკრატიის“ მიმართ, უარყოფდა მათ ცდებს „მიეღწიათ თავდაცვის საერთო პოლიტიკის გატარებისა და ძალთა ევროპული ბალანსის აღდგენისათვის გერმანიის წინააღმდეგ“ (СССР-Германия, 1989: 67).

1940 წ. ივლისის შუა რიცხვებში, დიდი ბრიტანეთის ახალმა ელჩმა მოსკოვში ს. კრიპსმა, თავისი მთავრობის სახელით, ეს წინადადებები კვლავ დააყენა სტალინის წინაშე. ელჩი აღნიშნავდა, რომ ბრიტანეთის მთავრობის აზრით, „გერმანია იბრძვის ჰეგემონიისათვის ევროპაში და სურს გადაყლაპოს ყველა ევროპული ქვეყანა“, ეს კი „საბჭოთა კავშირისათვის ისეთივე საფრთხეს წარმოადგენს, როგორსაც ინგლისისათვის“ და ამიტომ ორივე ქვეყანამ უნდა მიაღწიოს ერთობლივ შეთანხმებას „საერთო პოლიტიკის“ გატარებისა და „ძალთა ევროპული ბალანსის აღდგენისათვის“. გარდა ამისა, ბრიტანეთის ელჩმა სტალინს წინადადებებით მიმართა თანამშრომლობის შესახებ: ერთობლივი „თავდაცვის პოლიტიკის“ გარდა ინგლისი სტალინს სთავაზობდა სავაჭრო ურთიერთობების მოწესრიგებას (იმ პირობით, რომ ინგლისური საქონელი გერმანიაში არ გაიყიდებოდა); საბჭოთა ხელმძღვანელობის მისწრაფების მხარდაჭერას - ეხელმძღვანელა გაერთიანებული ბალკანეთის ქვეყნებისათვის სტატუს კვოს შენარჩუნების მიზნით; საბჭოთა კავშირის ინტერესების მხარდაჭერას სრუტეების მიმართ (СССР-Германия, 1989: 67). ჯერ კიდევ 1940 წ. ივლისში ბრიტანეთის მთავრობა სტალინს სთავაზობდა მხარდაჭერას იმ მოთხოვნებში, რომლებიც რამდენიმე თვის შემდეგ საბჭოთა ხელმძღვანელობამ წამოაყენა მოლაპარაკებისას ბერლინში 1940 წლის ნოემბერში, თუმცა ისინი ჰიტლერმა უარყო.

სტალინმა მკვეთრი ფორმით უარყო ინგლისის წინადადებანი და განაცხადა: „ვერ ვხედავ, რომ ევროპას ემუქრება რომელიმე ერთი ქვეყნის ჰეგემონია, რომ გერმანიას განზრახული ჰქონდეს ევროპის ჩაყლაპვა“. უფრო მეტიც, თავის პასუხში სტალინმა აღნიშნა, რომ კარგად იცნობდა რამდენიმე წამყვან გერმანელ სახელმწიფო მოღვაწეს და არ მიაჩნდა, რომ გერმანიის „სამხედრო წარმატებები“ წარმოადგენდა რაიმე მუქარას საბჭოთა კავშირისა და მისი მეგობრული ურთიერთობებისათვის გერმანიასთან. რაც შეეხება „ძალთა ევროპულ ბალანსს“, რომლის შესახებაც ლაპარაკობდა ინგლისის ელჩი, ამაზე სტალინმა არაორზროვნად განაცხადა, რომ საბჭოთა კავშირი „ყოველ ღონეს იხმარს, რათა ხელი შეუშალოს ევროპაში უწინდელ ძალთა ბალანსის აღდგენას“ (СССР-Германия, 1989: 68). რაც მთავარია, სტალინი აღნიშნავდა, რომ ურთიერთობანი სსრკ და გერმანიას შორის „ეფუძნება არა ცვალებად გარემოებებს, არამედ ორი ქვეყნის ძირეულ ეროვნულ ინტერესებს“ (СССР-Германия, 1989: 68). ეს ნიშნავდა, რომ სტალინის პოლიტიკამ გერმანიის მიმართ გადააბიჯა აგრესორის „დაშოშმინების“ ჩარჩოებს და გადაიქცა პოლიტიკად, რომელიც აგებული იყო იმპერიული ინტერესების ერთობლიობაზე, გარიგებაზე ტერიტორიული დაპყრობების შესახებ.

ეს ფაქტი ერთხელ კიდევ ადასტურებდა, საბჭოთა საგარეო პოლიტიკის დიდ შეცდომას, რომელიც თავისი არსით დანაშაულებრივი იყო. გარდა ამისა, საინტერესოა საბჭოთა კავშირის ხალხების რომელი „ძირეული ეროვნული ინტერესები“ შეიძლება უზრუნველყო ნაცისტურ გერმანიას თითქმის მთელი ევროპის განადგურებისა და ოკუპაციის შედეგად. რა თქმა უნდა, აქ საუბარი არ არის საბჭოთა კავშირის ხალხების ინტერესებზე, რომლებიც მუდმივად უხეშად და ცინიკურად ირღვეოდა საბჭოთა ხელმძღვანელობის და მათი გარემოცვის მიერ. ამ შემთხვევაში, ყველაფერი უბრალოდ იყო - ნაცისტური ხელმძღვანელობის სახით გამოჩნდა პარტნიორი, რომლის დახმარებითც

შეიძლება განხორციელებულიყო ბოლშევიკური ზედაფენის ძველი იმპერიული ამბიციები, გაეფართოვებინათ „კომუნისტურ სამოთხეში“ ძალით შერეული ხალხები და ტერიტორიები. სწორედ ამ თვალსაზრისით, სტალინისა და ჰიტლერის მოკლევადიანი ინტერესები სრულად დაემთხვა ერთმანეთს.

სტალინთან შეთანხმების თანახმად, გერმანიის ხელმძღვანელობა ინარჩუნებდა მეგობრულ ნეიტრალიტეტს ბალტიისპირეთში საბჭოთა კავშირის აგრესიული მოქმედების მიმართ. ბალტიისპირეთის ქვეყნების დიპლომატიურ წარმომადგენელთა დემარშები გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროში შეეჯახა გერმანიის მხარის თავშეკავებულ რეაქციას. ბერლინის მითითებით გერმანიის საელჩოებიდან, რომელთაც მიმართეს ბალტიისპირეთის ქვეყნების დიპლომატებმა პროტესტის ნოტებით, მათ ეს ნოტები უკან დაუბრუნეს (СССР-Германия, 1989: 72-73). ამის შედეგი იყო ის, რომ 1940 წ. ივლისის ბოლოს კიდევ სამი ევროპული სახელმწიფო გაქრა ევროპის პოლიტიკური რუკიდან (Расила, 1996: 200). ბალტიისპირეთის ქვეყნების დაპყრობის თაობაზე, მოლოტოვმა თავის მოხსენებაში სსრკ უმაღლესი საბჭოს სესიაზე 1940 წ. 1 აგვისტოს საზეიმოდ განაცხადა: „...ამერიიდან საბჭოთა კავშირის საზღვრები გადატანილ იქნება ბალტიის ზღვის სანაპიროზე. ამასთანავე, ჩვენს ქვეყანას ბალტიის ზღვაზე ექნება თავისი გაუყინავი ნავსადგურები, რომლებიც ჩვენ ასე ძალიან გვესაჭიროება...“ („Правда“, 1940: 2 августа). მსოფლიო საზოგადოებრივმა აზრმა მკვეთრად დაგმო საბჭოთა კავშირის მოქმედება, შეაფასა ის აგრესიად და არ ცნო ბალტიისპირეთის სახელმწიფოების ანექსია.

1940 წლის ივნისის ბოლოს, ე. ი. ერთი თვით ადრე, ვიდრე გადაწყდებოდა ბალტიისპირეთის სახელმწიფოთა ბედი, საბჭოთა ხელმძღვანელობამ გაამჟღავნა თავისი სხვა ზრახვებიც. მოლოტოვმა გერმანიის ელჩ შულენბურგს განუცხადა იმის შესახებ, რომ ბესარაბიის საკითხის გადაწყვეტა ძალზედ გაჭიანურდა და საბჭოთა კავშირი მზად იყო გამოეყენებინა ძალა თუ რუმინეთის მთავრობა უარს იტყოდა მშვიდობიან შეთანხმებაზე. შულენბურგი ბერლინში გაგზავნილ დეპეშაში აღნიშნავდა, რომ საბჭოთა კავშირის პრეტენზიები ვრცელდებოდა ბუკოვინაზეც, სადაც უკრაინული მოსახლეობა ცხოვრობდა. თუმცა, ამ შემთხვევაში, ორი პარტნიორის ინტერესები ერთმანეთს შეეჯახა. შულენბურგი ძალზედ შეწუხებული წერდა ბერლინში: „მე მეშინია, რომ საგარეო-პოლიტიკური სიძნელეები რუმინეთისა, რომელიც ამჟამად გვამარაგებს ჩვენ სამხედრო და სამოქალაქო მრეწველობისათვის უმნიშვნელოვანესი ნედლეულის საკმაო რაოდენობით, სერიოზულად შეეხება გერმანიის ინტერესებს. მე ვთხოვე არ მიმართონ რაიმე გადამწყვეტ ნაბიჯებს, ვიდრე გერმანიის მთავრობა არ გამოიმუშავეს გარკვეულ პოზიციას საბჭოთა მთავრობის ზრახვების მიმართ. მოლოტოვი დამპირდა, რომ აცნობებს საბჭოთა მთავრობას ჩემი თხოვნის შესახებ, მაგრამ ამასთანავე აღნიშნა, რომ საკითხი ძალიან საჩქაროა. მოლოტოვმა დაამატა, საბჭოთა მთავრობა ელოდება, რომ გერმანია ხელს არ შეუძლის საბჭოთა აქციის გატარებას და მხარს დაუჭერს მას. საბჭოთა მთავრობა თავის მხრივ, - თქვა მოლოტოვმა, - ყველაფერს გააკეთებს რუმინეთში გერმანიის ინტერესების დასაცავად“ (СССР-Германия, 1989: 56-57).

ბუკოვინის საკითხთან დაკავშირებით გარკვეული დამაბულობა წარმოიშვა გერმანია-სსრკ ურთიერთობებში, რომელსაც შორს მიმავალი შედეგები ჰქონდა. როცა რიბენტროპმა გაიგო საბჭოთა ულტიმატუმის შესახებ რუმინეთისადმი - დაეთმო ბესარაბია და ჩრდილოეთ ბუკოვინა, ის ძალიან შეშინდა. მან სასწრაფოდ მისცა მითითება გერმანიის დესპანს რუმინეთში რჩევა მიეცა მთავრობისათვის მიეღო საბჭოთა ულტიმატუმი, რაც გააკეთა კიდევ რუმინეთმა 1940 წ. 27 ივნისს. მეორე დღეს, ბერლინში თავისუფლად ამოისუნთქეს, რადგან მთელი რუმინეთი არ აღმოჩნდა დაკავებული საბჭოთა ჯარებით და გერმანია არ აღმოჩნდა მოჭრილი ნავთობისა და სურსათის მდიდარი რესურსებისგან. ეს საკითხები აისახა მოლოტოვის მოლაპარაკებებში შულენბურგთან. საბჭოთა მხარე იცავდა თავის მოთხოვნებს, მაგრამ შეზღუდა ისინი გერმანიის ზეწოლის გამო. საბჭოთა კავშირს

გადაეცა ბუკოვინის მხოლოდ ჩრდილოეთი ნაწილი ქალაქ ჩერნოვცით, რის შედეგადაც მან მიიღო პირდაპირი რკინიგზის ხაზი ბესარაბიიდან ლვოვამდე ჩერნოვცის გავლით (СССР-Германия, 1989: 63).

1940 წ. ზაფხულ-შემოდგომაზე მეგობრული ურთიერთობები გერმანიასა და საბჭოთა კავშირს შორის გაუარესდა. ორივე ქვეყნის დიქტატორი ამკარად განიცდიდა უკმაყოფილების გრძნობას ერთმანეთის მიმართ. ჰიტლერი შეაშფოთა სტალინის სწრაფმა წინსვლამ დასავლეთისკენ, პირველ რიგში რუმინეთში, რომლის ნავთობის რესურსები აუცილებელი იყო გერმანიის რაიხის სამხედრო ეკონომიკისთვის. ამ რეგიონში სიტუაცია გართულდა იმიტაც, რომ რუმინეთის ტერიტორიებზე პრეტენზიას აცხადებდნენ ბულგარეთი და უნგრეთი. რუმინეთთან მათი შეტაკების შემთხვევაში ჰიტლერს ემინოდა, რომ საბჭოთა ჯარები შეძლებდნენ მთელი რუმინეთის დაპყრობას (Гальдер, 1969: 114-115).

სრულიად ნათელია, რომ სტალინი ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი ტერიტორიები ჩაეგდო ხელში აღმოსავლეთ ევროპაში, ვიდრე გერმანია დაკავებული იყო დასავლეთი ევროპით. მიუხედავად გერმანიის უკმაყოფილებისა, სტალინის პოზიცია იმაზე მეტყველებდა, რომ ის არც კი ფიქრობდა ჰიტლერთან დაპირისპირებას და ეს მალე გამოჩნდა კიდევ.

1940 წ. სექტემბრის ბოლოს მოხდა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობებისთვის დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა. 27 სექტემბერს ბერლინში ხელი მოაწერეს სამი სახელმწიფოს პაქტს (გერმანია, იტალია, იაპონია) 10 წლით (Гальдер, 1969: 448), მაგრამ ვერც ამ ფაქტმა დააფიქრა სტალინი. ის კვლავ ენდობოდა ჰიტლერს, რაც კარგად გამოჩნდა ამ ფაქტზე პოზიტიური რეაგირებით. საბჭოური პროპაგანდა ამ საგანგაშო მოვლენას - აგრესორი ქვეყნების ძალთა კონსოლიდაციას, აფასებდა, როგორც ნაბიჯს მიმართულს ინგლისისა და ამერიკის მუქარების წინააღმდეგ. ამის შესახებ გაზ. „პრავდა“ წერდა: „პაქტის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ის ამკარად აღიარებს მის მონაწილეთა გავლენის სფეროებს და ვალდებულებას ერთობლივად დაიცვან გავლენის ეს სფეროები სხვა სახელმწიფოების თავდასხმისაგან, უწინარეს ყოვლისა, ინგლისის და მასთან თანამშრომლობაში მყოფი ამერიკის შეერთებული შტატების მხრიდან“ („Правда“, 1940: 30 сентября).

პაქტის სხვა მნიშვნელოვან თავისებურებას წარმოადგენდა მასში არსებული შენიშვნა საბჭოთა კავშირის შესახებ. პაქტში ნათქვამი იყო: „გერმანია, იტალია და იაპონია აცხადებენ, რომ ეს შეთანხმება არავითარ შემთხვევაში არ ეხება პოლიტიკურ სტატუსს, რომელიც ამჟამად არსებობს საბჭოთა კავშირსა და შეთანხმების მონაწილე თითოეულ სახელმწიფოს შორის. ეს შენიშვნა უნდა გავიგოთ ... როგორც სსრკ-ს და გერმანიას შორის თავდაუსხმელობის პაქტის ... ძალისა და მნიშვნელობის დადასტურება“ („Правда“, 1940: 30 сентября).

იმის მაგივრად, რომ განგაში აეტეხათ, საბჭოთა მთავრობასთან სრულ უნისონში მყოფ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს შეცდომაში შეჰყავდათ ქვეყნის საზოგადოებრივი აზრი, აღვივებდნენ ანტიბრიტანულ და ანტიამერიკულ ისტერიას, ხატავდნენ რა დასავლეთის სახელმწიფოებს საბჭოთა კავშირის მთავარ მტრებად. ამ უხეში შეცდომის შედეგებს სტალინი მოკლე დროში მოიმკის, როცა დიდი უბედურება დაატყდება თავს საბჭოთა ქვეყანას გერმანიის მუხანათური თავდასხმის შედეგად 1941 წ. 22 ივნისს.

დიდი ბრიტანეთის მიმართ საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობის პოზიციის შესახებ იმ პერიოდში, ჩერჩილი წერდა: „მათი კომუნისტური მეხუთე კოლონა ყველაფერს აკეთებდა, რაც შეეძლო, იმისათვის, რომ ხელი შეეშალათ ჩვენი ქარხნების მუშაობისათვის. მათი რადიო შეურაცხყოფას გვაყენებდა და ცილს გვწამებდა. ისინი მზად იყვნენ, ნებისმიერ მომენტში მოეწესრიგებინათ ნაციტურ გერმანიასთან მრავალი მნიშვნელოვანი, გადაუწყვეტელი საკითხი და კეთილსასურველად შეხვედროდნენ ბრიტანეთის სახელმწიფოს საბოლოო მოსპობას“ (Вторая мировая война, 1990: 84).

ჩერჩილის დაკვირვებით, სტალინი „იმ დროს, 1940 წლის სექტემბრიდან იმ მომენტამდე, როცა ჰიტლერი თავს დაესხა მას 1941 წ. ივნისში ... იყო უგულო, ეშმაკი და ცუდად ინფორმირებული გიგანტი“ (Вторая мировая война, 1990: 85).

მიიღო რა გადაწყვეტილება თავს დასხმოდა საბჭოთა კავშირს, ჰიტლერი, ერთი მხრივ, ეწეოდა სტალინთან დეტალურად მოფიქრებულ მოლაპარაკებებს ერთობლივი პოლიტიკის შესახებ, რომელიც მიზნად ისახავდა ბრიტანეთის იმპერიის გაყოფას იმ პირობით, თუ საბჭოთა კავშირი შეუერთდებოდა სამი სახელმწიფოს პაქტს. მეორე მხრივ, ჰიტლერი ცდილობდა გაბატონებულიყო ბალკანეთზე, კერძოდ რუმინეთსა და საბერძნეთში, აგრეთვე უნგრეთში, იქ გერმანული ჯარების დიდი რაოდენობის თავმოყრის გზით სამხრეთ ფლანგზე - მნიშვნელოვან სამხედრო-სტრატეგიულ პლაცდარმზე, რომელიც იქმნებოდა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ.

იმ მიზნით, რომ ამ რეგიონში მტკიცედ მოეკიდებინა ფეხი, გერმანიის დიპლომატია ხელოვნურად ქმნიდა იქ გადაუჭრელ პრობლემებს. 1940 წ. 30 აგვისტოს, ვენის არბიტრაჟის გადაწყვეტილების თანახმად, რუმინეთს ჩამოერთვა ჩრდილოეთ ტრანსილვანია 2,4 მილიონი მოსახლეობით და გადაეცა უნგრეთს (Дипломатический словарь, 1971: 294). ამ ფაქტმა გერმანიასა და საბჭოთა კავშირს შორის მტრობის მუდმივი წყარო წარმოშვა. 1940 წლის 1 სექტემბერს, შულენბურგთან შეხვედრისას მოლოტოვმა უსაყვედურა მას, რომ გერმანიის მთავრობა არღვევდა გერმანია-სსრკ თავდაუსხმელობის პაქტის მე-3 სტატიას, რომელიც ასეთ შემთხვევაში ითვალისწინებდა ურთიერთკონსულტაციებს.

1940 წლის სექტემბერში, გერმანიის შუამავლობით, რუმინეთს ჩამოართვეს და ბულგარეთს გადასცეს დობრუჯის სამხრეთ ნაწილი, რაც ასევე იქცა კონფლიქტის წყაროდ რუმინეთსა და ბულგარეთს შორის. სტალინმა კი მხარი დაუჭირა ბულგარეთის პრეტენზიებს სამხრეთ დობრუჯაზე. ამას დაემატა აგრეთვე საკითხი ფინეთის შესახებ. 1940 წ. 23 სექტემბერს გერმანიამ დადო შეთანხმება ფინეთთან ტრანზიტის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ფინეთი გერმანიას უფლებას აძლევდა თავისი ჯარები გადაეყვანა ნორვეგიაში ფინეთის ტერიტორიის გავლით (Гальдер, 1969: 239).

1940 წლის 7-8 ოქტომბერს რუმინეთში შეიყვანეს გერმანიის სამხედრო ნაწილები. რუმინეთისა და გერმანიის ოფიციალური ინსტანციები ასე ხსნიდნენ მათ ჩასვლას: „რუმინეთში გაიგზავნენ მხოლოდ გერმანელი ოფიცერ-ინსტრუქტორები რუმინეთის არმიისათვის და სანიმუშო გერმანული ნაწილები, რომელთაც სასწავლო მიზნები აქვთ“. მოგვიანებით, სტალინისადმი გაგზავნილ წერილში, რიბენტროპი ამ აქციას ხსნიდა აუცილებლობით დაეცვათ ინგლისის თავდასხმისაგან რუმინეთის ნავთობის სარეწები და „დაეცვათ გერმანიის ინტერესები, რამდენადაც გერმანიის ეკონომიკა და ამ ტერიტორიების ეკონომიკა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ერთმანეთთან“ (СССР-Германия, 1989: 87).

უკვე 1940 წლის ნოემბერში, ჰიტლერს განზრახული ჰქონდა გაედიდებინა გერმანიის ჯარები რუმინეთში ათ დივიზიამდე (Гальдер, 1969: 235, 250). 1940 წლის ოქტომბერში ჰალდერი თავის დღიურში წერდა: „უნგრეთს სურს შეუერთდეს სამთა პაქტს. რუმინეთი და ბულგარეთი, როგორც ჩანს, აგრეთვე გამოხატავენ სურვილს შეუერთდნენ პაქტს“ (Гальдер, 1969: 182). მალე, გერმანიის ზეწოლით 1940 წლის 23 ნოემბერს სამთა პაქტს ხელი მოაწერა რუმინეთმა, 20 ნოემბერს - უნგრეთმა, 24 ნოემბერს - სლოვაკეთმა და 1941 წლის 1 მარტს ვენის შეთანხმების თანახმად - ბულგარეთმა. 1941 წლის 25 მარტს სამთა პაქტს შეუერთდა იუგოსლავია.

დასკვნები:

სოციალიზმის სისტემის მიმართ, დასავლეთის სახელმწიფოები მტრულად იყვნენ განწყობილი და ცდილობდნენ გერმანული ნაციზმის გამოყენებას მის წინააღმდეგ. ეს სტალინის ეჭვებს დასავლეთის მიმართ ამძაფრებდა და მტრულად განაწყობდა მათი პოლიტიკის მიმართ. აქედან გამომდინარე, სტალინი გერმანიასთან დაახლოების პოლიტიკას ხელს უწყობდა და დასაწყისში, არ მიაჩნდა ის საფრთხედ საბჭოთა კავშირისათვის.

1938 წლის მიუნხენის გარიგებამ სტალინის ეჭვები კიდევ უფრო გააძლიერა ლონდონისა და პარიზის მიმართ და მათ პოზიციაში დაინახა საფრთხე საბჭოთა კავშირისათვის. ამან განაპირობა ის შედეგი, რომ სტალინი დასავლეთთან დაახლოებას დ კავშირს უარყოფდა და პოზიციების განმტკიცებას ხედავდა გერმანიასთან დაახლოებაში, რაც დიდი შეცდომა აღმოჩნდა.

1939 წლის 24 აგვისტოს თავდაუსხმელობის პაქტის დადება გერმანიასთან სწორედ იმ მცდარი პოლიტიკის შედეგი იყო, რომელსაც სტალინი ახორციელებდა იმ პერიოდში. ბუნებრივია, სტალინი ხედავდა საფრთხის შესაძლებლობას გერმანიის მხრიდან, მაგრამ გადაჭარბებით აფასებდა დასავლეთის ქვეყნების უარყოფით დამოკიდებულებას საბჭოთა კავშირის მიმართ. ეს განაპირობებდა ჰიტლერთან კარგი ურთიერთობების შენარჩუნებას, მითუმეტეს, რომ ჰიტლერი ცდილობდა სტალინის ყურადღების მოდუნებას და აქედან გამომდინარე, ის მხარს უჭერდა სტალინის აგრესიულ დამოკიდებულებას მეზობელი ქვეყნების ხალხებისა და ტერიტორიების მიმართ. ასეთი ვითარების გამო, სტალინი მცდარად აღიქვამდა მოვლენებს და რეალურ პოლიტიკურ კურსს ვერ ახორციელებდა.

ეს ნიშნავდა, რომ სტალინის პოლიტიკამ გერმანიის მიმართ მცდარი ნაბიჯები განაპირობა, რაც სინამდვილეში, წარმოადგენდა პოლიტიკას, რომელიც ანგარიშს უწყევდა ორი დიქტატურის იმპერიული ამბიციების ერთობლიობას, გარიგებას ტერიტორიული დაპყრობებების შესახებ. ბალტიისპირეთის სახელმწიფოების ანექსია იყო სტალინის პოლიტიკის შედეგი, რომელიც დაგმო მსოფლიო საზოგადოებრივმა აზრმა, შეაფასა ის აშკარა აგრესიად და არ ცნო ბალტიისპირეთის სახელმწიფოების დაპყრობის ფაქტი.

სტალინის მცდარი პოლიტიკური კურსი კიდევ ერთხელ გამოჩნდა, როცა 1941 წლის 27 სექტემბერს ბერლინში ხელი მოაწერეს სამი აგრესიული სახელმწიფოს (გერმანია, იტალია, იაპონია) პაქტს 10 წლით. ეს მოვლენა აშკარად წარმოადგენდა დიდი საფრთხეს საერთაშორისო ურთიერთობებისათვის მთელ მსოფლიოში. იმის ნაცვლად, რომ დაეგმო აგრესორი ქვეყნების ძალთა კონსოლიდაციის ფაქტი, ოფიციალურმა მოსკოვმა დადებითი პოზიცია გამოხატა და ერთხელ კიდევ გაილაშქრა ინგლისისა და ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკის წინააღმდეგ. ეს იყო დიდი შეცდომა და მცდარი პოლიტიკური კურსი, რომელმაც ქვეყანა დიდი კატასტროფის წინაშე დააყენა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- doicheri, I. (2014). *stalini*, II. tbilisi: gamomtsemloba “kartuli biographiuli tsentri”. (დოიჩერი, ი. (2014). *სტალინი*, II. თბილისი: გამომცემლობა “ქართული ბიოგრაფიული ცენტრი”).
- rizi I. (2016). *meore msophlio omi dakhurul kars mighma . stalini, natsistebi da dasavleti*. tbilisi: gamomtsemloba “damani”. (რიზი ლ. (2016). *მეორე მსოფლიო ომი დახურულ კარს მიღმა. სტალინი, ნაცისტები და დასავლეთი*. თარგმ. ინგლ., თბ.).
- svanadze I. (2010). *adolph hitleri*. politikuri biographia, tsigni II, raikhsprezidenti da phiureri. kutaisi: gamomtsemloba “mbm-poligraphi”. (სვანაძე, ლ. (2010). *ადოლფ ჰიტლერი. პოლიტიკური ბიოგრაფია, წიგნი II, რაიხსპრეზიდენტი და ფიურერი*. ქუთაისი: გამომცემლობა “მზმ-პოლიგრაფი”).
- Phukuiama, ph. (1997). *istoriis dasasruli da ukanaskneli adamiani*. tbilisi. (ფუკუიამა, ფ. (1997). *ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი*. თბილისი).
- Вторая мировая война в воспоминаниях У. Черчилля, Ш. де Голя, К. Хелла, У. Леги, Д. Эйзенхауера*. (1990). М. ”Издательство политической литературы”.
- Гальдер Ф. (1969). *Военный дневник*. Пер. с нем., т. 2. М., Издательство “Воениздат”.
- Дипломатический словарь*, т. I. (1971). “М.: Издательство Политиздат”.
- История дипломатии*, т. III. (1965). М.: Издательство “Госполитиздат”.
- Киссинджер Г. (1997). *Дипломатия*. Пер. с англ., М.: Издательство “Аст”.
- «Правда», 2 августа 1940 г.
- «Правда», 30 сентября 1940 г.
- Расила, В. (1996). *История Финляндии*. Петрозаводск: Издательство “Петрозаводский государственный университет”.
- СССР-Германия. 1931-1941. *Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941*, т. 2. (1989). Вильнюс: Издательство “Телекс”.
- Судоплатов, П. (1997). *Разведка и кремль*. М.: Издательство “Альгоритм”.

ACTIVITIES OF AKAKI KHOSHTARIA IN PERSIA

აკაკი ხოშტარიას საქმიანობა სპარსეთში

MAMUKA JOLBORDI

PH.D in History,

Professor of Gori State Teaching University, Gori, Georgia

ORCID-0000-0002-9256-0990

jolbordimamuka@gmail.com

+995599136040

NINO LIPARTELIANI

PH.D in Economics,

Professor of Gori State Teaching University, Gori, Georgia

ORCID-0000-0002-1301-0238

nliparteliani69@gmail.com

+995599568344

Abstract

The XIX-XX centuries Georgia remembers many rich and influential merchants. They were not only good businessmen but also philanthropists and patrons. The name of Akaki Khoshtaria is associated with the production and transportation of petroleum products in the South Caucasus, the production of mechanical and agricultural machinery, the production of soap and oil. Akaki Khoshtaria's main industrial-commercial arena was Persia. The Persian government authorized A. Khoshtaria to drill oilfields by bore-holes in five northern provinces of Iran, West and East Azerbaijan, Gilan, Mazandaran and Khorasan on the basis of a concession. Here Akaki Khoshtaria built an electron-operated factory, had many workshops, owned a monopoly on soap production, fish farms, traded by wool, here he built a special railway (the first railway in Iran), founded a transport company and was the first to import automobiles to Iran. The name of Akaki Khoshtaria is less known to the modern society. The twentieth century erased everything about him, only information, told by other people are remained, which determined the purpose of our research. The theoretical and practical significance of the article is determined by the relevance of the issues under study, it is the theoretical significance that determined the main direction of the study - the identification of Akaki Khoshtaria as separate aspects of entrepreneurial activity. As for practical significance, it is obvious that the life and work of this entrepreneur is valuable even at the present stage.

Keywords: Entrepreneur, trade-industry, concession, monopoly, oil products, charity.

მამუკა ჯოლბორდი

ისტორიის დოქტორი,
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის
პროფესორი, გორი, საქართველო
ORCID-0000-0002-9256-0990
jolbordimamuka@gmail.com
+995599136040

ნინო ლიპარტელიანი

ეკონომიკის დოქტორი,
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის
პროფესორი, გორი, საქართველო
ORCID-0000-0002-1301-0238
nliparteliani69@gmail.com
+995599568344

აბსტრაქტი

XIX-XX საუკუნეების საქართველოს არაერთი მდიდარი და გავლენიანი კომერსანტი ახსოვს. ისინი არა მხოლოდ კარგი ბიზნესმენები, არამედ ქველმოქმედები და მეცენატები იყვნენ. მისი სახელი უკავშირდება სამხრეთ კავკასიაში ნავთობპროდუქტების წარმოებასა და ტრანსპორტირებას, მექანიკური და სამიწათმოქმედო მანქანების წარმოებას, საპნის და ზეთის წარმოებას. აკაკი ხოშტარიას ძირითადი სამრეწველო-სავაჭრო ასპარეზი სპარსეთი იყო. სპარსეთის ხელისუფლებამ ა.მ.ხოშტარიას უფლება მისცა კონცესიის საფუძველზე ეწარმოებინა ჭაბურღილებით ნავთობსაბადოების ბურღვა ირანის ხუთ ჩრდილო პროვინციაში, დასავლეთ და აღმოსავლეთ აზერბაიჯანში, გილანში, მაზანდარანსა და ხორასანში. აქვე აკაკი ხოშტარიამ ააშენა ელექტრონით მოქმედი ფაბრიკა, ჰქონდა მრავალი საამქრო, ფლობდა მონოპოლიას საპნის წარმოებაზე, თევზის სარეწებზე, ვაჭრობდა მატყლით, აქვე გაიყვანა სპეციალური რკინიგზა (პირველი რკინიგზა ირანში), დააარსა სატრანსპორტო კომპანია და მანვე პირველმა შეიყვანა ავტომობილები ირანში. აკაკი ხოშტარიას სახელი თანამედროვე საზოგადოებისათვის ნაკლებად არის ცნობილი, XX საუკუნემ ყველაფერი წაშალა მის შესახებ, მხოლოდ ზეპირი ინფორმაციის სახითაა შემორჩენილი ცნობები, რამაც განსაზღვრა ჩვენი კვლევის მიზანი. კვლევის ძირითად შედეგს წარმოადგენს ამ ბრწყინვალე ქართველი ბიზნესმენის საქმიანობის წარმოჩენა. აკაკი ხოშტარიას საქმიანობის შესახებ, ცნობები დაცულია ირანის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, რომელიც ასევე გამოუკვლევია და დაუდასტურებელი მასალაა. აბსოლუტურად შეუსწავლელია ბაქოს ეროვნულ არქივში დაცული ცნობები, რომელიც აზერბაიჯანში ხოშტარიას საქმიანობას უკავშირდება. ნაშრომის თეორიულ და პრაქტიკულ მნიშვნელობას განსაზღვრავს შესასწავლი საკითხების აქტუალობა, სწორედ თეორიულმა მნიშვნელობამ განსაზღვრა კვლევის ძირითადი მიმართულება-გამოგვევლინა აკაკი ხოშტარიას, როგორც მეწარმის მოღვაწეობის ზოგიერთი ასპექტები. რაც შეეხება პრაქტიკულ მნიშვნელობას, თვალნათელია ის, რომ ამ მეწარმის ცხოვრება და საქმიანობა თანამედროვე ეტაპზეც ღირებულია.

საკვანძო სიტყვები: მეწარმე, ვაჭრობა-მრეწველობა, კონცესია, მონოპოლია, ნავთობპროდუქტები, ქველმოქმედება.

Introduction

The name of a worthy Georgian man in the production and transportation of oil products in the South Caucasus also appears, a man whose activities went beyond the borders of the Russian Empire and were closely connected with the business circles of Near East and Western Europe of that time. The name of Akaki Khoshtaria is associated with the production and transportation of petroleum products in the South Caucasus, the production of mechanical and agricultural machinery, the production of soap and oil. Akaki Khoshtaria's main industrial-commercial arena was Persia. The Persian government authorized A. Khoshtaria to drill oilfields by bore-holes in five northern provinces of Iran, West and East Azerbaijan, Gilan, Mazandaran and Khorasan on the basis of a concession. Here Akaki Khoshtaria built an electron-operated factory, had many workshops, owned a monopoly on soap production, fish farms, traded by wool, here he built a special railway (the first railway in Iran), founded a transport company and was the first to import automobiles to Iran. The twentieth century erased everything about him, only information, told by other people are remained, which determined the purpose of our research. The theoretical and practical significance of the article is determined by the relevance of the issues under study, it is the theoretical significance that determined the main direction of the study - the identification of Akaki Khoshtaria as separate aspects of entrepreneurial activity. As for practical significance, it is obvious that the life and work of this entrepreneur is valuable even at the present stage. Many scholars have studied the activities of Akaki Khoshtaria, especially in recent years. However, they had very few materials: 2 documents preserved in the Emigration Museum (we are talking about Akaki Khoshtaria soap factory and agricultural materials factory in Georgia, dated 1919-1920), 3 photos preserved in the National Museum of Literature (2 photos were taken in 1923 in Tehran, at the opening of a bank, and 1 photo - Akaki Khoshtaria with his staff) and 1 document preserved in the National Parliamentary Library of Georgia, which states that Khoshtaria sent 4 ships from Italy and the United States to the Government of the Democratic Republic of Georgia" (tagvadze, 2018: 14). Information of journalist Tamar Tagvadze, who was consulted by Jemshid Giunashvili, about the life and work of Akaki Khoshtaria is very interesting. "Everything has been erased by the 20th century. Information about him, in the form of oral information, was preserved in Tehran, because here is the Russian Orthodox cemetery in Dulab, where Minadora Turkia-Khoshtaria is buried. 30 Georgians who lived in Iran and worked in Akaki Khoshtaria's companies are buried here. Copies of documents kept in the National Archives of Iran arrived in Georgia in the summer of 2017. These letters are processed, encrypted, documents written in Persian of the previous century. Which has already been deciphered, from those documents, one is dated 1913.

Methods

Scientific research has one result - to establish reality. Research asks a central question that does not have a definitive consensus answer, so data collection and analysis is necessary. The main question of our scientific research is who is Akaki Khoshtaria? Thoroughly forgotten by the communist regime, a person or businessman with American views. In the process of scientific research, we used inductive and deductive approaches. An inductive approach is a path from specific examples to general patterns. It starts with one, from a certain point of view, and ends with general theories. For us, such specific examples were the studies of Georgian and foreign scientists interested in the life and work of this person. An inductive approach led us to formulate a hypothesis - to study Akaki Khoshtaria as a successful American-style Georgian businessman. The deductive approach starts from the general from the patterns to the specific examples. The results either confirm or disprove the assumptions, which

leads to the confirmation or rejection of the hypothesis. We have conducted qualitative research, which includes academic or professional literature review.

Discussion/Results.

The twentieth century erased everything about Akaki Khoshtaria, only information, told by other people are remained, which determined the purpose of our research. The life and work of this entrepreneur is valuable even at the present stage. We have represented results of our research, which will give the information about Akaki Khoshtaria to not only Georgian students. Among scientists, the issue of buying and donating ships to the government of independent Georgia by Akaki Khoshtaria is causing discussion. One group of scientists agree with this view. The second group relies on the absence of well-reasoned sources. We support the first point of view. The democratic government of Georgia had a strategy to strengthen its navy. There is also evidence that on May 11, 1920, in a letter sent from Paris, David Alexandrovich Guramishvili wrote about this to an employee of the Georgian Transport Company.

The name of a worthy Georgian man in the production and transportation of oil products in the South Caucasus also appears, a man whose activities went beyond the borders of the Russian Empire and were closely connected with the business circles of Near East and Western Europe of that time. He was very close to the royal court of Iran, to Shah of Iran Mohammad Reza Pehlev, then to his successor, Ahmad Shah, he knew Churchill and Roosevelt personally (ts'ots'k'olauri, 2010: 17).

This famous Georgian was distinguished by his wit, wide analytical point of view and astonishing scale of business projects. According to Zurab Avalishvili's estimation, A. Khoshtaria was "like as American businessman" (giunashvili, 2010: 5).

Researcher Rusudan Daushvili rightly states: "The XIX-XX centuries Georgia remembers many rich and influential merchants." They were not only good businessmen but also philanthropists and patrons. The name of Akaki Khoshtaria is less known to the modern society (daushvili, 2008: 3).

Akaki Khoshtaria was born in 1873 in the village of Sujuna, Abasha district. His father, Metode Khoshtaria, belonged to the circle of Nobility of Samegrelo (he was the Dadiani's estate manager and governed their economy). [He was known for his sobriety and wisdom, for this reason a Great Metode had been named him. Akaki's mother Vardiko Avaliani was quite a literate and educated woman. Akaki Khoshtaria had two siblings - Giorgi and Ana."] (lashkhi, 2016: 10). The economic strength of the family significantly conditioned his future education and career advancement.

After graduating from the Petersburg Agricultural Institution, Akaki Khoshtaria worked for ten years as a gardener-decorator with Prince Oldenburg (ts'ots'k'olauri, 2010: 17), for whom he made a garden in Gagra and thus was able to accumulate some capital.

In 1898, Akaki Khoshatria was appointed as the chief gardener of the city of Batumi, where he was named "King of Roses" for cultivating unique varieties of roses. "From February 1898 to 1902, Ak. Khoshtaria, a graduate of the Nikitin Institution, was invited as a gardener." (Маргиев, 2016.16) Akaki Khoshatria stayed in Batumi until 1902, and then he involved in extensive commercial activities (mskhiladze, 2001: 12).

The past way of Akaki Khoshtaria's life shows that his unwavering pursuit of professional perfection and his great desire to realize his full potential did not leave him with the choice of remaining a decorator for the rest of his life, so he decided to pursue a career in trade and industry, he, yet in his youth, was friend with Zodelava, a petty trader in Poti. Once friends decided to take kerosene by a merchant ship for sale in Odessa, but a storm that blew near Tuapse swept the ship to Turkey, where the kerosene was sold for gold prize. After that, Zodelava bought a house on Marjanishvili Street

in Tbilisi, while Akaki went to Baku and bought oil trades from the industrial Musanagiev. So, Akaki Khoshtaria's future way was determined to some extent by luck (mikeladze, 1989:13).

Although his career in the commercial field coincided with a very difficult period (World War I, the first years of independent Georgia, the annexation of Georgia), Akaki Khoshtaria soon succeeded in becoming a large-scale industrial and merchant with his capable trade and exact attitude toward entrepreneurial activities.

In the earlier period of the World War I, Akaki Khoshtaria set up a large industrial company in Baku which would conduct trade operations in the South Caucasus and Iran. The company was joined by well-known representatives of the oil industry at that time. Merab Kvitashvili recalls: "In Baku, my father contacted a large group of Georgians who worked in the oil production system. This group was headed by Akaki Khoshtaria, the only real millionaire in Georgia at that time, who bought oil concessions in Persia and established a firm called "Rupento". (Русско-Персидское Нефтяное Товарищество, Russian-Persian Oil Partnership). It was the largest and financially strongest company Georgians have ever created. Its president was Akaki Khoshtaria" (tagvadze, 2018:14). Merab Kvitashvili was a mining engineer by profession, a Colonel in the Army of Great Britain, the director of the Georgian editorial board of Radio "Voice of America", his father, Simon Kvitashvili, was one of the five directors of the Akaki Khoshtaria's Oil Partnership "Rupento" in Baku.

Although Akaki Khoshtaria had factories of mechanical, agricultural machineries and soap in Tbilisi, his main industrial and commercial arena was still Persia (ts'ots'k'olauri, 2010: 17).

The Persian government authorized A. Khoshtaria to drill oilfields by bore-holes in five northern provinces of Iran, West and East Azerbaijan, Gilan, Mazandaran and Khorasan on the basis of a concession from August 7 1907. Here Akaki Khoshtaria built an electron-operated factory, had many workshops, owned a monopoly on soap and timber production, fishery, traded in wool with the British, grew rice, here built the first railway, founded a transport company and he was the first to bring a Ford model car in Iran. At the same time, the most difficult trade combinations of Turkish-Persian Bank, so-called Khoshtaria's Bank, established in Istanbul interested world leading trade circles (ts'ots'k'olauri, 2010: 17)

Georgian writer, translator, public figure Ambako Chelidze recalls: "Pehlev is small, it is connected by a narrow-gauge railway to the town of Resh, on eighteen or twenty verses distance. This railway was built by Georgian businessman Akaki Khoshtaria. I supposed it was the biggest event to connect the two trade centers at that time" (ch'elidze, 1964: 2).

Later, Akaki Khoshtaria founded the Russian-Persian Oil Partnership (РУСПИЕН-ТО Русско-Персидское Нефтяное Товарищество), which was to carry out geological exploration. [According to the grandson of Akaki Khoshtaria's brother, art historian Giorgi Khoshtaria, Akaki was the godfather of Shah Muhammad Reza Pekhlev. According to the Shah the whole of Iran was owed by him. Akaki presented the legs of a royal decorated with diamonds to the godson, which clearly proves his great financial capabilities.] (mikeladze, 1989: 13).

In evaluating entrepreneur Akaki Khoshtaria, we think that one part of the letter of researcher Jemshid Giunashvili is important, in which he asks a question and answers it himself: "A. Khoshtaria had close relations with the leaders of the ruling Kajar dynasty and high-ranking officials of the state apparatus, and this is a paradox, during the coronation ceremony of the overthrower of the Kajar dynasty Reza Khan, Khoshtaria is given the opportunity to present the precious presents taken from Italy to the new crowned head. Obviously, without effective and weighty petition and assistance, a Georgian businessman close to the Kajars could not have approached Reza Shah, and the new Shah, of

course, would not have had an almost domestic conversation with him ... It is highly probable that a closed person with Reza Pahlev, head of staff of brigade of Reza-Khan, Nikoloz Markov, who made undoubtedly a close friend of Akaki Khoshtaria after construction of Akaki Khoshtaria's wife Mrs. Mindora's Tomb, petitioned him before the new king" (giunashvili, 2010: 5).

In Iran, in the province of Gillan, in a resort town on the Caspian Sea coast Enzeli, Akaki Khoshtaria had a palace with 17 hectares of land. Then he granted it to the Shah Reza of Iran (today the building is not preserved in its original form). There is a suspicion that there set fire and the Shah later rebuilt it. Now on the first floor of this building is the Naval Museum, and on the second floor there are displayed Akaki's personal belongings. Also, there is a photo at the entrance where the building is presented in its original form (tagvadze, 2018:14).

The United Kingdom, particularly the British financier William Knox D'Arcy, was very interested in Iranian oil products, who before Akaki Khoshtaria, still in 1901, had purchased from Muzaffar ad-Din Shah of Persia a concession to explore, obtain, refine, on-site market and export oil and gas during 60 years. The terms of the contract stipulated that the Shah received 16% of the sale of petroleum products in the form of royalty [Royalty - Fees for the right to use minerals in the process of extraction of minerals and processing of technogenic formations. " Georgian Tax Code", Article 12]. The concession covered almost the entire territory of Iran except the five northern provinces. In 1909, at the initiative of the British government, the Anglo-Persian Oil Company (APOC) (Англо-Персидская нефтяная компания) (Исаева, Даушвили, 2020: 6), was established, which turned out to be the most serious competitor for Akaki Khoshtaria's firm and finally overcame it after a number of political battles. The UK government owned the controlling interests in the oil company. London tried to join the five provinces of northern Iran that were not part of this concession. The Government of Iran was, of course, interested in investing as much foreign capital as possible in the exploitation of the country's natural resources, but saw a threat to spread English capital throughout the country.

Still on March 12, 1916, Akaki Khoshtaria had ransomed from one of the Iranian nobles Nasr-al-din-Shah's firman about oil-field in the northern provinces of Iran. His plan was thwarted by the Russian Revolution of 1917 and the British occupation of Iran.

In 1918, Akaki Khoshtaria began negotiations with representatives of the APOC, but due to protests from the British side, this agreement could not be reached in Tehran. Later, Akaki Khoshtaria took a decision to sell part of his concession right in Iran. In 1920, APOC bought 55% of Khoshtaria's concession for 335,000 pound sterling (different sources name different amounts) and the organization set up a branch there (Косторниченко, 2001: 9), formed the North Iranian Oil Company with authorized capital of 3 million pound sterling.

Despite such a tense life, Akaki Khoshtaria has never forgotten Georgia. He sponsored a number of events in the Democratic Republic of Georgia, purchased 4 ships in the United States and Italy, and donated them to independent Georgia to have its own navy (ts'ots'k'olauri, 2010: 17). Rusudan Daushvili writes about this fact: "Akaki Khoshtaria had close ties with the government of Noe Zhordania, he also helped financially. The generous and thoughtful businessman for the future of the country, bought four ships in the United States and Italy and named them "Sakartvelo", "Tamar Mepe", "Shota Rustaveli" and "Noe Zhordania" (daushvili, 2008: 3). There are different opinions among Georgian researchers about this fact. Durmishkhan Lashkhi disagrees with Lali Mikeladze's view that the Georgian Democratic Government has purchased two Lincoln-type ships: "As Lali Mikeladze writes, the Democratic Government of Georgia bought two Lincoln-type ships, which Akaki Khoshtaria brought with his money from the United States and Italy. This opinion said by Lali

Mikeladze is not confirmed from the discussed sources and literature, as the members of the Democratic Government do not speak about it and as it is known, the Democratic Government of Georgia did not have Lincoln type ships, so we cannot agree with this opinion said by Lali Mikeladze“ (lashkhi, 2016:10). We can not share such a categorical opinion of D. Lashkhi, because there is a report according to which: "Akaki Khoshtaria bought 4 military ships in Italy and the United States in 1920 to create the Georgian Navy, brought them himself and chose the names: "Sakartvelo", "Tamar Mepe", "Rustaveli", "President Zhordania". On May 11, 1920, he wrote about this in a letter sent from Paris to Davit Guramishvili patronymic Aleksandre, an employee of the Georgian Transport Company“ (tagvadze, 2018:14).

The fact that the democratic government of Georgia had a strategy to strengthen its navy is also confirmed by other sources. In the article "Ships for Georgia", printed in the newspaper of the National Party of Landowners „Land” # 16 on 1920- The economic agent of the Georgian government in Constantinople reports: In recent days, representatives of the United States and Japan have expressed a desire to sell ships to Georgia. At the same time, the Americans are asking fees for the ships not with money, but with manganese (The newspaper of the National Party, 1920: 16).

In the following years a tense confrontation began between the former Soviet Russia and Great Britain on the exploitation of oil-rich fields of Iran. Akaki Khoshtaria tried to establish contact with Russian officials, assisted by Georgian Bolshevik Budu Mdivani, who introduced People's Commissar for Foreign Trade LB Krasin and responsible official B.C. Stomoniakov. "He sponsored the members of the Soviet delegation Giorgi Chicherin, Mikheil Vronsky and Budu Mdivani at the Genoa Historical Conference. He also met with Stalin and established the company "Khoshtaria-USSR Relations", through which flour was brought to starving Baku from Persia. The bread baked from this flour was called "Khoshtaria bread". Khoshtaria also met with Lenin along with Budu Mdivani. He wanted to set up a private bank in Tbilisi and offered Stalin to establish relations with Turkey, but the Bolsheviks decided to arrest him in order to avoid financing the flour fees and seize all of Khoshtaria's property" (daushvili, 2008: 3).

The Russian side used the name of Akaki Khoshtaria as much as possible and started a fight ostensibly to restore his rights. The Soviet geologist D. Golubiatnikov was sent to study the northern regions of Iran, after which the USSR Politburo decided to create a mixed Soviet-Persian oil-producing society and not to allow foreign capital, especially English, to land in these fields. The Soviet geologist D. Golubiatnikov was sent to study the northern regions of Iran, after whose report the USSR Political Bureau decided to create a mixed Soviet-Persian oil-producing society and not to allow foreign capital, especially English, with these fields.

Akaki Khoshtaria was able to negotiate in favor of the Russian side (Брукс, 1949: 3). He signed an agreement with the owners of the Shah's fireman who had the right of oil field in the northern provinces of Iran for 70 years. The Soviet side ransomed these firman each for 4.5 million tumans. Thus created the company "Kevir-Khurian Limited" with 4.5 million tumans of authorized capital. An additional 250,000 tuman were contributed by Khoshtaria himself and the Bank of Russia-Iran („Русперсбанк“). 100 thousand shares worth 50 tuman were issued, which were sold for 2 years. The shares in the society were distributed as follows: 64% of the shares were owned by Soviet Russia, 20% by Akaki Khoshtaria, and the remaining 16% by the Iranian side, including Iran Shah Reza Pekhlev, Minister of the Palace A. Teimurtash, Minister of Public Affairs Davar and others. The company is managed by two representatives of the Soviet side, Akaki Khoshtaria with an assistant and an Iranian entrepreneur. P. Chamrov was appointed as the responsible director. Joint-Stock Company "Kevir-

Khurian Limited" is registered with the number 740 in the main notary office of Tehran (международная жизнь, 2019: 16). Later, the Russian side, due to the low profitability of the company, redistributed the public shares differently, where Akaki Khoshtaria is no longer remembered. "The communists could not do anything to Khoshtaria, but they arrested his friend Budu Mdivani. Akaki had no other choice and finally left the country, first to Turkey, then he moved to Paris" (daushvili, 2008: 3).

According to the memoirs of Babo Dadiani, who married Aleksandre Maskharashvili, a manganese industrialist, on January 20, 1921, Akaki Khoshtaria had a great friendship with her husband, so he made them a wonderful wedding gift. "Akaki Khoshtaria, a famous industrialist and Maecenas, gave us a large Persian carpet that covered the whole room. I remember it for the rest of my life - gold stars were embroidered in the corners of the carpet. "Then I accidentally saw this carpet in one big state institution" (Мемуары фрейлины императрицы, 4).

In the memoirs we read that the newlyweds left Georgia on February 25, 1921, they arrived in Batumi from Constantinople. In describing this period, Babo Dadiani names two Georgian millionaires, Akaki Khoshtaria and Grisha Beridze, as representatives of the British firm „Cosmo”, which owns manganese mineshafts in Georgia. Aleksandre Maskharashvili was also a shareholder of this company. „In the morning, Alyosha was going to bureau, he had shares in the case of millionaires Akaki Khoshtaria and Grisha Beridze, who represented the famous British firm „Cosmo” and owned manganese mines in Georgia. Akaki had so much money that not much snow came from the sky " (Мемуары фрейлины императрицы, 4).

Akaki Khoshtaria's contribution as a public figure and philanthropist is the greatest. With his direct funding, the Makhinjaurim Botanical Garden and the New Athos Central Park were built. At the initiative of Niko Nikoladze, Akaki Khoshtaria built the railway line between Poti and Abasha at his own expense; he sent 8 thousand rouble from Baku to the newly created historical-ethnographic community. Many Georgian students studied at the universities of Paris and Berlin on scholarships assigned by him (ts'ots'k'olauri, 2010: 17).

Akaki Khoshtaria helped General Giorgi Mazniashvili. In this regard, Giorgi Mazniashvili recalls in his memoirs: "Going and settling in Russia did not bode well for me. My wish was to get to Persia somehow, because the famous Khoshtaria was in Persia at that time, and I hoped that this more-than-kind man would give me some work, and thus I would not die of starving. To this end, I wrote a letter to Khoshtaria, while I was still in prison. After many trials and tortures, I was allowed to go to Persia. One of Khoshtaria's companions, Nikoloz Ioseliani father's name Petre, was traveling to Persia from the Transcaucasian Special Commission at that time. This circumstance was very favorable for me during the trip" (lashkhi, 2016: 10).

This does not end Akaki Khoshtaria's charitable activities. In France, one of the most expensive and prestigious galleries, at the Madeleine Square, called the „Rosenberg Gallery”, where only famous artists such as Picasso, Matisse, Derain, Braque, and a number of representatives of Cubism were allowed to exhibit their paintings, he bought pictures of famous artist Lado Gudishvili and Cubist André Lhote and sent them as a gift to the Georgian Art Museum (mikeladze, 1992: 13) The donation to the Georgian University and the theater is also a result of his charity. In 1918, Georgian lottery tickets began to be sold publicly. The money would be spent on the university and the theater. Akaki Khoshtaria donated 50 thousand rouble to the lottery. Akaki Khoshtaria funded the study of abroad of the following people: Sergi Danelia, Mate Mirianashvili, Mikheil Sabakhtarishvili, famous engineers: Zhorzhika Keshelava, Kucha Alania, brothers Melia and others.

Akaki Khoshtaria spent the last years of his life in emigration, hoping that his homeland would appreciate his merits and deeds and set an example for future generations. He died in 1932, at the age of 59, in Paris.

Many scholars have studied the activities of Akaki Khoshtaria, especially in recent years. However, they had very few materials: 2 documents preserved in the Emigration Museum (we are talking about Akaki Khoshtaria soap factory and agricultural materials factory in Georgia, dated 1919-1920), 3 photos preserved in the National Museum of Literature (2 photos were taken in 1923 in Tehran, at the opening of a bank, and 1 photo - Akaki Khoshtaria with his staff) and 1 document preserved in the National Parliamentary Library of Georgia, which states that Khoshtaria sent 4 ships from Italy and the United States to the Government of the Democratic Republic of Georgia." (Tagvadze,2018.14). Information of journalist Tamar Tagvadze, who was consulted by Jemshid Giunashvili, about the life and work of Akaki Khoshtaria is very interesting. "Everything has been erased by the 20th century. Information about him, in the form of oral information, was preserved in Tehran, because here is the Russian Orthodox cemetery in Dulab, where Minadora Turkia-Khoshtaria is buried. 30 Georgians who lived in Iran and worked in Akaki Khoshtaria's companies are buried here.

Copies of documents kept in the National Archives of Iran arrived in Georgia in the summer of 2017. These letters are processed, encrypted, documents written in Persian of the previous century. Which has already been deciphered, from those documents, one is dated 1913.

This is an agreement between the Iranian Ministry of Foreign Affairs and the company of Akaki Khoshtaria, which allowed the latter to conduct exploration and extract oil, gas and minerals in northern Iran for 99 years. There are points on how to extract the extracted oil and so on. This was the first fact confirmed by the news before us. The second document that was deciphered is a letter from the then Iranian Ministry of Labor about Akaki Khoshtaria's transport company. The document says that a Georgian merchant imported cars to Iran that need customs clearance. The document is dated 1915. Information about Akaki Khoshtaria's activities supposedly is kept in the National Library of Iran, which is also unexplored and unconfirmed material. The information kept in the National Archives of Baku related to Khoshtaria's activities in Azerbaijan is absolutely unexplored" (tagvadze, 2018:14).

Summary. The name of Akaki Khoshtaria is less known to the modern society. His name is associated with the production and transportation of petroleum products in the South Caucasus, the production of mechanical and agricultural machinery, the production of soap and oil. Akaki Khoshtaria's main industrial-commercial arena was Persia. The Persian government allowed Akaki Khoshtaria to drill wells in five northern provinces of Iran, West and East Azerbaijan, Gilan, Mazandaran and Khorasan. Here Akaki Khoshtaria built an electron-operated factory, had many workshops, owned a monopoly on soap production, fish farms, traded in wool, built a special railway (the first railway in Iran), founded a transport company and was the first to import automobiles to Iran. Many scholars have studied the activities of Akaki Khoshtaria, especially in recent years. However, they had very few materials at hand. Information about Akaki Khoshtaria's activities supposedly is kept in the National Library of Iran, which is also unexplored and unconfirmed material. The information kept in the National Archives of Baku related to Khoshtaria's activities in Azerbaijan is absolutely unexplored.

Bibliography:

- Брукс, М. (1949). *Нефть и внешняя политика*. М.: Изд. Иностран. Лит. Стр. 107-108.
- ch'elidze, a. (1964). „*ekvsi ts'eli sp'arsetshi*“. tb. gv. 15. (ქელიძე, ა. (1964). „*ექვსი წელი სპარსეთში*“. თბ. გვ. 15).
- daushvili, r. (2008). „vin gaiqvana sp'arsetshi p'irveli rk'inigza da rogor gakhda galak't'ionis muza shahis pavorit'i“. zhurnali „*tbilisebi*“. 15-21 dek'emberi #51(41). gv. 18-19. (დაუშვილი, რ. (2008). „ვინ გაიყვანა სპარსეთში პირველი რკინიგზა და როგორ გახდა გალაკტიონის მუზა შაჰის ფავორიტი“. ჟურნალი „*თბილისელები*“. 15-21 დეკემბერი #51(41). გვ. 18-19).
- Мемуары фрейлины императрицы. Царская семья, Сталин, Берия, Черчилль и другие в семейных дневниках трех поколений. (Авт.Оболенский, И.) ст..35. http://loveread.ec/read_book.php?id=47411&p=1 (Date of access: 5.08.2020).
- giunashvili, j. (2010). „ak'ak'i khosht'aria reza-shahis inauguratsiaze“. gazeti „*sakartvelos resp'ublik'a*“. #85 (6451), 7 maiisi, p'arask'evi. gv. 3. (გიუნაშვილი, ჯ. (2010). „აკაკი ხოსთარია რეზა-შაჰის ინაუგურაციაზე“. გაზეთი „*საქართველოს რესპუბლიკა*“. #85 (6451), 7 მაისი, პარასკევი. გვ. 3).
- Исаева, Г.Г. Даушвили, Г.Д.– *Проблемы и стимулы развития Энергетики северной африки и ближнего востока*. Иран, Саудовская аравия, Алжир, Ливия (Борьба за концессию в северном Иране). М. Стр.285-289 <https://docplayer.ru/30180564-G-g-isaev-g-d-daushvili-problemy-i-stimuly-razvitiya-energetiki-severnoy-afriki-i-blizhnego-vostoka-iran-saudovskaya-araviya-alzhir-liviya.html> (Date of access: 17.05.2020).
- Нефть России в XIX веке. Североиранская нефть-из истории дипломатических баталии. Журнал „*международная жизнь*“. <https://interaffairs.ru/paged/show/lukoil/sixteen> (Date of access: 18.05.2020).
- khosht'aria a. „amerik'uli qaidis“ biznesmeni da „namdvili kartveli milioneri“. sainpormatsio, p'olit'ik'uri, sazogadoebrivi da shemetsnebiti p'ort'ali-*kartuli azri*. (ხოსთარია ა. „ამერიკული ყაიდის“ ბიზნესმენი და „ნამდვილი ქართველი მილიონერი“. საინფორმაციო, პოლიტიკური, საზოგადოებრივი და შემეცნებითი პორტალი-*ქართული აზრი*). http://qartuliazri.reportiori.ge/inside.php?menuid=67&id=21701&fbclid=IwAR3TK5C3VKgq1P2ixn-zlS6PeW6N3JFQH8NEZl_BSGwI-keSYvLzZlf1Mc (Date of access: 2.05.2018).
- Косторниченко, В.Н. (2001). *Северный Иран, Советский Союз и западные нефтяные корпорации*. Ежегодный выпуск центра региональных исследований Волгоградского государственного Университета, №1 Стр.85.

- lashkhi, d. (2016). „*brdzola erovnuli ghirebulebebis p'rakt'ik'uli realizebisatvis sakartveloshi metskhramet'e sauk'unis bolos da meotse sauk'unis dasats'qisshi*“ (*kvelmokmedni da metsenat'ni*). disert'atsia. sakartvelos sap'at'riarkos ts'mida andria p'irvelts'odebulis sakhelobis kartuli universit'et'i. tb. gv. 193. (ლაშხი, დ. (2016). „*ბრძოლა ეროვნული ღირებულებების პრაქტიკული რეალიზებისათვის საქართველოში მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს და მეოცე საუკუნის დასაწყისში*“ (*ქველმოქმედნი და მეცენატნი*). დისერტაცია. საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი. თბ. გვ. 193).
- Маргиев, З. "Батумский бульвар. История в документах и фотографиях". http://zaurmargiev.sitcity.ru/stext_3110142657.phtml (Date of access: 6.09.2020).
- mskhiladze, r. (2001). „mamulishvilebi, romlebits chrdilidan unda gamoviqvanot“. gazeti *ajara.ge*. tb. 4 noemberi. (მსხილაძე, რ. (2001). „*მამულიშვილები, რომლებიც ჩრდილიდან უნდა გამოვიყვანოთ*“. გაზეთი *ajara.ge*. თბ. 4 ნოემბერი).
- mikeladze, l. (1989). „ak'ak'i khosht'aria“. gazeti „*lit'erat'uruli sakartvelo*“. #40 (2716), 6 okt'omberi, p'arask'evi, gv. 10-11. (მიქელაძე, ლ. (1989). „*აკაკი ხოშტარია*“. გაზეთი „*ლიტერატურული საქართველო*“. #40 (2716), 6 ოქტომბერი, პარასკევი, გვ. 10-11).
- tagvadze, t. ak'ak'i khosht'aria – „*amerik'uli qaidis*“ *biznesmeni da „namdvili kartveli milioneri*“!. sainpormatsio, p'olit'ik'uri, sazogadoebriv-shemetsnebiti p'ort'ali-sazogadoebrivi azri. (თაგვაძე, თ. აკაკი ხოშტარია – „*ამერიკული ყაიდის*“ *ბიზნესმენი და „ნამდვილი ქართველი მილიონერი*“!. საინფორმაციო, პოლიტიკური, საზოგადოებრივ-შემეცნებითი პორტალი-საზოგადოებრივი აზრი). <http://qartuliazri.reportiori.ge/inside.php?menuid=67&id=21701&fbclid=IwAR3TK5C3VKgqF1P2ixn-zlS6PeW6N3JFQH8NEZlBSGwI-keSYvLzZlflMc> (Date of access: 2.05.2018).
- ts'ots'k'olauri, a. (2010). „kartveli metsenat'ebi“. k'rebuli „*didni sakmeni*“. tb. gv. 507-512. (წოწკოლაური, ა. (2010). „*ქართველი მეცენატები*“. კრებული „*დიდნი საქმენი*“. თბ. გვ. 507-512).

Georgian-Ossetian Relations and Samachablo**ქართულ-ოსური ურთიერთობები და სამაჩაბლო****Giorgi Sosiashvili**

Doctor of History,
Professor of Gori State University
ORCID: 0000-0002-2406-8662
giorgisosashvili@gmail.com
+995577240088

abstract

During the XVII century resettlement of the ethnic Ossetian population from the Northern Caucasus had begun in the upper side of Didi Liakhvi Gorge. The Ossetian settlements had first appeared in the mountainous villages. During the Soviet era we had witnessed an artificial burial in oblivion of the Ossetian migration to Georgia and the research of the issue had been conducted in distorted manner. Unfortunately, many Georgian scholars had their input in this case. With the laboring from the ideologists of the Communist party to create a long history for ethnic Ossetians residing in Georgia, had encouraged the Ossetian pseudo-scientists to make the myth of ethnic Ossetian long-term residence in Georgia a subject of scholarly research. It is known that after the Mongol invasions, the Ossetians residing on the Southern part of Russia had been in difficult situation, and the survivors of the invasions had decided to resettle in the mountainous areas of the Northern Caucasus. As according to the historical sources, the resettlement of the ethnic Ossetians from the southern valleys of Russia to Georgia had begun in the II part of the XVII century. The process of the assimilation had occurred of the Scythian-Sarmatian and Alans after their resettlement with the peoples who had created the (Kolch-Koban culture (In Georgian sources a term “Ovsi, Ovsebi” is preserved as the ethnonym of the Ossetian people). The Alans had oppressed the local population and consequently had taken over their territories. In order to better illustrate this, we can mention the “Dvali’s”. Part of the member of Dvali’s had to resettle to the Georgian lowlands and the rests had mixed with the Alans. On the territories resided by the “Davli’s the Ossetian language had been put in practice. Vakhushti Batonishvili abruptly distinguishes the Dval language from the Ossetian language: “They have an ancient language, Dval language, however they speak Ossetian.” The process of Dvali’s becoming Ossetians is described by R. Topchishvili, as non single act, as the assimilation process had been going on for a long time and it had mainly occurred during the XVI-XVII centuries. During the I part of the XVII century ethnic Georgians (with Georgian surnames) had resided in Dvaleti, however in XVIII century the population there had consisted of ethnic Ossetians. After their adjustment in Dvaleti, during the I part of the XVII century part of the ethnic Ossetian population had resettled to the upper part of the river Terek (Truso Gorge) and the other part had resettled to the Didi Liakhvi Gorge- Magran-Dvaleti. The resettlements of the Ossetians had been followed by relapses. The

newly settled population had often attacked the local population, which had resulted in fatal occurrences, as this is attested in the Java Deed, which is dated back to the 30s of the XVII century. In the Deed, we encounter the facts of the Ossetian population attacking the local population. Special administrative units (Samouravo) had been specifically been created for Ossetian population, and the heads of the administrative units had been tasked with gathering taxes. It should be noted that the confrontation of the resettled Ossetian and local Georgian population did not have ethnic disposition, as the then relapses had bared social character. The Ossetian from the Northern Caucasus had attacked the local population with the sole purpose of possessing the horticultural products and the cattle. Unlike the local population, they had not been accustomed to paying taxes, or live with the state regulations, lodging, or lodger's life was new to the ethnic Ossetians and their recalcitrance towards the government had been conditioned by the reason.

Keywords: Resettlement of Ossetians, Migration of Ossetians to Georgia, Assimilation of Dvals with the Ossetians, Georgian-Ossetian relations.

გიორგი სოსიაშვილი

ისტორიის დოქტორი,

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

პროფესორი

ORCID: 0000-0002-2406-8662

giorgisosiashvili@gmail.com

+995577240088

აბსტრაქტი

XVII საუკუნეში დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსული ოსების ჩამოსახლება იწყება. ოსთა ახალშენები უმეტესწილად მთიანი ზოლის სოფლებში გაჩნდა. საბჭოთა ეპოქაში საქართველოში ოსთა მიგრაციის ხელოვნური დაძველება ხდებოდა და საკითხის კვლევა ისტორიული ფაქტების დამახინჯებით მიმდინარეობდა. სამწუხაროდ, ამ საქმეში ნებსით, თუ უნებლიეთ არაერთმა ქართველმა მეცნიერმაც შეიტანა წვლილი. კომუნისტური პარტიის იდეოლოგიების დიდმა „რუდუნებამ“, საქართველოში მცხოვრები ოსებისათვის ხანგრძლივი ისტორია შეექმნათ, ფრთები შეასხა ოს ფსევდომეცნიერებს, რომლებმაც მეცნიერული კვლევის საგნად აქციეს ოსთა საქართველოს ტერიტორიაზე უძველესი დროიდან ცხოვრების მითი. როგორც ცნობილია, მონღოლთა შემოსევების შედეგად რუსეთის სამხრეთ ველებზე არსებული ოსთა გაერთიანება მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ამ ლაშქრობების შედეგად გადარჩენილი ოსები ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთში დამკვიდრდნენ. საისტორიო წყაროების მიხედვით, სამხრეთ რუსეთის ველებიდან ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთში შემოსული ოსების საქართველოში ჩამოსახლება XVII საუკუნის II ნახევრიდან იწყება. კავკასიაში მოსული სკვით-სარმატული და ალანური მოდგმის ტომების დამკვიდრების

შედეგად კოლხურ-ყოზანური კულტურის შექმნაში მონაწილე ხალხის (ქართულ წყაროებში შემორჩენილი ტერმინი „ოვსი“, „ოვსები“ სწორედ ამ ძველი ხალხის აღმნიშვნელი ეთნონიმი უნდა იყოს) ასიმილიცია მოხდა. ალანებმა კავკასიური წარმოშობის სხვა ხალხებზე შეავიწროვეს და მათი ტერიტორიები მიითვისეს. ამის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია დავასახელოთ დვალეები. დვალთა ნაწილი საქართველოს დაბლობში ჩამოსახლდა, ხოლო ნაწილი ალანებს შეერია. დვალეებით დასახლებულ ტერიტორიაზე ოსური ენა გაბატონდა. ვახუშტი ბატონიშვილი მკვეთრად მიჯნავდა დვალთა ენას ოსური ენისაგან: „ენა აქვთ ძველი, დვალური და აწ უბნობენ ოსურსა“. დვალთა გაოსების პროცესი, როგორც რ. თოფჩიშვილი აღნიშნავს, ერთდროული აქტი არ ყოფილა. მათი ეთნიკური ასიმილაციის პროცესი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (რამდენიმე თაობის განმავლობაში) მიმდინარეობდა და ის, ძირითადად, XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე განხორციელდა. XVII საუკუნის I ნახევარში დვალეთში ჯერ კიდევ ცხოვრობდნენ ქართველები (ქართული გვარისანი). XVIII საუკუნის დვალეთის მოსახლეობას უკვე ეთნიკური ოსები წარმოადგენდნენ. დვალეთში ფეხის მოკიდების შემდეგ, XVII საუკუნის I ნახევარში ოსების ერთი ნაწილი თერგის ზემო წელზე (თრუსოში) დასახლდა. ნაწილი კი დიდი ლიახვის ხეობის სათავეში - მალრან-დვალეთში. ოსთა ჩამოსახლებას თან სდევდა რეციდივები. მოახალშენეები ადგილობრივ მოსახლეობას უპირისპირდებოდნენ, რაც ხშირად მსხვერპლით სრულდებოდა. ამას ადასტურებს ჯავის სიგელი, რომელიც XVII საუკუნის 30-იანი წლებით არის დათარიღებული. სიგელში საუბარია ოსების მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის განადგურებაზე. ჩამოსახლებული ოსებისათვის სპეციალური სამოურავოები იქმნებოდა. ოსთა მოურავებს გადასახადების აკრეფა ევალებოდათ. ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩამოსახლებული ოსების დაპირისპირებას ადგილობრივ ქართველებთან არ ჰქონდა ეთნიკური ხასიათი. იმჟამინდელი რეციდივები უმეტესწილად სოციალური შინაარსის იყო. ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსული მთიელი ოსების მხრიდან ბარის მკვიდრი ქართულ მოსახლეობაზე შემოტევას მხოლოდ სამეურნეო ნადავლის, ნაყოფიერი ადგილების ხელში ჩაგდების მიზანი ჰქონდა. ისინი ბარის მაცხოვრებელთა მსგავსად, არ იყვნენ შეჩვეული გადასახადების გადახდას, სახელმწიფო წესრიგით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულებას. ბინადარი ცხოვრება ოსებისთვის შედარებით უცხო იყო. მათი ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობაც ამ მიზეზით იყო განპირობებული.

საძიებო სიტყვები: ოსების განსახლება, ოსების მიგრაცია საქართველოში, დვალთა ასიმილაცია ოსებთან, ქართულ-ოსური ურთიერთობები.

შესავალი

XVII საუკუნეში დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსული ოსების ჩამოსახლება იწყება. ოსთა ახალშენეები უმეტესწილად მთიანი ზოლის სოფლებში გაჩნდა. საბჭოთა ეპოქაში საქართველოში ოსთა მიგრაციის ხელოვნური დაძველება ხდებოდა და საკითხის კვლევა ისტორიული ფაქტების დამახინჯებით მიმდინარეობდა. სამწუხაროდ, ამ საქმეში ნებსით, თუ უნებლიეთ არაერთმა ქართველმა მეცნიერმა შეიტანა წვლილი. კომუნისტური პარტიის იდეოლოგების დიდმა „რუდუნებამ“, საქართველოში მცხოვრები ოსებისათვის ხანგრძლივი ისტორია შეექმნათ, ფრთები შეასხა ოს ფსევდომეცნიერებს,

რომლებმაც მეცნიერული კვლევის საგნად აქციეს ოსთა საქართველოს ტერიტორიაზე უძველესი დროიდან ცხოვრების მითი. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით არსებული ისტორიოგრაფია შესწავლილი აქვს პროფ. რ. თოფჩიშვილს, რომელმაც საკადრისი პასუხი გასცა ფაქტების დამახინჯებაში დახელოვნებულ სეპარატისტთა სამსახურში მყოფ ოს ისტორიკოსებს [თოფჩიშვილი, 1997:73-122].

მეთოდები

კვლევა, ძირითადად ეფუძნება ისტორიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აპრობირებულ კვლევის მეთოდებს: ემპირიული ანალიზი, შედარებით-ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, სინთეზი, აბსტრაქცია, კონტენტ-ანალიზი, სისტემური ანალიზი.

შედეგები

ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩამოსახლებული ოსების დაპირისპირებას ადგილობრივ ქართველებთან არ ჰქონდა ეთნიკური ხასიათი. იმჟამინდელი რეციდივები უმეტესწილად სოციალური შინაარსის იყო. ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსული მთიელი ოსების მხრიდან ბარის მკვიდრი ქართულ მოსახლეობაზე შემოტევას მხოლოდ სამეურნეო ნადავლის, ნაყოფიერი ადგილების ხელში ჩაგდების მიზანი ჰქონდა. ისინი ბარის მაცხოვრებელთა მსგავსად, არ იყვნენ შერჩეული გადასახადების გადახდას, სახელმწიფო წესრიგით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულებას. ბინადარი ცხოვრება ოსებისთვის შედარებით უცხო იყო. მათი ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობაც ამ მიზეზით იყო განპირობებული.

დისკუსია

როგორც ცნობილია, მონღოლთა შემოსევების შედეგად რუსეთის სამხრეთ ველებზე არსებული ოსთა გაერთიანება მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ამ ლაშქრობების შედეგად გადარჩენილი ოსები ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთში დამკვიდრდნენ. საისტორიო წყაროების მიხედვით, სამხრეთ რუსეთის ველებიდან ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთში შემოსული ოსების საქართველოში ჩამოსახლება XVII საუკუნის II ნახევრიდან იწყება. კავკასიაში მოსული სკვით-სარმატული და ალანური მოდემის ტომების დამკვიდრების შედეგად კოლხურ-ყოზანური კულტურის შექმნაში მონაწილე ხალხის (ქართულ წყაროებში შემორჩენილი ტერმინი „ოვსი“, ოვსები” სწორედ ამ ძველი ხალხის აღმნიშვნელი ეთნონიმი უნდა იყოს) ასიმილიცია მოხდა. ალანებმა კავკასიური წარმოშობის სხვა ხალხებიც შეავიწროვეს და მათი ტერიტორიები მიითვისეს. ამის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია დავასახელოთ დვალეები. [ჯაფარიძე, 1997:379]. დვალთა ნაწილი საქართველოს დაბლობში ჩამოსახლდა, ხოლო ნაწილი ალანებს შეერია. დვალეებით დასახლებულ ტერიტორიაზე ოსური ენა გაბატონდა. ვახუშტი ბატონიშვილი მკვეთრად მიჯნავდა დვალთა ენას ოსური ენისაგან: „ენა აქვთ ძველი, დვალური და აწ უზნობენ ოსურსა [ყაუხჩიშვილი, 1973:639]. დვალთა გაოსების პროცესი, როგორც რ. თოფჩიშვილი აღნიშნავს, ერთდროული აქტი არ ყოფილა. მათი ეთნიკური ასიმილაციის პროცესი ხანგძლივი დროის განმავლობაში (რამდენიმე თაობის განმავლობაში) მიმდინარეობდა და ის, ძირითადად, XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე განხორციელდა [თოფჩიშვილი, 1997:73]. XVII საუკუნის I ნახევარში დვალეთში ჯერ კიდევ ცხოვრობდნენ ქართველები (ქართული გვარისანი) [თოფჩიშვილი, 1997:40]. XVIII საუკუნის დვალეთის მოსახლეობას უკვე ეთნიკური ოსები წარმოადგენდნენ. დვალეთში ფეხის მოკიდების შემდეგ, XVII საუკუნის I ნახევარში ოსების ერთი ნაწილი თერგის ზემო წელზე (თრუსოში) დასახლდა. ნაწილი კი დიდი ლიახვის ხეობის სათავეში - მალრან-დვალეთში. კავკასიონის ქედის სამხრეთ მხარეს გადმოსულმა ოსებმა

თანდათან უფრო ქვემოთ ჩამოინაცვლეს [თოფჩიშვილი, 1997:140]. ვახუშტი ბატონიშვილი დიდი ლიახვის ხეობის აღწერისას აღნიშნავს: „სუერს ზეით, რომელი ლიახვს ხეობა აღვსწერეთ, არს უვენახო, უხილო, მსახლობელნი არიან ოსნი, დუალნი...“ [ყაუხჩიშვილი, 1973:372].

როგორც ამ ცნობიდან ჩანს, XVIII საუკუნის I მეოთხედისათვის ოსები დიდი ლიახვის ხეობის მხოლოდ მთიან ადგილებში სახლობდნენ. გერმანელი მოგზაურის იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის ცნობით, XVII საუკუნის 70-იან წლებში დიდი ლიახვის სათავეში არსებული მხარე - მაღრან-დვალეთი მთლიანად ქართული იყო. გიულდენშტედტი ქართულ-ოსურ შერეულ ადგილებად მიიჩნევს: სზას, ჯომალს, გუდისს, ჯაუკომს [გელაშვილი, 1964:67].

თავდაპირველად დიდი ლიახვის მთიან ზოლში ჩრდილოეთ კავკასიიდან ოსების ჩამოსახლებას საქართველოს სამეფო კარი ხელს უწყობდა. XVII საუკუნის შუა წლებით დათარიღებული ერთი დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ქართლის მეფე როსტომი თავის მოხელეებს მითითებას აძლევს, ჯავის ზემოთ ჩამოსახლებული ოსებისათვის თომაშვილი ხონთქრისა და მისი შვილის ხაჩისათვის არაფერი დაემავებინათ და თუ სხვა ოსებიც ჩამოვიდოდნენ, არც მათთვის შეეშალათ ხელი [გვასალია, 1994:96].

დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე ჩრდილოეთიდან ოსების ჩამოსახლებით და მთიანი ადგილების ათვისებით მაჩაბლებიც იყვნენ დაინტერესებულები. ამ მხრივ, მათ სამეფო ხელისუფლება მხარდაჭერას უცხადებდა და ათვისებულ სახასო მიწებს საკუთრებაში აძლევდა. ქართლის მეფემ შაჰყულიხანმა 1704 წელს წყალობის წიგნი უბოძა ბაადურ მაჩაბლის შვილებს ფირანს და ბორტის. დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ამას წინათი ჩვენი სახასო მთის ადგილები მამა შენს ბადურს აეშენა, პატრონს მეფეს მამაჩვენს და პატრონს მეფეს ჩვენს ძმასაც თქვენთვის ასე წყალობა ექმნა, რომა იმაში თქვენის სახლისკაცებისათვის წილი არ დ/ა/ედვა...რადგან სახასო ადგილი აგეშენა, ხელმწიფე/თ/, თქვენთვის ებოძათ. ამაში შენს სახლის კაცთ ხელი არა ჰქონდათ. თქვენი მთის ალაგი ისრე ისევ თქვენ გიბოძეთ, რომ თქვენს სახლის კაცებს იმაში ხელი არავისა აქვს“ [ს.ე.ა.ს.გ.ა.1450/26:158]. საქართველოში ოსების გადმოყვანას სხვა წარჩინებულებიც ცდილობდნენ. მოვლენის თანამედროვე იესე ბარათაშვილის მიერ შვილებისადმი დაწერილ ანდერძში ვკითხულობთ: „ოსეთში კაცი გავგზავნე ოსების საშოვნელად, ბევრი დამეხარჯა, მეპირებიან და ჯერ არა ჩანს რა,--ეგების ყმა გაგიმრავლდესთ“ [თოთაძე, 1996:209-210].

XVIII საუკუნის დასაწყისში მაჩაბლების საკუთრებას არამარტო დიდი ლიახვის ხეობის მთიან ნაწილში ჩამოსახლებული ოსები წარმოადგენდნენ, არამედ პირიქითა კავკასიაში მცხოვრები დვალეები (შესადლოა, უკვე ოსებთან ასიმილირებულები). ეს ნათლად ჩანს მეფე ალიყულიხანის 1714 წლის 25 მაისის წყალობის სიგელიდან, რომელიც ფარსადან და ალხაზ მაჩაბლებს ებოძათ: „რა რიგადაც სხვათ მაჩაბლებს თავისი მთის კაცნი და დვალნი ემსახურებოდნენ, თქვენ რაც დაასახლოთ, ისე გემსახურნენ“ [ს.ე.ა.ს.გ.ა.1450/205]. აღნიშნულ დოკუმენტზე დაყრდნობით, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გვიან შუასაუკუნეებში შიდა ქართლის მთიან ზოლში და კავკასიონის პირიქითა მხარეს არსებულ ისტორიულ დვალეთზე მაჩაბლების გავლენა ვრცელდებოდა, ისინი დაინტერესებულები იყვნენ მთის აუთვისებელ ადგილებში ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ოსების ჩამოსახლებით, რაც მათ შემოსავლის წყაროს გაზრდიდა. XVIII საუკუნის II ნახევარში ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II შიდა ქართლის მთიანეთში ოსების ჩამოსახლების პროცესს ხელს უწყობდა და ამ მიზნით ოსებს გარკვეულ პროვილეგიებს აძლევდა. 1794 წელს ერეკლე II-მ ოს თუჯუკო კუდუხაშვილს თარხნობა და აზნაურობა უბოძა, რადგან თუჯუკომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან ოსები გადმოასახლა [გვასალია, 1996:98].

დიდი ლიახვის ხეობაში ჩამოსახლებულ ოსებს სამეფო ხელისუფლებისაგან მამულის მიღების სანაცვლოდ, სხვა ოსების ჩამოსახლებისთვისაც უნდა შეეწყობთ ხელი. ამის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ოსი ივანე ელყანაშვილის თხოვნა ერეკლე მეორისადმი:

„აჩაბეთს სამი საღალო მამული გვაქვს, ერთი მე მიბოძეთ, იმ ორი საკვამლოსთვინაც კაცს ვიშოვნო, ზედ დავდგებით“ [გამყრელიძე, 1996:194].

ოსთა ჩამოსახლებამ სამაჩაბლოს მთელ რიგ თემებში ადგილობრივი მოსახლეობის სრული განადგურება გამოიწვია. ამას მოწმობს 1621-1650 წწ. მამულის ნასყიდობის წიგნი ვინმე ივანე და ზაქარიას მიერ ქუაბულ და ზაალ მაჩაბლებისადმი. საბუთში ვკითხულობთ: „გასათავებული წიგნი და ნიშანი მოგახსენეთ ჩუენ ჭო....თ(?) ივანემ და ზაქარია და ჩუენტა შვილთა შერმაზან, ინდომა, გარსევან და არჯაბან, თქუენ მაჩაბელსა პატრონსა ქუაბულსა და ზაალს და მისთა ძმათა და მომავალთა სახლისა შენისათა, ამოსწყდა ზემო ჯავა და დაუკაცურდა ოვსთაგან. ღმერთი იყო მოწამე ასე ამოწყდა, რომე კაცის ნაშენები აღარ იყო რა. მოგყიდე ზემო ჯავას ძიგანიძის მამული... ძიგანიძე მისი მემკვიდრე დაკარგული იყო და ფასი იმისიც ავიღეთ. აწ მოგვიყიდა ჩუენი მკუიდრი მამული შემოუცილებელი ყოვლის მებატონისაგან... ასეთს დროს მოგყიდეთ რომ ორგან-სამგან დედამ შვილი შექამა. კაცმა ცოლი გაყიდის და თავად დარჩის. ჩუენ თავათ ასე დაგვემართა, რომე ათის სულის ჯალაბისაგან ხუთის მეტი აღარ მორჩა...ღმერთმან დაგიმადლოს, რომ ჩუენი მკუიდრი მამული იყიდეთ და დაგუარჩინეთ, თვარამ სრულებით ამოსწყდებით“ [ბერძენიშვილი, 1940:364].

აღნიშნული დოკუმენტი ნათლად გვიხატავს დიდი ღიახვის ხეობაში შექმნილ იმ მძიმე ვითარებას, რომელიც ოსთა ჩამოსახლებამ განაპირობა. არაერთი ოსი მეცნიერი ზემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტის თვითნებურ პერიფრაზირებას ცდილობდა, რათა თანამედროვე საზოგადოების, თუ მომავალი თაობებისათვის ოსი მოახალშენეების მიერ ქართულ ეთნოსზე თავსდატეხილი უბედურება დაემალა. ოსმა ისტორიკოსებმა გ. თოგოშვილმა და ი. ცხოვრებოვმა საბუთის ის ადგილი, სადაც აღნიშნულია: „ამოწყდა ზემო ჯავა და დაუკაცურდა ოვსთაგან“, მიზანმიმართულად დამახინჯებით თარგმნეს რუსულ ენაზე: „Вымерла верхняя Джава и не стало там осетин“ [Тогошвили, 1962:103].

გ. თოგოშვილი, უფრო შორსაც წავიდა და ოსებისაგან ჯავის ამოწყვეტის ზემოხსენებულ დოკუმენტზე ასეთი კომენტარი გააკეთა: „საბუთი მრავალმხრივად საინტერესო. იგი ადასტურებს დიდი ღიახვის შუა დინებაზე ოსთა მოსახლეობას. ზემო ჯავა ოხრდება. ამას ემატება შიმშილი, რომელმაც სულ გააუკაცურა მხარე. ბევრი ამოწყდა, ზოგმაც მკვიდრი მამულის გაყიდვის გზით არსებობაც კი შეინარჩუნა, მაგრამ მძიმე ფეოდალური დამოკიდებულების უღელში გაჰყო თავი. ასეთ პირობებში მაჩაბლების ფეოდალური გვარი, რომლის აღზევება სწორედ მაშინ მიმდინარეობს, სარგებლობს სხვა წვრილი ფეოდალებისა თუ მიწათმფლობელებისა მძიმე მდგომარეობით და ჩალის ფასად ხელთ იგდებს ამოწყვეტილ მამულებს...“ [თოგოშვილი, 1973:166]. ოსი მეცნიერი შეგნებულად გვერდს უვლის ჯავის გაუკაცურების რეალურ მიზეზს. როგორც რ.თოფჩიშვილი მიუთითებს: „გ. თოგოშვილს საბუთის არასწორი წაკითხვითა და გაყალბებით არასწორად აქვს ფაქტები წარმოდგენილი. საბუთი სულაც არ ადასტურებს დიდი ღიახვის მთიან ნაწილში XVII საუკუნეში ოსური მოსახლეობის არსებობას. საბუთით აშკარაა, რომ ზემო ჯავაში ამოწყდა ქართული მოსახლეობა ოსთა თავდასხმებისგან“ [თოფჩიშვილი, 1996:99].

ქართლში ჩამოსახლებული ოსები ადგილობრივი მოსახლეობას მარცვავდნენ. „დამნაშავე ოსებს~ ახსენებსXVIII საუკუნის II ნახევარში საქართველოში ნამყოფი გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი. დიდი ღიახვის ხეობის აღწერისას ევროპელი მეცნიერი აღნიშნავს: „სხლებში ჯერ კიდევ არის პატარა ქვითკირის ეკლესია, რომელშიც ჯერაც დგას ვერცხლით მოჭედილი ჯვარი. ის არის 2 ფუტი სიმაღლისა და 40 წლის წინათ თავადმა მაჩაბელმა და მისმა მეუღლემ შემოსწირეს. თავადს აქ ჰქონდა საზაფხულო სახლი. [ეს ეკლესია] ახლა მხოლოდ დამნაშავე ოსებს ემსახურება თავშესაფრად“ [გელაშვილი, 1962:101].

XVII საუკუნეში ოსთა მცირე ჯგუფების საქართველოში შემოდინება ჯერ კიდევ ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებდა. ოსური მიგრაციის ასეთი ეპიზოდების შესახებ ქართულ ნარატიულ ტექსტებსა თუ დოკუმენტურ მასალებში არაერთი ცნობაა შემონახული. მიგრირებული ოსების ახალშენები დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების მთიან ზოლში XVII საუკუნის II ნახევარსა და XVIII საუკუნის 30-იან წლებში შეიქმნა [თოფჩიშვილი, 1996:219].

აღსანიშნავია, რომ XVIII საუკუნის ბოლოს, ოსების ცხინვალში ახალმოსახლეობის მხოლოდ ერთეული შემთხვევები გვაქვს. ამ ფაქტის შესახებ ძალზე საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის 1782 წლით დათარიღებული ერთი ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ოს-ყოფილი ივანეს მიერ დავითა ფორაქაშვილისადმი, სადაც ვკითხულობთ: „ქ. .. ესე უთოო დრო დაუდებელი და მიზეზ შემოუღებელი ჩემის თავის მოსყიდობის წიგნი და სიგელი დაგიწერე და მოგეცი მე ოს ყოფილმა ივანემ და მომავალმა სახლისა ჩემისამა ყოველელმა შენ ფორაქაშვილს ადამას შვილს დავითასა. ძმასა შენსა ბეჟანსა და იოსებსა და მომავალსა სახლისა შენისასა ყოველსავე ასე რომე მე ოსი ვიყავი ცხინვალს ჩამოველ მოვინათლე ცოლი შევირთე და დავდექი და ცხინვალს ვალში ჩავვარდი მრავლის გარჯილობით ვეცადე და ჩემის ვალის გარდახდა ვეღარ შევიძელ მოველ და ჩემის ნებით თავი მოგყიდე და ღირებული ფასი ავიღე და ჩემს ვალებს მოვრჩი და ჩემი თავი ნასყიდათ მოვეცი ღ თ ნ ჩემი თავი მშვიდობაში მოგახმაროს რაგვართაც სხუათ ალაღს მონასყიდეს მოხმარებოდეს არავინ იყოს შენი მოცილე და მოდავე თვინიერ ღ თ ის მეტი თუ ჩემს თავს წამოგედაოს ვინმე ბატონი ან ყმა და ან ჩემი მონათესავე კაცი პასუხის გამცემი მე ვიყო არის ამისი მოწამე ღორღანა შვილი ოსეფა ჰაუშტრის შვილი ჩერქეზ აკოფა ავლაბრელი მისირელი დემეტრე მეფურის შვილი დავითა და მე მუშრობის შვილს იოსებს ამ ოს ყოფილს ივანეს სიტყვით დამიწერია და მოწამეცა ვარ აღიწერა მკათათვის კგ ქ კ ს უო ქ. მე ოსეფა ყორღანაშვილი ამ სიგლის მოწამე ვარ ივანეს სიტყვით ოსეფა. ქ. დედოფლის მდივან მოლარეთ უხუცესი სოლომონ ამ ნასყიდობის სიგლის მოწამე ვარ მკათათვის კზ ქ კ ს უო” [ს.ე.ა.ს.გ.ა.1446/1625; გ.ს.ი.ე.მ.8059/I].

როგორც მივუთითებდით, ჩამოსახლებული ოსების მხრიდან ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ ძალადობას ჰქონდა ადგილი. შიდა ქართლის მთიანეთში დამკვიდრებული ოსები ხშირ შემთხვევაში გადასახადის გადახდაზე უარს ამბობდნენ, რასაც სამეფო ხელისუფლება უპასუხოდ არ ტოვებდა. სეხნია ჩხეიძის ცნობით, ლიახვის და ქსნის ხეობებში ერეკლე II და თეიმურაზ II ჯარი შეიყვანეს და განმდგარი ოსები მორჩილებაში მოიყვანეს [სოსიაშვილი, 2007:30].

ამ ფაქტს ადასტურებს პაპუნა ორბელიანიც. მისი გადმოცემით, XVIII ს. 40-იან წლებში გივი ამილახორის აჯანყების დროს, „დაუწყეს ცემა ოსთ ზემო-ქართლს“ [ცაგარეიშვილი, 1981:100]. ქართლისა და კახეთის მეფეთა მიერ ოსების წინააღმდეგობა დამძლეულ იქნა. მცირე ხანში მათ არაგვის ხეობის ოსებმაც მიბაძეს, რომლებმაც გადასახადებზე უარი თქვეს და არაგვის ხეობაში მეფის მოხელეებს გზა გადაუკეტეს. ერეკლემ არაგვის საერისთავოს ჯარს ჯიმშერ თუშთ მოურავი უსარდლა და თვითონაც უკან მიჰყვა. ოსებმა იერიშს ვერ გაუძლეს, უკან დაიხიეს და კოშკებში გამაგრდნენ. ერეკლეს ბრძანებით ორმოცი კოშკი აიღეს და ამბოხებული ოსები დაიმორჩილეს. ბრძოლაში ხმალდახმალ იბრძოდა ერეკლე II, რომელიც პაპუნა ორბელიანის გადმოცემით: „ვითა ვახტანგ გორგასალ თხუთმეტის წლისა მბრძოლი ოსეთში და დამჯაზნი ბუმბერაზთა, ეგრე მეფე ერეკლე უმხნეს იქცეოდა“ [ცაგარეიშვილი, 1981:113].

ქართლში ჩამოსახლებული ოსების დაუმორჩილებლობა სხვა წყაროებითაც დასტურდება. 1779 წელს, ბარძიმ მაჩაბელის მიერ სამეფო ხელისუფლებისადმი გაგზავნილი წერილით ირკვევა, რომ დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრები ოსები სამი წლის განმავლობაში დაკისრებულ ბეგარაზე უარს ამბობდნენ: „ღმერთმა თქვენი რისხვა მამცეს, თუ ასერა სამი წელიწადია მე იმათი

ბეგარა მენახოს, უკუმდგარნი გახლანან. არავის არ ზოგავენ, სვერი იმათ დააცლევინეს” [ს.ე.ა.ს.გ.ა.1450/26:162]. როგორც ჩანს, ბარძიმ მაჩაბელს განდგომილი ოსები დიპლომატიური გზით შემოურიგებია და მათ მიერ დაკავებული კეხვის ციხეც გაუთავისუფლებია. ამ დამსახურების გამო, გიორგი XII მემკვიდრემ დავით ბატონიშვილმა ბარძიმს სახასო მამულები უბოძა: „თქვენ როგორც შეგეფერებოდათ, ისე გაისარჯენით, მთლად დიდის ღიახვის ოსები შემოგვარიგეთ, თქვენი ყმანი და სხვისი ყმანი და კეხვის ციხეც აიღევით. რისთვისაც სახასო მამულები გვიბოძებია“ [დოლიძე, 1981:440].

სამაჩაბლოში ჩამოსახლებული ოსების მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის მარცვა-გლეჯაზე მოგვითხრობს 1797 წელს შედგენილი დავით ელიოზიშვილის არზა დარეჯან დედოფლისადმი: „...ჩემს სახლისკაცს მოუხსენებია, რომ აღამახმადხანის დროს არეულობაში ჩემი სახლის კაცის კაცი ეკლესური ოსის ჯარით მომიხდაო და ეკლესიაც დამიწვა და ჩემი და ჩემის კაცის ხუთასი კოდი პური წაიღოო. ერთი მოხსენება ასე, რომ ჩემი კაცი არსად არ მისძლოლია, რომ ქრცხინვალის ხეობიდან და სხვა სოფლებიდან რამთონი ათასი კოდი პური წაიღეს ოსებმა კარგად მოგხსენებია“ [დოლიძე, 1981:447].

ერეკლე II – მ ოსები საგანგებოდ გააფრთხილა: „რაც ოსები ხართ, ყველამ გაიგონეთ! თქვენი სიავკაცე ქართლში დიახ გამრავლდა, რომ ქვეყანა გიჩვიოს... ვინც ჩვენი ორგული ხართ და ამ ბრძანებას არ დაემორჩილებით ისეთ რისხვას მოგაყენებთ, რომ არას კაცს არ მოსვლოდეს და არც ჩვენ მამულში თქვენს გვარს და გაუშვებთ“ [კეკელია, 1991:1].

1791 წელს შედგენილ ერეკლე II-ის ბრძანებაში აღნიშნულია, რომ თუ მმარცველი ოსი ქართველებთან შეტაკებაში დაიღუპებოდა, პასუხი არავის მოეთხოვებოდა: „ესეც მიბრძანებია, რაც ოსი ან ქურდობაზე მოკვდება ან მიხდომაზე იმას სისხლი აღარ გაუჩნდებათ და არც მიეცემათ“ [კეკელია, 1991:1]. ერეკლე II უკმაყოფილებას გამოხატავდა ადგილობრივ მცხოვრებლებზე, რომლებიც ოსების მოგერიებას ვერ ახერხებდნენ: „ქ. რა დაგემართათ და რა მოხდა, ოცი ლევი მოვა, თქვენ გახდენსთ, ოცდა ათი თქვენ გახდენსთ. რომ ჰმას ვერ გასცემთ თუ ყველანი ერთად არ შეიყარენით. და ოსები ცოლებს და შვილებს გტაცებენ და ჰმა ვერ გაგიციათ. სირცხვილი არა გაქვსთ და ნამუსი. და ეს იცით, როცა თქვენი მეზობელი აღარ იქნება, აღარც თქვენ იქნებით. ქვეყანაში თავი როგორღა გამოგეყოფათ, რომ იმათგან გემინოდესთ. მაგდენს სოფელს და მაგდენს კაცსა თქვენ უნდა მისცეთ. რაც მაგათ დაეკარგებათ, როგორც ჩვენი განაჩენი არის, ისე. რომელიც სოფელი მაგათ ახლო არის, იმათ უნდა გადიხადონ. რომელიც იმ გვარნი კაცნი ხართ, რომ შეგიძლიათ და არა იქთ, ჩვენ იმას გარდავახდევინებთ. სულ აგიკლებთ. მე საბრალოს კაცთან საქმე არა მაქვს რა. რომელიც უფროსი კაცნი ხართ, თქვენ გადავახდევინებთ“ [ს.ე.ა.ს.გ.ა.226/5309]. 1795 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ სიგელში, რომლითაც ერეკლე II ბარძიმ და ზაზა მაჩაბლებს დიდი ღიახვის მთიან ნაწილში, ასევე ჯავის ხეობაში ჩამოსახლებული ოსების წყალობა განუახლა, საუბარია ოსების მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის ამოხოცვის და სოფლების გადაწვის შესახებ [Тогошвили, 1962:395]. ოსების მიერ ადგილობრივ მოსახლეობაზე ძალადობის შესახებ არაერთი სხვა დოკუმენტიც არსებობს [ითონიშვილი, 2002:232-234].

მმარცველი ოსების გარდა, შიდა ქართლის მთიან ზოლში მშვიდობიანი ოსური მოსახლეობაც დამკვიდრდა, თუმცა მათი ერთი ნაწილი ქართველი წარჩინებულების კუთვნილ ტერიტორიებს თვითნებურად იკავებდა. ამის შესახებ ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის 1791 წლით დათარიღებული, ქსნის ხეობაში მცხოვრები როსტომ ჟურულის მიერ იოანე ბატონიშვილის სახელზე შედგენილი ერთ-ერთი დოკუმენტი, სადაც ვკითხულობთ: „ქ. ღ[მერ]თ[მან] მათის უმაღლესობის მეფის ძის იოანეს ჰირი მომცეს თქვენს მონას ჟურულს როსტომს. მერმე ამას მოგახსენებ ჩემო ყ[ოვლა]დ მოწყალევ ხელმწიფევ, რომ ისროლის ხევზედ ერთი კომლი კაცი

მყუანდა თქვენი წყალობა, მამა-პაპის მემკვიდრე და ის ჩემი კაცი აიყარა და წავიდა და იმისის მამულის წყალობა დამემართა თქუენგანა და ოსი გუსი რომ გახლავს ტბაზედა, იმას მიაზარეთ ის მამული დაუბრძანეთ, რომ რაც რამ ერგებოდეს თავისის მამულისა, ამ ჟურულს როსტომს ემსახურეთ. სამი წელიწადი არის რომ ის მამული მე მეზობა და ის კაცი სჭამს და ჩემთვის ერთის ფულისა არა მოუცია რა. წყალობა ვითხოვ, თუ იმ მამულის წყალობა დამემართება, რომ ერთი ოქმი მეზობოს გლახა ბოქაულთ ხუცის შვილზედა, რომ ის ჩემი მამული მე მეზობოს. გვედრები რომ მოწყალება დამემართოს, თქვენს მეტი შემზრალეზელი არავინა მყავს [ბერძენიშვილი, 1953:188; სოსიაშვილი, 2019/1:193-194; სოსიაშვილი, 2019/2:123-124]. როგორც ჩანს, როსტომ ჟურულის მამული ისროლის ხევში ჩამოსახლებულმა ოსმა გუსმა მიისაკუთრა. იოანე ბატონიშვილმა თავის მოხელეებს ჟურულისთვის მამულის დაბრუნება დაავალა. ჩამოსახლებულ ოსს მამულით სარგებლობისას მიღებული შემოსავლის გადახდაც დაეკისრა: „რადრთი ხანიც გუსის უჭამია და მისთვის არა ურგია რა, ისიც სამართლიანის საქმით გამოურთვით“ [ბერძენიშვილი, 1953:188].

1796 წელს, Eპატარა ლიახვის ხეობაში, კერძოდ, სოფელ ვანათში ჩამოსახლებულ ოსებს და ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობას შორის მშვიდობიან თანაცხოვრების უზრუნველყოფის მიზნით სისხლის დაუღვრელობის „ფიცის წიგნი“ დაიდო. შეთანხმების დარღვევის შემთხვევაში ოსებს და ქართველებს თითო თუმანი უნდა გადაეხადათ მეზობლისა და მოურავისადმი, ხოლო თუ ვინმე მოღალატე გამოერეოდა, სოფელს მისი ხარი უნდა დაეკლა [Тогошвили, 1962:184]. შიდა ქართლის მთიანეთში ჩამოსახლებული ოსებისათვის სპეციალური სამოურავოები იქმნებოდა. ისინი ძნელად ეგუებოდნენ ადგილობრივ გარემოს, არ იხდიდნენ გადასახდებს, სწორედ ამ მიზნით, ხელისუფლება მათი ეფექტურად მართვის და კონტროლის მიზნით მოურავებს ნიშნავდა. ოსთა სამოურავოების არსებობა დოკუმენტური წყაროებით დასტურდება. 1796 წლით დათარიღებულ დოკუმენტში: „არზა გოგია ციციშვილისა ყმის თაობაზე იულონ ბატონიშვილის ოქმით“, - ვკითხულობთ: „ქ. ღმერთმა ბედნიერის მეფის ძის იულონის ჭირი ციციშვილს პაატას შვილს გოგიას მისცეს. ამ არეულობაში ქალაქს რომ გახლდი, ერთი ჩემი ხაზაზი დამრჩა მახარე მეზადის შვილი, გამოქცეულიყო ერთი ის და ერთი ანასტასია ბატონიშვილის ბიჭი და ნიქოზებში¹ ერთს ქართველს და ერთს ოსს ის ჩემი ბიჭი კი დაეჭირათ და ის მეორე ბიჭი კი გაქცეოდათ, წაეყვანათ და თოთხმეტ ხარათ მირზაშვილის სამოურავო ოსებში გაეყიდათ. ამ წყალობას ვითხოვთ, ერთი ოქმი მიზობოთ მირზასშვილ თამაზზედ, რომ ის ბიჭის გამყიდველიც მამიკითხოს, და ის ბიჭიც დახსნით იყოს, თუ რითაც იყოს, ჩამამგვაროს, რომ ის ბიჭი არ დამეკარგოს. იქიდან შემოეთვალა მეორეთ მყიდიანო და ღმერთი გადღეგრძელებს, ბეჯითი ოქმი მიზობეთ, რომ არ დამეკარგოს, თქვენს საყმოში არის. აპრილის ივ, ქორონიკონს უპდ“ [დოლიძე, 1985:363]. იულონ ბატონიშვილმა მოურავ მირზაშვილს თამაზა ციციშვილის ყმის მოძებნა დაავალა. დოკუმენტში კონკრეტულად არ ჩანს, მირზაშვილის სამოურავო ოსებში შიდა ქართლში ჩამოსახლებული ოსების რომელი ახალშენი იგულისხმება. სავარაუდოდ, ეს უნდა ყოფილიყო დიდი ლიახვის სათავეები, რადგან დოკუმენტიდან ირკვევა, ციციშვილის საკუთრებაში არსებული გლეხი ნიქოზიდან² წაიყვანეს „მირზაშვილის სამოურავო ოსებში“, რომლის მოძებნას და ჩამოყვანას („ჩამამგვაროს“), ე.ი. დიდი ლიახვის ხეობის მთიან

¹ ნიქოზებში უნდა იგულისხმებოდეს ქვემო და ზემო ნიქოზი—გ.ს.

² აღსანიშნავია, რომ მირზაშვილები ზემო ნიქოზში ცხოვრობდნენ. 1573 წლის ერთ-ერთ დოკუმენტში იხსენიება ნიქოზში არსებული „მირზაული მამული“ [კაკაბაძე, 1913:7]. მირზაშვილები ცხოვრობდნენ ასევე დიდი ლიახვის ხეობაში არსებულ სოფელ შინდისში, სადაც მათ საგვარეულო ციხეც ჰქონდათ [მეგრელიძე, 1986:114].

ზოლში არსებული ოსებით დასახლებული სოფლიდან ყმის დახსნას სთხოვდა „არზის“ ავტორი იულონ ერეკლეს ძეს.

ოსების სამოურავო არამარტო დიდი ლიახვის ზემო წელზე არსებულ მთის სოფლებს, არამედ ჩრდილო-დასავლეთით მომიჯნავე რაჭის ოსურ დასახლებებსაც მოიცავდა, ეს დასტურდება ერთი დოკუმენტით, რომელიც 1790 წლით არის დათარიღებული: „ღონ ბედნიერის ხელმწიფის ძის ვახტანგის ჭირი მისცეს მათს მონას ბერძნის შვილს იოანეს. ამას მოვახსენებ, ერთმა კუდაროელმა ოსმა ყულბამ ერთი თავისი შვილი გოგო ჩამოიყვანა და მომყიდა მეც იმ ჩემს უბედურს შვილს ტეტისა მოვანათვლინე და ქრისტიანათა მყვანდა და ჩემის შვილის მაგიერათ იმას უყურებდი. სამის წლისა ვიყიდე შვიდ თუმნათ და ახლა თექვსმეტის წლისა არის. ახლა რომ თქვენ იმერეთს გამგზავნეთ ჩამოსულიყვენ იმ გოგოს მამა და იმისი ნათესავები. ერთს დღეს პური წაეღოთ და მეორეს დღეს გოგო წაეყვანათ და მიფიარეთს ჰყავთ. მერე თქვენგან ოქმი და იასაული მებოძა მომატყუეს, გოგოს მოგცემთო და აღარ მომცეს. გვედრები, მირზაშვილს თამაზას და თედეულს გაღეგას უბძანოთ და თავის დადვით(!) და ასან ბეგს რომ ამათ შეუძლიანთ იმ გოგოს გამორთმევა და ამათ გამოძირთონ. ღთი გაგიმარჯვებს, მე რომ ავი კაცი (ვ)იყო და თქვენ გაწუხებდეთ ჩემის მიზეზით იმ ერთს ქრისტიანს სულს ღ-თთ ნუ დაუკარგავთ. ოკდომბრის ივ ქ-ის უოა. ბატონის შვილი ვახტანგ გიბრძანებ, მოურაო მირზა შვილო თამაზ, მერე ამ არზის პატრონი რომ ასე ჩივის, შენ ახლავ წადი და ყულბასს/!/ რომ ამ ნინიასთვის გოგო მიუყიდნია, შენ ის გოგო ახლავ ყივლას და ბაბათასთან მიდი და იმათ თუ ის გოგო ახლავ არ მოაყვანინე, ჩვენგან ჩვენს პირს ვეღარც შენ იხილავ და ვეღარც ისინი. ახლავ გაარიგე თორემ დიდათ გ[ი]წყენთ, შენც და იმათაც დიდად გადა(გ)იდგება. ოკდომბრის ივ, ქ-კ ს უოა. ასლთან თანასწორ არს სოვეტნიკი თ-ი თარხანოვი³, ასლი სიგელი მივიღე იოანე ტატიევმა“ [ს.ე.ა.ს.გ.ა.229:52/66].

თამაზ მირზაშვილის, როგორც სამეფო ხელისუფლების მოურავის უფლებები, პატარა ლიახვის ხეობაშიც ვრცელდებოდა, ამას ადასტურებს 1778 წლის 2 აგვისტოთი დათარიღებული ერთ-ერთი დოკუმენტიც. „არზა პაატა იმერელისა ყმობის თაობაზე გიორგი ბატონიშვილის ოქმით~: „ქ. ღმერთმან ბედნიერის ხელმწიფის ძის გიორგის ჭირი მათს მიწა მტვერს პა[ა]ტა იმერელს მოსცეს. მერმე თავად იმერეთს აზნაურისშვილის ყმა ვიყავ, ახალ-ციხეს გამყიდა, თავი დავიხსენ, ისევ ჩემს მამულს მივ[ე]ტანე. მასუკან შვილის თხოვნა დამიწყო. ავდექ. აქათ თქვენს მიწა მტვერს მოვ[ე]ტანე სურამს. მურვანიშვილმა მითხრა: ჩემთან იყავ, არავის მიქცემო. არჩილ გამოიარა დამაბეზდეს, დამიჭირა. მეორეთ არჩილიდამ დავიხსენ თავი. იქიდამ არბოს ჩამოველ. მირზაშვილმა მითხრა: ბატონის ოქმი მაქვსო, ამყარა, გამატიტვლა და ისევ ჩემს უწინდელს ბატონს მიმცა“ [დოლიძე, 1981:413].

შიდა ქართლის მთიანეთში ჩამოსახლებული ოსების სამოურავო, ჩვენს ხელთ არსებული დოკუმენტების მიხედვით, პატარა ლიახვის ხეობაშიც გვხვდება. ანტონ I კათალიკოსმა აღნიშნული სამოურავო მცხეთიშვილ - გედევანიშვილებს ჩააბარა. დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ესე უკუნისამდე ჟამთა და დროითა გამოსადეგი მტკიცე და და უცვლელი წყალობის წიგნი და სიგელი დაგიწერეთ და გიბოძეთ შენ გედეონისშვილს გიორგის და მომავალთა სახლისა შენისათა ჩვენის ეკლესიის ყმების ოსების მოურავობა ბადანისა და ხოდელისა, რომელიც შეგეძლოს უნდა მოუარო და ეკლესიას იმათი თავი არ დაუკარგო და რიგიანად რომელიც გეწყობოდეს, ისე გვემსახურო. და თუ ურჩნი შეიქმნენ, მისის სიმაღლის ჩვენი ოქმიც გებოძება.

³ ჩვენი აზრით, აღნიშნულ დოკუმენტში მოხსენიებული თარხანოვი უნდა იყოს დავით თარხანოვი (თარხანიშვილი), რომლის სახელზე გერში მცხოვრებმა ოსებმა „თავდებობის წიგნი“ შეადგინეს. ამის შესახებ, იხ. ქვემოთ.

და ესე ჩვენგან ბოდებული წყალობა გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან ეკლესიისა და ჩვენს ერთგულობასა შინა” [სოსიაშვილი, 2011:78]. კათალიკოს-პატრიარქ ანტონ I მიერ გაცემულ დოკუმენტში ნათლად ჩანს, რომ გიორგი გედევანიშვილს ზადაანსა და ხოდელში ჩამოსახლებული ეკლესიის ყმობაში მყოფი ოსების ზედამხედველობა ევალებოდა, როგორც კათალიკოზის სიტყვებიდან ჩანს, თუ ოსები ურჩობას დაიწყებდნენ, სამეფო ხელისუფლება ჩაერეოდა. ოსებისათვის სამოურავოების შექმნის მიზანი მათი, როგორც ბარის ცხოვრებას მიუჩვეველი მოახალშენების გაკონტროლება და მოსალოდნელი რეციდივების თავიდან აცილება იყო, რაც დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა ოსები ქართველებით დასახლებულ სოფლებში იჭრებოდნენ და მოსახლეობას აწიოკებდნენ.

1800 წლის 21 სექტემბერს, გიორგი XII ოთარ ამილახვარს წერდა: „შენის სოფლისა ოსებისაგან აკლება მოგეწერა...ოსებისათვის ასეთს საქმეს ვიფიქრებთ რასმე, რომ მაგათ ვეღარ ითარეშონ ქართლში” [გამყრელიძე, 1996:187].

ოსთა თავდასხმები ქართულ სოფლებზე საქართველოში რუსული მმართველობის შემოდების შემდეგაც გაგრძელდა. ამას ადასტურებს 1808 წლით დათარიღებული რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლის ახვერდოვის სახელზე პატარკაც ლომსაძის მიერ შედგენილი მოხსენება, რომელიც ოსების მიერ სოფელ ნიქოზზე განხორციელებულ თავდასხმას ასახავს: „ამას წინათ, წელიწადს იულისის თვეს ოსები მოგვიხვდნენ, ნიქოზს ცხენები დაგვტაცეს გამოუდექით ერთობლივ სოფელი მივეწიენით, ფავლენის შვილი ზაქარიაც იქ გახლდათ, სროლა მოგვიხდა ერთმანეთში, ორი კაცი დაგვიჭრეს და ერთი ჩვენ მოუკალით მკვდარი შინ ჩამოვიტანეთ, ცხენებიც წავართვით, მეორე დღეს იმისი გვარნი ჯიფანი შეყრილნი მოგვიხდნენ თავისი ბატონი მაჩაბლები წინ მოუძღვნენ, ბადურ და თეიმურაზ ავდექით და სოფელი ერთიანად შევკრიფედ, გავიფიცენით და წერილიც დავდევი რომ ის ოსის სიკვდილზედა არც მკვლელი უნდა გამოგვეჩინა და პასუხიც ერთად სოფელს უნდა გაგვეცა, ჩვენ და ოსებში მოციქულობა შეიქნა, მკვდარს დაგვიწყეს თხოვნა. ბორტის შვილმა პასუხი ეს გვითხრა: თუ მკვდარს არ მისცემთ დაგწვენო. ავდექით, მკვდარიც ბორტის შვილს მივეცით, თორმეტი კოკაც ღვინო გამოგვართო თავდებათ, დაგვიდგა აღდგომამდინ. ჩემმა ყმებმა თქვენ გაწყენინონ რამე პასუხის გამცემი მე ვიყოვო, კვხველებიც თავდებათ დაგვიყენა // და აღდგომას იქით თქვენ იცით მე თავდები აღარ ვიქნებო. აღდგომამ რომ გამოიარა მტრობა დაგვიწყეს, მოვიდა ერთიანად მათის შვიდს სოფელი და შეურიგდა. ცხრა თუმანი თეთრი მისცეს, პური აჭამეს, ოთხი თუმანიც საშემოდგომოდ დაპირებინა. ზაქარია ფავლენი შვილი და მე გაურიგებელი დაგვაგდეს სოფელმა. მე ცოლითა და შვილით იმ ოსებს მიმცეს შენი მკვლელი ის არისო აღარც იმას უშველით და აღარც სხვა დევარს გამოუდგეთ თქვენ თოფი აღარ გესროლოთ ასე შეურიგდნენ. წყალობას ვითხოვ, დავით თარხანოვს ებრძანოს ერთობლივ სოფლით იმ ოსებს პასუხი მიგვაცემინოს. ეს საქმე საკუთრივ თავს მე არ დამაწვება იულისის იზ ქ-ეს უყე” [გ.ს.ი.ე.მ.I:56-57; ხ.ე.ც. ფ. HD-14239].

1808 წლის თებერვალში გენერალმა ახვერდოვმა საქართველოს მთავარმართველს წერილი გაუგზავნა. ავტორი იტყობინებოდა, რომ შემოდგომის დადგომისთანავე მოსალოდნელი იყო: არაგვის, მეჯუდის და დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში ჩამოსახლებული ოსების მიერ ქართული სოფლების ძარცვა-რბევა. რუსი ჩინოვნიკის რეკომენდაციით ამ თავდასხმების შეაჩერებლად აუცილებელი იყო მძარცველების მეთაური ოსი „სტარშინების“ დაპატიმრება [გამყრელიძე, 1996:188].

ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ოსები, დადესტნელ მარბიელთა მსგავსად, მოსახლეობას ატყვევებდნენ და ჩერქეზეთში ყიდდნენ. ეს შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ რაჭის მთის სოფლების მაგალითზე. დიგორელი ოსების მიერ რუსეთის ხელისუფლების სახელზე შედგენილ

განცხადებაში აღნიშნულია: „...ჩვენ და რაჭველნი ჟამოდისინ ვმტრობდით ერთმანეთს...მრავალნი ქართველნი წაყვანილ და განსყიდულ იქმნენ დიგორელთაგან ჩერქეზად“ [გამყრელიძე, 1996:187].

ოსების მიერ ქართველების მოტაცების და ჩრდილოეთ კავკასიაში, კერძოდ, ჩერქეზეთში გაყიდვის ფაქტს ადასტურებს ერეკლე II-ის მიერ 1783 წელს რუსი მოხელის პოტიომკინისადმი გაგზავნილი წერილი, სადაც აღნიშნულია: „...მოგახსენებთ, ამას, რომ რაოდენნიმე აქეთის მთის ოსნი ჩვენს ქვეყანაში ქურდობენ, კაცებს ატყვევებენ და ჩერქეზში ჰყიდიან. ამისთვის ეს ქურთაულნი სტარშინები...იმათი მცნობნი არიან. ამისთვის საიდუმლოდ ებრძანოს მოსდოგის კამენდანტს, რომ როდესაც ამათ იმათი ჩერქეზეთში ყოფნა აცნობონ, იმან რაოდენიმე კაცი გაატანოს და და დაიჭირონ; და იმათი დასჯა თქვენს ნებაზედ მოგვინდია“ [ითონიშვილი, 2002:233].

ქართლში დამკვიდრებული ოსების მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის ძარცვაზე მიუთითებს აკად. ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ სოფ. ტყვიავში აღმოჩენილი საბუთი: „სახარება ესე [ვიპოვე ტყვიავასა] შინა და დავიხსენ [ოსთაგან] და შევწირე ამისავ [ეკლესიას] ტყვიავის ძელის ჭეშმარიტისა [საოხად ძეთა და ასულთა] ჩემთათვის [...] გამოსახსნელად [მპყრობელებიდან] მეუღლისა ჩემისა ნიკოლოზ [ჩოლოყაშვილისა] ჩეიზ. 1817 წელსა კნეინა თინა ჩოლოყოვისა და სხვა.“ [მეგრელიძე, 1989:155; თაყაიშვილი, 1972:12]

დიდი ლიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული ოსები მარტო მოსახლეობის დაბალი ფენას როდი აწიოკებდნენ, ისინი თავს ესხმოდნენ მაჩაბელთა სათავადო სახლის წარმომადგენლებსაც. 1802 წელს შედგენილი გენ. ლეიტენანტის კნორინგის იმპერატორისადმი მოხსენებიდან ჩანს, რომ გიორგი XII-ის მეფობის უკანასკნელ დღეებში ოსებმა ამბოხება მოაწყვეს და მაჩაბელთა ფეოდალური სახლის ერთ-ერთი წევრი მოკლეს [AKAK, 1866:581-582/765; 766].

1808 წელს, გერის ხეობაში ჩამოსახლებულმა ოსებმა დავით თარხნიშვილს თავდებობის წიგნი მისცეს, რომლის თანახმადაც ისინი პირობას სდებდნენ, რომ გერის ხეობის ოსები ქურდობას აღარ ჩაიდენდნენ: „წელსა ჩეხ დეკემბრის ზ დღესა ესე თავდებობის წიგნი მოგართვი თქვენ თავად დავით თარხნოვს ჩვენ ერთობთ გერის ხეობის ქოქი შვილმა ჯივიმ და ერთობით ჩემა გვარი შვილებმა არბილიშვილმა პეტრემ და ერთობით ჩემა გვარიშვილებმა ბეკოშვილმა ხოსრომ და ერთობით ჩემა გვარიშვილებმა ყულუნ ბეგაშვილმა ძაღლოამ // და ერთობით ჩემა გვარმან გოგიჩაშვილმა ტატუჩიმ და ერთობით ჩემა გვარის შვილებმა ჩოჩი შვილმა ყიყომ და ერთობით და ერთობ ჩემა გვარის შვილებმა ასე რომ ჩვენის ხეობის თავდებათ დავდექით დღეის იქით თუ ჩვენის ხეობის კაცმა ავკაცობა და ქურდობა ქნან სადმე ამ თავდებებმა გადავიხადოთ სადაც ჩვენი გვარის კაცი სახლობს ქართლში თუ ოსებში სულ ყველანი თავდებანი ვართ და რაც დღეს ჩვენს ხეობაში ნაქურდალი არის, ისიც ჩვენ მოგაბაროთ და აგრეთვე თუ დანაშაული აქვს ვისმეს ისიც სამართალით ჩვენ გარდვიხადოთ რაც სახელმწიფო ბეგარა არის ყოველთვის უკლებრათ გავილოთ და საუკუნოთ ამ ერთგულებით მოვიქცეთ და თუ ამაზედ გავმტყუნდეთ მაშინ ნება გაქვსთ ყველას სადაც ამ თავდებების გვარი დახელოთ გარდაგვახდევინეთ. ამათის თხოვნითა დავწერე მე მოქალაქე ანტონ მემანდარბაშოვი. მოურავი მირზას შვილი ბეჟან ამის დამწერნი ვარ და მოწამე“ [ხ.ე.ც. ფ. HD -10664; გ.ს.ი.ე.მ. 8059/I:45, II:157].

მთავარმართველ კნორინგის მიერ სახელმწიფო მრჩევლის კოვალენსკისადმი გაგზავნილ წერილიდან ირკვევა, რომ ლიახვისა და ფცის ხეობის ქართულ სოფლებში ოსების თავდასხმები და ადგილობრივი მოსახლეობის ძარცვა ძალზე ინტენსიური იყო, ამიტომ ოსების დამორჩილების მიზნით, ხელისუფლებამ 1802 წლის მარტში კავკასიის გრენადერთა პოლკის ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის ხელმძღვანელობით დიდი ლიახვის ზემო წელზე სამხედრო

ექსპედიცია ჩაატარა.⁴ სიმონოვიჩმა ოსებისაგან მძევლები აიყვანა. გენერალ-ლეიტანანტ კნორინგის მიერ 1802 წლის 5 ივნისს სახელმწიფო მრჩევლის კოვალენსკისადმი გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „ვინაიდან საქართველოს ხელისუფლებისადმი დაქვემდებარებული დიდი ლიახვისა და ფცის მოსახლე ოსები ქართულ სოფლებში ძარცვა-მტაცებლობას ეწეოდნენ და საკუთარ მოურავებს თავად მაჩაბლებს არ ემორჩილებოდნენ, ჩვენს მიერ ჩატარებული იქნა სამხედრო ექსპედიცია ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის ხელმძღვანელობით. ექსპედიციის შედეგად მოხერხდა ოსების კანონიერი ხელისუფლებისადმი დამორჩილება, მათგან მძევლების აყვანა. 1802 წლის ბატონი სიმონოვიჩის მიერ დაწესდა დროებითი სასამართლოები როგორც თავად მაჩაბლების ქვეშევრდომი ოსებისათვის, ისე არაგვის და პატარა ლიახვის ოსებისათვის. ქემელთის ოსებმა მისი საიმპერატორო აღმატებულებისადმი ერთგულების და საქართველოს ხელისუფლებისადმი მორჩილების ფიცი დადეს.“ [AKAK, 1866:588/775]. როგორც დოკუმენტიდან ირკვევა, კნორინგის დავალებით სიმონოვიჩმა სამაჩაბლოში, ასევე არაგვისა და პატარა ლიახვის ხეობაში მცხოვრები ოსებისათვის დროებითი სასამართლოები დააწესა. სასამართლოს შემადგენლობაში ხელისუფლების გადაწყვეტილებით მაჩაბელთა სათავადო სახლის ოთხი წარმომადგენელი შევიდა. აქედან, ზაზა და რევაზ მაჩაბლებს დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრები ოსების საქმეების მოწესრიგება ევალებოდათ, ხოლო ელიზბარ და ბარძიმ მაჩაბლებს ფცისა და ქემელთის ხეობებში მცხოვრებ ოსთა საკითხები უნდა განეხილათ. სასამართლოში შედიოდნენ ოსების მიერ არჩეული უხუცესებიც. როგორც დოკუმენტშია მითითებული, ოსი უხუცესებიდან ზაზა და რევაზ მაჩაბელს მიამაგრეს ელიზბარ ცხოვრებაშვილი და ქუჯანა ბარძიმონაშვილი, ასევე რამდენიმე იასაული. აქედან ქართველები იყვნენ: მამუკა და ქაიხოსრო ზუბაშვილები, ქაიხოსრო და გოგია ბუგანაშვილები, ოსები: გაჩა ელიზბაროვი, ხუგო ჯიომშილი, აბელა ჯიომშილი. სასამართლოს ამ ჯგუფს თავისი მდივანიც ჰყავდა--როსტომ ბეგთაბეგოვი (ბეგთაბეგიშვილი). ჯავაში შექმნილი ოსების სასამართლოს მეორე ჯგუფში, როგორც აღვნიშნეთ, შედიოდნენ ელიზბარ და ბარძიმ მაჩაბლები. ჯგუფის წევრები იყვნენ უხუცესები: ფავლენა ალხაზაშვილი, აბელა გაზაშვილი, ქუჯანა ლომკაცოვი და გაჩა ქელეხსაშვილი. სასამართლოს მეორე ჯგუფის იასაულებად ქართველებიდან დანიშნეს გოგია ზუბაშვილი, კასრაძე, ოთარაშვილი (დოკუმენტში, როგორც ჩანს, სახელებია გამორჩენილი), პეტრე მაღალდაძე, ოსებიდან: დიტო გაზარაშვილი, ება ხარებაშვილი, ქეჯე თიბილაშვილი. ოსთა სასამართლოს აღნიშნული ჯგუფის მდივანი იყო მღვდელი იოსებ ეფემიევი. სასამართლოს თარჯიმნობას უწევდა ნარში მცხოვრები ალექსი მამიევი. ოსებს უფლება ჰქონდათ ყოველწლიურად აერჩიათ თავიანთი წარმომადგენლები სასამართლოში, რომლებიც გორის სამოქალაქო სასამართლოს უნდა დაემტკიცებინა. ოსებისათვის შექმნილ სასამართლოს უნდა ემოქმედა ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად, რუსული ხელისუფლების ზედამხედველობით. როგორც დოკუმენტშია აღნიშნული, სასამართლოს შეეძლო დროებითი ადგილსამყოფელი ჰქონოდა სოფელ ც(ხ)ოში. სასამართლოს წევრებს რეკომენდაცია ეძლეოდათ, რომ ოსებთან, როგორც „ახლად მოქცეულ ხალხთან“, გარკვეული ლმობიერება გამოეჩინათ. სასამართლოს ასევე უნდა განეხილა ქურდობის, მოსახლეობის და პირუტყვის გატაცების საქმეები დაქონებრივი დავები. საკითხები, რომლებსაც ჯავის

⁴ აღსანიშნავია, რომ ოსებთან მოლაპარაკებას აწარმოებდა ცნობილი განმანათლებელი იოანე იალღუზიძე, რომლისთვისაც როგორც მთავარმართებელ კნორინგისადმი ერთ-ერთი რაპორტიდან ჩანს (სავარაუდოდ, წერილის ავტორი ოსების დასამორჩილებლად გაგზავნილი ექსპედიციის ხელმძღვანელი ფეოდორ სიმონოვიჩი იყო), მომხსენებელს ყოველწლიური ჯამაგირის სახით 250 მანეთი დანიშნა უთხოვია [http://drevlit.ru/docs/kavkaz/XIX/1800-1820/Ist_jugo_osest_II/index.php].

სასამართლო ვერ გადაწყვეტდა, გორის სამოქალაქო სასამართლოს გადაეცემოდა [AKAK, 1866:583/771].

პატარა ლიახვისა და არაგვის ხეობებში მცხოვრები ოსებისთვის ასეთივე სასამართლო შეიქმნა სოფელ ვანათში, სადაც ხელისუფლების გადაწყვეტილებით შედიოდნენ: მანუჩარ თუმანოვი (თუმანიშვილი) და გიორგი ხერხეულიძე. არაგვის ხეობაში მათი დამხმარენი იყვნენ ოსი უზუცესები: გუსი ქოქოშვილი, დოვლათა ყულუმბეგაშვილი, ჯაჩე უტიაშვილი. ვანათის სასამართლოს არაგვის ხეობის განყოფილებას ჰყავდა ორი იასაული, ქართველი-სიმონ ასამბეგაშვილი (სოფელ ვანათიდან) და ოსი ხიკო (სოფელ უკედელიდან). ვანათის სასამართლოს იმ ნაწილს, რომელსაც პატარა ლიახვის ხეობის საკითხები უნდა განეხილა, ოსი უზუცესებიდან წარმოადგენდნენ: აბელა ბესტავაშვილი, შავქუჯა ფუხაშვილი, პავლე ვალიშვილი. სასამართლოს აღნიშნული განყოფილების იასაულები იყვნენ: გოგია ხადური (ეროვნებით ქართველი) და როსტომ იკაშვილი (ეროვნებით ოსი). ვანათის სასამართლოს მდივანი იყო სოფელ არბოში მოღვაწე მღვდელი გიორგი გვიმრაძე, ხოლო თარჯიმანი - აზნაური აუმტროვი (შესაძლებელია, დოკუმენტში გვარი დამახინჯებით იყოს მითითებული).

ჯავის სასამართლოს მსგავსად, ოსებს ვანათის სასამართლოშიც ჰყავდათ თავიანთი წარმომადგენლები. ვანათის სასამართლოს შემადგენლობა გორის სამოქალაქო სასამართლოს უნდა დაემტკიცებინა [AKAK, 1866:583/771; სოსიაშვილი, 2019/3:254-257]. დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში ოსებისთვის შექმნილი სასამართლოების მიზანი მათი მხრიდან ქართულ მოსახლეობაზე თავდასხმების აღკვეთა იყო. თუმცა, ამის მიუხედავად, ოსების თვითნებობა კვლავ გრძელდებოდა, რასაც გენერალ-მაიორ ახვერდოვის მიერ 1810 წლის 17 მაისს⁵ საქართველოს მთავარმართებელ ტორმასოვის სახელზე შედგენილი პატაკიც ადასტურებს. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ გასულ და მიმდინარე წელს გორის მაზრაში ოსების მიერ მკვლელობების, ყაჩაღობის, ხალხის გატაცების არაერთი დანაშაული იქნა ჩადენილი. დამნაშავეთა დასასჯელად საჯარისო ნაწილი მზადყოფნაში იყო, მაგრამ ოსებმა, როგორც კი შეიტყვეს ამის შესახებ, გორის მაზრის მარშლის თავად ციციანოვის (ციციშვილი) და აზნაურ იალღუზიძის (იოანე იალღუზიძე) მეშვეობით შერიგება ითხოვეს. დოკუმენტში ასევე ნათქვამია, რომ რუსებმა მზადყოფნა გამოთქვეს უკან გამოიწვიონ ჯარი იმ პირობით, თუ ოსები აღარ დაარბევენ ქართულ სოფლებს, არ იყაჩაღებენ და შეწყვეტენ ხალხის გატაცებას და ხოცვას. სახაზინო ოსებზე ზედამხედველობა შანშე ერისთავს დაევალა, ხოლო მაჩაბელთა ფეოდალური სახლის საკუთრებაში მყოფ ოსებზე--რევაზ მაჩაბელს. საბუთში ხაზგასმულია, რომ სახაზინო ოსების მიმოსვლაქართულ სოფლებში, ასევე ცხინვალში მოხდება თავად ერისთავის მიერ გაცემული სპეციალური საშვებით, ხოლო მაჩაბლების კუთვნილებაში მყოფი ოსები ბარში გადაადგილებისათვის ნებართვას რევაზ მაჩაბლისგან მიიღებდნენ [AKAK, 1866:460/636].

დიდი ლიახვის ხეობის მთიან ნაწილში მცხოვრები ოსების ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობას მომდევნო წლებშიც ჰქონდა ადგილი. რუსული მმართველობის წინააღმდეგ ამბოხებული ფარნაოზ და იულონ ბატონიშვილები ცდილობდნენ სამაჩაბლოში მცხოვრები ოსები მოკავშირეებად ექციათ. როგორც ირკვევა, სამეფო სახლის წარმომადგენლები ოსების გადმობირების მიზნით, წერილებსაც აგზავნიდნენ. მთავარმართებელ პავლე ციციანოვის მიერ 1804 წლის 31 მაისს, გორის მაზრის წინამძღოლის თავად შანშე ერისთავის სახელზე გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „...იმერეთში მყოფი უფლისწულებისაგან გამოგზავნილმა წერილებმა, შესაძლოა, ქართლის ოსებში არეულობა გამოიწვიოს, რისი თავიდან ასაცილებლად გთავაზობთ გამოიჩინოთ განსაკუთრებული სიფრთხილე, მით უმეტეს რომ

⁵ თარიღები მითითებულია იულიუსის კალენდრით (ძველი სტილით).

თქვენ ისედაც ვალდებული ხართ შეინარჩუნოთ სიმშვიდე თქვენთვის თავად-აზნაურობის საერთო გადაწყვეტილებით მინდობილ მაზრაში. ამ საქმეში წარმატების მიღწევის მიზნით, აღნიშნული ბარათის მიღებისთანავე აჯობებს გაემგზავროთ დიდი ლიახვის ხეობაში და თან გაიყოლოთ თავადები რევაზ და ზაზა მაჩაბლები. მათ ჩემგან მიღებული განაწესით ევალეზათ ოსებზე ყურადღების მიქცევა...” [AKAK, 1868:129/215].

შანშე ერისთავის სახელზე ციციანოვის მიერ გაგზავნილ წერილს წინ უსწრებდა მთავარმართებლის მიერ 1804 წლის 4 მაისს რევაზ მაჩაბლის სახელზე გაგზავნილი წერილი, სადაც პავლე ციციანოვი აღნიშნავს, რომ რევაზ მაჩაბლის ქვეშევრდომი ოსები კვლავ ჩადიან დანაშაულებრივ ქმედებებს და ამ საქმეში მათი მეპატრონის, თუ მონაწილეობა არა, მისი ხელშეწყობა იკვეთება. იგი აფრთხილებს მაჩაბელს, რომ თუ ყოველივე აღკვეთილიარ იქნება, მას ციმბირში გადასახლება ემუქრება [AKAK, 1868:556/1086].

ხელისუფლების მიერ გატარებული ღონისძიებების მიუხედავად, დიდი და პატარა ლიახვის, ასევე ქსნისა და მეჯუდის ხეობებში ჩამოსახლებული ოსების მხრიდან მოსახლეობის მარცვარბევა მაინც არ შეწყდა. 1807-1808 წლებში, დიდი ლიახვის ხეობაში ოსების მხრიდან დაუმორჩილებლობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, შავი ჭირის გავრცელებასთან დაკავშირებით, ხელისუფლების მხრიდან დაწესებული შეზღუდვები იყო. რუსეთის ხელისუფლებამ ოსებთან ურთიერთობის ზომები გაამკაცრა. აიკრძალა ვაჭრობა. ოსებისათვის განსაკუთრებით მოთხოვნად პროდუქტს მარილი წარმოადგენდა. ხელისუფლების გადაწყვეტილებით დაინფიცირებული სოფლების სიახლოვეს გარკვეული რაოდენობის მარილი ჩაიტანეს. ეპიდემიის რისკის მქონე მოსახლეობას სპეციალური პირობების დაცვით შეეძლოთ გადაადგილება, პირუტყვის სამოვარზე ტარება და სხვ. მოეწყო სადეზინფექციო შესაკვამლები, ხოლო ოსების ბარში ჩამოსვლის შეზღუდვის და ეპიდემიის გავრცელების პრევენციის მიზნით დიდი ლიახვის ხეობის სოფელ თამარაშენში საგანგებო კარანტინი დაწესდა. 1807 წლის დეკემბერში მთავარმართებელი გუდოვიჩი სახელმწიფო მრჩეველს ლიტვინოვს წერდა, რომ ახლომდებარე სოფლების ყველა მაცხოვრებელს მიეცათ უმკაცრესი გაფრთხილება – არ იქონიონ მიმოსვლა ოსებთან და შეწყდეს სხვადასხვა დანიშნულების ნივთების, თუ ბამბის მარილზე გაცვლითი ვაჭრობა [სოსიაშვილი, 2020:129-130]. ოსური მოსახლეობა, რომელიც საკარანტინო შეზღუდვების გამო უკმაყოფილებას გამოთქვამდა მაიორ ზაიცოვის მეთაურობით რუსულმა რაზმმა მორჩილებაში მოიყვანა [თოგოშვილი, 1969:9]. 1808 წლის 2 აპრილით დათარიღებულ წერილში მთავარმართებელი გუდოვიჩი პოლკოვნიკ ახვერდოვს აცნობებდა, რომ დაკავებული მეამბოხე ოსების ჩვენებით, ჯანყი დიდი ლიახვის ხეობის ქართულ და ოსურ სოფლებში იმ გარემოებით იყო გამოწვეული, რომ ოსურ სოფლებში გაჩენილი გადამდები ავადმყოფობის გამო, ოსებს ქართულ სოფლებში ჩასვლა ეკრძალებოდათ. მთავარმართებლის გადაწყვეტილებით, სურსათის და ტანსაცმლის შეძენის მიზნით ოსები ქართულ სოფლებში მხოლოდ მკაცრი კარანტინის პირობებით უნდა შეეშვათ [AKAK, 1869:219/393].

გახშირებული თავდასხმებისა და უმართავი სიტუაციის გამო, რუსულ ხელისუფლებას დიდი ლიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული და სახაზინო უწყებაში გადასული ოსების მტკვრის ხეობის მეორე მხარეს გადასახლება ჰქონდა ჩაფიქრებული. მთავარმართებელ რტიშჩევის მიერ ვიცე-პოლკოვნიკ რენიერისადმი გაგზავნილ 1813 წლის 20 იანვრით დათარიღებულწერილში ვკითხულობთ: „მივიღე შიკრიკთა ესტაფეტით თქვენი ორი პატაკი და სრულად ვიწონებ თქვენ მიერ გაცემულ ყველა განკარგულებას, როგორც ქართლის სოფლებში მცხოვრებ სახაზინო და მემამულეთა საკუთრებაში მყოფ ოსებში მღელვარების ჩაცხრომის, ისე ოსეთის („ოსეთი“ პირობითი ტერმინია, იგულისხმება შიდა ქართლის მთიან ზოლში მცხოვრები ოსებით დასახლებული ტერიტორია-გ.ს.) ფარგლებს გარეთ მოზინადრეთათვის სრულიად რუსეთის

ქვეშევრდომობაში შესვლის შეთავაზების შესახებ... თქვენი მეორე პატაკის შესახებ გაცნობებთ, რომ მე სავსებით ვეთანხმები თქვენს წინადადებას ოსების მხრიდან ძარცვა-ყაჩაღობის და მკვლევლობების აღსაკვეთად სახაზინო საკუთრებაში მყოფ ყველა ოსის ერთად შეყრის და გაზაფხულამდე მტკვარს იქით და შემდგომ უფრო მოშორებით გადასახლების თაობაზე და ყოველივე აღნიშნულის განხორციელება თქვენი კეთილგონიერი განკარგულებისთვის მიმინდვია, რათა ყოველივე შესაძლო გართულებების გარეშე შესრულდეს. ამასთან ერთად მოვითხოვ, წარმომიდგონოთ საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის აზრი იმის თაობაზე, თუ სად უფრო მოხერხებული იქნება საგაზაფხულოდ ოსთა მოშორებით დასახლება და თქვენც გთხოვთ წარმომიდგინოთ თქვენი მოსაზრება აღნიშნულის შესახებ. მემამულეთა საკუთრებაში არსებული ოსები თვით მემამულეებს გადაეცეს ხელწერილებით მასზედ, რომ ისინიც მოშორებით იქნებიან გადასახლებულნი და მათგან არანაირი მავნებლობა არ იქნება...” [AKAK, 1873:516/609].

დოკუმენტიდან ნათლად ჩანს, რომ ტერიტორიას, სადაც ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებული ოსები ცხოვრებდნენ რუსული ხელისუფლება მათ ისტორიულ საცხოვრისადარ მიიჩნევდა. რუსი ჩინოვნიკების აზრით, მთიდან შიდა ქართლის ბარში მიგრაცია მუდამოხე ოსებს შედარებით გაანეიტრალებდა.

რუსულმა ხელისუფლებამ, მოგვიანებით, ოსების გადასახლება მტკვრის მეორე მხარეს გადაიფიქრა. აღნიშნული იდეის განხორციელებას, შესაძლოა, ხელი შეეშალა „სამხრეთ ოსეთის“, ჯერ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ტერმინის შექმნისათვის, შემდეგ კი ავტონომიური წარმონაქმნის ჩამოყალიბებისთვის. აქვე, უნდა ითქვას, რომ შიდა ქართლის მთიან ნაწილში ჩამოსახლებული ოსების დაუმორჩილებლობას და შეიარაღებულ გამოსვლებს ხელს უწყობდა ქართველი ფეოდალების მიერ დაწესებული გადასახადების ზრდა. ადგილი ჰქონდა ქართველი თავადების მხრიდან ოსების თურქეთში გაყიდვის ფაქტებსაც. ამას ადასტურებს არქიმანდრიტ დოსითეოს ფიცხელაურის წერილი თავად გოლიცინისადმი, რომელიც 1812 წლით თარიღდება: „ოსები ოდითგან საქართველოს მეფეების და მათ მიერ განსაზღვრული თავადაზნაურობის უშუალო ხელქვეითები იყვნენ და იხდიდნენ მათ მიწებზე დაწესებულ გადასახადს. საქართველოს გუბერნიებად დაყოფის შემდეგ ისინი იმ ზოგიერთი თავადის ხელში აღმოჩნდნენ, რომელთა მხრიდან კავკასიისთვის ჯერაც გაუგონარ ძალადობას და სისასტიკეს განიცდიან. ეს არაადამიანური მფლობელები მათ ბავშვებს ართმევენ და ყიდიან, სტაცებენ ქონებას. ყოველივე ოსებს აიძულებთ ეზიზღებოდეთ ქართველები და მათი სარწმუნოება და ამავდროულად უბიძგებს მათ გაერთიანდნენ სხვა კავკასიელ ხალხებთან ხელისუფლების საწინააღმდეგოდ, რადგან ფიქრობენ, რომ რუსეთი თუ მათ დაეუფლება, ისინი კვლავ ქართველი თავადების ქვეშევრდომები გახდებიან და იგივე უბედურებაში აღმოჩნდებიან...” [AKAK, 1873:48-49/82].

დოსითეოს ფიცხელაურის მიერ რუსი მოხელისადმი წარდგენილი ინფორმაცია, ჩვენი აზრით, გაზვიადებულია. ფიცხელაურთა საგვარეულოს წარმომადგენელი ქართველი სასულიერო პირი, რომელიც ქსნის ერისთავებთან (რომელთა საკუთრებაში არსებული ტერიტორიის მთიანი ზოლი ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებულ ოსებს ეკავათ), არცთუ სახარბიელო ურთიერთობაში იმყოფებოდა. იგი ცდილობდა რუსეთის ხელისუფლებისთვის ქართველ ფეოდალებსა და ოსებს შორის არსებული უთანხმოება კიდევ უფრო გაემძაფრებინა. დოსითეოს ფიცხელაურის რეკომენდაციით, ქართველ თავადებს უნდა ჩამორთმეოდათ ოსი ეროვნების ყმები და სანაცვლოდ ყოველწლიურად დანიშვნოდათ პენსია 1000 მანეთი ვერცხლით [AKAK, 1873:48-49/82].

რუსი მოხელეების ოფიციალურ წერილებში შიდა ქართლის მთიან ნაწილში, კერძოდ, დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე ოსების მხრიდან ადგილობრივ მოსახლეობაზე თავდასხმების შესახებ უამრავი ფაქტი გვხვდება. საქართველოში ჩამოსახლებული ოსებიდან, მხოლოდ დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე მცხოვრებნი როდი ძალადობდნენ მკვიდრ ქართველებზე. როგორც აღვნიშნეთ, ბარის სოფლებს რაჭის მთებში დასახლებული ოსებიც ესხმოდნენ თავს და ტყვედ წაყვანილ ადამიანებს ჩერქეზებს აყიდებდნენ. გენერალ-მაიორ სიმონოვიჩის დავალებით გრიგოლ წერეთელმა წედისის ხეობაში მცხოვრებ ოსებზე იერიში მიიტანა და მათი რამდენიმე წინამძღოლი ტყვედ აიყვანა [AKAK, 1873:515/608]. საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის მიერ 1815 წელს გამოცემულ განკარგულებაში, რომლის ადრესატია ვიცე-პოლკოვნიკი მიხეილ ერისთავი, აღნიშნულია, რომ დიდი და პატარა ლიახვის, აგრეთვე ქსნისა და მეჯუდის ხეობების ოსები საქონელს იტაცებენ, თავს ესხმიან და ხოცავენ მოსახლეობას. აღნიშნული საკითხების მოგვარების და წესრიგის დამყარების მიზნით გუბერნატორმა მიხეილ ერისთავს დავალება მისცა, რათა ზედამხედველობა გაეწია აღნიშნული ხეობებისათვის. გუბერნატორის განკარგულების 4-ე პუნქტში ვკითხულობთ: „დარწმუნებული ვარ რომ აღნიშნული ქმედებები ოსებში სისხლხორცეულად არის გამჯდარი, მაგრამ როგორც ჩემთვის ცნობილია, ადგილობრივი მემამულეები მეტად ავიწროებდნენ მათ ზედმეტი გადასახადებით...გამოიჩინეთ მეტი ყურადღება და სიმკაცრე, რათა არა მარტო თქვენ, არამედ არც ერთმა თავადმა ერისთავების გვარიდან და არც ერთმა მაჩაბლების გვარიდან ამიერიდან აღარ შეავიწროვოს ოსები ზედმეტი გადასახადებით, მით უმეტეს, აღარ მიყიდონ მათი ბავშვები თურქებს, აღნიშნულის თაობაზე პირადად აცნობეთ თავად მაჩაბლებს და ერისთავებს, და თუ მთავრობაში კვლავ შემოვა საჩივრები და თქვენი უყურადღებობის გამო ოსები კვლავ განაგრძობენ ძარცვა-ყაჩაღობას, თქვენ და ყველა თავადი ერისთავებისა და მაჩაბლების გვარიდან პასუხს აგებთ საკუთარი ქონებით“ [AKAK, 1873:519/612].

მთიან ნაწილში მცხოვრებ ოსთა დასახლებებში ხელისუფლების მხრიდან წესრიგის დამყარება რთული აღმოჩნდა. რუსი მაღალჩინოსნები ოსებთან მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ. 1830 წელს ჯავაში ოსების წარმომადგენლები (18 ადამიანი) სახელმწიფო მოხელეებს შეხვდნენ. მორჩილების დასტურად მთავრობამ ოსებისაგან 4 მძევალი აიყვანა. ასეთივე მოლაპარაკება ქეშელთის ხეობის ოსებთან დაევალათ მაჩაბლებს, თუმცა, მათთან გამართულ დიალოგს შედეგი არ მოჰყოლია. რუსებმა 1830 წელს, ქეშელთას ოსთა ბანდების დასამორჩილებლად სამხედრო ექსპედიცია ჩაატარეს. 1830 წლის 26 აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში, რომელიც მთავარმართებელმა პასკევიჩმა სამხედრო მინისტრ ჩერნიშევს გაუგზავნა, აღნიშნულია, რომ რუსმა სამხედროებმა ქეშელთას ხეობაში ციხე-სიმაგრე კოლაში ალყა შემოარტყეს ოსთა ორ ყაჩაღურ დაჯგუფებას. შეტევისას რუსებმა 4 მებრძოლი დაკარგეს. დაიჭრა 18 ჯარისკაცი. მომდევნო შეტაკებაში რუსებმა მთლიანად გაანადგურეს ოსი კოჩეშვილის ცნობილი ბანდა. დაატყვევეს 1 ოსი მებრძოლი. წერილში მითითებულია, რომ თავად ბარძიმ მაჩაბლის მიერ მოხდა მეორე, ქობისაშვილის ოსური ბანდის დაპატიმრება. სამხედრო ოპერაციის დროს გაათავისუფლეს ქობისაშვილის ბანდის მიერ წინა წელს დატყვევებული იმერელი, დაპატიმრებული ბანდის წევრები კი გორში გადაიყვანეს [AKAK, 1878 :362-363/302].

ოსების აგრესიაზე ადგილობრივი ქართველების მიმართ მიუთითებდა XIX საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოში მყოფი გერმანელი მოგზაური ედუარდ აიხვალდი. მისი ცნობით: „ქართლი, რომლის ძველი დედაქალაქი გორი იყო, მაღალ ხელისუფლებას მცირე სარგებელს აძლევს. მას უფრო მეტი ხარჯი აქვს, ვიდრე შემოსავალი. ის იმსახურებს, რომ აქ სიმშვიდე აღდგეს, რაც ჯერ კიდევ ცოტა ხნის წინ ოსთა ყაჩაღობით განუწყვეტლივ ირღვეოდა. ახლა ოსებმა

თანდათან დაიწყეს ვაჭრობა და მეგობრული ურთიერთობა ქართველებთან და სომხებთან” [გელაშვილი, 2005:116].

როგორც გერმანელი მოგზაური წერს, ოსების თავდასხმებით განსაკუთრებით შეწუხებული ყოფილან ცხინვალში მცხოვრები ქართველები: „გორიდან ოცდაათიოდე ვერსზე ჩრდილოეთით, ცხინვალის იქითა მხარეს მთებში ოსები ცხოვრობენ. ახლა მათ ქალაქის მოსახლეობასთან ზავი და მშვიდობა აქვთ, რომლებსაც ადრე გაუთავებლად მარცვავდნენ და ხოცავდნენ” [გელაშვილი, 2005:116].

ოსების ადგილობრივ მოსახლეობაზე განხორციელებული თავდასხმები, ხალხურ მხესიერებას ისეთი ტერმინების სახით შემორჩა, როგორცაა: „ოსიანობა“, „ოსობია“, „ოვსობა“ [ითონიშვილი, 2002:208; სოსიაშვილი, 2002:10-11].

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

- berdzenishvili, n. (1940). *dok'ument'ebi sakartvelos sotsialuri urtiertobis ist'oriidan*, t'. I, tb. (ბერძენიშვილი, ნ. (1953). *დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან*, ტ. II, თბ.).
- gamqrelidze, b. (1996). *osebis gansakhlebis sak'itkhisatvis sakartveloshi, k'rebulshi: „osta sak'itkhi”*, a. bakradzisa da o. chubinidzis red. tb. (გამყრელიძე, ბ. (1996). ოსების განსახლების საკითხისათვის საქართველოში, კრებულში: „ოსთა საკითხი“, ა. ბაქრაძისა და ო. ჩუბინიძის რედ. თბ.).
- gelashvili, g. (1962). *giuldensht'edt'is mogzauroba sakartveloshi*, germanuli t'ekst'i kartuli targmaniturt gamostsa da gamok'vleva daurto g. gelashvilma, t'. I, tb. (გელაშვილი, გ. (1962). *გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში*, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ.).
- gelashvili, g. (1964). *giuldensht'edt'is mogzauroba sakartveloshi*, germanuli t'ekst'i kartuli targmaniturt gamostsa da gamok'vleva daurto g. gelashvilma, t'. II, tb. (გელაშვილი, გ. (1964). *გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში*, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ.).
- gelashvili, g. (2005). *eduard aikhvaldi sakartvelos shesakheb*, germanulidan targmna, shesavali da sadziebeli daurto gia gelashvilma, tb. gv. 116. (გელაშვილი, გ. (2005). *ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ*, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებელი დაურთო გია გელაშვილმა, თბ. გვ. 116).
- gvasalia, j. (1996). *shida kartli da osuri p'roblema, k'rebulshi: „osta sak'itkhi”*, a. bakradzisa da o. chubinidzis red. tb. (გვასალია, ჯ. (1996). შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა, კრებულში: „ოსთა საკითხი“, ა. ბაქრაძისა და ო. ჩუბინიძის რედ. თბ.).
- goris sakhelmts'ipo ist'oriul-etnograpiuli muzeumi (g.s.i.e.m.)*. 8059, davtari I. (*გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი* (გ.ს.ი.ე.მ.). 8059, დავთარი I).
- goris sakhelmts'ipo ist'oriul-etnograpiuli muzeumi (g.s.i.e.m.)*. 8059, davt. I, gv. 56-57. (*გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი* (გ.ს.ი.ე.მ.). 8059, დავთ. I, გვ. 56-57).

- goris sakhelmts'ipo ist'oriul-etnograpiuli muzeumi (g.s.i.e.m.)* 8059, davt. II, gv. 157. (*გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი* (გ.ს.ი.ე.მ.) 8059, დავთ. II, გვ. 157).
- dolidze, i. (1979). *kartuli samartlis dzeglebi, t'ekst'ebi gamostsa, shenishvnebi da sadziebeli dauro p'rop.* i. dolidzem, t'. VII, tb. (დოლიძე, ი. (1979). *ქართული სამართლის ძეგლები*, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებელი დაურო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VII, თბ.).
- dolidze, i. (1985). *kartuli samartlis dzeglebi, t'ekst'ebi gamostsa shenishvnebi da sadzieblebi daurto p'rop.* i. dolidzem, t'. VIII, tb. gv. 363. (დოლიძე, ი. (1985). *ქართული სამართლის ძეგლები*, ტექსტები გამოსცა შენიშვნები და საძიებლები დაურო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VIII, თბ. გვ. 363.).
- itonishvili, v. (2002). *nark'vevebi k'avk'asiis ist'oriidan*, tb. gv. 208. (ითონიშვილი, ვ. (2002). *ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან*, თბ. გვ. 208).
- taqaishvili e. (1972). ak'ad. e. *taqaishvilis arkivi*, tb. p. 12. (თაყაიშვილი ე. (1972). *აკად. ე. თაყაიშვილის არქივი*, თბ. გვ. 12).
- togoshvili, g. (1973). *sakartvelo-osetis urtiertoba XV_XVIII ss.* tb. (თოგოშვილი, გ. (1973). *საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV_XVIII სს.* თბ.).
- togoshvili, g. (1969). *kartveli da osi khalkhebis urtiertoba 1801-1921 ts'ts'* tb. (თოგოშვილი, გ. (1969). *ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ.* თბ.).
- totadze, a. (1996). *osebi kartul mits'a-ts'qalze, ts'ignshi: „osta sak'itkhi“*, a. bakradzisa da o. chubinidzis red., gori-tbilisi. (თოთაძე, ა. (1996). *ოსები ქართულ მიწა-წყალზე*, წიგნში: „*ოსთა საკითხი*“, ა. ბაქრაძისა და ო. ჩუბინიძის რედ., გორი-თბილისი).
- topchishvili, r. (1997). *sakartveloshi osta chamosakhlebisa da shida kartlis etnoist'oriis sak'itkhebi*, tb. gv. 73-122. (თოფჩიშვილი, რ. (1997). *საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები*, თბ. გვ. 73-122).
- itonishvili, v. (2002). *nark'vevebi k'avk'asiis ist'oriidan*, tb. (ითონიშვილი, ვ. (2002). *ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან*, თბ.).
- k'ak'abadze, s. (1913). *tmogvelta gvaris ist'oriisatvis*, t'p., gv. 7. (კაკაბაძე, ს. (1913). *თმოგველთა გვარის ისტორიისათვის*, ტფ., გვ. 7).
- k'ek'elia, m. (1991). *erek'le II-is ganchinebani samachabloshi borot'mokmedebis aghsak'vetad*, gaz. „*sakartvelos resp'ublik'a*“ #25, gv. 1. (კეკელია, მ. (1991). *ერეკლე II-ის განჩინებანი სამაჩაბლოში ბოროტმოქმედების აღსაკვეთად*, გაზ. „*საქართველოს რესპუბლიკა*“ #25, გვ. 1).
- megrelidze, i. (1986). *sidzveleebi liakhvis kheobashi*. t'. I, tb. (მეგრელიძე, ი. (1986). *ექვთიმე თაყაიშვილი*, თბ., გვ. 155).
- sakartvelos erovnuli arkivis saist'orio tsent'raluri arkivi*, pondi 1450, davt. 26, sab. 158. (*საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი*, ფონდი 1450, დავთ. 26, საბ. 158).
- sakartvelos erovnuli arkivis saist'orio tsent'raluri arkivi*, pondi 1446, sab. 1625. (*საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი*, ფონდი 1446, საბ. 1625).
- sakartvelos erovnuli arkivis saist'orio tsent'raluri arkivi*, pondi. 226, sab. 5309. (*საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი*, ფონდი. 226, საბ. 5309).
- sakartvelos erovnuli arkivis saist'orio tsent'raluri arkivi*, pondi 229, # 52/66. (*საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი*, ფონდი 229, # 52/66).
- sosiashvili, g. (2007). *osianoba da samachablo*, ts'ignshi: „*dziebani*“, tb. (სოსიაშვილი, გ. (2007). *ოსიანობა და სამაჩაბლო*, წიგნში: „*ძიებანი*“, თბ.).

- sosiashvili, g. (2019). zhurulta sagvareulos ist'oriidan, *k'reb: eldar mamistvalishvili-80*, gv. 193-194. (სოსიაშვილი, გ. (2019). ჟურულთა საგვარეულოს ისტორიიდან, *კრებ: ელდარ მამისტვალიშვილი-80*, გვ. 193-194).
- sosiashvili, g. (2019). sopol arbos ist'oriidan, *masalebi sakartvelos soplebis ist'oriisatvis*, t'. I, tb., gv. 123-124. (სოსიაშვილი, გ. (2019). სოფელ არბოს ისტორიიდან, *მასალები საქართველოს სოფლების ისტორიისათვის*, ტ. I, თბ., გვ. 123-124).
- sosiashvili, g. (2019). osta sasamartloebi didi da p'at'ara liakhvis kheobebshi (XIX sauk'unis dasats'qisi), ivane javakhishvilis sakhelobis tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is kartul-osur urtiertobata sametsniero-k'vleviti tsent'ri, *V saertashoriso sametsniero k'onperentsia, masalebi*, tb., gv. 254-257. (სოსიაშვილი, გ. (2019). ოსთა სასამართლოები დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში (XIX საუკუნის დასაწყისი), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, *V საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, მასალები*, თბ., გვ. 254-257).
- sosiashvili, g. (2020). *sakartveloshi ep'idemiebis gavrtselebis ist'oriidan*, tb., gv. 129-130. (სოსიაშვილი, გ. (2020). *საქართველოში ეპიდემიების გავრცელების ისტორიიდან*, თბ., გვ. 129-130).
- sosiashvili, g. (2011). *nark'vevebi shida kartlis ist'oriidan*, tb. (სოსიაშვილი, გ. (2011). *ნარკვევები შიდა ქართლის ისტორიიდან*, თბ.).
- sosiashvili, g. (2002). osianoba da samachablo, *tskhinvalis sakh. universit'et'is asp'irant'ta da akhlagazrda metsnier-mushak'ta I sametsniero sesia, mokhsenebata tezisebi*, gori, gv. 10-11. (სოსიაშვილი, გ. (2002). ოსიანობა და სამაჩაბლო, *ცხინვალის სახ. უნივერსიტეტის ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკთა I სამეცნიერო სესია, მოხსენებათა თეზისები*, გორი, გვ. 10-11).
- orbელიანი პ'. (1981). *ambavni kartlisani*, t'ekst'i daadgina, shesavali, leksik'oni da sadzieblebi daurto e. tsagareishvilma, tb. (ორბელიანი პ. (1981). *ამბავნი ქართლისანი*, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა, თბ.).
- bat'onishvili vakhush't'i, (1973). aghts'era sameposa sakartvelosa, *kartlis tskhovreba*, t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eriis mikhedvit s. qaukhchishvilis mier, t'. IV, tb. (ბატონიშვილი ვახუშტი, (1973). აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, *ქართლის ცხოვრება*, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ.).
- khelnats'erta erovnuli tsent'ri*, pondi HD, sab. 14239. (*ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*, ფონდი HD, საბ. 14239).
- khelnats'erta erovnuli tsent'ri*, pondi HD sab. 10664. (*ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*, ფონდი HD საბ. 10664).
- japaridze, a. (1997). *kartvelta denatsionalizatsia XVII-XX sauk'uneebshi*, tb. gv. 379. (ჯაფარიძე, ა. (1997). *ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII-XX საუკუნეებში*, თბ. გვ. 379).
- АКАК, (1866). *Акты, собранные Кавказской Археологической комиссией*. Под общ. ред. А. Д. Берже, т. I, Тиф. .стр. 581-582, №765; 766.
- АКАК, (1868). *Акты, собранные Кавказской Археологической комиссией*, т. II, Тиф.
- АКАК, (1869). *Акты, собранные Кавказской Археологической комиссией*, т. III, Тиф.
- АКАК, (1873). *Акты, собранные Кавказской Археологической комиссией*, т. V, Тиф.
- АКАК, (1878). *Акты, собранные Кавказской Археологической комиссией*, т. VII, Тиф.
- Тогошвили, И. (1962). *История Осетии в документах и материалах (С древнейших времен до конца XVIII века)*, Составители: Г.Д. Тогошвили, И.Н. Цховребов, т. I, Цхинвали.

THE NARRATIVE COMPOSITIONS OF AKHALTSIKHE FILIGREE¹
ახალციხური ფილიგრანის თხრობითი კომპოზიციები

NIA LOMOURI

PHD student in Art History and Theory

Tbilisi State University

ORCID: 0000-0001-9000-5152

nialomouri@gmail.com

(+995) 598 37 69 56

Abstract

It has not been long since Georgia was freed from the colonial shackles, but the process is not over yet. Unfortunately, due to the difficult historical-political or socio-economic past, some of the unique collections in the museums of our country have not been thoroughly studied, therefore the pages of many centuries of history are still to be filled. This opinion is supported by the collection of folk and applied art filigree of the Art Palace of Georgia- Museum of Cultural History, providing a diverse research material. A fundamental study of this collection has not yet been published, which adds even more importance to the paper. Two exhibits from the collection attract special attention: a decorative plate with the image of a deer and a jewelry box with motifs of Abkhazian fairy tales. In the article we will try to highlight the ethnographic significance of these works, the artistic-technical characteristics and the historical background in which these artistic masterpieces were created.

Both exhibits are a reflection of an era that was quite loaded with important historical events, so a study of the works will allow us to see what traces the state of the country leaves on its cultural heritage.

Not surprisingly, in addition to local traditions, the works reflect the influences of Eastern and Western cultures. In art, especially in metal work, the main figure is the customer, whose taste, material condition and requirements often determine the level of the work. The customer's taste, in its part, is depended on the historical situation of the country, its relations with neighboring countries. Georgia has always been open to other cultures, for example in the researched period Tbilisi was often compared to Janus, looking one way to the East and the other way to the West. Chokha and frock, chikhtikopi and hat, piano and duduk coexisted here.

Keywords: filigree, Imaginary compositions, Metalwork, Akhaltsikhe, 19th-20th centuries.

¹ This work was supported by Shota Rustaveli Foundation (SRNSF) in the frame of project The project "Filigree in 19th-20th centuries Georgian metalwork" (#PHDF-19-1869)

ნია ლომოური

თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის

ხელოვნებათმცოდნეობის

მიმართულების დოქტორანტი

orcid: 0000-0001-9000-5152

nialomouri@gmail.com

(+995) 598 37 69 56

აბსტრაქტი

დიდი ხანი არაა რაც საქართველო კოლონიალური მარწუხებისგან განთავისუფლდა, თუმცა პროცესი ჯერ კიდევ ბოლომდე არ დამთავრებულა. სამწუხაროდ რთული ისტორიულ-პოლიტიკური, თუ სოციალურ-ეკონომიკური წარსულიდან გამომდინარე ჩვენი ქვეყნის მუზეუმებში არსებული უნიკალური კოლექციების ნაწილი არაა ფუნდამენტურად შესწავლილი, შესაბამისად მრავალ საუკუნოვანი ისტორიის ფურცლები ჯერ კიდევ შესავსებია. ამ მოსაზრებას ამყარებს საქართველოს ხელოვნების სასახლე-კულტურის ისტორიის მუზეუმის ხალხური და გამოყენებითი ხელოვნების ფილიგრანის კოლექცია, რომელიც მრავალწახნაგოვან საკვლევ მასალას წარმოადგენს. აღნიშნული კოლექციის შესახებ ფუნდამენტური კვლევა დღემდე არ გამოქვეყნებულა, რაც ნაშრომს კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას სძენს. კოლექციიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ორი ექსპონატი: დეკორატიული თევზი ირმის გამოსახულებით და ზარდახშა აფხაზური ზღაპრის მოტივებით. სტატიაში შევეცდებით გამოვკვეთოთ ამ ნამუშევრების ეთნოგრაფიული მნიშვნელობა, მხატვრულ-ტექნიკური მახასიათებლები და ისტორიული ფონი, რომლის წიაღშიც შეიქმნა ეს მხატვრული შედეგები.

ორივე ექსპონატი იმ ეპოქის ანარეკლია, რომელიც საკმაოდ დატვირთული იყო მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენებით შესაბამისად ნამუშევრების შესწავლა საშუალებას მოგვცემს დავინახოთ თუ რა კვალს ტოვებს ქვეყნის მდგომარეობა კულტურულ მემკვიდრეობაზე.

გასაკვირი არაა, რომ ნამუშევრებში გარდა ადგილობრივი ტრადიციებისა მჟღავნდება აღმოსავლური, თუ დასავლური კულტურების გავლენები. ხელოვნებაში, განსაკუთრებით ლითონმქანდაკეობაში მთავარი ფიგურა დამკვეთია, რომლის გემოვნება, მატერიალური მდგომარეობა და მოთხოვნები, ხშირად განსაზღვრავს ნამუშევრის დონეს. ეს ყველაფერი თავის მხრივ დამოკიდებულია ქვეყნის ისტორიულ მდგომარეობაზე, მის ურთიერთობაზე მეზობელ ქვეყნებთან. საქართველო მუდამ გახსნილი იყო სხვა კულტურებისადმი, მაგალითად საკვლევ პერიოდში თბილისს ხშირად ადარებდნენ იანუსს, რომელიც ერთი სახით აღმოსავლეთისკენ, ხოლო მეორე სახით დასავლეთისკენ იმზირებოდა. აქ თანაარსებობდა ჩოხა და ფრაკი, ჩიხტიკოპი და შლიაპა, ფორტეპიანო და დუდუკი.

საკვანძო სიტყვები: ფილიგრანი, სახოვანი კომპოზიციები, ლითონმქანდაკეობა, ახალციხე, XIX-XX საუკუნეები.

Introduction

Goldsmithing holds particular place in Georgian culture. The tradition of working with precious metals has evolved over millennia and changed the character according to the epochs. As early as the 3rd century BC, in his epic about the Argonauts, Apollonius of Rhodes refers to Colchis as "abundant in gold" (Koshoridze, 2013:261). This was partly determined by prevailing natural factors: there were abundant resources of precious

metals on the territory of Georgia; gold was extracted here from river sediments and mines. In his article "Goldsmith in Georgia" K. Cholokashvili maintains that "according to the legend, the rivers of Svaneti had gold particles mixed with sand. It was therefore not uncommon to find fine gold and, quite frequently, largish gold shards along the banks of rivers" (Cholokashvili, 1976:13).

There were different goldsmithing centers and schools revealing unique features in various regions of Georgia. The samples of metalwork in the fund repositories of the museums of Georgia confirm the millennial continuous history of the field, the knowledge of various techniques practiced by our ancestors and the innovative nature of their work. However, unfortunately, some schools have not yet been properly studied, although their significance may reach beyond the scope of our country.

Two items we are going to discuss belong to Akhaltsikhe filigree school and represent the top of development with its technique and artistic style. They unite important traditions, symbols and forms of our culture and history.

Methodology

The research is based on an interdisciplinary methodology, for the identification process we used technical, artistic and stylistic analysis of items. For filling the information, it became necessary to conduct investigation with interviewing. We also used description, critical and analytical analysis.



Figure 1

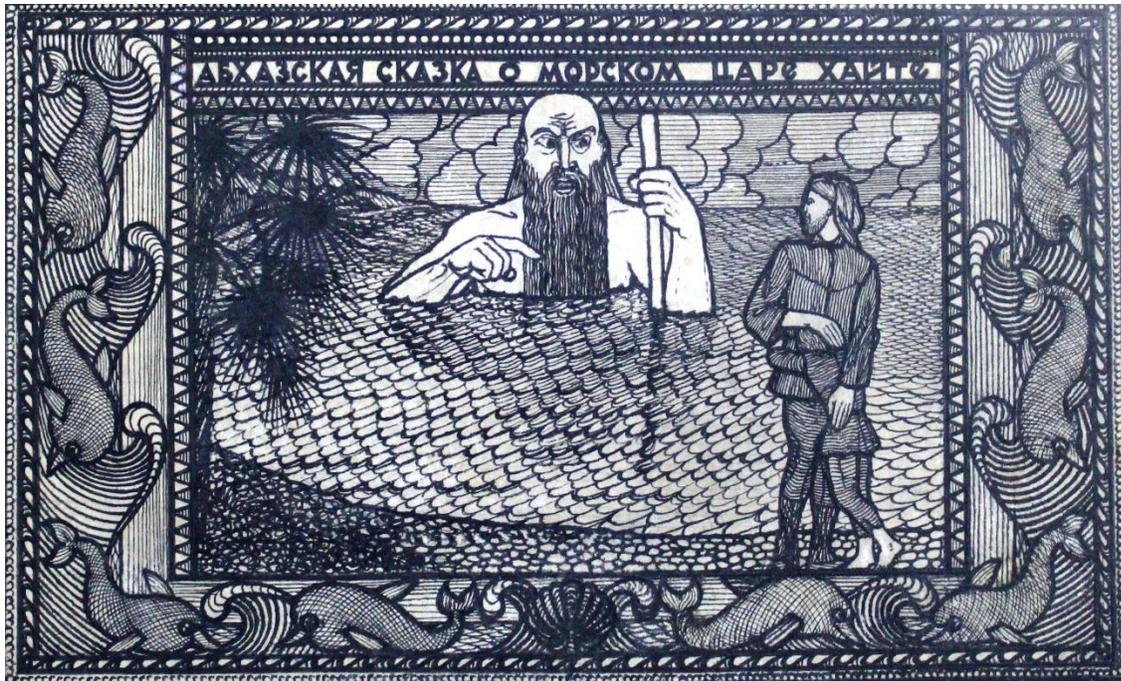


Figure 2

Discussion and Results:

Two century domination of Russia in Georgia had finished only at the end of 20th century. On 31 of March 1991, a referendum on restoration of the country's independence was overwhelmingly approved. In our country it took some time to realize belonging regardless of ethnic, cultural or religious identity. After the collapse of Soviet Union Georgia was (and is still) standing in front of new challenges in different fields.

Over the past two decades the museum field was virtually abandoned. The process of revitalization is still ongoing and the role of museums in our society has begun to gradually increase. But in that difficult political and economic period we have lost, reconsidered some pieces of our culture and history. "We forget more than we remember. Remembrance is a selective process. We tell stories of the past that we think important to tell today- for all sorts of political or psychological reasons; and we tend to ignore the stories that we think aren't important or do not fit in the current situation." (Gnedovsky, 2015:121). Museum collections keep an important information, shared or untold stories. Going down to the layers of rich funds of Georgia helps us to match the puzzle pieces of our history.

The Museum of Folk and Applied Arts of Georgia for a number of years was in danger of shutdown, permanent closure, or even dispersal of its collections. Despite The fact that it preserves a really unique collection, and it holds an extensive and virtually unstudied archive, this museum played a relatively passive role in the museum field in Georgia. But after starting revitalization process museum has become important cultural-educational center (Koshoridze, 2015:183).

As we mentioned museum holds unique collections which were formed with help of the Caucasus craftsmen Committee. The Committee was founded in 1899. The main mission of Committee was to study and revive folk and applied art in the region and also investigating the potential for the Caucasus to become an exporter of handmade objects, high quality, competitive and unique items. They started conducting scientific researches in different regions of Georgia, recorded important craft centers, collected important objects made

in unique technique and helped craftsmen to develop. The mission was very close to the mission of 19th century movement Arts and Crafts. The arts and crafts movement emerged from the attempt of reform design and decoration in mid-19th century Britain. It was a reaction against perceived decline in standards that the reformers associated with machinery and factory production.

Two objects we are going to research belong to Akhaltsikhe filigree center, which caught Craftsmen Committee attention with its unique and innovative style. On the first stage Committee sent two researchers in Akhaltsikhe to describe existing traditions and workshops of filigree. From the records we learn that already in 1871 there were 29 workshops in Akhaltsikhe which produced various raw materials, the work was mainly done manually and was distributed to craftsmen. There were workshops for the production of gold and silver, silk, tobacco, copper, weapons, leather, textiles, and stone, although the filigree workshops were distinguished by their high-quality workmanship. (Ванцян, 1943). Armenian and Georgian craftsmen worked together on the filigree, so we should not be surprised if, along with other cultures, we notice the influence of the Armenian school in Akhaltsikhe. Although, according to Rusudan Kenia, this influence has never had the power to completely subordinate the specific national peculiarities developed by Georgian goldsmiths over the centuries.

As has already been mentioned, one of the main goals of the Committee was to identify the potential of the Caucasus as an exporter of handicrafts and to produce items that meet high international standards for export. To develop the Akhaltsikhe Filigree School, the committee began to create sketches in experimental art laboratories (the art laboratories of the Caucasus Craftsmen Committee were supervised by professional artists, such as Julie Straume, head of the art studio in 1918-22). The artists tried to create designs different from the traditional school, which would be acceptable to the local customer and would be able to compete with the leading countries of the world at the international exhibition-fairs. The repertoire consisted mainly of household items and a variety of accessories.

With the help of the Caucasus craftsmen Committee, the Akhaltsikhe filigree was transformed into a highly competitive school in a few years. This is confirmed by the photo material from the Caucasus stand of the Universal Exhibition, which was held in 1900 in the French capital Paris to celebrate the achievements of the last century and the new trend, the beginning of the new century which today is referred to as the "Universal Exhibition". The exhibition was attended by more than 50 million people, which was, in fact, a record number.

The Paris exhibition had a double meaning for the Akhaltsikhe school as well. In addition to presenting an extraordinary opportunity to sell and promote the product on a fairly large scale, observing the achievements made by other countries allowed for the development in many respects. It is, therefore, no coincidence that even for the eye of a non-professional, the works of this school are clearly influenced by the Art Nouveau style. Flowing, free lines, susceptibility to insect imagery, an abundance of plant ornaments, elongated shapes, household items as carefully embroidered and processed as jewelry; Considering the modern requirements of the customer, preparation of catalogue sketches...

Novelties emerged in terms of artistic analysis of the work. Along with plant and geometric ornaments, we find the imagery embedded in the central area of the composition, or the whole item is covered with narrative scenes of a narrative nature. We rarely meet story compositions made in filigree technique not only in Georgian, but also in the works of other important centers of the world, because its creation requires great experience, precision and special mastery.

The plate created by K. Abajian in 1958 is distinguished by the central composition that depicts the image of a deer (Figure 1). It is cross-legged and has its head turned towards the body so that it fits exactly in the round outline of the composition. Its horns are depicted in a stylized form, with only one relatively large circle. The entire body of the animal is drawn by a single contour line, inside this line the decorative coils are arranged in

such a way that they seem to outline voluminous shapes and imitate light-shadows. Around the deer figure are presented the flowers and leaves of the plant, the movement of the lines of the stems of which introduces dynamics into a single picture complements and wraps the composition. The central part is surrounded by a round frame with wavy ornaments. The rest is a rhythmic repetition of circles and plant, stylized ornaments. Spherical grains (granulation) are placed on the leaves of plants, in the centres of circles and on the petals of flowers. The deer eye is also made with the granulation technique.

We should also mention the fact that the depiction of a deer figure has a long tradition in Georgian metal sculpture. We find the image of a deer in the decor of the Colchian axes. It is believed that the cult of this animal has been associated with hunting since ancient times. Images of deer are found on bronze belts and buckles. The main pillars of the Georgian halls were decorated with deer horns. The image of a deer on material monuments is mainly in a religious-cosmogonic context. In this case, if the image of a deer had a deep semantic meaning, it was a medium between the earthly and the celestial world, had special features, in the work under consideration of the Akhaltsikhe filigree it has only a decorative function. However, still, the depiction of a deer is not a mere coincidence, it is an echo of the local worldview of the country.

The works made in filigree with various images are especially noteworthy, the Art Palace of Georgia Folk and Applied Arts collection includes an interesting sketch for the jewel box (size 82; dimensions -31 X 21cm; paper, Indian ink), which is designed for filigree technique. The chest walls feature key pieces from the Abkhazian fairy tale "Hait- the king of the sea". Unfortunately, the work created according to the sketch has not reached us, but it is the highest stage of development of the Akhaltsikhe Filigree School, as we mentioned we rarely meet story compositions made in filigree technique (not only in Georgia but even in the world's advanced goldsmith centres). The sketch is important from a historical-political or social point of view because it combines the unique aspects of Akhaltsikhe craftsmanship and Abkhazian folklore.

This fairy tale is included in the collection of "Old Abkhazian fairy tales" (Хамба, 1935:114) published in 1935. This collection contains fairy tales recorded in Abkhazia, which took a long time to gather together. This was the first experimental attempt to print Abkhazian fairy tales. The illustration of the book and the sketch of the jewel box is made by one artist with the difference that his initials are indicated in different ways, in particular, the illustration of the 1935 collection of fairy tales (most of the illustrations in the book belong to one author) is signed by L. Chachba, while the sketch of the jewel box is signed as A. Shervashidze. Noteworthy are the small descriptions of the story on the back of the sketch by the artists with the signatures of G. Meskhi and Milokhov. The place of the making of the sketch is the Crafts Museum.

Leonide (Leo) Shervashidze (Chachba) (1910 Paris-2003 Sukhumi) - Art historian, Doctor of Arts, Professor of Ethics and Aesthetics, Academician of the Abkhazian Academy of Sciences, honored scientist of Georgian-Abkhazian Art. His field of research was Georgian-Abkhazian art, and perhaps for this reason he was involved in the publication of a collection of Abkhazian fairy tales, he created the illustrations for the collection (he also created illustrations for the Abkhazian alphabet), each illustration has his initials "L.Ch." We do not know who commissioned the sketch of the jewelry box, but the inspiration surely comes from Abkhazian folklore. The item combines the traditions of Akhaltsikhe and Abkhazia, the two most important parts of Georgia, which becomes even more important due to the current historical and political situation.

The sketch of the jewelry box was made in 1948, 13 years after the publication of the collection of Abkhazian fairy tales. The composition of the sketch of the top of the jewelry box (Figure 2) and the book illustration repeat each other, although the sketch created for Akhaltsikhe craftsmen is more decorative and detailed. The artist considers the specifics of the filigree technique in the construction of the composition, which indicates his high professionalism. The depiction of the King of the Sea is similar in both compositions, only the angle is

changed. In both cases, Haiti is portrayed as an angry, long-bearded man. In the sketch of the jewelry box he holds a rod in one hand and the index finger of the other hand is directed towards the old man and speaks to him with a stern, pious look. The illustration, however, shows only the hand pointing to the old man, and the facial expression is not as stern as in the case of the jewelry box. The images of the old man and his son differ only in the compositional placement, in the book illustration they go beyond the framework of the whole composition, their size is larger. On the jewelry box they are smaller. As for the background, the illustration is conveyed in simple lines, while the sketch of the jewelry box is more loaded with decorative elements.

Before we get into all the details of this jewelry box, it would be interesting to describe the content of the tale itself.

The story unfolds as follows: The old man and his wife had only one son. When the boy became of age, the old man took him to the sea side, so that he could learn some craft. After a lot of walking the boy got tired and fell down. The old man called his son- 'Hait!'. Suddenly the sea opened and a stranger came out of the depths. This stranger turned out to be the King of the Sea- Haiti. Haiti asked the old man where he was going and the old man also told him the reason. The King of the Sea suggested taking the boy to teach him everything and returning him to this very same place again a year later. The old man agreed and returned home alone. A year later he came to that place again. Haiti took him to the sea too and invited him to the palace. At the entrance to the palace he noticed 12 boys dressed in silk robes who looked very much like each other. When the old man was getting ready for bed at night, his son, who had become an insect, flew in and warned him that the next day Haiti would show him 12 identical boys, and if the old man could not recognize him then he would have to return home alone. The son told his father that he would be a boy with an insect on his shoulder. The father recognized the son, Haiti realized the boy had tricked him, but how he could not understand. The word could not be broken from his side, so the father and son were sent home. The boy realized that Haiti would not forgive him and would try to destroy him. His expectations were met as Haiti could not forgive the deception and sent different kinds of obstacles. Eventually the boy turned out to be smarter than Haiti and defeated the King of the Sea and married the king's daughter.

The key parts of the story are depicted on the walls of the jewelry box. The top of the box depicts an old man standing by the sea, hugging his son and looking at the sea. As already mentioned, the King of the Sea Hait is depicted with a stern expression, with a rod in his hand. The composition is complemented by images of stylized beach pebbles, waves and clouds. Palm branches can be seen in the left corner. The central composition in the form of a frame is followed by a strip of triangles, followed by a series of dolphins and waves with a shell in the center.

The front wall of the jewelry box depicts how the king's daughter saw the sleeping boy and fell in love with him. Behind the boy and the princess is the sea, with corals, fish, jellyfish. The boy is dressed in Abkhazian clothes. The central area here too is framed by dolphins and waves.

On the back wall are three daughters of Haiti surrounded by seaweed, corals and fish. There is a mirror image of dolphins on both sides. From above, the composition is framed by a series of waves.

On the right wall, the king's daughter is depicted with a magic mirror in her hand, trying to help the boy, while on the left wall, the boy is depicted with a key already found in his hand.

On the front and back walls of the jewelry box, the dolphins are directed to the side of the composition, while the right and left walls are directed in the opposite direction. These dolphins are not only depicted from a decorative point of view, according to the fairy tale, when a boy fleeing from Haiti turned into a fish, Haiti chased him as a dolphin.

The jewelry box stands on legs shaped like a shell. The face of each character is depicted quite skillfully, which would probably be difficult to perform in filigree, especially without the background, in an open-work.

Light-shadows are noteworthy as they depict the character of the story. Unfortunately, we can't say much about the technique, because the box itself has not reached us, but even the sketch shows the diligence of the craftsmen of Akhaltsikhe.

Conclusions:

the objects with imaginary compositions created in Akhaltsikhe filigree technique combine important artistic, historical and ethnographic elements.

They show the development of traditional technique of Georgian metalwork and highlight the professionalism of Akhaltsikhe goldsmith.

Symbols and stories used as main motifs for decorative items prove how cultural identity can be reflected on the pieces of art.

Goldsmith from Akhaltsikhe with the help of Caucasus Craftsmen Committee had created the repertoire which united local traditions and influences of western and Eastern cultures.

Bibliography

- Cholokashvili K. (1976). kartuli oqromchedloba. *drosha- №7*. (ბოლოყაშვილი კ. (1976) „ქართული ოქრომჭედლობა“, დროშა-№7).
- Gnedovsky M. (2015). Difficult Heritage in the Post-Soviet Museums. *Problems and Development Perspectives of Post-Soviet Countries Museums*. Tbilisi: Print house “Damani”.
- Kenia, R. (1987). *Tbiliseli oqromchedlebis shemoqmedeba*. Tbilisi: Metsniereba,. (ყენია, რ. (1987). თბილისელი ოქრომჭედლების შემოქმედება. თბილისი: მეცნიერება).
- Koshoridze, I. (2013) “*dekoratiul gamokhenebiti khelovneba*”, Tbilisi: gamomcemloba “universali”. (კოშორიძე, ი. (2013). დეკორატიული გამოყენებითი ხელოვნება. თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი).
- Koshoridze, I. (2015). “*New Challenges for Old Museums- The State Museum of Folk and Applied arts-collections, interpretation and rebranding in 21th century*”, Tbilisi: Print house Damani.
- Ванцян А. (1943). „*материалы об Ахалцихской филигрании*“, Кустарный музей, Тбилиси.
- Хашба А. (1935). *Абхазские сказки*. Сухум: Абниика.

FOR THE ISSUE OF THE RELIGIOUS FACTOR IN PROCESS OF PREPARATION
FOR THE ANTI-PERSIAN REBELLION OF MIR WEISS

რელიგიური ფაქტორის საკითხისათვის მირ ვეისის ანტისპარსული აჯანყების მზადების
პროცესში

KAKHA KVASHILAVA

PhD in History,
Associate Professor of Sokhumi State University
ORCID: 0000-0001-7703-5568
kvashilava@sou.edu.ge
+995577963818

Abstract

In presented article, based on a study of historical sources and modern scientific advances, we shall try to examine the concept of the war foreseen in the theological studies of Islam, considering the process of the preparing uprising against George XI by Mir Weiss, and how accurately the studies of Islam were used to achieve this goal.

Jihad, despite the different understandings of this concept, had a great influence on the attitude of the Muslim community towards neighboring peoples and countries, as well as religiously similar or different societies.

All issues are considered in this context, whether it is the spread of Islam, proselytism or the subjugation of a non-Muslim country or the imposition of tribute or its conversion to Islam. Therefore, from the point of view of Islam, jihad, in itself, is just.

The anti-Persian uprising in Afghanistan in 1709, in particular in Kandahar, is thought by us to be the first of its kind to involve theologians and jurists working in the major centers of Islam in Mecca and Medina, and thus obtained, which, naturally, along with other objective reasons, increased the possibility of successful completion of this intention.

Keywords: Mir Weiss, Persia, Giorgi XI, Islam, Jihad, Afghanistan

კახა კვაშილავა

ისტორიის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი
ORCID ID: 0000-0001-7703-5568.
kvashilava@sou.edu.ge
+995577963818

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატიაში, ისტორიული წყაროებისა და თანამედროვე სამეცნიერო მიღწევებისა შესწავლის საფუძველზე, შევეცდებით ისლამის საღვთისმეტყველო სწავლებაში ომის კონცეპტის გათვალისწინებით, შევისწავლოთ გიორგი XI-ს წინააღმდეგ მირ ვეისის

აჯანყების მომზადების პროცესი და რამდენად ზუსტად იქნა გამოყენებული ისლამის სწავლებანი ამ მიზნის განსახორციელებლად.

ჯიჰადი, მიუხედავად ამ ცნების განსხვავებული გააზრებისა, დიდ გავლენას ახდენდა მუსლიმური საზოგადოების დამოკიდებულებაზე როგორც მეზობელი ხალხებისა და ქვეყნების, ასევე რელიგიურად მსგავსი თუ განსხვავებული საზოგადოებებისადმი.

ყველა საკითხი სწორედ ამ ჭრილში განიხილება, იქნება ეს ისლამის გავრცელება, პროზელიტიზმი თუ არამუსლიმი ქვეყნის დამორჩილება ან ხარკის დაკისრების ან მისი გამაჰმადიანების მიზნით. აქედან გამომდინარე, ისლამის თვალსაზრისით, ჯიჰადი, თავისთავად, სამართლიანია.

1709 წელს ავღანეთში, კერძოდ კი ყანდაარის მიწებზე დაწყებული ანტიპარსული აჯანყება, ვფიქრობთ, პირველი ამგვარი მოვლენაა, რომლის ორგანიზებაში, გარკვეულ წილად, ჩართული აღმოჩნდნენ ისლამის უმთავრეს ცენტრებში – მექასა და მედინაში – მოღვაწე ღვთისმეტყველები და სამართალმცოდნეები და, ამდენად, ამ ამბოხებას იურიდიული და მორალური მხარდაჭერა ჰქონდა მათგან მოპოვებული, რაც, ბუნებრივად, სხვა ობიექტურ მიზეზებთან ერთად, ზრდიდა ამ განზრახვის წარმატებით დასრულების შესაძლებლობას.

საძიებო სიტყვები: მირ ვეისი, სპარსეთი, გიორგი XI, ისლამი, ჯიჰადი, ავღანეთი

შესავალი

ისლამის ჩამოყალიბების დღიდან ჯიჰადის კონცეპტმა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი დაიჭირა ახალ მონოთეისტურ სარწმუნოებაში.

ისლამში ომის საკითხის შესწავლას და ანალიზს უკვე დიდი ხნის ისტორია აქვს. მუსლიმური თეოლოგია და სამართალმცოდნეობა ამ პრობლემით დაინტერესება უკვე VII საუკუნიდან იწყება. ორიენტალისტიკა ჯიჰადის საკითხის ფუნდამენტურ და კომპლექსურ შესწავლას განსაკუთრებით აქტიურად XX საუკუნიდან იწყებს.

ქართულ აღმოსავლეთმცოდნეობაში ამ მხრივ გარკვეული მოსაზრებები გამოთქმული აქვს პროფესორ გოჩა ჯაფარიძე [ჯაფარიძე, 1995]. 2019 წელს ეს პრობლემა, ქრისტიანობისა და ისლამის პრიზმაში, განიხილა მკვლევარმა მამუკა წურწუმიამ [წურწუმი, 2019].

მეთოდები

წარმოდგენილი კვლევა ეფუძნება კვლევის შემდეგ მეთოდებს: ემპირიული ანალიზი, შედარებით-ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, სინთეზი, აბსტრაქცია, კონტენტ-ანალიზი, სისტემური ანალიზი.

შედეგები

წინამდებარე სტატიაში შესწავლილია ომის (ჯიჰადი) კონცეპტის ისლამური თეოლოგიის სწავლების მიხედვით და მისი კვალი მირ ვეისის მიერ 1709 წელს ორგანიზებულ ანტიპარსულ ამბოხებაში

მირ ვეისმა საკმაოდ გონივრულად და კარგად დაგეგმა ავღანთა ანტიპარსული აჯანყება. მან შესანიშნავად გაითვალისწინა ისლამში ჯიჰადის სწავლების პრინციპები. ამან კი მის განზრახვას სრული და მტკიცე მხარდაჭერა მოუპოვა თანამემამულეებში, რამაც, საბოლოოდ, განაპირობა 1709 წელს ამ აჯანყების წარმატებული დასასრულიც.

დისკუსია

ყანდაარის ბეგლარბეგად მივლენილი ქართლის ვალის სახელოზე აღდგენილი სეფიანთა სეფასალარი გიორგი XI (გამუსლიმების (შიიზმი) შემდეგ – შაჰნავაზ II, ხოლო ყანდაარში ცნობილი, როგორც – გორგინ ხანი) მკაცრი და ენერგიული ხელით შეუდგა ავღანთა მართვას და წლების მანძილზე დაუმორჩილებელი ყანდაარის მხარეში წესრიგის დამყარებას [კვამილავა,

2019: 239-242].

მალე ყანდაარში ორი გავლენიანი ლიდერის – ქართველი შაჰნავაზ II-სა და პაშტონი მირ ვეისის გზები გადაიკვეთა.

მირ ვეისი (1673-1715) – *მუჰამად ისმაილ მირვეის ხან ჰოთაქი* – ყანდაარის მხარეში მცხოვრებ დილზაის ტომის ბელადი იყო, ჰოთაქის გვარიდან [Шервашидзе, Нурзай, 1978: 106]. ავღანეთის ეროვნული გმირის, „ავღანთა მამის“ მშობლები იყვნენ სალიმ ხან ჰოთაქი და ნაზო თოხი (1651-1717; ასევე, ცნობილი, *ნაზო ანას* სახელით) – ცნობილი პაშტონი პოეტი [Tate, 1911: 37].

მირ ვეისი ძალიან დიდი გავლენითა და ძალაუფლებით სარგებლობდა ხალხში. ის ყანდაარის ქალანთარი იყო. თ. კრუშინსკის თქმით, ქალანთარ მირ ვეისის მოვალეობას გადასახადების აკრეფა წარმოადგენდა [Krusinski, 1733: 153]. ამ საქმიანობას ის მოსახლეობისადმი სულგრძელობით, სამართლიანად და სიკეთით ეკიდებოდა, რითაც მან ხალხის კეთილგანწყობილების მოპოვება შეძლო [Krusinski, 1733: 154]. ინდოეთთან ვაჭრობით კი, მირ ვეისმა დიდძალი სიმდიდრის დაგროვება შეძლო [Mitford, 1840: 34].

მირ ვეისი ძალზედ ჭკვიანი პოლიტიკოსიც იყო. პატრი თადეუმ კრუშინსკი ყანდაარის ქალანთარის შესახებ აღნიშნავს, რომ ის თავის გამჭირახობითა და გონებით ერთად აღებულ შაჰის ყველა მინისტრს სჯობდა [Krusinski, 1733: 178]. ინგლისელი მკვლევარი ლ. ლოქჰარტიც ავღანთა ლიდერს შესანიშნავ პოლიტიკურ მოღვაწედ და პიროვნებად მიიჩნევს [ნატროშვილი, 1991: 441].

მან იცოდა, რომ ქართლის ვალი საკმაოდ სახელგანთქმული სარდალი იყო და თავიდანვე მის წინაღმდეგ სამხედრო გამოსვლა უგუნურება იქნებოდა. გაყანდაარებული ქართლის მეფე კი წინამორბედი ბეგლარბეგებივით ხელწამოსაკრავი პიროვნება არ იყო, ამიტომაც გასაგებია ის მორჩილება, რაც ავღანებმა ყანდაარში ჩასული გორგინ ხანის მიმართ გამოხატეს [ტაბაღუა, 1982: 90, დოკ. №1]. აქედან გამომდინარე, ნათელია, რომ მირ ვეისისათვის აუცილებელი იყო თავიდანვე გორგინის კეთილგანწყობილების მოპოვება [Krusinski, 1733: 153]. ყანდაარის ქალანთარმა ძალიან კარგად მოახერხა საკუთარი ზრახვების დაფარვა საჭირო დრომდე. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ქართველმა ბეგლარბეგმა იმთავითვე ვერ შეინიშნა, სინამდვილეში ვისთან ჰქონდა საქმე [Krusinski, 1733: 154].

ამგვარი მდგომარეობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. მალე შაჰნავაზ II-სა და მირვეისს შორის ურთიერთობა დაიძაბა. ამასობაში კი, ამ უკანასკნელმა „საჩუქრებისა და წახალისების საშუალებით შეძლო მოსახლეობაში შეექმნა თავის მომხრეთა საკმაოდ ძლიერი პარტია“ [ტარდი, 1991: 123]. როგორც სეხნია აღნიშნავს, რომ „*გამოხდა ხანი და შექმნა ამავე სულთანმა* [მირვეისმა] *უარშობა*“ [ჩხეიძე სეხნია, 1854: 322].

გორგინ ხანმა სათანადო საიდუმლო მეთვალყურეობაც დააწესა ქალანთარზე [ჯანელიძე, 1984: 14]. რა თქმა უნდა, ის ითვალისწინებდა მირ ვეისის მდგომარეობას ყანდაარელებში და იმ პატივისცემას, რაც მოსახლეობისაგან ქალანთარს გააჩნდა. ამიტომ, როგორც ჩანს, შაჰნავაზ II-მ გადაწყვიტა პირველ ეტაპზე შეენარჩუნებინა „კეთილგანწყობილება“ მირ ვეისთან, რათა ავღანთა ამბოხის პროვოცირება არ მოეხდინა. ვითარების სრული კონტროლისათვის კი საჭირო იყო მირ ვეისის განეიტრალება. საამისოდ, გორგინმა გადაწყვიტა ქალანთარი „საგანგებო დავალებით“ ისპაჰანში გაეგზავნა, სადაც ის „საპატიო“ პატიმრობაში დარჩებოდა. ეს ყველაფერი ისე უნდა მომხდარიყო, რომ მირ ვეისს თუ მის მხარდამჭერებს არ გაჩნდნოდათ დაპატიმრების შეგრძნება [Krusinski, 1733: 154]. ჩვენი ვარაუდით, ეს 1706 წლის ბოლოს ან 1707 წლის იანვარში (ყველაზე ბოლო ვადა) უნდა მომხდარიყო [კვაშილავა, 2020: 105]. ჯონას ჰანვეისთან ეს ფაქტი 1707 წლითაა დათარიღებული [Hanway, 1753: 33].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მირ ვეისი ძალიან ჭკვიანი პოლიტიკოსი იყო, რომელსაც არსებული რეალობის სწრაფი და სწორი შეფასების უნარი ჰქონდა. ამასთან ერთად, ყანდაარის ქალანთარი მჭერმეტყველების ხელოვნებასაც კარგად ფლობდა და მისთვის არასასურველი მდგომარეობის სასურველად შემობრუნება შეეძლო. ერთი წყაროს ავტორი მას ცბიერსაც კი უწოდებს [ტაბაღუა, 1982: 155, დოკ. №5].

„ავღანეთის ისტორიის“ ავტორი, პოლკოვნიკი ჯ. ბ. მოლესონი, სამართლიანად შენიშნავს, რომ იმპერიის დედაქალაქში მირ ვეისის გაგზავნა გორგინ ხანის საბედისწერო შეცდომა იყო [Malleon, 1878: 214].

მირ ვეისმა, მისი მოხერხებულობითა და ცბიერებით, დაწვრილებით შეისწავლა ისპაჰანში არსებული ვითარება, სხვადასხვა პოლიტიკური დაჯგუფებების გავლენა შაჰზე, გორგისადმი ჰომაიუნის კარის დამოკიდებულება. კერძოდ, მან მალევე შეიტყო, რომ ყანდაარის ბეგლარბეგისა და მისი სახლის მიმართ უკიდურესად უარყოფითად იყვნენ განწყობილი უმაღლესი ‘უღემები და საჭურისები, რომელთაც დიდი გავლენა გააჩნდათ შაჰის ჰარემზე [Lang, 1952: 531]. მათ იმდენად დიდი გავლენა გააჩნდათ ჰომაიუნზე, რომ სამხედრო თუ საერო ასპარეზზე დაწინაურებული პირები, ფაქტობრივად, ჩამოაშორეს თანამდებობებს ან სიკვდილით დასაჯეს [კვაშილავა, 2020: 106].

ამ დაჯგუფების ლიდერები იყვნენ სამეფო კარის გამრიგე (იმიქ აყასი ბაში) და ბაზიერთუხუცესი (ყუშჩიადასი) ფათ-ალი ხანი დაღისტანი, რომელიც შემდგომ დიდი ვაზირი (1715/1716¹-1720წწ.) გახდა [Hanway, 1753: 33; Lang, 1952: 531]. ეს უკანასკნელი წარმოშობით ლეკი იყო.

მირ ვეისმა, რომელმაც ძალიან კარგად იცოდა, თუ რა იყო შაჰის კარზე ურთიერთობების დამყარების ყველაზე მარტივი და გამოცდილი გზა, მაშინვე დიდძალი ქრთამით კავშირი დაამყარა გორგის მოწინააღმდეგე პარტიის მესვეურებთან [Hanway, 1753: 33]. შაჰის კარის უმაღლესი მოხელეებისათვის მიცემული თანხა მართლაც ძალიან დიდი იყო. ამგვარი „სიუხვის“ გამო, როგორც თ. კრუშინსკი მოწმობს, მირ ვეისი ისპაჰანში ყველგან _ მინისტრებთან თუ პირველი დონის სხვა თანამდებობის პირებთან _ „სასურველი“ სტუმარი გახდა [Krusinski, 1733: 155]. სპარსეთის დიდებულთა კორუმპირებულობა და მოსყიდვა კი ჩვეულებრივი ამბავი იყო.

ამგვარი გზებით ყანდაარის ქალანთარმა მალე შეძლო გაექარწყლებინა ირანის მთავრობის უარყოფითი დამოკიდებულება მის _ როგორც „სახიფათო და საეჭვო პიროვნების“ _ მიმართ და მალე მეგობრებიც გაიჩინა, რომელთაგანაც მირ ვეისმა შეიტყო ის გეგმები, რაც მასთან დაკავშირებით გორგი XI-მ შეიმუშავა [Krusinski, 1733: 154-155].

მირ ვეისმა მალე მოახერხა გულშემატკივრები გორგის მომხრეებთანაც კი გაეჩინა [Krusinski, 1733: 156]. ასეთი დამოკიდებულებითა და საკუთარი მჭერმეტყველებით, მან დივანის მოხიბლვაც კი შეძლო [Hanway, 1753: 34].

მოკლედ, ის საკმაოდ აქტიურად მუშაობდა გორგისადმი ისპაჰანში სერიოზული გართულებების შესაქმნელად. ყანდაარის ქალანთარმა ამგვარად მოახერხა მის მიმართ არსებული ბრალდებების „გაქარწყლება“ [Krusinski, 1733: 158]. საბოლოოდ კი, მირ ვეისმა შაჰის ყურადღებაც კი დაიმსახურა.

მიუხედავად იმისა, რომ ჰომაიუნის კეთილგანწყობა მოიპოვა, მირ ვეისი მაინც ფრთხილად მოქმედებდა მონარქთან გორგის საკითხთან დაკავშირებით. რა თქმა უნდა, ამის მიზეზი შაჰის კარზე ქართველთა და, განსაკუთრებით კი, გორგის ნათესავთა მნიშვნელოვანი პოზიციები იყო. ამიტომ მირ ვეისი, როცა გორგიზე ჩამოვარდებოდა საუბარი, ეჭვიანი სოლთან-ჰოსეინის წინაშე საკმაოდ დიდი პატივით და მოჩვენებითი გულწრფელობით საუბრობდა, მაგრამ, იქვე, იმასაც ხაზს უსვამდა, რომ გორგინ ხანის ხელში ისეთი მნიშვნელოვანი სახელოების თავმოყრით, როგორც იყო ქართლის ვალი, ქერმანის და ყანდაარის გუბერნატორი, მას, რეალურად, საკმაოდ დიდ ძალას აძლევდა [Hanway, 1753: 34]. ამჟამად ასეთი ძალაუფლების მქონე გენერალი კი თავის დროზე, როცა მხოლოდ ქართლის ვალი იყო, დიდ ზიანს აყენებდა სპარსეთის არმიას მის ქვეყანაში, თითქოს, სხვათა შორის, აღნიშნავდა სეფიანთა „კეთილისმსურველი“ ყანდაარის ქალანთარი [Hanway, 1753: 34]. ასეთი საუბრების შემდეგ, სოლთან-ჰოსეინს ეჭვი შეეპარა გორგის ერთგულებაში და უკვე

¹ მისი გადიდვაზირების ზუსტი თარიღი უცნობია. სავარაუდოდ, ეს 1715-1716 წლებში უნდა მომხდარიყო, რადგან 1717 წელს ის უკვე სპარსეთის ეთიმად დოჟლუა [Savory, 1993: 576-577].

სერიოზულად შიშობდა იმას, რომ ქართლის ვალის თავისუფლად შეეძლო მისი ტახტიდან ჩამოგდება. ამის პრევენციისათვის კი საჭირო იყო გორგინ ხანისათვის მეთვალყურედ მიეჩინათ შაჰის ერთგული ადამიანი, რომელიც ყანდაარის ბეგლარბეგის მხრიდან ანტიპარსულ ქმედებებს ჩაშლიდა [Hanway, 1753: 34].

შაჰის კარი სასტიკად მოტყუვდა, როცა გორგის არ ენდო და პირიქით – მირ ვეისი ცილისწამების მსხვერპლად მიიჩნია. ყანდაარის ქალანთარსაც ეს უნდოდა. მისი მიზანი ხომ სპარსელთა წინააღმდეგ მძლავრი აჯანყების მოწყობა იყო. საამისოდ მზაკვარმა მირ ვეისმა რელიგიური სარჩულის მორგებაც გადაწყვიტა, რაც მის ავტორიტეტს ავლანთა თვალში კიდევ უფრო აამაღლებდა. აქედან გამომდინარე, მან მექაში ჩასვლა გადაწყვიტა [Krusinski, 1733: 159].

წმიდა ქალაქ მექაში ჩასვლა და მისი მოლოცვა ანუ ჰაჯი (*Hajj*) ისლამის მეხუთე ბურჯია (*არქან* – საყრდენი, საფუძველი),² რომლის შესრულება, ცხოვრებაში ერთხელ მაინც, მუსლიმისთვის, ძირითადად მაინც შეძლებულისათვის, სავალდებულოა [გელოვანი, სანიკიძე, 2009: 75]. სრული პილიგრიმოზის (ყველა სათანადო რიტუალის) შესრულების შემდეგ, მორწმუნე იღებს საპატიო ტიტულს – „ჰაჯჯი“ – და თეთრი ფერის ჩალმის ტარების უფლება ეძლევა [გელოვანი, სანიკიძე, 2009: 83].

ისლამის წმიდა ქალაქები – მექა და მედინა – 1516 წლიდან ოსმალეთის იმპერიის ფარგლებში მოაქცია სულტანმა სელიმ I იავუზმა (1512-1520). ეს სტამბოლის მნიშვნელოვანი წარმატება იყო ისლამურ სამყაროში, ვინაიდან წმიდა ქალაქების ფლობა ძალიან ზრდიდა მის პოლიტიკურ, კულტურულ და იდეოლოგიურ გავლენას მუსლიმებში. ჰაჯის აღსრულების მოვალეობა ერთნაირად ეკისრებათ როგორც სუნიტებსაც, ასევე – შიიტებს. ოსმალ-სეფიანთა საუკუნოვანი დაპირისპირების ფონზე, სტამბოლმა, ბუნებრივია, ისარგებლა წმინდა ქალაქებზე კონტროლის უფლებით ირანზე ზემოქმედებისათვის. შიიტ ირანელ პილიგრიმებს განსაკუთრებით ძალიან ძვირი უჯდებოდათ სუნიტი ოსმალებისა და არაბების მიწებზე გავლა [Krusinski, 1733: 160].

ცბიერმა მირ ვეისმა, როგორც ზემოთ აღნიშნა, ჰაჯის აღსრულება მხოლოდ და მხოლოდ მისი მომავალი სამხედრო და პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად გადაწყვიტა. ბუნებრივია, აქ ანტიპარსული აჯანყება იგულისხმებოდა [ჯანელიძე, 1984: 17].

ბუნებრივია, ჰაჯზე წასვლა ქვეყნის საზღვრების დატოვებას და ირანის მოწინააღმდეგე ოსმალეთის იურისდიქციის ქვეშ მყოფ არაბეთში ჩასვლას გულისხმობდა. ამიტომ სუნიტ მირ ვეისს სათანადო ნებართვა სჭირდებოდა შიიტი ოფიციალისაგან. მანაც საამისოდ მის სტრატეგიულ მოკავშირედ ქვეულ დიდვაზირ შაჰყოლი ხან ზანგანეჰს³ (1707-1715/1716) მიმართა, რომელმაც თანხმობაც მისცა [ტაბაღუა, 1982: 159, დოკ. №5].

მიუხედავად იმისა, რომ მირ ვეისს ისედაც მაღალი ავტორიტეტი ჰქონდა მის თანამემამულეებში, მან მაინც გადადგა ეს ნაბიჯი, რათა კიდევ უფრო გაემყარებინა მისი მომავალი მოქმედებები. ამგვარად, მისი ანტიირანული აჯანყება რელიგიური ომის ხასიათს მიიღებდა, რაც საყოველთაო ერთიანობას გამოიწვევდა, როგორც ავღანებში, ასევე – სხვა სუნიტებში, უმთავრესად კი ყველაზე მნიშვნელოვან და ძლიერ სახელმწიფოსთან, როგორც ოსმალეთის იმპერია იყო, რომელიც ამის მიღწევა კი მუსლიმის სამართალმცოდნეების სანქციით შეიძლებოდა [Krusinski, 1733: 165].

XVIII საუკუნის I ნახევრის ავტორს რედეი-ხანს, რომელმაც ავტორია პოეტური ნაშრომისა „ფატა ხაზანა“ [ამის შესახებ დაწვრი. იხ.: მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018], მირ ვეისის ჰაჯი მწირად აქვს გადმოცემული. ის მხოლოდ ყანდაარელთა ლიდერის ერთი ლოცვით იფარგლება:

„იასრიბში⁴ ჩასულმა ერთ ღამეს თვით მოციქულს შესჩივლა,

² ისლამში ჩამოყალიბებულია მოძღვრება რწმენის 5 საფუძვლის შესახებ: 1. *აშ-შაჰადა* – რწმენის სიტყვიერი აღიარება; 2. *ას-სალათ* – ლოცვა; 3. *სავმი* (*ას-საუმ*; *სპარს.* – *რუზე*; *თურქ.* – *ურაზა*) – სავალდებულო მარხვა, რომლის დაცვა აუცილებელია მუსლიმთათვის რამადანის თვეში; 4. *ზაჟათ* – აუცილებელი მოწყალება, სავალდებულო გადასახადი [გელოვანი, სანიკიძე, 2009: 60-61, 68, 71].

³ მისი სიძე იყო მომავალი დიდვაზირი ფათ-ალი ხან დაღისტანი.

⁴ ქალაქ მედინას თავდაპირველი სახელი.

„ხალხი განსაცდელშია,
 შენი [მუჰამედის] მიმდევრები ჩაგვრას განიცდიან,
 დაე, შეისმინე მათი ვედრება, მოციქულო.
 პაშტონებმა ბევრი რამ იმსხვერპლეს საშენოდ,
 მოწყალების ანგელოზო, ისმინე მათი ვედრება,
 იხსენი ისინი ამ უსასრულო ტანჯვისგან და მტარვალის მუშტისგან,
 და გორგინ ხანი სასიკვდილოდ გასწირე!
 შენს სახელზე პაშტონები ლოცულობენ,
 შენს ქადაგებებს ისინი არ გადაუხვევენ,
 რწმენისათვის ისინი, ყველანი, სიცოცხლეს გაწირავენ,
 შენი წყალობისათვის ყველაფერს გაიღებენ.
 არ დაგვივიწყო, ო, დიდო მხსნელო,
 ორივე სამყაროს სიამაყე და ჭემმარიტი გზის სინათლე!
 შენს წმინდა კართან მე მწარედ ვტირი,
 რადგანაც ვხედავ ჩემს ხალხს ბოროტი ცეცხლის ორომტრიალში განწირულს,
 შენი მზერა მოგვაქციე და გვიხსენი ამ საშინელი ბედისგან,
 როდემდის უნდა გვტანჯავდნენ მტარვალელები?
 შენი სიყვარული და სათნოება საყოველთაოდ ცნობილია
 და შენი მოწყალება ყველა ჩვენგანის გულში სუფევს.
 მაგრამ შენი შემწეობის გარეშე,
 პაშტონები სასიკვდილოდ არიან განწირული
 და მშვიდობას ვერ ეღირსებიან.
 ო, წმინდა მოციქულო, შორი მხარიდან შენთან მოვედი,
 ჩემი ვედრება გადაეცი უფალს და იყავ ჩემი მოწყალე,
 დაე, უფალმა ყველა ჩვენთაგან უბოძოს მოწყალება
 და დაგვეხმაროს ჩვენი ღირსების დავიცვათ,
 რათა მტარვალს ბოლო მოვუღოთ
 და ამ ბინძური ტირანიის ჭაობი დავაშროთ.
 პაშტონთა შორის უფლის კანონი მუდამ უმაღლესია,
 ბოლო მოუღე უსამართლოს და იხსენ პაშტონები.
 [მოციქულო,] ესე არს ჩემი მუდარა
 და მე შენგან ვითხოვ სათნოებას, სხვას არაფერს.
 მოწიწებით მოგმართავ ამ თხოვნით,
 შენ, არაბთა და სპარსთა ხელმწიფე⁵.
 პაშტონები მხოლოდ შენ გიმხელებ
 საკუთარი ცხოვრების დარდს და მწუხარებას,
 მხოლოდ შენგან ელიან უსამართლობისგან ხსნას და გახარებას,
 რადგან უღირსმა ტირანმა დაგვაქცია.
 მოციქულოვ, გვედრებე, გადმოგვხედე, შენიშნე ჩვენი მწუხარება
 შენიშნე ტირანია, შენიშნე მტარვალიც,
 ამ სომეხს⁶ ხომ არც ნამუსი გააჩნია
 და არც შენი რიდი არ აქვს, და არც ისასი,⁷ რომელმაც [ასევე] მართალი სიტყვა თქვა.

⁵ აქ ავტორი ხაზს უსვამს იმას, რომ მუჰამადი ერთნაირად წმიდაა როგორც სუნიტთათვის, ასევე – შიიტთათვის. ამდენად, მექასა და მედინაში მიღებული დადგენილებები ყველასთვის თანაბარ ძალას უნდა ატარებდეს.

⁶ სპარსულში ეთნონიმ „სომეხს“ ორმაგი დატვირთვა აქვს: ის, ერთდროულად, ეთნოსსაც აღნიშნავს და ქრისტიანობის სინონიმიცაა [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 167].

⁷ საუბარია ისლამის ერთ-ერთ მოციქული ისა იბნ-მარიამ ალ-მასიჰ, რომელსაც ქრისტიანობა სამების ერთ-ერთ იპოსტასად – მაცხოვარ იესო ქრისტედ აღიარებს.

ესე არს ჩემი ამბავი, ჰოი, მოციქულო,

დაგვეხმარე ამ სამართლიან ბრძოლაში“ [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 164].

აქ ყურადღებას იქცევს აპელირება სისასტიკეზე, რომელსაც განიცდიდნენ ავღანები დამპყრობელთაგან, თუმცა, ის უაპელაციოდ მხოლოდ და მხოლოდ გიორგისა და ქართველებს მიემართება. ამის შემდეგ პოემის ავტორი მკითხველს მირ ვეისის სიზმრის შესახებ უყვება:

„[იმ ღამით] მირ ხანს დაესიზმრა სადიქი,⁸ მშვიდობა მის სახელს!

რომელსაც თან ახლდა ფარუკ უმარი,⁹ მშვიდობა მის სახელს!

მათ უთხრეს, „შენ, მოხუცებულო, ნუღარ მოიწყენ,

[შენი] ხალხი გათავისუფლდება და მწუხარებას მალე მოეღება ბოლო.

წადი და აცნობე შენს

რომ მჩაგვრელის ტირანთას ბოლო მოეღება.

უფალი ყველა პაშტონს გათავისუფლებას,

პატივს და მოწყალებას არ მოაკლებს მათ

[რათა] იდღეგრძელონ, ღვთის მადლით.

უფლის ერთგულები ვიდრე იქნებიან,

საქვეყნოდ მოიხვეჭენ ისინი დიდებას.

არა, მათ ვერავინ დაამცირებს, ვერც ვერავინ დაიმორჩილებს.

უფლის სიტყვა სწორედ მათვის ჟღერს!

უფლისთვის სიცოცხლის გასაწირად მზად უნდა იყვნენ,

და მათი სახელი დავიწყებას არასოდეს მიეცემა!“ [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 165].

საინტერესოა, რომ მექაში მყოფ ყანდაარის ქალანთარს სიზმრად „ევლინება“ ისლამური სამყაროს ორი უდიდესი წარმომადგენელი. ამასთან კი, ‘ალი, ამავდროულად, შიიტებისათვის ერთ-ერთი სათაყვანებელი წმინდა მოღვაწეა. როგორც ჩანს, რედეი-ხანს ამით სურდა მირ ვეისის ანტიპარსული ანუ ანტიშიიტური გამოსვლისათვის ‘ალის მხარდაჭერის ჩვენება, რაც ირანელთათვის „მჩაგვრელთა“ (ანუ შიიტ სპარსელთა ხელისუფლება ყანდაარში) წინააღმდეგ ავღანთა აჯანყების სათანადო ლეგალიზაციის საფუძველი უნდა ყოფილიყო.

მექას მოლოცვისას, ყანდაარის ქალანთარი ორივე წმინდა ქალაქის ‘უღემებსა და სწავლულებს დაუკავშირდა საიდუმლო შეხვედრის სურვილით [Krusinski, 1733: 166]. ბუნებრივია, დასახული მიზნებიდან გამომდინარე, მირ ვეისი ერიდებოდა მისი ჰაჯის რეალური მიზნების გასაჯაროებას. მექადან და მედინადან მას საიდუმლო შეხვედრაზე თანხმობა მოუვიდა. ბუნებრივია, რომ ამგვარი ღონისძიება სტამბოლის ყურადღების გარეშე არ ჩაივლიდა, რომელიც დაინტერესებული იყო სეფიანთა იმპერიის დასუსტება-დაშლით და მისი ტერიტორიების, განსაკუთრებით კი – ოსმალეთთან მოსაზღვრე ირანის მიწების, ხელში ჩაგდებათ, რაც გზას გაუხსნიდა. ეს კი ოსმალთა სულტან-ხალიფების პოლიტიკურ-ეკონომიკურ და რელიგიური გავლენის არეალს გაზრდიდა. ამიტომ მირ ვეისთან კავშირის დამყარება მათთვის ძალიან ხელსაყრელი იყო.

მუსლიმ სწავლულებთან საიდუმლო აუდიენციაზე ავღანი მომლოცველი მდიდრული საჩუქრებით მივიდა. შესავალი სიტყვა მირ ვეისმა ჩვეული ქათინაურებით დაიწყო და ისიც აღნიშნა, რომ ჰაჯის აღსრულება მისი დიდი ხნის ოცნება იყო. ის აღნიშნავდა, რომ ავღანები ინდოეთსა და ირანს შორის ცხოვრობენ და სარწმუნოებით მუსლიმები არიან [Mitford, 1840: 38].

⁸ ტიტული „ალ-სიდდიქ ალ-აქბარი“ მიემართება მხოლოდ ‘ალი ბ. აბი ტალიბს – მუჰამედ მოციქულის ბიძაშვილსა და სიძეს, მუჰამადის ერთ-ერთი პირველ მუსლიმსა და წინასწარმეტყველის თანამებრძოლს, IV მართლმორწმუნე ხალიფას (656-661), პირველს იმ 12 იმამთაგან, რომელთაც შიიტები აღიარებენ. მას ეს წოდება მოციქულმა თავად მიანიჭა. ‘ალი იყო ბრწყინვალე ორატორი, ყურანისა და სუნას საუკეთესო მცოდნე.

⁹ ‘უმარ (ომარ) იბნ ალ-ხატტაბ ალ-ფარუკ – მეორე მართლმორწმუნე ხალიფა (634-644). „ალ-ფარუკი“ („შეცდომისაგან ჭეშმარიტების გამრჩევი“) მას წინასწარმეტყველმა მუჰამადმა უწოდა გამუსლიმების შემდეგ. ახალი სარწმუნოებისადმი ‘უმარი თავდაპირველად მტრულად იყო განწყობილი, მაგრამ დაახლოებით 613 წლიდან ის უკვე ისლამის მიმდევარია.

ამის შემდგომ მირ ვეისი ხაზს უსვამს იმ გარემოებასაც, რომ ძალიან სურდა მუჰამედის სარწმუნოების სამართლის აღიარებული ავტორიტეტთან რამდენიმე საკითხთან დაკავშირებით რჩევა მიეღო [Krusinski, 1733: 167]. „საორჭოფო“ პრობლემებიც ძალიან კონკრეტულად წარმოაჩინა: 1) შესაძლებელია თუ არა ერეტიკოსი (იგულისხმება შიიზმი – კ.კ.) მეფისადმი, მისი სარწმუნოებისა და კანონებისადმი დაუმორჩილებლობის მიზნით შეიარაღებული გამოსვლით მისი ხალხის (ავღანების – კ.კ.) ძველი თავისუფლების მოპოვება? 2) რამდენად შესაძლებელი იყო თითოეულ მართლმორწმუნე ავღანს შეენარჩუნებინა ერთგულების ფიცი იმ მეფისადმი, რომელიც მათ მმართველებად გააუბრებს (იგულისხმება ქრისტიანები, ქართველები – კ.კ.) მიავლენდა. ეს უკანასკნელნი კი, მირ ვეისის თქმით, ავღან ქალებს საქართველოში მონებად აგზავნიდნენ [Krusinski, 1733: 167; Mitford, 1840: 38]. აქ აშკარად ცრუობდა მირ ვეისი და ცილს სწამებდა ქართველ ბეგლარბეგებს, რადგან წყაროებში არ დასტურდება ქართლში თუ კახეთში ავღან ტყვეთა არსებობა. ესეც არ იკმარა მან და, რეალობის კიდევ უფრო მუქ ფერებში წარმოსაჩენად, ყანდაარში დისლოცირებულ ქართველებს ავღანთა გაქრისტიანებაც კი დასწამა [ტარდი, 1991: 124-125]. რედეი ხანთან კი ეს ამბები მოკლედ და გადმოცემული ზემოაღნიშნული კონტექსტით, თუმცა, არაფერია ნათქვამი გიორგის მიერ ავღანთა „გაქრისტიანებაზე“ [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 1645].

ყანდაარის ქალანთარმა ორივე შეკითხვაზე სათანადო პასუხი მიიღო, რაც მჩაგვრელ შიიტთა და ქრისტიანთა წინააღმდეგ შეიარაღებულ ბრძოლის ნებართვას გულისხმობდა [Krusinski, 1733: 169]. მუსლიმ ღვთისმეტყველთა და სამართალმცოდნეთა სიტყვიერი თანხმობა მირ ვეისმა არ იკმარა და ისლამის მაღალ ავტორიტეტებს შესაბამისი ფათვას¹⁰ გამოცემა სთხოვა [Krusinski, 1733: 169]. ამაზეც არ უთხრეს უარი მოულოდნელად გამოჩენილ ძალიან საჭირო და ძვირფას სტუმარს [Krusinski, 1733: 172].

„მათ ერთხმად მიიღეს გადაწყვეტილება,

და შემდეგი დასკვნა გამოიტანეს:

„დაშვებულია ტირანიის და მტარვალის დამხობა,

მითუმეტეს თუ ეს ურწმუნოთა ტირანიაა“ [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 165].

ეს მნიშვნელოვანი დოკუმენტი მირ ვეისის სერიოზული წარმატება იყო. რა თქმა უნდა, ეს ირიბი დადასტურება იყო იმისა, რომ ავღანებს ირანის წინააღმდეგ გამოსვლისას ოსმალეთის მხარდაჭერის იმედი უნდა ჰქონოდათ. როგორც ლ. შენგელია შენიშნავს, ავღანთა შეთქმულებისადმი თურქების მხარდაჭერა მომავალი ტერიტორიული შენაძენების სანაცვლოდ იყო [შენგელია, 2006: 76]. რა თქმა უნდა, სტამბოლი მისი აღმოსავლეთი საზღვრების გადასინჯვას ესწრაფვოდა, მაგრამ, ამის გარდა, მისთვის უმთავრესი ამოცანას სეფიანთა შიიტური სახელმწიფოს საბოლოო განდაგურებას წარმოადგენდა, რომლისთვის ის უკვე მეორე საუკუნეა მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდა.

მირ ვეისის მექაში წასვლა, ბუნებრივია, არ გამორიცხავდა იქ ოსმალეთის ადგილობრივ ხელისუფლების წარმომადგენლებთანაც კავშირის დამყარებას სამომავლოდ ირანის წინააღმდეგ კოორდინირებული მოქმედებებისათვის, რადგან ორივე მხარისათვის სპარსეთი მტერს წარმოადგენდა. ამიტომ სავსებით სამართლიანად ფიქრობს მურთაზ ტაიარი, რომ ოსმალეთი, რომელმაც XVIII ს. I მეოთხედში გააქტიურა თავის სადაზვერვო-ჯაშუშური საქმიანობა სპარსეთში, ამ გზით კავშირს ამყარებდა პოტენციურ მოკავშირეებთან – ავღანებთან (ტაიარი, 1982: 70). ოდნავ მოგვიანებით, ავღანთა აჯანყების დროს, ოსმალეთმა, მართალია ფარულად, მაგრამ მაინც დაუჭირა მხარი ავღანებს. ამიტომ, მირ ვეისისათვის მექაში წასვლის უფლების მიცემაც კი შაჰ სოლთან-ჰოსეინის დიდი შეცდომა იყო.

სუნიტი მირ ვეისის არაბეთში პილიგრიმობით შეიკრა მნიშვნელოვანი სუნიტური კოალიცია შიიტური სპარსეთის წინააღმდეგ. მართალია, ისლამი კრძალავს მუსლიმთა შორის

¹⁰ ფათვა [სინონიმებია – *ფუთაჰა, იფთა*] – საღვთისმეტყველო-სამართლებრივი დასკვნა, გამოტანილი შარიათის რომელიმე მითითების განმარტებისა და პრაქტიკული გამოყენებისათვის, ან შარიათის პოზიციებიდან რაიმე კაზუსის განმარტებისათვის [ისლამი, 1999: 185].

სისხლისღვრასა და ომს, მაგრამ დასაშვებად მიაჩნია თავდაცვითი ბრძოლა უღმერთოებისა და წარმართების წინააღმდეგ [Яхья, 2002: 32-33; Баширов, 2008: 102]. როგორც ცნობილია, სუნიტები და შიიტები კი ერთმანეთს სწორედ ისლამიდან განდგომაში სდებენ ბრალს. შესაბამისად, ეს მათ შორის მწვავე მტრობასაც იწვევს [Demant, 2006: 111].

ვინაიდან ისლამში არ არსებობს მკვეთრი საზღვარი სარწმუნოებასა და პოლიტიკას შორის, ამიტომ, ბუნებრივია, ყველა ომი იმთავითვე საღვთო ანუ რწმენისათვის (ჯიჰადი) ომის სახეს ღებულობს, რომლის რამდენიმე ტიპსაც განასხვავებენ მუსლიმი თეოლოგები [ისლამი, 1999: 224-226]. ესაა ბრძოლა: „ალაჰის მტრების“ წინააღმდეგ, რომლებიც ემუქრებიან მუსლიმებს; აგრესორების წინააღმდეგ; მჩაგვრელთა (ალ-ბალი) წინააღმდეგ; დამნაშავეთა და ყაჩაღთა წინააღმდეგ და სხვ. [Баширов, 2008: 103]. საკუთრივ ტერმინი „ჯიჰადი“ პირველად ყურანის მეორე სურაში („ბაყარა“) იხსენება: „*მათ კი, რომელთაც ირწმუნეს, რომლებიც სამშობლოდან ჰიჯრაში წავიდნენ და იბრძოდნენ ალაჰის გულისათვის (ჯიჰადი ფი საბილ ალლაჰ – ვ.კ.), იმედი ჰქონდეთ ალაჰის მოწყალებისა და ალაჰი შემწყნარებელია, მწყალობელი*“ [ყურანი, 2006: II, 215(218)]. მკვლევართა შენიშვნით, აქ ზმნა „ჯაჰადა“ შეიძლება განიმარტოს არა როგორც „ბრძოლა“, არამედ, ასევე, როგორც „გულმოდგინება“, „მონდომება“ [Кадырова, 2016: 29]. ბალტიმორის უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის პროფესორი ნურ მოჰამადი, შენიშნავს, რომ მუსლიმი ღვთისმეტყველების განმარტებით, ჯიჰადი ღვაწლია ალაჰისაკენ მიმავალ გზაზე [Mohammad, 1985: 384]. ამ უკანასკნელ მოსაზრებას ვხვდებით აჰმადიას მუსლიმთა საზოგადოების სწავლებაში [Ahmad, 2007].

ჯიჰადის სწავლება ისლამში თანდათან ჩამოყალიბდა. მისი ჩანასახი ჩანს ყურანის მედინური პერიოდის სურებში [ჯაფარიძე, 2019: 8; Mohammad, 1985: 387-388]. სწორედ აქ ვკითხულობთ: „*და ებრძოლეთ მათ, ვიდრე აღმოიფხვრებოდეს საცდური და დარჩებოდეს რწმენა ალაჰისა. ხოლო თუკი ისინი შეეშვებიან (ბრძოლას), მაშინ აღარ განაგრძოთ (არავის) მტრობა, გარდა უსამართლოთა*“ [ყურანი, 2006: II, 189 (193)].

მუსლიმური სამართლის მცოდნეთა (ფაკიჰები) განმარტებით, შეიარაღებული ბრძოლის განსაზღვრების თვალსაზრისით, შეიძლება გამოიყოს ჯიჰადის 6 ტიპი: 1. ბრძოლა ალაჰის მტრებთან, რომლებიც ემუქრებიან მუსლიმური თემის (უმმა) არსებობას, წარმართებთან და მათთან, ვინც ავიწროებს მუსლიმებს; 2. საზღვრების ხელშეუხებლობის დამრღვევებთან; 3. სარწმუნოებიდან განდგომილებთან; 4. ძალმომრეებთან; 5. ყაჩაღებთან; 6. არამუსლიმ მონოთეისტებთან, რომლებიც უარს ამბობენ ჯიზიას გადახდაზე [გელოვანი, სანიკიძე, 2009: 86]. მათივე შეხედულებით, ყურანის სურებისა და სუნათა ჰადისების მიხედვით, არსებობს დიდი ჯიჰადი, რომელიც მორწმუნის მიერ საკუთარ ნაკლოვანებებთან ბრძოლას გულისხმობს, ხოლო მცირე ჯიჰადი (ღაზავათი) – ესაა შეიარაღებული ბრძოლები გიაურთა წინააღმდეგ [Ямпольская, 2015: 184].

ირანელი მეცნიერი მორთეზა მეჰდი ფათემი წერდა: „მუსლიმანური კანონები ნებას რთავდა გაეჟლიტათ უცხო სარწმუნოების ხალხი ან სხვადასხვა ხარკითა და გადასახადით დაეებგრათ (მათ შორის „ხარაჯით“, „ჯიზიათი“ და სხვებით), თუ ისინი მუსლიმანური რწმენის მიღებაზე უარს იტყოდნენ. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინი „ჯაჰადი“ თავისთავად გულისხმობს ადამიანთა ხოცვა-ჟლეტვას და ფასეულობათა მოსპობას“ [მეჰდი, 1982: 17].

ამდენად, ფაკიჰების წინაშე ჯიჰადის სამართლიანობის საკითხი არც იდგა: ის თავისთავად იყო ერთდროულად – სამართლიანიც და წმიდაც [წურწუმია, 2019: 37]. თავი ადდინ აჰმად იბნ თაიმიას (1263-1328) სწავლების მიხედვით, ჯიჰადი ფაქტობრივად მუსლიმად ყოფნის ტოლფასი გახდა [წურწუმია, 2019: 39-40].

სწორად შენიშნავს ისტორიკოსი მ. წურწუმია: „რელიგიური ტექსტები საკმაოდ ორაზროვანია იმისათი, რომ როცა საჭიროა, მათში ვიპოვოთ ომისკენ წაქეზებაც და მისი აკრძალვაც. ნებისმიერი რელიგიის წმინდა წიგნებში არის როგორც სიკეთისა და მოყვასის სიყვარულისადმი მოწოდება, ასევე მოწოდება მოწინააღმდეგი განადგურებისაკენ... თავისთავად რელიგია არ არის ძალადობის მიზეზი, თუმცა მორწმუნეებით მანიპულირება და მათი

მებრძოლებად ქცევა შედარებით ადვილია, რადგან იდეის გულისთვის ისინი უფრო იოლად მიდიან სიკვდილზე“ [წურწუშია, 2019: 21, 22].

მექასა და მედინას მოლოცვის შემდეგ მირ ვეისის სახელს, როგორც წესი, წინ ზედწოდება „ჰაჯი“ დაერთო და ამის შემდეგ ხშირად მოიხსენიებდნენ, როგორც *ჰაჯი მირ* ან *ჰაჯი მირ ხანი* [Hothek, 1997: 52].

როგორც აღვნიშნეთ, ჰაჯის აღსრულება ყოველი მუსლიმისათვის იმთავითვე საპატიო და აუცილებელი მოვალეობაა. ის, ვინც ამ ვალდებულებას შეასრულებას, თანამემამულეთა შორის დიდი პატივითა და ავტორიტეტით სარგებლობს. ამიტომაც ისპაჰანში, შაჰის კარზე არსებული გიორგი XI-ს მეგობართა და მოწინააღმდეგეთა დასები იმთავითვე შეეცადნენ საკუთარ მხარეს მიემხროთ ჰაჯი მირ ვეისი. ამ უკანასკნელმაც შეიფერა ეს პატივი, თუმცა, თავის მომავალ გეგმებს საიმედოდ მალავდა და ცდილობდა, ამ მიზნისათვის, კიდევ უფრო განემტკიცებინა პოზიციები იმპერიის სატახტო ქალაქში. წმიდა ქალაქებიდან დაბრუნებული ყანდაარის ქალანთარი ორივე პარტიის გავლენიან პირებს ისევ მდიდრული ძღვენით ეახლა [Krusinski, 1733: 172].

როგორც ვხედავთ, ჯიჰადის შესახებ ისლამში არსებული სწავლების ძირითადი პრინციპები თანხვედრაში მოდის „ფატა ხაზანას“ ტექსტთან. აქ არის აპელირება ერეტიკოსთა (ამ შემთხვევაში – შიიტთა) მართლმორწმუნე მუსლიმთა (ამ შემთხვევაში – სუნიტთა) ჩაგვრაზე, რომლებმაც, ამასთან ერთად, დაიპყრეს მათი მიწები. მირ ვეისი აპელირებდა გორგინ ხანის ქრისტიანობაზე, რაც ასევე ჯიჰადის მიზეზი უნდა ყოფილიყო.

წყაროებში მირ ვეისის ჰაჯზე გამგზავრება არ არის დათარიღებული. ჩვენი კვლევებით, ის მექასა და მედინაში ჰიჯრის 1118 წლის ზულ-ჰიჯჯას¹¹ თვეში უნდა ყოფილიყო, რომელიც გრიგორიანული კალენდრის 1707 წლის მარტ-აპრილზე (კონკრეტულად, 3 მარტი _ 4 აპრილი) მოდიოდა [Орбели, 1961: 230]. აქედან გამომდინარე, იმ წელს ჰაჯი 12-17 მარტს უნდა გამართულიყო [კვაშილავა, 2020: 114].

დაგეგმილი ღონისძიებების განსახორციელებლად, მირ ვეისს ყანდაარში დაბრუნება სჭირდებოდა. ოღონდ სამშობლოში ეს დაბრუნება მისი წარმატება უნდა ყოფილიყო [Krusinski, 1733: 173]. რა თქმა უნდა, ეს მას გორგინ ხანის დასამარცხებლად და შეურაცხყოფისათვის სჭირდებოდა. მირ ვეისს უკვე საკმაო ინფორმაცია ჰქონდა შაჰის კარზე არსებულ ვითარებაზეც [ტარდი, 1991: 123].

შინ დაბრუნების ფორმაც კი შესაბამისი მოიფიქრა მირ ვეისმა: ის ყანდაარში უნდა დაბრუნებულიყო როგორც შაჰისა და მისი კარის ნდობით აღჭურვილი პერსონა [Krusinski, 1733: 173]. ჩვეულებრივ, ასეთი პირი სწორედ ბეგლარბეგია. მაგრამ მას ეს სახელო არ სჭირდებოდა. ის გიორგის მაკონტროლებელი უნდა ყოფილიყო. საამისოდ, მირ ვეისი ყველა ღონეს ხმარობდა. მათ შორის, ცდილობდა სეფიანთა ხელისუფლებაზე ემოციური ზემოქმედებაც განეხორციელებინა. ის აღნიშნავდა, რომ მოენატრა მისი ოჯახი და ნებას ითხოვდა, რომ რომელიმე მათგანი ოჯახის თავთან ისპაჰანში სტუმრად ჩასულიყო [Krusinski, 1733: 173]. თუმცა, ის მეტი ექსპრესიისათვის კიდევ უფრო შორს მიდიოდა და ირანის ხელისუფლებას სთხოვდა, მისი ტომი ავღანეთიდან ისპაჰანის სიახლოვეს დაესახლებინა, რომ მათთან სიახლოვეში გაეწეო ცხოვრებას სამშობლოსაგან შორს [Mitford, 1840: 37].

აქ საინტერესოა ის, რომ იმდენად დიდი შური ჰქონდათ ირანში წარმატებული ქართველების და, განსაკუთრებით, გიორგი XI-ის მიმართ, რომ შაჰის კარზე, რომ ადვილად იჯერებენ ავღანი მირ ვეისის ცილისწამებას, თითქოს სპარსელთა მოხელე ქრისტიანყოფილი შიიტი ქართველი სუნიტ ავღანთა აჯანყებას შეძლებდა. მაგრამ ყანდაარის ქალანთარმა სასურველ შედეგებს ძალიან მალე მიაღწია [Krusinski, 1733: 181-182]. ამ ბოლდამ „სახელმწიფოს ბურჯის“ გონება და პოლიტიკური შორსმჭვრეტელობა დაბინდა, რამაც სეფიანთა იმპერიის

¹¹ ისლამური კალენდრის XII თვე, სხვა სამ თვესთან (რაჯაბი, ზუ ლ-კადა, მუჰარამი) ერთად, ყურანის მიხედვით ითვლება წმინდა ანუ „აკრძალულ“ (ჰარამ) თვედ, როცა ომი დაუშვებელია. ჰაჯი სწორედ ამ თვის 7-12 რიცხვებში სრულდება [გელოვანი, სანიკიძე, 2009: 78, 124].

კატასტროფა მოახლოვდა. სხვათა შორის, აფხალ-ხანის ცნობით, მირ ვეისი „დაბრუნდა სეფაზანის გავლით, მაგრამ ფადიშაჰი არ უნახავს“. აქ ტექსტის გამოძვევებულბმა ფრჩხილებში ჩასვეს „ე. ი. ირანში არ დაბრუნებულა“ [Шервашидзе, Нурзаи, 1978: 106]. ავღანი მემატიანის ზემოხსენებული ამონარიდიდან ჩანს, რომ ყანდაარის ყოფილი თავკაცი სამშობლოში ისპაჰანის (სეფეხან) გავლით დაბრუნდა. თუმცა, უკვე გაუგებარია ი. შერვაშიძისა და ლ. მ. ნურზაის ჩანართი, რომ ის „ირანში არ დაბრუნებულა“. ვფიქრობთ, ეს ჩანართი აქ ყოვლად უადგილოა და ის, რომ „ფადიშაჰი არ უნახავს“, ასეთ განმარტებას არ უნდა საჭიროებდეს. როგორც ჩანს, აფხალ-ხანის ინფორმაციებით, ჰაჯი მირ ვეისს შაჰ სოლთან ჰოსეინთან აუდიენცია არ ჰქონია.

დიდვაზირმა და მისმა გუნდმა შაჰის დარწმუნება დაიწყო გიორგისაგან მოსალოდნელი საფრთხის თაობაზე, რომლის აცილება შესაძლებელი იყო მხოლოდ და მხოლოდ ყანდაარში მირ ვეისის გაგზავნით [Krusinski, 1733: 182]. უგუნური და არამორსმჭვრეტელი შაჰ სოლთან-ჰოსეინი „ეთიმად დოულესა“ და მისი დასის „არგუმენტებს“ დაჰყვა, მირ ვეისს ხალათი¹² უბოძა და სამშობლოში იმაზე მეტი უფლებებით აღჭურვილი დააბრუნა, ვიდრე მანამდე გააჩნდა [Krusinski, 1733: 182].

ყანდაარში დაბრუნებულ მირ ვეისს ბრიყვა სადრაზამმა საგანგებო და საიდუმლო დავალება მისცა: თუკი გიორგი ანტისპარსულ აჯანყებას დაგეგმავდა, ქალანთარს მაშინვე უნდა ეცნობებინა პირადად „ეთიმად დოულესათვის“, რომელმაც მას, ასევე, სპეციალური დოკუმენტიც გაატანა, რაც, საგანგებო ვითარებაში, მირ ვეისის ფართო უფლებებს ადასტურებდა [Mitford, 1840: 44; Ferrier, 1858: 27]. როგორც რ. მეთიზი სავსებით სამართლიანად შენიშნავს, მირ ვეისი სამშობლოში დაბრუნდა, როგორც ყანდაარისა და მისი ბეგლარბეგის ჩრდილოვანი ადმინისტრატორი [Matthee, 2012: 233].

ყანდაარის ქალანთარი გამარჯვებული დაბრუნდა სამშობლოში. როგორც ლ. დიუპრე შენიშნავს, ისპაჰანში ყოფნისას, მირ ვეისი დარწმუნდა ირანის სრულ სისუსტეში, რაც ყანდაარის აჯანყების შემთხვევაში, მის ხალხს მრავალწლიანი დამოუკიდებლობის მიღწევისა და შენარჩუნების შესაძლებლობას აძლევდა [Dupree, 1980: 323]. ამასთან ერთად, ჰაჯი მირ ხანი მექა-მედინას მოლოცვის თვალში კიდევ უფრო ამაღლდა ავღანთა თვალში [ტარდი, 1991: 124]. ინფორმაციულადაც საკმაოდ შეიარაღებული იყო მირ ვეისი, ის ხომ ისპაჰანში თავის ცბიერებითა და მდიდარი ძღვენ-საჩუქრების გაცემით სეფიანთა კარის ყველა ინტრიგებისა და სახელმწიფო საიდუმლოებების კურსშიც იყო [ტარდი, 1991: 124].

მართალია, თ. კრუშინსკი წერილების შინაარსს ზოგადი ფრაზებით გვაცნობს, მაგრამ ამ ამბების ქრონოლოგიის დაზუსტება და შაჰის მიერ გამოგზავნილი წერილის ზუსტ შინაარსი ს. ჩხეიძესთან ზუსტდება. კერძოდ, 1708 წლის თებერვალში¹³ მეშჰედიდან¹⁴ (სეხნასთან: *მაშათი*) „გაეგზავნა მეფეს გიორგისა-თვის ყაენს ხალათი და „მირვეისის საშუამავლო წიგნი: „შეირიგეო

¹² ხალათში შედიოდა: კაბა დიბისა, თელაი სევანარიანი (ჩალმაში ჩასარჭობი ფრთა ან ფოჩი), ქამარბანდი (გრეხილი ქამარი), სარტყელი ზარბაბისა (წელზე რამდენიმე ფენად შემოსახვევი ქსოვილი), დოლბანდი (ჩალმა), თამამ ზარი (სუფთა ოქრო), ნოდრაი.

¹³ სეხნია ზუსტ თარიღს არ ასახლებს, მაგრამ სხვა წინ აღწერილი მოვლენების (შაჰის ჩასვლა მეშჰედში 1707 წლის 9 ივნისს, შემდეგ ისპაჰანის მოსახლეობის აჯანყება და მისი ჩაქრობა იმავე წლის ივლისში. აქედან 7 თვის შემდეგ კი, გიორგი ღებულობს ზემოხსენებულ ხალათსა და წერილს) ქრონოლოგიის გაანალიზებით, ზემოთ დასახელებულ მონაცემებს ვღებულობთ.

¹⁴ *მეშჰედი* – ქალაქი ირანის სილამური რესპუბლიკის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, ხორასან-რეზავის ოსტანის ადმინისტრაციული ცენტრი, სიდიდით მეორე ქალაქი. იქ მდებარეობს შიიტთა წმინდანის, VIII შიიტი იმამის ალი იბნ მუსა ალ-რეზას /766-818/ მარაბი (საფლავი, მავზოლეუმი). შაჰ აბას I-მა ეს ქალაქი შიიტთა პილიგრიმობის ერთ-ერთ მთავარ ცენტრად აქცია. ამ გზით, სპარსეთის ხელისუფლება ცდილობდა ქვეყნიდან მექასა და მედინაში მომლოცველთა გამგზავრების შემცირებას. აღსანიშნავია, რომ სუნიტურ გარემოცვასთან, განსაკუთრებით კი – ოსმალეთთან, დაპირისპირებას, ბუნებრივია, საფუძვლად რელიგიური ასპექტი ედო. ცნობილია სულთან სელიმ I-ის ფათვა, რომელიც სუნიტს ნებას აძლევდა თავისუფლად გამოესალმებინა სიცოცხლეს შიიტი მუსლიმი და ეს აქტი 70 ქრისტიანის მოკვლას უტოლდებოდა [სანიკიძე, 2009: 211].

და მიიჩნევე მის მართებულად“ [ჩხვიძე სეხნია, 1854: 323].

როგორც ჩანს, სეხნიასეული თარიღი (1708წ. არა უადრეს თებერვლისა და არა უგვიანეს პირველი ნახევრის დასასრულისა) ზუსტია.

ყანდაარში დაბრუნებული მირ ვეისი აქტიურად შეუდგა მისი მიზნების – გორგინ ხანის მოკვლა და ყანდაარის ქართულ-სპარსული გარნიზონის ამოწყვეტა – რეალიზებას [Krusinski, 1733: 183]. როგორც ერთ საბუთშია დაფიქსირებული, მან დაიფიცა, რომ გორგინ ხანს მოსპობდა [ტაბალუა, 1982: 127, დოკ. №4]. თ. კრუშინსკის თქმით, მირ ვეისის საკმაოდ კარგად შეფარული განრახვა ჰქონდა მის სამომავლო მოქმედებებთან დაკავშირებით, კერძოდ კი ავღანეებში კიდევ უფრო უნდა გამძაფრებულიყო მათი აღშფოთება და სიძულვილი ქართველების მიმართ, რაც საჭირო იქნებოდა აჯანყების ორგანიზებისათვის [Krusinski, 1733: 188]. საინტერესოა, რომ ი. შტოკლაინის მიერ გერმანულ ენაზე გამოცემულ თ. კრუშინსკის ნაშრომში, ეს ეპიზოდი ასეა გადმოცემული: „ფარული ჩანაფიქრის მიხედვით, ავღანეები ქართველებსა და სპარსელებს კიდევ უფრო მეტად უნდა გაემწარებინათ, რათა უკმაყოფილო ავღანეებს მირ ვეისის ირგვლივ მოეყარათ თავი და როცა ისინი მას მთლიანად მიეკედლებოდნენ, შეეძლო თავისი ჩანაფიქრის განხორციელება – აჯანყების დაწყება“ [ტარდი, 1991: 126].

წყაროებში გარკვეული აზრთა სხვადასხვაობაა შემდგომ განვითარებულ პროცესებთან დაკავშირებით, მაგრამ მათი კრიტიკული შეჯერების შედეგად, შესაძლებელი ხდება ამ სურათის აღდგენა.

შაჰის მიერ შეწყალებული და პატივდებული ქალანთარი გიორგიმ თავიდან მაინც ვერ მიიღო. ის აღშფოთებული იყო საიმპერატორო კარის ზემოთ ხსენებული გადაწყვეტილებით და დაუფარავადაც აღნიშნავდა, რომ იგი ისპაჰანზე უკეთ იცნობს მირ ვეისს [Hanway, 1753: 42]. მაგრამ შეწყალებული ქალანთარი „ცბიერებისა და ყალთაბადნობით ნიღაბს ქვეშ ფარავს მოჩვენებით მონანიებას“ [ტაბალუა, 1982: 156, დოკ. №5]. მან გიორგის გარემოცვაშიც კი მოახერხა მხარდამჭერების მოპოვება, რომლებიც ბეგლარბეგთან მისი ურთიერთობის მოგვარებას ცდილობდნენ [ტაბალუა, 1982: 156, დოკ. №5]. გორგინ ხანიც დაჰყვა მათ თხოვნებს [ტაბალუა, 1982: 156, დოკ. №5]. თუმცა, მას სხვა გზა არც ჰქონდა: მირ ვეისს ხომ ირანის შაჰი მფარველობდა. ჟ. ფერიეს შენიშვნით, მირ ვეისის დაბრუნებით განრისხებული გორგინ ხანი იძულებული გახდა ყანდაარის ქალანთარი მის თანამდებობაზე აღედგინა [Ferrier, 1858: 27].

მირ ვეისისა და გორგინ ხანის შერიგების შემდეგ, ყანდაარის ქალანთარის პოზიცია ისევ განმტკიცდა. ის ავღანეები, რომლებიც უფრო ხოლმე შერისხულ-შეწყალებულ თანამომძმესთან კონტაქტს, ამის მერე უფრო მეტად ისევ აახლებენ მასთან ურთიერთობებს [Mitford, 1840: 45]. მირ ვეისის მამულში – კოკარანში – ამ შეხვედრებმა სისტემატური ხასიათი მიიღო, მაგრამ, მიზნის წარმატებით მისაღწევად, ბუნებრივია, გარკვეულ დრომდე, საჭირო იყო ამ ურთიერთობათა საიდუმლოდ შენახვა [Hothek, 1997: 88].

ჰაჯი მირ ვეისი შეუსვენებლივ მუშაობდა მთავარი მიზნის მისაღწევად. მალე მან ჩამოაყალიბა საიდუმლო ორგანიზაცია მისი უახლოესი მეგობრების – ავღანურ ტომთა ბელადების, ბელუჯი ტომების ლიდერების მონაწილეობით [Mitford, 1840: 45]. საამისოდ მან კრება მოიწვია, როგორც ამას პაშტონი პოეტი რედეი ხან „მაჰმუდ ნამაში“ აღნიშნავს [Hothek, 1997: 127].

ქალანთარი შეთქმულებს ყურანით ხელში დახვდა და მათ წმიდა ფიცი დაადებინა [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 166]. ამის შემდეგ კი მათ „სახელმწიფოს ბურჯის“ საიდუმლო წერილი უჩვენა, რომელიც მირ ვეისს გიორგის წინააღმდეგ მოქმედების შესაძლებლობას აძლევდა და მხარს უჭერდა ამ საქმეში [Mitford, 1840: 45; ტაბალუა, 1982: 91, დოკ. №1]. როგორც შემდგომ აღმოჩნდა, ეს დოკუმენტი მის მიერვე ყოფილა გაყალბებული [Mitford, 1840: 47]. შეთქმულები შეთანხმდნენ ერთობლივ მოქმედებებზე [Mitford, 1840: 45].

„მირ ხანმა ყველა ტომის თავკაცი შეკრიბა

და უამბო მათ თავისი მოგზაურობის შესახებ,

გაუზიარა მათ თავისი ლოცვის, სიზმრის, და [საღვთო კაცთა] განჩინების ამბავი

და სამართლიანობისათვის ბრძოლაზე

ყველანი შეთანხმდნენ“ [მიქაბერიძე, კვაშილავა, 2017-2018: 166].

მირ ვეისი, გიორგის ყურადღების მოსადუნლებლად, „...ფარავდა თავის თავის ცუდ ზრახვებს მორჩილებისა და მლიქვნელობის საფარქვეშ“ [ტაბალუა, 1982: 91, დოკ. №1]. ვახუშტი წერს, რომ „მირვეისი, მოსრული ყანდაარს, მარადი ეძიებდა ჟამსა სიკუდილისათვის მეფისა. არამედ ზარისაგან¹⁵ მეფისა იჩემებდა ფრიადსა ერთგულებასა“ [ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973: 483]. ის რეგულარულად დადიოდა ბეგლახეგის სასახლეში ოფიციალური ვიზიტებით და არ იშურებდა თავაზიანობას მის მიმართ [ჯანელიძე, 1984: 21]. საბოლოოდ, მან თავისი მაინც გაიტანა: „...გურგინ ხანი დარწმუნდა _ უკვე აღარ მყავს უფრო თავდადებული მეგობარი, ვიდრე მირ ვეისიაო“ [ტაბალუა, 1982: 91, დოკ. №1].

გიორგისთან ხელახლა ურთიერთობების დათმობამ, მირ ვეისს კიდევ უფრო მეტი შესაძლებლობა გაუხსნა სამოქმედოდ, რამაც სახელოვანი ქართველი მეფისა და მხედართმთავრის ტრაგიკული აღსასრული განაპირობა.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

- bat'onishvili vakhusht'i. (1973). aghts'era sameposa sakartvelosa, _ „*kartlis tskhovreba*“. t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eri mikhedvit s. qaukhchishvilis mier. t'. 4. tbilisi. (ბატონიშვილი ვახუშტი. (1973). აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, _ „ქართლის ცხოვრება“. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. 4. თბილისი).
- gelovani, n. sanik'idze, g. (2009). *islami (religia, ist'oria, tsivilizatsia)*. tbilisi. (გელოვანი, ნ. სანიკიძე, გ. (2009). *ისლამი (რელიგია, ისტორია, ცივილიზაცია)*. თბილისი).
- islami, entsik'lop'ediuri tsnobari*. (1999). shemdgenlebi: k'. k'utsia, m. met'reveli. g. sanik'idze, m. svanidze, g. japaridze. shesavali ts'erili da khelmdzghvaneloba g. japaridzisa. redakt'ori gr. beradze. tb. (*ისლამი, ენციკლოპედიური ცნობარი*. (1999). შემდგენლები: კ. კუცია, მ. მეტრეველი. გ. სანიკიძე, მ. სვანიძე, გ. ჯაფარიძე. შესავალი წერილი და ხელმძღვანელობა გ. ჯაფარიძისა. რედაქტორი გრ. ბერაძე. თბ).
- k'vashilava, k'. (2019). giorgi XI sp'arsetshi: brdzola sakartvelosatvis (1700-1709), „*et'iudebi aghmosavletis kveqnebis ist'oriidan (meore, chasts'orebuli da shevsebuli, gamotsema)*“. tbilisi. კვაშილავა, კ. (2019). გიორგი XI სპარსეთში: ბრძოლა საქართველოსათვის (1700-1709), „*ეტიუდები აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიიდან (მეორე, ჩასწორებული და შევსებული, გამოცემა)*“. თბილისი).
- k'vashilava, k'. (2020), giorgi XI da kaikhosro, – „*kartveli mepeebi p'at'ronni da msakhurni kveqanisan*“. t'. 21. tbilisi. (კვაშილავა, კ. (2020), გიორგი XI და ქაიხოსრო, – „*ქართველი მეფეები პატრონი და მსახურნი ქვეყანისანი*“. ტ. 21. თბილისი).
- mikaberidze, a. k'vashilava, k'. (2017-2018). mnishvnelovani avghanuri ts'qaro giorgi XI-s shesakheb, – „*kartuli ts'qarotmtsodneoba*“. №19-20. tbilisi. (მიქაბერიძე, ა. კვაშილავა, კ. (2017-2018).

¹⁵ „ზარი _ საზარელისაგან შიში“ [ორბელიანი სულხან-საბა, 1966: 274].

მნიშვნელოვანი ავღანური წყარო გიორგი XI-ს შესახებ, – „ქართული წყაროთმცოდნეობა“. №19-20. თბილისი).

- nat'roshvili, (1991). *mashriqit maghribamde. khelakhali gamotsema*. tbilisi. (ნატროშვილი, (1991). *მამრიყით მაღრიბამდე*. ხელახალი გამოცემა. თბილისი).
- orbekiani sulxhan-saba, (1966). *leksik'oni kartuli. or ts'ignad. ts'. 1*. tbilisi. (ორბელიანი სულხან-საბა, (1966). *ლექსიკონი ქართული*. ორ წიგნად. წ. 1. თბილისი).
- sanik'idze, g. (2009). *sepianta sakhelmts'ipos ideologiuri sapudzvebi*, – „*sametsniero p'aradigmebi*“. k'rebuli edzghvneba p'ropesor natela vachnadzes. shemdggeneli da redakt'ori g. ch'eishvili. tbilisi. (სანიციძე, გ. (2009). *სეფიანთა სახელმწიფოს იდეოლოგიური საფუძვლები*, – „*სამეცნიერო პარადიგმები*“. კრებული ეძღვნება პროფესორ ნათელა ვაჩნაძეს. შემდგენელი და რედაქტორი გ. ჭეიშვილი. თბილისი).
- t'abaghua, i. (1982). *masalebi XVIII sauk'unis sakartvelos ist'oriisatvis*. tbilisi. (ტაბაღუა, ი. (1982). *მასალები XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის*. თბილისი).
- t'aiari, m. (1982). *iran-osmaletis k'onplik't'ebi da sasazghvro gamijvnis p'irveli tsdebi*, – *sakartvelos ssmetsnierebata ak'ademiis „matsne“*. ist'oriis, arkeologiis, etnografiisa da khelovnebis ist'oriis seria. №3, 1982. (ტაიარი, მ. (1982). *ირან-ოსმალეთის კონფლიქტები და სასაზღვრო გამიჯვნის პირველი ცდები*, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“*. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. №3).
- t'ardi, l. (1991), *kartvelebi 1711-1725ts'ts'*. avghanet-sp'arsetis omshi, – „*sakartvelo da evrop'is kveqnebi*“. p'olit'ik'uri, ek'onomik'uri, k'ult'uruli urtiertobebi (st'at'iebis k'rebuli). tbilisi. (ტარდი, ლ. (1991), *ქართველები 1711-1725წწ*. ავღანეთ-სპარსეთის ომში, – „*საქართველო და ევროპის ქვეყნები*“. პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული ურთიერთობები (სტატისტიკის კრებული). თბილისი).
- patemi morteza mehdi, (1982). *sp'arsuli masalebi XVI-XVII sauk'uneebis kartvel moghvats'eta shesakheb*. tbilisi. (ფათემი მორთეზა მეჰდი, (1982). *სპარსული მასალები XVI-XVII საუკუნეების ქართველ მოღვაწეთა შესახებ*. თბილისი).
- qurani*, (2006). arabulidan targmna, shesavali ts'erili da ganmart'ebebi daurto giorgi lobzhanidzem. tbilisi. (*ყურანი*, (2006). *არაბულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებები დაურთო გიორგი ლობჯანიძემ*. თბილისი).
- shengelia, l. (2006). erti ep'izodi iran-turketi urtiertobidan, – „*shota meskhia 90*“. saiubileo k'rebuli midzghvnili shota meskhias dabadebidan 90 ts'listavisadmi. tbilisi. (შენგელია, ლ. (2006). *ერთი ეპიზოდი ირან-თურქეთი ურთიერთობიდან*, – „*შოთა მესხია 90*“. საიუბილეო კრებული მიძღვნილი შოთა მესხიას დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი. თბილისი).
- chkheidze, s. (1854). sakartvelos tskhovreba, _ ts'gn: *kartlis tskhovreba*. dasabamitgan meattskhramet'e sauk'unemdis. nats'ili II: akhali motkhroba, 1469 ts'lidgan, vidre 1800 ts'lamde. gamotsemuli m. chubinovisagan. sankt'-p'et'erburghi. (ჩხეიძე, ს. (1854). *საქართველოს ცხოვრება*, _ წგნ: *ქართლის ცხოვრება*. დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემდის. ნაწილი II: ახალი მოთხრობა, 1469 წლიდან, ვიდრე 1800 წლამდე. გამოცემული მ. ჩუბინოვისაგან. სანქტ-პეტერბურლი).

- ts'urts'umia, m. (2019). omis ideologia sakartvelosa da akhlo aghmosavletshi. *krist'ianuli saghvto omi da islamuri jihadi*. gocha japaridzis ts'inasit'qvaobit. tbilisi. (წურწუმია, მ. (2019). ომის იდეოლოგია საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთში. *ქრისტიანული საღვთო ომი და ისლამური ჯიჰადი*. გოჩა ჯაფარიძის წინასიტყვაობით. თბილისი).
- janelidze, d. (1984). *sakartvelo da aghmosavleti. XVIII sauk'une*. sp'etsk'ursi. tbilisi. (ჯანელიძე, დ. (1984). *საქართველო და აღმოსავლეთი. XVIII საუკუნე*. სპეცკურსი. თბილისი).
- japaridze, g. (1995). *sakartvelo da makhlobeli aghmosavletis islamuri samqaro XII-XIII sauk'unis p'irvel mesamedshi*. tbilisi. (ჯაფარიძე, გ. (1995). *საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII საუკუნის პირველ მესამედში*. თბილისი).
- japaridze, g. (2019). *ts'inasit'qvaoba*, ts'gn.: ts'urts'umia. tb. (ჯაფარიძე, გ. (2019). *წინასიტყვაობა*, წგნ.: წურწუმია. თბ.).
- Ahmad Mirza Tahir, (2007). The true Islamic Concept of Jihad. *Part 4 of a Review of the Pakistani Government's "White Paper": Qadiyaniyyat – A Grave Threat to Islam (Replies to Some Allegations)*. London.
- Demant, P. R. (2006). Islam vs Islamism. *The Dilema of the Muslim World*. Foreword by *Asghar Ali Engineer*. Westport, CT-London.
- Dupree, L. (1980). *Afghanistan*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Ferrier, J. P. (1858). History of the Afghans. Translated from the Original Enpublished Manuscript by *Captain William Jesse*. London.
- Hanway, J. (1753). The Revolutions of Persia. *Containig the Reign of Shah Sultan Hussein, with the Invasion of the Afghans, and the Reigns of Sultan Mir Maghmud and His Successor Sultan Ashreff*. Vol. 1. London.
- Hothek Mohammad, (1997). Hidden Treasure (Pata Khazana). *A Biography of Pashton Poets*. Edited, annotated and translated into Persian by *Abdul Hay Habibi* (1944). Translated from Pashto and Persian by *Kh. Habibi*. University Press of America, Inc. Lanham-New York-Oxford.
- Krusinski, (1733). *The History of the Late Revolutions of Persia*: Taken from the Memoirs of Father Krusinski, Procurator of the Jesuists at Ispahan. Done Into English, from the Original, Just Published with the Royal License at Paris by Father *Du Cerceau*. In Two Volumes. Vol. 1. The Second Edition. London, 1733; Vol. 2. The Second Edition. London.
- Lang David M. (1952). Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, – *Bulletin of Shool of Oriental and Africa Studies, University of London*. Vol. 14, #3. Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleguaes and Friends.
- Malleson, G. B. (1878). *History of Afghanistan, from the Earliest Period to the Outbreak of the War of 1878*. By Colonel G. B. Malleson, C.S.I. London.

- Matthee Rudolph, (2012). *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan*. Published by I. B. Taurus & Co. Ltd. London-New York.
- Mitford, G. N. (1840). *The Chronicles of a Traveller or, a History of the Afghan Wars With Persia, in the Beginning of the Last Century, From Their Commencement to the Accession of Sultan Ashruf. Being a Translation of the "Tareekh-I-Skeah", from the Latin of J. C. Clodius, Prof. Arab. at Leipzig*. London, James Ridgway, Piccadilly.
- Mohammad, Noor. (1985). *The Doctrine of Jihad: An Introduction*, – *Journal of Law and Religion*. Cambridge University Press. Vol. 3, №2.
- Savory, R. M. (1993). *Dāgestānī, Fath‘Alī Khan*, – *Encyclopaedia Iranica*. Vol. VI. Columbia University, New York, NY, 1993 (<http://www.iranicaonline.org/articles/dagestani-fath-ali-khan-b>).
- Tate, G. P. (1911). *The Kingdom of Afghanistan. An Historical Sketch* by G. P. Tate. With an Introductory Note by the Right Noble Sir *Hery Mortimer Durand*. Bombay & Calcutta.
- Баширов, Л. А. (2008). Учение Ислама о войне и мире, – «*Власть*». Общенациональный научно-политический журнал. № 10. Москва.
- Кадырова Кристина Алишеровна, (2016). *Джихад: историческая традиция и основные тенденции интерпретации в XX – начале XXI вв.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва.
- Орбели И. А. (1961), *Синхронистические таблицы хиджры и европейского летоисчисления*. Москва-Ленинград.
- Шервашидзе, И. Н., Нурзай, Г. М. (1978). Пуштунская «История, обсыпанная драгоценностями» о Георгии XI и его грузинских воинах, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“*. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. №3.
- Ямпольская Лариса Николаевна, (2015). Концепция джихада в исламской традиции, – «*Псковский военно-исторический вестник*». Вып. 1.
- Яхья Харун, (2002). *Ислам прокликает террор*. Астана.

POLITICAL, SOCIAL AND RELIGIOUS FEATURES OF GEORGIAN-PERSIAN DOCUMENTS¹

ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთების პოლიტიკური, სოციალური და რელიგიური მახასიათებლები

KHATUNA BAINDURASHVILI

Scholar of K. Kekelidze National Center of Manuscripts of Georgia

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University PHD Student

ORCID: 0000-0003-3832-9365

baindurashvilikhatuna@yahoo.com

+995 595567499

Abstract

For thorough study of Iran-Georgian relationships in 16th – 17th centuries research of Georgian-Persian historical documents is of particular interest. These historical documents provide valuable data about social, administrative and state institutes in Georgia.

Georgian-Persian historical documents describe dynamically the political, social and religious processes that have taken place in Eastern Georgia due to intervention of Safavid Iran in 16th-17th centuries. Studying of the separate segments of diplomatic monuments – interrelations between Georgian and Persian texts provide precise illustration of Georgian reality and specific nature of political, social and religious relations between Iran and Georgia.

Research of Georgian-Persian bilingual deeds clearly shows attempts of Iran to intervene into Georgian landholding system and its substitution with Iranian-Moslem one; invocatio of Georgian kings and the legends on their Persian seals clearly demonstrate the political and religious influence to which they were subjected as a result of Safavid censorship. Based on all these, we can imagine specific nature of operation of Georgian samdivan-mtsignobro (secretariat-chancellery), see the movement of the documents from their composition to their entry into legal force and the term of their effectiveness.

Studying of the seals on Persian and Georgian texts of diplomatic monuments allowed identification of important chancellery officials participating in issuance of Georgian-Persian documents, as well as in their consideration and approval.

Georgian texts of bilingual documents, with their contents and structure, were entirely based on Georgian traditions of paperwork while the Persian texts complied with Iranian requirements. Iranian diplomatic formulas were adapted to Georgian reality.

Georgian-Persian historical deeds provide unbiased description of severe reality resulting from religious and political power of Iran in Eastern Georgia; and Georgians had to fight for maintaining their state, national and religious identity.

Keywords: Georgia, Iran, Diplomacy, Islam

¹ Article was prepared within the scopes of grant funded by Shota Rustaveli National Scientific Fund of Georgia (FR 17-554 Documentary Sources (Deeds, Epigraphic Inscriptions, Colophons) in the First half of 17th c. (1600-1662) about the Kings of Kartli and Kakheti (research and publication of sources)

ხათუნა ბაინდურაშვილი

კ. კეკელიძის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული
ცენტრის მეცნიერი თანამშრომელი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
ORCID: 0000-0003-3832-9365
baindurashvilikhhatuna@yahoo.com
+995 595567499

აბსტრაქტი

XVI-XVII სს. ირან-საქართველოს ურთიერთობის საფუძვლიანი შესწავლისთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ამ პერიოდის ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთების კვლევა. ეს ისტორიული საბუთები საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის ქართული სოციალური, ადმინისტრაციული და სახელმწიფო ინსტიტუტების შესახებ.

ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები დინამიკაში ასახავს იმ პოლიტიკურ, სოციალურ და რელიგიურ პროცესებს, რომელსაც სეფიანთა ირანის ჩარევით ადგილი ჰქონდა XVI-XVII სს. აღმოსავლეთ საქართველოში. დიპლომატიკური ძეგლების ცალკეული სემანტიკის შესწავლა – ქართული და სპარსული ტექსტების ურთიერთმიმართება კარგად წარმოაჩენს ქართულ რეალობას და ირან-საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური და რელიგიური ურთიერთობების სპეციფიკას.

ქართულ-სპარსული ორენოვანი საბუთების კვლევა საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ ირანის მიერ ქართული მიწისმფლობელობის სისტემაში ჩარევისა და მისი ირანულ-მუსლიმურით შეცვლის მცდელობა; ქართველ მეფეთა ინვოკაციები და მათ სპარსულ ბეჭდებზე არსებული ლეგენდები ცხადად გვიჩვენებს იმ პოლიტიკურ და რელიგიურ გავლენებს, რომელსაც ისინი სეფიანთა ცენტრის შედეგად განიცდიდნენ. ყოველივე აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ქართული სამდივან-მწიგნობროს მუშაობის სპეციფიკა, საბუთის მოძრაობა მისი შედგენიდან კანონიერ ძალაში შესვლამდე და საბუთის მოქმედების ვადა.

დიპლომატიკური ძეგლების სპარსულ და ქართულ ტექსტებზე არსებულ ბეჭდებზე დაკვირვებით გამოიკვეთნენ ის მნიშვნელოვანი საკანცელარიო მოხელეები, რომლებიც ქართულ-სპარსული საბუთების შედგენაში და მათ განხილვა-დამტკიცებაში იღებდნენ მონაწილეობას.

ორენოვანი საბუთების ქართული ტექსტი თავისი შინაარსითა და აგებულებით მთლიანად ქართული საბუთის შედგენის ტრადიციას ემყარებოდა, ხოლო სპარსული ტექსტი – ირანულ საკანცელარიო მოთხოვნებს. ირანული დიპლომატიკური ფორმულები ადაპტირებულია ქართულ რეალობასთან.

ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები დიდი ობიექტურებით ასახავს იმ მძიმე ვითარებას, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში ირანის რელიგიური და პოლიტიკური მძლავრობის შედეგად იყო შექმნილი; და როგორ მძიმე რეალობაში უხდებოდათ ქართველებს ბრძოლა ეროვნული და რელიგიური იდენტობის შენარჩუნებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ირანი, დიპლომატიკა, ისლამი

Introduction

Studying of relations between Iran and Georgia in 16th – 17th centuries is of particular interest. Research of Georgian-Persian historical documents of the above period allows thorough studying of diverse relationships between Eastern Georgia and Safavid Iran. These historical documents provide information about social, administrative and state institutes. Georgian diplomatic monuments describe domestic and international situation of the country.

Goal of our research is studying of social, political, religious and legal aspects of Georgian-Persian diplomatic monuments of 16th - 17th centuries: relation of Persian texts of the documents with Georgian national system – characteristics of substance of “Georgian Tiul”, categories of tiuldar and their rights and obligations, specific characteristics of the samdivanmtsignobro (secretariat-chancellery), movement of the document before its entry into legal force and term of effectiveness of the documents; clarification and analysis of the specific nature of Georgian-Iranian political and social relationships against the background of observation and study of the diplomatic clauses in Persian texts of bilingual Georgian-Persian documents.

Methodology

Research of bilingual documents is based on formulary, textological, comparative and critical analysis methods

Results

Studying of diplomatic segments of Persian parts in Georgian-Persian historical deeds and chancellery markings thereon (seals, endorsements) allowed tracing of the “deed’s movement” – full legal procedure from writing to legal enactment:

1. Preparing of Georgian text of the deed by royal secretary (mdivanmtsignobari);
2. Translation of Georgian text into Persian with due regard of Iranian diplomatic standards;
3. Registration of the deed in special registry of chancellery;
4. After consideration of the deed, affixing Persian chancellery seals and making relevant Persian chancellery endorsements (بنظر رسید – “Considered”, ثبت شد – “Registered”, // “Attested”);
5. Approval of Georgian part of the deed with Georgian royal seal;
6. Approval of Persian part of the deed with Persian royal seal.

Thus, research of Georgian-Persian historical documents showed that introduction of Iranian specifics into Georgian paperwork served to efforts of Safavid state to include Eastern Georgia into Iranian administrative system.

Georgian-Persian bilingual deeds demonstrate the attempts of Iran to intervene into Georgian system of landholding and its transformation into Iranian-Moslem one; invocations of Georgian kings and legends on their Persian seals clearly demonstrate the political and religious influence to which they were subject from censorship of Safavids; we can imagine specific nature of Georgian secretariat, its procedural steps – movement of the deeds from writing to legal enactment and term of effectiveness of the deeds; Georgian text was dominating diplomatic part of Georgian-Persian deeds.

Studying of the seals on Persian and Georgian texts of historical deeds allowed identification of the chancellery officials participating in composition of Georgian-Persian deeds and their consideration and approval.

Georgian-Persian diplomatic monuments provide unbiased description of severe

Discussion

Numerous researches of bilingual Georgian-Persian documents were conducted to elucidate sociopolitical, diplomatic and linguistic issues [Puturidze, 1955:IV-XIV; Dundua, 1984; Abashidze, 1973: 63-80; Petrushevski, 1949: 213-215] and their main purpose was clarification of the social function of these documents – open or implied information in the source and their comparison with the historical reality.

Since early 16th century Iran had been making attempts of liquidation of the kingdoms of Kartli and Kakheti as independent political units and their transformation into the ordinary provinces of Iran. [Baindurashvili, 2019(a):205-2019] By the end of 16th century Safavid Iran achieved the position where it approved the representatives of Bagrationi dynasty as kings of Kartli and Kakheti provided that they adopted Islam. In 1578, Svimon I, released from Alamut prison had to adopt Shiite Tradition. [Guchua, Svanidze, 1974:129] Shah of Iran, Mohammad Khodabanda (1578-1587) granted to Svimon the title of “Brother” and returned him back to Kartli. Iran desired him to drive out the Ottomans, excessively active in Caucasus [Puturidze, 1969:28].

Subordination of Svimon I to Safavid Iran impacted operation of the royal council – from 80s of 16th century, in Kartli commenced introduction of Qizilbash style paperwork and clear example of this is appearing of Georgian-Persian historical deeds, implying approaching of Georgian paperwork with Iranian standards.

Up to 40s of 17th century Georgian and Persian parts of bilingual deeds were written on different pages. Persian text maintained some kind of independence of contents and it looked like absolutely complete legal document [Abashidze, 1974:75]. Nevertheless, both texts of the deed comprised single diplomatic item. In 40s of 17th century the bilingual deeds have changed, with respect of both, contents and form. Persian part now was the summary of Georgian part and it was placed above Georgian text [Abashidze, 1974:75-76 Abuladze, Giunashvili, 2011:18].

Architectonics of Persian parts of bilingual deeds corresponds to the traditions of Safavid paperwork requirements. Appearance of the deed, structure of each segment, calligraphy and terminology fully corresponds to Iranian diplomatics [Abashidze, 1974:64] Its architectonics is represented as follows: *Invocatio* (reference to God), mentioning of the forefathers, introductory formula, legal aspects of the deal – document issuer and addressee; key issue of the document – purpose of issuance, legal contents of the deal, issue of the object, protection of the legal relationships expressed by the key issue [Abuladze, Giunashvili, 2011:16].

Georgian-Persian historical deeds have diverse contents: these include deeds of granting of the serfs and properties, granting of Tarkhan’s privileges, various offices and other documents. The deeds of granting of serfs and estates are of particular interest. They clearly depict political relationships between Georgia and Iran [Puturidze, 1955:VII].

For Georgian and Iranian-Qizilbash ruling stratum the basis for granting of estate was faithful service of the specific person (or persons) to Georgian king and shah of Iran. And for this, the subjects received the land as “deserved award” from their suzerains [Gabashvili, 1958:274].

Persian parts of Georgian-Persian historical deeds were mostly the deeds of granting, implying granting of the land (estate) – main object of feudal property.

Calligraphic hands of the Persian parts of Georgian-Persian deeds is Shekasteh, Nastaliq and Shekasteh-Nastaliq. Shekasteh was used most frequently.

Persian texts of Georgian-Persian historical deeds have two types of dating – in *Disposito*, under the influence of Safavid office traditions, to denote the year, routinely they used Mongol astronomic calendar

and the date in the end of document was located after Sanctio and it was according to Hegira calendar [Dundua, 1984:61].

Persian part of the deeds issued in the period of reign of Svimon I differs, to some extent, from the structure of the bilingual deeds of the later period. The deed commenced with the word “now”- در بنوقت - rarely - امر علی شد - high order was issued and پروانچه است - order. This means that the document is of نشان عالیشان category – “high mark”, [Puturidze, 1955:1-2] protocol, order, ordinance is not specified in the beginning of the text and it is mentioned in the text end. Further, in late 80s, the document category regularly appears in the beginning of the text, such as “Amre Ali”- امر عالی - High Order, “Parvanche” - پروانچه است [Puturidze, 1955:49-51] only deed issued in 1591 by Alexander II, King of Kakheti begins with the formula - حکم عالی شد - High order is issued [Puturidze, 1955:43-45].

Persian invocatio of Georgian kings are of particular interest. Invocatio is the document preamble, composed of religious-political elements mentioned the source of power – god and full name and legal status of the bearer of this power – issuer of the deed and this status was granted to him by shah of Iran. In the deeds of Svimon I, togra written with singur contains invocation [Puturidze, 1955:19-21, 32-34, 36-38] and its full formulation is - “هو الله محمود في كل فعال ابو المنصور [سلطان محمود خان] ميرزا سوزم” - “He [is] God praised in all his deeds. Abul Mansut Sultan Mahmud-Khan Mirza. My word” [Puturidze, 1955:12]. Invocatio closely reflects historical reality and underlines the double standard existing in Georgian-Iranian political relationships. Svimon I, mentioed in Georgian reality as Georgian king, in one of significant segments of Persian text of the deeds issued by him (Invocatio) has to recognize official status granted by Safavids and mention himself not as king but as prince – Mirza. Invocatio also cotains full Moslem name of Svimon I – Abul Mansur Sultan Mahmud-Khan.

From 1586, on bilingual deeds of Svimon I appeared Persian registration postscripts: بنضر رسید - considered, and ثبت شد - “approved” // “recorded”, قلمی شد - written [Puturidze, 1955:24-32, 36-38]. they are located under the registration seals.

One of the key signs of entry into legal force of the document is the seal affixed by the issuer on it. [Javakhishvili, 1926:69] Clear example of political dependence of Svimon I on shah of Iran is the legend of his Persian seal affixed on the document of 1588. Large round Persian seal of Georgian king bears lettering: “Knows incomparable god that Svimon, with his soul, is the ghulam of shah”. Regarding that the Persian chancellery seals of the period of Svimon’s reign are illegible due to high degree of damage, names of the chancellery officers present in that period at Georgian royal court by the order of Shah of Iran are unknown to us.

Following Moslem king of Kartli appointed by Shah Abbas I was Bagrat VII – Bagrat-Khan (1616-1619), mentioned by Georgians with hatred and mocking the master of Sabaratiano and they did not obey to him [Kaukhchishvili, 1973:428]. bilingual deeds issued by him have not survived or they are unknown to the scientists until now.

After decease of Bagrat in 1619, Shah Abbas granted power of ruling of Kartli to Bagrat-Khan’s minor son Svimon II (Svimon-Khan – 1619-1630) and assigned Giorgi Saakadze as his regent (vekil) [Puturidze, 1969:115; Zhizhiashvili, 2017:10-11].

There were somewhat different rules of approval of Georgian-Persian deeds in early 17th century. In 1608-1625, in the period of reign of King Luarsab and Simon-Khan there were issued Georgian deeds that, after signature of the king, bore Persian seal and Persian registration seal of the same king (some of them bear one and some – two seals) [Kartvelishvili, Baidurashvili, Gelashvili, Gogladze, Shaorshadze, Jofua, 2019:80-84, 87-88, 90-91, 94-95, 100-103, 115-116, 127-128, 176-179]. Absence of Persian texts in

Georgian deeds makes us offer that at Georgian royal court there was no servant who had competence of translation of Georgian text and was granted authority of its approval by shah of Iran.

Legend of the seal of Svimon II can be read on Georgian deed of granting of 1624. (GNM, Hd 3056) In the end of the text there is affixed Simon's small octagonal Persian seal with lettering: – “Simon, slave of king of the truth” On the verso of deed (survived after restoration) at the registration postscript: “This order shall end this way” (Kartvelishvili, Baindurashvili, Gelashvili, Gogladze, Shaorshadze, Jojua, 2019:181) – there is affixed pear-shaped Persian registration seal with the legend – غلام شاه كیخسرو “Shah's slave Kaikhosro”.

Only a copy of the first Georgian-Persian deed of Svimon II maintained has survived. It is dated with 1626. In the end of its Persian text there is a Persian postscript: „محل مهر شاه عباس” – “Place of seal of Shah Abbas” – there is a mistake made when it was rewritten later as shahs of Iran did not affix their seals on Georgian-Persian bilingual deeds.

Persian seal and Persian registration seal are affixed on Georgian-Persian deed of Svimon II of 1627. There can be read the lettering of the other Persian seal of King Svimon: غلام شاه عباس سمیون – Svimon, ghulam of shah. There is also affixed hexagonal Persian registration seal with the legend – غلام شاه عباس علیقلی – Alikuli, ghulam of Shah Abbas. The same seal is affixed below Georgian registration postscript – “This Order shall end in this way” [Kartvelishvili, Baindurashvili, Gelashvili, Gogladze, Shaorshadze, Jojua, 2019:213-214]. In this period (1608-1625) the deeds had no registration postscripts and Georgian registration postscript was attested by king's Persian seal.

The above mentioned Kaikhosro (supposedly this was royal steward Kaikhosro Baratashvili) [Kldiashvili, Surguladze, Tsagareishvili, Jandieri, 1991:446] and, very likely, Alikuli were Georgian persons authorized representatives of shah of Iran, who were good in Persian, as they were entitled to translate and attest the documents issued by Georgian kings. We can suppose that they had the position of mustoufi as well. Both chancellery servants and King of Kartli, Svimon II (and Svimon I as well) had the status of ghulam, this means that they were among the ghulams (personal guards) of shah.

It is interesting, what has caused stopping of translation of Georgian documents into Persian in period 1608-1625. This could be explained by domestic and foreign political situation of Safavid Iran. Since 1590 Shah Abbas I conducted reforms in the country and since 1603, in different periods, Iran fought with Ottomans, Portugal and Eastern Georgia [Katsitadze, 2009:406-420]. It is likely that in this situation Iran did not pay much attention to the paperwork and rules of attesting Georgian deeds were restricted to Persian seals of Georgian kings and chancellery servants.

Georgian-Persian deeds show that since reign of Svimon I event Persian text was subject to control of Georgian king and this is evidenced by the seal of Georgian king affixed to Persian text [Gabashvili, 1958:282].

Supposedly, Persian seals of Georgian kings were produced in Iran and the legend thereon was confirmed and permitted by shah [Baindurashvili, 2019 b:17].

Preamble of the deeds – divine and political will

“Shah of Iran has only formally appropriated Georgian feudal lands” [Apakidze, Berdzenishvili, Melikishvili, Meskhia, Ratiani, Chitaia, Khachapuridze, 1956:295]. Georgian historical deeds of early 17th century show that Safavid Iran intervenes into management of Georgian landholding system. Shah Abbas I issues orders to Georgian king and on the basis of this order king of Kartli is obliged to approve or resume ownership of the properties for one or another Georgian nobleman close to shah. [GNA, 1450-19/98]

Divine and political will expressed in the preamble of deeds precisely reflect political situation between Eastern Georgia and Safavid Iran. In Georgian deeds issued by Bagrat-Khan and Svimon-Khan there are diplomatic formulas (“With the will and help of god and khans of Shah Abbas”, [GNA, 1448-252] “by the grace of god and order of Shah Abbas”, [GNCM. Ad- 973] “by god’s order and grace of Shah Abbas” [GNA 1448-1261], where the existing political relationships are described with some kind of synthesis of divine and political will. Irrespective of Moslem religion of Georgian kings, the divine will is expressed from Christian position and the main figurant of the political will is Shah Abbas I of Iran. He is also named as guarantor of legality of the deed.

In the sanctio of Georgian historical deed there is also merged Christian and Moslem formula, according to which, who violates the clauses of the deed – “...Wrath of Father, Son and Holy Spirit and all saints and blissful Shah Abbas” [GNA, 1450-37/190].

This one segment of Georgian diplomatics of early 17th century clearly shows the process of how Georgian noblemen attempted to present shah of Iran as their patron, “guarantor” of their property and “superior protector”. And all these underline reduction of the powers of Georgian king and decentralization process.

In addition, in the curse part of Georgian deed of 1629, the propagator of Islam is mentioned in a very negative context and violator of the deed conditions is declared as his equal, doomed to end up in hell ... Let him become the ally of Mahmad from Sanana and sink to the bottom of hell [Kartvelishvili, Baidurashvili, Gelashvili, Gogladze, Shaorshadze, Jojua, 2019:237].

Tiul

Persian texts of Georgian-Persian historical deeds are interesting and notable for their social contents. From the end of 16th century, issuance of bilingual deeds under the Safavid political influence in Georgian paperwork was associated with the fight for Georgian lands from the side of Iran. [Gabashvili, 1958:307] Strained political relationships between Georgians and Safavids resulted in introduction into Georgian diplomatics such social terms as tiul, tiuldar, soiurghal, raiat (meaning peasant). These terms were strange and unacceptable for Georgian landholding system.

According to Moslem law, the supreme owner of the land is the state [Gabashvili, 1958:161]. In 17-18th centuries, in Iran, there were two types of tiul: first – tiul was transferred to a person as compensation for certain office and he was entitled to take advantage of it for the period when he held such office. The other type of tiul was granted to a person as deserved award for the service to the state [Petrushevski, 1949:199-201]. According to Iranian tradition, tiul implied the right to collect the rents and taxes, in full or in part, from certain area, rather than the right to rule the land, people living there and irrigation network [Petrushevski, 1949:184-221; Gabashvili, 1958:278].

Persian texts of Georgian-Persian historical deeds and Persian documents (hokms and firmans) issued to Georgian feudal lords contain such strange and unacceptable terms used in Moslem landholding as “heritable tiul” (تبول موروثی), [Petrushevski, 1949:213-215], “permanent tiul” (تبول ابدی), “heritable mulk” (ملك موروثی). [Puturidze, 1955:80-81] This terminological discord with Georgian feudal institutes is explained as impossibility of expressing characteristics of Georgian feudal relationships in Persian, absence of concept “estate” in Persian language and consciousness has conditioned introduction of the above technical terms in Iranian-Qizilbash diplomaics, [Gabashvili, 1958:276-277,287] and Georgian historiography shares this position [Puturidze, 1955:X; Abashidze, 1974:67; Gabashvili, 1937:22].

Due to dramatic content difference between tiul and estate it was necessary to add to “tiul” the signs characteristic for Georgian landholding, such as fiscal, administrative and judicial impermeability and right to bequeath [Abashidze, 1974:67; Petrushevski, 1949:213-215].

According to Persian texts of deeds issued by Svimon I, heirloom was transferred to the feudal lord as tiul [Puturidze, 1955:10] In 20-30s of 17th century tiul was mentioned without any definition [Abashidze, 1974:68] Hereditary estate mentioned in Georgian text of the deed issued by Svimon II is translated in Persian text as “tiul and hereditary estate” – تيول و املاك موروثی. [Puturidze, 1955:66] “Heritage” mentioned in Georgian text of the deed issue by Rostom-Khan in 1635 was translated into Persian as “estate and tiul” (ملکی و تيولی) [Puturidze, 1955:123]. Hence, the logical conclusion is that the “estate” was given to Georgian feudal lords as the remuneration for their office. I.e. there was the trend of replacing estate with tiul.

Term mulk (estate) was not used in Persian text, in our opinion, absolutely intentionally (or it is used very rarely). It is interesting, why term “estate” was not calqued instead like in case of noblemen. This means that those who wrote Persian text intentionally avoided use of the term showing hereditary nature of the land. With time, possibly, such attributives as “permanent”, “inheritable” could be removed and as a result, there would be oriental - Moslem “tiul”.

As reasonably mentioned V. Puturidze, use of term “tiul” to denote estate and “raiat” – to denote peasant, demonstrated the attempt of changing Georgian landholding order with Moslem-Qizilbash one by Iran [Puturidze, 1955:IX]. Studying of the deeds showed that Iran made attempts to transform “estate” to tiul.

Tiuldar categories:

According to Georgian-Persian grant deeds, there were two categories of tiuldars: first category had authority to consider and make decision for “any judicial case” within the area subordinated to him – tiul [Puturidze, 1955:17-21] (both, civil and criminal cases are implied). The other category had no authority to consider the criminal cases. The deeds particularly emphasize that tiuldar considers all cases with the exclusion of criminal ones [Puturidze, 1955:4-9].

With respect of distinguishing legal relations between the parties, accurate specifications of the obligations characteristic for the Persian texts of deeds is of particular significance and interest. Law specifies the obligations of tiuldar to the state (law) and peasants.

Issuer of the deed in the disposition section of each grant deed strictly specified the primary obligations of tiuldar, such as fairness and care about entrusted people. Documents clearly show that the central government tended to protect population from tiuldar’s arbitrariness. Grantee was entitled to collect the taxes set by the state in the tiul territory.

Disposition component of the deed obligated the peasants to obey tiuldar. This requirement was also applicable to local administrative officials – meliks and kedkhods [Puturidze, 1955:32-34, 36-38].

Entry of the deed into legal force was attested by the royal seal. This rule is presented by the following diplomatic formula: چون نشان عالی [الی] بمهر و خط مبارک مزین و موشح گردد اعتماد نمایند “when the high sign is equipped and decorated with the blessed seal and writing – obey it” [Puturidze, 1955:36-38]. Diplomatically, “writing” means the official endorsement depicting “movement” of the deed before its entry into legal force,

تا نشان بمهر عالی مزین نکرده اعتماد ننمایند - “until [this] sign is not equipped with the high seal, do not accept it” [Puturidze, 1955:17-18].

“High seal” and “blessed seal” means the seal of Georgian king.

Term of effectiveness of the deed:

Each deed was renewed each time when a new king was enthroned [Berdzenishvili, 1937:22; Gabashvili, 1958:281-282]. The king re-approved legality of the grant deed issued by his predecessor in the period of his reign as well. Though, Georgian-Persian diplomatic materials show that there was a legal norm according to which the government was entitled to demand annual renovation of the deed. In the sanction of Persian text in Georgian-Persian deeds there was the formula stated for mustoufi “not to demand new order and sign every year” [Puturidze, 1955:34-38] and this guaranteed “many-year” nature of the property registries.

In Georgian paperwork mustoufi was particularly significant. Deeds made special emphasis on his duties and strictly required fulfillment of them. All deeds state that mustoufi’s obligation was to register the documents in the special royal registration log and not to allow any changes of the text [Puturidze, 1955:4-6, 24-34, 36-38].

“On the basis of written in Georgian”

Irrespective of attempts from the side of Safavids to intervene into Georgian domestic relationships and for this purpose, initially introduce terminological changes in the diplomatic monuments, the main segment of Georgian-Persian deeds was still was Georgian text, detailing terms and conditions of granting. Persian parts of bilingual deeds were totally built on and depended on “written in Georgian” and Georgian legislation (Dasturmalali of Georgia) and this was reflected in the disposition component of Persian part [Puturidze, 1955:XI, 4-6, 24-34, 36-38; Gabashvili, 1958:275; Abashidze, 1974:69, 72, 76].

King Rostom

In 1632, Shah of Iran, Safi I granted to Rostom-Khan, representative of Bagrationi dynasty the title of vali and assigned him to rule Kartli (1632-1658) [Berdzenishvili, Javakhishvili, Janashia, 1948:347-348; Surguladze, 1952:117-120; Apakidze, Berdzenishvili, Melikishvili, Meskhia, Ratiani, Chitaia, Khachapuridze, 1956:295-256; Abashidze, 2017: 181-188; Berdzenishvili et al., 1958:299].

Attitude of Georgian narrative sources towards Rostom is mostly negative. In the period of his reign Persian-Moslem lifestyle was spread in feudal society of Kartli. [Kaukhchishvili, 1959:424] Rostom’s reign in Kartli was characterized with popularization of Shiite tradition [Baindurashvili, 2005:153]. though officially Christianity was not prohibited [Berdzenishvili, Javakhishvili, Janashia, 1948:348]. Negative attitude to Rostom can be seen in the document of Teimuraz I where he called his rival “Khosro Saracen”. [Kartvelishvili, Baindurashvili, Gelashvili, Gogladze, Shaorshadze, Jojua, 2019:301].

In Georgian-Persian deeds in the period of King Rostom’s reign there can be clearly seen Moslem-Shiite formulas introduced in Georgian paperwork and this very interesting for describing of his religious policies. In this respect, particularly interesting is Rostom-Khan’s Georgian domed seal. Its legend, in 1633-1637 was as follows: “I, dust under the feet of Khan, King Rostom approve”, and since 1637, in the arch, empty before, above kantsili there appeared word – الله – Allah and to the legend of the seal there was added: “الله (Allah) I, dust under the feet of Khan, King Rostom approve” [Puturidze, 1955:139-141]. (While deeds of Simon I were written “by grace of God”, deeds of convert Moslems Bagrat and Simon Khan were written “by grace of Shah Abbas”, and Rostom is “the dust under the feet of Khan”). This fact shows that since 1937, Rostom found himself more safe and stable in Kartli and only after this added to his Georgian seal, above Christ’s monogram the word “Allah” thus underlining his religious policies. [Baindurashvili, 2019 (b):19] Legend of Rostom’s quadrangular seal was - همت سلطان صفی شاه زمین و زمان داد لطف بنده را رستم خسرو - [Puturidze, 1955:85-88] – “Lord of the country and rime, generous Shah Safi shed his grace on me, نشان

his slave and named me, Khosro as Rostom”. In this stanza both names of King Rostom – Khosro and Rostom were mentioned. Here we learn also that this was Shah Safi, who gave to Khosro Bagrationi, born and brought up in Iran, name Rostom, i.e. hero.

Invocatio:

Full Moslem name of Rostom-Khan was recorded in invocation of the deed issued by him in 1642 – ابو هو الغنى و العالى الغازى سلطان رستم خان ميرزا سوزم – He (God) is the richest, superior! Abul-Ghazi Sultan Rostem-Khan Mirza. My word [Puturidze, 1955:171-173]. In this case as well, Georgian king follows the Iranian standards and calls himself Mirza, i.e. prince.

Invocation of the deed of estate granting issued by Rostom in 1933 is of interest – لاله و محمد رسول و – “Allah and disciple Mohammad and Ali.” [Puturidze, 1955:94-96] It should be noted that Shiite invocatio of such type presented as triad is the only one among the bilingual documents that have survived up to present and it is the symbol of Shiite ideology of Safavids [Baindurashvili, 2019 (b):19].

It should be emphasized that in the Persian part of King Rostom’s deeds the divine will is expressed very simply. Mostly it is represented in single word – هو – “He (God)” and very rarely – هو الغنى العالى – He (God) is the richest and superior [Puturidze, 1955:169-171].

Legends of Rostom-Khan’s seals are mostly the theological formula, implying that primarily, issuance of the deed was attributed to god. Office seals of such type mostly appeared from 1636, with the following contents: oval seal with the legend – افوض امرى الى الله – “I entrust my case to Allah”. Below is postscript: بنظر رسيد – “Considered” [Puturidze, 1955:155-157], - “O, supporter of the weak” (Puturidze, 1955:88), يا صاحب العصر و الزمان - “O, possessor of the age and time.” Under the seal there is postscript: قلمى شد – “Written” [Puturidze, 1955:198-200, 224-226].

In 1649 a new registration seal appeared with the legend: از حسب امر الله سعلوه – “According to the presented order,” with the subscribe under it: بنظر رسيد – “Considered”; the deeds of 1650-1652 bear the same seal [Puturidze, 1955:211-213, 221-224]. From 1643, in the upper left corner there appear new endorsement stating that the text of Georgian deed was translated into Persian – “He (God). Order [written] in Moslem alphabet” [Puturidze, 1955:182-186].

Personal seals:

Legend of the seal affixed to the deed of 1633 [Puturidze, 1955:97] غلام رستم خان منوچهر – Rostom-Khan’s Gholam Manuchar” describes relation of Manuchar to Rostom. In this case Rostom is his suzerain, though soon, since 1634, legend of Manuchar’s seal was replaced with purely Shiite formulation. On the Persian quadrangular seal appeared lettering: خاك قدم على منوچهر – “Dust under Ali’s feet, Manuchar”. Supposedly, this change was caused by the influence of Iranian censorship. Under Manuchar’s seal there is endorsement: بنظر رسيد “Considered.” This endorsement shows that Manuchar is a significant figure at royal chancellery. He considered the documents and after this the documents were attested. Manuchar attests all Rostom’s documents.

In the middle of Georgian text of the deed issued by Rostom [GNCM. Ad-597] there is oval Persian seal of average size affixed upside down, with the lettering: خاك پای على منوچهر – “Manuchar, dust under Ali’s feet”. The text is written above the seal and we can propose that at first the seal was affixed on the paper and further there was written the text of the deed.

In document (copy) of 1634, in the end, the rewriter has placed in the squares: 1. “Place of seal of Rostom-Khan” (in the left square) and 2. “Place of Mustoufi’s seal” [Puturidze, 1955:110-112]. showing that mustoufi’s seal was affixed alongside with the king’s seal.

On the deeds of 1640 there is an oval seal with the legend: عبده عليقلى – “Slave [of God] Alikuli.” Below is: ثبت شد – “Recorded // formalized // approved” [Puturidze, 1955:142-146, 152-157]. Mostly, under Alikuli’s seal there is endorsement ثبت شد – approved // formalized.

Consequently, we can offer that Alikuli was a significant figure at royal chancellery. Possibly he was chancellery mustoufi [Surguladze, 1952:379-383; Abuladze, Abuladze, Baidurashvili, Kekelia, Kldiashvili, Surguladze, Tsagareishvili, 2017:259] (mordar was in charge of affixing royal seal), as the deeds were attested with his seal. Seal of Alikuli was affixed to the deed of 1656 as well [Puturidze, 1955:261-263].

On the deeds of 1643, under Persian quadrangular seal of Alikuli (with the lettering عبده عليقلى – “His [God’s] slave Alikuli”) there is registration endorsement قلمى شد – “written”. [Puturidze, 1955:175-180] Consequently, in this case, we can offer that Alikuli has written Persian text of the deed (translator) and not attested it, as this was in the previous case. In 1656 seal of the new servant of royal chancellery has appeared. The deed bears quadrangular Persian seal with lettering „بنده شاه ولايت گرگين” [Puturidze, 1955:259-261] – “Slave of the king of the world, Giorgi” (//Gorgin). Supposedly elliptic Persian seal with the complicated lettering containing the name „گرگين” – (Gorgin) Giorgi) belongs to him as well. [Puturidze, 1955:281-284].

Persian registration endorsements, with their significance in paperwork, should be presented in the following sequence: 1. قلمى شد – “written”. Later, from 1643, Persian endorsement of the same content was added –...[قلمى شده بود]. – “He (God). Order [was written] in Moslem alphabet.” 2. بنظر رسيد – “Considered”, and 3. ثبت شد – “Recorded // formalized (supposedly, this endorsement belongs to mustoufi). Certainly, these postscripts were made after affixing of relevant seals by the holders of these seals.

Studying of diplomatic segments of Persian parts in Georgian-Persian historical deeds and chancellery markings thereon (seals, endorsements) allowed tracing of the “deed’s movement” – full legal procedure from writing to legal enactment.

There were identified the following steps:

1. Preparing of Georgian text of the deed by royal secretary (mdivanmtsignobari);
2. Translation of Georgian text into Persian with due regard of Iranian diplomatic standards;
3. Registration of the deed in special registry of chancellery;
4. After consideration of the deed, affixing Persian chancellery seals and making relevant Persian chancellery endorsements (بنظر رسيد – “Considered”, ثبت شد – “Registered”, // “Attested”);
5. Approval of Georgian part of the deed with Georgian royal seal;
6. Approval of Persian part of the deed with Persian royal seal.

Conclusion

Thus, research of Georgian-Persian historical documents showed that introduction of Iranian specifics into Georgian paperwork served to efforts of Safavid state to include Eastern Georgia into Iranian administrative system.

Georgian-Persian bilingual deeds demonstrate the attempts of Iran to intervene into Georgian system of landholding and its transformation into Iranian-Moslem one; invocatio of Georgian kings and legends on

their Persian seals clearly demonstrate the political and religious influence to which they were subject from censorship of Safavids; we can imagine specific nature of Georgian secretariat, its procedural steps – movement of the deeds from writing to legal enactment and term of effectiveness of the deeds; Georgian text was dominating diplomatic part of Georgian-Persian deeds.

Studying of the seals on Persian and Georgian texts of historical deeds allowed identification of the chancellery officials participating in composition of Georgian-Persian deeds and their consideration and approval.

Georgian-Persian diplomatic monuments provide unbiased description of severe reality wherein Georgians had to fight for maintaining their state, national and religious identity.

References

- abashidze, t'. (1974). *orenovani sabut'ebis sparsuli nats'ilebis diplomat'ik'uri t'aviseburebani. mats'ne, ist'oriis, arqeologiis, etnograpiisa da khelovnebis ist'oriis seria*, 2. tb.: gamomts'emloba „mets'niereba“ (აბაშიძე, თ. (1974). ორენოვანი საბუთების სპარსული ნაწილების დიპლომატიკური თავისებურებანი. *მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია*. 2. თბ.: მეცნიერება).
- abashidze, t'. (2017). *samsghvdeloebis sakhelze gatsemuli kartul-sparsuli sabutebi, akhlo aghmosavleti da sakart'velo*, tb.: ilias sakhelmtsipo universitetis gamomtsemloba (აბაშიძე, თ. (2017) სამღვდელოების სახელზე გაცემული ქართულ-სპარსული საბუთები. *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო*. X. თბ.: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა).
- abuladze, t. abuladze, ts. baindurashvili, kh. k'ek'elia, v. k'ldiashvili, d. surguladze, m. tsagareishvili, e. (2017). *tsentraluri da adgilobrivi samokheleo ts'qoba shua sauk'uneebis sakartveloshi, (entsik'lop'ediuri leksik'oni)*. tb.: k'.k'ek'elidzis sakhelobis sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ri (აბულაძე, თ. აბულაძე, ც. ბაინდურაშვილი, ხ. კეკელია, ვ. კლდიაშვილი, დ. სურგულაძე, მ. ცაგარეიშვილი, ე. (2017). *ცენტრალური და ადგილობრივი სამოხელეო წყობა შუა საუკუნეების საქართველოში (ენციკლოპედიური ლექსიკონი)*. თბ: კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).
- abuladze, t. giunashvili, e. (2011). *sakartvelos sp'arsuli da kartul-sp'arsuli ist'oriuli sabutebi: lingvist'ur-pilologiuri k'vlevis aspekt'ebi, enatmetsnierebis sakitkhebi*, t'x.: tbilisis universitetis gamomtsemloba (აბულაძე, თ. გიუნაშვილი, ე. (2011) საქართველოს სპარსული და ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები: ლინგვისტურ-ფილოლოგიური კვლევის ასპექტები. *ენათმეცნიერების საკითხები*. თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა).
- apakidze, a. berdzenishvili, n. (mtavari redaktori), melikishvili, g. meskhia, sh. rat'iani, p'. khach'ap'uridze, g. (1956). *sakartvelos ist'oria*, I.tb.: sakartvelos ssp metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba (აფაქიძე, ა. ბერძენიშვილი, ნ. (მთავარი რედაქტორი). მელიქიშვილი, გ. მესხია, შ. რატიანი, პ. ჩიტაია, გ. ხაჭაპურიძე, გ. (1956). *საქართველოს ისტორია*. I. თბ.: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- baindurashvili, kh. shiizmi tbilisshi (VII-XVIII ss) (2005). *ist'oriul-etnograpii sht'udiebi*. IX. tb.: memat'iane (ბაინდურაშვილი, ხ. (2005) შიიზმი თბილისში (VII-XVIII სს), *ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები*. IX. თბ.: მემატაიანე).

- baindurashvili, kh. (2019 a). *iranis administ'ratsiuli p'olitik'a da aghmosavlet sakartvelo (XVII-XVIII ss). mravaltavi*, 26. თბ.: k'k'ek'elidzis sakhelobis sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ri (ბაინდურაშვილი, ხ. (2019 ა) ირანის ადმინისტრაციული პოლიტიკა და აღმოსავლეთ საქართველო (XVII-XVIII სს.) *მრავალთავი*. 26. თბ.: კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).
- baindurashvili, kh. (2019 b). *Iranis religiuri p'olit'ik'a aghmosavlet sakartvelos mimart da shiit'uri islami XVI-XVII sauk'uneebis tbilisshi, kart'uli ts'qarotmtsodneoba*, XXI. თბ.: universali (ბაინდურაშვილი, ხ. (2019 ბ) ირანის რელიგიური პოლიტიკა აღმოსავლეთ საქართველოს მიმართ და შიიტური ისლამი XVI-XVII საუკუნეების თბილისში. *ქართული წყაროთმცოდნეობა*. XXI. თბ.: უნივერსალი).
- berdzenishvili, n. (1937). *peodaluri urtiertobidan XV sauk'uneshi. masalebi sakartvelosa da k'avk'asiis ist'oriisatvis*, t'pilisi: sakartvelos ssrk' metsnierebata ak'ademiis sakartvelos pilialis gamomtsemloba (ბერძენიშვილი, ნ. (1937). *ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის*. I. ტფილისი: საქართველოს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა).
- berdzenishvili, n. javakhishvili, iv. janashia, s. (1948). *sakartvelos ist'oria. nats'ili I. mesame shests'orebul-shevsebuli gamotsema*. თბ.: sakhelgami (ბერძენიშვილი, ნ. ჯავახიშვილი, ივ. ჯანაშია, ს. (1948). *საქართველოს ისტორია*. ნაწილი I მესამე შესწორებულ-შევისებული გამოცემა. თბ.: სახელგამი).
- berdzenishvili, n. dondua, v. dumbadze, m. melikishvili, g. rat'iani, p. (1958). *sakartvelos ist'oria. (udzvelesi droidan XIX sauk'unis dasasrulamde)*. I. თბ.: sabch'ota sakartvelo (ბერძენიშვილი, ნ. დონდუა, ვ. დუმბაძე, მ. მელიქიშვილი, გ. მესხია, შ. რატიანი, პ. (1958). *საქართველოს ისტორია*. (უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დასასრულამდე). I. თბ.: საბჭოთა საქართველო).
- gabashvili, v. (1958). *kartuli peodaluri ts'qobileba XVI-XVII sauk'uneebshi*. თბ.: sakartvelos ssr metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba (გაბაშვილი, ვ. (1958). *ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში*. თბ.: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- guchua, v. svanidze, m. (1973). *kartlis brdzola osmalebis ts'inaagmdeg svimon is metaurobit. samtskhe-saatabagos dap'qroba. sakartvelos ist'oriis nark'vevebi*. IV. თბ.: sabch'ota sakartvelo (გუჩუა, ვ. სვანიძე, მ. ქართლის ბრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ სვიმონ I-ის მეთაურობით. სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობა. *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*. IV. თბ.: საბჭოთა საქართველო).
- dundua, n. (1984). *kartul-sparsuli (orenovani) istoriuli sabutebi (XVI-XVIII ss)*. t'ekst'i daadgina, targmani, k'oment'ari, leksik'oni da sadzieblebi daurto n. dundua. თბ.: metsniereba (დუნდუა, ნ. (1984). *ქართულ-სპარსული (ორენოვანი) ისტორიული საბუთები (XVI-XVIII სს)*. ტექსტი დაადგინა, თარგმანი, კომენტარი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ნუგზარ დუნდუამ. თბ.: მეცნიერება).
- k'atsit'adze, d. (2009). *iranis ist'oria*. III-XVIII ss. თბ.: horosi XXI (კაციტაძე, დ. (2009). *ირანის ისტორია*. III-XVIII სს. თბ.: ჰოროსი XXI).
- k'ldiashvili, d. surguladze, m. tsagareishvili, e. jandieri, g. (1991). *pirta anot'irebuli leksik'oni*. ss. ist'oriuli sabutebis mikhedvit. I. თბ.: metsniereba (კლდიაშვილი, დ. სურგულაძე, მ. ცაგარეიშვილი, ე. ჯანდიერი, გ. (1991). *პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVII სს*. ისტორიული საბუთების მიხედვით. I. თბ.: მეცნიერება).

- zhizhiashvili, o. *kartlis mepe svimon II*. tb.: art'anuji (ქიქიაშვილი, ო. (2017). *ქართლის მეფე სვიმონ II*. თბ.: არტანუჯი).
- surguladze, iv. *sakartvelosa da samartlis ist'oriisatvis*. I. tb.: tbilisis universitetis gamomtsemloba (სურგულაძე, 1952: ივ. სურგულაძე, ივ. (1952). *საქართველოს სახელმწიფო და სამართლის ისტორიისათვის*. I. თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა)
- puturidze, v. (1955). *kartul-sparsuli istoriuli sabutebi*. t'ekst'i daadgina, targmani da sadzieblebi daurto v. puturidzem. tb.: sakartvelos sss metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba (ფუთურიძე, ვ. (1955). *ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები*. ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ვ. ფუთურიძემ. თბ.: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- puturidze, v. (1969). *iskander munshis tsnobebi sakartvelos shesakheb*. t'ekst'i kartuli targmanita da shesavliturt gamostsa v. puturidzem. tb.: metsniereba (ფუთურიძე, ვ. (1969). *ისქანდერ მუნშის ცობები საქართველოს შესახებ*. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავალითურთ გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ. თბ.: მეცნიერება).
- kartvelishvili, t. (proekt'is sametsniero khelmdzghvani). baidurashvili, kh. gelashvili, i. gogoladze, t. shaorshadze, m. jojua, t. surguladze, m. (redakt'ori). (2019). *dok'ument'uri ts'qaroebi* (sigelebi, epigrapik'uli tsdzeglebi, khelnats'erta k'oloponebi) sauk'unis nakhevris kartlisa da k'akhetis mepēebis (giorgi X, luarsab II, bagrat' VII, svimon II, telmuraz I) shesakheb. (ts'qaroebis publik'atsia da gamokvleva). I. tb.: natlismtsemeli (ქართველიშვილი, თ. (პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი) ბაინდურაშვილი, ხ. გელაშვილი, ი. გოგოლაძე, თ. შაორშაძე, მ. ჯოჯუა, თ. სურგულაძე, მ. (რედ.). (2019). *დოკუმენტური წყაროები* (სიგელები, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ხელნაწერთა კოლოფონები) XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების (გიორგი X, ლუარსაბ II, ბაგრატ VII, სვიმონ II, თეიმურაზ I) შესახებ (წყაროების პუბლიკაცია და გამოკვლევა). I. თბ.: ნათლისმცემელი).
- qaukhchishvili, s. (1973). *bat'onishvili vakhusht'l,aghts'era sameposa sakartvelosa, kartlis tskhovreba*. IV. t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eris mikhedvit s. qaukhchishvilis mier. tb.: sabch'ota sakartvelo (ყაუხჩიშვილი, ს. (1973). *ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. IV*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ.: საბჭოთა საქართველო).
- qaukhchishvili, s. (1959). *akhali kartlis tskhovreba*. mesame t'ekst'i. kartlis tskhovreba. II. t'ekst'i dadgenili qvela dziritadi khelnats'eris mikhedvit s. qaukhchishvilis mier. tb.: sabch'ota sakartvelo (ყაუხჩიშვილი, ს. (1959). *ახალი ქართლის ცხოვრება*. მესამე ტექსტი. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. II. თბ.: საბჭოთა საქართველო).
- javakhishvili, iv. (1926). *kart'uli sigelta-mtsodneoba anu dip'lomat'ik'a*. t'pilisi: t'pilisis universitetis gamotsema (ივ. ჯავახიშვილი, ივ. (1926) *ქართული სიგელთა-მცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა*. ტფილისი: ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა).
- sakartvelos erovnuli arkivi*. 1450-19/98 (*საქართველოს ეროვნული არქივი // GNA* (სეა) 1450-19/98).
- sakartvelos erovnuli arkivi*. 1448-252. (*საქართველოს ეროვნული არქივი // GNA* (სეა) 1448-252).
- sakartvelos erovnuli arkivi*. 1448-1261 (*საქართველოს ეროვნული არქივი // GNA* (სეა) 1448-1261).
28. *sakartvelos erovnuli arkivi*. 1450-37/190 (*საქართველოს ეროვნული არქივი // GNA* (სეა) 1450-37/190).
- sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ri*. Ad-973 (*საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი // (GNCM) ხეც Ad-973*).

sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ri Hd-3056 (საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი // GNCSM (ხეც) Hd-3056).

Петрушевский, Т. П. (1949). *Очерки по истории феодальных отношений в Армении и Азербайджане в XVI - начале XIX вв.*, Ленинград. Изд-во ЛГУ (Петрушевский, Т. П. (1949) Очерки по истории феодальных отношений в Армении и Азербайджане в XVI – начале XIX вв., Ленинград, Изд-во ЛГУ) (Petrushevski, 1959: T.P. Petrushevski, *Essays in the history of feudal relationships in Armenia and Azerbaijan in 16th – early 19th centuries*, Leningrad, Publish. LGU (In Russian).

1189-1207 CONSTRUCTION INSCRIPTION OF LIPARITISUBANI WITH MENTIONING
GEORGIAN KINGS, QUEEN TAMAR AND HER HUSBAND DAVID

1189-1207 წლების ლიპარიტისუბნის საადმშენებლო წარწერა ერთიანი
საქართველოს მეფეების, თამარისა და მისი მეუღლის, დავითის მოხსენიებით¹

TAMAZ GOGOLADZE

Main scientific employee of K. Kekelidze
National Center of Manuscripts of Georgia
Doctor of History
ORCID: 0000-0001-8501-1558
tazogogoladze@yahoo.com
+995 555070106

Abstract

The paper deals with a new reading of a lapidary inscription attributed to the Theodore, concerning construction of the Liparitisubani church. Significant correction has been introduced into the text.

Until this day, Georgian historiography (A. Bakradze, E. Kochlamazashvili, Z. Skhirtladze, G. Otkhmezuri) considered the reading of the above text introduced by Ekvtime Takaishvili acceptable. According to this reading, the church of Liparitisubani was built in XIIth century by Theodore, the “Iodosisdze” of the Queen Tamar (1184-1210) and, her husband David. According to one part of Scientists (G. Otkhmezuri) founder of church was Theodore Iodomisdze. Our study has shown that the inscription must be read in a different way: The church of Liparitisubani was built in 1189-1207 by Theodore Ghodomisdze.

Keywords: Epigraphy, Inscription, Trialeti

¹ წინამდებარე ნაშრომი მოხსენების სახით წაკითხულ იქნა 2018 წლის 18 სექტემბერს დევი ბერძენიშვილის 85 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე „ეპიგრაფიკული ძეგლები, საისტორიო გეოგრაფია“.

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის სახელობის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით, პროექტის (YS-19-2728) „თრიალეთის წარწერების კორპუსი“ ფარგლებში.

თამაზ გოგოლაძე

კ. კეკელიძის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული
ცენტრის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი
ისტორიის დოქტორი
ORCID: 0000-0001-8501-1558
tazogoladze@yahoo.com
+995 555070106

აბსტრაქტი

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია თეოდორეს სააღმშენებლო წარწერა ლიპარიტისუბნის ეკლესიიდან. ჩვენამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში (ა. ბაქრაძე, ე. კოჭლამაზაშვილი, ზ. სხირტლაძე, გ. ოთხმეზური) გაზიარებული იყო წარწერის ექვთიმე თაყაიშვილისეული წაკითხვა, რომლის მიხედვითაც ლიპარიტისუბნის ტაძარი აშენდა XII საუკუნეში თეოდორეს იოდოსის ძის მიერ ერთიანი საქართველოს მეფეების - თამარისა (1184-1210) და მისი მეუღლის, დავითის ზეობის დროს. მეცნიერთა ერთი ნაწილის (გ. ოთხმეზური) მიხედვით, ტაძრის ქტიტორი გახლდათ თეოდორე იოდომისძე. წარწერის ჩვენეული წაკითხვა ნათლად აჩვენებს, რომ 1189-1207 წლებში ტაძარი აშენდა არა თეოდორე იოდოსის ძის ან იოდომის ძის მიერ, არამედ თეოდორე ლოდომისძის მიერ.

საკვანძო სიტყვები: ეპიგრაფიკა, წარწერა, თრიალეთი

შესავალი

ქართულ ეპიგრაფიკაში XII-XIII საუკუნეების მიჯნის ქართული წარწერები თავისი შინაარსის, გრაფემების მოხაზულობისა და მხატვრული გაფორმების მიხედვით ქართული დამწერლობის შესანიშნავ ნიმუშებს წარმოადგენენ. ამ პერიოდის წარწერები გვაწვდიან უძვირფასეს ცნობებს ერთიანი საქართველოს სოციალური, ადმინისტრაციული და სახელმწიფო ინსტიტუტების შესახებ. ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები დეტალურად ასახავენ ქვეყნის საშინაო და საგარეო ვითარებას.

ჩვენი კვლევის მიზანია ქვემო ქართლში მდებარე ლიპარიტისუბნის ეკლესიის სააღმშენებლო წარწერაში მოხსენიებული, ქტიტორის თეოდორეს საგვარეულო კუთვნილების საკითხის გარკვევა.

მეთოდები

ლიპარიტისუბნის ეკლესიის წარწერის კვლევა ემყარება შედარებითი და კრიტიკული ანალიზის მეთოდებს.

მსჯელობა და შედეგები

ლიპარიტისუბნის (იგივე ე. წ. „ლამაზისაყდარი“) ღმრთისმშობლის სახელობის ეკლესია ქვემო ქართლის ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციაში, კერძოდ, დღევანდელი

დმანისის მუნიციპალიტეტში, ხრამის ხეობაში მდებარეობს. წინამდებარე ტაძარი შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთ შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. სამონასტრო კომპლექსში შედის სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობები, ისეთები როგორებიცაა: კარიბჭე, კოშკი, გალავანი, მთავარი ტაძარი (ე.წ. ლამაზისაყდარი“) და სხვ.

წინამდებარე ნაშრომის ძირითადი მიზანია გავარკვიოთ ტაძრის სამხრეთ ფასადზე ამოღარულ წარწერაში მოხსენიებული ქტიტორის – თეოდორეს საგვარეულო კუთვნილების საკითხი. თუმცა მანამდე ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით წარმოგიდგინებთ აღნიშნული ტაძრის სააღმშენებლო წარწერის შესწავლის ისტორიას, რაც საშუალებას მოგვცემს თვალი გავადევნოთ ქართულ ისტორიოგრაფიაში თუ რა მოსაზრებები იყო გამოთქმული წარწერაში მოხსენიებულ ტაძრის ქტიტორისა და წარწერის ქრონოლოგიის შესახებ.

პირველი მკვლევარი, ვინც ჩვენთვის საინტერესო ხუროთმოძღვრული ძეგლი და, შესაბამისად, მის სამხრეთ ფასადზე ამოღარული წარწერა მოინახულა, მღვდელმონაზონი კალისტრატე ჩიჩუა გახლდათ. მას თავის სამეცნიერო ნაშრომში წარმოდგენილი აქვს: ა) წარწერის ადგილმდებარეობა; ბ) წარწერის წაკითხვა; და გ) წარწერის დაზიანება. კალისტრატე ჩიჩუას მიხედვით წარწერა შემდგომი სახით იკითხება:

„სახელითა ღვთისათა და მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღვთის მშობლისათა და ყოველთა წმიდათა მოწამეთა „მე ღირს ვიქმენ აღშენებად საყდარსა ყოვლად წმიდისა ღვთის მშობლისასა „ადიდენ ღმერთმან მეფობისა „სალოცავად ჩემთვის მშობელთა და ძმათა ჩემთათვის“. ჰოი ყოველთა უმეტესო უფროსად კურთხეულო დედოფალო, რომელმან ჰმევ ქრისტე ღმერთი შეიწირე ჩემგან მიერ აღშენებული ესე საყდარი საწუთოსა ამას ძმითურთ მისაფარველე. . . . მეოხებითა შენითა“ [ჩიჩუა, 1891: 2].

როგორც ვხედავთ, წარწერის პირველმა გამოცემელმა წარწერის ტექსტი ფრაგმენტულად წაიკითხა. კალისტრატე ჩიჩუამ ვერ წაიკითხა როგორც ტაძრის ქტიტორის, ასევე მეფეთა ვინაობა, რომელთა ზეობის დროსაც მოხდა ტაძრის აგება. აქედან გამომდინარე, მკვლევარმა წარწერის ქრონოლოგია ზუსტად ვერ განსაზღვრა.

კალისტრატე ჩიჩუას შემდეგ ჩვენთვის საინტერესო წარწერა ექვთიმე თაყაიშვილმა (1863-1953) შეისწავლა. მეცნიერს თავის სამეცნიერო პუბლიკაციაში წარმოდგენილი აქვს: ა) წარწერის ადგილმდებარეობა; ბ) წარწერის დაზიანება; გ) წარწერის გადმონაწერი დედნის შრიფტის დაცვით; დ) წარწერის წაკითხვა ქართულ და რუსულ ენებზე; და ე) წარწერის ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი. ექვთიმე თაყაიშვილის მიხედვით, წარწერა ასე იკითხება.

„სახელითა ღმრთისათა და მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისათა და ყოველთა წმიდათა მისთა მე თეოდორე იოდ(ოსი)ს მე ღირს ვიქმენ აღშენებად საყდრისა ყოვლად წმიდისა ღმრთის მშობლისასა, ადიდენ და და(ამყარენ) ღმერთმან, მეფობასა (თამა)რ (და დავი)თის სალოცველად ჩემთვის, მშობელთა და ძმათა ჩემთათვის.

ჰ ყოველთა უმეტესო, უფროსად კურთხეულო დედოფალო, რომელმან ჰმევ ქრისტე ღმერთი, შეიწირე ჩემგან თეოდორეს მიერ აღშენებული ესე საყდარი და საწუთოსა ამას ძმითურთ მისაფარველე, ხოლო საუკუნოსა მას მეოხად შენ გვექმენ წინაშე ძისა შენისა, რათა აჯოცნე ყოველნი ბრალნი ჩემნი და სუფევასა მას მიმ(ცნე მართალო)ს წილ.

წმიდათა წინასწარმეტყველთა ქადაგებულო, ჰ დედაო ღმრთისაო, ბჭედ დაკრძალულად, კიბედ, სასაკმეველედ, საყდრად, სასანთლედ, კვერთხად აღყვავებულად, თა(მა)რის(ათვის) ღ(მრთისა სწორის)ა შეიწირე“ [Такаишвили, 1913: 112].

ექვთიმე თაყაიშვილს, კალისტრატე ჩიჩუასაგან განსხვავებით, წარწერის ტექსტი სრული სახით აქვს წარმოდგენილი. წარწერის ექვთიმესეული წაკითხვა ცალსახად აჩვენებს, რომ ტადარი აშენდა ერთიანი საქართველოს მეფის თამარისა (1184-1210) და მისი მეუღლის დავით სოსლანის თანაცხოვრების დროს. ისტორიკოსი ითვალისწინებს ქართული ნარატიული წყაროების მონაცემებს, რომელთა მიხედვითაც თამარი დავით სოსლანზე 1189 წელს დაქორწინდა. ამ ფაქტის გათვალისწინებით, წარწერის ქვედა ქრონოლოგიურ ზღვრად 1189 წელს დებს. რაც შეეხება წარწერის ზედა ქრონოლოგიურ ზღვარს, ამ შემთხვევაში მეცნიერი მხედველობაში იღებს დავით სოსლანის გარდაცვალების თარიღს 1209 წელს და წარწერის ზედა ქრონოლოგიას 1209 წლით განსაზღვრავს. ამრიგად, ექვთიმე თაყაიშვილი წარწერას 1189-1209 წლებით ათარიღებს.

იგი წარწერის ქტიტორის სახელის - თეოდორეს იოდოსის ძის ამოკითხვის შემდეგ გამოთქვამს ფრთხილ ვარაუდს, ამ სახელის ქვეშ ხომ არ უნდა იგულისხმებოდეს თამარი მეფის დროს მოღვაწე კათალიკოსი თეოდორე II (დაახლ. 1188-1204/05), რადგან, მისივე აზრით, ასეთი დიდი მასშტაბებისა და სილამაზის ტადარს უბრალო მოქალაქე ვერ ააშენებდა.

ჩვენთვის საინტერესო წარწერა ანა ბაქრაძემაც განიხილა და შეისწავლა თავის 1954 წლის სადისერტაციო ნაშრომში „ქართული ეპიგრაფიკა, როგორც ისტორიული წყარო (VII-XII სს.)“. ისტორიკოსს თავის სამეცნიერო პუბლიკაციაში წარმოდგენილი აქვს: ა) წარწერის ადგილმდებარეობა; ბ) წარწერის ექვთიმესეული წაკითხვა მხედრული შრიფტით; გ) წარწერის დათარიღება; და დ) წარწერის ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი.

„სახელითა ღმრთისათა და მეოხებითა ყდ წისა ღთისმშობლისათა და ყოველთა წმიდათა მისთა მე თეოდორე იოდოსის ძე ღირს ვიქმენ აღშენებად საყდრისა ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობლისასა, ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან, მეფობასა თამარ და დავითის სალოცველად ჩემთვის მშობელთა და ძმათა ჩემთათვის. # ყოველთა უმეტესო, უფროსად კურთხეულო დედოფალო, რომელმან ჰმევ ქრისტე ღმერთი, შეიწირე ჩემგან თეოდორეს მიერ აღშენებული ესე საყდარი და საწუთოსა ამას ძმითურთ მისაფარველე, ხოლო საუკუნოსა მას მეოხად შენ გვექმენ წინაშე ძისა შენისა, რათა აჯოცნე ყოველნი ბრალნი ჩემნი და სუფევასა მას მიმცნე მართალთა წილ წმიდათა წინასწარმეტყველთა ქადაგებულო. # დედაო ღმრთისაო, ბჭედ დაკრძალულად, კიბედ, სასაკმეველედ, საყდრად, სასანთლედ, კურთხად აღყვავებულად თამარისათვის ღმრთისა სწორისა შეიწირე“.

ანა ბაქრაძე წარწერის ქრონოლოგიას 1189-1207 წლებით განსაზღვრავს და იქვე აღნიშნავს წარწერის ექვთიმესეული წაკითხვის საეჭვო გარემოებაზე. თუმცა იქვე დასძენს, რომ „ყოველ შემთხვევაში, სავარაუდებელია, რომ წარწერა ბაღვაშთა ბატონობის შემდგომ იყოს ამოჭრილი“ [ბაქრაძე, 1954: 160-163].

1944 წელს ტადარი და მის სამხრეთ შესასვლელის თავზე ამოღარული წარწერა ხელოვნებათმცოდნე – ვახტანგ ცინცაძემ მოინახულა და გადაუღო შავ-თეთრი ფოტოები. მის დროს ტადარის აღმოსავლეთ და სამხრეთ კედლები სრულად იყო შემონახული თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მასზედ გაჩენილ ბზარებს. ასევე ჯერ კიდევ კარგად იკითხებოდა სამხრეთ შესასვლელის თავზე ამოღარული წარწერა. მისი ფოტოები მოგვიანებით, კერძოდ, 1971 წელს რუსუდან მეფისაშვილმა დაურთო თავის ნაშრომს „კიდევ ერთხელ ბოლნისისა და დმანისის ძეგლების შესახებ“. მას მოჰყავს წარწერის ექვთიმესეული წაკითხვის ფრაგმენტი: „ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან მეფობა თამარ და დავითისა ... თამარისათვის ღმრთისა სწორისა შეიწირე“ [მეფისაშვილი, 1971: 25].

შემდგომი მეცნიერი, ვინც ჩვენთვის საინტერესო წარწერით დაინტერესდა, გიორგი ოთხმეზური გახლდათ. ისტორიკოსი თავის 2016 წლის ნაშრომში „დმანისის ეპიგრაფიკული ძეგლები“ ჩვენთვის საინტერესო წარწერის ექვთიმესეულ წაკითხვას სრულად იზიარებს და, შესაბამისად, წარწერის ექვთიმესეული წაკითხვა აქვს მოცემული, რომლის მიხედვითაც წარწერა შემდგომი სახით იკითხება:

„სახელითა ღმრთისაჲთა... მე თეოდორე, იოდოსის ძე, ღირს ვიქმენ აღშენებად საყდრისა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისასა. ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან, მეფობასა თამარ და დავითის, სალოცველად ჩემთვის, მშობელთა და ძმათა ჩემთათვის ... შეიწირე ჩემგან, თეოდორეს მიერ აღშენებული ესე საყდარი და საწუთროსა ამას ძმითურთ მისაფარველე ... ჰოი, დედაო ღმრთისაო, ბჭედ დაკრძალულად, კიბედ, სასაკმეველედ, საყდრად სასანთლედ, კვერთხად აღყვავებულად თამარისათვის, ღმრთისა სწორისა, შეიწირე“.

გარდა ამისა, ისტორიკოსი წარწერის ქრონოლოგიასაც შეეხო. მას, ექვთიმესაგან განსხვავებით, წარწერაში მოხსენიებული ქტიტორის - თეოდორეს გაიგივება თამარის დროს მოღვაწე კათალიკოს-პატრიარქ თეოდორე II-სთან არ მიაჩნია მართებულად. მეცნიერმა სავსებით სამართლიანად წარწერის ქტიტორის მოხსენიების ფორმას მიაქცია ყურადღება, სადაც ტაძრის ქტიტორი თეოდორე წარწერაში ორჯერ არის მოხსენიებული როგორც მაშენებელი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ისტორიკოსი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ „გამორიცხულია, რომ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი წოდების გარეშე, მხოლოდ მამის სახელით იხსენიებდეს თავს. წარწერა თამარისა და დავით სოსლანის თანაცხოვრების პერიოდით უნდა დათარიღდეს (1188-1206 წწ.), რაც ე. თაყაიშვილისეული დათარიღებისაგან დიდად არ განსხვავდება“. მეცნიერმა ყურადღება მიაქცია წარწერის ბოლოს ფრაგმენტს „თამარისათვის ღმრთისა სწორისა შეიწირე“, ამის პარალელურად ყურადღებას ამახვილებს ჭოჭიანის წარწერაზე, სადაც ერთიანი საქართველოს მეფე თამარი სწორედ ამავე ეპიტეთით არის მოხსენიებული. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, მან წარწერის ბოლო ნაწილის ექვთიმესეული წაკითხვის მართებულობა კიდევ უფრო მეტი არგუმენტით (მხედველობაში გვაქვს წარწერა – თ.გ.) გაამაგრა [ოთხმეზური, 2016: 35-36].

სამონასტრო კომპლექსთან ახლოს გასული საუკუნის 50-იან წლებში ხრამჭესის მეორე კასკადის მშენებლობის დროს წარმოებული აფეთქებების შედეგად 1956 წელს ტაძარი ერთიანად ჩამოინგრა, რის შედეგადაც ჩვენთვის საინტერესო წარწერაც ტაძრის ქვები გროვაში ჩაიკარგა. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული წარწერის დამოწმებისას მეცნიერები სარგებლობდნენ ექვთიმე თაყაიშვილის სამეცნიერო პუბლიკაციით. 1986 წელს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ექვთიმე კოჭლამაზაშვილი თავის მეგობარ, † მღვდელ ანტონ ხანთაძესთან ერთად შეუდგა დაკარგული წარწერის ძებნას. მათ ექსპედიციის პირველ დღეს დიდი ხნის ძებნის შედეგად სამხრეთ კარიბჭესთან მიაკვლიეს წარწერის დიდი ზომის მარცხენა ნაწილს. თუმცა წარწერის მარჯვენა ნაწილი არსად ჩანდა. წარწერის მარჯვენა ნაწილის მოძებნა მოხერხდა ექსპედიციის მესამე დღეს, რომელიც ჩამოვარდნის შედეგად ხევში საკმაოდ შორს ჩავარდნილიყო და სამად იყო გატეხილი. იქიდან გამომდინარე, რომ წარწერის მარცხენა ნაწილის წამოღება პრაქტიკულად შუძლებელი იყო, ექვთიმე კოჭლამაზაშვილმა თავის მეგობარ, მღვდელ ანტონ ხანთაძესთან ერთად წარწერის მარცხენა სამად გატეხილი ნაწილი თბილისში ჩამოიტანა. წინამდებარე წარწერის მარცხენა ნაწილის სამი ფრაგმენტი გარკვეული დროის განმავლობაში ბატონ ექვთიმე კოჭლამაზაშვილის ოჯახში ინახებოდა. 2017 წლის

29 მაისს ბატონმა ექვთიმემ აღნიშნული წარწერის ფრაგმენტები სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ლაპიდარიუმს გადასცა და დღეისათვის მუზეუმის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ექსპოზიციას წარმოადგენს. ჩვენ წინამდებარე წარწერაზე მუშაობისას წარწერის მარცხენა ნაწილის ფრაგმენტები სწორედ ბატონი ექვთიმეს ოჯახში ვნახეთ, წავიკითხეთ წარწერის დაზიანებული ადგილები, გადმოვიღეთ წარწერის პალეოგრაფიული ასლი და გადავიღეთ მაღალი გარჩევადობის ფოტოები, რისთვისაც ბატონ ექვთიმეს დიდ მადლობას მოვახსენებთ. როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, წარწერის მარცხენა დიდი ნაწილი ტაძრის სამხრეთ კარიბჭესთან აგდია, რომელიც ძალზედ სავალო მდგომარეობაშია. წარწერას აქვს სოკოვანი წარმონაქმნები, რაც წარწერის ცალკეული ადგილების წაკითხვას აძნელებს. რაც ყველაზე მთავარია წარწერიანი ქვა ღია ცის ქვეშ დევს, რის შედეგადაც მას რთული კლიმატური პირობების გადატანა უხდება (ვგულისხმობთ წვიმისა და თოვლის ნალექს). ვფიქრობთ, მეტად საშური და გადაუდებელი საქმეა წარწერის მარცხენა ნაწილის გადმოტანა სიმონ ჯანაშიას სახელობის თბილისის სახელმწიფო მუზეუმის ლაპიდარიუმში, წინააღმდეგ შემთხვევაში სულ რამოდენიმე წელიწადში ზემოთჩამოთვლილი კლიმატური პირობების შედეგად წარწერის წაკითხვა პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნება და ჩვენს თვალწინ განადგურდება შუა საუკუნეების ქართული დამწერლობის ერთ-ერთ სანიმუშო ძეგლი.

გიორგი ოთხმეზურის შემდეგ ჩვენთვის საინტერესო წარწერით ექვთიმე კოჭლამაზაშვილი და ზაზა სხირტლაძე დაინტერესდნენ. ავტორთა ჯგუფს თავიანთ სამეცნიერო ნაშრომში მოცემული აქვთ წარწერის შესწავლის ისტორია, ასევე სამეცნიერო ნარკვევის ერთ-ერთ ავტორის – ექვთიმე კოჭლამაზაშვილის მიერ 1986 წელს დაკარგულად მიჩნეული წარწერის მიკვლევის ისტორია და წარწერის ახლებური წაკითხვა. ავტორთა მიხედვით წარწერა შემდგომი სახით იკითხება:

„წ. სახ(ელ)ითა [ღ(მრთ)ის(ა)თა და მ(ეო)ხ(ე)ბითა ყ(ოვლა)დწ(მიდ)ისა ღ(მრთ)ისმშ(ო)ბ(ე)ლ(ი)ს(ა)თა და ყ(ოველ)თა წ(მიდა)თა მი[სთაჲ]თა მე, თ(ეო)დორ]ე იოდ(ოს)ის მე ღირს ვიქმ(ენ) აღშ(ენ)ე(ბ)ად | ს(ა)ყდ(ა)რსა ყ(ოვლა)დწ(მიდ)ისა ღ(მრთ)ისმშ(ო)ბ(ე)ლის(ა)სა, ად(იდე)ნ და და(ამყარ)ენ ღ(მერთ)მან, მეფ(ო)ბ(ას)ა [თამ(ა)რ [და დ(ავი)თის]ს[ა, სა]ლ(ო)ცვ(ე)ლ[ა]დ] ჩ(ე)მთ(ჯ)ს, მშ(ო)ბ(ე)ლთ[ა] და ძმ(ა)თა ჩ(ე)მთათ(ჯ)ს.

| წ. ყ(ოველ)თა უმ(ე)ტ(ე)სო, უფრ(ო)დ(ს)ად კ(ურთ)ხ(ე)ულო დ(ე)დ(ო)ფ(ა)ლო, რ(ომელ)მან [ჰმ(ე)ვ ქ(რის)ტ]ე ღ(მერთ)ი, შ(ე)იწ(ი)რე ჩ(ე)მგ(ან), თ(ეო)დორ]ეს მ(ი)ერ, აღშ(ენ)ე(ბ)ე(უ)ლი ესე საყდ(ა)რი და [სა]წუ[თ(ო)სა ამ(ა)ს ძმით(ურთ) მეს(ა)ფ(ა)რველე, | ხ(ოლო) ს(ა)უკ(უ)ნ(ო)სა მ(ას) მოხ(უ)ა[იშნ]ე მექ[მ]ენ წ(ინა)შე ძისა შ(ე)ნისა, რ(ად)თს აჟო[ცო]ს | ყ(ოველ)ნი [ც(ო)დვ(ა)ნი ჩ(ე)მნი და ს(უ)ფ(ე)ვ(ა)სა [მისსა] მიმ[ცვ]ს[ლ]ეს.

წ. პ(ირველ) წ(მიდა)თა წ(ინა)დსწ(არმეტ)ყ(უე)ლთ[ა მ(ი)ერ] ქ(ა)დ(ა)გ(ე)ბ(უ)ლო, | ზ დ(ე)დ(ა)ო ღ(მრთ)ის(ა)ო, ბჳედ დაკრძ(ა)ლ(უ)ლ(ა)დ, კიბ(ე)დ, სას(ა)კ(უ)მ(ე)ვლ(ე)დ, ს(ა)ყდ(რა)დ, ს(ა)ს(ა)ნთლ(ე)დ, კ(უე)რთხ(ა)დ აღყ(უ)ავ(ე)ბ(უ)ლად, თ[ი]რ ს(ა)ყდ(ა)რი შეიწ[ირე]“:

როგორც ვხედავთ, ავტორთა კოლექტივმა წარწერის ბოლოს ამოღარული გრაფემების საფუძველზე, მათი წინამორბედი მეცნიერთაგან განსხვავებით, წარწერის ბოლო ნაწილი „თამარისათვის ღმრთისა სწორისა შეიწირე“ ნაცვლად მართებულად წაკითხეს „თ[ი]რ ს(ა)ყდ(ა)რი შეიწ[ირე]“. ავტორთა ჯგუფი წარწერის ბოლო ნაწილის დაზუსტების შემდეგ საგანგებოდ შენიშნავს, რომ „დაზუსტებას ითხოვს წარწერის სხვა ბუნდოვანი ადგილებიც (მაგალითად, „იოდოსი“, რაც ვფიქრობთ, არასწორადაა ამოკითხული). მომავალი კვლევით, იმედია, შესაძლებელი გახდება მათი დადგენა“.

აღსაღნიშნავია, რომ ავტორთა ჯგუფს საეჭვოდ მიაჩნიათ წარწერაში თამარისა და დავითის მოხსენიება, რადგან, როგორც თვითონ აცხადებენ „თვით თამარისა და დავითის სახელების ამოკითხვაც სავარაუდოა და არა უეჭველი, რადგან წარწერაში ისინი საგულდაგულოდ დაზიანებული ყოფილა (ამას მიგვითითებს ე. თაყაიშვილის მიერ ფრჩხილებში ჩასმა ამ სახელებისა), და ისმის კითხვა: „თამარისა და დავითის“ ნაცვლად ხომ არ ეწერა იქ „დავით და დავითისა“, ისე, როგორც აბელიის ეკლესიის წარწერაში გვაქვს, და ამ შემთხვევაში სხვა რომელიღაც თეოდორეს ძიება დაგვჭირდებოდა. თუმცა ისინი ტაძრის სამშენებლო კულტურიდან და პროპორციებიდან გამომდინარე მაინც იმ აზრისკენ იხრებიან, რომ „ეკლესია თამარ და დავითის ზეობაში უნდა იყოს აგებული“ [კოჭლამაზაშვილი, სხირტლაძე, 2017: 714-715].

2017 წელს გიორგი ოთხმეზური რედაქტორობით გამოვიდა დღევანდელი დმანისის მუნიციპალიტეტის წარწერების კორპუსი სახელწოდებით „ქვემო ქართლის ეპიგრაფიკული კორპუსი“, სადაც სხვა წარწერებთან ერთად შესწავლილია ლიპარიტისუბნის წარწერა.

წინამდებარე ნაშრომში გიორგი ოთხმეზური ჩვენთვის საინტერესო წარწერის ქტიტორის - თეოდორეს საგვარეულო კუთვნილების დადგენას შეეცადა. აქედან გამომდინარე, მეცნიერი გვთავაზობს წარწერის ახლებურ წაკითხვას. მისი მიხედვით წარწერა შემდგომი სახით იკითხება:

„ქ. სახ(ელ)ითა ღ(მრთ)ის(ა)თა და მ(ე)ოხ(ე)ბითა ყ(ოვლა)დ წ(მიდ)ისა ღ(მრთ)ისმშ(ო)ბლ(ი)ს(ა)თა და ყ(ოველ)თა წ(მიდა)თა მის[თ]ა(ა)თა მე, თ(ე)დ(ო)რ(ე) [იო]დ[ო]შისძე ღირს ვიქმ(ე)ნ[ა], [აღშ(ე)ნ(ე)ბ(ა)დ] | ს(ა)ყდრ(ი)სა ყ(ოვლა)დ წ(მიდ)ისა ღ(მრთ)ისმშ(ო)ბ(ე)ლის(ა)სა. ად(ი)დენ და და(ა)მყარენ ღ(მერთ)მან მეფობ(ა)სა თა(შ)არ და და(ვი)თი[ს]ა(ა), ს[ა]ლ(ო)ცვ(ე)ლ(ა)დ ჩ(ე)მთ(ჯ)ს, მშ(ო)ბ(ე)ლთა და [ძმ(ა)თა ჩ(ე)მთათ(ჯ)ს]. | ქ. ყ(ოველ)თა უმ(ე)ტ(ე)სო, უფრ(ო)ს(ა)დ კ(ურთ)ხ(ე)ლო დ(ე)დ(ო)ფ(ა)ლო, რ(ომე)ლმან ჰმ(ე)ვ ქ(რისტ)ე ღ(მერთ)ი, შ(ე)იწ(ი)რე ჩ(ე)მგ(ან) თ(ე)ვოდ(ო)რ(ე)ს მ(ი)ერ აღშ(ე)ნ(ე)ბ(უ)ლ[ი] [ესე ს(ა)ყდ(ა)რი და საწუთ(ო)სა ამ(ა)ს [ძმით(უ)რთ მის(ა)ფ(ა)რველე], | ხ(ოლო) ს(ა)უკ(უ)ნ(ო)სა მ(ე)ო, ზ, [დ(ა) მოხ(ე)აიშნე [გვ(ე)ქ] მენ: წ(ინა)შე, შ(ისა) შ(ენ)ისა, რ(ად)თს აჯოც[ნ]ეს | ყ(ოველ)ნი ბ[რ(ა)ლნ]ი[ი] [ჩ(ე)მნი და ს(უ)ფ(ე)ვ(ა)სა მ[ა]ქ[ს]ა მიმონ[ა]სეო(?). – წ. ი(ლ) (!) წ(მიდა)თა წ(ინა)სწ(არმეტ)ყ(ვე)ლთ[ა] ქ(ა)დ(ა)გ(ე)ბ(უ)ლო, | ზ დ(ე)დ(ა)ო ღ(მრთ)ის(ა)ო, ბჰ(ე)დ დაკრძ(ა)ლ(უ)ლ(ა)დ, კიბ(ე)დ, სასაკმ(ე)ვლ(ე)დ, | ს(ა)ყდ(რა)დ, ს(ა)ს(ა)ნთლ(ე)დ, კ(უ)წ(რ)თხ(ა)დ აღყვ(ავ)ებ(უ)ლ(ა)დ, თ(ი)რ ს(ა)ყდ(ა)რი შეიწ[ი]რე“ [ოთხმეზური, 2017: 151-152].

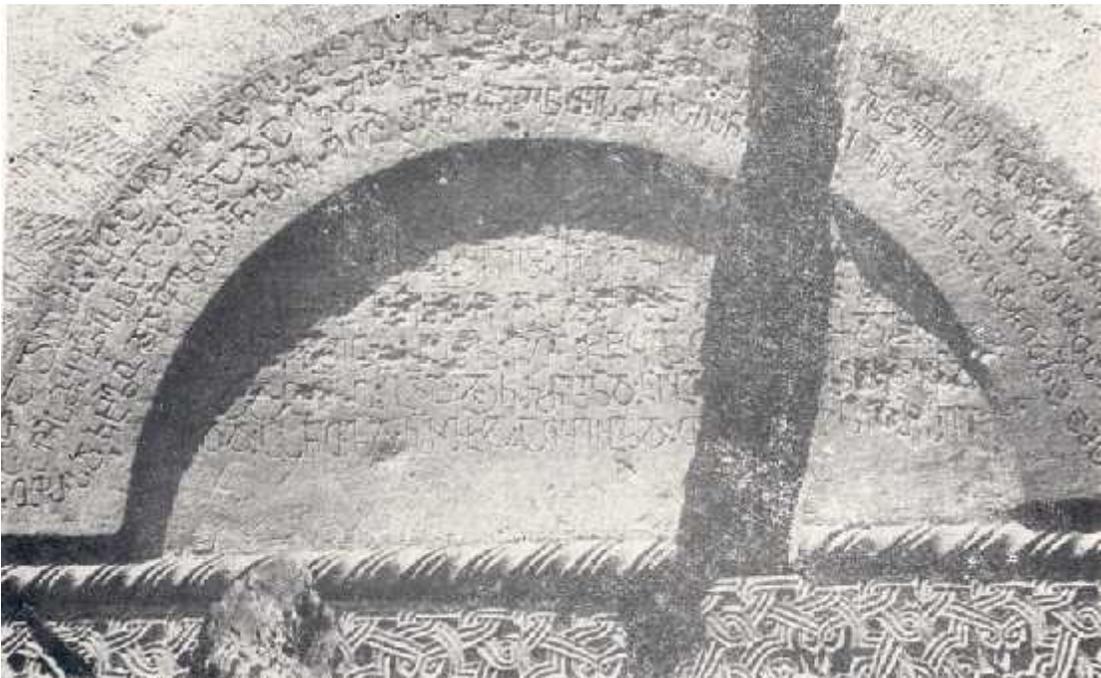
როგორც წარწერის ახლებური წაკითხვა აჩვენებს, ტაძრის ქტიტორი თეოდორე არა იოდოსის ძე, არამედ იოდომის ძე ყოფილა. რაც შეეხება წარწერის ბოლო ნაწილის წინამდებარე სამეცნიერო ნაშრომში ექვთიმე კოჭლამაზაშვილისეული და ზაზა სხირტლამისეული წაკითხვა უპირობოდ არის გაზიარებული. თუმცა ჩვენი აზრით, როგორც იოდოსის ძე, ასევე იოდომის ძე ქართული ონომასტიკონისათვის საერთოდ უცხოა. აქედან გამომდინარე, გიორგი ოთხმეზურის მიერ ამოკითხული თეოდორეს მამის სახელი იოდომის მართებულობა ისეთივე საეჭვოა, როგორც ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ამოკითხული სახელი იოდოსი. აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ წარწერის ქტიტორის ვინაობის საკითხი ჯერ კიდევ დაუდგენელია, და შესაბამისად, წარწერა შემდგომ კვლევა-ძიებას საჭიროებს.

სწორედ ამ მიზნით, 2016 წლის გაზაფხულზე ვესტუმრეთ ექვთიმე კოჭლამაზაშვილის ოჯახს ჩვენთვის საინტერესო წარწერის მარჯვენა სამი ფრაგმენტის შესწავლის მიზნით.

წავიკითხეთ წარწერის სამივე ფრაგმენტის ტექსტი, გადავიღეთ მათი პალეოგრაფიული ასლები და გადავიღეთ მაღალი გარჩევადობის ფოტოები. ცოტა მოგვიანებით, 2018 წლის ზაფხულში ვეწვიეთ ლიპარიტისუბნის ღმრთისმშობლის სახელობის ეკლესიას მის სამხრეთ კედელთან მდებარე საღმრთოწმებლო წარწერის მარცხენა ნაწილის შესწავლისათვის. პირველ რიგში დავაზუსტეთ წარწერის ტექსტი, გადმოვიღეთ წარწერის პალეოგრაფიული პირი და გადავიღეთ ფოტოები.

პირველ რიგში გთავაზობთ წარწერის არქეოგრაფიულ არწერილობას, ვახტანგ ცინცაძის მიერ გადაღებულ შავ-თეთრ ფოტოს, წარწერის ფერად ფოტოს, წარწერის პალეოგრაფიულ ასლსა და მის ჩვენეულ წაკითხვას

წარწერა ამოღარულია ნაცრისფერ ქვაზე, რომელიც ეკლესიის მთავარი ეკლესიის სამხრეთ მხარეს აგდია; წარწერიანი ქვა თავდაპირველად ჩადგმული იყო ეკლესიის სამხრეთ შესასვლელის თავზე; პირველი 3 სტრიქონი ამოღარულია ომეგას ფორმის მსგავს ამაღლებულ ნაწილზე, დანარჩენი 6 სტრიქონი ამოკვეთილია დადაბლებულ თაღში; წარწერიანი არქიტრავის ქვა სამ ნაწილად არის გაყოფილი; I წარწერიანი ქვის ზომები: 73 X 124 სმ.; II წარწერიანი ქვის ზომები: 44 X 64 სმ.; III წარწერიანი ქვის ზომები: 47 X 44 სმ.; წარწერის ფართობი: 65 X 183 სმ.; 9 სტრიქონი; ასომთავრული; კიდურწერტილოვანი; ყველაზე დიდი გრაფემის ზომა: Ɔ (III სტრიქონის I გრაფემა) – 5,5 X 2 სმ.; ყველაზე პატარა გრაფემის ზომა: Ɔ (V სტრიქონის XIII გრაფემა) – 1,5 X 1,5 სმ.; ქარაგმის ნიშნები: მოკლე განივი, კლაკნილი ან ქუდისებრი ხაზი; განკვეთილობის ნიშნები: წერტილი, ორწერტილი ან სამწერტილი თითქმის ყოველი სიტყვის შემდეგ; ტექსტში ბგერა ი, რიგ შემთხვევებში, ა-ს (ღ) საშუალებით არის გადმოცემული, ხოლო გრაფემა უ, რიგ შემთხვევებში, ო-ს (ო) საშუალებით, რიგ შემთხვევებში Ɔ-ს (ჟ) საშუალებით არის გადმოცემული; წარწერისათვის დამახასიათებელია შეწიაღების შემთხვევები.



ვახტანგ ცინცაძის ფოტო 1944 წ.

როგორც ვხედავთ, წარწერის ტექსტი შინაარსობრივი თვალსაზრისით სამი ნაწილისაგან შედგება და ისინი ასო-ბგერა „წილი“, იგივე წილქანის მეშვეობით ერთმანეთისაგან მკაფიოდ არის გამიჯნული.

წარწერის I ნაწილში საღმრთისმეტყველო ტექსტის შემდეგ გადმოცემულია, რომ ტაძრის ქტიტორმა - თეოდორე ღოდომისძემ ღმრთისმშობლის სახელზე ააგო ეკლესია. ამის შემდგომ ტაძრის ქტიტორი ღმერთს შესთხოვს ერთიანი საქართველოს მეფის, თამარის, მისი მეუღლის დავითის მეფობის განმტკიცებისათვის, ხოლო ყოველივე ამის შემდგომ ხაზს უსვამს, რომ ტაძარი ააგო მისი, თავისი მშობლებისა და ძმების სულის სალოცველად: „წ. სახელქითა ღმრთისაჲთა და მ(ეო)ხ(ე)ბითა ყ(ოვლა)დ წ(მი)დაისა ღმრთისმშ(ო)ბ(ე)ლ(ი)ს(ა)ჲთა და ყ(ოველ)თა წ(მი)დაისა მ(ი)სთა, მე, თ(ე)ოდორე [ღო]დომისძე ღირს ვიქმენ [აღმ(ე)ნ(ე)ბ(ა)დ] | ს(ა)ყდრ(ი)სა ყ(ოვლა)დ წ(მი)დაისა ღმრთისმშ(ო)ბ(ე)ლის(ა)სა, ად(ი)დენ და დასამყარენ ღმერთმა მ(ე)ფ(ო)ბ(ა)სა თამარ [და] დ(ავი)თის(ა)ს[ა], ს(ა)ლ(ო)ცველ(ა)დ ჩ(ე)მთ(ვ)ს, მშ(ო)ბ(ე)ლთა [და] ძმ(ა)თა ჩ(ე)მთ(ა)თ(ვ)ს“.

წარწერის II ნაწილში თეოდორე ღოდომისძე მიმართავს ღმრთისმშობელს, რომ მისგან აშენებული ტაძარი შეიწიროს და მეოხებას ითხოვს ღმრთისმშობლისაგან მისი და თავის ძმებისათვის ღმრთის წინაშე თავიანთი ცოდვების შესანდობლად: „წ. ზ, ყ(ოველ)თა უმქეტესო, უფრ(ო)ს(ა)ჲდ კ(ურთ)ხ(ე)ლო დ(ე)დ(ო)ფ(ა)ლო, რ(ო)მელმან ჰმქევ ქ(რისტ)ე ღმერთი, მ(ე)იწირო ჩ(ე)მგ(ა)ნ თ(ე)ოდორეს მ(ი)ერ აღმქენ(ე)ბ(უ)ლ(ი) ესე [ს(ა)ყდ(ა)რი და საწ(უ)თ(ო)სა ამ(ა)ს ძმ(ი)თ(უ)რთ მ(ე)ს(ა)ფ(ა)რვ(ე)ლე], | ხ(ოლო) ს(ა)უკ(უ)ნ(ო)ს(ა) მ(ა)ს მოხა(ი)შნე ექმენ წ(ინა)შე ძისა მ(ე)ნისა, რ(ა)თა აკოც(ო)ს | ყ(ოველ)ნი ც(ო)დვ(ა)ნი ქმნ(ი)ლნი და ს(უ)ფ(ე)ვ(ა)სა მ(ი)ქ(ს)ს[ა] მიმცვალე[ს]“.

წარწერის III ნაწილში თეოდორე მიმართავს შესხმის სახით ღმრთისმშობელს და მისგან ითხოვს რომ მისგან აშენებული „თირ საყდარი“ შეიწიროს: „წ. პ(ირველ) წ(მი)დათა წ(ინა)ს(ა)წ(ა)დრმეტყ(ვ)ლთ[ა] ქ(ა)დ(ა)გ(ე)ბ(უ)ლო, | ზ, დ(ე)დ(ა)ო ღმრთის(ა)ს(ა)ჲ, ბჳ(ე)დ, დაკრძ(ა)ლ(უ)ლ(ა)დ, კიბ(ე)დ, სასაკმ(ე)ვლ(ე)დ, | ს(ა)ყდ(რა)დ, ს(ა)ს(ა)ხ(ა)ნთლ(ე)დ, კ(ურთ)ხ(ე)ვ(ა)დ, აღყვ(ა)ვ(ე)ბ(უ)ლ(ა)დ, თ(ი)რ ს(ა)ყ(დ)არი შეიწირო“.

წარწერის ჩვენეულმა წაკითხვამ მოხსნა ყოველგვარი ბუნდოვანება, რაც ტაძრის ქტიტორის – თეოდორეს საგვარეულო კუთვნილებასთან დაკავშირებით ჩვენამდე არსებობდა. მართლაც, წარწერის ჩვენეულმა წაკითხვამ აჩვენა, რომ ჩვენამდე არსებული წაკითხვები არ შეესაბამებოდა რეალობას. სინამდვილეში ტაძრის ქტიტორი – თეოდორე იყო არა იოდოსის ძე, არა იოდომისძე, არამედ შუა საუკუნეების ცნობილი ფეოდალური სახლის – ღოდომისძეთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენელი. აღნიშნულ წარწერაში რომ ნამდვილად თეოდორეს საგვარეულო კუთვნილება ღოდომისძეთა საგვარეულოს უკავშირდება ნათლად აჩვენებს ვახტანგ ცინცაძის მიერ 1944 წელს გადაღებული ფოტოც, სადაც თუ კარგად დავაკვირდებით ტაძრის ქტიტორის – თეოდორეს გვარის პირველი გრაფემა ნამდვილად ლ და არა ი, რაზეც ჩვენმა წინამორბედმა მეცნიერებმა ყურადღება არ გაამახვილეს. რაც მთავარია ღოდომისძეთა საგვარეულოს წარმომადგენლები მანგლისის ღმრთისმშობლის ტაძრის სამხრეთი სტოას აღმოსავლეთ კედელზე ამოდარულ XI საუკუნის წარწერაში არიან მოხსენიებულნი [ბარნაველი, 1961: 3-6]. რაც შეეხება წარწერის დათარიღებას, სრულად ვიაზიარებთ ანა ბაქრაძის მიერ შემოთავაზებულ დათარიღებას - 1189-1207 წლებს და, მის მსგავსად, ლიპარიტისუბნის სააღმშენებლო წარწერის ქრონოლოგიას, იმავე 1189-1207 წლებით განვსაზღვრავთ.

დასკვნა. ამრიგად, დეტალურად წარმოვადგინეთ ლიპარიტისუბნის ეკლესიის სააღმშენებლო წარწერის შესწავლის ისტორია. როგორც აღნიშნულ წარწერაზე ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული მოსაზრება ტაძრის ქტიტორის თეოდორეს საგვარეულო კუთვნილებასთან დაკავშირებით არ შეესაბამება რეალობას. გავითვალისწინეთ რა 1944 წელს ვახტანგ ცინცაძის მიერ გადაღებული ტაძრის სააღმშენებლო წარწერის შავ-თეთრი ფოტო, ამავდროულად ყურადღება გავამახვილეთ მანგლისის ტაძრის ერთ-ერთ წარწერაში დადასტურებულ გვარ ლოდომისძეზე, ყოველივე ამის გათვალისწინებით მივედით შემდგომ დასკვნამდე, რომ 1189-1207 წლებში ტაძარი აშენდა არა ვინმე თეოდორე იოდოსის ძის ან იოდომისძის მიერ, არამედ შუა საუკუნეების ცნობილი საგვარეულოს წარმომადგენლის - თეოდორე ლოდომისძის მიერ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- bakradze, a (1954). *kartuli ep'igrapik'a, rogorc ist'oriuli ts'qaro VII-XII ss.*. disert'atsia. ist'oriis metsnierebata k'andidat'is mosap'oveblad, tb. (ბაქრაძე, ა. (1954). *ქართული ეპიგრაფიკა, როგორც ისტორიული წყარო VII-XII სს.*). დისერტაცია. ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის მოსაპოვებლად, თბ.).
- barnaveli, t (1961). *manglisi t'adzris ts'arts'erebi*. tb.: sakartvelos metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba (ბარნაველი, თ (1961). *მანგლისი ტაძრის წარწერები*. თბ.: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- k'och'lamazashvili, e. skhirt'ladze z. (2017). lip'aritisubnis ek'lesiis ts'arts'era. *krist'ianul-arkeologiuri dziebani*, t'. IX, tb.: k'. k'ek'elidzis sakhelobis sakartvelos khelnats'erta erovnuli tsent'ri (კოჭლამაზაშვილი, ე. სხირტლაძე ზ. (2017). ლიპარიტისუბნის ეკლესიის წარწერა. *ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი*, ტ. IX, თბ.: კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).
- mepisashvili, r. (1971). k'idev ertkhel bolnisisa da dmanisis dzeglebis shesakheb. *dzeglis megobari*, 26, tb.: sabch'ota sakartvelo (მეფისაშვილი, რ. (1971). კიდევ ერთხელ ბოლნისისა და დმანისის ძეგლების შესახებ. *ძეგლის მეგობარი*, 26, თბ.: საბჭოთა საქართველო).
- otkhmezuri, g. (2016). *dmanisis raionis ep'igrapik'uli dzeglebi*, tb.. (ოთხმეზური, გ. (2016). *დმანისის რაიონის ეპიგრაფიკული ძეგლები*, თბ.).
- otkhmezuri, g. (2017). *kvemo kartlis ep'igrapik'uli k'orp'usi*, t'. I, (dmanisi raioni V-XVIII ss.) tb. (ოთხმეზური, გ. (2017). *ქვემო ქართლის ეპიგრაფიკული კორპუსი*, ტ. I, (დმანისი რაიონი V-XVIII სს.) თბ.).
- chichua, k'. (1891). saist'orio masala. *iveria*. 20 sekt'emberi, 247. tb. (ჩიჩუა, კ. (1891). საისტორიო მასალა. *ივერია*. 20 სექტემბერი, 247. თბ.).
- , . (1913). , .4, .

ილუსტრაციები:



სურ. №1 1189-1207 წწ. ლიპარიტისუბნის ეკლესიის საადმშენებლო წარწერის მარცხენა ნაწილი



სურ. №2 1189-1207 წწ. ლიპარიტისუბნის ეკლესიის საადმშენებლო წარწერის მარჯვენა ზედა ნაწილი (ინახება საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ლაპიდარიუმში)



სურ. №3 1189-1207 წწ. ლიპარიტისუბნის ეკლესიის სააღმშენებლო წარწერის მარჯვენა ქვედა ნაწილი (ინახება საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ლაპიდარიუმში)

GEOPOLITICAL KNOT OF THE BLACK SEA SECURITY

შავი ზღვის უსაფრთხოების გეოპოლიტიკური კვანძი

KAKHA PUTKARADZE

Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University

Faculty of Social and Political Sciences

Ph.D student of the program

Conflict analysis and management

ORCID:0000-0001-9222-0673

Kaxaphutkaradze@gmail.com

+995 595 00 62 91

+995 595 95 92 65

IOSEB JAFARIDZE

Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University

Faculty of Social and Political Sciences

Ph.D student of the program

Conflict analysis and management

ORCID:0000-0002-1038-9350

ijaparidze9@gmail.com

+995 577 19 13 78

Abstract

The given work represents the geopolitical significance of the Black Sea region. It refers to the overview of main actors of the region, their motives and ongoing challenges influencing the Euro-Atlantic and regional security. The research focuses on the role of the Black Sea region regarding the energy security issue. The actions determined by the control of Energy Corridor and natural resources of the region and military-political threats related to the guaranteeing of mentioned issues.

The work is also relevant as it refers to the current conflicts in the world (the Middle East, the Caucasus, Ukraine), as they impose the role of a significant logistical hub to the region. Taking into consideration the current situation, research focuses not only on the goals and roles of geostrategic actors but also to the importance of the small states in the region in terms of formation the common Euro-Atlantic security architecture.

Accordingly the aim of the given research is to answer such questions as: What factors define the geopolitical significance of the Black Sea region? Which are the key actors in the research region? What are the possible threats coming out from the different military-political goals of the actors in the region and the actions implemented and planned by them?

The given research emphasizes the existence of different military-political views between the leading actors in the Black Sea Basin as they face the region before new challenges. Attention is also paid to the necessity of carrying out cautious and moderate policy from small states. By implementing timely and effective actions, it would be possible to ensure the prevention of ongoing threats and create favorable conditions to establish common security space.

Keywords: geopolitics, security, black sea, transit, Energy-resources

კახა ფუტყარაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
კონფლიქტების ანალიზისა და მართვის
პროგრამის დოქტორანტი
ORCID:0000-0001-9222-0673
Kaxaphutkaradze@gmail.com
+995 595 00 62 91
+995 595 95 92 65

იოსებ ჯაფარიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
კონფლიქტების ანალიზისა და მართვის
პროგრამის დოქტორანტი
ORCID:0000-0002-1038-9350
ijaparidze9@gmail.com
+995 577 19 13 78

აბსტრაქტი

წინამდებარე ნაშრომი ასახავს შავი ზღვის რეგიონის გეოპოლიტიკურ მნიშვნელობას. მასში მიმოხილულია რეგიონში არსებული ძირითადი მოთამაშეები, მათი მოტივები და მიმდინარე გამოწვევები, რომლებიც მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს როგორც რეგიონის, ასევე ევრო-ატლანტიკურ უსაფრთხოებაზე. კვლევაში მნიშვნელოვანი ყურადღება გამახვილებულია შავი ზღვის რეგიონის როლზე ენერგო უსაფრთხოების ჭრილში. ენერგოდერეფნისა და რეგიონში არსებული ბუნებრივი რესურსების კონტროლის სურვილით განპირობებული მოქმედებები და მასთან დაკავშირებული სამხედრო-პოლიტიკური საფრთხეები. ნაშრომს აქტუალობას სძენს თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე კონფლიქტებიც (ახლო აღმოსავლეთი, კავკასია, უკრაინა), რადგანაც იგი რეგიონს მნიშვნელოვან ლოჯისტიკური ჰაბის როლს აკისრებს. ამ ფონზე კვლევა ყურადღებას ამახვილებს არა მხოლოდ გეოსტრატეგიული მოთამაშეების მიზნებზე და როლზე, აგრეთვე რეგიონში არსებული პატარა სახელმწიფოების მნიშვნელობაზე საერთო ევროატლანტიკურ უსაფრთხოების არქიტექტურის ჩამოყალიბების ჭრილში. შესაბამისად, კვლევის ძირითადი მიზანია პასუხი გაცეს კითხვებს თუ რა განაპირობებს შავი ზღვის რეგიონის გეოპოლიტიკურ მნიშვნელობას? რომელი ძირითადი მოთამაშეები გვევლინებიან საკვლევ რეგიონში? რა შესაძლო საფრთხეების მატარებელია რეგიონში წარმოდგენილი მოთამაშეების განსხვავებული სამხედრო-პოლიტიკური მიზნები, მათ მიერ განხორციელებული და დაგეგმილი მოქმედებები.

ნაშრომი ხაზს უსვამს შავი ზღვის აუზში წამყვან მოთამაშეებს შორის განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულებების არსებობაზე, რადგანაც ისინი რეგიონს ახალი გამოწვევების წინაშე აყენებენ. ყურადღება გამახვილებულია აგრეთვე პატარა სახელმწიფოების მხრიდან ფრთხილი და ზომიერი პოლიტიკის გატარების აუცილებლობაზე. დროული და ეფექტური მოქმედებების განხორციელებით შესაძლებელი გახდება მოსალოდნელი საფრთხეების პრევენცია და საერთო უსაფრთხოების სივრცის შექმნისათვის ხელსაყრელი პირობების უზრუნველყოფა.

საკვანძო სიტყვები: გეოპოლიტიკა, უსაფრთხოება, შავი ზღვა, ტრანზიტის, ენერგო რესურსები.

შესავალი

შავი ზღვის რეგიონს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს თანამედროვე გეოპოლიტიურ დაფაზე, რომლის კონტროლის შემთხვევაში შესაძლებელია გეოსტრატეგიული მიზნების მიღწევა და გეოპოლიტიკური ლანდშაფტის ჩამოყალიბება. ამ ფონზე შავის ზღვის უსაფრთხოებაში ბევრი მოწყლადი ადგილია, რომელიც მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის რეგიონის უსაფრთხოებასა და სტაბილურობას. გასული საუკუნეებიდან რეგიონში ძირითადი მოთამაშეების ინტერესები და ზრახვები სრულიად განსხვავებული იყო, რაც აისახება ერთიანი გეოპოლიტიკური სურათის არქონაზე. შავი ზღვის აუზი ერთდროულად აერთიანებს სხვადასხვა კულტურისა და ცივილიზაციის მქონე ერებს, რაც ერთის მხრივ ზრდის მხარეებს შორის ინტეგრაციის შესაძლებლობას, მეორეს მხრივ კი განსხვავებული ინტერესები საფრთხეს უქმნის სრულიად რეგიონის და მასში შემავალი ქვეყნების უსაფრთხოებას. საბჭოთა კავშირის დანგრევის შემდეგ შავი ზღვის აუზის ქვეყნებმა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური, სამხედრო და პოლიტიკური ცვლილებები განიცადეს. თუმცადა სახელმწიფოთა ეკონომიკური და სოციალური აღმავლობის ფონზე გაჩენილმა ეკონომიკურმა კავშირებმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა რეგიონის განვითარებაზე. იგი აღმოსავლეთ ევროპისა და შავი ზღვის აუზის ქვეყნების თანამშრომლობით დაფუძნებულ თანამედროვე უსაფრთხოების არქიტექტურის მნიშვნელოვანი ელემენტი გახდა. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით ჩნდება კითხვები *თუ როგორი უნდა იყოს შავი ზღვის უსაფრთხოება? ვინ უნდა უზრუნველყოფდეს მას? რა ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია მას ევროატლანტიკური უსაფრთხოებისათვის და რომელი აქტორები არიან დაინტერესებული შავი ზღვის აუზის კონტროლით?* შესაბამისად ჩვენი კვლევა მიმართულია განიხილოს იმ სახელმწიფოთა და ორგანიზაციათა გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული ინტერესები რეგიონში, რომელთა განხორციელებას, ერთის მხრივ, შეუძლია დადებითი როლის შესრულება საერთო ევროპული უსაფრთხოების ჭრილში, მეორეს მხრივ კი მათმა შესაძლო იმპლემენტაციამ შეიძლება შეცვალოს ძალთა ბალანსი, რაც სრულიად რეგიონისათვის და ევროატლანტიკური უსაფრთხოებისათვის ახალ გამოწვევებს ბადებს.

ამერიკის შეერთებული შტატების, რუსეთის ფედერაციის, თურქეთის, ევროკავშირისა და რეგიონის საზღვაო სახელმწიფოების განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულებები აისახება კიდევ ამ ქვეყნების საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ კურსზე. წინამდებარე კვლევა მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს ა.შ.შ.-სა და რუსეთის ფედერაციის ინტერესებზე, ამ უკანასკნელის მიერ ყირიმის ანექსიაზე და იქ ე.წ. „შელწევისა და სივრცის“ იგივე Anti access/area denial (A2AD) ეფექტური სისტემის შექმნაზე. არსებული ინტერესების ფონზე კითხვითი ნიშნის მატარებელია თურქეთის სამხედრო-პოლიტიკური ელიტის მოქმედებები რეგიონში, რაც ერთის მხრივ განპირობებულია თურქეთის რეგიონალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბების სურვილით, აგრეთვე ცალკეული ეკონომიკური თუ პოლიტიკური დივიდენდების მიღებით.

რეგიონში საკმაოდ მოკრძალებულად არის წარმოდგენილი ევროკავშირი, რომლის ძირითადი მიმართულებები რეგიონის საზღვაო სახელმწიფოებთან ცალკეული ხელშეკრულებებისა თუ საერთაშორისო შეთანხმებების განხორციელების უზრუნველყოფაა. მათი ძირითადი მიზანი დემოკრატიული ინსტიტუტების განვითარება და ეკონომიკური კავშირების გაღრმავებაა. გარდა გეოსტრატეგიული მოთამაშეებისა, ჩვენ ვხვდებით რუმინეთის, უკრაინის, ბულგარეთისა და საქართველოს საგარეო პოლიტიკურ ხედვებს რეგიონის განვითარებისა და ეფექტური უსაფრთხოების სისტემის შექმნის კუთხით. ამ ქვეყნების შეზღუდული სამხედრო, ეკონომიკური, პოლიტიკური შესაძლებლობები არ აძლევთ საშუალებას ჩამოყალიბდნენ როგორც დამოუკიდებელი მოთამაშეები, შესაბამისად მათი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წარმართვა მეტწილად დამოკიდებულია რეგიონში წარმოდგენილი ძირითადი მოთამაშეებისა და სტრატეგიული პარტნიორების მიზნებზე და მათ შესაძლებლობებზე. მიუხედავად ზემოთთქმულისა, იგი არ ამცირებს რეგიონის პატარა საზღვაო ქვეყნების როლსა და მნიშვნელობას საერთაშორისო უსაფრთხოების სტაბილურობის განვითარების კუთხით. იმ შემთხვევაში თუ ზემოდასახელებული ქვეყნები არ იქნებან

აქტიურად ჩართული სტაბილური, ეკონომიკური, უსაფრთხო სივრცის შექმნაში, შავი ზღვის რეგიონის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა სერიოზული კითხვით ნიშნის ქვეშ დადგება.

კვლევის მიზანშეწონილობიდან გამომდინარე, საკითხის შესწავლის პროცესში ჩვენს მიერ გამოყენებული იქნა როგორც ქართული აგრეთვე უცხოური წყაროები, მათ შორის შოთა ღვინერიას - შავი ზღვის უსაფრთხოება ნატოს ყურადღების ცენტრში-ექსპერტის აზრი. მასში გამოთქმული იყო მოსაზრებები თუ რა როლს ანიჭებდა ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსი შავი ზღვის აუზს, რა ძალებია წარმოდგენილი და რა როლის შესრულება შეუძლია რეგიონის არსებულ წამყვან მოთამაშეებსა და საზღვაო სახელმწიფოებს. შესწავლილი იქნა ნიკა ჩიტაძის - ნატო ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი, სადაც სხვა მნიშვნელოვან ასპექტებთან ერთად რეგიონში ამერიკის შეერთებული შტატების პოზიციებზე და ძირითად მოტივებზეა საუბარი. კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა არაერთი უცხოური წყარო მათ შორის ვოიციე ლორენზის - შეკავების გაძლიერება შავი ზღვის რეგიონში, სადაც ყურადღება გამახვილებული აშშ-სა და ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის შესაძლო ნაბიჯებზე აღმოსავლეთ ევროპასა და შავ ზღვაში გაძლიერების მიზნით, აგრეთვე შესაძლო პერსპექტივები; ალექსანდრე გონჩარენკოს - კასპიის შავი ზღვის უსაფრთხოების გამოწვევები და რეგიონალური უსაფრთხოების სტრუქტურები. იგი მიმოიხილავს რუსეთის ფედერაციის მიზნებსა და ნაბიჯებს ზემოდდასახელებულ გეოგრაფიულ-პოლიტიკურ სივრცეში. აქცენტს აკეთებს იქ წარმოდგენილი გარე აქტორებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების როლზე და მიზნებზე საერთაშორისო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის კუთხით. რენდი კორპორეიშენის მიერ გამოქვეყნებული ავტორთა კრებული - „რუსეთი, ნატო და შავი ზღვის უსაფრთხოება“-ში გაანალიზებულია როგორც საკუთრივ ნატოს, ასევე შავი ზღვის ქვეყნებისა და მათ შორის რუსეთის გეოსტრატეგიული მიზნები რეგიონში. ხაზგასმულია, რომ შავი ზღვა თავისი მდებარეობის მიხედვით წარმოადგენს რუსეთისა და დასავლეთის კონკურენციის ასპარეზს, რადგანაც მას მნიშვნელოვანი ზეგავლენა ექნება მომავალი ევროპის უსაფრთხოებაზე. კვლევის მიხედვით დგინდება რუსეთის ფედერაციის მიზანი, რომ რეგიონში და სამეზობლოში შემავალ ქვეყნებს შეუზღუდოს ევროატლანტიკურ სივრცეში გაერთიანება. ცდილობს ჩამოაყალიბოს ე.წ. პრივილეგირებული გავლენის სფერო, სადაც უზრუნველყოფილი იქნება მოსკოვის სამხედრო, პოლიტიკური, ეკონომიკური ინტერესები. ამისათვის იგი რეგიონში კი აქტიურად აძლიერებს სამხედრო შესაძლებლობებს, იქნება ეს სახმელეთო, საზღვაო თუ საჰაერო კომპონენტები.

ნაშრომში განხილულია აგრეთვე სხვა მნიშვნელოვანი ლიტერატურა თუ წყაროები, რომელთა ერთობლიობაში შესწავლით შესაძლებელი გახდა რეგიონში ძირითადი აქტორებისა და მათი მოტივების გამოვლენა, აგრეთვე დადგენა თუ რა შესაძლო საფრთხის მატარებელია მათი მოქმედებები.

მეთოდები

წინამდებარე ნაშრომში ეფუძნება თვისობრივი კვლევის მეთოდებს, რა დროსაც გამოყენებული იქნა კვლევის შემდეგი მეთოდები: შემთხვევის ანალიზი (case study), დაკვირვება, მეორადი მონაცემების ანალიზი. კვლევის პროცესი ეყრდნობა სტატიებს, ჟურნალებს, ნაშრომებსა და ანგარიშებს. აგრეთვე, ავტორის პირადი დაკვირვების შედაგად მიღებულ დასკვნებს. ნაშრომში გაანალიზებული იქნა საკვლევ თემასთან შემხებლობაში არსებული მნიშვნელოვანი წყაროები, რომლებიც მოვლენის ობიექტური შეფასებისათვის მნიშვნელოვანი კომპონენტია.

მსჯელობა და შედეგები

ცივი ომის დასრულების შემდეგ შავი ზღვის აუზმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა. იგი განპირობებული იყო როგორც სუბიექტური, აგრეთვე ობიექტური მიზეზებით. ცივი ომის პერიოდში გარდა ცალკეული ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებებისა არაოფიციალურ

გავლენათა სფეროებიც არსებობდა, სადაც დაპირისპირებული ბანაკები მაქსიმალურად ცდილობდნენ მოწინააღმდეგის ძალების გაძლიერების შეზღუდვას. ამ ფონზე რეგიონში საბჭოთა კავშირის დომინანტის პოზიცია ეკავა. იგი გაპირობებული იყო გეოგრაფიული მდებარეობითა და სამხედრო-პოლიტიკური, ეკონომიკური შესაძლებლობებით. ზემოთ დასახელებულ პერიოდში ნატოს წევრი თურქეთი შავი ზღვის აუზში საბჭოთა კავშირთან შედარებით, საკმაოდ მოკრძალებით გამოიყურებოდა. მისი სამხედრო საზღვაო ძალების ძირითადი ამოცანა სახელმწიფოს უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, კერძოდ კი მოწინააღმდეგის გარკვეულ ეტაპზე შეკავებას წარმოადგენდა, ნაცვლად ეკონომიკური, პოლიტიკური გეგმების მხარდაჭერისა. აღნიშნულ გარემოებას რაციონალური ახსნა გააჩნია, რადგანაც იმ პერიოდისათვის თურქეთს პრაქტიკულად არ შეეძლო რეგიონში საბჭოთა კავშირისათვის კონკურენციის გაწევა. შესაბამისად, ძირითადი მიზანი ზღვის მხრიდან პოტენციური საფრთხის შეკავება იყო. აღნიშნულ პერიოდში თურქეთის უსაფრთხოების სისტემა მეტწილად ჩრდილო-ატლანტიკურ ალიანსისა და ამერიკის შეერთებულ შტატების მხარდაჭერაზე იყო დამოკიდებული.

ცივი ომის დამთავრებამ მსოფლიოში მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია. ამ ფონზე საბჭოთა კავშირის დაშლამ და მის ადგილას დასუსტებული რუსეთის არსებობამ თურქეთს აქამდე არ არსებული პერსპექტივა დაანახა. იგი შემდგომში გამოხატული იქნა რეგიონალური კავშირების გაძლიერებით, მათ შორის საერთო თურქული ოჯახიდან წამოსული ხალხით დასახლებულ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში დიპლიმატიური ურთერთობების გაძლიერებით. ზემოაღნიშნული ფაქტორის გათვალისწინებით თურქეთის სამხედრო-პოლიტიკური ელიტის წინაშე სრულიად განსხვავებული ამოცანები დადგა, რაშიც შავი ზღვის რეგიონს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

მიმდინარე ეტაპისთვის რეგიონის გეოპოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე იკვეთება ძირითადი აქტორები და შესაძლებელი ხდება მათი როლის განსაზღვრა არსებულ გეოპოლიტიკურ თამაშში. ძირითადი მოთამაშეები შეიძლება დავყოთ სამ ჯგუფად. პირველი ჯგუფი წარმოადგენს ე.წ. გლობალურ ძალას, ისინი დამოუკიდებელი გეოპოლიტიკური მოთამაშეებია და მათი ინტერესების განხორციელებას რეგიონში განსაზღვრავენ დამოუკიდებლად. ესენია - ამერიკის შეერთებული შტატები, რუსეთი და ნატო, მათი ინტერესები რეგიონში მნიშვნელოვნად არის გაზრდილი. მეორე ჯგუფი აერთიანებს რეგიონალურ მოთამაშეებს - თურქეთს, უკრაინას, რუმინეთს, ბულგარეთს და საქართველოს. მათი შეზღუდული ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამხედრო შესაძლებლობები არ იძლევა მათი დამოუკიდებელი გეოპოლიტიკურ მოთამაშედ ქცევის საშუალებას, თუმცა ისინი ნიშვნელოვან როლს ასრულებენ გეოსტრატეგიულ თამაშებში. მესამე ჯგუფს კი მიეკუთვნება ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციები, როგორებიცაა ევროკავშირი, სუამი და სხვა. ისინი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ ძალთა გადანაწილებაზე და რეგიონში მიმდინარე პროცესებზე (Goncharenko, 2004:5).

რეგიონში დომინანტის პოზიცია ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და რუსეთს აქვთ, თუმცადა ამ უკანასკნელის პოზიციები გაცილებით ძლიერია შავი ზღვის აუზში ვიდრე ამერიკის შეერთებული შტატების. შესაბამისად, მათ შორის არსებული ჭიდილი მეტნაკლებად განსაზღვრავს რეგიონის ეკონომიკურ, კულტურულ, სოციალურ, სამხედრო მდგომარეობას.

აშშ-ს სტრატეგიული ინტერესები რეგიონში ბევრი ფაქტორით ხასიათდება. 11 სექტემბრის შემდეგ აშშ-ს ჯარების ავღანეთში, ხოლო 2003 წელს ერაყში შესვლამ, მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ძვრები გამოიწვია, პარალელურად კი კავკასია მისთვის სასიცოცხლო ინტერესების მქონე რეგიონი შეიქმნა, რომლითაც ერთის მხრივ უზრუნველყოფილი იქნებოდა ბუნებრივი რესურსების (გაზი, ნავთობი) მოპოვება და ტრანსპორტირება რუსეთის გვერდს ავლით, მეორეს მხრივ კი დაუკავშირდებოდა აზიის ქვეყნებს და ხელს შეუწყობდა სავაჭრო ურთიერთობების აღდგენა/გაძლიერებას. რუსეთის გვერდის ავლით ნავთობ პროდუქტების მიწოდება და ტრანსპორტირება მნიშვნელოვნად შეამცირებს რუსეთის გავლენას რეგიონში, აგრეთვე, სერიოზულ დარტყმას მიაყენებს რუსეთის ეკონომიკას. შესაბამისად, რეგიონზე კონტროლის შენარჩუნება რუსეთის ეროვნული უსაფრთხოებისათვის სასიცოცხლო

მნიშვნელობას იძენს. ის ფაქტი, რომ რუსეთს დღეს პრაქტიკულად მონოპოლია აქვს აღებული ევროპის გაზით მომარაგების საქმეში, მისი ჩანაცვლების შემთვევაში მას ეკარგება ის გეოპოლიტიკური ბერკეტი, რომელსაც ასე აქტიურად იყენებს სტრატეგიული მიზნების მისაღწევად. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით აშშ-ს მოქმედებები რეგიონში გათვლილია არამარტო ეკონომიკური პროექტების უზრუნველსაყოფად, არამედ რუსეთის გავლენის შესასუსტებლად. იგი ხელს შეუწყობს რუსეთის გავლენის შემცირებას არამარტო რეგიონში, არამედ ახლო და შუა აღმოსავლეთში, აზიის ყოფილ პოსსაბჭოთა რესპუბლიკებში. რეგიონში მნიშვნელოვანია არადომინანტი სახელმწიფოთა ინტერესებიც, რომელთაც სურთ ეკონომიკური კავშირების გაფართოება შემდგომი სარგებლის მიღების მიზნით. შესაბამისად, მათი ინტერესები დაკავშირებულია რეგიონის უსაფრთხოების უზრუნველყოფისაკენ. რაც შეეხება საერთაშორისო ორგანიზაციებს, აქ წამყვანი ძალა ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსი და ევროკავშირია. მათი და აშშ-ს ინტერესები რეგიონში მნიშვნელოვან თანხვედრაში მოდის.

ამერიკის შეერთებული შტატებისათვის შავი ზღვის რეგიონი მჭიდროდ დაკავშირებულია კასპის აუზთან და ბუნებრივი რესურსებით მდიდარ ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან. თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებამ და მოსახლეობის რაოდენობის მნიშვნელოვნმა ზრდამ მსოფლიო ენერგორესურსების ამოწურვის საფრთხის წინაშე დააყენა. საკუთარი ენერგორესურსების რეზერვაცია და ალტერნატიული წყაროების მოძიება კი ყოველთვის დიდი სახელმწიფოების, ამ შემთხვევაში კი აშშ-ს ინტერესში შედის. საბჭოთა კავშირის დაშლამ მას არნახული შესაძლებლობები გაუჩინა. იგი დაკავშირებული იყო კასპის აუზთან და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამხედრო კავშირების გაღრმავებით, რაც რეგიონში არსებულ ბუნებრივ რესურსებზე წვდომის საშუალებას მისცემდა. ამ ფონზე შავი ზღვის აუზს მისთვის მნიშვნელოვანი სატრანზიტო და ლოჯისტიკური ჰაბის ფუნქცია ჰქონდა. გარდა წმინდა ეკონომიკური მიზნებისა, ა.შ.შ. პრეზიდენტის ყოფილი მრჩეველის ეროვნული უსაფრთხოების საკითხებში ბზიგენე ბზიგენსკის აზრით, აშშ-ს მიერ შავი ზღვისა და კასპის აუზში პოზიციების დათმობა მნიშვნელოვნად შეარყევდა ამერიკის, როგორც ზესახელმწიფოს იმიჯსა და ინტერესებს, მეორეს მხრივ, ამ ნაბიჯით შესაძლებელი გახდებოდა გარკვეული ძალების მხრიდან საბჭოთა კავშირის ხელმეორედ შექმნის პრევენციის უზრუნველყოფა და რუსეთის გავლენის შესუსტება.

შავი ზღვის აუზში დასავლეთის პოზიციების პარალელურად რეგიონის ქვეყნებისათვის იზრდება რუსეთის მხრიდან სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური ზეწოლის საფრთხე. აღნიშნულის დასაბალანსებლად იგი აქტიურად ცდილობს კოლექტიური უსაფრთხოების ხელშეკრულებისა და საერთო სავაჭრო ორგანიზაციის შექმნას ყოფილ პოსტ-საბჭოთა რესპუბლიკებში, რომლის მიღწევის შემთვევაში შენარჩუნებული იქნება რუსეთის გავლენა რეგიონზე, მეორეს მხრივ კი დააბალანსებს დასავლეთის პოზიციებს შავი ზღვის აუზში, ახლო აღმოსავლეთსა და მსოფლიოში (ჩიტაძე, 2008: 21).

საბჭოთა სისტემის დანგევის შემდეგ რუსეთის თვითმიზანი გახდა დაკარგულ უპირველესად კი პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში გავლენის აღდგენა და შენარჩუნება, ნატოსა და ევროკავშირის შემოსვლის შეზღუდვა აღმოსავლეთ ევროპასა და მის ყოფილ გავლენის სფეროებში. სტრატეგიული გადასახედიდან რუსეთისათვის შავი ზღვა კრიტიკულად მნიშვნელოვანია, რამეთუ მისი მეშვეობით ის ეცდება დაკარგული გავლენის აღდგენას აღმოსავლეთ ევროპასა და აზიაში, განსაკუთრებით ხმელთაშუაზღვისპირეთში, რის განხორციელებაშიც რუსეთის ფედერაციის შავი ზღვის ფლოტს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. შავი ზღვის აუზში დომინირება რუსეთს მნიშვნელოვან სტრატეგიულ უპირატესობებს ანიჭებს:

1. შავი ზღვის აუზი გამოყენებული იქნება ნატოსთან ბრძოლისა და შეკავების თვალსაზრისით, იგი ნატოს შეკავების ერთიანი სტრატეგიის მნიშვნელოვანი შემადგენელი კომპონენტია;

2. შავი ზღვის გამოყენებით შესაძლებელი იქნება სხვადასხვა სამხედრო ოპერაციების წარმოება მეზობელ სახელმწიფოებსა და რეგიონში, აგრეთვე შესაძლებელს ხდის რეგიონის სრულ საჰაერო და საზღვაო კონტროლს;

3. შავი ზღვის აუზის გამოყენებით რუსეთის ფედერაციის საზღვრებსა და კონტროლქვეშ მყოფი პორტების გამოყენებით უზრუნველყოფილი იქნება ბუნებრივი რესურსებისა და სავაჭრო გზის ტრანპორტირების კონტროლის უზრუნველყოფა, რაც რუსეთის ფედერაციის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

შავ ზღვას უდიდესი ეკონომიკური პოტენიალი გააჩნია. იგი სავსებით შესაძლოა გახდეს ტრანსატლანტიკური კორიდორი. საყურადღებოა ისიც, რომ შავი ზღვის კონტინენტური შეღები მოიცავს აურაცხელ ბუნებრივ რესურსებს, როგორებიცაა გაზი, ნავთობი და სხვა. საზღვაო კომპონენტის არსებობით მოსკოვი ხელს შეუშლის ევროპის ენერგეტიკულ დამოუკიდებლობას, ისეთი პროექტების ჩაშლით, როგორებიცაა ნავთობსადენებისა და გასზადენების მშენებლობის ხელის შეშლა ევროპის ტერიტორიაზე, კასპიის ზღვის აუზში, აზერბაიჯანში, უზბეკეთსა და თურქმენეთში. ამით ის უზრუნველყოფს ამერიკისა და ევროპის ეკონომიკური კავშირის შეზღუდვას ცენტრალურ აზიაში, აგრეთვე ექმნება მნიშვნელოვანი ბერკეტი რაც სახელწმიფოთა მის პოლიტიკურ ორბიტაზე დაბრუნების კუთხით. „გართულებილი საერთაშორისო ვითარების ფონზე ახლო აღმოსავლეთში შავი ზღვის აუზი შესაძლოა ტრანსფორმირებული იქნას ერთგვარ ლოჯისტიკურ პლაცდარმად ახლო აღმოსავლეთსა და ნავთობით მდიდარ ადენის ყურეში საზღვაო ოპერაციების წარმოების თვალსაზრისით“ (Bugajski /Doran, 2016:11).

რეგიონის რელიგიური და კულტურული სიჭრელე ხელს უწყობს დაინტერესებული მხარეების მიერ შავი ზღვის ქვეყნების საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში ჩართვისა და ზეგავლენის მოხდენის განხორციელებას. ჯერ კიდევ 2015 წლის ივლისში მოსკოვმა მნიშვნელოვანი ცვლილება მოახდინა ერთიან საზღვაო დოქტრინაში, რომლის მიხედვითაც დადგინდა, რომ უნდა შექმნილიყო ერთგვარი საზღვაო ზონა შავ ზღვაში ნატოს აღმოსავლეთის გაფართოვების საპირწონედ, ხოლო 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაციით, ერთის მხრივ, სერიოზული საფრთხე შეუქმნა საქართველოს სტაბილურობასა და უსაფრთხოებას, მეორეს მხრივ კი უზრუნველყო სამხრეთ საზღვრების უსაფრთხოება და გააფართოვა თავისი გავლენა სამხრეთ კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთთან მიმართებით, პარალელურად სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტში ერთგვარ მედიატორის როლს ასრულებს, რაც რეგიონის ქვეყნების საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში ჩარევისათვის სერიოზული ბერკეტია (Bugajski /Doran, 2016:14).

რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში ჯარების განთავსებითა და ყირიმის ანექსიით, აგრეთვე მის მიერ მხარდაჭერილმა სეპარატისტულმა მოძრაობებმა უკრაინაში სერიოზული სტრატეგიული უპირატესობა შესძინა, რამაც ერთის მხრივ შესაძლებლობა მისცა შავი ზღვის აუზის სრული კონტროლისა, აგრეთვე, მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს უკრაინის ევროატლანტიკურ კურსზე, ისევე როგორც საქართველოსა და მოლდავეთის შემთხვევაშიც, აგრეთვე ნატოს წევრ რუმინეთსა და ბულგარეთზე.

2014 წლის დეკემბერში რუსეთის პრეზიდენტის ვლადიმერ პუტინის მიერ ხელმოწერილ ახალი სამხედრო დოქტრინის თანახმად რუსეთისათვის ერთ-ერთი ძირითად საგარეო საფრთხედ ამერიკის შეერთებული შტატები და ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსია წარმოჩენილი, რომელთა მიზანიც რუსეთის საზღვრების ირგვლივ მათ შორის საზღვაო აკვატორიაშიც ანტისარაკეტო სისტემების განთავსებასაც გულისხმობს. შესაბამისად, რუსეთმა ახალი სამხედრო დოქტრინის თანახმად თავდაცვის სფეროში ძირეული ცვლილებები განახორციელა, რის ფარგლებშიც განხორციელდა შავი ზღვის ფლოტის სერიოზული მოდერნიზაცია, ახალი წყალზედა საბრძოლო და წყალქვეშა ხომალდებით უზრუნველყოფა (ფრეგატები, კორვეტები, წყალქვეშა ნავები, სარაკეტო ხომალდები), სანაპირო ზოლის ანტი-საჰაერო და ხომალდსაწინააღდეგო სარაკეტო სისტემებით განთავსება. ყირიმის ანექსიის პარალელურად ნახევარკუნძულზე სისტემატიურად მიმდინარეობს სამხედრო-საზღვაო, სამხედრო საჰაერო და სახმლეთო დანაყოფების განთავსება და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოწყობა. გავრცელებული ინფორმაციით 2015 წლის მარტში ვლადიმერ პუტინი დათანხმდა ყირიმის ნახევარკუნძულზე განთავსებული ყოფილიყო სარაკეტო სისტემა ისკანდერი. დასახელებულ სისტემის მოქმედების საბრძოლო რადიუსი 500 კილომეტრია. იგი მნიშვნელოვანი საფრთხის შემცველია როგორც მეზობელი სახელმწიფოებისათვის, აგრეთვე,

ნატოს წევრი ქვეყნებისათვის. აღნიშნული სარაკეტო სისტემები ასევე განთავსებულია საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზეც. ყირიმის პარალელურად აფხაზეთის ოკუპაციამ რუსეთის ფედერაციას მნიშვნელოვანი საზღვაო სამოქმედო სივრცე შესძინა, რომლის გათვალისწინებით შეუძლია, ერთის მხრივ, სრულ ბლოკადაში მოაქციოს საქართველოს საზღვაო აკვატორია, მეორეს მხრივ კი შესაძლებლობას მისცემს რეგიონში მნიშვნელოვანი სამხედრო ოპერაციების საწარმოებლად. შავ ზღვაში რუსეთის პოზიციებს აძლიერებს ის გარემოებაც, რომ 1936 წელს ხელმოწერილი მონტერეის კონვენცია მნიშვნელოვან შეზღუდვებს აწესებს შავ ზღვაში რეგიონის გარე სახელმწიფოთა მიერ სამხედრო ხომალდების განთავსებაზე, მის ხანგრძლივობასა და გემების საბრძოლო ტონაჟობაზე. ობამას ადმინისტრაციის პერიოდში აშშ-ს პოზიციები მნიშვნელოვნად შესუსტდა შავი ზღვის აუზში, ხოლო ის ქვეყნები და გაერთიანებები, რომელიც დაკავშირებული იყო ნატოსთან საკმაოდ სუსტი აღმოჩნდა რუსეთის შეკავების თვალსაზრისით, რასაც მის მიერ ყირიმის, სამაჩაბლოსა და აფხაზეთის ანექსიაც ადასტურებს. რუსეთის მზარდი სამხედრო პოტენციალი რეგიონში შავი ზღვის აუზის ქვეყნებისათვის მნიშვნელოვანი საფრთხის შემცველია.

შავი ზღვაზე კონტროლი რუსეთს მნიშვნელოვან ბერკეტს სძენს ევროპის ენერგო მომარაგების კონტროლის თვალსაზრისით. ყირიმის ანექსიამ სერიოზული ძვრები გამოიწვია ენერგო მიწოდების, საერთაშორისო სავაჭრო საქმიანობისა და შავი ზღვის პორტების გამოყენების კუთხით. შავი ზღვის უსაფრთხოების ერთ-ერთი განშტოება ეს არის არსებული პორტების შეზღუდული შესაძლებლობები, მათ შორის დუნაის პორტი ცენტრალურ ევროპაში, დუნაის არხის შესაძლო ბლოკირება და საერთაშორისო ვაჭრობის შეზღუდვა ევროკავშირის არაწევრ ქვეყნებთან განსაკუთრებით თურქეთთან მიმართებით. ყირიმის ანექსიამ კი მნიშვნელოვანი დარტყმა და ეკონომიკური ზარალი მიაყენა იმ ქვეყნებს, რომლებიც დუნაის დელტას იყენებდნენ საერთაშორისო სავაჭრო გადაზიდვის საქმეში.

რა თქმ აუნდა, შავი ზღვის ქვეყნების საზღვაო შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად ჩამორჩება რუსეთს, თუმცაღა თურქეთის ფაქტორი და მისი სამხედრო საზღვაო პოტენციალი მხედვლობაშია მისაღები. ის ფაქტი, რომ რუსეთი მნიშვნელოვნად აძლიერებს თავის სამხედრო ინფრასტრუქტურას, განსაკუთრებით სამხრეთ სამხედრო ოლქში, გვაფიქრებინებს, რომ თურქეთს შესაძლოა პერსპექტივაში თავის პოზიციების დათმობა მოუწიოს შავ ზღვაში, რაც რეგიონისათვის სერიოზულ საფრთხეს წარმოადგენს.

შავი ზღვის რეგიონში ნატოს პოზიციების შესუსტების პარალელურად, იზრდება რუსეთის შესაძლო გავლენა რეგიონის ქვეყნებზე, მათ შორის ნატოს წევრ რუმინეთსა და ბულგარეთზე. რეგიონში გაძლიერებული სამხედრო კომპონენტების ფონზე, საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებსა და ანექსირებულ ყირიმის ნახევარკუნძულზე შექმნილი სამხედრო ინფრასტრუქტურა ქმნის მომავალი სამხედრო თუ ჰიბრიდული ოპერაციების ჩატარების შესაძლებლობას. მიუხედავად თურქეთსა და რუსეთს შორის დამთბარი ურთიერთობისა, სავსებით დასაშვებია სამომავლოდ ამ ორი ქვეყნის სერიოზული დაპირისპირების მოწმენი გავხდეთ, გამომდინარე იქედან, რომ ამ სახელმწიფოთა სტრატეგიული ინტერესები ისტორიულად წინააღდეგობაში მოდის.

რუსეთის სტრატეგიული მიზნების განხორციელებაში შავი ზღვის რეგიონს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების ფონზე აშშ-სა და დასავლეთის განსაკუთრებულ ყურადღებას ბალტიის რეგიონი იწვევს. შესაბამისად, აღნიშნულ რეგიონში მათი მოქმედებები უფრო თანმიმდევრული და ადეკვატურია არსებულ საფრთხეებთან მიმართებით, რაც გამოიხატება რეგიონში სხვადასხვა სამხედრო აქტივობებში, როგორებიცაა 4 ბატალიონის განთავსება, სამხედრო წრთვნები, საზღვაო და საჰაერო პატრულის ინტენსივობის გაზრდა და ა.შ. ამ ფონზე შავი ზღვის რეგიონი მათთვის შედარებით ნაკლებ პრიორიტეტულია. შესაბამისად, რუსეთის მოქმედებები შავ ზღვაში გაცილებით უფრო გაბედულია, რასაც თავის მხრივ ხელს უწყობს 1936 წელს დადებული მონტერეის კონვენცია. შავი ზღვის რეგიონში ნატოს ნაკლებ აქტიურობა სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს არამარტო რეგიონის ქვეყნებისათვის, აგრეთვე, ნატოს წევრი ბულგარეთისა და რუმინეთისათვის, რომელთა მტკიცებით ყირიმის ანექსიის შემდეგ რუსეთი განსაკუთრებული აქტიურობით შეეცდება მათდამი ეკონომიკური და

პოლიტიკური ზეწოლის განხორციელებას, ხოლო ყირიმისა და აფხაზეთის ანექსიამ გარდა იმისა, რომ მნიშვნელოვანი საზღვაო სივრცე შესძინა აგრეთვე სერიოზული ბერკეტი მისცა რეგიონის სავაჭრო-ეკონომიკური და ენერგო-ტრანზიტის კონტროლის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ რეგიონის ქვეყნების პორტების ტვირთბრუნვა ახლოსაც ვერ მივა ბულგარეთისა და რუმინეთის პორტების ტვირთბრუნვასთან. მეტიც, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის მიზანი შავი ზღვის აუზში მდგომარეობს იმაში, რომ აზიიდან წამოსული ყველა სავაჭრო-ეკონომიკური ტვირთბრუნვა მოხდეს ნოვოროსიისკის პორტის გამოყენებით, რაც მას მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სარგებელს მისცემს.

შავი ზღვის რეგიონი სავსეა ცხელი წერტილებით, რაც მთლიანად რეგიონის უსაფრთხოებისათვის სერიოზული გამოწვევაა, ხოლო ორი დიდი მოთამაშის (რუსეთი და თურქეთი) მერყევი და ცვალებადი ურთიერთობა, კიდევ უფრო მეტ საფრთხეს უქმნის რეგიონის საერთო სტაბილურობას (Larrabee/ Flanagan, 2016:11). ის ფაქტი, რომ თვით თურქეთის სამხედრო და პოლიტიკური წრეები მათ დიდ შეცდომად რუსეთის კავკასიაში შემოშვებას მიიჩნევენ, გვაფიქრებინებს, რომ უახლოეს პერიოდში მოხდება მათი ინტერესთა გადაკვეთა კავკასიის ქვეყნებში განსაკუთრებით კი საქართველოსთან მიმართებით, მაგრამ არც ინტერესთა თანხვედრა იქნება გამოსარიცხი, რომლის მაგალითებიც უახლოეს წარსულში მრავლად მოგვეპოვება და რომლის გამოც საქართველოს ტერიტორიების დიდი ნაწილის დათმობა მოუწია თურქეთის სასარგებლოდ (ყარაბაღის მიმდინარე კონფლიქტი).

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ აგვისტოს ომის მოვლენებისა და ყირიმის ანექსიის შემდგომ რუსეთმა არმიის სერიოზული მოდერნიზაცია განახორციელა. ყირიმში ჰაერსაწინააღდეგო სისტემების (S300/S400), გემთსაწინააღდეგო ბასტიონის სარაკეტო სისტემების (BAL/Bastion) კალიბრის სარაკეტო კომპლექსებით აღჭურვილ წყალზედა და წყალქვეშა ხომალდების, გამანადგურებელ სუ-30 მ/სმ -სა და ისკანდერების განთავსებით პრაქტიკულად დაასრულა სამხედრო ტერმინოლოგიით „შელწევისა და სივრცის“ იგივე Anti access/area denial (A2AD) ეფექტური სისტემის ჩამოყალიბება. მსაგვსი სიტემები რუსეთმა მთლიანად საკუთარი საზღვრის გასწვრივ განალაგა, რამაც მნიშვნელოვანი სტრატეგიული უპირატესობა შესძინა. ევროპაში ნატოს ყოფილი სარდლის, გენერალ ფილიპ ბრიდლოვის განცხადებით, ყოველივე ამან რუსეთს ძალის პროვოცირებისა და შესაბამისად, უფრო აგრესიული პოლიტიკის განხორციელების საშუალება მისცა (გურგენიძე, 2008:85).

საბჭოთა სისტემის დანგრევის შემდეგ დასავლურმა სტრუქტურებმა, განსაკუთრებით კი ჩრდილო ატლანტიკურმა ალიანსმა და ევროკავშირმა, აღმოსავლეთით გაფართოება დაიწყო. დღეს უკვე ბევრი ქვეყანა რომელიც ადრე საბჭოთა გავლენის სფეროდ აღიქმებოდა ნატოსა და ევროკავშირის წევრია, ბევრიც მისწრაფვის ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში გაერთიანებისაკენ, რაც რუსეთის მიერ მტკიცნეულად აღიქმება. რეგიონის ეთნიკური, რელიგიური და კულტურული სიჭრელე კონფლიქტის ინპირირების სერიოზულ საფუძველს იძლევა. 2000 წელს გაცხადებული რუსეთის საგარეო პოლიტიკური კურსის თანახმად რუსეთი მიიჩნევა საერთაშორისო მნიშვნელობის ძალად და გავლენის ცენტრად, აგრეთვე გაცხადდა, რომ რუსეთი აქტიურად ჩაერევა რეგიონში მიმდინარე კონფლიქტებში და კვლავაც შეასრულებს ჟანდარმის ფუნქციას, მისი გავლენის სფეროდ კი აღიქმება არა მხოლოდ შავი ზღვის აუზი, არამედ მის საზღვრის მდებარედ მეზობლები და პერიფერიები. 2000 წელს გაცხადებული მეორე სამხედრო დოქტრინის თანახმად, კი რუსეთის მიჩნეულია როგორც ეროვნული და საერთაშორისო დონის საყოველთაო კეთილდღეობის ქვეყნად და გაცხადდა, რომ მის მიერ სამხედრო ოპერაციები ჩატარებული იქნება ნებისმიერ რეგიონსა და ქვეყანაში, რომლისაგანაც შესაძლოა საფრთხე შეექმნას რუსეთსა და მის ინტერესებს (New strategy center, 2017:10). როგორც ვახსენეთ შავ ზღვას რუსეთისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობა გააჩნია, რომლითაც მიღწეული იქნება, სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები. ამ კუთხით განსაკუთრებით აქტუალური ევროპის ენერგო დივერსიფიცირებისა და დამოუკიდებლობის საკითხია. ისინი დღემდე აქტიურად არიან დამოკიდებული რუსულ გაზზე, ხოლო მათი მხრიდან ენერგო რესურსების დივერსიფიცირებით რუსეთს გამოაცლიან იმ ბერკეტს, რომელსაც იგი აქტიურად იყენებს საერთაშორისო ურთიერთობებში.

საბჭოთა კავშირის დანგრევის შემდეგ შავი ზღვის აუზში მნიშვნელოვანი რეგიონალურ მოთამაშედ იქცა თურქეთის რესპუბლიკა. მონტერეის კონვენციის თანახმად შავი ზღვის გამოყენება გლობალური გეოპოლიტიკური კონფლიქტებში შეზღუდული იქნა, აგრეთვე ნებისმიერი გარე თუ საზღვაო სახელმწიფოთა მხრიდან იზღუდება მისი სრული კონტროლი, თუმცა საბჭოთა კავშირის პერიოდში თურქეთის ფაქტორი და გავლენა შავ ზღვაზე მნიშვნელოვნად იზღუდებოდა, ეს უკანაპნელი კი საკუთარი ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად აქტიურად იყენებდა ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის ფაქტორსა და დასავლეთის მხარდაჭერას. საბჭოთა კავშირისა და ვარშავის პაქტის დაშლის შემდეგ რუსეთის პოზიციები მნიშვნელოვნად შესუსტდა რეგიონში. ბულგარეთისა და რუმინეთის ნატოში გაწევრიანებამ ხელი შეუწყო ამერიკის შეერთებული შტატების ე.წ. სტატუსქვოს შენარჩუნებას. იმის გათვალისწინებით, რომ არასაზღვაო სახელმწიფოებს შავ ზღვაში მშვიდობიანობის დროს მონტერეის კონვენციის თანახმად მხოლოდ 21 დღის ყოფნის უფლება აქვს. შესაბამისად, რეგიონის გარე სახელმწიფოებს არა აქვთ უფლება მუდმივი სამხედრო-საზღვაო ბაზები განათავსონ შავი ზღვის აუზში, ასეთი უფლება მხოლოდ რეგიონის საზღვაო ქვეყნებს გააჩნიათ, თუმცა საჭირო ან სახმელეთო ბაზების განათავსებას კონვენცია არ ზღუდავს. სახელმწიფოთა მხრიდან საკუთარი ძალის გლობალურ ძალად აღიარება შავი ზღვის რეგიონის ქვეყნებისათვის ზრდის მოსალოდნელი საფრთხის აღბათობას. მუდმივად ცვალებადი გეოპოლიტიკური ფონი ქმნის უსაფრთხოების დილემას რეგიონის პატარა ქვეყნებში, ხოლო გეოპოლიტიკური ტრანსფორმაციები და ძალთა ცვლილება რეგიონის პატარა ქვეყნების მიერ აღიქმება როგორც კონფლიქტის პოტენციური ესკალაციის წყაროდ.

საყურადღებოა თვით რუსეთის ფედერაციის გენერალური შტაბის უფროსის ვალერი გერასიმოვის განცხადება, რომელიც გაკეთდა თურქეთში ჩასვლამდე ერთი დღით ადრე. კერძოდ, მან განაცხადა, რომ შავ ზღვაში თურქეთის უპირატესობა დასრულდა, წლების განმავლობაში ფლოტის შესაძლებლობები შეზღუდული იყო, თუმცა მიმდინარე დროისათვის ყველაფერი შეცვლილია (New strategy center, 2017:14).

მსგავსი განცხადებები კიდევ ერთხელ ადასტურებს რუსეთის სტრატეგიულ ინტერესებსა და შავი ზღვის რეგიონის მნიშვნელობას, რაც სერიოზულ წინააღმდეგობაში მოდის რეგიონის საზღვაო სახელმწიფოთა ეროვნულ ინტერესებთან. აშშ-ს, ნატოსა და ევროკავშირის გაფართოვებამ აღმოსავლეთით, რუსეთს სხვადასხვა აქტივობების საბაზი მისცა, რამაც რეგიონში ისედაც არსებული მყიფე სიტუაცია კიდევ უფრო დაამძინა.

თურქეთის მნიშვნელობას რეგიონში ბევრი ფაქტორი განსაზღვრავს, მათ შორის სტრატეგიული გეოგრაფიული მდებარეობაც. ჯერ კიდევ 2011 წელს თურქეთმა ორ მნიშვნელოვან ენერგო შეთანხმებას მოაწერა ხელი. 27 დეკემბერს ხელმოწერილი ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ტრანს-ანატოლიური (TANAP) გაზის მილსადენის მშენებლობას, რომელიც ითვალისწინებდა აზიური ბუნებრივი გაზის შაჰ-დენიზის II - ით თურქეთიდან ევროპაში ტრანსპორტირებას. მეორე შეთანხმება, რომელსაც ხელი 29 დეკემბერს მოეწერა მოსკოვთან ითვალისწინებდა სამხრეთ ნაკადის მშენებლობას. ტრანსანატოლიური პროექტის მშენებლობა 5 წელიწადს შეადგენდა, მისი ღირებულება დაახლოებით 5 მილიარდ ამერიკულ დოლარს. ხელშეკრულების თანახმად თურქეთს გასაზღვრულში გატარებული გაზის სანაცვლოდ შეეძლო გამოეყენებინა 6 მილიარდი კუბური მეტრის გაზი საკუთარი საჭიროებისთვის, თუმცა ხელმოწერის შემდეგ ბევრი დეტალი შეიცვალა. რაც შეეხება რუსეთთან ხელმოწერილ შეთანხმებას, იგი რუსეთს მნიშვნელოვან უპირატესობას აძლევს, კერძოდ სამხრეთ ნაკადის მეშვეობით რუსეთს შავი ზღვის გამოყენებით შეუძლია მნიშვნელოვანი რაოდენობის გაზის ტრანსპორტირება ევროპაში უკრაინის გვერდის ავლით. ხელშეკრულების თანახმად თურქეთმა თანხმობა განაცხადა გასაზღვრულ გასულიყო შავ ზღვაში მის ეკონომიკურ ზონაში (Çelikpala, 2012:24). რეგიონში არსებული მდგომარეობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებისადმი თურქეთის პოლიტიკური ელიტის განწყობაზე. „შავი ზღვის რეგიონში თურქეთის ერთ-ერთი ძირითადი პრიორიტეტი ენერგო-დამოუკიდებლობის მოპოვებაა, რომლის განსახორციელებლად ის აქტიურად განიხილავს რუსულ და ევროპულ შემოთავაზებებს. თავი მხრივ, რუსეთი კვალავაც რჩება თურქეთის უმსხვილეს მომწოდებლად,

ხოლო ბოლო პერიოდში თურქეთში გაზის მიწოდების 44% რუსეთზე მოდის” (Çelikpala, 2012:25). მეორე მსხვილი მომწოდებელი აზერბაიჯანია, რომელსაც თურქეთთან გარდა სტრატეგიული თანამშრომლობისა საერთო ისტორიული, ეთნიკური, რელიგიური (ორივე სახელმწიფო ისლამის მიმდევარია, თუმცა აზერბაიჯანში შიიზმია გაბატონებული, მაშინ როდესაც თურქეთი სუნიტური სახელმწიფოა) ურთიერთობები აკავშირებს. აზერბაიჯანული გაზის პარალელურად ყაზახეთის, თურქმენეთისა და უზბეკეთის გაზის მიწოდებით განიხილება ევროპის მომარაგება, რაც მნიშვნელოვნად შეამცირებს რუსეთზე ევროპის ენერგოდამოკიდებულებას. თურქეთის მიზანი არა მხოლოდ ენერგო მიწოდების დივერსიფიცირებაა, აგრეთვე ის საკუთარ თავს განიხილავს ენერგო-რესურსების ლოჯისტიკურ ჰაბად, საიდანაც უნდა მოხდეს გაზის შემდგომი გადანაწილება ევროპაში. ამ მხრივ თურქეთის მიზანი ენერგორესურსების მომხმარებელი ქვეყნიდან საერთაშორისო ენერგო-უსაფრთხოების გეოპოლიტიკურ თამაშებში ჩართვა წარმოადგენს, რითაც ის შესძლებს გავლენის მოპოვებას თურქულენოვანი ხალხით დასახლებულ ქვეყნებში (აზერბაიჯანი, ყაზახეთი, თურქმენეთი, უზბეკეთი) და უზრუნველყოფს თურქი ხალხისა და პოლიტიკური ელიტის თურანიზმის/პანთურქიზმის საუკუნოვანი ოცნების განხორციელებას, აგრეთვე შესაძლებლობას მისცემს მნიშვნელოვანი მოთხოვნები წაუყენოს ევროკავშირის ქვეყნებს. აღნიშნული პოლიტიკის განხორციელებით მნიშვნელოვანი საფრთხე ექმნება რეგიონსა და ევროატლანტიკურ უსაფრთხოებას. რუსულ-თურქული ურთიერთობების დათბობის ფონზე რთულია პერსპექტივაში საერთო ენერგეტიკული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამხედრო უსაფრთხოების არქიტექტურის სრული სურათის დანახვა, რამეთუ მათ ურთიერთობაში მომხდარი ნებისმიერი ცვლილება მყისიერ გავლენას ჰპოვებს რეგიონის უსაფრთხოებაზე. საქართველოში მშენებარე ყულევის ღრმაწყლოვანი პორტის სრულად დატვირთვის შემთვევაში ნაწილობრივ შესაძლებელი იქნება ენერგო რესურსების ევროპისადმი მიწოდების უზრუნველყოფა უკრაინის ტერიტორიის გამოყენებით, რაც თავის მხრივ მიშვნელოვნად შეამცირებს თვით უკრაინის ენერგოდამოკიდებულებას რუსეთისადმი, აგრეთვე მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სარგებელს მოუტანს საქართველოს. ამ ფონზე კი საინტერესოა რუსეთ-თურქეთის შემდგომი პოლიტიკური სვლები, რომელიც საბოლოო ჯამში მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს რეგიონის ბედს.

რეგიონში თურქეთის მდგომარეობა და ინტერესები განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშაა. ნიშანდობლივია თვით რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობებიც. თუ წინარე ისტორიას თავლს გავავლებთ, ცხადია, რომ ეს ორი ქვეყანა მიუხედავად ცალკეული დათმობებისა, ისტორიულად და პოლიტიკურად ერთმანეთის მოწინააღმდეგებად დარჩებიან. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, როდესაც თურქეთის დღის წესრიგის წინაშე დადგა ბოსფორისა და დარდანელის ყურეების საბჭოთა კავშირთან ერთად მართვის საკითხი, მათ დახმარებისათვის აშშ მიმართეს, რათა შესაძლებელი გამხდარიყო საბჭოთა კავშირის მხრიდან წამოსული საფრთხის შეკავება. ტრუმენის ცნობილი დოქტრინის ერთ-ერთი მოტივატორიც სწორედ ეს იყო, რის ფარგლებშიც ხმელთაშუა ზღვაში საბჭოთა კავშირის გაძიერების პრევენციის მიზნით ჩრდილო ატლანტიკურ ალიანსში თურქეთთან ერთად მიღებული იქნა საბერძნეთიც. ცივი ომის პერიოდში, მიუხედავად თურქეთის მყარი დასავლური პოლიტიკისა, მას მაინც უხდებოდა საბჭოთა კავშირთან მიმართებით გარკვეულ დათმობებზე წასვლა. იგი გამოხატული იყო უკრაინის ტერიტორიაზე კიევის შემდომში კუზნეცოვად მოხსენიებული ავიამზიდ-კრეისერების მშენებლობითა და მათი ყურეების მეშვეობით გატარებით. როგორც ცნობილია „1936 წელს დადებული მონტრეის საზღვაო ხელშეკრულება მნიშვნელოვან შეზღუდვებს უწესებდა რეგიონის არასაზღვაო სახელმწიფოების შავი ზღვის აუზში საბრძოლო ხომალდების, რაოდენობის ტონაჟობის და ხანგრძლივობის შესახებ, გარკვეული შეზღუდვები რეგიონის საზღვაო სახელმწიფოებზეც ვრცელდებოდა” (TOUKAS, 2017:5). მიმდინარე ეტაპისათვის რუსეთ-თურქეთს შორის დამთბარი ურთიერთობების ფონზე, რაც გამოიხატება რუსეთის მხრიდან თურქეთში ატომური ელექტრო სადგურის მშენებლობითა და რაკეტაწინააღმდეგო სისტემების ს400 შესყიდვით, აგრეთვე ცალკეული დიპლომატიური სკანდალებით, გარკვეული ექსპერტების მხრიდან ხშირად გაისმის თურქეთის საგარეო-პოლიტიკური კურსის შესაძლო ცვლილების შესახებ, თუმცა აქვე უნდა

აღვნიშნოთ, რომ რუსეთის ფედერაციის რეგიონში მზარდი სამხედრო გამძლიერება, აგრეთვე ისტორიული წინააღმდეგობები პერსპექტივაში რუსულ-თურქულ ურთიერთობებს მნიშვნელოვანი კითხვის ნიშნის წინაშე აყენებს.

შავი ზღვის აუზში ნატოს შედარებით მცირე აქტიურობის პარალელურად, ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსი და ევროკავშირი მნიშვნელოვან ყურადღებას აქცევენ ენერგოდამოუკიდებლობის პოლიტიკის განხორციელებას. ამ ფონზე მათთვის საქართველოს ფაქტორის გამოყენება მეტად მნიშვნელოვანია. 2016 წლის 26-27 აპრილს ბუქარესტში გამართული მაღალი დონის შეხვედრებზე ქართულ და რუმინელ კოლეგებს შორის მნიშვნელოვანი ხაზგასმა მოხდა საერთაშორისო-სავაჭრო და ენერგო ურთიერთობებთან მიმართებით. მეტიც, რუმინეთის თვალთახედვით საქართველოს კეთილდღეობას, უსაფრთხოებასა და სტაბილურობას არსებითი მნიშვნელობა აქვს მთელი შავი ზღვის რეგიონის უსაფრთხოებისა და სტაბილურობისათვის. ხაზი გაესვა შავი ზღვის მნიშვნელობას და მისი როგორც ხიდის, დამაკავშირებლის როლს ევროპასა და აზიას შორის, რომელსაც უზარმაზარი სავაჭრო, ეკონომიკური და ენერგეტიკული პოტენციალი გააჩნია და მისი გამოყენება რეგიონისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია (კუნჭულია, 2017). შავი ზღვის სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე საუბრობდა საქართველოს თავდაცვის ყოფილი მინისტრი თინათინ ხიდაშელიც: „თუკი, რამდენიმე წლის წინ არასერიოზულად უყურებდნენ შავ ზღვას, როგორც სტრატეგიულ ზღვას, დღეს იმავე ტონალობით, მნიშვნელობით, ხარისხით საუბრობენ შავ ზღვაზე, როგორც, მაგალითად, ბალტიის ზღვაზე... ან ხმელთაშუა ზღვაზე. შესაბამისად, შავი ზღვის უსაფრთხოების კონცეფცია, რომელზეც დღეს ნატოში მიმდინარეობს შეთანხმება, ჩვენი ამოცანაა, ამ კონცეფციის, შეთანხმების, უსაფრთხოების არქიტექტურის სრულფასოვანი წევრი გახდეს საქართველო არა პარტნიორი, არამედ სრულფასოვანი მონაწილე“ (საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სტრატეგიული კომუნიკაციების დეპარტამენტი, 2017:8).

შავი ზღვის აუზში რუსეთის გავლენის ზრდას ბევრი ფაქტორი უწყობს ხელს, მათ შორის თურქეთის პოზიციაც, რომლის თანახმადაც შავ ზღვაში მაქსიმალურად უნა შემცირებულიყო ნატოს გავლენა. ამ კუთხით, თურქეთის ინიციატივით 2001 წელს შეიქმნა მრავალეროვნული სამხედრო-საზღვაო ოპერატიული ჯგუფი „ბლექსიფორი“, რომელიც მოგვიანებით გამძლიერდა საზღვაო-სამეთვალყურეო ოპერაცია „შავი ზღვის ჰარმონის“ მეშვეობით. ამ ფონზე საყურადღებოა პრეზიდენტ ერდოღანის მიმართვა ნატოს გენერალური მდივნისადმი, სადაც მან განაცხადა, რომ შავ ზღვას რუსეთის ტბად გადაქცევა ემუქრება“ (ღვინერია, 2016:11). ნიშანდობლივია ის გარემოებაც, რომ გარკვეულ ეტაპზე თურქეთის ინტერესები თანხვედრაში მოდიოდა რუსეთის ინტერესებთან. იგი გულისხმობდა რეგიონში ნატოს პოზიციების შესუსტებას, თუმცაღა სირიის კონფლიქტმა და რუსეთის აქტიურმა მონაწილეობამ ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე საომარ კონფლიქტში, ასევე მზარდმა მილიტარიზაციამ თურქეთი სერიოზული გამოწვევების წინაშე დააყენა. თურქეთის მიერ მხარდაჭერილი საზღვაო-ოპერატიული ჯგუფი, რომელშიც მხოლოდ შავი ზღვის ქვეყნები მონაწილეობდნენ ნათელი გახადა, რომ მას რეალურად არ შეეძლო და არც გააჩნდა შესაბამისი პოტენციალი, მნიშვნელოვანი როლი შეესრულებინა შავი ზღვის უსაფრთხოების განმტკიცებისათვის, მეტიც ნატოს მხარდაჭრის გარეშე შეუძლებელია შავ ზღვაზე ენერგო დივერსიფიცირებისა და საერთაშორისო სავაჭრო პროექტების მხარდაჭერა, რომელიც ესოდენ აფიქრებს რუსეთს. შესაბამისად, რეგიონში გამოჩენილმა ჰიბრიდულმა საფრთხეებმა, ნატოს აღმოსავლეთ ფლანგი მნიშვნელოვანი დარტყმის ქვეშ დააყენა, მეტიც თანამედროვე ევროპის უსაფრთხოების არქიტექტურა მეტწილად შავი ზღვის აუზის უსაფრთხოებაზეა დამოკიდებული, რომელიც თავის მხრივ წარმოადგენს მნიშვნელოვან კორიდორს ახლო აღმოსავლეთსა და შუა აზიაში (Rogan, 2017). საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ისტორიულად რუსულ-თურქული ურთიერთობები ორივე ქვეყნის საზოგადოებაში, როგორც მყიდვე ურთიერთობები ისე აღიქმებოდა. ბოლო რამდენიმე საუკუნეში კი ერთმანეთთან რეგიონში დომინირებისათვის არაერთი ომი აწარმოეს. მიუხედავად ამისა, 2016 წლიდან დაიწყო ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობების მკვეთრი გაუმჯობესება. იგი მეტწილად შეეხო ენერგეტიკულ, სავაჭრო-ეკონომიკურ და ტურისტულ სფეროებს. ამავე პერიოდში თურქეთში

ადგილი ჰქონდა სამხედრო გადატრიალების მცდელობას. იგი რეჟებ ტაიფ ერდოღანისა და მისი მხარდამჭერი ჯგუფის მიერ აღქმული იქნა როგორც დასავლეთის მცდელობა კონტროლი დამეყარებინათ თურქეთის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის წარმართვაზე. თუ ადრე თურქეთის პოზიცია თანხვედრაში მოდიოდა აშშ-ს პოზიციებთან რუსეთთან მიმართებით, თანამედროვე ეტაპზე სახეზეა თურქეთის როგორც დამოუკიდებელი გეოპოლიტიკური მოთამაშის ჩამოყალიბების ტენდენცია. შესაბამისად, ჩნდება კითხვა, რა ინტერესები შეიძლება ამოძრავებდეს რუსეთს რეგიონში და თურქეთთან მიმართებით. პირველი, რუსეთს არ სურს თურქეთმა აქტიური წინააღმდეგობა გაუწიოს შავი ზღვის რეგიონსა და ახლო აღოსავლეთში მისი შემდგომ გაძლიერებას. მეორე - ხელი შეუწყოს ჩრდილოატლანტიკურ სტრუქტურებში უნდობლობის და გაურკვევლობის ჩამოყალიბებას. მესამე - ხელი შეუწყოს რეგიონში პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო ინტერესების გატარებას და რეგიონის ქვეყნების მის პოლიტიკურ ნებაზე დაყოლიებას. მიმდინარე ეტაპზე მიუხედავად დამთბარი თურქულ-რუსული ურთიერთობისა, მათი ურთიერთობისათვის კვლავაც სამი უდიდესი გამოწვევა არსებობს: „პირველი - განსხვავებული პოზიციები ახლო აღმოსავლეთთან, მათ შორის სირიის ხელისუფლებასთან მიმართებით; მეორე - ქურთული სეპარატიზმის პრობლემა და მათი შესაძლო მხარდაჭერა რუსეთის მიერ; მესამე - ისტორიული წინააღმდეგობები“ (სტეფან გლანაგანი, 2020:87/90). ისტორიულად ეს ორი ქვეყანა მუდმივ გეოპოლიტიკურ ბრძოლაში იყო რეგიონში ჰეგემონობის მოპოვების კუთხით. თანამედროვე თურქულ-რუსული ურთიერთობის მიუხედავად, ამ ქვეყნების ისტორიული წინააღმდეგობანი და განსხვავებული გეოპოლიტიკური ხედვები ჩანასახშივე სვობს გრძელვადიანი თანაშრომლობის შესაძლებლობას. შესაბამისად, მიუხედავად აშშ-ს და ევროპის მიმართ არაერთი კრიტიკული განცხადებისა თურქეთის პოლიტიკური წრეები ნათლად აფასებენ სიტუაციას და გრძელვადიან პერსპექტივაში სტრატეგიული თანაშრომლობის კუთხით დასავლეთის სხვა მოთამაშით ჩანაცვლების არანაირი ალტერნატივა არა აქვს.

შავი ზღვის უსაფრთხოების ერთიან ხედვაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ნატოსა და მის წევრებს. რუსეთის მიერ 2008 წლის სამხედრო ოპერაციისა საქართველოში და 2014 წელს ყირიმის ანექსიით მნიშვნელოვანი უპირატესობა შეიძინა რეგიონის კონტროლის თვალსაზრისით, რაც ევროატლანტიკური უსაფრთხოებისათვის მნიშვნელოვანი გამოწვევა გახდა. ნატოს პოზიციები, როგორც აღვნიშნეთ, გარკვეულ ფაქტორთა გამო მნიშვნელოვნად შეზღუდულია რეგიონში, აგრეთვე ყურადსაღებია ნატოს შავი ზღვის ქვეყნების შეზღუდული სამხედრო-ეკონომიკური შესაძლებლობები და განსხვავებული პოლიტიკური ხედვებიც. ამ ფონზე მნიშვნელოვან ყურადღებას იქცევს ბულგარეთისა და რუმინეთის პოზიცია და მათი შემდგომი მდგომარეობა. რაც ერთის მხრივ დაკავშირებულია მათ საგარეო პოლიტიკურ არჩევანთან, მეორეს მხრივ კი ისტორიულ გამოცდილებასთან, რადანაც ეს ორივე ქვეყანა ცივი ომის პერიოდში საბჭოთა ბანაკს მიეკუთვნებოდნენ. მომეტებული საფრთხის ფონზე ნატოს მიზანი აღმოსავლეთ ფლანგის გაძლიერება გახლავთ, რაც პირდაპირ დაკავშირებულია რუმინეთისა და ბულგარეთის ჩართულობასთან. ორმხრივი და მრავალმხრივი თანაშრომლობის ფარგლებში ნატომ გააფართოვა რეგიონში თავისი წარმომადგენლობა. იგი რეგიონში წარმოდგენილია საზღვაო კომპონენტითა და ნატოს წევრი შავი ზღვისპირა ქვეყნებში მუდმივი წვრთნების ჩატარებითა და მართვის კონტროლის სისტემის გაუმჯობესებით. მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ გაზრდილი საფრთხეების ფონზე ნატოსთან ორმხრივი თანაშრომლობის ფარგლებში ბულგარეთი და რუმინეთი აქტიურად გეგმავენ რუმინულ-ბულგარული ბრიგადის შექმნას, რომლის შტაბიც რუმინეთში იქნება განთავსებული, მეორეს მხრივ კი რუმინეთში დაფუძნდა საერთაშორისო ბრიგადა 4000 ადამიანის შემადგენლობით, სადაც 9 ქვეყნის სამხედროებია გაერთიანებული. გარდა ამისა, აშშ-ს 900 ჯარისკაცი მუდმივად იმყოფება რუმინეთის ტერიტორიაზე. როგორც რუმინეთის პრეზიდენტმა კლაუს იოჰანსმა ნატოს ბუქარესტის სამიტზე განაცხადა, მათ სურთ პირდაპირი დიალოგი რუსეთთან, ოღონდ არა სუსტის, არამედ ძლიერის პოზიციებიდან. ამავდროულად რუმინეთის თავდაცვის მინისტრის განცხადებით, ეს არის პასუხი რუსეთი აგრესიულ მოქმედებებზე საქართველოსა და უკრაინაში, რამაც მისივე განმარტებით შეკავებითი პოლიტიკა უნდა უზრუნველყოს.

რუსეთი კრიტიკულად უდგება ნატოს აღმოსავლეთ ფლანგის გაძლიერებას კერძოდ ანტისარაკეტო სისტემების სმ-3 განთავსებას რუმინეთსა და პოლონეთში, რასაც ისინი ეროვნული უსაფრთხოების საკითხად მიიჩნევენ, მათივე განცხადებით ყველა ის ქვეყანა, სადაც განთავსებული იქნება მსგავსი ხასიათის შეიარაღება, რუსეთის სარაკეტო სამიზნეები იქნებიან. ამ ფონზე ნატოს აღმოსავლეთის ფლანგის ზოგიერთი ქვეყანა გამოხატავს ძლიერი ანტისარაკეტო ფარის შექმნის იდეას. ისინი აცხადებენ, რომ მათი მიზანი არა შავი ზღვის რეგიონში რუსეთის სამხედრო ძალის დაბალანსება, არამედ შეკავების უზრუნველყოფაა, რომლითაც რუსეთს გაუზიარებინა ღია მესიჯს, რომ ნებისმიერი სამხედრო მოქმედების შემთხვევაში ისინი მიღებენ სწრაფ და ადეკვატურ პასუხს. როგორც აღვნიშნეთ სიტუაციას ართულებს ის გარემოებაც, რომ რეგიონის ქვეყნებს განსხვავებული სამხედრო პოლიტიკური მიზნები გააჩნიათ. მაშინ როდესაც რუმინეთი და მეტწილად ბულგარეთი ცდილობს თავდაცვის სიტემისა და ნატოს აღმოსავლეთ ფლანგის გაძლიერებას, თურქეთის საგარეო პოლიტიკურმა კურსმა განსხვავებული რაკურსი წარმოაჩინა, რაც გამოხატულია რუსეთთან ორმხრივი ურთიერთობების აღდენა-გაუმჯობესების მცდელობებით, საბერძნეთთან მიმდინარე კონფრონტაციული ურთიერთობებით. ნიშანდობლივია ბულგარეთის დამოკიდებულებაც, ბულგარეთის პრემიერ მინისტრის განცხადებით, მისი ქვეყანა რუსეთს არ მიიჩნევს საფრთხედ, ხოლო ნატოს ნებისმიერი საზღვაო კომპონენტის განთავსება რეგიონში კიდევ უფრო დაძაბავს ისედაც რთულ მდომარეობას (Lorenz, 2017:32), თუმცა ამავდროულად ბულგარეთის პრეზიდენტის რუმენ რადევის განცხადებით, აუცლებელია რუსეთთან ღია, პირდაპირი დიალოგის დაწყება, რათა შესაძლებელი გახდეს მოსალოდნელი საფრთხის პრევენცია. იგი ბულგარეთის რუსეთზე ენერგოდამოკიდებულებაზე აკეთებს აქცენტს და აღნიშნავს, რომ ნატოსა და ევროკავშირს მეტი პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და უსაფრთხოებისათვის ენერგორესურსების დივერსიფიცირება სჭირდებათ (Foxnews, 2017).

ამ ფონზე ბუნებრივი რესურსებით მდიდარ შავი ზღვის აუზს სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭება. ნიშანდობლივია, ის გარემოებაც რომ ბულგარეთში ნაცვლად რუმინეთისა პოლიტიკური და ეკონომიკური სიტუაცია მნიშვნელოვნად განსხვავებულია და ნაკლები სტაბილურობით გამოირჩევა, ამ ფონზე იგი ევროკავშირის ყველაზე ღარიბ ქვეყანად მიიჩნევა. ნატოს ვალდებულების ფარგლებში მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ქვეყანა მეტწილად ასრულებს თავიანთ ვალდებულებებს ბულგარეთის თავდაცვის დაფინანსება იქ არსებული GPD გათვალისწინებით მნიშვნელოვნად ჩამორჩება რუმინეთისა და ნატოს წევრი სხვა ქვეყნების სამხედრო დაფინანსებას.

ნატოს პოზიციების გაძლიერებისათვის შავი ზღვის აუზში წევრი სახელმწიფოები ერთხმად შეთანხმდნენ მნიშვნელოვანი ნაბიჯების გადადგმაზე, რომელიც უზრუნველყოფდა მათი პოზიციების დაცვას რეგიონში. ამ ფონზე დიდი ბრიტანეთი დათანხმდა რუმინეთში განლაგებინა თავიანთი *Typhoon fighter jets*, ამერიკელებმა სამხრეთ რუმინეთში - Deveselu-ში თავიანთი ანტისარაკეტო სისტემები განათავსეს, კანადა და პოლონეთი განიხილავენ თავიანთი გამანადგურებლების განლაგებას რეგიონში. საბოლოოდ, 2017 წელს უკვე ნატოს წევრი ქვეყნებისაგან შემოთავაზებული საზღვაო და საწვრთნელი კომპონენტების განთავსებაზე საუბრებმა ნატოს სარდლობის დაქვემდებარების ფარგლებში სერიოზული მსჯელობა შეიძინა ბრიუსელში გამართულ მოლაპარაკებებში. ამ ფონზე ბულგარეთი და რუმინეთი კვლავაც აგრძელებენ აქტიურ ორმხრივ სამხედრო თანამშრომლობას. ბულგარეთის თავდაცვის მინისტრ ნიკოლაი ნენჩევის შეფასებით, ეს ორი ქვეყანა კვლავ გააგრძელებს ორმხრივ თანამშრომლობას, რომ გაზარდოს, როგორც ნატოს წარმომადგენლობა რეგიონში, აგრეთვე მათი სახელმწიფოების უსაფრთხოება (Emmot, 2017).

გაზრდილი საფრთხეების ფონზე საყურადღებოა საქართველოს მონაწილეობა შავი ზღვის უსაფრთხოების განხორციელების ერთიან პოლიტიკაში. შეზღუდული რესურსების გათვალისწინებით მიმდინარე ეტაპისათვის საქართველოს არ შეუძლია სამხედრო-საზღვაო ძალების ჩამოყალიბება და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებთან მხოლოდ სადაზვერვო და ანალიტიკური ინფორმაციის გაცვლით შემოიფარგლება. ამ ფონზე მნიშვნელოვანია ნატოს ღია კარის პოლიტიკის მხარდაჭერა და საქართველოს მაქსიმალური ინტეგრაცია ევროატლანტიკურ

სტრუქტურებთან, თუმცადა სრული უსაფრთხოების გარანტიას საქართველოს მიმდინარე ეტაპისათვის ვერც ევროატლანტიკური სტრუქტურები აძლევენ. მათ მიერ მხარდაჭერილმა და მათი დაფინანსებით განხორციელებულმა პროექტებმა მნიშვნელოვნად განავითარა ქვეყნის დემოკრატიულობისა და შეიარაღებული ძალების ნატოსთან ინტეგრაციის ხარისხი, თუმცა ჩრდილოეთიდან, ახლო აღმოსავლეთიდან და ყარაბაღში მიმდინარე საბრძოლო მოქმედებების ფონზე გაჩენილმა ახალმა საფრთხეებმა საქართველო სრულიად განსხვავებული გამოწვევების წინაშე დააყენა. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი უზრუნველყოფილი იქნეს საქართველოს სატრანზიტო ქვეყნის როლი, მეორეს მხრივ კი აუცილებელია გაუმჯობესდეს ქვეყნის შეიარაღებული ძალების, სადაზვერვო და სპეციალური სამსახურების მონაწილეობა ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საქმეში. შესაბამისი დაფინანსების ნაკლებობა კი სერიოზულ გავლენას ახდენს საქართველოს შემდგომ განვითარებაზე. დასკვნის სახით საქართველოს მოუწევს რეგიონში აშშ-ს, ნატოსა და რუსეთის ინტერესების დაბალანსება, რათა თავიდან იქნეს აცილებული მოსალოდნელი პროვოკაციები, თუმცადა თურქეთის ორმაგი სტანდარტის მოქმედებები და ქვეყანაში მიმდინარე რთული პოლიტიკური სიტუაცია სერიოზულ ზეგავლენას ახდენს ქვეყნის უსაფრთხოებასა და სტაბილურობაზე. შესაბამისად, საქართველოს მოქმედებები საერთაშორისო ასპარეზზე მეტად მოქნილი უნდა იყოს რუსეთთან არსებული კონფრონტაციის ფონზე, ასევე დასაფიქრებელია თურქეთთან სტრატეგიული პარტნიორობის ფარგლებში საქართველოს როლი და მნიშვნელობა, რამეთუ გეოპოლიტიკურ თამაშებში არ მოხდეს საქართველოს ინტერესების შეზღუდვა. შესაბამისად, საქართველოს სტაბილურობა ერთის მხრივ დამოკიდებულია დიდ მოთამაშეთა პოლიტიკურ სვლებზე, აგრეთვე გააზრებულ და დაბალანსებულ მოქმედებებზე, რომელთაც შეუძლია ქვეყანას სერიოზული საფრთხეები აარიდოს და ხელი შეუწყოს ქვეყნის შემდგომ განვითარებას.

დასკვნა

ჩვენს მიერ მიმოხილული იქნა შავი ზღვის აუზში წარმოდგენილი ძირითადი მოთამაშეები, აგრეთვე საზღვაო სახელმწიფოები, მათი მიზნები და ინტერესები. არსებული გეოპოლიტიკური ველის გათვალისწინებით რეგიონმა მნიშვნელოვანი როლი შეიძინა ევროატლანტიკური უსაფრთხოების ერთიან არქიტექტურაში. მიმდინარე ეტაპისათვის ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რომ სახეზეა ახალი ცივი ომის კონტურები, სადაც ბრძოლის არეალი რიმდენდი არა ევროპაზე, არამედ შავი ზღვის რეგიონსა და ახლო აღმოსავლეთზე გადის. შესაბამისად, ევროატლანტიკური უსაფრთხოებისათვის მნიშვნელოვანი გამოწვევა საერთო პოლიტიკის არქონაა ამ რეგიონებთან მიმართებით, რაც ნათლად სირიის კრისიზმა და მიგრანტების პრობლემის არსებობამაც დაადასტურა. სერიოზული არაპირდაპირი დაპირისპირების ფაზაში შესული, ერთის მხრივ აშშ და მისი მოკავშირეები, მეორეს მხრივ კი რუსეთის ფედერაცია, მსოფლიოს ახალი საფრთხეების წინაშე აყენებს, ამ ფონზე კი ორივე მხარისათვის შავი ზღვის აუზის კონტროლს მნიშვნელოვანი დატვირთვა ენიჭება. იგი რეგიონის საზღვაო სახელმწიფოებს პოტენციური დამაბულობის კერებისა თუ ცხელი წერტილების გაჩენის შესაძლებლობას უქადის. იმ ფონზე, როდესაც საქართველო, უკრაინა, ბულგარეთი, რუმინეთი შავი ზღვის აუზში შედარებით მოკრძალებულად არის წარმოდგენილი, თურქეთის მიერ გატარებული პოლიტიკა არსებულ დამაბულობას კიდევ უფრო დიდ სიმძაფრეს სძენს, რაც თავის მხრივ განპირობებულია თურქეთის გეოპოლიტიკური მიზნებითა და ამოცანებით. ჩვენს მიერ ზემოდასახელებული გარემოებებისა და ფაქტების გათვალისწინებით საქართველოსათვის კრიტიკულად მნიშვნელოვანია მყარ მეცნიერულ-ანალიტიკურ დასკვნებზე დაფუძნებული საშინაო და საგარეო პოლიტიკის უზრუნველყოფა. იგი შესაძლებელს გახდის მოსალოდნელი საფრთხეების პროგნოზირებას და მისი პრევენციისათვის ეფექტური გზების მოძიებას.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- Goncharenko, A. (2004). *Caspian–Black Sea Security Challenges and the Regional Security Structures*, chit'adze, n. (2008). *nat'o chrdiloat'lant'ik'uri aliansi msoplioshi mshvidobisa da st'abilurobis mtavari garant'i*. Tbilisi (ჩიტაძე, ნ. (2008). *ნატო ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი*. თბილისი);
- Bugajski, J. Doran, P. (2016). *BLACK SEA RISING Russia's Strategy in Southeast Europe*, center for European policy analysis, February;
- Larrabee, S. Flanagan, S. (2016). *The growing importenc of black Sea Security*, gurgenidze, m. (2008). *ori zghvis auzis kveqnebis regionaluri usaprtkheba = Black sea and caspian sea security issues*. sakartvelos tavadatsvis saminst'ros qovelk'vart'aluri zhurnali - vemsakhurebi sakartvelos. Tbilisi (გურგენიძე, მ. (2008). *ორი ზღვის აუზის ქვეყნების რეგიონალური უსაფრთხოება = Black sea and caspian sea security issues*. საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს ყოველკვარტალური ჟურნალი - *ვემსახურები საქართველოს*. თბილისი);
- New strategy center, (2017). *Vulnerabilities and opportunities in the Black Sea region. Romanian perspective. Turkish perspective*;
- Çelikpala, M. (2012). *The New Energy Politics of the Black Sea Region*, Kadir Has University, *THE COMPLEXITIES OF BLACK SEA REGIONAL SECURITY*, Governance and Culture in the Black Sea Region, Istanbul;
- k'unch'ulia, l. (2017). *sakartvelo da rumineti: shavi zghvis usaprtkheba da ek'onomik'uri p'ersp'ekt'ivebi* (კუნჭულია, ლ. (2017). *საქართველო და რუმინეთი: შავი ზღვის უსაფრთხოება და ეკონომიკური პერსპექტივები*);
- sakartvelos tavadatsvis saminst'ros st'rat'egiuli k'omunit'satsiebis dep'art'ament'i, (2017). *shavi zghvis auzis kveqnebis usaprtkhebis qovelk'vireuli mimokhilva*, 8. (საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სტრატეგიული კომუნიკაციების დეპარტამენტი, (2017). *შავი ზღვის აუზის ქვეყნების უსაფრთხოების ყოველკვირეული მიმოხილვა*, 8).
- ghvineria, sh. (2016). *shavi zghvis usaprtkhebas nat'os quradghebis tsent'rshi-eksp'ert'is azri*. *sakartvelos st'rat'egiisa da saertashoriso urtiertobata k'vlevis pondi*; ღვინერია, შ. (2016). *შავი ზღვის უსაფრთხოებას ნატოს ყურადღების ცენტრში-ექსპერტის აზრი*. *საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი*;
- Rogan, A. (2011). *Black Sea Security Brief, Atlantic Treaty Assosiation*;
- TOUKAS, B. (2017). *The Geostrategic Importance of the Black Sea Region: A Brief History*, *CENTER FOR STRATEGY – INTERNATIONAL STUDIES*;
- Emmot, R. (2017). *NATO launches Black Sea force as latest counter to Russia*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-nato-idUSKBN1CE0MJ>;
- Lorenz, W. (2017). *Strengthening Deterrence in the Black Sea Region*;
- Foxnews, (2017). *Bulgaria, Romanian leaders: we're not opposed to Russia*;
- FLANAGAN, S. BINNENDIJK, A. CHINDEA, ICOSTELLO, K. KIRKWOOD, G. MASSICOT, D. (2020), *Russia, Nato and Black Sea Security*. Randy corporation, Santa monica.

THE THEME OF PACIFISM AND FOREIGN-GEORGIAN INTELLECTUALS

პატიფიზმის თემა და
უცხოელ-ქართველი ინტელიგენტები

TAMAR GOGOLADZE

Professor of Gori State Teaching

University, Gori, Georgia

ORCID: 0000-0003-0450-2924

tamilagogoladze@gmail.com

+995 577 25 12 72

Abstract

The nineteenth century is more or less related to both militaristic and pacifist tendencies, caused by real-world events, wars, local struggles, especially in the 50-s and 70-s, which are somehow reflected mainly in journalism, scientific-sociological works and literary texts. From this point of view, our attention is focused on the retrospective analysis of the thoughts of Berta von Suttner (1843-1914) and Niko Nikoladze (1842-1928), representatives of two (foreign and Georgian) intellectuals, which found a peculiar reflection even among researchers (Irina Bagration-Mukhraneli) though somehow vaguely and schematically. The aim of the research is to evaluate the anti-militarist letters published by Niko Nikoladze in the newspaper "Obzor" and evaluating the merit of Berta von Suttner, the Nobel Laureate in the field of peace, in the preparation of the World Congress in The Hague, especially with the feature text "Die Waffen Nieder!" The above-mentioned material by N. Nikoladze and Berta Suttner is related to the period, namely the 1870s, though the research process does not focus on their acquaintance. It is clear what significance their thinking had for the development of the pacifist tendency of political thought.

Keywords: Down with the war, honor, militarism, Georgia.

თამარ გოგოლაძე

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის

პროფესორი, გორი, საქართველო

ORCID: 0000-0003-0450-2924

tamilagogoladze@gmail.com

+995 577 25 12 72

აბსტრაქტი

XIX საუკუნის ეპოქა მეტ-ნაკლებად უკავშირდება, როგორც მილიტარისტულ, ისე პაციფისტურ ტენდენციებს, რაც გამოწვეულია რეალური მსოფლიო მოვლენებითაც, ომებით,

ლოკალური ბრძოლებით, განსაკუთრებით 50-იან და 70-იან წლებში, რაც ერთგვარად აისახება ძირითადად პუბლიცისტიკაში, სამეცნიერო-სოციოლოგიურ ნაშრომებსა და ლიტერატურულ ტექსტებში. ამ თვალსაზრისით ჩვენი ყურადღება მახვილდება ორი (უცხოელი და ქართველი) ინტელიგენციის წარმომადგენლის, ბერტა ფონ ზუტნერისა (1843-1914), და ნიკო ნიკოლაძის (1842-1928) ნააზრევის რეტროსპექტულ ანალიზს, რამაც თავისებური ასახვა ჰპოვა კიდევ მკვლევარებში (ირინა ბაგრატიონ-მუხრანელი), თუმცა რამდენადმე ბუნდოვნად და სქემატურად. კვლევის მიზანი აღნიშნულ ეტაპზე ნიკო ნიკოლაძის მიერ გაზეთ „ობზორში“ გამოქვეყნებულ ანტიმილიტარისტულ წერილებსა და ბერტა ფონ ზუტნერის, ნობელის პრემიის ლაურეატის მშვიდობის დარგში, ღვაწლის შეფასება ჰააგის მსოფლიო კონგრესის მომზადების პროცესში, განსაკუთრებით, მხატვრული ტექსტით „Die Waffen nieder!“. ნ. ნიკოლაძის და ბერტა ზუტნერის აღნიშნული მასალა ერთ პერიოდს უკავშირდება, კერძოდ 1870-იან წლებს, თუმცა კვლევის პროცესში არაა გამახვილებული ყურადღება მათ ნაცნობობაზე. იკვეთება, რა მნიშვნელობა ჰქონდა მათ ნააზრევს პოლიტიკური აზროვნების პაციფისტურ ტენდენციის განვითარებაში.

საკვანძო სიტყვები: ძირს ომი, პაციფიზმი, მილიტარიზმი, საქართველო.

შესავალი

„პაციფიზმის თემა“ განსაკუთრებით პოპულარული ხდება ევროპის ქვეყნების მოწინავე ინტელიგენციაში ახალი, XIX საუკუნის დასაწყისიდან, რომელიც დასაწყისში თითქოს ატარებდა ერთგვარად უტოპიურ ხასიათს, მაგრამ ერთა ლიგის ჩამოყალიბების შემდგომ უფრო რეალური სახეს იღებს. ეს იდეები უკვე 60-იანი წლებიდან ცნობილი ხდება პეტერბურგსა და მოსკოვში უმაღლესი განათლების მისაღებად წასული ახალგაზრდა ქართველი მამულიშვილებისათვის, მით უმეტეს, რომ დემოკრატიული მიმართულების რუსულ პრესაში ქვეყნდება ნ. ჩერნიშევსკის, გერცენის წერილები. იბადება კითხვები: რა სჯობია, მშვიდობით თუ ომით პოლიტიკის წარმოება, რა მნიშვნელობა ენიჭება ევროპის წამყვანი ქვეყნების შეხვედრა-კონგრესებს პოლიტიკური მიმართულების ასაღებად, როგორია ამ კუთხით დამოუკიდებლობა დაკარგული ქვეყნების (მათ შორის საქართველოს) ბედი ამ პროცესებში და რა ეკონომიკური შედეგები მოაქვს ომს თუ მშვიდობას. აღნიშნულ საკითხებზე დაფიქრება-გააზრებას ხელს უწყობდა იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარება, შემდგომ რუსეთ-თურქეთის ომი და სხვ.

ნიკო ნიკოლაძემ (1848-1928) ახალგაზრდა ქართველმა სამოციანელმა უკვე 1868 წლიდან მიაქცია ყურადღება აღნიშნულ საკითხებს და 1868 წელს საზღვარგარეთ, შვეიცარიაში ყოფნის პერიოდში ბეჭდავს თავის სადისერტაციო ნაშრომს „ომი და ეკონომიკური შედეგები“. ჟენევაში იმავე პერიოდში იგი ამთავრებს ციურიხის უნივერსიტეტს და იცავს სადოქტორო დისერტაციას იგივე, ოღონდ გაღრმავებულ თემაზე „განიარაღება და მისი ეკონომიურ-სოციალური შედეგები“ (ფრანგულ ენაზე გამოიცა).

სამშობლოში დაბრუნების შემდგომ ნიკო ნიკოლაძე თანამშრომლობს ჯერ გაზეთ „დროებაში“, 1878 წლიდან კი მისივე რედაქტორობით გამოდის რუსულენოვანი გაზეთი „ობზორი“, რომელსაც ცარისტული მთავრობა ხურავს ორი წლის შემდეგ, ხოლო სამართალში მიეცემა რედაქტორი - ნიკო ნიკოლაძე. აღნიშნულმა სასამართლომ მას დიდი პოპულარობა მოუტანა არამარტო საქართველოში, არამედ რუსეთის მოწინავე საზოგადოებაში, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს კი სამხედრო კორესპონდენტიც იყო და წერდა სამხედრო დღიურებს „ტფილისის უწყებანისათვის“. ბუნებრივია, ყოველივე ეს ხელს უწყობს გაბედული პუბლიცისტის პაციფისტური იდეების გაღრმავებასაც.

ამდენად 1868-1878 წლები ნიკო ნიკოლაძისათვის აღინიშნება ამ მიმართულებით ხედვით, რაზედაც სამეცნიერო ლიტერატურაში (შ. აბზიანიძე) ზერელედ ან საერთოდ არაა გამახვილებული ყურადღება, რასაც ხელს უშლიდა ის გარემოებაც, რომ ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტიკა გაზეთ „ობზორისათვის“ რუსულ ენაზე იყო და მათი თარგმნა - გამოცემა განხორციელდა მხოლოდ მწერლის თხოვლებათა სრული კრებულის გამოცემის პერიოდში 1970 წელს (იხ. ნ. ნიკოლაძის „თხოვლებანი“ ტ. VI, დავით გამეზარდაშვილის რედაქციითა და შენიშვნებით). თუმცა გამოიკვეთა ნიკო ნიკოლაძის 185 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომათა კრებულში (გ. თავართქილაძის საერთაშორისო სასწავლო უნივერსიტეტი) მოსკოვში მოღვაწე ქართველი მეცნიერის ირინა ბაგრატიონ-მუხრანელის წერილში „ბერტა ფონ ზუტნერი“, რომელმაც პირველმა, (თუმცა მეცნიერულ აპარატურის მიუთითებლად) დაუკავშირა ორი პაციფისტის, უცხოელი ბერტა ფონ ზუტნერისა და ქართველი ნიკო ნიკოლაძის სახელები „პაციფიზმის თემას“.

წინამდებარე წერილში გადავწყვიტეთ წარმოვადგინოთ XIX საუკუნის 70-იან წლებში ამ ორი ინტელიგენტის, უცხოელისა და ქართველის, პაციფისტური განწყობილებებისა და ქმედითი საქმიანობის ნიმუშები რამდენიმე პუბლიცისტურ თუ მხატვრულ მასალაზე დაყრდნობით. თუმცა შემდგომი კვლევის საგანია ნ. ნიკოლაძისა და ბერტა ზუტნერის, მშვიდობის დარგში პირველი ნობელიანტი ქალის ნაცნობობისა და იდეური თანამშრომლობის საკითხები, რაც საძიებელი იქნება ორივე მოღვაწის საარქივო მასალებში და არსებითი მნიშვნელობა აქვს სადღეისოდაც.

მეთოდები

გამოყენებულია შედარებით-ტიპოლოგიური და კომპარტივი-სტული მეთოდოლოგია, განსაკუთრებით ნიკო ნიკოლაძის „თხოვლებათა VI ტომში გამოქვეყნებულ რამდენიმე პუბლიცისტური წერილისა და ბ. ზუტნერის მხატვრული ტექსტის („ძირს იარაღი“) თანახმიანობის გათვალისწინებით.

მსჯელობა და შედეგები

ეპოქა, რომელშიც ცხოვრობდა უცხოელი და ქართველი ინტელიგენტი, ძირითადად მოიცავს 1870-იანი წლების დასასრულს, როდესაც ბერტა ფონ ზუტნერი იწყებს თავის სამწერლო მოღვაწეობას, ხოლო საქართველოდან წასვლის შემდეგ ქმნის თავის განთქმულ რომანს „ძირს იარაღი!“ რუსეთ-თურქეთის ომის დროს (1877) ბერტას მეუღლე წერდა რეპორტაჟებს საომარი მოქმედებების შესახებ ვენის პერიოდულ გამოცემებში.

ბერტა ფონ ზუტნერთან ერთბაშად არ მოსულა პაციფიზმის თემა. ეს ნელ-ნელა მომწიფდა ახალგაზრდა, ენერგიულ ქალბატონში და ისიც საქართველოში.

როგორია პოლიტიკური მდგომარეობა ევროპაში ამ დროისათვის?

„XIX საუკუნის 70-იან წლებში აღმოსავლეთის საკითხი კვლავ მოექცა საერთაშორისო ურთიერთობის ცენტრში. გაძლიერდა ევროპის დიდ სახელმწიფოთა ბრძოლა თურქეთის მემკვიდრეობის გაყოფისათვის. ავსტრიაუნგრეთს, რომელსაც სურდა ბოსნიისა და ჰერცეგოვინის ხელში ჩაგდება, აშინებდა რუსეთის გავლენის ზრდა ბალკანეთზე. ინგლისი გაბატონებული იყო თურქეთის ბაზრებზე და მთელი ძალით ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის მიერ ბოსფორ-დარდანელის სრუტეების ხელში ჩაგდების ცდებს. გერმანია ხელს უწყობდა აღმოსავლეთის საკითხის გამწვავებას, რადგან ეს აძლევდა მას მოქმედების თავისუფლებას ცენტრალურ ევროპაში“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970:439) - აღნიშნავს საბჭოური ეპოქის ისტორიკოსი ალ. ბენდიანიშვილი. ასეთ პერიოდში ნიკო ნიკოლაძე ყურადღებას ამახვილებს თავის პუბლიცისტურ წერილებში (გაზეთ „ობზორში“) ბერლინის

კონგრესსა (რომელიც გაიმართა 1878 წლის 13 ივნისს) და მის მოლოდინებზე. „კონგრესი მოწვეული იყო ავსტრია-უნგრეთისა და ინგლისის მოთხოვნით, რომელსაც ფარულად მხარს უჭერდა გერმანიაც. კონგრესს ისინი მიზნად უსახავდნენ სან-სტეფანოს 1878 წლის საზავო ხელშეკრულების გადასინჯვას რუსეთისა და სხვა სლავიანური ქვეყნების ინტერესთა საზიანოდ. ახალი ომის საფრთხის გამო, რუსეთი იძულებული გახდა დათანხმებულიყო კონგრესის მოწვევას“ (ნიკოლაძე, 1970:589). ნიკო ნიკოლაძემ 20-ზე მეტი პუბლიცისტური წერილი უძღვნა ბერლინის კონგრესის საკითხებსა და მასზე კრიტიკულ შენიშვნებს. ჩვენ რამდენიმეზე შევაჩერებთ ყურადღებას: „საკვირაო საუბარი“, „მშვიდობა, რაღაც არ უნდა დაგვიჯდეს!“, „ბერლინის ტრაქტატი“.

ნიკო ნიკოლაძისათვის მთავარი საკითხია, რას იძლევა საომარი მოქმედება და რას მშვიდობა, რა მნიშვნელობა აქვს ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერების შეხვედრებს ბერლინის კონგრესის სახით, რას მოუტანს ის საქართველოს.

აქ, განსაკუთრებით პირველ წერილში („საკვირაო საუბარი“), პუბლიცისტი ფანტაზიის მეშვეობით წარმოადგენს ბერლინის კონგრესს და იქ გამომსვლელთა პოზიციებს ერთგვარ იუმორისტულ საბურველში ახვევს.

ნიკო ნიკოლაძე წერილში „მშვიდობა, რაღაც არ ნდა დაგვიჯდეს“, გადაჭრით აცხადებს, რომ, თუმცა „ომი არის ყველაზე დიდი უბედურება, მაგრამ თუ იგი აკმაყოფილებს სახელმწიფო ინტერესებს, მაშინ მისი დამთავრების შემდეგ ადვილად ხერხდება ქვეყნის ეკონომიკური ძალების აღდგენა (ნიკოლაძე, 1970:50). მაგრამ შედეგი მოაქვს თუ არა რაიმე კონგრესს, ან მის გადაწყვეტილებას? ამიტომ „თანამედროვე პოლიტიკურ ვითარებაში ბერლინის კონგრესს მხოლოდ ასეთი მშვიდობა შეუძლია მოგვცესო“. მაგრამ ჭეშმარიტი კი? პაციფისტი ნიკოლაძე ხედავს, რომ ბერლინის კონგრესს თეორიულად კი უნდა შეეძლოს საკითხების მოგვარება, მაგრამ იქ, სადაც სხვადასხვა სახელმწიფოს თავის ინტერესი აქვს მეორეთა მიმართ, ეს შეუძლებელია, ასეთ შემთხვევაში („საკვირაო საუბარი“), „როცა მე მინდა გადავწყვიტო ანდა გამოვიტანო ჩემთვის საკითხი ზავისა და ომის შესახებ მე თვალს მივაპყრობ სრულიადაც არა კონგრესს... მეორე მხრივ, მე კარგად ვიცი, რომ კონგრესზე არასოდეს იქნება ლაპარაკი ჩემი სამშობლოს ან ჩემი ერის გათავისუფლების შესახებ და უნდა გამოვტყდე, არც ვთვლი საჭიროდ და საპატიოდ „კონგრესის გზით“ გათავისუფლებას... (ნიკოლაძე, 1970:29).

ნიკოლაძე იხსენებს 5 წლის წინ ამერიკის შეერთებული შტატების ინიციატივით ყველა საერთაშორისო საკითხის სამედიატორო სასამართლო გზით გადაჭრის ტენდენციას. პუბლიცისტსაც აღეძრა აზრი ფანტაზიისა ბერლინის კონგრესის გასაშუქებლად. ამიტომ ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ასეთი კონგრესები უშედეგოა, რამდენადაც ამა თუ იმ ქვეყნის ან ქვეყნების ინტერესების გათვალისწინებით იმართება და შედეგებიც ასეთივეაო. ასეთ შემთხვევაში პუბლიცისტი არ უარყოფს საომარ მოქმედებას. თუმცა, როგორც წერილში „ბერლინის ტრაქტატი“ (რომლის თანახმადაც შევიდა ცვლილებები სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებაში) რაღაც კი გაკეთდა, კერძოდ, რუსეთს მიეკუთვნა ყარსი და არდაგანი თავიანთი ოლქებითურთ, ხოლო ბათუმი გამოცხადდა პორტო-ფრანკოდ, ანუ თავისუფალ ნავსადგურად, რაღაცა მთავარი მაინც გაკეთდაო. ნიკოლაძე სხვა წერილებში მსჯელობს ომის გაკვეთილებზეც, რაც იძლევა შემდგომი დაფიქრების საშუალებასაც. ამდენად, ნიკოლაძე დაკვირვებული მხედართმთავარივით თვალს ადევნებს ყველა წარსულს, თუ აწმყო მოვლენებს ომისა და მშვიდობის საკითხებთან დაკავშირებით. ამით იგი ეხმიანება ბერტა ზუტნერის მხატვრულ ტექსტში „ძირს იარაღი“ განვითარებულ ტენდენციასაც. რომანის მთავარი გმირის, გენერლის ასულის ფიქრები თუ დასაწყისში, ახალგაზრდობაში მილიტარისტულია და მტკიცედ გათავისუფლებული, რომ „ხელმწიფის უპირველესი ვალია, გამუდმებით ბრძოლები

აწარმოოს, რომ ბრძოლები, ასე ვთქვათ, ის ეტლია, ხალხის ბედისწერას დროის გზაზე რომ მიაქროლებს, რომ ომები ბუნების გარდუვალ კანონებს შეესაბამება და ქარიშხალივით თუ მიწისძვრასავით დროდადრო უნდა დაგვატყდეს თავს, რომ თუმცა მათ ძრწოლა და უბედურება მოაქვთ, საბოლოოდ მაინც გამართლებული და სასიკეთოა“ (ზუტნერი, 2019:13). დაქვრივებული გმირი ქალი უკვე შიშით და ზიზღით აღიქვამს ომს და მის ტრაგიკულ შედეგებს: „ნებისმიერი ხელისუფალი ისევეა ვალდებული, ქვეყანა ომს მოარიდოს, როგორც გემის კაპიტანია ვალდებული, გემი ჩაძირვას მოარიდოს“ (ზუტნერი, 2019:528) და მხოლოდ მაშინ მიიჩნევს, რაიმე საზოგადოებრივ კონგრესებს, თუ ისინი ჭეშმარიტად მშვიდობის დაცვას ემსახურებიან და არა რომელიმე სახელმწიფოს, თუ სახელმწიფოთა პირადულ ინტერესებს. ასეთი პოლიტიკის მომხრეა უცხოელი ბერტა ფონ ზუტნერი და ქართველი ნიკო ნიკოლაძე.

დასკვნები

მიუხედავად იმისა, რომ წინამდებარე სტატიაში ვერ მოხერხდა ორი ინტელიგენტის, ბერტა ფონ ზუტნერისა და ნიკო ნიკოლაძის ურთიერთკავშირის დამამტკიცებელი დოკუმენტების მოკვლევა, მათი ნააზრევს შედარებამ პაციფიზმის თემასთან დაკავშირებით მიგვიყვანა ასეთ დასკვნებამდე:

- უცხოელიც და ქართველიც თავიანთ პუბლიცისტურ წერილებსა თუ მხატვრულ ტექსტებში უარყოფს ომს, გამოკვეთს მის ეკონომიურ-სოციალურ შედეგებს, ორივე გრძნობს, რომ იგი საზიანოა, დამღუპველი, როგორც ერებისთვის, ისე თვით ინდივიდისათვის;
- ნიკო ნიკოლაძე უარყოფს მსოფლიო ლიდერთა კონგრესების და მათ გადაწყვეტილებათა მნიშვნელობას, თუ აქ არაა მხოლოდ პირადული ინტერესები ქვეყნისა;
- მაგრამ, თუ კონგრესი მიიღებს სწორ გადაწყვეტილებას, იგი შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს ამა თუ იმ ერის, ქვეყნის ისტორიისათვის და ხელი შეუწყოს შემდგომი მშვიდობის უზრუნველყოფას;
- ისეთი პატარა, დამოუკიდებლობადაკარგული ქვეყნისათვის, როგორც იყო საქართველო, პატრიოტი მამულიშვილისათვის, მაინც საკუთარი ქვეყნის ინტერესებია, რომლის გადაწყვეტაც არ აინტერესებდა ბერლინის კონგრესს;
- ნ. ნიკოლაძემაც და ბ. ზუტნერმაც თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ომისა და მშვიდობის, უმთავრესად, „პაციფიზმის თემის“ სრულყოფის საქმეში, მათ ნააზრევს კი სადღეისოდაც, 21-ე საუკუნეში, არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- nik'oladze, n. (1970). tkhzelebani, tbilisi. (ნიკოლაძე, ნ. (1970). *თხზულებანი*, თბილისი).
- sakartvelos ist'oriis nark'vevebi, (1970). t'. V, irak'li antelavas redaktsiit, tbilisi: „sabch'ota sakartvelo“. (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, (1970). ტ. V, ირაკლი ანთელავას რედაქციით, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“).
- zut'neri, b. (2019). dzirs iaraghi! tbilisi: art'anuji. (ზუტნერი, ბ. (2019). *ძირს იარაგი!* თბილისი: არტანუჯი).